

**KAZAK MASALLARININ KÖK DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN
İNCELENMESİ**

Botagoz Bektash

DOKTORA TEZİ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI EĞİTİMİ BİLİM DALI

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

HAZİRAN, 2025

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren ... (...) yıl sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Botagoz

Soyadı : Bektash

Bölüm : Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi

İmza :

Teslim Tarihi : .../.../2025

TEZİN

Türkçe Adı : Kazak Masallarının Kök Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi

İngilizce Adı : Examination of Kazakh Fairytales in Terms of Root Values Education

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazarın Adı Soyadı: Botagoz Bektash

İmza:

JÜRİ ONAY SAYFASI

Botagoz Bektash tarafından hazırlanan “Kazak Masallarının Kök Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı’nda Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Hamiye Duran

(Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Ana Bilim Dalı Gazi Üniversitesi)

Başkan: Unvan Ad Soyad

(... Ana Bilim Dalı, ... Üniversitesi)

Üye: Unvan Ad Soyad

(... Ana Bilim Dalı, ... Üniversitesi)

Üye: Unvan Ad Soyad

(... Ana Bilim Dalı, ... Üniversitesi)

Üye: Unvan Ad Soyad

(... Ana Bilim Dalı, ... Üniversitesi)

Tez Savunma Tarihi: .../.../2025

Bu tezin Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı’nda Doktora olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Osman Çimen

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam süresince sabrını, desteğini, rehberliğini ve bilgi birikimini esirgemeyen, değerli hocam Prof. Dr. Hamiye DURAN’a sonsuz teşekkür borç bilirim.

Botagoz BEKTASH

**KAZAK MASALLARININ KÖK DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN
İNCELENMESİ
(Doktora Tezi)**

Botagoz Bektash
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
Haziran 2025

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, Kazak halk masallarını kök değerler (adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik) açısından incelemektir. Çalışmada, Kazakistan’da yaygın olarak anlatılan ve ders kitaplarında yer alan elli Kazak masalı Türkiye Türkçesine aktarılmış ve belirlenen kök değerlerin bu masalarda doğrudan ya da dolaylı biçimde nasıl temsil edildiği analiz edilmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmış; veriler, betimsel analiz ve içerik analizi teknikleriyle değerlendirilmiştir. İncelenen masalarda kök değerlerin yoğun biçimde yer aldığı, özellikle hayvan masallarında yardımseverlik, sabır ve sorumluluk gibi değerlerin sembolik anlatımlar yoluyla aktarıldığı görülmüştür. Masalların içerdiği ahlakî mesajların, çocukların karakter eğitimi sürecine katkı sunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca çalışmada, Kazak masallarının yalnızca Kazak halk kültürüyle sınırlı kalmayıp, ortak Türk kültürünün inşasında da önemli bir işlev gördüğü vurgulanmıştır. Elde edilen bulgular, halk edebiyatı ürünlerinin değerler eğitiminde etkin bir araç olarak kullanılabileceğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler : Kazak masalları, kök değerler, değerler eğitimi, halk edebiyatı.
Sayfa Adedi : xii + 317
Danışman : Prof. Dr. Hamiye Duran

**EXAMINATION OF KAZAKH FAIRYTALES IN TERMS OF ROOT
VALUES EDUCATION
(Ph.D Thesis)**

**Botagoz Bektash
GAZI UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF EDUCATIONAL SCIENCES
June 2025**

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine Kazakh folk tales in terms of the root values listed in the Turkish Language and Literature Curriculum of the Republic of Türkiye, including justice, friendship, honesty, self-control, patience, respect, love, responsibility, patriotism, and helpfulness. Fifty widely known Kazakh folktales, which are also included in school textbooks in Kazakhstan, were translated into Turkish and analyzed to determine how these values are represented, either explicitly or implicitly. The research employs a qualitative design, using document analysis, and the data were interpreted through descriptive and content analysis techniques. Findings revealed that the root values were frequently embedded in the tales, especially in animal stories where values such as helpfulness, patience, and responsibility were conveyed through symbolic narration. The moral messages in these tales were found to contribute positively to the character education of children. Furthermore, the study emphasizes that Kazakh folk tales play a significant role not only within Kazakh cultural identity but also in shaping a shared cultural heritage across the Turkic world. The findings suggest that folk literature can serve as an effective pedagogical tool in values education.

Key Words : Kazakh folktales, root values, values education, folk literature.
Page Number : xii + 317
Supervisor : Prof. Dr. Hamiye Duran

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	ii
JÜRİ ONAY SAYFASI.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZ	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar LİSTESİ	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
BÖLÜM I	1
GİRİŞ.....	1
1.1. Problem Durumu	1
1.2. Araştırmanın Amacı	4
1.3. Araştırmanın Önemi.....	4
1.4. Varsayımlar	5
1.5. Sınırlılıklar.....	5
BÖLÜM II.....	7
KURAMSAL ÇERÇEVE	7
2.1. Masal Kavramı.....	7

2.1.1. Masalın Tanımı	7
2.1.2. Masalların Sınıflandırılması	8
2.1.3. Masal Türünün Özellikleri.....	11
2.1.4. Masalın Kökeni ve Kazak Masalları	14
2.2. Kazak Masalları ile İlgili Çalışmalar ve Sınıflandırmalar	18
2.2.1. Kazaklar Tarafından Yapılan Çalışmalar.....	18
2.2.2. Türkiye’de Kazak Masallarıyla İlgili Çalışmalar	24
2.2.3. Kazak Masalı Sınıflandırmaları	26
2.2.3.1. Olağanüstü Masallar (Kiyal-Gacayip Ertegiler)	27
2.2.3.2. Hayvan Masalları (Hayvanattar Jayındagı Ertegiler)	28
2.2.3.3. Gerçekçi Masallar (Şınşıl Ertegiler)	28
2.2.3.4. Yalan Anlatılar (Ötirik Angimeler).....	30
2.3. Değer Kavramı	32
2.3.1. Kök Değer Kavramı.....	37
2.3.2. Değerlerin Önemi.....	37
2.3.3. Değerlerin Özellikleri	39
2.3.4. Değerlerin İşlevleri.....	42
2.3.5. Değerlerin Sınıflandırılması.....	44
2.3.5.1. Tezcan’ın Sınıflandırması	45
2.3.5.2. Spranger’in Değer Sınıflandırması.....	47
2.3.5.3. Rokeach’ın Değer Sınıflandırması	48
2.3.5.4. Schwartz’ın Değer Sınıflandırması.....	50
2.3.5.5. Andrew Refshauge’nın Değer Sınıflandırması	51
2.4. Çalışmada Tespit Edilen Değerlerin Tanımı	53
2.4.1. Adalet Değeri	53
2.4.2. Dostluk Değeri.....	54

2.4.3. Doğruluk/Dürüstlük Değeri	55
2.4.4. Öz Denetim Değeri	57
2.4.5. Sabır Değeri	58
2.4.6. Saygı Değerinin Tanımı	59
2.4.7. Sevgi Değeri	60
2.4.8. Sorumluluk Değeri	61
2.4.9. Vatanseverlik Değeri	62
2.4.10. Yardımseverlik Değeri	63
BÖLÜM III	65
YÖNTEM	65
3.1. Araştırma Modeli	65
3.2. Evren ve Örneklem	66
3.3. Verilerin Toplanması	66
3.4. Verilerin Analizi	67
BÖLÜM IV	68
BULGULAR VE YORUMLAR	68
4.1. Kazak Masallarında Adalet Kök Değerine İlişkin Bulgular ve Yorumlar	68
4.2. Kazak Masallarında Dostluk Kök Değerine İlişkin Bulgular ve Yorumlar	77
4.3. Kazak Masallarında Doğruluk Kök Değerine İlişkin Bulgular ve Yorumlar	86
4.4. Kazak Masallarında Öz Denetim Kök Değerine İlişkin Bulgular ve Yorumlar	94
4.5. Kazak Masallarında Sabır Kök Değerine İlişkin Bulgular ve Yorumlar	101
4.6. Kazak Masallarında Saygı Kök Değerine İlişkin Bulgular ve Yorumlar	108
4.7. Kazak Masallarında Sevgi Kök Değerine İlişkin Bulgular ve Yorumlar	116
4.8. Kazak Masallarında Sorumluluk Kök Değerine İlişkin Bulgular ve Yorumlar	122

4.9. Kazak Masallarında Vatanseverlik Kök Değerine İlişkin Bulgular ve Yorumlar.....	130
4.10. Kazak Masallarında Yardımseverlik Kök Değerine İlişkin Bulgular ve Yorumlar.....	137
BÖLÜM V	146
SONUÇ	146
KAYNAKLAR.....	154
EKLER	160
Ek 1. Kazak Masal Metinleri	161

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. <i>Masalın Kökenine Dair Kuramsal Yaklaşımlar</i>	16
Tablo 2. <i>Kazak Masallarının Kronolojisi</i>	27
Tablo 3. <i>Adalet Kök Değerinin 50 Kazak Masalında Bulunma Durumu</i>	70
Tablo 4. <i>Adalet Kök Değerinin Yer Aldığı Dolaylı Temsiller</i>	76
Tablo 5. <i>Dostluk Kök Değerinin 50 Kazak Masalında Bulunma Durumu</i>	80
Tablo 6. <i>Doğruluk/Dürüstlük Kök Değerinin 50 Kazak Masalında Bulunma Durumu</i>	88
Tablo 7. <i>Özdenetim Kök Değerinin 50 Kazak Masalında Bulunma Durumu</i>	96
Tablo 8. <i>Sabır Kök Değerinin 50 Kazak Masalında Bulunma Durumu</i>	103
Tablo 9. <i>Saygı Kök Değerinin 50 Kazak Masalında Bulunma Durumu</i>	111
Tablo 10. <i>Sevgi Kök Değerinin 50 Kazak Masalında Bulunma Durumu</i>	118
Tablo 11. <i>Sorumluluk Kök Değerinin 50 Kazak Masalında Bulunma Durumu</i>	125
Tablo 12. <i>Vatanseverlik Kök Değerinin 50 Kazak Masalında Bulunma Durumu</i>	132
Tablo 13. <i>Yardımseverlik Kök Değerinin 50 Kazak Masalında Bulunma Durumu</i>	140

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Adalet kök değerinin Kazak masallarındaki dolaylı temsilleri	76
Şekil 2. Adalet kök değerinin Kazak masallarındaki tematik haritası	77
Şekil 3. Dostluk kök değerinin Kazak masallarındaki dolaylı temsilleri	85
Şekil 4. Dostluk kök değerinin Kazak masallarındaki tematik haritası	86
Şekil 5. Dürüstlük kök değerinin Kazak masallarındaki dolaylı temsilleri.....	93
Şekil 6. Dürüstlük kök değerinin Kazak masallarındaki tematik haritası	94
Şekil 7. Özdenetim kök değerinin Kazak masallarındaki dolaylı temsilleri	100
Şekil 8. Öz denetim kök değerinin Kazak masallarındaki tematik haritası.....	101
Şekil 9. Sabır kök değerinin Kazak masallarındaki dolaylı temsiller	107
Şekil 10. Sabır kök değerinin Kazak masallarındaki tematik haritası.....	108
Şekil 11. Saygı kök değerinin Kazak masallarındaki dolaylı temsilleri.....	115
Şekil 12. Saygı kök değerinin Kazak masallarındaki tematik haritası	115
Şekil 13. Sevgi kök değerinin Kazak masallarındaki dolaylı temsilleri.....	121
Şekil 14. Sevgi kök değerinin Kazak masallarındaki tematik haritası	122
Şekil 15. Sorumluluk kök değerinin Kazak masallarındaki dolaylı temsilleri.....	129
Şekil 16. Sorumluluk kök değerinin Kazak masallarındaki tematik haritası	129
Şekil 17. Vatanseverlik kök değerinin Kazak masallarındaki dolaylı temsiller.....	136
Şekil 18. Vatanseverlik kök değerinin Kazak masallarındaki tematik haritası	137
Şekil 19. Yardımseverlik kök değerinin Kazak masallarındaki dolaylı temsiller	144
Şekil 20. Yardımseverlik kök değerinin Kazak masallarındaki tematik haritası	145

BÖLÜM I

GİRİŞ

Bu bölümde çalışmanın tanıtılmasına yönelik olarak araştırmanın problem durumu, problem cümlesi, amacı, önemi, varsayımlar ve sınırlılıkları yer almaktadır.

1.1. Problem Durumu

Halk edebiyatı anlatı türleri içerisinde en fazla ilgi çeken ve üzerinde çok sayıda çalışma yapılan masal kavramını anlamak için bazı tanımlarla konumuza başlamak yerinde olacaktır. Üzerinde çeşitli tartışmalar olsa da genel özellikleriyle masal olarak kabul ettiğimiz eserler Türk Dünyası'nda çeşitli isimlerle adlandırılmaktadır. “Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü”nde verilen kelimeler şunlardır:

Azerbaycan Türkçesi: Nağıl

Başkurt Türkçesi: Akiyat

Kırgız Türkçesi: (Cöö jomok- жомок)

Özbek Türkçesi: Ertek

Tatar Türkçesi: Akiyat

Türkmen Türkçesi: Erteki

Uygur Türkçesi:Çöçek

Kazak Türkçesi:Ertegi

Türkiye Türkçesi'ndeki “masal” teriminin İngilizce karşılığı “folktale”, Fransızca karşılığı “conte”, Almanca karşılığı “marchen” ve Rusça karşılığı ise “sıkazka” olarak kullanılmaktadır.

Günümüze kadar yapılan çalışmalarda masal konusunda çok farklı tanımlar yapılmış olsa da bunlar genel olarak birbirine benzer veya birbirini tamamlayan tanımlardır. Masalın çeşitli özellikleri göz önüne alındığında araştırmacılar birçok özelliği bakımından çok çeşitli ve bir o kadar da birbirini tamamlayan tanımlar yapmışlardır. Bu tanımlardan bazılarına yer vermek masal türünün ana hatları bakımından kavranması açısından son derece faydalı olacaktır.

Sakaoğlu, masalı; “*Kahramanlarından bazıları hayvanlar ve tabiatüstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde cereyan eden, hayal mahsulü olduğu halde, dinleyicileri inandırabilen, sözlü bir anlatım türü*” olarak tanımlamaktadır (Sakaoğlu, 1973). Sakaoğlu bu tanımında masalların muhteva, yaratma, dinleyici ve şekil özelliklerine dayanmaktadır. Daha sonra bu tanımını daha da genişleterek şunları yazmıştır;

Masal, halk anlatmalarının en çok ilgi gören türlerinin başında gelir. Eski kavimlerde sözlü olarak ortaya çıkan masal daha sonraki dönemlerde gelişmiş ve güzelleşmiş olarak görülür. Masallar kuşaktan kuşağa sözlü olarak aktarılır. Masallarda olağanüstü olaylar söz konusudur. Masalların tamamına yakını nesir şeklindedir. Fakat zaman zaman nazım-nesir karışımı parçalara da rastlamaktayız. Son zamanlarda tamamı manzum olan masallar da görülür olmuştur. Masallar; hayvanlar aleminin, hayali olayların ve günlük hayatın izleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Masalların içerisinde atasözü, deyim, küçük hikâye (fıkra), dua-beddua gibi anonim halk edebiyatı ürünlerine de rastlanmaktadır. Her ne kadar masalların hayali olduğunu söylüyorsak da bazı Rus araştırmacılara göre, masallarda gerçek hayatın izleri de görülmektedir.

Hayvan masallarında, mitolojinin izleri görülür. Av ve avcılar hakkındaki masallar ise daha çok neolitik devirde ortaya çıkmıştır. Daha sonraki dönemlerde masalların konusu ve şekli yenilenmeye başlanır. Bazen adı belli olmayan kişiyle, bazen de devlerle ilgili olarak (yedi başlı dev vb.) anlatılır (Sakaoğlu 2002).

Boratav ise masalı; “Nesirle söylenmiş, dinlik ve büyüklük inanışlardan ve törelerden bağımsız, tamamıyla hayal ürünü, gerçekle ilgisiz ve anlattıklarına inandırmak iddiası olmayan kısa anlatı” olarak tanımlamaktadır (Boratav, 1982, s. 75).

Elçin ise masalı tanımlamaktan ziyade masalın bazı özellikleri üzerinde durur; “İşte böyle bir zaman içinde, köklü bir geleneğe bağlı, kolektif karakter taşıyan, ‘hayali-gerçek’, ‘mücerret-müşahhas’, ‘maddi-manevi’ bir takım konu, macera, vaka, problem, motif ve unsurlar, nesir dili ile vakit geçirmek, insanları eğlendirirken terbiye etmek düşüncesinden hareketle, hususi bir üslupla anlatılır veya yazılır.” (Elçin, 1986).

Seyitoğlu ise masalı daha farklı bir biçimde tanımlar;

“Masal kelimesi ile halk arasında, yüzyıllardan beri anlatılmakta olan ve içinde olağanüstü kişilerin, olağanüstü olayların bulunduğu, ‘bir varmış, bir yokmuş’ gibi klişe bir anlatımla başlayan, belli bir uzunluğu olan, sonunda, ‘yedi, içti, muratlarına erdiler’ yahut ‘onlar erdi muratlarına biz çıkalım kerevetine, gökten üç elma düştü, biri anlatana, biri dinleyene, biri de bana’ gibi belirli sözlerle sona eren, zaman ve mekan kavramlarıyla kayıtlı olmayan, bir sözlü anlatım türü kastedilmektedir.”(Seyidoğlu, 1986).

Günay ise masalı; “*Masallar en yaygın kabule göre masal mantığı denilen belli bir düzen içinde anlatılan hayat hikâyeleridir. Bu hayat hikâyeleri umumiyetle yaşadığımız dünyadan farklı bir dünyayı dile getirir ve imkansız gerçekleştirecek, kahramanları neticede mutlu kılar, dinleyenlere ümit verir*” şeklinde tanımlar. Günay, masalın geleneksel yaratma bağlamında oluşturulan fantezi yaratma sürecini tanımlamaya çalışırken; dinleyici, anlatıcı faktörlerini ve muhtevayı göz önüne almıştır.

Masal tanımlarını değerlendiren Esmâ Şimşek ise masalı şu şekilde açıklar “*Genellikle özel kişiler tarafından, kendine mahsus (olağanüstü) zaman, mekân ve şahıs kadrosu içerisinde, yaşanan hayat ile hayal edilen hayatın sistemli bir şekilde ifade edildiği; klişe sözlerle başlayıp, yine klişe sözlerle biten hayal mahsulü sözlü anlatım türüdür.*”

Yukarıda verdiğimiz masal tariflerini göz önünde bulundurarak masalı şu şekilde tanımlayabiliriz: Olağanüstü kahramanlar ve maceralar içeren, yeri ve zamanı tam olarak belirli olmayan olaylara sahip olan bu anlatılar, genellikle nesir olarak bir anlatıcı tarafından aktarılır. Çoğu zaman belirli kalıplaşmış ifadelerle başlar ve yine benzer şekilde sona erer. Eğlendirme, öğretme ve psikolojik rahatlama gibi amaçlar güder. Bu anlatıların bazıları yazılı olarak oluşturulsa da temelde sözlü anlatım geleneğinin bir parçasıdır ve gerçekçi olma iddiası taşımamaktadır.

Masal tasnifinde Aarne Thompson’da yer alan tasnifle birlikte çalışma alanıyla ilgili olmak üzere Kazak edebiyatçı Muhtar Evezov’un tasnifini esas alınmıştır. “Kazak Ertegileri” adlı 3 ciltlik eserinde masalları genel olarak dört bölüme ayırmıştır:

1. Hayal-olağanüstücülük
2. Gerçekçilik
3. Düşündürücü mizah
4. Yalan

Kazak masallarının kök değerler eğitimi açısından incelendiği bu çalışmada Türkiye Cumhuriyeti Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programı (2018) kapsamında yer alan ve aşağıda yer verilen “Kök Değerler” kullanılmıştır.

1. Adalet
2. Dostluk
3. Dürüstlük

4. Öz denetim
5. Sabır
6. Saygı
7. Sevgi
8. Sorumluluk
9. Vatanseverlik
10. Yardımseverlik

Bu çalışmada yaklaşık olarak elli Kazak masalının Türkiye Türkçesi'ne aktarılacak suretiyle kök değerler açısından incelemesi yapılmıştır. Kazak masalları kök değerler açısından incelenirken öğrencilerin eğitime ve gelişimlerine olan faydaları açıklanmaya çalışılmış ve masalların eğitimdeki önemi ele alınmıştır. Bu kapsamda araştırmanın temel problemini “Kazak masallarının kök değerler eğitimi açısından önemi nedir? Kazak masalları Türk Dili ve Edebiyatı Dersine ve eğitim programına nasıl katkı sağlayabilir?” soruları oluşturmaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Kazak masallarının kök değerler eğitimi açısından incelenmesidir. Kazakistan'da halk arasında yaygın olarak kullanılan ve ders kitaplarında yer alan eğitici masalların kök değerler eğitime katkıları ve Türk Dünyasına olan katkılarının gün yüzüne çıkarılması amaçlanmaktadır.

Ayrıca çalışmanın diğer bir amacı masalların Kazak Halk Edebiyatı'ndaki yerini göstermek, Türkiye Türkçesine aktarmak ve bu masalların epizot ve motif yapısını ortaya çıkarmaktır.

Bu çalışmada Kazak Halk Edebiyatına mal olmuş elli adet masalın Türkiye Türkçesine aktarılması alan için önemli bir katkıdır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Türk Dili ve Edebiyatı kavramı, sadece Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları içindeki dil ve edebiyatı değil, aynı zamanda geniş Türk Dili ve Edebiyatı geleneğini de içerir. Dilimizi ve

edebiyatımızı tam olarak anlamak ve değerlendirmek için Türkiye Cumhuriyeti sınırlarını aşmalı ve diğer Türk topluluklarını ve onların edebiyatı da Türk Dili Edebiyatı geleneği içerisine dahil edilmelidir. Ancak bu şekilde dilimizin ve edebiyatımızın gerçek boyutlarını kavrayabiliriz. Özellikle halk edebiyatı açısından ele alındığında, Türk Dili ve Edebiyatı'nın ne kadar zengin ve değerli olduğunu anlamak mümkündür. Bu çerçevede, Türk Dili ve Edebiyatı'nın zengin halk edebiyatı mirası içerisinde masallar özel bir yere sahiptir. Kazak halk edebiyatında sıkça karşılaşılan masalların Türkiye Türkçesine aktarılması ve Türk Dünyası Halk Edebiyatı literatürüne kazandırılması, ortak kültürel belleğin güçlenmesine katkı sağlayacaktır. Bu çalışma, söz konusu kültürel etkileşime ve birikime mütevazı bir katkı sunmayı amaçlamaktadır. Bu çalışma, Türk Dili ve Edebiyatı alanını okyanusa benzetirsek bu büyük okyanus içinde bir damla bile olsa su taşımak ve fayda sağlamak amacını gütmektedir.

1.4. Varsayımlar

Sayıltı (assumption), araştırma sürecinde doğruluğunun ispatlanması gerekmeyen önermedir. Bu tanım doğrultusunda araştırmamızda aşağıdaki varsayımlardan hareket edilmiştir.

- Araştırma kapsamında incelenen Kazak masallarının, değerler eğitimi açısından zengin içerikler barındırdığı varsayılmıştır.
- Seçilen örneklemin, belirtilen ve bilinen sınırlar içerisinde yer alan evreni temsil ettiği varsayılmıştır.
- Çalışmada yararlanılan yazılı kaynakların ve belgelerin araştırma amacına uygun ve açıklayıcı nitelikte olduğu varsayılmıştır.

1.5. Sınırlılıklar

Bu çalışmamızda elli Kazak masalının kök değerler eğitimi açısından incelenmesi yapılmıştır. Tüm Kazak masallarının ele alınması ve kök değerler eğitimi açısından incelenmesi uzun zaman alacaktır ve büyük bir coğrafyanın incelenmesi gerekmektedir.

Bu nedenle Kazak masalları içerisinde sadece elli adet en çok anlatılan, bilinen ve kitaplarda yer almış masalların Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programı çerçevesinde yer alan kök değerler eğitimi açısından incelenmesi yapılmıştır. Araştırmamız özellikle Kazak

masallarını geniş kapsamlı olarak ele alan M.Avezov ve E.İsmailov'un kaleme aldıkları bu elli Kazak masalı ile sınırlandırılmıştır.

BÖLÜM II

KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Masal Kavramı

2.1.1. Masalın Tanımı

Masal, insanlık tarihinin en eski anlatı türlerinden biri olup hem bireysel hem kolektif hafızayı besleyen önemli bir sözlü kültür ürünüdür. Türk Dil Kurumu, masalı “Genellikle halkın yarattığı, hayale dayanan, sözlü gelenekte yaşayan, çoğunlukla insanlar, hayvanlar ile cadı, cin, dev, peri vb. varlıkların başından geçen olağanüstü olayları anlatan edebî tür” şeklinde tanımlamıştır (Türk Dil Kurumu [TDK], 2025). Bu tanım, masalın halk arasında en yaygın algılanış biçimini yansıtırken, akademik alanda yapılan çalışmalar masal kavramını çok daha geniş ve derinlikli şekilde ele almaktadır.

Masalın tanımı, tarihsel dönemlere, kültürel bağlama ve araştırmacının yaklaşımına göre farklılık göstermektedir. Saim Sakaoğlu (1973), *Gümüşhane Masalları* adlı doktora tezinin giriş bölümünde çeşitli sözlükler ve araştırmacılar tarafından yapılan masal tanımlarına yer verir. Örneğin, Ahmet Vefik Paşa masalı “mesel, halâ hikâye, dâsîtân” olarak, Şemseddin Sami, “âdâb ve ahlâka müteallik küçük hikâye” olarak, Hüseyin Kâzım Kadri ve Ferit Devellioğlu gibi sözlük yazarları ise masalı “terbiye edici, faydalı anlatılar” olarak ele almışlardır.

Edebi tür olarak masal, genellikle bilinmeyen bir zamanda ve mekânda, hayali olaylara dayanan ve kahramanları gerçek dışı varlıklardan oluşan anlatılardır. M. Halit Bayrı, masalı “bilinmeyen bir zamanda ve sahada geçen faaliyetlerin hikâyesi” olarak tanımlar. M. Şekip Tunç ise, masalı mitolojik temelli anlatıların çocuklara uyarlanmış hali olarak görür. Tezel (1992), masalları “kahramanları peri, dev, cin, ejderha gibi gerçek dışı varlıklar olan, yeri ve zamanı belirsiz hikâyeler” olarak tanımlar. Günay (1975) ise

masalları yalnızca çocuklara yönelik eğlence araçları olarak değil, aynı zamanda halkın romanı ve hikâyesi olarak değerlendirmektedir.

Sakaoğlu'na (1973) göre masal, kahramanlarından bazıları hayvanlar ve doğaüstü varlıklar olan, olayları “masal ülkesi”nde geçen, hayal ürünü olduğu hâlde dinleyeni inandırabilen bir sözlü anlatım türüdür. Bu anlatılar, toplumun değer yargılarını nesilden nesile aktaran didaktik ve eğlendirici bir işleve sahiptir.

Benzer biçimde Batur (1998), masalı “gerçekle ilgisi bulunmayan, tümüyle hayal ürünü, inandırıcılık amacı gütmeyen kısa anlatı” olarak tanımlar. Ona göre masallar genellikle üç bölümden oluşur: giriş (tekerleme), asıl olay örgüsü ve dilek (kapanış). Bu yapısal form, masalın ritmik ve kalıplaşmış doğasını da ortaya koyar.

2.1.2. Masalların Sınıflandırılması

Masal biliminin gelişimiyle birlikte, sözlü kültürden derlenen masalların hangi yöntemle sınıflandırılacağı sorusu alanın temel problemlerinden biri haline gelmiştir. Bu bağlamda, masal araştırmacıları farklı yaklaşımlar ve sınıflandırma sistemleri geliştirmiştir.

Türk masallarının sınıflandırmasının erken örneklerinden biri, 16. yüzyılda Lâmi Çelebi ve oğlu Abdullah tarafından kaleme alınan Latâ'if adlı eserde yer alır. Bu eserde masallar, hedef kitleye göre altı grupta tasnif edilmiştir: çocuklar, deliler, çeşitli insanlar, karı-koca ilişkileri, hayvanlar ve cansız varlıklar üzerine hikâyeler (Boratav, 2011, s. 348). Bu çalışma, masal tasnifinin Osmanlı dönemi örneklerinden biri olarak önem arz etmektedir.

Avrupa'da ise masal sınıflandırma çabaları 19. yüzyılda hız kazanmıştır. J. G. von Hahn, Yunan, Arnavutluk ve Hint masallarını inceleyerek 1864 yılında bir tasnif denemesi sunmuş; ancak bu çalışma, sistematik eksiklikleri nedeniyle sınırlı etki yaratmıştır (Sakaoğlu, 2002, s. 52; Thompson, 1946, s. 414). Benzer şekilde Afanasyev, 1873 yılında yayımladığı Narodniye Russkiye Skazki adlı eserinde masalları beş gruba ayırmış ve bu tasnif, Doğu Avrupa masalları için ilk önemli örneklerden biri olarak kabul edilmiştir (Fedakâr, 2011, s. 59; Şamlıoğlu, 2013, s. 17).

Sistematik masal sınıflandırması denildiğinde ise akla ilk gelen isim Antti Aarne'dir. Aarne, Fin halkbilimci olarak 1910 yılında Verzeichnis der Marchentypen (Masal Tipleri Dizini) adlı çalışmasını yayımlamış ve masalları üç ana kategoriye ayırmıştır: Hayvan Masalları (1–299), Asıl Masallar (300–1199) ve Fıkralar (1200–1999) (Propp, 2001, s. 28;

Uther, 2009, s. 16). Ancak bu sınıflandırma, yalnızca Kuzey Avrupa masallarını kapsamakta ve çok motifli masallarda yetersiz kalmaktadır (Sakaoğlu, 2002, s. 53).

Aarne'nin çalışması, 1928'de Stith Thompson tarafından genişletilmiş ve beş gruba ayrılmıştır: Hayvan Masalları, Asıl Masallar (alt bölümleriyle birlikte), Fıkralar, Formel Masallar ve Sınıflandırılmamış Masallar (Thompson, 1964, s. 19–20). Bu sistem, daha sonra Hans-Jörg Uther tarafından *The Types of International Folktales* (2004) adlı eseriyle geliştirilmiş ve uluslararası geçerlilik kazanarak Aarne-Thompson-Uther (ATU) sistemi adını almıştır.

W. Wundt da masalları mitolojik, olağanüstü, biyolojik, ahlakî ve mizahi niteliklerine göre yedi gruba ayırmıştır (Propp, 2001, s. 23). Türk masallarına yönelik bilimsel sınıflandırmanın temelini ise Pertev Naili Boratav ve Wolfram Eberhard'ın 1953 yılında hazırladığı *Typen Türkischer Volksmarchen* adlı eser oluşturur. Bu çalışma, 378 masalı 23 ana başlık altında toplamış ve Türk anlatı geleneğinin zenginliğini ortaya koymuştur (Eberhard & Boratav, 1953, s. 5-11).

Boratav-Eberhard sınıflandırmasını esas alan Warren S. Walker ve Ahmet Edip Uysal, *Tales Alive in Turkey* (1966) adlı eserlerinde bu sistemi yedi başlığa indirgemiş ve fıkralar ile halk hikâyelerini de tasnife dahil etmişlerdir (Walker, 1966, s. IX-XI). 1992'de yayımladıkları *More Tales Alive in Turkey* adlı eserde ise sınıflandırmayı dokuz başlığa çıkararak genişletmişlerdir. Ayrıca Naki Tezel, masalları genel niteliklerine göre hayali ve realist olarak ikiye ayırmayı önermiştir (Aktaran Aslan, 2013, s. 111).

Mehmet Tuğrul, kahramanlara ve genel özelliklere dayalı tasnifinde masalları kahramanlarına göre altı, niteliklerine göre iki gruba ayırmıştır. Bu yöntem, özellikle karakter merkezli bir değerlendirme sunması açısından farklılık göstermektedir (Tuğrul, 1969, s. 120; Aslan, 2013, s. 112).

Türkiye'de son dönemde yapılan çalışmalarda ATU kataloğu temel alınmakta; Mustafa Gültekin, Selami Fedakâr, Ferhat Aslan, Bilge Seyidoğlu, Ali Berat Alptekin ve Esmâ Şimşek gibi araştırmacılar bu uluslararası sistemi esas alarak derlemelerini sınıflandırmaktadırlar (Abdulgaziev, 2017; Aydın & Kazancı, 2020; Fedakâr, 2011; Sakaoğlu, 2002; Sultanova, 2019; Tursunov, 2018).

ATU sistemi yalnızca Avrupa masallarını değil, Orta Asya anlatılarını da kapsayacak biçimde kullanılmaktadır. Masal araştırmalarında uluslararası ölçekte kabul gören Aarne-Thompson-Uther (ATU) sınıflandırma sistemi, Kazak halk masallarını tematik gruplara

ayırmak için işlevsel bir çerçeve sunmaktadır. ATU sistemine göre masallar dört temel kategoriye ayrılmaktadır (Thompson, 1928; Uther, 2004): hayvan masalları (ATU 1–299), asıl masallar (ATU 300–1199), dinî masallar, efsaneler ve şakalar (ATU 1200–1999) ile formel (zincirleme) hikâyeler (ATU 2000–2399). Kazak anlatı geleneği, bu sistemdeki sınıflandırmalara uyarlanabilecek zengin örnekler içermektedir.

- Hayvan Masalları (ATU 1–299): Hayvanların insan gibi davranıp konuştuğu bu masal türü, Kazak kültüründe oldukça yaygındır. Bozkır yaşamının etkisiyle kurt, tilki, at, kartal gibi hayvanlar masal dünyasında önemli roller üstlenir. Bu hayvanlar, yalnızca doğayı temsil etmez; aynı zamanda kültürel değerleri, sosyal eleştiriyi ve ahlakî dersleri yansıtmak için sembolik varlıklar hâline gelir (Abdulgaziev, 2017). Örneğin, “*Aldar Köse ve Tilki*” (ATU 15) adlı masalda tilkinin kurnazlığı ön plana çıkar; bu özellik, insanları kandırmak için kullandığı zekâyı simgeler. “*Aklı Kurnazlıkla Yenilen Kurt*” (ATU 2) adlı anlatıda ise güç yerine zekânın ön plana çıkması, Kazak anlatılarında akılcılığın yüceltilmesini yansıtır. “*Koca Bozkırın Atı*” (ATU 196) gibi masallarda at, sadakat ve kahramanlık gibi değerlerle özdeşleştirilir. Bu tür masallar, Kazak bozkır kültürünün hayvanlara yüklediği sembolik anlamların yanı sıra, halk hafızasında yer eden davranış modellerinin kuşaktan kuşağa aktarılmasında da işlevsel rol oynamaktadır.
- Asıl Masallar (ATU 300–1199): ATU sisteminin bu kategorisi, kahramanlık, sihir, dönüşüm ve macera gibi temaları içeren anlatılardan oluşmaktadır. Kazak halk masalları, özellikle kahramanlık ve doğaüstü mücadele temalı anlatılar bakımından zengindir. Bu masallarda başkarakterler, sınavlardan geçerek güç, ahlak ve bilgelik gibi değerleri temsil eder (Aydın & Kazancı, 2020). “*Er Töstik*” (ATU 300), devler ve büyücülerle mücadele eden bir kahramanın hikâyesidir. “*Alpamıs Batır*” (ATU 518), esaret altındaki sevgilisini kurtarmak için tehlikelerle savaşan bir savaşçının öyküsünü aktarırken; “*Jırtan Han*” (ATU 327A), kötücül varlıklar tarafından kaçırılan bir kahramanın kurtuluşunu anlatır. Bu masallar, yalnızca bireysel cesareti değil, aynı zamanda toplumun ideal insan modelini de tanımlar. Kahramanların maceraları, Kazak toplumunun kültürel kodları ve değer yargılarıyla örtüşmektedir.
- Dini Masallar, Efsaneler ve Şakalar (ATU 1200–1999): Bu grup, halk inançları, dinî öğretiler ve sosyal hiciv unsurları içeren anlatılardan oluşmaktadır. Kazak masallarında bu tür anlatılar, toplumun etik normlarını ve inanç sistemini yansıtırken, sosyal yapı üzerinde düşündürücü etkiler yaratır (Sultanova, 2019). “*Hazreti Ali ve Şeytan*” (ATU

1300) masalı, iyilik ile kötülük arasındaki mücadeleyi tasvir ederken dinî bir mesaj içerir. “*Aldar Köse ve Zengin Adam*” (ATU 1642), sınıfsal farklılıkları mizahi bir dille eleştiren sosyal hiciv örneğidir. Bununla birlikte, “*Korkut Ata Hikâyeleri*” (ATU 1300–1500), kader, ölüm ve bilgelik gibi temaları içeren yarı efsanevi anlatılardır. Bu tür masallar, halkın inanç sistemini pekiştirmenin yanı sıra, ahlakî eğitimi destekleyen anlatı örüntüleri sunar.

- **Formel Hikâyeler (ATU 2000–2399):** Formel masallar, yapı itibarıyla belirli bir tekrar kalıbı içeren, ritmik ve kümülatif özellikler taşıyan anlatılardır. Bu anlatılar, eğlenceli içeriklerinin yanı sıra eğitici ve öğretici bir işleve de sahiptir. Kazak halk edebiyatında bu türden anlatılar hem çocukların hem yetişkinlerin belleğinde kolayca yer edinmiştir (Tursunov, 2018). “*Kurt, Kuzu ve Çoban*” (ATU 2005) adlı zincirleme masalda, kurt her seferinde farklı bahanelerle kuzuyu avlamak ister. “*Çoban ve Hırsız*” (ATU 2020) ise tekrar eden zekâ oyunları ile çobanın hırsız alt etmesini konu alır. Bu masallarda hem mizah hem de ders verici mesajlar iç içe geçmiştir. Formel hikâyeler, sözlü anlatımın ritmik yapısıyla halk edebiyatının hafıza dostu yapısını pekiştirmektedir.

Kazak halk masallarının ATU sistemine göre sınıflandırılması, bu anlatıların uluslararası masal literatürüyle karşılaştırmalı olarak incelenmesine olanak tanımaktadır. Hayvan sembolleri, kahramanlık anlatıları, dinî içerikler ve tekrar eden kalıplar gibi unsurlar Kazak anlatı geleneğinde güçlü bir yer tutmakta ve Türk-Moğol kültürel mirasıyla yakın bağlar kurmaktadır (Köprülü, 1934; Oğuz, 2011). Bu bağlamda, Kazak masallarının ATU sistemine entegrasyonu, kültürel benzerlikleri tespit etmek ve halkbilimi çalışmalarına evrensel bir bakış kazandırmak açısından son derece değerlidir.

Masalların sınıflandırılması hem kültürel belleğin aktarımı hem de anlatı geleneğinin sistematik incelenmesi açısından önemlidir. ATU sistemi, günümüzde uluslararası bir standart haline gelmiştir.

2.1.3. Masal Türünün Özellikleri

Sözlü kültür ürünlerinden biri olan masallar tıpkı mit, efsane ve destan gibi toplumun kültürel yapısında önemli işlevler üstlenmiştir. Özellikle düşünce aktarımının söz aracılığıyla gerçekleştiği toplumlarda masallar hem eğitsel hem de sosyo-kültürel işlevler taşımaktadır. Kanca’ya göre masallar, dayandıkları uslamalar yoluyla “verili toplumsal

sistemi yeniden üretme” işlevine sahiptir ve bu yönüyle kültürel kodların kuşaktan kuşağa aktarılmasında etkin bir rol oynar (2009, s. 1).

Masal türüne ilişkin yapılan çalışmalar, bu anlatıların yapısal, işlevsel ve içeriksel olmak üzere üç temel özellik etrafında değerlendirilebileceğini göstermektedir (Aslan, 2013; Boratav, 2007; Günay, 1992; Sakaoğlu, 2002; Tezel, 2013; Yavuz, 2009).

- Yapısal Özellikler

Masallar genel olarak düz yazı şeklinde anlatılır, ancak yer yer manzum unsurlar da içerebilir. Mensur yapı baskındır; tekerlemeler ve kalıp sözler (formeller) ise anlatının ritmini belirler. Başlangıçta, olaylar arasında geçişlerde ve anlatının sonunda bu kalıplar sıkça kullanılır. Özellikle giriş kısmında yer alan tekerlemeler, dinleyiciyi masal atmosferine hazırlamak amacıyla yapılandırılmıştır (Boratav, 2007).

Masallar; masal başı (giriş), gelişme ve sonuç (bitiş) olmak üzere üç temel bölümden oluşur. Girişte dikkat çekici tekerlemelerle dinleyicinin ilgisi uyanır, gelişme bölümünde olaylar anlatılır ve sonuç bölümünde genellikle kalıplaşmış bir ifade ile masal sona erdirilir: “Onlar ermiş muradına, biz çıkalım kerevetine...” (Günay, 1992, s. 328).

Masallarda tasvir ve benzetme sanatları sıklıkla kullanılır. Ayrıca, anlatıcının sahne değiştirirken veya olaylar arasında geçiş yaparken başvurduğu söz kalıpları, anlatının akıcılığını sağlar. Masallar, diğer sözlü anlatı türleri olan mit, efsane ve destana kıyasla daha kısa ve yoğun olmayan bir yapıya sahiptir (Sakaoğlu, 2002).

Masalların geleneksel sözlü anlatım ortamında genellikle başlıkları bulunmaz. Başlıklar, masalın içeriğinde yer alan kahramanlar veya önemli olaylara göre anlatıcılar tarafından sonradan verilir (Tezel, 2013).

- İşlevsel Özellikler

Masallar, sözlü kültürün eğitici ve eğlendirici yönünü bir arada sunar. Okuma yazması olmayan toplumlarda temel bir eğitim aracı olarak işlev görmüş; okuryazar toplumlarda ise didaktik öğeleri sayesinde eğitsel işlevini sürdürmüştür. Eğlenceli yapısıyla bireylerin boş zamanlarını keyifli geçirmelerini sağlar (Yavuz, 2009).

Aynı zamanda masallar, dinleyicileri baskı, bunalım ve günlük yaşamın sıkıntılarından uzaklaştırarak bir rahatlama ortamı yaratır. Bu işleviyle masallar, yalnızca anlatılan değil, aynı zamanda yaşanan bir kültürel deneyime dönüşür (Aslan, 2013). Masallar, halk medeniyetinin izlerini taşıyan birer sözlü arşiv niteliğindedir. Hem bireylerin hayal

dünyasını geliştirir hem de kelime dağarcıklarını zenginleştirir (Boratav, 2007; Günay, 1992).

- İçerik Özellikleri

Masalların içeriği genellikle iyilik ile kötülüğün, güzellik ile çirkinliğin, akıl ile cehaletin çatışması üzerine kuruludur. Umay Günay’a göre “bütün masallarda iyilik ve kötülüğün, güzellik ile çirkinliğin, zenginlik ile yoksulluğun, bir başka deyişle olumlu ile olumsuzun mücadelesi anlatılır” ve masallar çoğunlukla iyilerin kazanması ile sona erer (Günay, 1992, s. 326).

Masalların kahramanları; insanlar (örneğin Keloğlan, Nardaniye Hanım), hayvanlar (tilki, karga, at, horoz) ve olağanüstü varlıklar (dev, cadı, cin, ejderha) gibi çeşitli tiplerden oluşur. Masal dünyası, kendi içinde mantıksal bir tutarlılık taşıyan büyülü bir evrendir. Bu evren; kahraman tipolojisi, olayların örgüsü, belirsiz zaman ve yer algısı ile şekillenir (Sakaoğlu, 2002; Tezel, 2013).

Zaman olgusu, “bir varmış bir yokmuş” gibi kalıplaşmış ifadelerle müphemlikle aktarılır. Mekân ise hem bu dünyaya ait hem de hayalî coğrafyalardan oluşur. Masalların anlatımında genellikle -miş’li geçmiş zaman ya da geniş zaman kullanılır. Masal kahramanları arasında diyaloglar vardır; anlatılar bu yönüyle canlı bir sahneleme özelliği taşır (Boratav, 2007).

Masallarda atasözü, deyim, bilmece, alkış-kargış gibi halk edebiyatı unsurlarına da sıkça yer verilir. Bu yönüyle masallar, kültürel değerlerin ve ortak belleğin korunmasında aracı rol üstlenir (Yavuz, 2009).

- Temel Ayırt Edici Nitelikler

Masalların genel özelliklerini şu şekilde özetlemek mümkündür (Günay, 1992; Lüthi, 1987; Van Genep, 1939; Zipes, 2006):

- Tamamen hayal ürünüdür.
- Olayların geçtiği zaman ve yer genellikle belirsizdir.
- Olağanüstü olay ve varlıklar içerir.
- Kahramanları insanlar, hayvanlar ya da doğaüstü varlıklar olabilir.
- İnandırıcılıktan çok etkileme gücüne sahiptir.
- Ahlaki mesajlar içerir; eğitici ve öğretici yönü güçlüdür.

- Sözlü kültür ürünü olarak nesir şeklinde anlatılır.
- Çocuklara ve yetişkinlere birlikte hitap edebilir.
- Masalların sonunda iyiler ödüllendirilir, kötüler cezalandırılır.

Arnold Van Gennep'e göre masalların temel özelliği, karakterlerinin ve olay örgüsünün "gayri şahsi" olmasıdır. Masal kahramanları bireysel özelliklerinden arındırılmıştır; iyilik ve güzellik gibi değerler idealize edilirken, kötülük olumsuz tiplerle sembolleştirilir (Van Gennep, 1939).

Bu bağlamda masallar, yalnızca eğlencelik anlatılar değil; aynı zamanda bireyin değer dünyasını inşa eden, kimlik oluşturma sürecine katkı sağlayan ve toplumsal hafızayı canlı tutan çok katmanlı halk anlatılarıdır (Lüthi, 1987; Zipes, 2006).

2.1.4. Masalın Kökeni ve Kazak Masalları

Masal türünün ne zaman, nerede ve kimler tarafından ortaya konduğu sorusu, halk bilimi araştırmalarında cevabı uzun süredir aranan temel meselelerden biridir. Masalın doğuşu, gelişim süreci ve dünya halklarına nasıl yayıldığı gibi sorular, masalbilimin en tartışmalı alanlarından biri olmuştur. Bu nedenle birçok araştırmacı, masalın kökenine dair çeşitli teoriler ileri sürmüş, masalın tarihsel ve kültürel evrimini açıklamaya çalışmıştır.

Umay Günay (1992), masalların kökeni üzerine yapılan çalışmalara rağmen kesin sonuçlara ulaşamadığını belirtir. Ona göre, farklı dil ve kültür alanlarında aynı masal tiplerinin görülmesi, masalların ortak motiflere dayanan, müşterek bir sözlü anlatı geleneği içinde şekillendiğini göstermektedir. Bilge Seyidoğlu da benzer şekilde, masalların tarih öncesi çağlara kadar uzanan bir geçmişe sahip olduğunu, belirli bir toplum tarafından değil, halkın ortak yaratımı olarak ortaya çıktıklarını ifade etmektedir (2006, s. 11). Masalların sözlü gelenekte, yüz yüze iletişim ortamında, kuşaktan kuşağa aktarılması bu kolektif yapıyı pekiştirmektedir.

Masalın kökenine yönelik teorik yaklaşımlar özellikle 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren ciddiyet kazanmış, Grimm Kardeşler'in 1856'da yayımladıkları *Kinder- und Hausmärchen*'in ön sözünde ortaya attıkları fikirlerle akademik bir temel kazanmıştır. Grimm'ler, Hint-Avrupa dil ailesine mensup halkların masallarının ortak bir geçmişe dayandığını ve masalların eski mitolojik unsurların parçalanmış biçimleri olduğunu ileri

sürmüşlerdir. Onlara göre, masalların gerçek anlamda anlaşılabilmesi, dayandıkları mitlerin açıklığa kavuşturulmasına bağlıdır (Günay, 1992, s. 321).

Grimm'lerin bu mitolojik yaklaşımı, Hint mitolojisinin Avrupa masallarının kökeni olarak değerlendirilmesine neden olmuştur. Bu görüşü benimseyen Max Müller, masalın özünün Asya kavimlerinin göçünden önce oluştuğunu savunur. W. Grimm ise, masalın Hint-Avrupa kültürünün tarih öncesi dönemlerine ait bir miras olduğunu ifade eder (Parıltı, 2006, s. 33). Mitolojik yaklaşımın önemli temsilcilerinden biri olan Theodor Benfey, *Pançatantra* çevirisinin ön sözünde, Hindistan kökenli masallar ile Avrupa ve diğer kültürlerle ait masallar arasında dikkat çekici benzerlikler olduğunu vurgular. Benfey'e göre Aesop masalları dışında tüm masalların kaynağı Hindistan'dır (Çobanoğlu, 2005, s. 105; Seyidoğlu, 1975, s. 31).

Benfey aynı zamanda göç teorisini ortaya atarak masalların Hindistan'dan Avrupa'ya ticaret, el yazmaları ve sözlü aktarım yoluyla yayıldığını savunur. Ona göre Arap işgali, Levantin tüccarlar ve Moğol akınları bu yayılımın başlıca kanallarıdır (Degh, 2003a, s. 94). Ancak C. W. von Sydow, bu göç kuramına karşı çıkarak, masalların göç yoluyla yayıldığı varsayımının yeterli temele dayanmadığını belirtmiş ve araştırmacıların bu görüşten etkilenecek yanıltıcı teoriler ürettiklerini ileri sürmüştür (Sydow, 2010).

Bu iki baskın görüşe karşı ortaya çıkan antropolojik yaklaşım, masalların ortak bir köken değil, farklı coğrafyalarda bağımsız biçimlerde ortaya çıktığını savunur. Andrew Lang, masalların Hindistan'dan yayıldığı tezini reddeder. Ona göre, ilkel toplumlarda benzer kültürel yapılardan doğan masallar, bağımsız olarak gelişmiştir (Parıltı, 2006, s. 33; Sakaoğlu, 2012, s. 8). John R. R. Tolkien de benzer gelişim evrelerinden geçen kültürlerde ortak anlatıların ortaya çıkmasının olağan olduğunu, bu anlatıların peri masalları gibi evrensel türler hâlinde tüm insanlık kültüründe yer aldığını belirtmiştir (Tolkien, 1999, s. 34).

Julius ve Kaarle Krohn'un öncülüğünü yaptığı Tarihi-Coğrafi Yöntem ya da Fin Okulu ise her masalın belirli bir çıkış noktasına sahip olduğunu ve varyantlarının coğrafi yayılımına bakılarak bu noktanın tespit edilebileceğini ileri sürer (Günay, 1992, s. 322). Bu yaklaşıma göre, masallar belirli bir yerde yaratılır ve ticaret, göç ya da yazılı kültür yoluyla başka bölgelere taşınarak farklı varyantlara dönüşür (Dorson, 1982, s. 7-8). Fin Okulu, Benfey'in Hindistan merkezli köken iddiasını reddetmiş; ancak masalın bir çıkış noktasının olduğu görüşünü benimseyerek ona farklı bir yorum getirmiştir (Sydow, 2010, s. 64).

C. W. von Sydow'un "ekotip" kavramı da Fin Okulu'yla paralel bir şekilde masalların bölgesel varyantlarının oluşumuna dikkat çeker. Sydow'a göre masal, aktarıldığı topluluğun kültürel yapısına göre biçim değiştirir ve bu da oicotype (ekotip) dediği yerel varyantların ortaya çıkmasına neden olur (Burke, 1996, s. 68).

Masalın kökenine ilişkin bir diğer yaklaşım ise psikoanalitik kuramdır. Wundt, Freud ve Jung gibi kuramcılar, masalları bilinçaltının yansıması olarak ele alır. Freud'a göre masallar, bastırılmış duyguların simgesel ifadesidir; Jung ise kolektif bilinçaltı üzerinden masallarda evrensel arketiplerin izini sürer (Çobanoğlu, 2005, s. 153). Wundt ise masalların yaratımını rüyaların oluşumuna benzer psikolojik süreçlerle açıklar. Dorson (2006, s. 42), geçmişte masalların doğa olaylarını açıklarken günümüzde insan ilişkilerini, özellikle de kadın-erkek mücadelesini konu edinmeye başladığını ifade eder.

Masalın kökeni üzerine getirilen bir diğer teori de Mit-Ritüel kuramıdır. Lord Raglan'ın öne sürdüğü bu yaklaşım, masalların kökeninin mit ve ritüellere dayandığını savunur. W. J. Gruffydd'un dört aşamalı modeline göre mitler zamanla tarihi anlatılara, daha sonra halk anlatılarına ve nihayet edebi masallara dönüşür (Çobanoğlu, 2005, s. 165).

Sakaoğlu (2012) ise masalın kökenini tek bir noktaya indirgeme çabalarının yetersiz olduğunu belirtir. Tüm masalların geçmişte yaşamış örnekleriyle birlikte değerlendirilmesi mümkün olmadığından, masalların kaynağını tespit etmeye yönelik yaklaşımlar her zaman sınırlı kalacaktır. Masalın kökenine dair kuramsal yaklaşımlar aşağıdaki tabloda özetlenmiştir (Dégh, 2003; Dundes, 1989; Lüthi, 1987; Sakaoğlu, 2012: 44).

Tablo 1

Masalın Kökenine Dair Kuramsal Yaklaşımlar

Kuram Adı	Temsilcileri	Temel Görüş
Güneş Mitleri Kuramı	Max Müller	Masalların kökeni doğa olaylarını açıklamaya çalışan mitlere dayanır.
Ritüel Kuramı	James Frazer, S. H. Hooke	Masallar, ilkel toplumlarda uygulanan dinî ritüel ve törenlerin anlatısıdır.
Psikoanalitik Kuram	Sigmund Freud, Carl Jung	Masallar, bireyin bilinçaltı çatışmalarını semboller yoluyla yansıtır.
Sosyolojik Kuram	Alan Dundes, Linda Dégh	Masallar, toplumun değerlerini, sosyal yapısını ve normlarını aktarır.
Diffüzyon (Göç) Kuramı	Theodor Benfey	Masallar Hindistan'dan başlayarak ticaret ve sözlü kültür yoluyla yayılmıştır.
Poligenez Kuramı	C. W. von Sydow	Masallar benzer toplumsal yapılar içinde bağımsız olarak farklı yerlerde ortaya çıkmıştır.
Fonksiyonel Kuram	Bronislaw Malinowski	Masallar, toplumda işlevsel bir role sahiptir; eğitim, eğlence veya sosyal kontrol sağlar.

Masalın kökenine yönelik kuramsal yaklaşımlar folklor, antropoloji, psikoloji ve edebiyat gibi çeşitli disiplinlerin bakış açılarını yansıtmaktadır. Yukarıda yer alan tablo, masal araştırmalarında tarihsel olarak öne çıkan bu yaklaşımları sınıflandırmakta ve karşılaştırmalı bir çerçeveye sunmaktadır. Güneş Mitleri Kuramı, masalların doğa olaylarını açıklama ihtiyacından doğduğu görüşünü savunur. Bu kuram, özellikle 19. yüzyılın romantik folklor araştırmalarında etkili olmuş, ancak zamanla evrensellik iddiası nedeniyle eleştirilmiştir. Max Müller'in temsil ettiği bu görüş, masalların mitolojik köklerini anlamada önem taşır ancak sınırlı bir perspektif sunar (Müller, 1891). Ritüel Kuramı, masalları ilkel toplumların dinî ve büyüsel uygulamalarının sözlü yansımaları olarak görür. James Frazer gibi antropologlar, masalları kutsal törenlerin sekülerleşmiş biçimleri olarak yorumlamışlardır. Bu yaklaşım, masalların arka planında toplumsal işlevlerin olduğunu vurgulaması açısından önemlidir (Frazer, 1922). Psikoanalitik Kuram, masalların bireyin psikolojik gelişimiyle bağlantılı olduğunu ileri sürer. Freud'un bilinçaltı kuramı ile Jung'un arketip yaklaşımı, masallarda tekrar eden motiflerin insan zihninin derin yapılarıyla ilişkili olduğunu ortaya koyar. Bu görüş, masalların bireysel anlam dünyasını yansıtmama işlevini ön plana çıkarır (Freud, 1900; Jung, 1959). Sosyolojik Kuram, masalları toplumsal yapının ve kültürel değerlerin bir yansıması olarak değerlendirir. Alan Dundes ve Linda Dégh gibi araştırmacılar, masalların hem anlatıcı hem de dinleyici açısından belirli sosyal işlevler üstlendiğini ve toplumun ideolojik yapısını yeniden ürettiğini savunmuşlardır (Dundes, 1989; Dégh, 2003). Diffüzyon (Göç) Kuramı, masalların belirli bir merkezden —örneğin Hindistan'dan— başlayarak ticaret yolları, el yazmaları ve sözlü aktarım aracılığıyla diğer bölgelere yayıldığını ileri sürer. Theodor Benfey bu görüşün ilk savunucularındandır. Ancak bu kuram, C. W. von Sydow gibi araştırmacılar tarafından eleştirilmiş ve yerel üretimin ve bağımsız gelişimin göz ardı edilmemesi gerektiği vurgulanmıştır (von Sydow, 1948). Bu eleştirilerle bağlantılı olarak Poligenez Kuramı, benzer masal türlerinin farklı coğrafyalarda birbirinden bağımsız biçimde ortaya çıkabileceğini savunur. Bu görüş, özellikle evrensel temalar içeren masalların yalnızca yayılmayla açıklanamayacağını vurgular. Fonksiyonel Kuram ise masalların birey ve toplum açısından taşıdığı işlevlere odaklanır. Malinowski'nin bu yaklaşımı, masalların yalnızca geçmişe ait bir sözlü miras değil, toplumsal düzenin sürdürülmesinde aktif bir araç olduğunu öne sürer (Malinowski, 1944). Bu kuramların tümü, masalların tek bir kökene indirgenemeyecek kadar çok boyutlu yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Nitekim Sakaoğlu (2012), masalın kökenini tek bir noktadan açıklama çabalarının yetersizliğine dikkat çeker. Masalların yapısı, işlevi ve anlatım biçimleri farklı toplumlarda

benzerlikler gösterse de bu benzerlikler her zaman ortak bir kökene işaret etmemektedir. Bu nedenle masalın kökenine yönelik her kuram, onu farklı bir açıdan aydınlatmakta; fakat hiçbirisi, masalın tüm varlık alanını bütünüyle kuşatamamaktadır.

2.2. Kazak Masalları ile İlgili Çalışmalar ve Sınıflandırılmalar

Kazakça’da “masal” kavramı “erteği” sözcüğüyle ifade edilir. Bu terim, “erte” (geçmiş), “ertede” (geçmişte) ve “ertedeki” (geçmiş zamanlarda) köklerinden türemiştir. Bu bağlamda masal, yalnızca eğlencelik bir anlatı değil, aynı zamanda halkın tarihsel hafızasının ve kolektif bilincinin taşıyıcısıdır. Avezov’a (1957) göre, Kazak masalları, Orta Asya’daki savaşlar, ticaret yolları ve kültürel etkileşimler sonucunda farklı halkların anlatılarıyla karışarak zenginleşmiştir. Aşağıda alt başlıklar halinde Kazaklar tarafından yapılan masal çalışmaları, Türkiye’de yapılan Kazak masalı hakkındaki çalışmalar ve Kazak masallarının sınıflandırılması ele alınmıştır.

2.2.1. Kazaklar Tarafından Yapılan Çalışmalar

Kazak masalları, uzun yıllardan beri ağızdan ağıza dolaşarak canlılığını sürdüren, sözlü halk edebiyatı ürünleridir. Kazak masallarının bir kısmı sözlü gelenekte yaşamaya devam etmiş, bir kısmı yazıya geçirilmiş, bir kısmı unutulmuş, bir kısmı da diğer metinlerle karıştırılarak günümüze taşınmıştır. Kazak masallarının tarihsel süreçte gelişimi ve bu alanda yapılan çalışmalar farklı dönemlerde farklı özellikler içermektedir. Çarlık Rusya, Sovyetler Birliği ve Kazakistan Cumhuriyeti dönemlerindeki yapılan çalışmalar ayrı ayrı ele alınması Kazak masallarının sınıflandırılmasını anlamada yardımcı olacaktır. Ayrıca Kazakistan’ın bağımsızlığı sonrası Türkiye ile olan ilişkileri ve çeşitli iş birliği anlaşmaları eğitim ve edebiyat alanında da birliktelikleri güçlendirmiştir. Dil ve kültür çalışmaları kapsamında birçok çalışma yapılmıştır.

Çarlık Rusya döneminde Kazak masallarının derlenmesi ve yazı diline aktarılması, 19. yüzyılın ikinci yarısında önem kazanmıştır. Bu süreçte, iki ana grup araştırmacı öne çıkmıştır. Birinci grup, Rus bilim adamları ve Rus eğitimi görmüş Kazak kökenli bilim insanlarından oluşur. Bu grup, eserlerini genellikle Rusça olarak yayımlamıştır ve aralarında Şokan Valihanov, G. N. Potanin, V. V. Radloff, A. Divayev gibi isimler bulunmaktadır. İkinci grup ise, Kazak asıllı şairlerden oluşup eserlerini Kazak Türkçesiyle yayımlamıştır.

Her iki grup da sadece masalları değil, Kazak halk edebiyatının diğer unsurlarını da derlemiştir. Bunlar arasında tarihi anlatılar, atışmalar, kahramanlık destanları, atasözleri ve bilmeceler yer almaktadır. Araştırmacıların çalışmaları, Kazak coğrafyasındaki çeşitli şehirlerde yayınlanan dergi ve gazetelerde yer bulmuş, bu yayınlar arasında “*Dala Valayati*”, “*Torgay Oblıstık Vedomos*”, “*Akmola Oblıstık Vedomos*”, “*Orınbor Gazeti*”, ve “*Astrahan Gazeti*” gibi isimler dikkat çeker.

Bu süreçte, Kazak Türkçesi ile yayımlanan metinler genellikle yanında Rusça çevirisi ile birlikte sunulmuş, bu da eserlerin daha geniş bir kitleye ulaşmasını sağlamıştır. Bu çalışmalar, Kazak halk edebiyatının korunması ve gelecek nesillere aktarılması açısından büyük önem taşımaktadır. Çarlık Rusya döneminde yapılan bu literatür çalışmaları, Kazak kültürünün ve dilinin Rus egemenliği altında yaşamasına katkıda bulunmuştur.

Kazak masallarının derlenmesi ve yazılı metin olarak kaydedilmesi süreci, Çarlık Rusya döneminde önemli bir gelişme göstermiştir. Vasily Radloff, “*Obraztsı Narodnoy Literaturı Tyurkskih Plemen*” (*Türk Halklarının Halk Edebiyatı Örnekleri*) adlı eseriyle bu alanda dikkat çekici bir katkı sağlamıştır. 1870 yılında St. Petersburg’da yayımlanan bu eser, içerisinde kahramanlık ve olağanüstü öğeler içeren 13 Kazak masalını barındırır. Radloff’un çalışmaları, Kazak masallarını kiril alfabesiyle Kazak Türkçesinde yayımlama ve dil ile anlatım özelliklerini koruma konusunda öncü olmuştur. Ayrıca, Kazak masallarının sınıflandırılması konusunda da önerilerde bulunmuştur.

Radloff’tan önce ise, Şokan Velihanov, Berezin ve İlminskiy gibi araştırmacılar da Kazak masallarını derlemişler ancak Radloff kadar sistematik bir yaklaşımla yayımlamamışlardır. Radloff’un yanı sıra, M. Miropiyev ve G. Potanin gibi isimler de Kazak masallarının derlenmesi ve yayımlanması sürecine önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Miropiyev, 1888 yılında “*Demonologičeskiye Rasskazy Kirgizov*” (*Kırgızların Şeytanla İlgili Hikayeleri*) adlı eserini yayımlamıştır. Bu eser, şeytan ve cadı hakkındaki hikayelerle birlikte olağanüstü masalları içerir ve her bir metin için kaynak kişilerin isimlerini verir, bu da eserin bilimsel değerini artırır.

G. Potanin ise “*Oçerki Zapadnoy Mongolii*” (*Batı Moğolistan Derlemeleri*) ve “*Kazak-Kirgizskiy i Altayskiye Predaniya, Legendı i Skazki*” (*Kazak, Kırgız ve Altaylıların Efsane ve Masalları*) adlı eserlerinde Kazak folklorunu ele almış, bu eserlerde masalların yanı sıra tarihî öykülere ve kahramanlık öykülerine de yer vermiştir. Potanin’in eserlerindeki bir

eksiklik olarak, masalları birebir yazmak yerine özetlerini Rusça'ya çevirmiş olması ve türleri birbirinden ayırmadan hepsini bir bütün olarak ele alması gösterilebilir.

Bu çalışmalar, Kazak kültürünün ve edebiyatının daha geniş bir kitle tarafından tanınmasına olanak sağlamış ve Kazak halk edebiyatının korunması ve gelecek nesillere aktarılması için önemli bir temel oluşturmuştur.

Çarlık Rusya döneminde Kazak masallarının derlenmesi ve kaydedilmesi hem Rus hem de Kazak araştırmacıların çabalarıyla gerçekleşmiştir. Bu süreçte, A. E. Alektorov, A. Vasilyev, ve A. Divay gibi bilim insanları önemli katkılarda bulunmuşlardır.

A. E. Alektorov, 1880-1890 yılları arasında yüzden fazla Kazak masalı ve hikayesini derlemiş ve bunları Rusçaya çevirerek yayımlamıştır. Özellikle “*Astrahan Vestnik*” gazetesinde 1893 yılında yayımlanan masallar, Kazak kültürünün zenginliğini ve çeşitliliğini gözler önüne sermiştir. 1898’de “*Kirgizskaya Hrestomatiya*” adlı eserinde bu masalları iki dilde yayımlamıştır.

A. Vasilyev, Kazak köylerini ziyaret ederek sözlü edebiyat örneklerini derlemiş ve “*Dala Valayati*” ile “*Torgy Oblıstık Vedomos*” gazetelerinde iki dilde yayımlamıştır. 1898 yılında yayımlanan “*Obraztsı Kirgizskoy Narodnoy Slovestnosti*” (*Kırgız Sözlü Edebiyatının Örnekleri*) adlı eserinde 25 masal yer almakta ve bu çalışmada orijinal metinlere sadık kalınmıştır.

A. Divay ve diğer araştırmacılar da Güney, Doğu, Orta ve Kuzey Kazakistan’da çeşitli Kazak masal metinlerini derlemişlerdir. A. Divay, 150’den fazla Kazak masalını derleyerek “*Etnografiçeskiye Materiyalı*” ve “*Turkestanskiy Sbornik*” adlı eserlerinde yayımlamıştır. Bu masallar, Kazak Türkçesi ve yanında Rusça çevirisi ile sunulmuştur.

Kazak masalları üzerine yapılan bu çalışmalar, Kazak halk edebiyatının derlenmesi, korunması ve gelecek nesillere aktarılması açısından büyük önem taşımaktadır. Çarlık Rusya döneminde başlayan bu bilimsel faaliyetler, Kazak kültürünün ve dilinin daha geniş bir kitle tarafından tanınmasına olanak sağlamış ve Kazak halk edebiyatının zenginliğini ve çeşitliliğini ortaya koymuştur.

Sovyetler Birliği döneminde Kazak masallarının derlenmesi ve incelenmesi süreci, daha önceki Çarlık Rusya dönemine kıyasla farklı bir şekilde ilerlemiştir. Bu dönemde, masalların derlenmesine büyük önem verilmiş ancak kapsamlı bir derleme eseri yerine daha çok küçük kitaplar, almanaklar ve hrestomatiyalarda masallara yer verilmiştir.

V. Sidelnikov ve E. İsmayilov, Sovyetler Birliği döneminde Kazak masalları üzerine önemli çalışmalar yapmış araştırmacılarıdır. Sidelnikov, 366 Kazak masalını Rusça olarak bir kitapta toplamış ve böylece bu masalların daha geniş bir kitle tarafından erişilir olmasını sağlamıştır. İsmayilov ise, Kazak Türkçesindeki metinleri hazırlayarak Sidelnikov'un Rusça çevirileriyle eş zamanlı bir yayın gerçekleştirmiştir. Bu, masalların dil ve kültürel özelliklerinin korunmasında önemli bir adım olmuştur.

P. Falev ve M. Avezov ise Kazak masalları üzerine çalışmalar yapan diğer önemli isimlerdir. Falev, masalların konu yapısı ve oluşumunu incelerken, masalların başka kültürlerle etkileşimi sonucu bu çeşitliliğin ortaya çıktığını iddia etmiştir. Özellikle Süleyman ve İskender hakkındaki masalların, sırasıyla Moğolların "*Ardji-Bordji*" ve Arapların "*Binbir Gece*" masalları ile Müslüman Doğu'nun etkileşimi sonucu Kazak kültürüne adapte olduğunu öne sürmüştür.

Sovyet döneminde gerçekleştirilen bu çalışmalar, Kazak masallarının derlenmesi ve incelenmesine önemli katkılar sağlamış; aynı zamanda bu masalların ulusal kimliğin korunması ve kültürel mirasın tanıtılmasında etkili bir araç olmasına olanak tanımıştır. Ayrıca, Kazak masallarının uluslararası literatürdeki görünürlüğünü artırmış ve kültürel etkileşimlerin bu anlatılar üzerindeki yansımalarını ortaya koymuştur.

M. Avezov'un masallara yaklaşımı, onları sadece halk anlatıları olarak değil, aynı zamanda önemli bir sanat formu olarak görme şekliyle dikkat çeker. Avezov'a göre masallar, insanlığın ilkelik dönemlerindeki tanrı anlatılarından başlayarak, doğa olaylarını anlamlandırdığı bir hayal ürünü olarak evrilmiştir. Onun analizlerinde, masalın sanatsal doğası ve zaman veya mekanla sınırlı olmayan evrensel yapısı vurgulanmıştır.

Avezov, Kazak masallarını fantastik, günlük ve hayvan masalları olarak sınıflandırırken, bu masalların konu çeşitliliği ve karakter derinliğine de özellikle dikkat çekmiştir. Bu tür bir sınıflandırma, masalların çeşitli yönlerinin daha iyi anlaşılmasını sağlamış ve daha sistematik bir inceleme yapılmasına olanak tanımıştır.

S. Seyfullin'in çalışmaları da bu bağlamda önem taşır. Seyfullin, Kazak edebiyatı üzerine yazdığı eserinde masalların bir bölümünü ayırmış ve bu masalların, Kazak halkının geçmiş dönemlerdeki yaşam tarzı, düşünceleri ve geleneklerini yansıttığını belirtmiştir. Seyfullin'e göre Kazak masalları, sosyal yapının ve kültürel değerlerin bir yansıması olarak görülebilir.

1935 yılında Almatı’da yayımlanan “*Sorok Nebilits. Kazahksiye Skazki*” (*Kırk Masal: Kazak Masalları*) adlı kitap ve 1940’lı yıllarda okul kitaplarında yer alan masal bölümleri, Kazak folklorunun eğitimde de önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. H. Cumaliyev ve A. Margulan’ın ortaokul seviyesinde masallara geniş yer vermesi, bu edebi formun genç nesiller arasında da bilinirliğini ve değerini artırmıştır.

Bu dönemde yapılan çalışmalar, Kazak masallarının hem edebi hem de eğitimsel olarak öneminin altını çizmiş ve bu türün korunması ve yayılmasında büyük rol oynamıştır.

M. Gabdullin, “*Kazak Halkının Ağız Edebiyeti*” (*Kazakların Sözlü Edebiyatı*) kitabında Kazak masallarını detaylı bir şekilde incelemiştir. Gabdullin’e göre, bir masalın içeriği, çekiciliği ve anlatım özelliği büyük ölçüde masalcının yeteneğine bağlıdır. Bu, masalların kişiden kişiye değişebileceğini ve her masalcının kendine özgü bir üslup geliştirebileceğini gösterir.

V.M. Sidelnikov, 1958, 1962 ve 1964 yıllarında üç cilt halinde “*Kazahskiye Skazki*” (*Kazak Masalları*) adlı eserini yayımlamıştır. Bu çalışmalar, Kazak masallarının derlenmesi ve arşivlenmesi konusundaki önemli kaynaklardan biri olarak kabul edilir.

Seyit Kaskabasov ise 1970’lerde Kazak olağanüstü masallarını ve bu masallardaki kahramanların tasvirlerini detaylı bir şekilde incelemiştir. Kaskabasov’un çalışmaları, Kazak masallarının fantastik yönlerini vurgulamakta ve bu masalların kültürel önemini ortaya koymaktadır.

N. S. Smirnova, “*Kazahskaya Narodnaya Poeziya*” (*Kazak Halk Şiiri*) eserinde, Kazak masallarının komşu halklarla olan ilişkilerini ve bu etkileşimlerin masallar üzerindeki etkilerini ele almıştır. Smirnova, masalların sosyal ve kültürel değişimlere nasıl tepki verdiğini ve zamanla nasıl evrildiğini incelemiştir.

1988 yılında yayımlanan “*Kazak Halk Edebiyatı*” kitabının “*Ertegiler*” (*Masallar*) serisi, Kazak masallarının çeşitliliğini göstermektedir. Seride yer alan ciltler, hayvan masalları, gerçekçi masallar ve olağanüstü masallar gibi farklı türleri içermektedir ve her bir tür, Kazak kültürünün farklı yönlerini yansıtmaktadır.

E. Kostyuhin’in “*İstoriya Kazahskoy Literaturı*” (*Kazak Edebiyatının Tarihi*) kitabı ise, Kazak masallarının tarihsel kökenlerini ve bu masalların etnik ve kültürel kimlik oluşumundaki rolünü detaylı bir şekilde incelemiştir.

Bu alışmalar, Kazak masallarının yalnızca eğlence amacı taşıyan anlatılar olmadığını; aynı zamanda Kazak halkının tarihini, kültürel değerlerini ve toplumsal yapısını yansıtan önemli birer sözlü kültür mirası olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak bu alandaki sınırlı sayıda bağımsız akademik eser, Kazak masallarının derinlemesine incelenmesine yönelik ihtiyaçları karşılamaktan uzaktır. Çoğu araştırma, belirli temalara odaklanan makaleler ya da genel halk edebiyatı derlemeleri içinde sınırlı bir biçimde yer almaktadır. Bu durum, Kazak masalları üzerine yapılacak yeni ve kapsamlı araştırmalar için önemli bir akademik boşluğa işaret etmektedir.

Her ne kadar bu alanda az sayıda kapsamlı eser bulunsa da önemli örneklerden biri altı ciltten oluşan "*Kazak Masalları*" adlı derlemedir. Bu koleksiyon, olağanüstü masallar, hayvan masalları ve gerçekçi masallar gibi çeşitli türleri tematik biçimde sınıflandırarak sunmakta; her cilt, Kazak masallarının anlatı çeşitliliğini ve kültürel derinliğini yansıtmaktadır. Bunun yanı sıra, Kazak sözlü geleneğinin önemli kaynaklarından biri olan "*Babalar Sözi*" külliyyatında da masallara özel bölümler ayrılmıştır. Bu eserde yer alan anlatılar hem masal tipolojisinin genişliğini göstermekte hem de Kazak halkının değer dünyasına ışık tutmaktadır. Dolayısıyla Kazak masalları üzerine yapılan bu sınırlı ancak anlamlı çalışmalar hem mevcut literatürün değerlendirilmesi hem de yeni araştırma alanlarının belirlenmesi açısından önemli bir zemin oluşurmaktadır.

S. Mamet tarafından derlenen ve aynı adı taşıyan "*Kazak Ertegileri*" adlı başka bir eser de mevcuttur. Bu kitap, çocuklar için hazırlanmış olup olağanüstü ve gerçekçi masal metinlerini içermektedir. Ancak, bu çalışmaların çoğu, Kazak masallarının dil ve içerik üzerine derinlemesine analizler yapmaktan ziyade, masalları yayımlamaya odaklanmıştır (Mamet, 2000).

Bağımsızlık sonrası dönemde yayımlanan masal serilerinden bazı örnekler ise şunlardır: "*Kiyal-gajayıp Ertegiler: Halık Avızı Jelisi Boyınşa*" (*Hayali ve Olağanüstü Masallar: Halkın Sözlü Geleneği Temelinde*) (2002), "*Kazak Ertegileri: Hayvanat Ertegileri*" (*Kazak Masalları: Hayvan Masalları*) (2005) ve "*Altın Saka Kazak Ertegileri*" (*Altın Hazinele: Kazak Masalları*) (2008). Bu seriler, Kazak masallarının yaygın temalarını ve karakterlerini çocuklar ve genel okuyucular için erişilebilir hale getirmeyi amaçlamaktadır.

Kısacası, Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından Kazak masallarına yönelik yapılan çalışmalar, özellikle eğitim ve ocuk edebiyatı alanında masalların korunması, yeniden yazımı ve yaygınlaştırılmasına önemli katkılar sağlamıştır. Bununla birlikte, Kazak masallarının yapısal, tematik ve kültürel boyutları üzerine yapılan akademik

Çalışmaların sayısı sınırlı kalmaktadır. Son yıllarda bu alanda Seyit Kaskabasov, Serikqazy Qojageldiev, Kaldybay Sametov gibi araştırmacılar tarafından gerçekleştirilen kapsamlı incelemeler, Kazak masallarının kökenleri, motifleri, tipolojisi ve değer aktarımındaki rolü gibi konuları derinlemesine ele almaktadır. Ancak tüm bu çalışmalara rağmen, Kazak masallarını farklı kuramsal yaklaşımlar ışığında disiplinler arası bir bakışla ele alan daha geniş kapsamlı araştırmalara hl ihtiyaç duyulmaktadır.

Kaskabasov (1984) “*Kazaktıñ halık prozası (Kazak Halk Prozası)*” eseri, Kazak halk düzyazı türlerini (masal, efsane, fıkra vb.) yapısal ve işlevsel açıdan inceleyen nc bir çalışmadır. Kaskabasov burada masalların tipolojik ayrımını yaparak anlatı türleri arasında masalın yerini netleştirmektedir. “*Tańdamalı. T. 3. Folklornaya proza kazahov: Izbrannyye issledovaniya [Seçmeler, Cilt 3: Kazakların Folklor Prozası]*” adlı eserinde Kazak folklor prozası üzerine yapılmış akademik makalelerden oluşan bu derleme, masalların motif yapısı, anlatıcı rolü ve kültürel kodlarla ilişkisini analiz eder. Eser hem tarihsel bir bakış sunar hem de çözümleyici folklor yöntemiyle değerlendirme yapar. Tursinov (1979) ile birlikte kaleme aldığı “*Hayvanlarla İlgili Kazak Masalları*” derlemesinde hayvan karakterlerine odaklanan Kazak masalları bir araya getirilmiş ve türün karakteristik özellikleri açıklanmıştır. Ayrıca anlatıların ahlak boyutu da değerlendirilmiştir. Qojageldiev (2010) “*Kazak Edebiyatında Masal Türü ve özellikleri*” adlı eserinde Masal türünün tanımını, yapısı ve anlatı öğeleri üzerine odaklanan bu alışma, Kazak masallarının geleneksel yapısal özelliklerini ortaya koyar. Eęitim alanında kullanılabilecek örnek metinlere de yer verir. Sametov (2015) “*Kazak Masallarının Tipolojisi ve Motif Analizi*” eserinde masalları Propp’un anlatı çözümleme yöntemine yakın bir yaklaşımla inceler. Masallardaki tekrar eden motifler, kahraman rolleri ve anlatım kalıpları tipolojik bir bakışla sınıflandırılır.

2.2.2. Türkiye’de Kazak Masallarıyla İlgili alışmalar

Türkiye’de Kazak masalları üzerine yapılan çalışmalar, özellikle 1980’li yıllardan sonra Kazakistan’ın bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte artmıştır. Bu dönemde Türkiye ile Kazakistan arasındaki kültürel yakınlaşma, Kazak masalları üzerine yapılan araştırmaların sayısını artırmıştır.

Mehmet Tezcan, 1985 yılında Kardaş Edebiyatlar Dergisi’nde Seyit Kaskabasov’un “*Kazak Türklerinin Peri Masalı Kahramanları*” adlı makalesini çevirerek yayımlamış, bu

da Türkiye’deki Kazak masalları üzerine yapılan ilk çalışmalardan biri olmuştur. 1996 yılında Mehmet Aça, “*Kün Astındaki Künike Kız*” adlı Kazak olağanüstü masalını ele aldığı bir makale yayımlamıştır. 1999’da ise Esra Gökşen, *Türk Dünyasından Masallar Dizisi* içinde “*Tüy Baba*” adlı bir Kazak masalını kitaplaştırmıştır.

2002 yılında Saim Sakaoğlu, “*Türk Dünyası Ortak Edebiyatı / Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*” kitap dizisinin ikinci cildinde Kazak masallarına yer vermiş, aynı yıl Ali Berat Alptekin VI. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi’nde “*Kazakistan’da Anlatılmakta Olan Hayvan Masalları Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma*” başlıklı bir tebliğ sunmuştur.

Ali Berat Alptekin, 2003 yılında “Kazak Masallarından Seçmeler” adlı kitabını yayımlamıştır. Kitapta Kazak masallarının motif yapıları ve Türkiye Türkçesi’ne çevrilmiş metinler yer almaktadır.

Ayrıca, 2001 yılında Bengü Özcan’ın Kazak Türkçesi üzerine yüksek lisans tezi ve 2004 yılında Gülay Yalçın’ın Balıkesir Üniversitesinde hazırladığı “*Kazak Masalları*” bitirme tezi gibi akademik çalışmalar da yapılmıştır. Kazak masallarına yönelik yapılan araştırmalar yalnızca Kazakistan kökenli araştırmacılarla sınırlı kalmayıp, Türkiye’de de çeşitli akademisyenler tarafından disiplinler arası yöntemlerle ele alınmaktadır. Örneğin, Yıldırım (2019) masalların Türkiye Türkçesine aktarımını ve değer eğitimi açısından kullanımını incelerken; Şen (2020) bu anlatılardaki değer temalarını eğitim bilimi açısından analiz etmiştir. İsatov (2007) Kazak masallarındaki anlatı motiflerini ve karakter tipolojilerini sınıflandırmış; Nisbet Bain (1895) ise 19. yüzyılda Kazak masallarını Batı’ya tanıtan ilk örneklerden birini yayımlamıştır. Bu çalışmalar, Kazak masallarının hem yerel hem evrensel boyutta taşıdığı anlatı zenginliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca Nerkiz (2021) Kaskabasov’un folklor anlayışını, kuramsal yaklaşımını ve Kazak masallarına katkılarını sistematik bir biçimde ele alır. Türkiye’deki Kazak masal araştırmalarına önemli bir yön kazandırırken (2024) Kaskabasov’un tür ayrımı esas alınarak Kazak halk anlatılarındaki efsane ve aңыз gibi türlerin konumu açıklanır. Masalla efsane arasındaki geçişler de bu bağlamda değerlendirilmiştir.

Bu çalışmalar, Türkiye’de Kazak masallarına olan ilginin artmasına ve bu konuda daha fazla akademik içerik üretilmesine olanak sağlamıştır. Ancak yapılan çalışmaların genelinde, Kazak masallarının derinlemesine incelenmesi ve analizi konusunda daha fazla ilerleme kaydedilmesi gerektiği görülmektedir.

Kazak masallarının toplanması ve incelenmesi tarih boyunca bir süreç izlemiştir. Bu süreçte, geçmiş çalışmalar genellikle masalların derlenmesi ve metne dökülmesi ile sınırlı kalmıştır. Ancak bu çalışmada, halihazırda Kazak halkı arasında unutulmamış ve kitap haline getirilmiş yaklaşık elli Kazak masalını kök değerler eğitimi açısından inceleyerek, Türk Dünyası Halk Edebiyatı'na katkıda bulunmak amaçlamaktadır. Bu çalışma, gelecekteki daha kapsamlı araştırmalara öncülük edebilir.

Ashimova'nın 2020'de yaptığı "Kazak masalları üzerine bir değerlendirme" adlı tez çalışmasında, masal türünün yapısı ve oluşumu üzerine değinilmiş ve Kazak Masallarının özellikleri yeni bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Araştırma, masalların insan hayatının her aşamasında bireylere katkıda bulunduğunu göstermektedir. Masallar, genellikle öğüt verme ve olaylardan ders çıkarma gibi işlevlere sahiptir. İnsanların bu masallara olan inancı, kültürel bir miras olarak değerlendirilebilir.

2.2.3. Kazak Masalı Sınıflandırmaları

Kazak masalları, eski gelenek ve görenekleri aktarmanın yanı sıra, yerleşim ve sosyal yapı gibi konularda da bilgi sunarak kültürel bir arşiv işlevi görürler. Masallar, o dönemin yaşam kültürünü, etnik ve toplumsal yapıyı yansıtarak toplum için bir rehber görevi görür. Masalların bu özellikleri, geçmişin anlaşılması ve günümüzle bağların kurulmasında önemli bir rol oynar.

Hayvan masallarında ders verici nitelikte fabl örnekleri olduğu gibi toplumsal kültürü ele alan özellikle at hayvanı özel bir yer tutmaktadır masallar aracılığıyla atların tarih boyunca nasıl değerli ve özel varlıklar olarak görüldüğü vurgulanır. Bu, atların Kazak toplumundaki ekonomik ve sosyal önemini de ortaya koymaktadır.

Masallar aynı zamanda bireylerin yaşam deneyimlerine, özellikle çocukların gelişimine katkıda bulunur. Çocuklar masallardaki kahramanlarla özdeşleşerek, bu karakterler üzerinden hayatı anlamaya çalışır ve ahlakî dersler çıkarır. Masallarda yer alan karakterler, çocuklara doğru ile yanlış arasındaki farkı öğretirken, hata yapmanın sonuçları ve doğru davranışların ödüllendirilmesi gibi temalar üzerinden eğitici bir rol üstlenmektedir. Kazak masallarının tarihsel gelişimini aşağıdaki tabloda özetlemek mümkündür;

Tablo 2

Kazak Masallarının Kronolojisi

Dönem	Temel Özellikler	Kültürel Etkileşim / Dönüşüm
16.–18. yüzyıl	Kahramanlık, günlük hayat, Jirenşe ve Aldar-Köse masalları	Moğol, Şamanist etkiler; sözlü gelenek ön planda
19. yüzyıl başları	Günlük yaşam, mizah, İslami temalar artar	Fars, Arap, Özbek etkisi; İslamiyet'in etkisi belirginleşir
20. yüzyıl (Sovyet Dönemi)	Yazılı kültüre geçiş, derleme faaliyetleri	Rus kültürüyle etkileşim; folklor ürünlerinin sistematik kaydı
Günümüz	Sözlü gelenek devam etmekle birlikte eğitimde de araç olarak kullanılmaktadır	Küresel folklor çalışmalarıyla karşılaştırmalı değerlendirmeler yapılmaktadır

*Not: Tablo yazar tarafından mevcut literatür ışığında hazırlanmıştır.

Kazak masalları sadece eğlendirici bir anlatma aracı olmanın ötesinde, kültürel değerleri, sosyal normları ve etik dersleri nesilden nesile aktaran zengin bir kültürel mirastır. Bu masalların incelenmesi, Kazak halkının tarihini, kültürünü ve değerlerini daha derinlemesine anlamamızı sağlamaktadır.

Kazak masallarının sınıflandırılması, üç ana kategori altında yapılmaktadır:

- Olağanüstü masallar,
- Hayvan masalları ve
- Gerçekçi masallar

Olağanüstü Masallar, Kazakça “Kiyal-Gacayip Ertegiler” olarak adlandırılan, fantastik ve sihirli öğeler içeren anlatılardır. Hayvan Masalları veya Fabllar, “Hayvanattar Jayındagı Ertegiler” etiketiyle, hayvan karakterlerin başrolde olduğu ve genellikle ahlakî dersler veren masallardır. Son olarak, Gerçekçi Masallar ise “Şınşıl Ertegiler” olarak bilinir ve daha gerçekçi, günlük yaşamla ilgili konuları ele alan anlatıları kapsar. Bu üç kategori, Kazak masal geleneğinin zenginliğini ve çeşitliliğini ortaya koymaktadır (Kaya, 2013).

2.2.3.1. Olağanüstü Masallar (Kiyal-Gacayip Ertegiler)

Kazak masallarının büyük bir kısmını oluşturan bu masalların, kökenleri derinlere uzanır. Bu nedenle, olağanüstü masallar zaman içinde birçok değişikliğe uğramıştır. Hatta, geleneksel yapıları değiştirilmiş ve yeni eklerle zenginleştirilmiş şekillerde bile karşımıza çıkabilirler.

Kazak masallarının içinde yer alan olağanüstü masallar, genellikle fantastik öğelerle doludur. Bu masallarda insanlar, hayvanlar veya doğaüstü varlıklar arasında geçen olağanüstü olaylar ve maceralar anlatılır. Sıklıkla, kahramanlar büyü güçlere sahip olabilir veya doğaüstü varlıklarla karşılaşabilirler. Masallar genellikle hayal gücünü ve fantastik düşünmeyi teşvik ederken, aynı zamanda toplumsal değerleri, adaleti ve dürüstlüğü vurgulamaktadır. Bu masallar, Kazak kültürünün derin köklerine ve halkın hayal gücüne dair önemli birer parçadır.

2.2.3.2. Hayvan Masalları (Hayvanattar Jayındağı Ertegiler)

Kazak halk edebiyatında, hayvan masalları önemli bir yer işgal eder. Bu masallar genellikle insan karakterleri yerine antropomorfik (insan özellikleriyle donatılmış) hayvanları merkeze alır. Hayvanlar, insan davranışlarını sergilerken, anlatılarda genellikle insanların karşılaştığı sorunlar ve yaşadığı deneyimlerin bir yansımasıdır. Hayvan masalları, Kazak kültüründe hikâye anlatımının bir parçası olarak hem eğlenceli bir unsur hem de öğretici bir araç olarak değer görür. Bu masallar, genellikle toplumsal normları, değerleri ve yaşamın öğretilerini aktarırken, aynı zamanda dinamik karakterler ve zengin metaforlarla doludur. Dolayısıyla, Kazak halk edebiyatındaki hayvan masalları hem eğlenceli hem de öğretici bir rol oynar ve Kazak kültürünün derinliklerine işaret eder. Bu masalların kahramanlarının hayvanlar olduğu gerçeği, tarihin derinliklerine kadar uzanan bir geçmişe sahiptir (Dağı, Alptekin & Kaplan, 2018; İbragimova, 2009).

2.2.3.3. Gerçekçi Masallar (Şınşıl Ertegiler)

Bu masallar, halkın günlük yaşamını, toplumsal ilişkilerini, sorunlarını ve beklentilerini yansıtarak gerçekçi bir perspektif sunar. Evrensel ve zamansız temaları işlerken, genellikle somut olaylar ve karakterlerle doludur. Halkın deneyimlerinden ve yaşadığı zorluklardan esinlenen bu masallar, toplumun değerlerini ve yaşam felsefesini aktarırken eğlendirici ve öğretici bir rol üstlenir. Gerçekçi masallar, Kazak kültürünün derinliklerine işaret ederken, aynı zamanda halkın kolektif hafızasını ve kimliğini şekillendirir. Gerçekçi masalların Kazak masalları içindeki yoğunluğu fazladır ve bu tür kendi içinde 3 gruba ayrılmaktadır. Toplum hayatıyla ilgili masallar (salt ertegiler), güldüren masallar (küldirgi ertegiler) ve menkıbeli masallar (anız ertegiler) gerçekçi masallar grubundandır.

- **Toplum Hayatıyla İlgili Masallar (Salt Ertegiler):** Bu masallar, genellikle toplumun günlük yaşamını, kültürel değerlerini, toplumsal ilişkilerini ve sorunlarını konu alır. Toplumun iç dinamiklerine ve sosyal yapısına odaklanırken, çeşitli karakterler aracılığıyla evrensel insan deneyimlerini anlatır. Halkın kolektif hafızasını ve kimliğini şekillendiren bu masallar, genellikle toplumsal normları vurgulayarak moral ve etik değerleri pekiştirir. Salt Ertegiler, Kazakistan'ın kültürel zenginliğini ve toplumunun derinliklerini yansıtan önemli bir edebi mirasın parçasıdır. Genel olarak geçmişteki deneyimlerden hareketle gelecek nesillere nasihatleri içeren bu masalların başlıca konuları; nasihat, yiğitlik, sevgililik durumları, üvey annelik, kader ve felek konularıdır. “Kulamergen” masalı örnek olarak verilebilir.
- **Güldüren Masallar (Küldirgi Ertegiler):** Bu masallar, genellikle mizahi unsurları ve eğlenceli olayları işleyerek okuyucuları güldürmeyi amaçlar. Komik karakterler, absürt olaylar ve mizahi diyaloglar üzerine kurulu olan bu masallar, genellikle toplumun gündelik yaşamındaki absürt ve trajikomik durumları ele alır. Güldüren masallar, halkın moralini yükseltmek, stresi azaltmak ve günlük yaşamın zorluklarına bir mizahi perspektif sunmak amacıyla yaratılmıştır. Bu masallar, Kazakistan'ın zengin kültürel mirasının eğlenceli ve renkli bir yansımasıdır. Çocuklara ve yetişkinlere belirli dersler vermek ve özel sonuçlara ulaşmak için espri dolu olaylarla örülüdür, zekice tasarlanmışlardır. Ana karakterler arasında öne çıkanlar arasında “Togız Tongıldak, Bir Şinkildek, Ur Tokpak, Kanbak Şal, Balbal Şal, Ayalı Tazşa, Kuv Bala” bulunmaktadır. Bu masallarda ana tema gerçek ve yalan, iyilik ve kötülüktür.
- **Menkıbeli Masallar (Anız Ertegiler):** Bu masallar, genellikle kahramanların gerçek veya efsanevi kişiler olduğu, onların hayatından alınmış veya onlara atfedilmiş olayları konu alır. Menkıbeli masallar, genellikle dinî veya manevi figürlerin yaşamından öyküler içerir ve genellikle öğretici bir mesaj taşır. Bu masallar, halkın inançlarına, değerlerine ve manevi dünyasına dair derinlemesine bir anlayışı yansıtırken, aynı zamanda toplumun tarihine ve kültürüne de ışık tutar. Menkıbeli masallar, Kazakistan'ın zengin edebi mirasının önemli bir parçasıdır ve halkın kolektif hafızasını şekillendirir. Özellikle tarihî kişiliklerin etrafında dönmesiyle bilinen masalların önde gelen karakterleri arasında; “Korkut, Asan Kaygı, Aldar Köse, Jirenşe ve Kojanasır (Nasrettin Hoca)” bulunmaktadır (Kaskabasov 1972, s. 8-9).

2.2.3.4. Yalan Anlatılar (Ötirik Angimeler)

“Yalan Anlatılar” kategorisi, gerçeküstü ve hayal gücüne dayalı öykülerin bulunduğu bir sınıflandırmadır. Bu anlatılar genellikle mitolojik unsurlar, doğaüstü varlıklar ve fantastik olaylar içerir. Avezov’un tasnif ettiği bu kategori, Kazakistan’ın folklorik mirasının önemli bir parçasını temsil eder ve Kazak kültürüne özgü bir edebî zenginliği yansıtır. İnsanları güldürmek ve neşelendirmek için yaratılan yalan anlatılar Kazak edebiyatında önemli bir yere sahiptir.

Kazak sözlü anlatı geleneğinde de masal, toplumun tarihsel ve kültürel kimliğini yansıtan önemli bir edebî türdür. *Kazak Edebiyatı Ansiklopedisi*’ne göre, Kazak masalları yalnızca estetik değil aynı zamanda eğitici işlevler de taşır. Masallar, halkın gerçeklik algısını, gelenek ve değerlerini yansıtırken, aynı zamanda hayalî bir dünya kurarak sembolik mesajlar verir (Kazak Edebiyatı Ansiklopedisi, 1999).

Kazak masalları, Moğol, Fars, Arap ve Rus kültürlerinden etkilenmiş; özellikle hayvan masallarında bu etkiler açık biçimde görülmüştür. 16. yüzyıldan itibaren şekillenmeye başlayan bu anlatılar, 19. yüzyılda İslamiyet’in etkisiyle dönüşüme uğramış, Şamanist izlerin yerini İslami motifler almıştır. Sovyet dönemiyle birlikte masallar sözlü gelenekten yazılı kültüre aktarılmış, içerik ve biçim bakımından yeni yorumlara açık hale gelmiştir. Smirnova (1967), Kazak masallarının senkretik bir yapıya sahip olduğunu, olağanüstü olaylar ile günlük yaşam unsurlarının iç içe geçtiğini vurgulanmaktadır.

Kazak masalları, sadece ulusal değil evrensel ölçekte de halk anlatı geleneğine katkı sunan zengin bir edebi mirastır. Bu masallar, tarihsel olaylar, toplumsal dönüşümler ve kültürel etkileşimler sonucu biçimlenmiş, farklı dönemlerin izlerini taşıyarak günümüze ulaşmıştır.

Kazak kültüründe masalların yaşam bulmasında ve kuşaktan kuşağa aktarılmasında anlatıcının rolü oldukça büyüktür. Bu durumu yansıtan “Bir masal ancak masalcı sayesinde hayat bulur” şeklindeki Kazak atasözü, anlatıcının anlatı geleneği içerisindeki önemine dikkat çeker. Bu bölümde, sözlü kültürün taşıyıcısı olan masal anlatıcıları yani “ertekeşi” ya da “ertegeşi” olarak adlandırılan kişiler ele alınmaktadır.

Kazak Edebiyatı Ansiklopedisi’nde masal anlatıcısı, “geçmişten gelen belirli masalları ezberleyerek, bunları dinleyicilere edebî bir dil ve üslupla sunan kişi” olarak tanımlanır. Masalcının anlatım gücü, kullandığı dilin estetik yapısı ve olayları etkili biçimde kurgulama becerisi, onun sanatsal yetkinliğini ortaya koyar. Masalların anlatımında

kullanılan kalıplaşmış ifadeler ve giriş formüllerinde de “ertekşi” terimi sıkça yer alır ve bu terim masalın kim tarafından aktarıldığını gösteren kültürel bir belirleyici işlevi görür.

Kazak yazar ve halkbilimcisi Malik Gabdullin, M. Avezov ve E. İsmayılov’un çalışmalarıyla bağlantı kurarak, Kazak masalcılarının hitap biçimlerinin incelikli olduğunu ve anlatım tarzlarının estetik yönüyle birer sanatçı gibi kabul edilmeleri gerektiğini ifade eder. Gabdullin’e göre, ertekşiler tıpkı yetenekli “akın”lar gibi değerlendirilmiş, çünkü bu kişilerin masal anlatımı yalnızca hafıza becerisi değil, aynı zamanda yaratıcı ifade ve yüksek estetik duyarlılık gerektirmiştir (Gabdullin, 1958, s. 95).

Masal anlatıcılığı, yalnızca masalın ezberlenip tekrar edilmesi süreci değil, her bölümün uyum içerisinde kurgulanarak aktarılması, kahramanların özelliklerinin anlatıma uygun bir biçimde yansıtılması gibi sanatsal bir bütünlüğü gerektirir. Bu nedenle bir masalın etkileyici olup olmaması büyük oranda anlatıcının ustalığına bağlıdır. Masalcılar, anlatacakları masalları dikkatle seçer, repertuarlarını bilinçli biçimde oluştururlar (Gabdullin, 1958, s. 95).

Rus halk masalı araştırmacıları A. N. Afanasyev, N. E. Onçukov, M. K. Azadovskiy ve Y. M. Sokolov da masal anlatıcılığını önemli bir sanatsal uğraş olarak değerlendirmiş, bu alandaki ustaların anlatı becerilerini geliştirmek amacıyla yoğun çaba gösterdiklerini vurgulamışlardır (Avezov & İsmayılov, 1957, s. 14). Kazak anlatı geleneği de bu bağlamda zengin bir birikime sahiptir. Özellikle Muhtar Avezov’un *Abay*, Sebit Mukanov’un *Ömir Mektebi* ve Esmagambet İsmayılov’un *Akındar* adlı eserlerinde, masalcıların edebî yönünü gösteren pek çok değerli bilgiye yer verilmiştir (Gabdullin, 1958, s. 96).

Avezov ve İsmayılov, çalışmalarında Kazak masalcılarının toplum içerisindeki konumunu da detaylandırmıştır. Bu anlatıcılar, köy köy gezerek yalnızca bilinen masalları aktarmakla kalmamış, aynı zamanda kendi ürettikleri özgün masallarla da dinleyici karşısına çıkmışlardır. Günlerce süren, tekrara düşmeden sürdürülen anlatılar, zamanla epik nitelikli büyük anlatılara dönüşmüş, anlatıcıyı halk nezdinde saygın ve itibarlı bir konuma yerleştirmiştir (Avezov & İsmayılov, 1957, s. 15).

Malik Gabdullin’e göre, masalcılar sadece geleneksel anlatıların taşıyıcısı değil, aynı zamanda çağın toplumsal sorunlarına da masallarıyla ışık tutan bireylerdir. Bu bağlamda bazı masalcılar, masallar aracılığıyla ezilen işçi sınıfının durumuna dikkat çekmiş, sömürücü sınıfları hicvederek toplumsal adaletsizliklere karşı halkın bilinçlenmesini

sağlamışlardır. Masallar, bu yönüyle sadece eğlencelik bir tür değil, aynı zamanda sınıfsal ve toplumsal eleştirinin de aracı hâline gelmiştir (Gabdullin, 1958, s. 95–96).

2.3. Değer Kavramı

Değer kavramı, yapısı gereği birçok farklı disiplinin üzerinde durduğu, geniş ve karmaşık bir konudur. Sosyoloji, psikoloji, felsefe, antropoloji, din ve eğitim gibi çeşitli bilim dalları, bu kavramı kendi perspektiflerinden ele alarak incelemiştir. Her bir disiplin, değer kavramını kendi ilgi alanına göre yorumlamış ve bu da değer kavramının tek bir tanımının yapılmasını zorlaştırmıştır. Bu nedenle, değer kavramı üzerine disiplinler arası bir fikir birliği sağlanamamış ve genel kabul görmüş bir tanım oluşturulamamıştır. Bu çeşitlilik, değer kavramının birden fazla tanımlama ile ele alınmasının daha uygun olduğunu göstermektedir. Bu yaklaşım, değerlerin çok yönlülüğünü ve disiplinlerarası doğasını daha iyi yansıtmaktadır.

Değer kavramı, Latince “kıymetli olmak” anlamına gelen “valare” kökünden türetilmiş ve ilk olarak sosyal bilimlerde Znaniecki tarafından kullanılmıştır (Bilgin, 1995’den aktaran, Yılmaz, 2015, s. 12). Sosyal bilimler, matematik, iktisat ve dinî bilimler gibi çeşitli alanlarda kullanılan “değer” kavramı, Türkçe Sözlükte (TDK, 2024) şu şekilde tanımlanmaktadır:

- Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık; fehamet, kadir (I), kıymet:
- Bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı; kıymet, paha, valör:
- Üstün nitelik, meziyet; kıymet.
- Üstün, yararlı nitelikleri olan kimse:
- Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü:
- Uğrunda belli bir bedel ödenecek veya belli bir zahmet göze alınacak nicelik veya nitelikte olan:
- Felsefede: Kişinin isteyen, gereksinim duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şey.
- Matematikte: Bir değişkenin veya bilinmeyen sayı ile anlatımı.

Bu kavram, her toplumun kültürünü oluşturan inançlar, fikirler ve normlar sistemini ifade eder; örneğin sanat, ahlak, teknik, hukuk ve dil gibi her bir norm bir değer olarak kabul edilir (Ülken, 1969, s. 73).

Farklı disiplinlerde değer kavramı çeşitli şekillerde tanımlanır. Ekonomide, bir mal için ödenen para olarak ifade edilirken, felsefede bir nesne ya da kişinin taşıdığı nitelikler olarak görülür. İşletme biliminde, kendi çıkarlarına bağlı kalmaksızın ulaşılmak istenen

ideal bir durumu ifade eder; sanatta ise, bir resimdeki açık ve koyu renkler arasındaki ilişki olarak ele alınır (Türkiye Bilimler Akademisi [TÜBA], 2011, s. 280).

Ahlak ve felsefede değer, bireylerin duyguları, arzuları, ilgileri, amaçları ve ihtiyaçlarına dayanarak belirli nitelikler yükledikleri ve takındıkları tavırlar olarak tanımlanır. Ayrıca, değer bir ölçüt olarak, olan ile olması gereken arasındaki ayrımı içerir ve genellikle olumlu ya da olumsuz bir şey olarak algılanır. İktisat alanında ise, satılabilen bir mal, eşya ya da hizmetin maddi değeri olarak tanımlanır (Cevizci, 1999, s. 201-202).

Türkiye’de değerler ile ilgili ilk çalışmaları yapan Güngör’e (1998, s. 27-28) ve Bilgin’e (2003, s. 80-81) göre ise değer, bir şeyin arzu edilebilir ya da edilemez olduğuna dair inanç, kişilerde duygusal tepkiye yol açan ideallerdir. Arzu edilen, ilgi ve ihtiyaç duyulan şeydir. Aralarında bazı farklılıklar olsa da değer ve inanç eşittir. İlgili oldukları alana göre farklılaşan değerler, nihai amaçları veya bu amaçlara götüren davranışlara ilişkin olarak da farklılaşmaktadır.

Geleneksel felsefi anlayışa göre değerler, bireyde var olan özelliklerdir. İnsana düşen görev ise varlığına yeni bir değer eklemekten ziyade zaten onda var olan bu değeri fark etmektir (Hökelekli, 2011, s. 193).

Değer, bir toplum içerisinde veya bir inanış ve ideoloji içerisinde kendi varlık birlik, işleyiş ve devamını sağlamak için insanlar tarafından kabul edilerek benimsenmiş ve yaşatılmakta olan toplumsal, insani, ideolojik veya ilahi kaynaklı her türlü görüş, düşünüş, davranış, kural ve kıymetlerdir (Avcı, 2007, s. 18; Kızılçelik, 1994, s. 99).

Değer, tercih yapma ve karar verme durumunda kullanışlı bir yapıya sahiptir. Bir seçim yapma söz konusu olduğunda ortaya çıkmaktadır (Bacanlı & Dombaycı, 2015, s. 890).

Nesneleri, insanları, düşünceleri, durumları ve eylemleri; iyi-kötü, arzu edilen- arzu edilmeyen gibi yargıları oluşturan ilkeler, standartlar, prensipler olarak ifade edilen değerler, insanlara davranışının biçimleri veya sonuçları arasından bir seçim yapmasına yardımcı olan kavramlardır (Halstead & Taylor, 1961’den aktaran, Keskin, 2016, s. 21; Kluckhohn & Strodtbeck, 1961’den aktaran, Keskin, 2016, s. 21).

Keskin’e (2016, s. 21) göre değer tanımlamalarındaki temel kavramlar; inanç, yargı, ölçüt, rehber, kılavuz, amaç, hedef, gaye, standart, prensip, kural, kıymet, duyush, düşünüş, tutum ve davranışlardır.

Bu temel kavramları esas alarak Keskin şöyle bir tanımlama yapmıştır:

Değerler insan, toplum, kurum veya ideolojinin düşünce, hüküm, tutum, davranış ve etkinliklerinde tercih edilen, kabul gören, benimsenen, arzu edilen ve istenilen inanç, yargı, amaç, hedef, gaye, ölçüt, rehber, kılavuz, standart, kural, duygu ve düşüncülerdir. (2016, s. 21).

Daha önce de belirtildiği gibi değer kavramı hem sosyal alanda hem fen alanında birçok bilim dalının kapsamına giren bir kavramdır. Bu sebeple farklı disiplinlerde farklı tanımlamaları bulunmaktadır. Bu çalışmada değer kavramının farklı tanımlamalarına yer verilmiştir. Bu tanımlardan yola çıkarak bir tanımlama yapacak olursak; toplumsal düzeni sağlayarak bireyleri amaçlarına ulaştırabilecek, ilgi ve ihtiyaç duyulan sosyal, kültürel, ekonomik kısacası maddi ve manevi öğelerin tümüne değer denilebilir.

Bireyin kendini tanıması ve kendi orijinine göre farklılıklar oluşturması aynı zamanda içinde yetiştiği kültürün anlaşılabilmesinde değerlerin yeri önem kazanmaktadır. Değer, bireyin sosyal uyumunun sağlanmasında önemli bir yere sahiptir. Sosyal yaşamdaki tutumu ve tepkileri yordayan değerler, insanları tanımayı ve insanlar hakkında bilgi edinmeyi kolaylaştırır.

Değerler kişiler arası etkileşimden, aileden ve diğer toplumsal etkilerden denenerek ve gözlemlenerek öğrenilir. Değerler, uzun bir süre bireysel hayatla sınırlandırılmış ve sosyologların ilgi alanına girmemiştir. Daha sonra değerler, önemli bir sosyal olgu olarak kabul edilmeye başlanmıştır.

Sosyolojide değerler, bireylere, gruplara, örüntülere, hedeflere ve sosyo-kültürel nesnelere verilen önem üzerindeki değerlendirmelere dayanan ölçütler temel alınarak tanımlanırlar (Elbir & Bağcı, 2013, s. 1321).

Bir insanın hangi değerleri benimsediğini görmek o insanın yaşam tarzı, düşünceleri ve duygusal tepkileri hakkında fikir verir. Değerleri öğrenmedeki ve çocuklara bu değerleri aktarmadaki temel amaç toplumun ortak dayanışmasını sağlayan değerlerin devamlılığını sağlamak ve temel insani kavramları yaşatmaktır.

Padem ve Aktan'a (2014, s. 7) göre değer; insanların tercihlerinin oluşmasında, onların davranışlarını şekillendiren ve davranışlarına yön veren, bireyde alışkanlık şeklinde ortak tepki mekanizması oluşmasını sağlayan, iç dünyasından dış dünyasına etki eden, somut kural, soyut ölçüt, yargı ve inançlardır.

Değerler insanların psikolojik durumlarına yönelik tahliller yapılmasında da etkili olur. İnsanların hangi değerleri benimsediği aynı zamanda nasıl bir yaşam sürdürdüğü ile ilgili de bilgiler verir. Bu nedenle değerler kişisel ve içsel durumlardır.

“Değer” kavramı pek çok alanda kullanılan ve kullanıldığı alanlara göre çeşitli sınıflandırmalar ile açıklanmaya çalışılan geniş kapsamlı bir anlamsal içeriğe sahiptir.

Schwartz (2016) değerleri, arzu edilen durumları ifade eden, kişiden kişiye değişebilen ve kendi içlerinde bir hiyerarşiye sahip ilke ve inançlar olarak tanımlar. Bu disiplinler arası kavram, yalnızca ahlakî zorunlulukları değil, aynı zamanda insanların ilgilerini, ihtiyaçlarını ve önemsedikleri nesneleri de kapsar. Değer kavramı, gerçekte var olan durumların ideal (iyi, güzel, doğru) olan durumlara yönelmesi bağlamında birçok alanda incelenmektedir (Pojman & Fieser, 2009, s. 47).

Rescher, değerleri sekiz kategoriye ayırarak (1969’dan aktaran, Pojman & Fieser, 2009, s. 47) her birinin ideale yönlendirici özelliklerini belirlemiştir:

- Maddi ve fiziksel değerler: Sağlık, rahatlık, fiziksel güvenlik
- Ekonomik değerler: Ekonomik güvenlik, üretkenlik
- Ahlaki değerler: Dürüstlük, iyi niyet, sevecenlik
- Sosyal değerler: Cömertlik, nezaket, merhamet
- Politik değerler: Özgürlük, adalet
- Estetik değerler: Güzellik, simetri, zarafet
- Dini değerler: Dindarlık, itaat, inanç
- Fikri değerler: Zekâ, netlik, bilgi

Bu sınıflandırma, değerlerin her alanda nasıl ideale yönlendirici bir rol oynadığını gösterir. Kuçuradi (1971, s. 84) ise kişi değerlerinin ve kişilerarası ilişkilerdeki değerlerin, felsefenin ve özellikle etiğin alanına girdiğini belirtmektedir. Ahlak felsefesi, bu değerleri onların varoluşlarına göre temel ve yardımcı değerler şeklinde sınıflandırarak incelemektedir.

Temel değerler, içsel (intrinsic) olarak adlandırılan, kendi içlerinde değer taşıyan ve bu değerlerin evrensel kabul görmesi beklenen değerlerdir. Bu değerler, kişiden kişiye veya durumdan duruma göre değişmezler ve her zaman önemli kabul edilirler. Örneğin,

dürüstlük ve adalet gibi değerler çoğu kültürde ve durumda değerli olarak görülür (Pojman & Fieser, 2009, s. 47-50).

O'Neill (1992) bu tür değerleri objektif (nesnel) değerler olarak nitelendirir. Bunun sebebi, temel değerlerin bireysel görüşlere bağlı olmaksızın evrensel olarak kabul görmesi ve değerlerinin sabit kalmasıdır. Bu değerler, genellikle etik ve ahlakî normlar çerçevesinde tartışılır ve bütün insanlar için geçerli olduğu düşünülür.

Diğer yandan, yardımcı değerler dışsal (extrinsic) veya araçsal olarak adlandırılır ve belli bir amaca hizmet etmek için değerli kabul edilirler. Bu değerler, temel değerlere ulaşmak için kullanılan araçlar olarak görülür ve fayda sağlama potansiyellerine bağlı olarak değer kazanırlar. Örneğin, para bir yardımcı değer olarak ele alınabilir çünkü belli hedeflere ulaşmada kullanılabilir ve bu hedeflere ulaşma sürecinde değerli hale gelir.

Yardımcı değerler, edindikleri değeri çoğunlukla dışsal etkenlere bağlı olarak kazanırlar ve bu yüzden subjektif (öznel) olarak değerlendirilirler. Bu değerlerin önemi, bireylerin veya toplumların ihtiyaçlarına göre değişebilir ve bireysel veya toplumsal amaçlara bağlı olarak farklılık gösterir.

Frankena (1967, s. 229-230) değerleri, soyut ve somut olmak üzere iki ana kategoriye ayırmaktadır. Soyut anlamda değerler, iyilik, güzellik ve arzu edilen diğer tüm nitelikleri kapsar. Somut anlamda ise değerler, birey için iyi veya doğru olan “şeyler” olarak ifade edilir. Bu çerçevede, değerlerin nasıl ele alındığı ve sınıflandırıldığı konusunda Ülken'in (2016, s. 286) yaklaşımı da önemli bir yere sahiptir. Ülken, değerleri vasıta ve gaye değerler olarak iki gruba ayırır.

Gaye değerler, kendi başlarına önemli olan ve “iyi”, “güzel”, “doğru” gibi nitelikleri taşıyan değerlerdir. Bu değerler, mutlak kabul edilir ve genellikle üstün bir kişilikte ortaya çıkar. Öte yandan, vasıta değerler, gaye değerlere ulaşmada kullanılan araçsal değerlerdir. Ülken'e göre (2016, s. 286), gaye değerlerin üç özelliği vardır: kendiliğinden olma, gaye-vasıta sistemi içinde belirlemek ve kemâl hâline gelmek. Bu değerler, sosyal bir değer sistemi oluşturduğunda birbirleriyle etkileşim içinde olabilir.

Ülken (2016, s. 286), değerlerin göreceli olduğunu savunur ve gaye ile vasıta değerler arasında bazen yer değişikliği olabileceğini belirtir. Bu durum, hangi değerın asıl olduğunun kesin olarak belirlenmesini zorlaştırır. Böylece, değerlerin mutlak veya değişmez olmadığını ve farklı bağlamlarda farklı roller üstlenebileceğini vurgulamaktadır.

Bu yaklaşım, değerlerin dinamik doğasını ve insan davranışı ve toplumsal normlar üzerindeki etkilerini daha iyi anlamamızı sağlar.

2.3.1. Kök Değer Kavramı

Kök değer kavramı, toplumların karşılaştığı olumsuzlukları çözme ve bireylerin manevi zenginliğini artırma amacıyla son yıllarda daha da önem kazanmıştır. Maddi gelişmelerin yanı sıra manevi sorunların da artması, devletleri ve toplumları bu sorunlara çözüm bulma yönünde harekete geçirmiştir. Bu bağlamda, birçok ülke bireylerine ve toplumlarına ait geçmiş değerleri hatırlatma ve bunları evrensel değerlerle bütünleştirme çabası içine girmiştir (Kurtoglu, 2019, s. 59). İnsanların bebeklikten itibaren kazandığı değerler, yaşam tecrübeleri ve etkileşimlerle sürekli yeniden şekillenir. Ancak, “benim değerim daha üstün” düşüncesi bireyin yaşamla olan ilişkisini zedeleyebilir; bu nedenle yeni ve ortak değerlerin oluşturulmasına ihtiyaç duyulur (Tarhan, 2013, s. 31-32).

Toplumun ihtiyaçları ve çağın değişimleri göz önüne alındığında, eğitim programlarının yeniden tasarlanmasında öğrencilere hangi davranışların doğru olduğu, insani değerler ve bunların önemi gibi konuların doğrudan işlenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Günümüzde, yalnızca bilgiye dayalı eğitimin yetersiz kaldığı, bireylerin ahlaklı, insani ve millî değerlere sahip karakterler olarak yetiştirilmesinin vurgulanması önem kazanmıştır. Bu nedenle eğitim programlarında değerler boyutunun önemi artırılarak, bu alanda yapılan yenilikler eğitim sistemlerinde öne çıkmıştır (Genç, 2018, s. 549).

2.3.2. Değerlerin Önemi

Değerler, ideal davranış biçimlerini temsil eder ve bireylerin doğru kararlar almasına yardımcı olan genel kaidelerdir. Toplumun varlığını, birliğini, işleyişini ve devamlılığını sağlamada kritik bir role sahiptirler. Değerler, geniş bir perspektiften bakıldığında, toplumu oluşturan ve bireyler tarafından doğru ve gerekli olarak kabul edilen ortak duyguları, düşünceleri ve amaçları yansıtan ahlakî ilkeler veya inançlar olarak tanımlanabilir (Avcı, 2007, s. 3).

Değerlerin bireysel yönleri olmakla birlikte, onların toplumsal yönü daha belirgindir. Değerler, toplumun sosyal yapısını düzenleyici bir rol oynarlar; bireylerin toplum içindeki davranışlarını şekillendirir ve insanlar arası iletişimi kontrol altında tutar. Bu kontrol

sistemi, bireyleri yanlış olarak kabul edilen davranışlardan alıkoyma ve doğru olarak görülen davranışlara yönlendirme işlevi görür. Böylece, doğru kabul edilen davranış biçimleri toplumda yerleşik hale gelir ve bu da toplumun genel gelişimine katkı sağlar.

Bireyler, doğdukları ve yaşadıkları toplumun kültürel değerlerini ve ahlakî yargılarını öğrenir ve içselleştirir. Bu süreç, bireylerin toplum içinde uyumlu ve huzurlu bir yaşam sürmelerini sağlar. Değerler bu şekilde hem bireylerin kişisel gelişimine hem de toplumsal uyum ve istikrara katkıda bulunur.

Bireyin kimlik duygusunun gelişimi, bebeklikten itibaren bilinçli veya bilinçsiz olarak aktarılan değerlerle başlar. Kültür, aile, gelenekler ve yaşantılar gibi etmenler, bireyin yaşamının başlangıcından itibaren değerlerin kazanılmasında etkili olur. Kazanılan bu değerler, bireyin kimlik gelişimine katkıda bulunur ve onu toplumla bütünleştirir. Bu süreç, toplumsal bilinç mekanizmasını güçlendirir ve bireylerin sosyal uyumunu artırır (Avcı, 2007, s. 29-30).

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) gibi uluslararası kuruluşlar, günümüzde yaşamın ve çevrenin çeşitli formlarının tahrip edilmesi, temel insani değerlerin erozyona uğraması ve sorumluluk duygusundan uzak, tatminsizliğin neden olduğu üretim ve tüketim çılgınlığının sonuçlarına dikkat çeker. Bu sorunlara çözüm olarak eğitimin her alanında değerleri ön plana çıkarmak gerektiğini vurgulamaktadır. UNESCO, bu anlayışla, 1995 yılından bu yana dünyanın birçok ülkesinde uygulanan Yaşayan Değerler Eğitimi (Living Values Education) programını desteklemekte ve 2001 yılından itibaren teknik ve mesleki eğitim programlarında değerleri entegre etme çabasıdadır (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [UNESCO], 2005'ten aktaran, Kaymakcan & Meydan, 2016, s. 34).

Bu gelişmeler, değer eğitiminin sadece bireysel değil, aynı zamanda küresel bir perspektiften de ele alınması gerektiğini gösteriyor. Eğitim yoluyla değerlerin pekiştirilmesi, daha bilinçli ve sorumluluk sahibi bireylerin yetiştirilmesine katkı sağlayarak toplumsal ve küresel sorunların üstesinden gelinmesine yardımcı olabilir.

Toplumsal alandaki bozulmalar ve özellikle gençler arasında görülen problemler, uluslararası araştırmacılar ve kurumlar tarafından sıkça gündeme getirilen konulardır. Gençler, şiddet olaylarının artması, sosyal sorunlar ve çevrelerine karşı gelişen saygısızlık gibi olumsuzluklardan etkilenmektedir. Bu durum, öğretmenleri ve ebeveynleri de yeni

zorluklarla karşı karşıya bırakmaktadır (UNESCO, 2010'den aktaran, Kaymakcan & Meydan, 2016, s. 34).

Gençler arasında görülen olumsuz eğilimler şunlardır: şiddet ve saldırganlık, hırsızlık, saygısızlık, merhametsizlik, önyargılar, argo dil kullanımı, erken cinsel gelişme ve cinselliğin kötüye kullanımı, benmerkezci davranışlarda artış ve toplumsal sorumluluk duygusunda azalma. Bunlar, aile ve okulların değerler eğitimine yönelmelerini zorunlu kılmaktadır. Ayrıca alkol ve uyuşturucu kullanımındaki artış, birey ve toplum yapısındaki bozulmalar, kitle iletişim araçlarının ahlaki deformasyona sebep olan etkileri gibi faktörler bu durumu pekiştirmektedir (California School Boards Association, 1982'den aktaran, Kaymakcan & Meydan, 2016, s. 34; Lickona, 1991'den aktaran, Kaymakcan & Meydan, 2016, s. 34).

Bu sebepler ışığında değerlerin önemini değerlendirdiğimizde, toplumsal yaşamın sürdürülebilmesi, karakterli insanların yetiştirilmesi ve ideal bir toplum yapısının oluşması için ortak değerlerin benimsenmesinin kaçınılmaz olduğu görülmektedir. Bireylerin kişilik kazanması ve sosyalleşmesi, sosyal dayanışma ve yardımlaşma, kültürel kimliklerin korunması gibi süreçler ancak sağlam bir değerler sistemi ile mümkün olabilir. Ayrıca tüketim çılgınlığı, kültürel yozlaşma, yabancılaşma, kimlik bunalımları, şiddet eğilimleri, intiharlar, cinsel hastalıklar, sosyo-ekonomik adaletsizlikler ve çevre kirliliği gibi çağımızın sorunlarının önlenmesinde de değerler ve değer eğitimi önemli bir çözüm yolu sunmaktadır. Bu, dünya genelinde ve tüm dinlerde bulunan evrensel öğütler ve ilkelerin varlığıyla da desteklenmektedir, bu ilkeler tüm insanlık için önemli bir temel teşkil etmektedir.

2.3.3. Değerlerin Özellikleri

Değerler, inançlarla yakından ilgilidir ve soyut, kişisel nitelikler taşırlar. Nesnellikten tamamen yoksun olmayıp, etkinleştiklerinde duygularla birleşirler. Aynı zamanda, değerler bireyin hedefleriyle ve bu hedeflere ulaşmada etkili olan davranış biçimleriyle (örneğin haklılık, adil olma, yardımseverlik gibi) ilişkilidir. Belirli eylem ve durumlar üzerinde genel bir geçerliliğe sahiptirler; örneğin, itaatkarlık değeri evde, iş yerinde, okulda ve tanınmayan kişilerle olan ilişkilerde bile geçerlidir.

Değerler, davranışları, insanları ve olayları seçme ya da değiştirme sürecini yönlendiren standartlar olarak işlev görür. Değerlerin taşıdıkları önem derecesine göre bir hiyerarşi

içinde sıralanır ve bu sıralama, değer önceliklerini belirleyen bir sistem oluşturur. Değerler zamanla değişime açıktır; toplumun karşılaştığı yeni ihtiyaçlar karşısında değer önceliklerinde değişiklikler meydana gelebilir. Bu özellikler, değerlerin bireysel ve toplumsal yaşamda ne kadar merkezî bir rol oynadığını vurgulamaktadır.

Schwartz ve Bilsky tarafından yapılan çalışmalar, değerlerin bazı temel özelliklerini belirlemekte ve bu özellikleri altı ana başlık altında toplamaktadır (Aktaran Akbalık, 2015, s. 20). İşte bu özellikler:

- **Genellik:** Değerler, belirli bir durum ya da olaya özgü olmayıp, genel geçer niteliktedir. Farklı durumlar ve bağlamlar arasında uygulanabilirlik gösterirler.
- **Yönlendiricilik:** Değerler, bireylerin davranışlarını ve kararlarını yönlendirmede temel bir rol oynar. İnsanların nasıl hareket edeceği ve kararlarını neye göre vereceği konusunda rehberlik ederler.
- **Motivasyonel Temel:** Değerler, bireylerin temel motivasyon kaynaklarından biridir. Kişilerin hedeflerine ulaşmalarını, arzularını ve ihtiyaçlarını tatmin etmelerini motive eder.
- **Duygusal Yön:** Değerler, bireylerin duygusal yapıları ile yakından ilişkilidir. Bir değere olan bağlılık, o değeri benimseyen kişi için önemli duygusal tatminler sağlar.
- **Kültürel Yansıma:** Değerler, belirli bir toplumun veya kültürün özgün yönlerini yansıtır. Her toplumun veya kültür grubunun kendine has değer yargıları vardır.
- **Sosyal Onay:** Değerler, genellikle toplum tarafından onaylanmış ve kabul edilmiş normlar olarak işlev görür. Toplum içindeki bireyler arasında ortak kabul görmüş değerler, sosyal uyumu ve toplumsal düzeni sağlama konusunda önemli bir işleve sahiptir.

Bu özellikler, değerlerin bireysel ve toplumsal düzeyde nasıl işlev gördüğünü ve toplumlar arasında nasıl farklılık gösterebileceğini anlamamıza yardımcı olur. Değerler, insan davranışları üzerinde derin bir etkiye sahiptir ve toplumsal yapıları şekillendirme gücüne sahiptir.

Keskin'in belirttiği üzere, değer kuramcıları değerleri farklı yaklaşımlarla ele almış ve bu çerçevede değerlerin özelliklerini çeşitli biçimlerde tanımlamışlardır. Değerlerin kapsam ve içeriği büyük oranda benzerlik gösterse de değerlerin özelliklerini daha ayrıntılı bir şekilde ele alarak geniş bir perspektif sunarlar (Keskin, 2016, s. 30-33):

- Bağımsızlık: Değerler birbirlerinden tamamen bağımsız değildir; bir değer diğerleriyle etkileşim içinde olabilir ve bir değerın önemi diğer değerlerle karşılaştırıldığında daha iyi anlaşılabilir.
- Hiyerarşi: Değerler arasında bir hiyerarşi vardır, bazı değerler diğerlerine göre daha üstün kabul edilir. Bu hiyerarşi, bireylerin veya toplumların önceliklerini ve tercihlerini belirler.
- Değişkenlik: Değerler değişken bir yapıya sahiptir; toplumsal, ekonomik ve teknolojik değişikliklere bağlı olarak zamanla evrim geçirebilir.
- Sistem İçi Yenilik: Değerler sistemine yeni değerler eklenebilir. Toplumlar geliştikçe ve yeni durumlarla karşılaştıkça, yeni değerler ortaya çıkar ve sistemde yer alır.
- Hayati Önem: Değerler, insan ve toplum hayatında merkezi bir role sahiptir; toplumsal yapı ve bireysel davranışlar üzerinde derin etkileri vardır.
- Sosyal Pekiştirme: Değerler sosyal pekiştiricilerle desteklenir. Toplum içindeki güçlü sosyal normlar ve beklentiler, bireylerin değerlere bağlılığını pekiştirir.
- Görecelilik: Değerlerin göreceli bir boyutu vardır; farklı toplumlar ve kültürler arasında değerlerin önemi ve anlamı değişebilir.
- Toplumsal Uzlaş: Değerler, toplum tarafından uzlaş sonucı oluşur. Toplumun çoğunluğunun kabul ettiğı ve onayladığı normlar ve inançlar şeklinde kendini gösterir.
- Evrensellik: Değerlerin bir evrensel boyutu da vardır; insanlığın ortak kabul ettiğı ve tüm kültürler arasında geçerli olan temel değerler bulunmaktadır.

Bu özellikler, değerlerin karmaşık ve çok boyutlu yapısını gösterir ve değerlerin bireysel, toplumsal ve kültürel hayatta nasıl işlediğini anlamamıza yardımcı olur.

Araştırmacıların değerlerle ilgili yaptıkları analizler, değerlerin özelliklerinin çoğu zaman birbirini tamamladığını ve çakıştığını göstermektedir. Değerler, insanlara nasıl davranmaları gerektiğı konusunda rehberlik eder ve davranışların iyi-kötü veya doğru-yanlış olduğunu belirlemede kritik bir rol oynar. Bu bağlamda, değerlerin benimsenmesi, bireyler için güçlü bir tutum ve inanç sistemini oluşturur ve bazen insanlar bu değerler uğruna önemli fedakarlıklarda bulunabilirler.

Değerler, toplumlar ve bireyler tarafından önem derecesine göre sıralanabilir, yani bazı değerlere daha fazla önem verilebilir. Aynı zamanda değerler hem evrensel hem de öznel

yapıya sahiptir; toplumdan topluma ve insandan insana değişebilirken, zaman içinde de evrim geçirebilirler.

Değerler genellikle toplumun ortak ürünüdür ve ortak kültür çerçevesinde oluşurlar. Bu ortak değerler, toplumsal bütünlüğü ve dayanışmayı teşvik eder, bireylerin ve toplumların nasıl davranmaları gerektiği konusunda genel bir yol haritası sağlar. Değerlerin bu çok yönlü yapısı, onları hem bireysel hem de kolektif yaşamın vazgeçilmez unsurları haline getirir. Bu değerlerin sürekli olarak incelenmesi ve tartışılması, toplumların kendilerini yeniden şekillendirmelerine ve adaptasyonlarını sürdürmelerine olanak tanır.

2.3.4. Değerlerin İşlevleri

Değerler, toplumsal yaşamın temel yapısını oluşturur ve çeşitli işlevler aracılığıyla sosyal hayatın düzenlenmesine ve sürdürülmesine katkı sağlarlar (Yarar Kaptan, 2015, s. 20). Fichter'in belirttiği gibi, değerler bir dizi önemli sosyal işlevi yerine getirir (Fichter, 2011):

- **Yargılama Araçları Olarak Değerler:** Değerler, bireylerin ve grupların toplumsal önemlerini ölçmek, toplum içindeki sosyal tabakaları tanımlamak ve bireylere toplumdaki yerlerini öğretmek için kullanılır. Bu işlev, sosyal yapıları anlamamıza ve içinde bulunduğumuz toplumsal konumu değerlendirmemize yardımcı olur.
- **Dikkat Odaklayıcı:** Değerler, bireylerin ve toplumun dikkatini kültürel olarak önemli nesne ve kavramlara yönlendirir. Bu, toplumun ortak hedeflerine ve ilgi alanlarına odaklanmasını sağlar.
- **İdeal Davranış Rehberi:** Değerler, toplum içinde ideal olarak kabul edilen düşünme ve davranış biçimlerini belirler. Bu, bireylerin sosyal olarak kabul edilen normlara uygun davranmalarını teşvik eder.
- **Sosyal Rollerin Rehberi:** Değerler, bireylerin sosyal rollerini kabullenmelerine ve bu rolleri başarılı bir şekilde yerine getirmelerine yardımcı olur.
- **Sosyal Kontrol ve Baskı Araçları:** Değerler, toplum düzenini sağlama ve sürdürme görevini yerine getirir. Toplumsal normlar ve değerler, bireylerin toplum içinde kabul edilebilir davranışlar sergilemelerini sağlamak için bir çeşit sosyal kontrol mekanizması işlevi görür.
- **Dayanışma Araçları:** Değerler, toplum içinde dayanışmayı teşvik eder. Ortak değerler, bireyler arasında güçlü bağlar oluşturarak topluluğun birlikte hareket etmesini sağlar.

- Nitelenme ve Meşrulaştırma Ölçütü: Değerler, insanları ve olayları nitelendirmek, eylemleri seçmek ve meşrulaştırmak için kullanılır. Bu, toplum içindeki davranışların ve kararların genel kabul görür bir zeminde değerlendirilmesine olanak tanır.

Yazıcı'nın (2013, s. 1002) betimlediği gibi, değerler bir toplum için yapısal çimento gibidir; toplumsal kurumların işleyişini ve sürdürülebilirliğini sağlarlar. Değerler, toplumsal yapının temelini oluşturur ve toplumsal hayatı anlamlı kılar. Bu nedenle, değerlerin korunması ve pekiştirilmesi, toplumların sağlıklı bir şekilde işlemesi ve bireylerin uyum içinde yaşaması için hayati öneme sahiptir.

Hurka'nın değer teorileri üzerine yaptığı çalışmalar, değer kavramını ahlakî boyutuyla ele alarak değerlerin nasıl anlaşıldığına dair çeşitli teorik yaklaşımları ortaya koymaktadır. İşte Hurka'nın ele aldığı başlıca değer teorileri (Hurka, 2016):

- Faydacı Değer Teorisi: Faydacılara göre, değerli olanı belirleyen ölçüt, bireylerin yaşadığı zevk ve acılardır. Bu yaklaşım, insana fayda sağlayan, zevk ve haz duygularını artıran şeylerin değerli olduğunu savunur. Ancak, bu teori objektif bir değer tanımı yapmayı zorlaştırmakta, zira kişisel zevkler ve acılar subjektif ve değişken olabilir.
- Arzu Teorisi: Bu teori, değerli olanı bir insanın “en çok istediği şey” olarak tanımlar. Değerin, bireyin arzuları üzerinden şekillendiği bu yaklaşım, insanın isteklerinin her zaman iyi veya ahlakî olmayabileceği eleştirilerine maruz kalmaktadır. Bu eleştiri, insanın kısa vadeli veya zararlı arzularının da değerli kabul edilmesi paradoksuna işaret eder.
- Mükemmeliyetçi (Perfectionist) Değer Teorisi: Bu teori, değerli olanı insanın bilgi edinme ve gelişim sürecine bağlar. Özellikle din, ahlak gibi alanlarda bilgi edinmenin, insanı mükemmellik, Tanrı ya da mutlak bir iyilik hedefine yönlendireceğini savunur. Bu teori, bireyin entelektüel ve ahlakî gelişimine odaklanarak, kişinin kendini geliştirmesini en üst değer olarak görür.

Hurka'nın bu teorileri ele alış şekli, değerlerin ahlakî bir durum içerisinde nasıl konumlandırılacağını gösterir. Değerler, ahlakın gerektirdiği ölçütleri ifade eden bir sistem olarak işlev görür ve her eylemin ahlakî değerlendirmesine temel oluşturur. Aynı zamanda değerler, toplumdan topluma ve kültürden kültüre göre değişiklik gösterebilir, göreceli ve çoğulcu bir yapı sergiler. Ancak evrensel değerlerin varlığını savunan düşünürler de vardır, bu da değerlerin evrensel boyutunu ve insanlık genelinde bazı ortak değer yargılarına işaret eder.

Monist değer teorileri, değerleri tek bir nihai amaca, örneğin mutluluk, özgürlük veya bilme gibi kavramlara bağlar ve bu kavramları insan hayatının temel amacı olarak görür. Chang (2015) ve Ülken (2016) gibi düşünürlerin çalışmaları, değerlerin çeşitliliği ve karmaşıklığı üzerine önemli içgörüler sunar. Chang, değerlerin birbirinden bağımsız olabileceğini ve çoğu zaman tek bir değere indirgenemeyeceğini savunurken, Ülken ise değerler arasında bir çokluk ve hiyerarşi olduğunu öne sürer.

Chang'a göre, değerler arasında mutlak bir hiyerarşi veya tek bir nihai değer oluşturmak, farklı değer alanları arasındaki bağlantısızlıklar ve değerlerin ölçülemezliği nedeniyle zordur. Bu, değer çoğulculuğu kavramına işaret eder ve her değer kendi içinde özgün bir öneme sahip olabileceğini ve her zaman birbirleriyle uyumlu olmayabileceğini gösterir.

Tarihsel olarak değerlere bakıldığında, ahlakî değerlerin sıralaması ve hangi değerlerin temel olarak kabul edildiği, yaşanan topluma ve döneme göre değişiklik göstermiştir. Bu, değerlerin göreceli ve kültüre özgü olduğunu vurgulamaktadır. Toplumdan topluma değişen ahlakî değerler, tarihsel süreç içerisinde farklılık göstermiş ve bu değerlerin evrenselliği ile ilgili tartışmalar devam etmektedir. Ancak bu çeşitlilik, değerlerin mutlak bir hiyerarşiye yerleştirilmesinin mümkün olmadığını gösterir, çünkü her toplum ve dönem kendi içinde farklı değerleri öne çıkarabilir.

Sonuç olarak, değer kavramı, kaynağı ve tanımı üzerine yapılan tartışmaların yanı sıra, değerlerin özelliklerinin ve işlevlerinin derinlemesine incelenmesi, ahlakî ve kültürel çerçeveler içerisinde değerlendirilmeye devam ediyor. Bu çeşitlilik, değerlerin hem bireysel hem de toplumsal hayatımızda nasıl işlediğini anlamamız için önemli bir yere sahiptir.

2.3.5. Değerlerin Sınıflandırılması

Değerlerin sınıflandırılması, araştırmacıların değerler üzerinde sistematik ve detaylı çalışmalar yapabilmeleri için önemli bir araçtır. Çeşitli teorisyenler tarafından geliştirilen farklı sınıflandırmalar, değerlerin çeşitliliğini ve işlevlerini daha iyi anlamamızı sağlar. İşte bazı önde gelen değer sınıflandırmaları ve bunların yaratıcıları:

- **Tezcan'ın Sınıflandırması:** Tezcan, değerleri bireysel ve toplumsal olmak üzere iki ana kategori altında inceler. Bireysel değerler kişisel gelişim ve bireysel tatminle ilgilidirken, toplumsal değerler genel olarak toplumun iyi oluşunu ve sosyal uyumu hedefler.

- Spranger’ın Değer Tipleri: Eduard Spranger, insanların değer tercihlerini altı farklı temel tip altında sınıflandırır: Teorik, Ekonomik, Estetik, Sosyal, Politik (Güç), ve Dinî. Her bir tip, bireylerin dünyayı nasıl değerlendirdiğini ve önceliklendirdiğini ifade eder.
- Rokeach Değer Anketi: Milton Rokeach, değerleri “terminal değerler” ve “araçsal değerler” olmak üzere iki kategoriye ayırır. Terminal değerler, yaşamın son hedeflerini (mutluluk, başarı gibi) ifade ederken, araçsal değerler bu hedeflere ulaşmada kullanılan davranış ve karakter özelliklerini (dürüstlük, çalışkanlık gibi) belirtir.
- Schwartz’ın Değer Teorisi: Shalom Schwartz, değerleri on temel motivasyonel tip etrafında gruplar: güç, başarı, hedonizm, uyum, özgürlük, güvenlik, uyumluluk, gelenek, maneviyat ve evrensellik. Bu tipler, insanların temel ihtiyaçlarına ve motivasyonlarına göre düzenlenmiştir ve kültürler arası geçerliliğe sahiptir.
- Refshauge’un Sınıflandırması: Refshauge, değerleri daha çok etik ve ahlakî açıdan ele alır ve bu değerleri kişinin karar verme süreçlerindeki etik normlar ve standartlarla ilişkilendirir.

Bu sınıflandırmalar, değerlerin hem bireylerin yaşamlarında hem de toplumsal yapılar içinde nasıl işlediğini anlamamıza yardımcı olur. Değerlerin bu çeşitli kategorilere ayrılması, psikoloji, sosyoloji, eğitim ve yönetim gibi alanlarda araştırmacılara değerleri daha sistematik ve anlaşılır bir şekilde inceleme fırsatı verir.

Kısaca bu sınıflandırmalara ilişkin öne çıkan bazı unsurlar aşağıda özetlenmiştir.

2.3.5.1. Tezcan’ın Sınıflandırması

Tezcan’ın değer sınıflandırmasına bakıldığında, Türk değerlerini olumlu ve olumsuz olmak üzere iki ana kategoriye ayırdığı görülmektedir (Tezcan, 1974, s. 19-66).

Olumlu değerler arasında:

- Kahramanlık
- Yurtseverlik
- Mertlik
- Dindarlık

- Kanaatkârlık
- Tutumluluk
- Toprağa bağılılık
- Konuşkanlık
- Saygı-hürmet
- Hayırseverlik
- Hoşgörölülük
- Namus-sereflilik
- Ciddilik ve ağırbaşlılık
- Alçak gönüllülük
- Temizlik

gibi değerler bulunmaktadır. Bu değerler, bireylerin ve toplumun ideal olarak benimsemesi ve yaşaması beklenen nitelikleri yansıtır.

Olumsuz değerler ise:

- Cahillik
- Hilekârlık
- Kurnazlık
- Saldırganlık
- Şehvet düşkünlüğü
- Pislilik
- Cevre bakımından hurafecilik
- Bencilik
- İhmalkârlık
- Tevekkül sahipliği
- Dindarlık (tutucu ve bağınazlık)
- Gururluluk

- Tembellik
- Hainlik
- İntikamcılık
- Zalimlik

olarak sıralanmıştır. Bu değerler, toplum içinde arzu edilmeyen, kaçınılması gereken davranış ve tutumları ifade eder.

Tezcan'ın bu sınıflandırması, Türk toplumunun değer yargılarını ve bu değerlerin bireylerin sosyal davranışları üzerindeki etkilerini anlamamızı sağlayan bir çerçeve sunar. Olumlu değerlerin teşvik edilmesi, olumsuz değerlerin ise minimize edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu, eğitim, aile ve toplumsal politikaların şekillendirilmesinde önemli bir yol gösterici olabilir.

2.3.5.2. Spranger'in Değer Sınıflandırması

Eduard Spranger'ın değer sınıflandırması, bireylerin temel değerlerine göre kişilik tiplerini belirlemeye yönelik oldukça etkileyici bir yaklaşım sunar. Spranger, insanların baskın değerlerine göre altı farklı kişilik tipine ayrıldığını öne sürer. Bu sınıflama, daha sonra Allport, Vernon ve Lindzey tarafından bir ölçeğe dönüştürülerek psikoloji alanında kullanılmıştır. İşte Spranger'ın değer sınıflamasının detayları (Allport, Vernon & Lindzey, 1960'dan aktaran, Keskin, 2016, s. 28):

- **Bilimsel Değerler:** Bu değerlere sahip bireyler, gerçeği ve bilgiyi ararlar. Eleştirel düşünce ve muhakemeye büyük önem verirler. Bilimsel değerleri benimseyen insanlar genellikle deneysel, eleştirici, akılcı ve entelektüeldir. Bu kişilik tipi, araştırmacılık ve bilimsel keşif yönleriyle öne çıkar.
- **Dinî Değerler:** Dini değerlere sahip olanlar, evreni bütün olarak kavrarlar ve kendilerini bu bütünlüğe adanmışlardır. Dünyevi hazlardan vazgeçmeye hazır olan bu bireyler, dinî inançları uğruna büyük fedakarlıklar yapabilirler.
- **Ekonomik Değerler:** Pratiklik ve yararlılık bu değer grubunun ana odaklarıdır. Ekonomik değerlere sahip bireyler, servet edinme ve maddi başarıyı hayatlarının en önemli amacı olarak görürler. Bu kişilik tipi, ekonomik kazanımları optimize etmeye yöneliktir.

- **Estetik Değerler:** Estetik değerlere sahip bireyler, simetri, uyum ve forma büyük değer verirler. Sanatı toplum için zorunlu bir unsur olarak görürler ve genellikle sanatsal yönleri ağır basar. Hayatı bir çeşitlilik ve estetik bir bütün olarak algırlar.
- **Politik Değerler:** Bu değer grubuna sahip olanlar için kişisel güç, etki ve şöhret ön plandadır. Politik değerleri olan bireyler, gücü elde etmek ve bu gücü başkalarını etkilemek için kullanmaktadır. Bu kişilik tipi, genellikle liderlik ve yönetim rollerinde bulunur.
- **Sosyal Değerler:** Sosyal değerler, başkalarına yardım etme, sevgi ve bencil olmama üzerine kuruludur. Bu değerlere sahip bireyler nazik, sempatik ve başkalarına karşı duyarlıdır. İnsanlarla sevgiye dayalı ilişkiler kurmayı ve gerçek dostlukları pekiştirmeyi amaçlarlar.

Spranger'in bu sınıflandırması, değerlerin bireylerin davranışları ve kişilik yapıları üzerindeki etkilerini anlamamıza yardımcı olur ve insanların farklı değerlere göre nasıl farklılaşabileceğini gösterir. Bu çerçeveye, eğitim, kariyer danışmanlığı, kişisel gelişim ve psikolojik danışmanlık gibi alanlarda önemli uygulamalara sahip olabilir.

2.3.5.3. Rokeach'ın Değer Sınıflandırması

Milton Rokeach, değerleri kişisel ve toplumsal tercihler üzerinden şekillenen kalıcı inançlar olarak tanımlar ve bu inançların bireylerin davranışlarını, tercihlerini ve tutumlarını yönlendirmede temel bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Rokeach'ın değer sınıflaması, “Amaç Değerler” ve “Araç Değerler” olmak üzere iki ana kategoride incelenir. İki kategori altında yer alan değerler ise bireyin ve toplumun genel davranış yönelimlerini ve değerlendirme kriterlerini ifade eder (Rokeach, 1973, s. 5-28'den aktaran, Keskin, 2016, s. 40-41).

- **Amaç Değerler (Kişisel ve Sosyal Değerler)**

Bu değerler, bireyin yaşamındaki nihai hedeflerini ve amaçlarını yansıtır. Rokeach'e göre, bu değerler şunlardır:

- Aile güvenliği
- Başarı içinde bir dünya
- Başarılı olma

- Bilgelik
 - Dini olgunluk
 - Eşitlik
 - Gerçek dostluk
 - Güzellikler dünyası
 - Heyecan verici bir yaşam
 - İç huzur
 - Kendine saygı
 - Mutluluk
 - Özgürlük
 - Rahat bir yaşam
 - Sosyal kabul
 - Ulusal güvenlik
 - Zevk
- Araç Değerler (Ahlaki ve Yeterlik Değerleri)

Araç değerler, bireyin nihai amaçlarına ulaşmak için gösterdiği davranış biçimlerini ve niteliklerini ifade eder. Bu değerler:

- Bağımsız olma
- Bağışlayıcı
- Cesaretli
- Dürüst
- Entelektüel
- Geniş görüşlü
- Hırslı
- İtaatkâr
- Kendini kontrol eden

- Kibar
- Kendine hâkim
- Mantıklı
- Neşeli
- Sevecen
- Sorumluluk sahibi
- Temiz
- Yardımsever
- Yaratıcı olma

Bu sınıflamalar, bireylerin değerlerini nasıl içselleştirdiği ve bu değerlerin günlük yaşamlarındaki eylemlerine nasıl yansıdığı hakkında önemli bilgiler sunar. Rokeach'ın bu kapsamlı değer listesi, bireylerin ve toplumların değer yapılarını anlamada ve bu değerler arası ilişkileri kavramada kullanılır. Ayrıca, değer ölçümlmeleri ve psikolojik değerlendirme, araçları geliştirmede temel bir referans noktası olarak hizmet eder.

2.3.5.4. Schwartz'ın Değer Sınıflandırması

Shalom Schwartz'ın değer sınıflandırması, insanın temel ihtiyaçlarından yola çıkarak değerleri kategorize eder ve bu değerleri sosyal etkileşimler ve kurumsal ihtiyaçlarla ilişkilendirir. Schwartz, değerleri küresel bir perspektiften ele alarak, farklı kültürlerden elde edilen verilerle evrensel bir değerler sistemi oluşturmuştur. Shalom Schwartz'ın değer teorisinin geliştirilmesi süreci, Rokeach'ın 26 değerden oluşan listesini temel alarak genişletilmesi ile başlamıştır. Schwartz ve ekibi, bu listeyi 56 değeri kapsayacak şekilde genişleterek, bu değerleri farklı kültürlerden ve toplumlardan topladıkları verilerle analiz etmişlerdir. Bu çalışma, toplam 54 ülkeyi kapsayan geniş bir kültürel yelpazede gerçekleştirilmiş, böylece değerlerin evrensel boyutlarına dair önemli içgörüler sunulmuştur. Schwartz'ın analizleri sonucunda, bu 56 değer evrensel olarak kabul edilebilecek 10 ana değer grubuna indirgenmiştir. İşte Schwartz'ın evrensel olarak tanımladığı 10 değer grubu ve bu gruplara ait değerlerin özellikleri (Schwartz & Bilsky, 1994):

- Hedonism (Hazcılık): Bireysel zevk ve hazzıya yönelim. Bu grup, zevk almayı ve yaşamın keyifli yönlerini önemser.
- Stimulation (Uyarılma/Harekete Geçirme): Heyecan ve yenilik arayışı. Cesur olma ve değişken bir hayat yaşama arzusu bu kategori altında değerlendirilir.
- Self-Direction (Özyönelim/Kendi Kendini Yönlendirme): Düşünce ve eylemde bağımsızlık. Yaratıcılık, merak ve özgürlük bu grupta yer alır.
- Universalism (Evrensellik): Anlayış, hoşgörü ve tüm insanların ve doğanın iyiliğini gözetme. Toplumsal adalet, çevreyi koruma ve dünya barışı gibi değerler bu kategoriye girer.
- Benevolence (İyilikseverlik): Yakın çevrenin iyiliğini gözetme ve geliştirme. Yardımseverlik, dürüstlük ve bağışlayıcılık gibi değerler bu grupta ön plandadır.
- Tradition (Geleneksellik): Kültür veya dinî töre ve fikirlere saygı. Dindarlık ve geleneklere saygı bu kategori altında değerlendirilir.
- Conformity (Uygunluk/Uyma): Toplumsal beklentilere uyum sağlama ve baskılara karşı duyarlılık. İtaatkarlık ve kibarlık bu grupta yer alır.
- Security (Güvenlik): Toplumun var olan ilişkilerini ve kişinin kendisinin huzur ve sürekliliğini önemseme. Aile güvenliği ve ulusal güvenlik bu kategoriye dahildir.
- Power (Güç): Toplumsal konum, insanlar ve kaynaklar üzerinde denetim gücü. Zenginlik, sosyal güç ve otorite sahibi olma bu grupta yer alır.
- Achievement (Başarı): Toplumsal standartlar temelinde kişisel başarıyı önemseme. Başarılı olmak, yeterli olmak ve etkili olmak bu değer grubunun temel bileşenleridir.

Schwartz'ın bu sınıflandırması, kültürlerarası araştırmalarda değerlerin nasıl ölçülebileceği ve karşılaştırılabileceği konusunda önemli bir çerçeve sunar ve bireylerin değerlerini küresel bir perspektiften anlamamızı sağlar. Bu kategoriler, bireylerin temel motivasyonları ve toplumsal yapılarla olan etkileşimlerini anlamak için kullanılır.

2.3.5.5. Andrew Refshauge'nın Değer Sınıflandırması

Andrew Refshauge'nın (2004) değer sınıflandırması, toplumun temel değerlerine odaklanarak, bu değerlerin bireysel ve kolektif yaşamda nasıl uygulanabileceğini

vurgulamaktadır. Refshauge, bu değerleri, toplumun genel görüş ve arzularını yansıtan, dünya görüşlerinde yaygın olarak kabul gören ve çoğu kültürde benimsenen esas değerler olarak ele alır. Aşağıda Refshauge tarafından sınıflandırılan bazı temel değerler ve bunların açıklamaları yer almaktadır:

- Dürüstlük: Tutarlı bir şekilde dürüst ve güvenilir olma.
- Mükemmellik: Okul ya da iş yaşamında, bireysel ve toplumsal hayatta en yüksek kişisel başarı için mücadele etme.
- Saygı: Kendine ve başkalarına saygılı olma ve farklı görüşlere sahip olma hakkını kabul etme.
- Sorumluluk: Kendine, diğerlerine ve çevreye karşı bireysel ve toplumsal davranışlardan dolayı sorumlu olma.
- Katılım: Toplumun ve milletin sosyal ve ekonomik refahına katkıda bulunarak, aktif ve üretken birey ve grup üyesi olma.
- İşbirliği: Uyuşmazlıklardan barışçıl bir çözüm bulmak ve başkalarına destek sağlayarak ortak amaçlara ulaşmak için iş birliği yapma.
- Önemseme: Empati göstererek ve merhametli davranarak, kendi ve diğerlerinin refahını düşünme.
- Tarafsızlık: Sosyal adalet ilkelerine sadık kalmak ve yanılığa, samimiyetsizliğe ve adaletsizliğe karşı çıkmak.
- Demokrasi: Bir Avustralya vatandaşı olarak sorumlulukları ve hakları, özgürlükleri kabul etme ve yükseltme.

Bu değerler, bir bireyin ya da toplumun içinde yaşadığı sosyal ve kültürel çerçeve içinde nasıl bir etik ve ahlakî yapı oluşturduğunu gösterir. Refshauge'nın bu sınıflandırması, değerlerin hem bireysel hem de toplumsal düzeyde nasıl uygulanabileceğini açıklayarak, toplumun daha iyi bir yöne evrilmesine katkı sağlama amacını güder. Bu tür bir değer sınıflandırması, eğitim, politika yapımı, toplumsal planlama ve gelişim projelerinde kullanılarak toplumun genel iyiliğine hizmet edebilir.

2.4. Çalışmada Tespit Edilen Değerlerin Tanımı

Araştırmanın bu bölümünde MEB öğretim programlarında (2018) belirlenen kök değerler olarak ifade edilen adalet, dostluk, doğruluk/dürüstlük, özdenetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik kavramlarının tanımlamaları yapılmıştır.

2.4.1. Adalet Değeri

Adalet kavramı, Arapça kökenli olup, Türk Dil Kurumu tarafından “yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması”, “hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetmek”, “bu işi uygulayan devlet kuruluşları”, “herkese kendi hakkını verme” gibi anlamlarla tanımlanmaktadır (TDK, 2024). Toplumsal yaşamı düzenleyen temel değerlerden biri olan adalet, bireylerin haklarını koruma ve hak ettikleri değeri görmelerini sağlama amacını taşır. Adalet, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde etkili olan bir erdemdir ve toplumsal düzenin sürdürülebilirliği açısından vazgeçilmezdir.

Adalet, sadece hukuki bir ilke değil; aynı zamanda doğruluk, eşitlik, hakkaniyet ve ölçülülük gibi erdemleri içeren kapsamlı bir değerdir (Topaloğlu, 1988, s. 387). Toplumun karşılaştığı durumlara karşı kurumların vereceği tepkiler de adaletin bir yansıması olarak değerlendirilir (Güngör, 1995, s. 105). Bu çerçevede adalet, dağıtımsal ve prosedürel olmak üzere iki ana başlık altında ele alınmaktadır. Dağıtımsal adalet, kaynakların adil biçimde dağıtılmasını; prosedürel adalet ise karar süreçlerinde şeffaf ve meşru yöntemlerin izlenmesini ifade eder (Bilgin, 2003, s. 17).

Filozoflar adaleti, ahlaki mükemmeliyetin ve toplumsal uyumun temel taşı olarak görmüştür. Aristoteles, adaleti tüm erdemleri kapsayan ve yasaya uygunlukla ortaya çıkan en yüksek fazilet olarak tanımlar (Aristo, 2019). Ona göre adalet, ifrat ve tefrit arasında denge kurabilen bir erdemdir ve toplumun istikrarı için gereklidir. Benzer şekilde, İslam düşünürleri de adaleti hikmet, iffet ve cesaret gibi diğer faziletlerle birlikte değerlendirir (Kınalızade, 2020; Miskeveyh, 2018). Cevizci (1999) ise adaleti, bireylerin haklarıyla toplumsal çıkarlar arasında denge kuran bir mekanizma olarak görmektedir (s. 11-12).

Adaletin yokluğu ise zulüm, huzursuzluk ve karmaşa gibi toplumsal sorunları beraberinde getirir. Kur'an-ı Kerim ve hadislerde adaletin önemi sıkça vurgulanmış, toplumun her kesiminde uygulanması gerektiği ifade edilmiştir. Adaletin akrabalara bile zarar verse taviz verilmemesi gereken bir ilke olduğu belirtilmiştir. Hökelekli (2013), adaletin olmadığı bir

toplumda toplumsal düzenin bozulacağını ifade ederken, Korkmazg r (2019), adaletin bireyler arasında güveni ve iletişimi g c lendirdiğini belirtmektedir.

Adalet değerinin bireylere kazandırılması, özellikle eğitim süreci açısından büyük önem taşımaktadır. Eğitim kurumları ve aileler, çocukların bireysel farklılıklarına saygı göstererek adil ve objektif davranmalı, adaletin içselleştirilmesine öncülük etmelidir. Cevizci (2010, s. 13-14), adaletin eğitimde eşit muameleyle ilişkilendirildiğini; Bayraktar (1995) ise adalet anlayışının çocukluk döneminde aileden ve çevreden kazanıldığını belirtmektedir. Coşkun Keskin (2012) de öğrencilerin adalet kavramını sıkça yanlış yorumladıklarını ifade ederek, okullarda değer eğitiminin önemine dikkat çekmektedir.

Sonuc  olarak adalet, hem bireylerin yaşamlarında denge kurmalarını sağlayan hem de toplumun genel huzurunu temin eden evrensel bir değerdir. Kazak masallarında da bu değerin çeşitli yönleriyle işlendiği görülmektedir. Masallarda, bireylerin hak ettikleri karşılıkları aldığı; doğru ve adil davranışların ödüllendirildiği, zulüm, haksızlık ve  l s z l ğ n ise cezalandırıldığı temalar aracılığıyla adalet kavramı dolaylı ve doğrudan biçimde yansıtılmaktadır. Bu bağlamda, masallar hem eğitsel hem de ahlaki birer araç olarak, çocukların ve gençlerin adalet duygusunu geliştirmelerinde önemli rol üstlenmektedir.

2.4.2. Dostluk Değeri

Farsça kökenli olan dost kelimesi; çok sevilen, güvenilen, yakın arkadaş ve gönüldaş anlamlarını taşır. Türk Dil Kurumu'nun güncel Türkçe Sözlüğü'nde ise "dost olma durumu; mihribanlık,  lfet" biçiminde tanımlanmaktadır (TDK, 2024). Bu kavram, yalnızca bireyler arası bir yakınlık ilişkisini değil, aynı zamanda ahlaki bir değeri ifade eder.

Dostluk, bireyler ya da gruplar arası ilişkilerde önemli bir yer tutar ve insan hayatında kurulan en özel bağlardan birini oluşturur (Ülken, 1969, s. 86). Foulquie'ye (1994, s. 110) göre dostluk, karşılıklı iyi niyet ve şefkatle birlikte, ilahi ve insani duygularda tam bir uyum yakalanmasını ifade eder. Dostluk, aynı zamanda sevgi, saygı, fedak rlık, güven, dürüstlük, paylaşım ve dayanışma gibi birçok ahlaki değeri de bünyesinde barındırır. Bu yönüyle dostluk, sadece duygusal bir yakınlık değil; karakter gelişimi, toplumsal uyum ve ahlaki bütünlük açısından da anlamlı bir ilişkidir.

İslam düşünce tarihinde dostluk, sadakat, uhuvvet (kardeşlik), sohbet ve meveddet (sevgi) gibi kavramlarla yakından ilişkilendirilmiştir. Bu bağlamda, Gazzali, İbn Miskeveyh, İbn Kuteybe ve Farabi gibi düşünürler dostluğu sadece bireyler arası bir duygu değil, aynı zamanda toplum düzenini tesis eden ahlaki bir esas olarak değerlendirmişlerdir. Maverdi ise dostluk ve sevgiyi, bireysel ve toplumsal hayatın düzenli bir şekilde sürdürülebilmesi için temel değerlerden biri olarak görür (Çağrı, 1994, s. 511-513).

İnsanlar, yaşamları boyunca sevinç ve üzüntülerini paylaşacakları, danışabilecekleri ve güvenebilecekleri kişilere ihtiyaç duyarlar. Dostluk, bu ihtiyaçlara karşılık gelen özel ve güçlü bir bağdır. Kişiler arasında kurulan dostluk ilişkileri, yalnızca duygusal destek sağlamaz; aynı zamanda karar verme süreçlerini, empati geliştirme becerilerini ve sosyal bağlılığı da güçlendirir. Bu nedenle dostluk, bireyin hem ruhsal sağlığını hem de sosyal işlevselliğini olumlu yönde etkileyen bir değerdir.

Masallarda yer alan dostluk teması, genellikle kahramanların birbirine bağlılığı, sadakati, tehlike anlarında yardımlaşmaları ya da sırdaş olmaları gibi unsurlarla somutlaştırılmaktadır. Bu anlatılar, çocuklara ve gençlere dostluğun ne denli kıymetli ve çok boyutlu bir değer olduğunu anlatmakta, aynı zamanda onları sağlıklı sosyal ilişkiler kurmaya teşvik etmektedir.

2.4.3. Doğruluk/Dürüstlük Değeri

Doğruluk, Türk Dil Kurumu'na göre “doğru ve dürüst olma durumu, doğru olana yakışır davranış, dürüstlük, adalet” ile “düşüncenin gerçekle uyuşması, yargı ve önermelerin gerçeğe uygun olması” biçiminde tanımlanmaktadır (TDK, 2024). Bu yönüyle doğruluk yalnızca bireysel bir özellik değil; toplumsal yaşamın sağlıklı bir biçimde sürdürülebilmesi için gerekli olan temel değerlerden biridir.

İslam ahlâk düşüncesinde doğruluk, “sıdk” kavramıyla karşılık bulur ve yalanın zıddı olarak tanımlanır. Sıdk; sözde, niyette, davranışta ve inançta gerçeğe bağlılık anlamına gelir (Çağrı, 2009, s. 98). İslam âlimleri, doğruluğu erdemlerin temel taşı olarak kabul etmiş ve altı farklı düzeyde ele almışlardır. Bunlar sırasıyla:

- Sözde doğruluk – kişinin söylediği her sözün gerçekle örtüşmesi ve verdiği sözleri tutması,
- Niyette doğruluk – içten gelen samimi irade ile dürüstlük,

- Kararda doğruluk – doğru ve hayırlı olduğuna inanılan işlerde kararlı ve dürüst davranmak,
- Sadakat – başlanılan doğru işlerin sonuna kadar sürdürülmesi,
- Amelde doğruluk – yapılan iyiliklerin gösteriştan uzak, içten bir niyetle yapılması ve kötülüklerden kaçınılması,
- Manevî doğruluk – kişinin inançta ve ibadette samimiyetini koruması, yani Allah’a karşı içten bağlılığını sürdürmesidir (Çağrııcı, 2009, s. 99-100).

Kur’an-ı Kerim’de de doğruluk açıkça teşvik edilmiştir: “Emrolunduğun gibi dosdoğru ol!” (Hud, 11/112) ayeti, bireyin yaşamının her alanında istikrarlı bir şekilde doğruluktan sapmamasını öğütlemektedir. Bu bağlamda doğruluk ve dürüstlük, bireylerin hem Allah’a hem de topluma karşı sorumluluklarını yerine getirmelerinde merkezi bir role sahiptir.

Doğruluk ve dürüstlük, yalnızca bireyin iç dünyasında değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerde de kendini gösteren temel ahlaki değerlerdendir. Güven temelli ilişkilerin oluşmasında etkili olan bu değerler, sağlıklı iletişim kurmanın ön koşuludur. İnsanlar ancak birbirlerine güven duyduklarında etkili, samimi ve sürdürülebilir ilişkiler geliştirebilirler.

Bu değerlerin bireylerde gelişebilmesi ve kalıcı hale gelebilmesi için eğitimciler ve ebeveynlerin rehberlik edici ve örnek teşkil edici bir rol üstlenmeleri gerekir. Çocuklar, çevrelerinde gözlemledikleri davranışları taklit ederek öğrenirler. Bu nedenle, doğruluk ve dürüstlük ilkelerinin erken yaşta aile ve okul ortamında benimsetilmesi büyük önem taşır. Nitekim bir Müslümanın, hayatının her alanında—ticaret, eğitim, medya, siyaset ve gündelik yaşamda—doğruluğu ve dürüstlüğü ilke edinmesi gerektiği sıklıkla vurgulanmıştır.

Doğruluk ve dürüstlük, sadece bireylerin içsel dünyalarını şekillendiren değil, aynı zamanda toplumun ahlaki ve yapısal bütünlüğünü sağlayan temel değerlerdir. Kazak masallarında bu değerlerin işlenişi, genellikle kahramanların doğru sözlülüğü, yalan söylemenin sonuçları ve dürüstlüğün ödüllendirilmesi temaları etrafında şekillenmektedir. Bu anlatılar, çocukların doğruluk değerini özümsemeleri açısından güçlü birer kültürel ve eğitsel araç işlevi görmektedir.

2.4.4. Öz Denetim Değeri

Öz denetim, bireyin güçlü arzular ve dürtüler karşısında kendisini sınırlayabilmesi ve davranışlarını bilinçli bir şekilde kontrol altında tutabilmesi olarak tanımlanmaktadır (Cevizci, 1999, s. 663). Bu kavram, ahlakî bir çerçevede değerlendirildiğinde, kişinin fiziksel isteklerini ve akıldışı tutkularını aklın denetimine sokması anlamına gelir. Türk Dil Kurumu'na (TDK, 2024) göre öz denetim, “daha önemli bir amaca ulaşabilmek için kişinin tepkilerini, davranışlarını veya başka bir amaca yönelme eğilimini denetleyip kısıtlaması” şeklinde tanımlanmakta; ayrıca kurumların kendi işleyişlerini standartlara uygun olarak değerlendirmeleri anlamında da kullanılmaktadır.

Öz denetim, bireyin kendisini tanıması ve davranışlarını kontrol edebilmesi açısından hem bireysel hem de toplumsal yaşamda kritik bir rol üstlenir. Bu değer sayesinde bireyler, ani isteklerin ya da duygusal tepkilerin etkisinde kalmadan, akıl ve iradeyle yönlendirilmiş kararlar alabilirler. Bu yönüyle özdenetim, öz güvenli ve sorumluluk sahibi bireylerin yetişmesinde önemli bir etkidir.

Dinî bağlamda özdenetim, nefis ve vicdan kavramlarıyla doğrudan ilişkilidir. Nefis, bireyi kısa vadeli hazlara ve hoşlandığı tercihlere yönlendirirken; vicdan ve özdenetim, bireyin doğruyla yanlışı, günahla sevabı ayırt etmesinde yol gösterici olur. Öz denetimi içselleştirmiş bireyler; kararlarında tutarlılık gösteren, yanlışlara karşı dirençli duran, toplumun düzenine katkı sağlayan ve ahlakî sorumluluklarının farkında olan kişilerdir.

Bu yönüyle özdenetim, sadece bireysel erdemin değil, aynı zamanda toplumsal düzenin korunmasında da etkili bir faktördür. Öz denetimi gelişmiş bireylerden oluşan bir toplumda; saygı, uyum, anlayış ve barış daha güçlü şekilde tesis edilebilir. Çünkü bu bireyler yalnızca kendi çıkarlarını gözetmez, aynı zamanda toplum yararını da göz önünde bulundurarak davranırlar.

Masallarda özdenetim değeri genellikle kahramanların zorluklar karşısında sabırlı, temkinli ve bilinçli davranışlarıyla ortaya konur. Hemen elde edilebilecek kazançlara karşı direnmek, zor ama doğru yolu tercih etmek, öfke ve arzularını bastırmak gibi temalar; masal kahramanlarının özdenetim sahibi bireyler olarak idealize edilmesini sağlar. Bu bağlamda masallar, çocuklara yalnızca ahlakî mesajlar vermekle kalmaz, aynı zamanda özdenetim gibi karmaşık bir değerın davranışsal boyutlarını da örneklerle öğretir.

2.4.5. Sabır Değeri

Sabır, Türk Dil Kurumu'na göre “acı, yoksulluk, haksızlık gibi üzücü durumlar karşısında ses çıkarmadan, onların geçmesini bekleme erdemi” ve “gelecek bir şeyi telaş göstermeden bekleme” biçiminde tanımlanmaktadır (TDK, 2024). Arapça kökenli bir kavram olan sabır, etimolojik olarak “alıkoymak” ve “bağlamak” anlamına gelir. Bu bağlamda sabır, kişinin acı ve sıkıntı karşısında şikâyeti terk etmesi, direnç göstermesi ve kendisini kontrol edebilmesidir.

Ahlakî açıdan sabır, yalnızca edilgin bir bekleyiş değil; aynı zamanda bireyin karşılaştığı olumsuzlukları olumluya çevirmeye yönelik aktif bir çabayı da içerir (Çağrı, 2008, s. 337). Bu yönüyle sabır, kişinin kendisini öfke, kin, hiddet gibi zararlı duygulara kaptırmadan iradesini koruması, otokontrol sağlaması anlamına gelir (Bulut, 2005, s. 21).

Tasavvufî literatürde sabır, daha derin anlamlar taşır. Cüneyd'e göre sabır, acıyı yüz ekşitmeden kabullenmektir. İbn Ata, sabrı belaya karşı edepli duruş olarak görürken; Rûveym, şikâyeti terk etmeyi sabrın özü olarak kabul eder. Sarıbaş'a (2006, s. 2) göre ise sabır, Allah ile sabit kalmak ve O'na teslimiyetle bağlanmak anlamına gelir. Bu bağlamda sabır; hoşgörü, affedicilik ve nefis terbiyesiyle iç içe geçmiş bir erdemdir. Nazıroğlu, Gün, Kılıç ve Kaya (2016, s. 245), sabrın bireyin öç alma ve öfke gibi duygularını yatıştırarak karşılıklı anlayışı artırdığını ifade etmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de sabır, birçok ayette övgüyle anılmış ve sabırlı olanlara mükâfatlar vaat edilmiştir. Örneğin, Nahl Suresi'nde sabrın faydaları üzerinde durulurken; Lokman Suresi'nde sabır, namazı dosdoğru kılmak, iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak gibi davranışlarla birlikte tavsiye edilmiştir (Nahl: 16/126; Lokman: 31/17). Bu ayetler sabrın yalnızca bireysel bir meziyet değil, toplumsal ahlakın da temel unsurlarından biri olduğunu ortaya koymaktadır.

Toplumsal etkileşimlerde, özellikle zorlayıcı ya da adaletsiz durumlar karşısında sabır göstermek hem bireylerin içsel huzurunu korumalarına hem de toplumsal uyumun sağlanmasına katkı sunar. Sabır, empati, affedicilik ve hilm (yumuşak huyluluk) gibi diğer ahlakî erdemlerle birlikte değerlendirildiğinde, bireyler arası sağlıklı ilişkilerin ve sosyal barışın inşasında önemli bir yer tutar.

Eğitimciler, ebeveynler ve toplum liderleri, sabır değerini çocuklara kazandırmada önemli role sahiptir. Rol model olmak, sabrı yaşantılarla öğretmek ve masallardaki sabır temalarını pedagojik araç olarak kullanmak bu sürecin en etkili yollarındandır. Nitekim

birçok masalda kahramanların sabır göstererek başarıya ulaşması, bu değerin çocuklar tarafından örnek alınmasını sağlayacak güçlü anlatılar sunmaktadır.

2.4.6. Saygı Değerinin Tanımı

Saygı, Türk Dil Kurumu'na göre “bir kimseye veya bir şeye karşı gösterilen dikkatli, özenli ve ölçülü tutum” şeklinde tanımlanmakta; bu tutumun, değeri, üstünlüğü, yaşlılığı, yararlılığı veya kutsallığı nedeniyle ortaya çıkan bir sevgi duygusu, hürmet veya ihtiram olduğu belirtilmektedir (TDK, 2024). Saygı, bireylerin başkalarının haklarını ve varlığını tanıma, kabul etme ve buna uygun davranma bilincidir. Foulquie'ye (1994, s. 429) göre bir kişi başkasına saygı gösterdiğinde, aynı zamanda kendine de saygı göstermektedir. Bu yönüyle saygı, sosyal ilişkilerin temelini oluşturan ve toplumsal barışın sürdürülebilirliği açısından hayati bir değerdir (Nazıroğlu vd., 2016, s. 227).

Dinî ve ahlakî metinlerde saygı, Allah'a, onun emirlerine, kutsal şahsiyetlere ve manevi makamlara gösterilmesi gereken temel bir tutum olarak değerlendirilir. İslam ahlakında saygı, bireyin hem Yaratıcı'ya hem de çevresine karşı sorumluluk duygusunu içeren bir ilke olarak kabul edilmektedir. Bu durum, Kur'an-ı Kerim'de de açıkça ifade edilir. İsra Suresi'nin 23. ayetinde şöyle buyrulmaktadır: “Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi, anne babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti. Onlardan biri ya da her ikisi senin yanında yaşlanırsa, kendilerine ‘öf!’ bile deme; onları azarlama, ikisine de güzel söz söyle.” Bu ayet, saygının yalnızca fiziksel bir tutum değil, aynı zamanda sözel ve duygusal düzlemde de sergilenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Saygı değeri, bireyin içinde yaşadığı toplumun bireylerine, kurumlarına ve değerlerine karşı geliştirdiği tutumlarla doğrudan ilişkilidir. Bu değer, erken çocukluk döneminden itibaren aileler tarafından öğretilmeye başlanır. Özellikle büyüklere, öğretmenlere, yaşlılara ve toplumsal roller üstlenen kişilere saygı gösterilmesi üzerinde durulur. Saygı, bireyler arası iletişimde yapıcı bir ortam oluşturur; karşılıklı anlayışı, hoşgörüyü ve güveni pekiştirir. Saygı gören bir birey, kendini değerli hisseder ve çevresine saygılı davranma eğiliminde olur. Bu döngü, toplumsal huzurun ve birlikte yaşama kültürünün temelini oluşturur.

Eğitim politikaları da saygı değerinin yaygınlaştırılmasını ve içselleştirilmesini hedefler. Millî Eğitim Bakanlığı'nın insan haklarına saygılı bireyler yetiştirme amacı, bu değerın kurumsal düzeyde de ne kadar önemsendiğini gösterir. Saygı, sadece bireyler arası

ilişkilerde değil; aynı zamanda doğaya, toplumsal kurallara, kültürel değerlere ve farklı inançlara karşı da sergilenen bir tutumdur. Bu nedenle saygı, diğer ahlakî değerlerin yerleşmesine zemin hazırlayan anahtar bir değerdir.

2.4.7. Sevgi Değeri

Sevgi, Türk Dil Kurumu'na göre “insanı bir şeye ya da bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2024). Bu duygu, insanı iyi ve güzel olarak algıladığı şeylere yönlendirir; aynı zamanda “muhabbet” kavramıyla da ifade edilir. Sevgi, yalnızca bireysel bir hissiyat olmanın ötesinde, toplumsal birlik ve beraberliğin inşasında da temel bir değer olarak işlev görür.

Dinî metinlerde sevgi, yani muhabbet hem Yaratıcı'ya hem de yaratılmışlara yönelen temel bir unsur olarak vurgulanır. İslam düşünce geleneğinde sevgi, ahlakî erdemlerin kökeninde yer alır. Gazali gibi düşünürler; sabır, şükür, takva, tevazu, adalet ve merhamet gibi değerlerin temelinde sevgi olduğunu savunur ve bu erdemleri “sevginin meyvesi” olarak tanımlar (Uludağ, 2005, s. 386–388). Bu bağlamda sevgi hem Tanrı'ya bağlılıkta hem de insanlar arası ilişkilerde yönlendirici bir iç motivasyon kaynağıdır.

Sevgi, evrensel değerler sisteminde de önemli bir yer tutar. Bireylerin yalnızca birbirleriyle değil, aynı zamanda doğayla, toplumla ve tüm canlılarla sağlıklı bir ilişki kurmalarına katkı sağlar. Sevgi, iletişimin niteliğini artırır, empati yetisini güçlendirir, hoşgörüyü besler ve anlayışı derinleştirir. İnsanlar arasında güçlü duygusal bağlar kurarak sosyal ortamın daha huzurlu ve sürdürülebilir hâle gelmesini mümkün kılar.

Ayrıca sevgi, yalnızca insanlar arası ilişkilerle sınırlı kalmamakta; tüm canlılara ve hatta cansız varlıklara yönelen bir bilinç biçimi olarak da tanımlanmaktadır. Bu yönüyle sevgi, bireyin yaşadığı toplumla, çevresiyle ve doğayla kurduğu bağları güçlendirir. Bu bağlamda, daha iyi bir dünya inşasında sevgi temel bir değer olarak işlev görür.

Bu evrensel değerın bireylerde gelişmesi ve pekişmesi ise eğitim yoluyla sağlanabilir. Sevgi, doğuştan gelen bir eğilim olmakla birlikte, eğitimsel deneyimler yoluyla daha bilinçli hâle gelir ve davranışlara yansır. Eğitimciler ve ebeveynler, sevgi temelli ilişkiler kurarak çocukların duygusal ve ahlaki gelişimlerini destekleyebilirler. Bu da daha anlayışlı, uyumlu ve değer merkezli bireylerin yetişmesine katkı sağlar.

2.4.8. Sorumluluk Değeri

Sorumluluk, Türk Dil Kurumu'na göre; “kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren bir olayın sonuçlarını üstlenmesi, mesuliyet” anlamına gelmektedir (TDK, 2024). Türkçede “sormak” fiilinden türetilmiş olan bu kavram, hukukî bağlamda ise, “uyulması gereken kurallara aykırı davranışların hesabını verme” ve “işlenmiş bir suçun gerektirdiği cezayı üstlenme” olarak tanımlanır (Yıldız, 2009, s. 380).

Sorumluluk kavramı; vicdanî, toplumsal ve dinî olmak üzere üç ana türe ayrılmaktadır.

- Vicdanî sorumluluk, bireyin içsel bir yönlendirme ile iyi ya da kötü arasında seçim yapmasına olanak tanır.
- Toplumsal sorumluluk, bireyin içinde yaşadığı toplumun değer yargıları ve normları doğrultusunda yükümlülük üstlenmesini ifade eder.
- Dinî sorumluluk ise, aşkın bir otoriteye, yani Yaratıcı'ya karşı bireyin taşıdığı yükümlülükleri kapsar.

Nazıroğlu ve arkadaşlarına göre (2016, s. 199-200), bu sorumluluklar dışsal (hukukî) ve içsel (ahlakî) olarak da sınıflandırılabilir. Dışsal sorumluluk, yasaların ve toplumsal normların gerekliliklerine uygun davranmayı; içsel sorumluluk ise bireyin kendi vicdanı ve ahlaki ilkeleri doğrultusunda davranmasını ifade eder.

Ahlak düşüncesinde sorumluluk, yalnızca insana mahsus bir özellik olarak kabul edilir. Çünkü insan, akıl ve irade sahibi olması nedeniyle davranışlarından mesul tutulabilecek tek varlıktır. Kendi değer yargılarını oluşturabilen birey, bu yönüyle hem dinî hem ahlaki hem de toplumsal alanlarda kararlarının sonuçlarını üstlenme bilinci geliştirebilir (Yıldız, 2009, s. 380).

İslam inancında da sorumluluk kavramı büyük bir yer tutar. Kur'an-ı Kerim'de bireyin her davranışından sorumlu olduğu açıkça belirtilmiştir. Zilzal Suresi'nin 7–8. ayetlerinde, “Kim zerre kadar hayır işlerse karşılığını görür; kim de zerre kadar şer işlerse karşılığını görür” denilerek bireysel sorumluluk vurgulanmaktadır. Aynı şekilde Maide Suresi 105. ayette, bireyin kendi sorumluluğunu yerine getirmesi hâlinde, başkalarının yanlışlarının ona zarar veremeyeceği ifade edilmiştir. Bu bağlamda sorumluluk, İslam'da hem bireysel hem toplumsal bir ahlaki yükümlülük olarak değerlendirilir.

Sorumluluk değeri, bireyin yalnızca kendisine değil; aynı zamanda ailesine, toplumuna, doğaya ve tüm canlılara karşı taşıdığı yükümlülüklerin bütünüdür. Vicdanî, toplumsal ve

dinî sorumluluklar birbirini tamamlayan bir yapı arz eder ve bu yapının sağlam temeller üzerine oturtulması için çocukluk döneminden itibaren sorumluluk bilincinin kazandırılması gerekmektedir.

Kazak masallarında sorumluluk değeri, çoğunlukla kahramanların görevlerini aksatmadan yerine getirmeleri, verdikleri sözlere sadık kalmaları ve başkalarının haklarını gözetmeleri gibi davranışlarla temsil edilir. Kahramanların sorumluluk duygusu sayesinde zorlukları aştıkları, ödüllendirildikleri ya da toplum tarafından takdir edildikleri anlatılır, bu değer somutlaştırıldığı öğretici örnekler olarak öne çıkar. Bu yönüyle masallar, çocuklara sorumluluk değerini aktarmada etkili kültürel araçlar arasında yer alır.

2.4.9. Vatanseverlik Değeri

Vatanseverlik, Türk Dil Kurumu'na göre “yurtseverlik, yurtsever olma durumu” olarak tanımlanır (TDK, 2024). “Vatan” ise bir milletin üzerinde yaşadığı toprak parçasını ifade eder. Zamanla farklı anlam katmanları kazansa da vatan kavramı, milletin ortak tarihini, kültürünü, dinini, dilini ve yaşam alanını kapsayan bir bütünlüğü simgeler. Bu bağlamda vatanseverlik, yalnızca toprağa değil, o toprakla bütünleşmiş kültürel ve tarihî değerlere duyulan bağlılığı ve sadakati ifade eder (Güngör, 1995, s. 160–161).

Vatanseverlik, bireyin kişisel çıkarlarını geri plana alarak toplumun ve milletin menfaatlerini öncelemesiyle şekillenen bir fedakârlık ahlakıdır. Güngör'e (1995, s. 163–164) göre bu tür fedakârlıklar, yalnızca toplumun bütünlüğünü değil, aynı zamanda bireyin güvenlik ve mutluluğunu da garanti altına alır. Zira birey, ait olduğu milletin selametiyle kendini güvende hisseder; böylece toplumsal sadakat ve bağlılık duyguları güçlenir.

Kültürel ve dinî bağlamda, vatanseverlik kutsal bir değer olarak kabul edilir. İslam geleneğinde şehitlik, vatani korumak uğruna hayatını feda eden kişilere verilen yüce bir mertebe olarak tanımlanır. Bu bağlamda vatani savunmak, dinî bir sorumluluk ve yüksek bir ahlakî görev olarak görülmektedir. Vatanseverlik, dinî inançlarla bütünleştiğinde, bireylerin milletine ve devletine karşı görev bilinci daha da pekişir.

Vatanseverlik eğitimi, çocuklara küçük yaşlardan itibaren kazandırılması gereken temel değerlerdendir. Bu değer, yalnızca sözlü anlatımla değil, aynı zamanda yaşantı yoluyla, yani vatanla ilgili anılar oluşturarak, geçmişe ait kahramanlık öyküleriyle ve bayrak, marş gibi semboller üzerinden içselleştirilir. Böyle bir eğitim, bireyde sadakat, sorumluluk ve

aidiyet gibi kavramların gelişmesine katkı sağlar. Vatanseverlik, özellikle dış tehditler karşısında gösterilecek toplumsal dayanışmanın ve direncin temel dayanağıdır.

Anayasa’da, Türkiye Cumhuriyeti’nin milletiyle bölünmez bir bütün olduğu vurgulanmaktadır. Bu bütünlüğün korunması, ancak vatansever bireylerin varlığıyla mümkündür. Türk tarihine bakıldığında, vatan-millet sevgisiyle şekillenmiş birçok kahramanlık öyküsünün, bu değerın geçmişten bugüne nasıl yaşatıldığını ortaya koyduğu görülmektedir. Bu anlamda vatanseverlik, sadece savunmaya yönelik bir değer değil, aynı zamanda milletin varlığını sürdürmesinde belirleyici bir yapı taşıdır.

2.4.10. Yardımseverlik Değeri

Yardımseverlik, Türk Dil Kurumu’na göre “hayırseverlik” anlamına gelmekte; bireyler arası karşılıklı yardım etme, isar (bir kimsenin, kendisi ihtiyaç içindeyken başkasının ihtiyacını kendi ihtiyacına tercih etmesi) ve diğergamlık gibi kavramlarla özdeşleşen bir değer olarak tanımlanmaktadır (Çağrııcı, 2000, s. 490; TDK, 2024). Hilmi Ziya Ülken’e göre yardımseverlik, bireylerin ya da grupların birbirlerine destek olması sürecidir (Ülken, 1969, s. 324). Bu tanımlar, yardımseverliğin sadece fiziksel bir yardım biçimi değil, aynı zamanda ahlaki bir tercih ve irade olduğunu ortaya koymaktadır.

Yardımseverlik, gönüllü ve karşılık beklenmeyen eylemleri, başkasının yararına yapılan davranışları kapsar. Bu değer, İslam dininde zekât, sadaka gibi ibadetler aracılığıyla teşvik edilmiş; bireyin başkasına maddi ya da manevi anlamda yardımcı olması, Allah rızasını gözetken bir sorumluluk olarak değerlendirilmiştir. Yardımlaşmanın temel ilkeleri arasında menfaat beklememek, gösterişten uzak olmak, israftan kaçınmak ve ölçülü davranmak yer alır (Nazıroğlu vd., 2016, s. 207–208).

Yardımseverlik, sadece bireysel faydalar sağlamaz; toplumsal yapının güçlenmesine de katkıda bulunur. Bu değer, bireylerde empati duygusunun gelişmesine, bencillikten uzaklaşmaya ve toplumsal dayanışma bilincinin artmasına yardımcı olur. Yardımseverlik sayesinde sevgi, saygı, güven ve hoşgörü gibi diğer ahlakî erdemler de pekişir. Yardımlaşma, aileden başlamak üzere akrabalara, komşulara ve geniş topluma doğru yayılan bir etkileşim süreci yaratır.

Tarihsel süreçte, yardımseverlik anlayışı; hanlar, kervansaraylar, aşevleri, hastaneler gibi kurumlar vasıtasıyla kurumsallaşmış ve sosyal dayanışmanın temel araçlarından biri olmuştur. Bu yapılar, yalnızca maddi ihtiyaçların karşılanmasına değil, aynı zamanda

toplumsal iletişimin ve kültürel etkileşimin artmasına da hizmet etmiştir. Bu nedenle yardımseverlik değeri, bireylere küçük yaşlardan itibaren kazandırılmalı, aileler ve çevre tarafından rol modeller aracılığıyla desteklenmelidir. Bu sayede hem bireyler arası ilişkiler güçlenir hem de toplumda birlik, beraberlik ve huzur ortamı tesis edilir.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeline, evren ve örnekleme, verilerin toplanması ve analizi ile ilgili bilgi ve açıklamalara yer verilmiştir.

3.1. Araştırma Modeli

Sosyal bilimlerde üç temel yaklaşım vardır. Bunlar; Pozitivist, Yorumlayıcı ve Eleştirel yaklaşımlardır. Bu çalışma, toplumsal gerçekliği, yaşadığımız dünyada her şeye atfettiğimiz anlamlar olarak tanımlayan yorumlayıcı yaklaşımı üzerine kurulmuştur (Neuman, 2014, s. 117).

Kazak Masallarının değer eğitime katkısını incelemeyi amaçlayan bu çalışma betimsel tarama modelindedir. Durum çalışması deseninde bir çalışmadır. Durum çalışmalarının amacı belirli bir duruma ilişkin sonuçlar ortaya koymaktır. Şimşek ve Yıldırım’a göre nitel durum çalışmasının en temel özelliği bir ya da birkaç durumun derinliğine araştırılmasıdır. Bu da bir duruma ilişkin etkenlerin bütüncül bir yaklaşımla araştırılması ve ilgili durumu nasıl etkiledikleri ve ilgili durumdan nasıl etkilendikleri üzerine odaklanması anlamına gelmektedir (Şimşek & Yıldırım, 2011).

Çalışmada bu modelin tekniklerinden olan betimsel analiz kullanılmıştır. Ayrıca doküman incelemesi tekniğinden de yararlanılmıştır. İlk bölümde çalışmaya ana giriş niteliğinde yapılacak çalışmanın ana hatları belirlenmiş olup ikinci bölümde değer kavramı, değerler eğitimi ve kök değerler kavramları ve ilişkili kavramlar ele alınmış ve alanyazında yapılan çalışmalar derlenmiştir. Araştırmanın bulgular ve analiz bölümünde 50 adet Kazak masalı değerlendirilip, doğrudan veya örtük olarak masallarda yer alan “adalet, dostluk, dürüstlük, özdenetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik” kök değerleri ile ilgili ifadeler belirlenmiş, ardından bu ifadeler yorumlanarak ilgili olduğu değer başlığı

altında verilmiştir. Bu değerler; her ulusun millî eğitimlerinin genel amaçlarında muhafaza edilen ve alan yazında kök değerler adı altında incelenen değerler olup öğrencilere kazandırılmak istenen millî, manevi, ahlâkî değerlere uygun ve bu değerleri kapsayıcı nitelikte olması, değer eğitimi ile ilgili yapılan araştırmalardan elde edilerek seçilmiştir.

Bu araştırmada verilerin elde edilmesinde sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Yöntem olarak seçilen doküman analizi, yazılı belgelerin bulunması, toplanması, içeriğinin titizlikle ve sistematik olarak analiz etmek için kullanılan bir nitel araştırma yöntemidir.

Kazak masallarının toplanması, onların içerisinden en yaygın olan elli masalın seçilmesi ve bu masalların öncelikle Türkiye Türkçesine aktarılması yapıldıktan sonra bu masalların tek tek kök değerler eğitimi açısından incelenmesi yapılmıştır. Ardından fihritleme/etiketleme yapılarak kök değerlerle doğrudan ve dolaylı olan ifadeler belirlenmiştir. Daha sonra her bir değer alt başlık altında yorumlanarak raporlanmıştır.

3.2. Evren ve Örneklem

Evren, araştırmada toplanacak verilerin analizi ile elde edilecek sonuçların geçerli olacağı, yorumlanacağı grup olarak tanımlanabilir. Örneklem ise, özellikleri hakkında bilgi toplamak için çalışılan evrenden seçilen onun sınırlı bir parçası olarak tanımlanmaktadır. Belirtilen tanımlamalar ışığında düşünüldüğünde, bu araştırmanın evrenini Kazak masallarının kök değerler eğitimi açısı oluşturmaktadır. Örneklem grubunu ise Kazakistan'da yayımlanmış Kazak masalları içeren kitaplar ve makaleler oluşturmaktadır.

3.3. Verilerin Toplanması

Bu çalışmamızda Kazak masallarını içeren gerek Kazakça ve gerekse Rusça kitap ve makaleler araştırılıp tespit edilmiştir. Bulunan Kazak masalları arasından Türkiye Cumhuriyeti Öğretim Programı göz önünde bulundurularak masallar kök değerler eğitimi açısından sınıflandırılıp araştırmada yer verilecek masallar tespit edilmiştir. Bu masalların Türkiye Türkçesine aktarılması tamamlandıktan sonra, Kazak masallarının kök değerler eğitimi açısından hangi değerleri taşıdığı araştırılmıştır.

3.4. Verilerin Analizi

Kazakistan da yayınlanmış, ders kitaplarında okutulan ve halk arasında yaygın olan Kazak masallarının toplanması yani dokümanlara ulaşılması sağlandıktan ve bu dokümanların analizi yapılmış ve Türkiye Türkçesine aktarılması yapılmıştır. Toplanan bu Kazak masalları, kök değerler eğitimi açısından hangi değerleri içerdiklerine göre tasnifi yapılmıştır. Bu masalların Türkiye Türkçesine çevrilmesinden sonra her masalın altına hangi kök değerlere sahip olduğunun analizi yapılmıştır.

Araştırmada; Kazak masalları sistematik bir şekilde irdelenerek betimsel analiz yapılmıştır. Veriler, eserde yer alan “adalet, dostluk, dürüstlük, özdenetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik” kök değerlerini doğrudan veya örtük olarak işleyen bölümler tespit edilerek elde edilmiştir. Nitel olarak sınıflandırılıp bilgisayara aktarılan veriler analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular sayısallaştırılarak raporlanmıştır.

BÖLÜM IV

BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde araştırmanın amacına uygun olarak seçilen 50 Kazak masalı kök değerler eğitimi (adalet, dostluk, doğruluk/dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik) açısından incelenerek analiz edilmiş ve elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

4.1. Kazak Masallarında Adalet Kök Değerine İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Kazak masalları da bir kültür taşıyıcısı olarak adalet değerinin gelecek nesillere aktarılmasında önemli bir unsurdur. Aşağıdaki tabloda adalet kök değerinin masallarda yer alma durumları, “adalet, hak, hukuk, eşitlik, adil olma” gibi kelimelerin masallarda bulunma durumları üzerinden değerlendirilerek frekans dağılımı sunulmuştur.

Çalışmada incelenen Kazak masalında doğrudan ve dolaylı adalet kök değerinin var olup olmadığı incelenmiştir. Adalet kavramı doğrudan geçtiği yerlerde elde edilen bulgular olduğu gibi analiz edilmiş, dolaylı geçtiği yerlerde ise aşağıda yer alan terimler üzerinden analiz edilmiştir.

Zulüm – Haksızlık – Ezilme: Karakterlerin (çoğunlukla güçsüzlerin) haksızlığa uğraması ya da zalim kişiler tarafından ezilmesi, adalet değerinin dolaylı anlatımıdır. Haksız davranışın cezalandırılması ya da adil bir çözümle sona ermesi bu durumu destekler. M-1, M-5, M-7, M-11, M-23, M-24, M-43 kodlu masallarda bu ifadeler dolaylı olarak geçmektedir.

Emeğin Karşılığını Alamamak / Haksız Kazanç: Bir karakterin emek verip hak ettiği hâlde karşılık görmemesi ya da tam tersi şekilde hiçbir çaba göstermeden kazanç elde eden bir karakterin olması, adaletsiz paylaşımı ve ödüllendirme sistemini dolaylı biçimde eleştirir. M-6, M-9, M-10, M-27, M-47 kodlu masallarda bu ifadeler dolaylı olarak geçmektedir.

Liyakat – Ehliyet – Hak Edenin Hak Ettiğini Alması: Doğru kişi, doğru eylemi yaptığı için karşılığını alıyorsa bu adaletin sağlanmasına işaret eder. Masallarda liyakat doğrudan değil, kahramanın başarısıyla sembolik olarak işlenir. M-20, M-26, M-28, M-29, M-30, M-31, M-36 kodlu masallarda bu ifadeler dolaylı olarak geçmektedir.

Doğruya ve Gerçeğe Sadakat – Dürüstlük: Karakterlerin doğruyu söylemeleri, dürüst davranmaları ve bunun karşılığını olumlu şekilde almaları ya da tam tersi davranışların cezalandırılması, doğruluk ve dürüstlüğün adaletle ilişkilendirilmesini sağlar. M-22, M-37, M-39, M-45, M-49 kodlu masallarda bu ifadeler dolaylı olarak geçmektedir.

Yalancılık – Hile – Kurnazlık – İhanet: Hilekâr veya yalancı karakterlerin başarısız olması ya da ceza alması, doğrudan olmasa da ahlaki adaletin sağlandığı bir mesaj taşır. M-3, M-4, M-15, M-18, M-33, M-38 kodlu masallarda bu ifadeler dolaylı olarak geçmektedir.

Ceza ve Karşılık: Olumsuz davranışlar sonucunda karakterlerin cezalandırılması ya da bir şeylerini kaybetmeleri, ilahi ya da doğal adaletin işlediği algısını doğurur. Bu masallarda adalet değeri doğrudan tanımlanmasa da sonuç adil bir düzen hissi yaratır. M-16, M-17, M-19, M-25, M-32, M-40, M-48 kodlu masallarda bu ifadeler dolaylı olarak geçmektedir.

Sosyal Dışlanma / Yalnız Kalma / Değer Kaybı: Adaletsizlik yapan karakterlerin toplum tarafından dışlanması, yalnız bırakılması ya da itibar kaybı yaşaması da adaletin dolaylı biçimde sağlandığına işaret eder. M-18, M-34, M-43 kodlu masallarda bu ifadeler dolaylı olarak geçmektedir.

Kadının Seçme Hakkı – Bireysel Adalet: Kadın karakterlerin kendi kararlarını vermesi ve bu kararın toplumda kabul görmesi, bireysel özgürlük ve bireysel adalet açısından değerlidir. M-21, M-39 kodlu masallarda bu ifadeler dolaylı olarak geçmektedir.

İyilik-Kötülük Karşıtlığı Üzerinden Kurgulanan Adalet: Masallarda iyiliğin ödüllendirilmesi ve kötülüğün cezalandırılması, evrensel adaletin dolaylı şekilde sunulmasıdır. Masallarda iyiliğin ödüllendirilmesi ve kötülüğün cezalandırılması, evrensel adaletin dolaylı şekilde sunulmasıdır. M-12, M-14, M-35, M-41, M-46 kodlu masallarda bu ifadeler dolaylı olarak geçmektedir.

Bilgeliğe Saygı – Bilginin Üstünlüğü: Karakterlerin bilgeliği ya da bilgiyi kullanma becerisi ile sorun çözmesi, toplumsal olarak takdir görmesi, bilgeliğin adaletin temeli olduğuna dair bir alt mesaj taşır. (M-42, M-44, M-50) kodlu masallarda bu ifadeler dolaylı olarak geçmektedir.

Tablo 3

Adalet Kök Değerinin 50 Kazak Masalında Bulunma Durumu

Masal Sıra	Masal Kodu	Masal Adı	Adalet Değeri	
			Doğrudan Geçtiği Masal	Dolaylı Geçtiği Masal
M-1	YDA	Yılan Derili Adam	1	
M-2	KNFY	Kedi Neden Fare Yer?	1	
M-3	KNH	Köpek Neden Hırlar?		1
M-4	TKNK	Tavşanın Kuyruğu Neden Kısa?		1
M-5	LH	Lider Hayvanlar		1
M-6	GKÖ	Güçlü Köpeğin Ölümü		1
M-7	KNU	Kurt Neden Ulur?		1
M-8	KKİNA	Köpek ve Kedi İnsanlara Nasıl Alıştı?	1	
M-9	KKND	Köpek İle Kedi Neden Düşman?	1	
M-10	FKK	Fare, Köpek Ve Kedi		1
M-11	CDSSN	Cesur Dağ Sıçanı, Su Nerede?		1
M-12	BGV	Baykuş Görürsen Vur	1	
M-13	KK	Kartal ve Kuzgun		1
M-14	AYTK	Sarı Aygır ile Topal Kurt		1
M-15	SNV	Sivrisinek Neden Vızıldar?		1
M-16	TDNY	Tavşanın Dudakları Neden Yarık?		1
M-17	SNY	Serçe Neden Yürüyemez?		1
M-18	AS	Akbaşlı Serçe		1
M-19	KÖGNS	Kırmızı Ördeğin Göğsü Neden Sarı?		1
M-20	AT	Altın Topay (Altın Aşık)		1
M-21	TA	Tüccar Arzı		1
M-22	AHKO	Avez Han'ın Kırk Oğlu	1	
M-23	KH	Kahraman Hasan		1
M-24	GS	Gül Sanobar		1
M-25	SÖ	Surmergen'in Ölümü		1
M-26	ST	Sihirli Taş		1
M-27	B	Burak		1
M-28	AKA	Aldar Köse ve Arkadaşı	1	
M-29	AÖBKİDK	Aldar'ın Öküz Bakması ve Kervancıyı İki Defa Kandırması	1	
M-30	AKTTE	Aldar'ın Keloğlanı Tedavisi ve Tövbe Etmesi	1	
M-31	AKAH	Aldar Köse İle Alaşa Han	1	
M-32	JA	Jirenşe İle Aldar	1	
M-33	AJ	Aldar İle Jirenşe		1
M-34	AJJK	Ama Janibek, Jirenşe ve Köse		1
M-35	HFY	Han İle Fakir Yolcu.		1
M-36	KNHO	Kel Nasıl Han Olmuş.		1
M-37	AGA	Adalet ve Gül Ağacı	1	
M-38	AH	Ahmetbek İle Hasan		1
M-39	KSK	Kocasını Seçen Kız		1
M-40	ALK	Altın Kuş		1
M-41	AÇ	Ayı Çocuk		1
M-42	ZÇ	Zengin ve Çocuğu		1
M-43	AI	Acımasız İhtiyar		1
M-44	Ş	Şamşit		1
M-45	PÜK	Padişahın Üç Kızı	1	
M-46	İK	İyilik ile Kötülük		1
M-47	PÇ	Padişahın Çobanı		1
M-48	TŞ	Taş Şehir		1
M-49	PAKK	Padişahın Kaybolan Kızı	1	
M-50	HUT	Hoca, Usta, Terzi		1

Kazak masallarında geçen adalet kök değerine ilişkin doğrudan veya dolaylı ifadeler aşağı sıralanmıştır.

“Han çok kızmış ve cellatları çağırarak: ‘İhtiyarı öldürüp, tam ortasından ikiye ayırıp, eşeğine koyup evine gönderin.’ diye emretmiş.” (M-1). Bu masalda hanın ihtiyara hiçbir sebep yokken şiddetle cezalandırması ve buna karşılık ihtiyarın oğlunun doğüstü gücüyle babasını tekrar tekrar dirilterek haksızlığı aşması, adaletsizliğe karşı direnişi ve sonunda adaletin tesisini temsil eder.

“Alçak, yüzüz! Soyunu yok edeceğim!” diyerek fareye saldırmış, boğarak öldürmüş ve yemiş.” (M-2). Masalda farenin arkadaşını kandırarak seçime tek başına gitmesi bir haksızlık doğurur. Kedi, bu adaletsizliğe karşılık vererek onu cezalandırır. Bu da cezanın hak edene verilmesi üzerinden doğrudan adalet değerini işler.

Köpeğin yüzüğü taşıma görevini kediden alması, yüzüğü kaybetmesi ve ardından ceza korkusuyla kaçması, sorumluluğun yerine getirilmemesi nedeniyle adaletin zedelendiğini gösterir (M-3). Adalet kavramı burada güvenin boşa çıkması ve birinin ceza almaması için kaçması yoluyla dolaylı olarak işlenmiştir.

Tavşanların kaplumbağaları kandırarak nehri geçmesi ve sonunda kuyruklarının kopması, hile yapanın cezasını bulmasıyla adaletin dolaylı şekilde sağlanmasıdır. (M-4). Burada adalet, hilenin karşılıksız kalmaması biçiminde dolaylı olarak işlenmiştir.

Kurdun, çocuğu yemek için takip etmesi ve köpek ile atın onu kurtarması, kötülüğe karşı iyinin zaferi- şeklinde adaletin dolaylı ifadesidir (M-5). Güçlülerin zayıfı koruması ve sonunda kötü karakterin cezalandırılması, toplumsal düzende adaletin korunması bağlamında değerlendirilir.

Köpeğin sahibini korumak için kurtla savaşması ve ölmesi; ardından sahibinin köpeğe değer vermemesi ve onun yerine yeni bir köpek araması adaletsizlik duygusu doğurur. (M-6). Masal, emek ve sadakatin karşılıksız kalması üzerinden adaletsizliği işler.

Fakir bir adamın hayvanlarının kurt tarafından öldürülmesi ve bunun üzerine çocuğun mücadele ederek kurtları uzaklaştırması, adaletin dolaylı olarak sağlanmasını temsil eder (M-7). Zalime karşı mücadele ve kötülüğün bertaraf edilmesi, adaletin dolaylı anlatımıdır.

“Bu dünyada onların cezasını verecek bir kimse var mı acaba?” – ‘İşte cezasını ben vereceğim,’ demiş kedi.” (M-8). Burada açık şekilde adalet, haksızlığa uğrayan ihtiyara yardımcı olmak ve suçu cezalandırmak üzerinden doğrudan ifade edilir.

“Kedi sahibine yaranmak için köpekten önce altınları alarak kaçmış... Sahibinin hışmına uğrayan köpek sinirlenmiş.” (M-9). Masalda hak edenin ödüllendirilmemesi açıkça adaletsizlik olarak sunulur. Bu durum doğrudan adalet temasıyla ilişkilidir.

Köpek ve farenin çalışmasına rağmen kedinin tembellik yapması ve yiyecek bulamaması, emeğin karşılığının verilmesi anlamında dolaylı adalet sağlar. (M-10). Çalışkanın kazanması, tembelin dışlanması, toplumsal adalet algısının dolaylı yansımasıdır.

İnek, dağ sıçanına kibirli davranarak kötü muamele ederken at saygılı davranır ve sonunda berrak suyu hak eder. Bu da hak edene hak ettiğinin verilmesi anlamına gelir (M-11). Masal, saygının ödüllendirilmesi, kibrin cezalandırılması üzerinden adalet değerini dolaylı olarak işler.

“Ancak cesur kahraman Puhu kuşu padişahın emrine uymayı reddetmiş... Baykuş, kardeşini bir avuç yem için düşmana teslim etmiş.” (M-12). Masalda ihanetin cezalandırılması, sadakatin ödüllendirilmesi, ahlaki adaletin doğrudan işlenmesini sağlar.

Kartal, kuzgunun önerdiği kolay yaşamı reddeder; kendi değerlerine sadık kalmayı seçer. Burada bireyin kendisine karşı dürüst kalması, içsel adalet anlamı taşır (M-13). Masalda kişinin değerlerinden ödün vermemesi, içsel adaletin dolaylı ifadesidir.

Sarı aygırın kurtla savaşırken yalnız bırakılması, ancak yine de mücadele etmesi; adaletsizliğe uğrayanın cesaret göstermesiyle bağlantılıdır (M-14). Yalnız kalmasına rağmen haksızlığa karşı durmak, dolaylı adalet değerini ifade eder.

Sivrisineğin yaptığı hile nedeniyle vızıldamak zorunda kalması, hilenin cezasız kalmaması temasıyla adalet değerine dolaylı olarak işaret eder (M-15). Masalda hile yapanın cezalandırılması, dolaylı adaletin bir göstergesidir.

Tavşanın başka hayvanlara zarar vermesi ve sonunda dudaklarının yarılması, cezanın uygulanması ile ilgilidir (M-16). Zarar verenin bedel ödemesi, adaletin dolaylı anlatımıdır.

Serçenin yaptığı kibirli davranışlar sonucu ceza alması, adaletin dolaylı bir şekilde sağlandığını gösterir (M-17). Kibirli davranışın sonucunda cezaya uğrama, dolaylı adalet örneğidir.

Serçenin kendini üstün görüp diğer kuşlara kötü davranması ve sonunda yalnız kalması, adaletin sosyal sonuçlarını ortaya koyar (M-18). Toplum içinde kötü davranışın dışlanmayla cezalandırılması, dolaylı adalet değeri içerir.

Kırmızı ördek, kibirli tavırları nedeniyle toplumdan dışlanır ve görünüşü değişir. Bu durum cezalandırılma anlamı taşır (M-19). Kibrin görünüşe yansıyan cezası, adaletin dolaylı anlatımıdır.

Altın aşık oyununun sonunda dürüst olmayan oyuncunun kaybetmesi, oyunda adil olanın kazanmasıyla adalet kavramını yansıtır (M-20). Dürüstlüğün kazanması, adaletsizliğin cezalandırılması, adalet değerinin dolaylı işlendiğini gösterir.

Tüccarın, Arzu'yu kendi çıkarı için zorla evlendirmeye çalışması ancak Arzu'nun zekâsı sayesinde özgürlüğünü kazanması, adaletsizliğe karşı verilen bireysel mücadeleyi gösterir (M-21). Bu masalda haklarının elinden alınmasına karşı direnme, adalet değerinin dolaylı ifadesidir.

“Adaletli bir yönetici olan Avcı Han, oğullarına daima doğru olmayı, haklının yanında yer almayı öğütlerdi.” (M-22). Bu ifade açık şekilde adaletin aile ve yönetim sistemi içindeki yansımalarını gösterir, dolayısıyla doğrudan adalet değerini içerir.

Kahraman Hasan'ın, zalim hanı devirmesi ve halkı özgürlüğüne kavuşturması, adaletin yeniden tesisidir (M-23). Zulme karşı direniş, adalet değerinin dolaylı aktarımıdır.

Gül Sanobar'ın haksız yere hapsedilmesi, daha sonra adaletin sağlanarak özgürlüğüne kavuşması süreci anlatılır (M-24). Masalda haksız yere cezalandırılanın sonunda özgürlüğüne kavuşması, dolaylı adalet örneğidir.

Kötü niyetli Sumergern'in ölümle cezalandırılması, yaptığı kötülüklerin karşılığını bulmasıdır (M-25). Kötülüğün cezasız kalmaması, adaletin dolaylı ifadesidir.

Haksızca taşın gücünü eline geçirmek isteyen kişinin başarısız olması ve taşın hak edene dönmesi, adaletin sembolik anlatımıdır (M-26). Hak edenin kazanması, dolaylı adalet mesajı içerir.

Burak'ın annesini korumak için verdiği mücadele, aile içi sorumlulukların adaletle yerine getirilmesini temsil eder (M-27). Aile içi haksızlığa karşı duruş, adaletin dolaylı bir yansımasıdır.

“Aldar Köse, arkadaşının hakkını yiyen zalimi kandırarak ona dersini verir.” (M-28). Aldar Köse'nin zayıfı savunması ve haksızlığı düzeltmesi, adalet değerini doğrudan işler.

“Kervancı, köylüyü kandırınca Aldar Köse onu iki kez kandırarak köylünün hakkını alır.” (M-29). Bu doğrudan adaletsizlik yapanın aynı şekilde cezalandırılması, yani misilleme adaletidir.

“Keloğlan yaptıklarından pişman oldu, Aldar Köse ona hakkı olanı verdi ve affetti.” (M-30). Burada hak edilenin iadesi ve affın birleştirilmesi, doğrudan adaletin duygusal bir boyutudur.

“Aldar Köse, halkı sömüren Alaşa Han’ı zekâsıyla alt etti.” (M-31). Güçlünün zayıfı ezmesine karşılık zekâyla adaletin sağlanması, bu masalda doğrudan adalet değerinin ifadesidir.

“İkisi de halk için yarıştılar, sonunda kim halkın yararına daha çok hizmet etmişse o takdir edildi.” (M-32). Masalda hakkın haklıya teslim edilmesi, doğrudan adalet değerini temsil eder.

Aldar’ın küçük bir hileyle Jirenşe’nin eylemini gölgelemesi, adalet algısını zedeleyen bir unsur gibi gösterilir (M-33). Burada adaletin sınındığı, ancak zedelenen adalet duygusunun vurgulandığı bir durum söz konusudur.

Masalda üç bilge arasında geçen rekabette, hakikate en çok yaklaşan değil, en etkili konuşanı seçilmesi adaletsizliğe işaret eder (M-34). Ehliyet yerine etkiyle karar verilmesi, adaletin dolaylı sorgulanmasıdır.

Fakir yolcunun han tarafından küçük görülmesi, ancak sonunda gerçeğin ortaya çıkması, sınıf ayrımcılığına karşı adaleti gösterir (M-35). Toplumsal eşitlik ve hakka saygı, adaletin dolaylı biçimde işlenişidir.

Kel’in zekâsıyla han olması, liyakatin üstün gelmesi anlamında adaletle ilgilidir (M-36). Liyakatin ödüllendirilmesi, dolaylı adalet değerini taşır.

“Kim adaletsizlik yaparsa gül ağacı ona çiçek açmazdı.” (M-37). Masalın adı ve içeriği doğrudan adaletin doğayla sembolize edilmesiyle örülüdür. Adalet, burada hem tema hem de mesajdır.

Ahmetbek’in Hasan’ı sürekli kandırması, ancak sonunda fark edilerek yalnız bırakılması, adaletin sosyal boyutunu gösterir (M-38). Aldatmanın sosyal sonuçlarıyla cezalandırılması, dolaylı adalet anlatımıdır.

Kızın zekâsını ve iradesini kullanarak kendi eşini seçmesi, toplumsal normlara karşı bireysel adaletin sağlanmasıdır (M-39). Kadının seçme hakkının tanınması, bireysel adalet açısından önemlidir.

Altın kuşu çalmaya çalışanların başarısız olması, dürüst kişilerin ödüllendirilmesiyle sonuçlanır (M-40). Doğrunun kazanması, yanlışın cezalandırılması, dolaylı olarak adalet değerini yansıtır.

Ayı Çocuk'un ormanda yalnız kalması ama cesareti ve iyiliğiyle hayatta kalması; kötü niyetli karakterlerinse başarısız olması, adaletin doğal işleyişini temsil eder (M-41). İyinin ödüllendirilmesi, kötünün başarısızlığa uğraması, doğrudan söylenmese de dolaylı adalet vurgusudur.

Zengin adamın çocuğunu ihmal etmesi, çocuğun ise bilgeliğiyle saygı görmesi, değer ve hak ölçüsünün sosyal statüden bağımsız olduğunu gösterir (M-42). Toplumsal adaletin bilgi ve erdeme dayanması, dolaylı anlatılan bir adalet değeridir.

İhtiyarın gençlere karşı zalimce davranışlarının sonunda yalnız kalması, yaptığı adaletsizliklerin karşılıksız kalmadığını gösterir (M-43). Zulmedenin yalnızlığa mahkûm edilmesi, dolaylı bir adalet biçimidir.

Şamşit'in hakkı yenmek istenir ama zekâsı sayesinde kendini savunur ve hak ettiği yere ulaşır (M-44). Haklı olanın kendini ifade edebilmesi, adaletin dolaylı vurgusudur.

“Üç kızdan biri babasının kararına karşı çıkarak doğruları söyleyince padişah onu en çok sever ve adaletli olduğunu anlar.” (M-45). Gerçeği söylemenin, dürüstlüğü ödüllendirilmesi, açıkça adaletin doğrudan işlenişidir.

İyilik ile kötülüğün sürekli mücadele ettiği bu anlatıda, sonunda iyiliğin kazanması klasik adalet temasını dolaylı verir (M-46). İyiliğin galip gelmesi, dolaylı bir evrensel adalet anlatımıdır.

Çoban dürüstlüğüyle padişahın güvenini kazanır; hilekâr vezir cezalandırılır (M-47). Dürüstlüğü ödüllendirilmesi, kötülüğün cezalandırılması, dolaylı adalet örneğidir.

Taşlaşan şehir, halkın yaptığı kötülüklere karşı doğanın verdiği cezayı temsil eder (M-48). Kolektif kötülüğün cezalandırılması, doğal adaletin dolaylı bir ifadesidir.

“Padişah, kızı bulan genci ödüllendirir; onu evlat edinir ve halk önünde onurlandırır.” (M-49). Emek verenin ödüllendirilmesi, doğrudan adalet değerinin yansımasıdır.

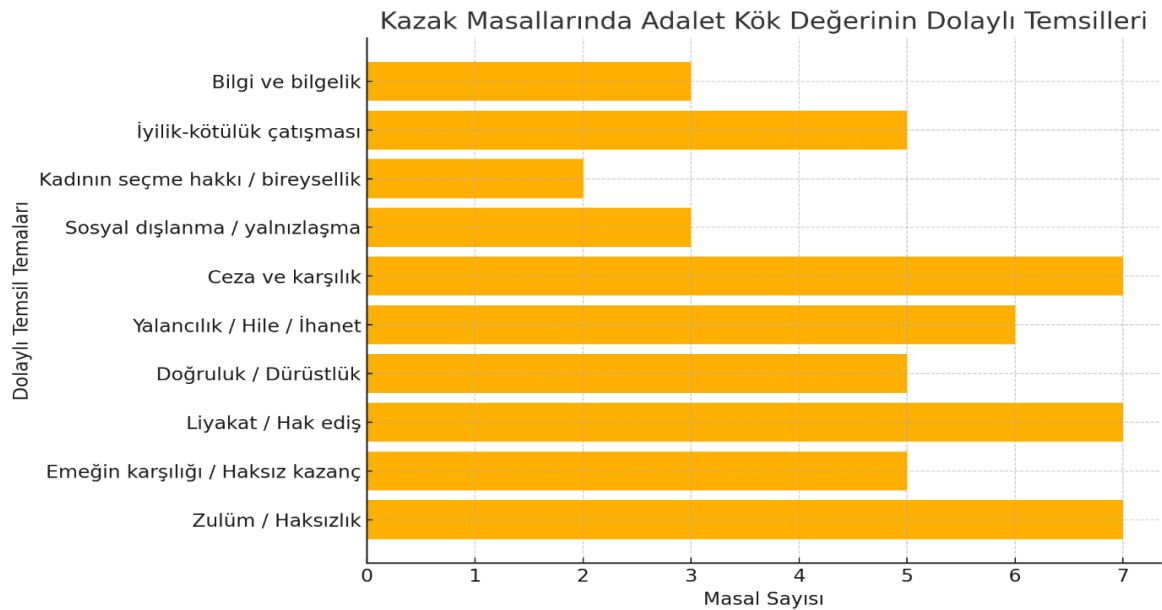
Üç zanaatkârın birbirini çekiştirmesi, ancak sonunda içlerinden en adil ve bilgili olanın haklı çıkması, toplumda bilginin hakkını teslim etme teması taşır (M-50). Bilgiye ve adil davranana saygı, dolaylı adalet değeridir.

Yukarıdaki alıntılardan da anlaşılacağı üzere doğrudan adalet teriminin geçtiği 14 masal dolaylı olarak geçen 36 masal bulunmaktadır. Bu analizle birlikte 50 Kazak masalında adalet kök değerinin nasıl, hangi biçimlerde ve ne tür anlatım teknikleriyle işlendiği ortaya konulmuştur. Kavramsal temsillerin kategorik olarak kaç masalda yer aldığı Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4

Adalet Kök Değerinin Yer Aldığı Dolaylı Temsiller

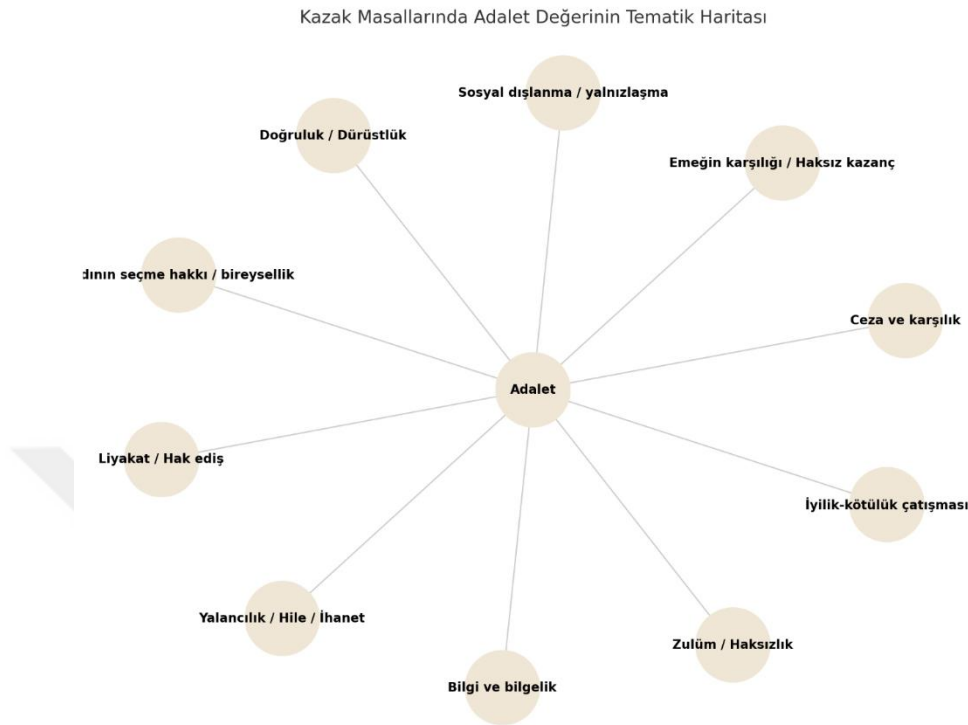
Kavramsal Temsil	Kullanıldığı Masal Sayısı
Zulüm / Haksızlık	7
Emeğin karşılığı / Haksız kazanç	5
Liyakat / Hak ediş	7
Doğruluk / Dürüstlük	5
Yalancılık / Hile / İhanet	6
Ceza ve karşılık	7
Sosyal dışlanma / yalnızlaşma	3
Kadının seçme hakkı / bireysellik	2
İyilik-kötülük çatışması	5
Bilgi ve bilgelik	3

Şekil 1. Adalet kök değerinin Kazak masallarındaki dolaylı temsilleri

Yukarıdaki grafikte, Kazak masallarında adalet kök değerinin dolaylı olarak işlendiği temaların sıklığı görselleştirilmiştir. En çok karşılaşılan dolaylı adalet temaları zulüm / haksızlık, liyakat / hak ediş ve ceza ve karşılık şeklindedir. Bu durum, masallarda adaletin

genellikle bir haksızlığın sona erdirilmesi, hak edenin ödüllendirilmesi veya cezanın verilmesi şeklinde dolaylı biçimde ortaya çıktığını göstermektedir.

Şekil 2. Adalet kök değerinin Kazak masallarındaki tematik haritası

Kazak masallarında adalet kök değerinin tematik haritası incelendiğinde adalet kök değerinin Kazak masallarında zulüm / haksızlık, emeğin karşılığı / haksız kazanç, liyakat / hak ediş, doğruluk / dürüstlük yalancılık / hile / ihanet, ceza ve karşılık, sosyal dışlanma / yalnızlaşma, kadının seçme hakkı / bireysellik, iyilik-kötülük çatışması ve bilgi ve bilgelik şeklinde geçtiği görülmektedir.

4.2. Kazak Masallarında Dostluk Kök Değerine İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Dostluk, sevgi, saygı, fedakârlık, dayanışma, güven, dürüstlük ve paylaşım gibi birçok değeri bünyesinde barındıran zengin bir kavramdır. İnsanlar, yaşamları boyunca özel bağlar kurma ihtiyacı duyarlar ve dostluk, bu özel bağlardan biridir. İnsanlar, yaşadıkları mutlulukları ve zorlukları paylaşma gereksinimi hissederler ve bu paylaşımları yapabilecekleri, karar verirken danışabilecekleri güvenilir kişilere ihtiyaç duyarlar. İşte dostluk, kişiler arasında bu tür koşulsuz sevgi ve saygı bağları ile oluşan değerlerdendir. Dostluk, bireyler arasında güven, samimiyet, sadakat, dayanışma ve paylaşma temellerine

dayalı kurulan anlamlı ve kalıcı ilişkilerdir. Dostluk, sadece ortak duygu paylaşımı değil; aynı zamanda karşılıklı anlayış, fedakârlık ve bağlılık üzerine kurulu bir sosyal değer olarak öne çıkar. Masallarda dostluk, karakterlerin birlikte hareket etmesi, birbirini koruması, destek olması, sırrını paylaşması, zor zamanlarda yalnız bırakmaması gibi durumlar aracılığıyla işlenir.

Dostluk değerinin işlendiği masallarda sıkça karşılaşılan temalar şunlardır: zor zamanda yardıma koşma, fedakârlık yapma, birlikte hareket etme, sırrı paylaşma ve koruma, sadık kalma ve ihanetten kaçınma, affedicilik ve uzlaşma.

Kazak masallarında dostluk kök değeri, yalnızca doğrudan “dost”, “arkadaş” gibi kelimelerle değil; aynı zamanda dolaylı anlatımlarla, karakterlerin birbirine gösterdiği tutumlar ve ilişki biçimleri üzerinden sezdirilerek de temsil edilmiştir. Bu dolaylı temsiller aşağıdaki temalarla ifade edilmektedir:

Paylaşma – Eşyayı / Gıdayı Paylaşmak: Karakterin, sahip olduğu şeyleri arkadaşıyla gönüllü şekilde paylaşması dostluğun dolaylı bir göstergesidir. Bu eylem, güven ve dayanışma temellerine dayanır. Örnek masallar: M-6, M-14.

Fedakârlık – Dostu İçin Kendinden Vazgeçmek: Bir karakterin kendi çıkarından vazgeçip arkadaşını öne çıkarması veya onun için risk alması, dostluğun derinliğini gösterir. Örnek masallar: M-11, M-28, M-38.

Sadakat – Zor Zamanlarda Yanında Olmak: Masallarda bir karakterin dostunun kötü gününde onu terk etmemesi ya da yalnız bırakmaması, dostluğun dolaylı biçimde işlendiğini gösterir. Örnek masallar: M-13, M-38.

Dostluğu Bozanlara Karşı Tavrı Almak: Dostluk ilişkisini bozan, araya giren ya da fitne sokan birine karşı birlik olup karşı durmak da dolaylı dostluk anlatımıdır. Örnek masallar: M-33, M-35.

Birlikte Zorlukları Aşmak – Dayanışma: İki karakterin birlikte hareket ederek bir problemi çözmesi ya da zor bir durumu birlikte atlatmaları, ortak amaç ve dostluk bağına işaret eder. Örnek masallar: M-18, M-37.

Karşılıklı Güven – Bilgiyi veya Sırrı Paylaşmak: Sır verme, güvenme, birlikte karar alma gibi tutumlar da dolaylı olarak dostluk değerini yansıtır. Örnek masallar: M-20, M-41.

Affetme – Arkadaşı Hatalı Olsa da Onu Terk Etmemek: Dostlardan biri hata yaptığında diğerrinin onu affetmesi, dostluk bağının ne kadar güçlü olduğunu ve kolay kopmadığını gösterir. Örnek masallar: M-38.

Vedalaşma / Özlem / Arama Davranışı: Bir karakterin dostuna duyduğu özlem, onu araması ya da kaybı hâlinde üzülmesi; dostluk duygusunun dolaylı yansımasıdır. Örnek masallar: M-44, M-49.

Bu açıklamalarla birlikte, dostluk kök değerrinin yalnızca tanrdık kavramlarla değil; karakterler arası ilişkiler, jestler ve bağlamlar aracılığıyla da güçlü biçimde işlendiğı görölmektedir. Dostluk kök değerrinin 50 Kazak masalında doğrudan ve dolaylı bulunma durumu Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5

Dostluk Kök Değerinin 50 Kazak Masalında Bulunma Durumu

Masal Sıra	Masal Kodu	Masal Adı	Dostluk Değeri	
			Doğrudan Geçtiği Masal	Dolaylı Geçtiği Masal
M-1	YDA	Yılan Derili Adam	1	0
M-2	KNFY	Kedi Neden Fare Yer?	1	0
M-3	KNH	Köpek Neden Hırlar?	0	0
M-4	TKNK	Tavşanın Kuyruğu Neden Kısa?	0	0
M-5	LH	Lider Hayvanlar	1	0
M-6	GKÖ	Güçlü Köpeğin Ölümü	0	1
M-7	KNU	Kurt Neden Ulur?	0	0
M-8	KKİNA	Köpek ve Kedi İnsanlara Nasıl Alıştı?	0	1
M-9	KKND	Köpek İle Kedi Neden Düşman?	1	0
M-10	FKK	Fare, Köpek ve Kedi	1	0
M-11	CDSSN	Cesur Dağ Sıçanı, Su Nerede?	0	1
M-12	BGV	Baykuş Görürsen Vur	0	1
M-13	KK	Kartal ve Kuzgun	0	1
M-14	AYTK	Sarı Aygır ile Topal Kurt	0	1
M-15	SNV	Sivrisinek Neden Vızıldar?	0	0
M-16	TDNY	Tavşanın Dudakları Neden Yarık?	0	0
M-17	SNY	Serçe Neden Yürüyemez?	0	1
M-18	AS	Akbaşı Serçe	1	0
M-19	KÖGNS	Kırmızı Ördeğin Göğsü Neden Sarı?	0	1
M-20	AT	Altın Topay (Altın Aşık)	0	0
M-21	TA	Tüccar Arzu	0	1
M-22	AITKO	Avcı Han'ın Kırk Oğlu	1	0
M-23	KH	Kahraman Hasan	1	0
M-24	GS	Gül Sanobar	0	1
M-25	SÖ	Sumergen'in Ölümü	0	1
M-26	ST	Sihirli Taş	0	1
M-27	B	Burak	1	0
M-28	AKA	Aldar Köse ve Arkadaşı	1	0
M-29	AÖBKİDK	Aldar'ın Öküz Bakması ve Kervancıyı İki Defa Kandırması	1	0
M-30	AKTTE	Aldar'ın Keloğlanı Tedavisi ve Tövbeye Etmesi	0	1
M-31	AKAH	Aldar Köse İle Alaşa Han	1	0
M-32	JA	Jirenşe İle Aldar	0	0
M-33	AJ	Aldar İle Jirenşe	0	0
M-34	AIJK	Ama Janibek, Jirenşe ve Köse	0	1
M-35	HFY	Han İle Fakir Yolcu	0	0
M-36	KNHO	Kel Nasıl Han Olmuş	0	0
M-37	AGA	Adalet ve Gül Ağacı	0	1
M-38	AH	Ahmetbek İle Hasan	1	0
M-39	KSK	Kocasını Seçen Kız	1	0
M-40	ALK	Altın Kuş	0	0
M-41	AÇ	Ayı Çocuk	0	1
M-42	ZÇ	Zengin ve Çocuğu	0	0
M-43	AI	Acımasız İhtiyar	1	0
M-44	Ş	Şamsit	0	0
M-45	PÜK	Padişahın Üç Kızı	0	1
M-46	İK	İyilik ile Kötülük	1	0
M-47	PÇ	Padişahın Çobanı	0	1
M-48	TŞ	Taş Şehir	0	0
M-49	PAKK	Padişahın Kaybolan Kızı	0	1
M-50	HUT	Hoca, Usta, Terzi	0	1

50 Kazak masalında doğrudan ve dolaylı dostluk kök değerinin var olup olmadığı incelenmiştir. Dostluk kavramı doğrudan geçtiği yerlerde doğrudan analiz edilmiş, dolaylı geçtiği yerlerde ise aşağıda yer alan terimler ile analiz edilmiştir.

“Yaşlı adam, oğluna olan güveni ve sevgisiyle ona her sırrını anlatmıştı. Oğlu da babasını hiç yalnız bırakmadı.” (M-1). Baba-oğul arasındaki ilişki, yalnızca akrabalık değil, karşılıklı güven ve bağlılık temelinde kuruludur. Bu bağ, masalda dostluk olarak doğrudan işlenmiştir.

“Kedi ile fare önceleri iyi arkadaşlardı. Her şeyi birlikte yapar, birlikte yerlerdi.” (M-2). Masal, bir dostluğun nasıl bozulduğunu ve güvenin kırılmasıyla sona erdiğini anlatır. Başlangıçta dostluk doğrudan ifade edilmiştir.

(M-3). Bu masalda karakterler arası dostluk ilişkisi ya da yardımlaşma teması yer almamaktadır. Daha çok sorumluluk, hata ve sonuç ilişkisi anlatılır.

(M-4). Masalda hilekârlık ve çıkar ilişkisi ön plandadır. Karakterler arasında dostluk ya da dayanışma izlenmemektedir.

“Kurtla köpek uzun zamandır dosttu. Ancak zamanla kurt kötüleştince dostlukları bozuldu.” (M-5). Masal, dostluğun sınındığı ve adaletin olduğu gibi dostluk değerinin de bozulabileceği üzerine kuruludur. Dostluk açık şekilde tanımlanmıştır.

(Köpek, sahibi için kendini feda etti. Sahibi üzülse de başka köpek aramaya başladı.) (M-6). Köpeğin sahibine olan sadakati ve fedakârlığı, sessiz bir dostluk bağı olarak dolaylı biçimde anlatılmıştır.

(M-7) Kurtlar ile insanlar arasında bir düşmanlık anlatılmakta, dostluk değeri işlenmemektedir.

Köpek, kediyi yalnız bırakmadı. Onunla birlikte insanlara alıştılar (M-8). Masalda birlikte hareket eden iki karakterin karşılıklı desteği, dostluk temasını dolaylı olarak yansıtır.

“Eskiden köpek ile kedi çok iyi anlaşır, birlikte yaşar ve çalışırlardı.” (M-9). Bu doğrudan anlatım, bir dostluğun varlığını ve neden sona erdiğini göstermek üzere kurgulanmıştır.

“Üçü birlikte yaşar, yiyecek toplar ve paylaşırdı. Gerçek bir dostluk içindeydiler.” (M-10). Masalda birlikte yaşamak, paylaşmak ve uyumlu olmak, dostluk değerinin açık ve güçlü bir örneğidir.

Dağ sıçanı, kendisinden yardım isteyen at ve ineğe yön göstermiş; herkesin temiz suya ulaşmasını sağlamıştır (M-11). Burada karakterler arasında yardımlaşma ve paylaşma ön plandadır. Bu, dostluk değerinin dolaylı bir yansımasıdır.

Puhu kuşu, kardeşi baykuşu kurtarmak için hayatını tehlikeye atar (M-12). Kardeşlik üzerinden kurgulansa da bu ilişkideki sadakat, koruma ve fedakârlık, dostluk kavramının dolaylı temsillerindendir.

Kartal, kuzgunun teklifini reddeder ama ona hakaret etmeden yoluna devam eder (M-13). Bu anlatıda fikir ayrılığına rağmen saygı korunur. Dostluk olmasa da karşılıklı anlayış ve sınır koyarak birlikte var olma hâli, dolaylı dostluk kavramına yaklaşır.

Sarı aygır ile kurt, karşılıklı destekle hayatta kalmaya çalışır (M-14). Farklı türden canlılar arasında kurulan dayanışma ve mücadele ilişkisi, dostluğun dolaylı bir anlatımıdır.

(M-15) Masal, aldatma ve ceza temaları üzerine kuruludur. Dostluk ya da dayanışma ilişkisi görülmez.

(M-16) Tavşanın yaptığı hatalar ve sonucunda aldığı ceza anlatılır. Sosyal ilişki veya dostluk ögesi yoktur.

Serçenin diğer kuşlara karşı kibirli tutumu nedeniyle yalnız kalması, dostluk bağlarının önemini gösterir (M-17). Burada dostluk doğrudan kurulmaz fakat yalnızlık ve dışlanma, dostluğun yokluğuna işaret ederek dolaylı anlatı sağlar.

“Akbaşlı serçe her kuşla dostça ilişkiler kurar, sırlarını paylaşırdı.” (M-18). Bu açık anlatımda dostluk ve güven temaları doğrudan yer almaktadır.

Kırmızı ördeğin diğer kuşlarla arasına mesafe koyması ve sonra dışlanması, dostluğun değerini hatırlatır (M-19). Sosyal bağların kopması, dolaylı yoldan dostluğun değerini vurgular.

(M-20) Masalda dostluk yerine rekabet ve oyun temaları işlenmektedir. Sosyal ilişki boyutu yoktur.

Arzu’yu kaçıran adam, onunla zorla evlenmek isterken Arzu’nun yanında olan kadın ona yardım eder ve kaçmasına yardım eder (M-21). Kadın karakterin Arzu’ya destek olması, kadın dayanışması ve zor durumda dostluk göstermesi açısından dolaylı dostluk değeridir.

“Han’ın kırk oğlu birlikte büyümiş, birlikte avlanmış, kardeş gibi dost olmuşlardı.” (M-22). Masalda açıkça kardeşlikten öte dostluk ilişkisi vurgulanır. Bu nedenle doğrudan dostluk değeridir.

“Hasan, yoldaşlarıyla birlikte savaşırken her zaman onların önünde yürür, canını ortaya koyardı.” (M-23). Burada yoldaşlık, fedakârlık ve sadakat gibi dostluk değerleri doğrudan yer almaktadır.

Gül Sanobar hapsedildiğinde, eski hizmetkârları ve bir köylü ona yardım eder (M-24). Bu masalda dostluk açıkça ifade edilmese de zor zamanda destek ve vefa temasından dolayı dolaylı olarak işlenmiştir.

Sumergern’in arkadaşına ihanet etmesi, onu sırtından vurması ve sonunda cezalandırılması (M-25). Burada dostluğun ihlal edilmesi ve sonucunda adaletin sağlanması anlatılır. Dolaylı dostluk temasıdır.

Sihirli taşı koruyan yaşlı adam, yardım isteyen yabancıya güvenip taşın sırrını paylaşır (M-26). Bu davranış, güven ve sırdaşlık yoluyla dostluğun dolaylı ifadesidir.

“Burak, annesiyle sadece anne-oğul değil, aynı zamanda iyi birer dost gibiydiler.” (M-27). Masalda ailesel bağın dostlukla iç içe geçmesi, doğrudan dostluk değeridir.

“Aldar Köse, arkadaşını asla yalnız bırakmadı. Onun hakkını korumak için elinden geleni yaptı.” (M-28). Masalın merkezinde sadakat, dayanışma ve arkadaşlık vardır. Doğrudan dostluk değeridir.

“Köylünün hakkını kervancıdan alırken ‘Bu senin için dostum.’ dedi.” (M-29). Aldar’ın zayıfı savunması ve açıkça dostluk ifadesinde bulunması, doğrudan dostluk temasını içerir.

Keloğlan’ın hatasına rağmen Aldar onu affeder ve yeniden kucaklar (M-30). Burada affetmek, bağışlamak ve ilişkileri onarmak, dolaylı dostluk değerinin göstergesidir.

“Aldar, halkının dostuydu. Onlar için zorbaya karşı durdu.” (M-31). Aldar Köse’nin halkla kurduğu bağ, bir liderin halkıyla dostluk kurması şeklinde doğrudan dostluk değerini ifade eder.

(M-32). Bu masalda kıyaslama ve yarışma ön plandadır. Dostluk ya da dayanışma teması işlenmez.

(M-33). Rekabet ve aldatma temasının hâkim olduğu masalda dostluk ilişkisi kurulmaz.

Üç bilge arasında zaman zaman fikir ayrılığı olsa da birbirlerine saygı ve sabırla yaklaşımları anlatılır (M-34). Bu durum anlayış, sabır ve birlikte düşünme gibi değerlerle dolaylı dostluk bağları kurulduğunu gösterir.

(M-35). Masalda toplumsal adalet ve statü farklılığı ön plandadır, dostluk ilişkisine dair öge bulunmaz.

(M-36). Masal daha çok bireysel zekâ ve başarının ödüllendirilmesi üzerinedir. Dostluk teması işlenmez.

Adil olan kişi, etrafındakilerle saygı ve nezaket içinde yaşar, yardıma ihtiyacı olanları yalnız bırakmaz (M-37). Burada sosyal bağlar, dayanışma ve anlayış dostluk değerinin dolaylı ifadeleridir.

“Ahmetbek ile Hasan küçüklüklerinden beri dosttular. Ancak bu dostluk zamanla sınandı.” (M-38). Masal, dostluk ilişkilerinin nasıl bozulabileceğini ve nasıl korunabileceğini doğrudan ele alır.

“Genç adam, kıza dostça yaklaştı; onun fikrine değer verdi.” (M-39). Masalda eş adayları arasındaki ilişki sadece romantik değil, karşılıklı saygı ve dostluk zemininde kurulur. Bu durum doğrudan dostluk değerini içerir.

(M-40). Masalda bireysel cesaret ve ödül temaları ön plandadır. Dostluk ilişkisi yer almaz.

Ayı Çocuk, ormandaki diğer hayvanlarla iletişim kurar, yardım eder ve birlikte yaşamayı öğrenir (M-41). Burada birlikte yaşama, empati ve yardımlaşma gibi unsurlar dostluk kavramının dolaylı bir yansımasıdır.

(M-42). Masalda bireysel bilgelik ve toplumsal statü sorgulanır. Karakterler arası dostane ilişki kurulmaz.

“İhtiyarın yanında kalan tek kişi, onu hiç bırakmayan eski dostuydu.” (M-43). Masalda sadakat ve terk etmeme temasıyla gerçek dostluk açıkça ifade edilmektedir.

(M-44) Şamşit'in bireysel mücadelesi ve başarısı anlatılır. Dostluk veya sosyal bağlar işlenmez.

Kız kardeşler birbirlerinin kararlarına saygı göstererek ayrılmalarına rağmen bağlarını korurlar (M-45). Saygı, anlayış ve duygusal bağın korunması, dolaylı dostluk ifadesidir.

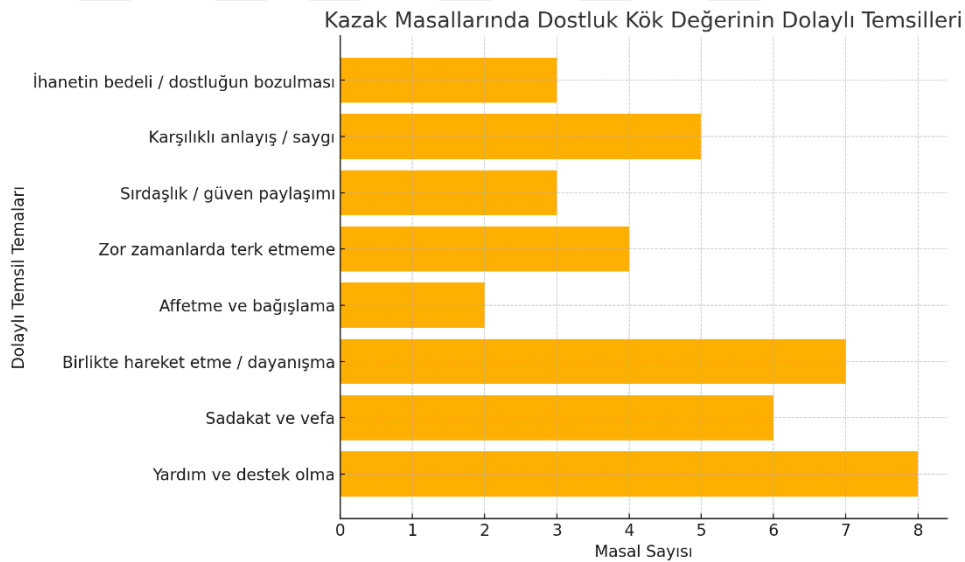
“İyilik ve yardım birbirinin dostu gibiydi. Her zaman beraber hareket ederlerdi.” (M-46). Masalda dostluk mecazi bir anlatımla somutlaştırılmıştır. Bu yönüyle doğrudan dostluk değeridir.

Çoban, sadık tavırları ve dürüstlüğüyle padişahın güvenini kazanır ve yanında kalır (M-47). Burada sadakat ve güvene dayalı bağ, dolaylı dostluk değerini ifade eder.

(M-48). Masalda bireysel ahlaksızlık ve toplumsal çöküş temaları ön plandadır. Dostluk bağı kurulmaz.

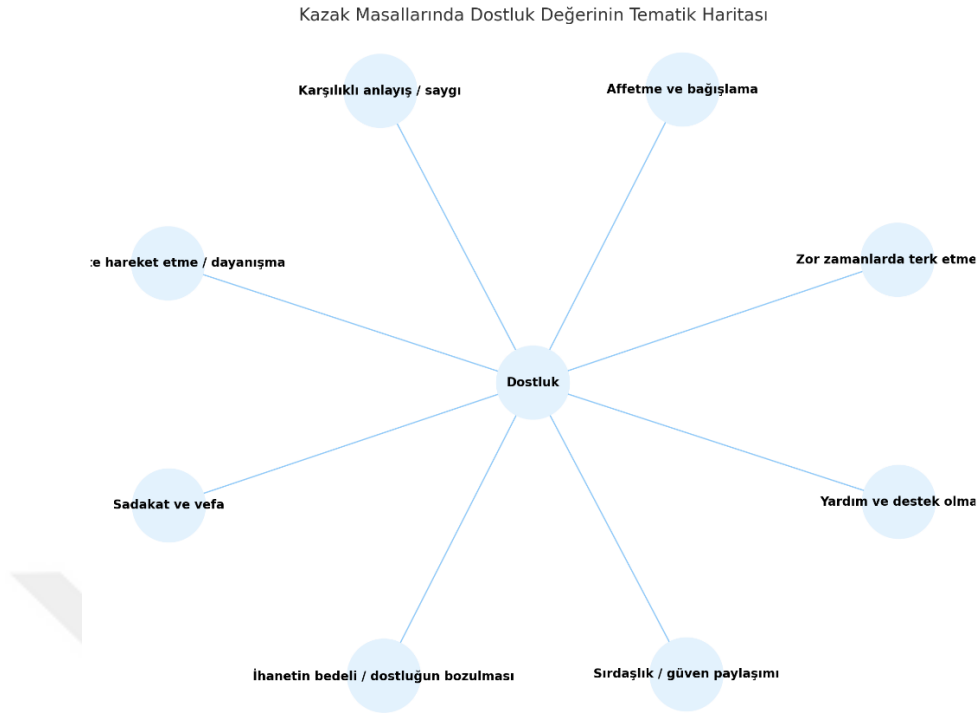
Genç adam, kaybolan kızı bulur ve onu korur, kollarıp padişaha teslim eder (M-49). Güven, koruma ve iyilik temaları, dostluk değerine dolaylı olarak işaret eder.

Üç meslek sahibi, farklılıklarına rağmen birlikte hareket eder ve birbirlerine danışır (M-50). Birlikte karar verme, saygı ve yardımlaşma, dostluk değerinin dolaylı anlatımıdır.

Şekil 3. Dostluk kök değerinin Kazak masallarındaki dolaylı temsilleri

Kazak masallarında dostluk kök değerinin dolaylı olarak hangi temalar üzerinden işlendiğini gösterilmektedir. En sık karşılaşılan temalar yardım ve destek olma, birlikte hareket etme / dayanışma ile sadakat ve vefa'dır. Bu da masallarda dostluğun en çok dayanışma, zor zamanda destek ve sadakat gibi davranışlarla temsil edildiğini göstermektedir.

Şekil 4. Dostluk kök değerinin Kazak masallarındaki tematik haritası

“Dostluk” kök değerinin tematik haritası incelendiğinde yardım, sadakat, dayanışma, affetme, terk etmeme, sırdaşlık, saygı ile ihanetin bedeli gibi temaların temsil edildiği görülmektedir.

4.3. Kazak Masallarında Doğruluk Kök Değerine İlişkin Bulgular ve Yorumlar

50 Kazak masalında Doğruluk/Dürüstlük kök değerinin doğrudan geçişini belirleyen terimler: “dürüst”, “doğru sözlü”, “yalansız”, “doğruluk”, “güvenilir”, “gerçekçi” iken dolaylı geçişi belirleyen kelimeler: “yalan”, “hile”, “kandırmak”, “doğrusu”, “gerçek ortaya çıktı”, “doğrusu anlaşıldı”, “gerçekle yüzleşmek”, “ikiyüzlülük”, “yanıltmak” şeklindedir.

Doğruluk kök değeri, yalnızca “doğru söylemek”, “yalan söylememek” gibi doğrudan ifadelerle değil; aynı zamanda ahlaki tutumlar, sonuç odaklı mesajlar ve karakter özellikleri üzerinden dolaylı olarak da temsil edilmektedir. Bu temsil türleri aşağıdaki başlıklarla açıklanabilir:

Yalan Söylemenin Cezalandırılması: Masalda yalan söyleyen, hile yapan ya da kandıran karakterin sonunda kaybetmesi, dolaylı doğruluk öğretisidir. Örnek masallar: M-3, M-4, M-33.

Gerçeği Söylemenin Ödüllendirilmesi: Bir karakterin, risk almasına rağmen doğruyu söylemesi ve sonunda ödüllendirilmesi doğruluğun dolaylı yüceltilmesidir. Örnek masallar: M-11, M-37, M-49.

Kandırıcılığa Karşı Gelen Karakterin Haklı Çıkması: Bir karakter yalan veya dolandırıcılığa karşı çıkar ve masal sonunda haklı çıkarsa, doğruluğun dolaylı temsili sağlanmış olur. Örnek masallar: M-5, M-9.

İftiraya Uğrayanın Masumiyetinin Ortaya Çıkması: Bir karakter iftiraya uğrar ama sonunda gerçeğin ortaya çıkmasıyla aklanırsa, doğruluğun değeri sezdirilir. Örnek masallar: M-13, M-28.

Doğru Davranışın Toplumsal Kabul Görmesi: Toplumun ya da otoritenin, doğru davranış gösteren karakteri takdir etmesi ya da ödüllendirmesi dolaylı anlatımdır. Örnek masallar: M-31, M-36.

Vicdani Doğruluk – İçsel Hesaplaşma: Karakterin kendi hatasını kabul etmesi, içsel olarak dürüstlük göstermesi, ahlaki doğruluğun dolaylı ifadesidir. Örnek masallar: M-16, M-38.

Dürüstlük ile Güven Arasındaki İlişki: Dürüst davranan karaktere diğerlerinin güvenmesi, doğruluğun sosyal etkisini gösteren dolaylı bir temsildir. Örnek masallar: M-17, M-41.

Doğru Söyleyenin İnandırılammaması / Gecikmeli Haklılık: Kimi zaman masalda doğru söyleyen karakter başta dışlansa bile sonunda haklı çıkar; bu da doğruluğun er ya da geç ortaya çıkacağı mesajını taşır. Örnek masallar: M-26, M-42.

Bu temalar, Kazak masallarında doğruluk değerinin yalnızca ahlaki bir kural değil, sosyal bir norm olarak da yer aldığını, dolaylı anlatımlarla zihinlerde pekiştirildiğini göstermektedir. Doğruluk kök değerinin 50 Kazak masalında doğrudan ve dolaylı bulunma durumu Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6

Doğruluk/Dürüstlük Kök Değerinin 50 Kazak Masalında Bulunma Durumu

Masal Sıra	Masal Kodu	Masal Adı	Doğruluk/Dürüstlük Kök Değeri	
			Doğrudan Geçtiği Masal	Dolaylı Geçtiği Masal
M-1	YDA	Yılan Derili Adam	0	0
M-2	KNFY	Kedi Neden Fare Yer?	0	0
M-3	KNH	Köpek Neden Hırlar?	0	0
M-4	TKNK	Tavşanın Kuyruğu Neden Kısa?	0	1
M-5	LH	Lider Hayvanlar	1	0
M-6	GKÖ	Güçlü Köpeğin Ölümü	0	1
M-7	KNU	Kurt Neden Ulur?	0	0
M-8	KKİNA	Köpek ve Kedi İnsanlara Nasıl Alıştı?	0	1
M-9	KKND	Köpek İle Kedi Neden Düşman?	0	1
M-10	FKK	Fare, Köpek Ve Kedi	0	1
M-11	CDSSN	Cesur Dağ Sıçanı, Su Nerede?	0	0
M-12	BGV	Baykuş Görürsen Vur	0	1
M-13	KK	Kartal ve Kuzgun	1	0
M-14	AYTK	Sarı Aygır ile Topal Kurt	0	1
M-15	SNV	Sivrisinek Neden Vızıldar?	0	1
M-16	TDNY	Tavşanın Dudakları Neden Yarık?	0	1
M-17	SNY	Serçe Neden Yürüyemez?	0	1
M-18	AS	Akbaşlı Serçe	1	0
M-19	KÖGNS	Kırmızı Ördeğin Göğsü Neden Sarı?	0	1
M-20	AT	Altın Topay (Altın Aşık)	1	0
M-21	TA	Tüccar Arzı	0	0
M-22	AHKO	Avez Han'ın Kırk Oğlu	1	0
M-23	KH	Kahraman Hasan	1	0
M-24	GS	Gül Sanobar	0	1
M-25	SÖ	Surmergen'in Ölümü	0	1
M-26	ST	Sihirli Taş	0	1
M-27	B	Burak	0	1
M-28	AKA	Aldar Köse ve Arkadaşı	1	0
M-29	AÖBKİDK	Aldar'ın Öküz Bakması ve Kervancıyı İki Defa Kandırması	1	0
M-30	AKTTE	Aldar'ın Keloğlanı Tedavisi ve Tövbe Etmesi	0	1
M-31	AKAH	Aldar Köse İle Alaşa Han	1	0
M-32	JA	Jirenşe İle Aldar	1	0
M-33	AJ	Aldar İle Jirenşe	0	1
M-34	AJJK	Ama Janibek, Jirenşe ve Köse	0	1
M-35	HFY	Han İle Fakir Yolcu.	1	0
M-36	KNHO	Kel Nasıl Han Olmuş.	1	0
M-37	AGA	Adalet ve Gül Ağacı	1	0
M-38	AH	Ahmetbek İle Hasan	0	1
M-39	KSK	Kocasını Seçen Kız	0	1
M-40	ALK	Altın Kuş	0	1
M-41	AÇ	Ayı Çocuk	0	1
M-42	ZÇ	Zengin ve Çocuğu	0	0
M-43	Aİ	Acımasız İhtiyar	1	0
M-44	Ş	Şamşit	0	0
M-45	PÜK	Padişahın Üç Kızı	1	0
M-46	İK	İyilik ile Kötülük	1	0
M-47	PÇ	Padişahın Çobanı	1	0
M-48	TŞ	Taş Şehir	0	1
M-49	PAKK	Padişahın Kaybolan Kızı	1	0
M-50	HUT	Hoca, Usta, Terzi	1	0

Doğruluk/Dürüstlük, kişinin iç tutarlılığını koruyarak doğruyu söylemesi, gerçeği saklamaması, hile yapmaması ve davranışlarında şeffaf olmasıdır. Ahlaki açıdan bireyin hem kendine hem de topluma karşı sorumluluğunu ifade etmektedir. Kazak masallarında doğruluk/dürüstlük, çoğunlukla; doğruyu söyleme, yalan söylememe, hile yapmaktan kaçınma, emanete sahip çıkma ve güvenilir olma davranışları üzerinden yansıtılmaktadır. Dürüstlüğün işlendiği masalarda genellikle, dürüst olan karakter ödüllendirilmekte, yalancı ya da hilekâr karakterler cezalandırılmakta ve gerçekler ortaya çıktığında adalet sağlanmaktadır. Aşağıda Kazak masallarında yer alan doğrudan ve dolaylı ifadeler yer almaktadır.

(M-1) Masalda doğaüstü güçler ve ailevi bağlar işlenmekle birlikte dürüstlük teması yer almamaktadır.

(M-2) Bu masal, arkadaşlık ve ihanete odaklanır ancak doğrudan ya da dolaylı dürüstlük vurgusu içermez.

(M-3) Yüzüğün kaybı, korku ve kaçma gibi temalar üzerine kuruludur. Dürüstlikle doğrudan ilgili bir mesaj verilmez.

Tavşan kaplumbağaları kandırıp onları nehre düşürür. Bu hileli davranışın sonunda kuyruğu kopar (M-4). Tavşanın hile yapması ve sonunda ceza alması, dürüst olmayan davranışların sonuçlarını gösterir. Bu nedenle dolaylı olarak dürüstlük teması işlenmiştir.

“At ile köpek, her zaman doğru sözlüydü. Sözlerinden dönmezlerdi.” (M-5). Bu ifade, hayvan karakterler üzerinden doğrudan dürüstlük tanımı ve örnekleme sunar.

Köpeğin sadakatle hareket etmesine karşın, insanın ona değer vermemesi dürüstlüğü aykırı bir davranış olarak sunulur (M-6). Emek verenin hakkını alamaması, güvene dayalı ilişkiyi zedeler. Bu dolaylı dürüstlük ihlali olarak görülebilir.

(M-7) Bu masalda dürüstlük teması yer almaz. Daha çok hayvan-insan çatışması anlatılmaktadır.

Kedi, ev sahibine zarar veren adamı tuzağa düşürür. Gerçeği ortaya çıkarır (M-8). Masalda doğruyu açığa çıkarma, yalanın cezalandırılması gibi öğelerle dürüstlük değeri dolaylı olarak verilir.

Kedi, köpeğin yaptığı işi üstlenerek sahibinin güvenini kazanır ama bu bir hileli durumdur (M-9). Burada dürüstlük değeri ihlal üzerinden dolaylı biçimde işlenmektedir. Gerçeğin saklanması dostluk kadar dürüstlük kavramını da zedeler.

Kedi, yemek paylaşımında kendine adil davranmaz. Bu durum güveni sarsar (M-10). Dürüst olmayan davranışlar çatışmaya sebep olur. Dürüstlük eksikliği dolaylı olarak gösterilir.

(M-11) Masal yardımseverlik ve cömertlik temaları üzerine kuruludur; dürüstlük doğrudan veya dolaylı olarak yer almaz.

Baykuş kardeşini düşmana teslim eder. Puhu kuşu, bu ihaneti engellemeye çalışır (M-12). Burada sadakat ve dürüstlük sınanır. Kardeşini satan karakter dürüstlükten uzaklaşmıştır. Bu, dürüstlük değerinin dolaylı şekilde ihlali olarak yorumlanabilir.

“Kartal, kolay yoldan yaşamayı reddetti. ‘Ben doğruluktan şaşmam’ dedi.” (M-13). Kartalın bu sözleri ahlaki doğruluk ve dürüstlük kavramlarını doğrudan dile getirir.

Topal kurt, sarı aygıra yardım edeceğine söz verip sonra onu yarı yolda bırakır (M-14). Verilen sözün tutulmaması, dolaylı olarak dürüstlüğün ihlali şeklinde anlatılmıştır.

Sivrisinek, hileyle diğer hayvanları kandırır. Cezasını vızıldamakla çeker (M-15). Yalan ve hile yoluyla elde edilen çıkarların bedeli, dürüstlük değerine zıt biçimde işlenmiş ve sonunda dolaylı olarak dürüstlük vurgulanmıştır.

Tavşan, diğer hayvanları yanıltır ve sonunda ağzı yarılır (M-16). Bu bir dolaylı dürüstlük dersi içerir. Yanıltıcı davranış cezalandırılmıştır.

Serçe, kendini olduğundan üstün göstermeye çalışır. Kibir ve yalanın bedelini yürüyemez olarak öder (M-17). Gerçekleri çarpıtmak ve kendini farklı göstermek, dolaylı olarak dürüstlüğün zıddıdır.

“Akbaşı Serçe, her zaman doğruyu söylerdi. Kimseye yalan konuşmazdı.” (M-18). Dürüstlüğün açık ve doğrudan ifadesi yer alır.

Kırmızı ördek, diğer kuşlara yalan söyler. Sonunda dışlanır ve cezalandırılır (M-19). Masal, yalan söylemenin sosyal sonucunu göstererek dürüstlük değerini dolaylı biçimde işler.

“Oyunda kimseyi kandırmadan oynayan çocuk, Altın Aşık’ı kazandı.” (M-20). Bu doğrudan anlatım, dürüstlüğün ödüllendirilmesini gösterir.

(M-21) Bu masalda daha çok özgürlük, cesaret ve zekâ öne çıkmakta; dürüstlikle ilgili açık veya dolaylı bir ifade yer almamaktadır.

“Avcı Han oğullarına daima doğruyu söylemeyi, halkına karşı dürüst olmayı öğretirdi.” (M-22). Açık bir biçimde dürüstlük kavramı hem bireysel hem yönetsel düzeyde öğütlenmektedir.

“Hasan, sözünün eri, özü sözü bir bir kahramandı.” (M-23). Bu ifade, dürüstlüğü kişilik özelliği olarak tanımlayan doğrudan bir ifadedir.

Gül Sanobar haksız yere suçlanır. Gerçek ortaya çıkınca aklanır (M-24). Masalda gerçeğin ortaya çıkması ve haklı olanın doğrulanması, dürüstlük değerinin dolaylı ifadesidir.

Sumergern, sözünde durmayan, insanları kandıran biridir. Bu nedenle cezalandırılır (M-25). Hile ve sözünde durmamak, dürüstlük karşıtı davranışlar olarak cezalandırılır. Bu, dürüstlüğün dolaylı anlatımıdır.

Taşı ele geçirmek isteyen kişi yalan söyler, güveni kötüye kullanır (M-26). Bu olay, güvenin istismar edilmesinin sonuçlarını göstererek dürüstlüğü dolaylı olarak vurgular.

Burak, annesine karşı açık sözlüdür ve onu korumak için yalan söylemeyi reddeder (M-27). Masalda aile içi dürüstlük ve içtenlik dolaylı yolla yüceltilmektedir.

“Aldar Köse, arkadaşının hakkını yalan söylemeden aldı. Doğruyu söyleyerek ona yardım etti.” (M-28). Bu ifade, dürüst davranışın adaleti sağladığını doğrudan ifade eder.

“Kervancı yalanla köylünün malını almak istemişti. Aldar, onun yalanına yalanla cevap verdi.” (M-29). Burada dürüstlük bir çelişkiyle verilmiş olsa da, yalan söyleyenin cezalandırılması doğrudan dürüstlük vurgusunu içerir.

Keloğlan hatasını anlayıp tövbe eder. Yalan söylediği için af diler (M-30). Masalda yalanın fark edilmesi, itiraf ve pişmanlık gibi temalar üzerinden dolaylı olarak dürüstlük değerine ulaşılır.

“Aldar, halkın dostuydu ama yalancı zenginleri her zaman zekâsıyla alt ederdi. O, doğru sözlüydü.” (M-31). Aldar Köse’nin dürüstlüğü, adalet aracı olarak doğrudan övülmektedir.

“Jirenşe doğruyu söylemekten hiç korkmazdı. Aldar onu bu yüzden severdi.” (M-32). Masalda doğruyu söyleme cesareti, doğrudan dürüstlük değeriyle ilişkilidir.

Aldar, rakibini küçük düşürmek için kelime oyunları yapar. Gerçek niyetini gizler (M-33). Masalda dürüstlükten sapma ve aldatıcılık üzerinden dolaylı bir sorgulama yer alır.

Üç bilgenin hangisinin daha doğru sözlü olduğuna dair bir yarışma yapılır (M-34). Doğruluğun ölçülmesi ve dürüst olanın öne çıkması dolaylı dürüstlük mesajı verir.

“Yolcu, karşısındakinin kim olduğunu bilmeden içinden geldiği gibi konuştu. Gerçek neyse onu söyledi.” (M-35). Bu ifade, dürüstlüğün doğal ve içten gelen bir özellik olduğunu açıkça gösterir.

“Kel, hiçbir zaman yalan söylemedi. Dürüstlüğü sayesinde halkın güvenini kazandı.” (M-36). Bu masal, dürüstlüğün toplumsal liderlik için temel bir erdem olduğunu doğrudan gösterir.

“Dürüst olmayan kişinin ellerinde gül ağacı solardı. Kim yalan söylerse gül açmazdı.” (M-37). Dürüstlük ve yalan karşıtlığı burada sembolik olarak doğrudan ifade edilir.

Hasan, Ahmetbek’in yalanlarını fark eder ve onunla tüm ilişkisini keser (M-38). Burada yalan söylemenin ilişkiyi zedelemesi, dürüstlük değerinin dolaylı bir vurgusudur.

Kız, dürüst davrandığı için uygun eşi bulur. Kendini olduğundan farklı göstermeye çalışmaz (M-39). Kendiliğinden gelen doğruluk ve içtenlik, dolaylı dürüstlük ifadesidir.

Altın kuşu çalmaya çalışanlar başarısız olur, dürüst kişi ödül kazanır (M-40). Emegiyle hak edenin ödüllendirilmesi, dürüstlüğün dolaylı biçimde öne çıkışıdır.

Ayı Çocuk, kendisini kandırmaya çalışanlara karşı her zaman doğruyu söyledi ve dürüst kaldı (M-41). Masalda dürüst kalmanın zorluklara rağmen sürdürülebilmesi, dolaylı olarak işlenmiştir.

(M-42) Bu masal bireysel bilgelik ve toplumsal konum üzerine kurgulanmıştır. Dürüstlük teması doğrudan ya da dolaylı olarak geçmez.

“İhtiyar, her ne kadar acımasız olsa da dostu ona her zaman gerçeği söylerdi.” (M-43). Masalda doğruyu söylemekten vazgeçmeyen bir dost figürü, dürüstlüğü doğrudan temsil eder.

(M-44) Bireysel beceri, cesaret ve mücadele üzerine kuruludur. Dürüstlük teması bulunmaz.

“Üçüncü kız, babasına gerçek düşüncesini söylediği için sürgün edildi. Ama zamanla babası onun dürüstlüğünü anladı.” (M-45). Masalın ana mesajı, dürüstlüğün bedelinin zamanla değere dönüşeceği üzerine kuruludur.

“İyilik her zaman doğruyu söylerdi. Kötülük ise insanları kandırırdı.” (M-46). Masalda dürüstlük ile yalan karşıtlığı soyut kavramlar üzerinden doğrudan işlenir.

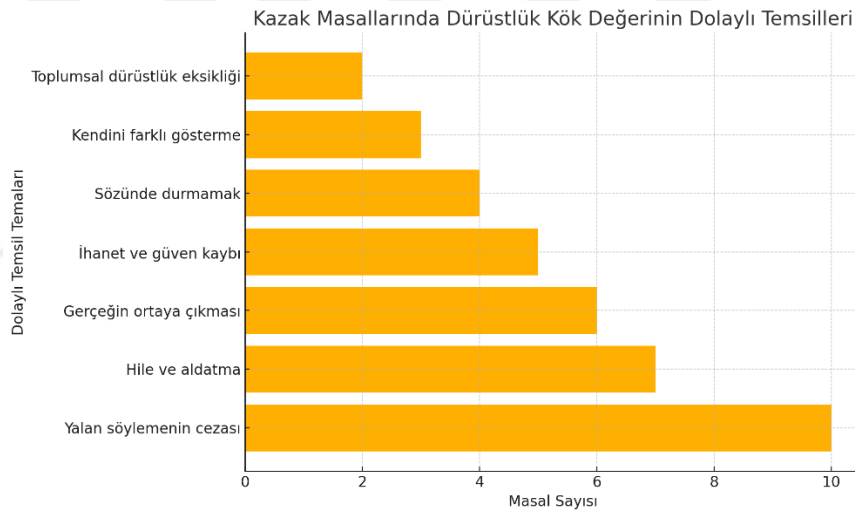
“Çoban, padişahın huzuruna çıkarken hiç yalan söylemedi. Her sözünde doğruyu anlattı.” (M-47). Dürüstlüğün ödüllendirilmesi, doğrudan biçimde aktarılmıştır.

Halk birbirini kandırır, sahtekârlık yapar. Sonunda şehir lanetlenerek taşla dönüşür (M-48). Toplumsal düzeyde dürüstlük eksikliği cezalandırılır. Dolaylı anlatımla dürüstlük vurgulanır.

“Genç adam hiçbir zaman kendine fazladan pay çıkarmadı. Ne yaptıysa dürüstçe söyledi.” (M-49). Emeğin dürüstçe sunulması, karakterin ahlaki değerini yüceltir.

“Üçü de birbirine dürüst davrandı. Hiçbiri sırrını saklamadı.” (M-50). Masalda karşılıklı dürüstlük ve güven, doğrudan işlenen temel temadır.

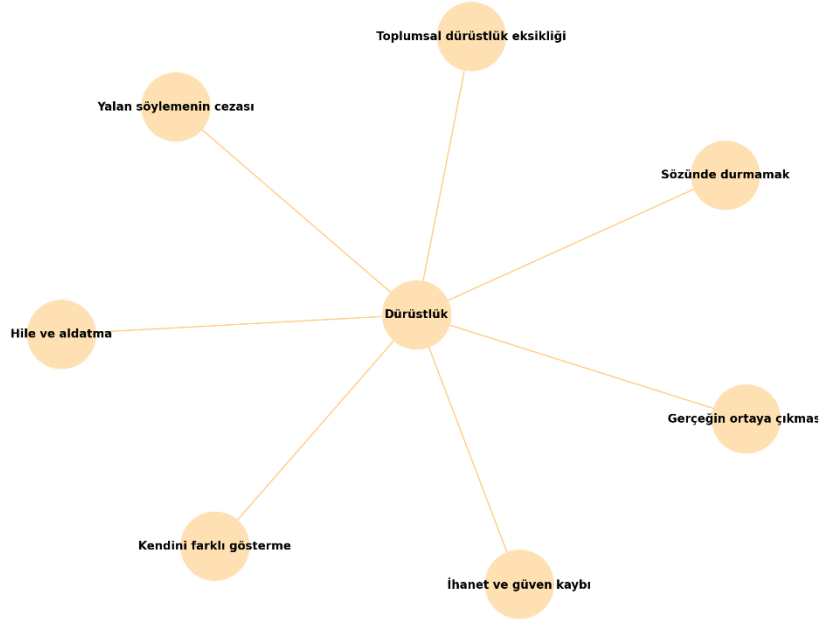
Kazak masallarında dürüstlük kök değerindeki dolaylı temsiller aşağıda grafik hâlinde sunulmuştur.

Şekil 5. Dürüstlük kök değerinin Kazak masallarındaki dolaylı temsilleri

Şekil 5’teki grafik, Kazak masallarında “dürüstlük” kök değerinin dolaylı olarak işlendiği temaları göstermektedir. Yalan söylemenin cezası, hile ve aldatma ile gerçeğin ortaya çıkması temaları çok fazla bulunurken masallarda dürüstlüğün çoğunlukla karşıt davranışların (yalan, hile, ihanet) sonucu olarak vurgulandığını ve bu değer üzerinden ahlaki dersler verildiğini ortaya koymaktadır.

Kazak Masallarında Dürüstlük Değerinin Tematik Haritası

Şekil 6. Dürüstlük kök değerinin Kazak masallarındaki tematik haritası

“Dürüstlük” kök değerinin tematik haritası incelendiğinde yalan söylemenin cezası, hile ve aldatma, gerçeğin ortaya çıkması, ihanet ve güven kaybı, sözünde durmamak, kendini farklı gösterme ve toplumsal dürüstlük eksikliği gibi temaların masallarda temsil edildiği görülmektedir.

4.4. Kazak Masallarında Öz Denetim Kök Değerine İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Öz denetim, bireyin duygu, düşünce ve davranışlarını kontrol edebilme, öfke, arzu, korku gibi dürtüleri bastırarak uygun olanı seçebilme becerisidir. Ahlaki gelişimin temel taşlarından biri olan bu değer, kişinin kendine karşı sorumluluğunu, sabrını ve içsel disiplinini ifade etmektedir. Kazak masallarında öz denetim, çoğunlukla; sabır göstermek, öfkesine hâkim olmak, hırs, intikam ya da aşırı cesareti dizginlemek, açgözlülüğe direnmek, tehlikeli kararları sorgulamak gibi eylemlerle temsil edilmektedir. Kazak masallarında “öz denetim” kök değeri doğrudan “sabırlı”, “kendisini tuttu”, “öfkesine hâkim oldu”, “kendini kontrol etti”, “nefsine yenik düşmedi”, “sabırla bekledi” şeklinde ifade edilirken dolaylı olarak “öfkeyle hareket etti”, “düşünmeden davrandı”, “kendini kaybetti”, “acele etti”, “hırsına kapıldı”, “açgözlüydü”, “kontROLSÜZCE davrandı” şeklinde geçmektedir.

Özdenetim, bireyin öfke, kibir, açgözlülük, sabırsızlık gibi dürtüsel eğilimlerini kontrol etmesi; duygu ve davranışlarını dengeleyerek sosyal kabul gören bir tavır sergilemesidir. Masallarda bu değer çoğunlukla karakterin davranışının sonucuyla, yani dolaylı mesajlarla aktarılmaktadır. Özdenetim kök değerinin Kazak masallarında yer alma durumlarına ilişkin temalar aşağıda açıklanmıştır.

Sabırsızlık Sonucu Olumsuzluk Yaşamak: Kahramanın sabırsızca hareket etmesi, yeterince düşünmeden karar vermesi sonucunda zarar görmesi, özdenetim eksikliğinin dolaylı anlatımıdır. Örnek masallar: M-16, M-20, M-25

Açgözlülüğün Cezalandırılması: Fazla istemek, elindekine kanaat etmemek ve sürekli daha fazlasını istemek gibi açgözlü davranışlar, sonunda karakterin kaybetmesine yol açıyorsa bu özdenetim eksikliği üzerinden mesaj verir. Örnek masallar: M-5, M-8, M-48

Kendini Tutabilen Karakterin Ödüllendirilmesi: Kızgınlık, korku ya da hırs gibi yoğun duygulara kapılmadan ölçülü davranan karakterin sonunda kazanç elde etmesi, özdenetimin dolaylı temsiline işaretir. Örnek masallar: M-11, M-37

Öfke Kontrolü / Saldırganlıktan Kaçınma: Karakterin, öfkesini bastırması, karşısındakine zarar vermemesi veya sakin kalmayı başarması özdenetimle ilişkilendirilir. Örnek masallar: M-4, M-12, M-43

Kibir ve Kendini Beğenmişliğin Sonuçlarının Gösterilmesi: Kendisini üstün gören, başkalarını küçümseyen karakterlerin düşüşe geçmesi ya da yalnız kalması, özdenetim eksikliğinin dolaylı biçimde anlatımıdır. Örnek masallar: M-17, M-22, M-39

Kanaatkârlık / Ölçülü Olmanın Takdir Edilmesi: Bir karakterin daha fazlasını istemeyip elindekine razı olması ve bu tutumunun sonunda kazanç elde etmesi, özdenetimin olumlu sonucu olarak yansıtılır. Örnek masallar: M-7, M-27

Kendi Yanlışını Fark Etme ve Geri Adım Atma: Karakterin duygularına kapılarak yaptığı bir hatayı fark etmesi, pişmanlık duyması ve kendini düzeltmesi, içsel denetim becerisine işaret eder. Örnek masallar: M-33, M-38

Bu başlıklar, Kazak masallarında özdenetim değerinin doğrudan adlandırılmasa da kişisel sorumluluk, davranış denetimi ve içsel olgunluk gibi kavramlar üzerinden güçlü biçimde sezdirildiğini göstermektedir. Özdenetim kök değerinin 50 Kazak masalında doğrudan ve dolaylı bulunma durumu Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7

Özdenetim Kök Değerinin 50 Kazak Masalında Bulunma Durumu

Masal Sıra	Masal Kodu	Masal Adı	Özdenetim Kök Değeri	
			Doğrudan Geçtiği Masal	Dolaylı Geçtiği Masal
M-1	YDA	Yılan Derili Adam	0	0
M-2	KNFY	Kedi Neden Fare Yer?	0	0
M-3	KNH	Köpek Neden Hırlar?	0	0
M-4	TKNK	Tavşanın Kuyruğu Neden Kısa?	0	0
M-5	LH	Lider Hayvanlar	1	0
M-6	GKÖ	Güçlü Köpeğin Ölümü	0	1
M-7	KNU	Kurt Neden Ulur?	0	0
M-8	KKİNA	Köpek ve Kedi İnsanlara Nasıl Alıştı?	0	0
M-9	KKND	Köpek İle Kedi Neden Düşman?	0	0
M-10	FKK	Fare, Köpek Ve Kedi	0	1
M-11	CDSSN	Cesur Dağ Sıçanı, Su Nerede?	0	0
M-12	BGV	Baykuş Görürsen Vur	0	0
M-13	KK	Kartal ve Kuzgun	0	0
M-14	AYTK	Sarı Aygır ile Topal Kurt	0	1
M-15	SNV	Sivrisinek Neden Vızıldar?	0	1
M-16	TDNY	Tavşanın Dudakları Neden Yarık?	0	1
M-17	SNY	Serçe Neden Yürüyemez?	0	1
M-18	AS	Akbaşlı Serçe	0	0
M-19	KÖGNS	Kırmızı Ördeğin Göğsü Neden Sarı?	0	1
M-20	AT	Altın Topay (Altın Aşık)	1	0
M-21	TA	Tüccar Arzı	0	0
M-22	AHKO	Avez Han'ın Kırk Oğlu	0	0
M-23	KH	Kahraman Hasan	0	0
M-24	GS	Gül Sanobar	0	1
M-25	SÖ	Surmergen'in Ölümü	0	1
M-26	ST	Sihirli Taş	0	0
M-27	B	Burak	0	0
M-28	AKA	Aldar Köse ve Arkadaşı	1	0
M-29	AÖBKİDK	Aldar'ın Öküz Bakması ve Kervancıyı İki Defa Kandırması	0	0
M-30	AKTTE	Aldar'ın Keloğlanı Tedavisi ve Tövbe Etmesi	1	0
M-31	AKAH	Aldar Köse İle Alaşa Han	0	0
M-32	JA	Jirenşe İle Aldar	0	0
M-33	AJ	Aldar İle Jirenşe	0	0
M-34	AJJK	Ama Janibek, Jirenşe ve Köse	0	0
M-35	HFY	Han İle Fakir Yolcu.	0	0
M-36	KNHO	Kel Nasıl Han Olmuş.	0	0
M-37	AGA	Adalet ve Gül Ağacı	1	0
M-38	AH	Ahmetbek İle Hasan	0	1
M-39	KSK	Kocasını Seçen Kız	0	1
M-40	ALK	Altın Kuş	0	1
M-41	AÇ	Ayı Çocuk	0	1
M-42	ZÇ	Zengin ve Çocuğu	0	0
M-43	Aİ	Acımasız İhtiyar	0	0
M-44	Ş	Şamşit	0	0
M-45	PÜK	Padişahın Üç Kızı	1	0
M-46	İK	İyilik ile Kötülük	1	0
M-47	PÇ	Padişahın Çobanı	0	0
M-48	TŞ	Taş Şehir	0	1
M-49	PAKK	Padişahın Kaybolan Kızı	0	0
M-50	HUT	Hoca, Usta, Terzi	0	0

Kazak masallarında geçen öz denetim kök değerine ilişkin doğrudan veya dolaylı ifadeler aşağı sıralanmıştır.

(M-1) Masalda gizem, ailevi bağlar ve dönüşüm öne çıkmakta, karakterlerin öz denetimiyle ilgili doğrudan veya dolaylı bir vurgu bulunmamaktadır.

(M-2) Masal daha çok arkadaşlığın bozulması ve ihanet üzerine kuruludur. Öz denetim teması yer almaz.

(M-3) Masalda korku ve kaçış temaları vurgulanırken içsel denetim veya öfke kontrolü gibi davranışlar anlatılmaz.

(M-4) Tavşan karakteri aldatıcıdır ancak bu, bilinçli bir öz denetim eksikliği değil, hileye dayalı davranış olarak işlenmiştir.

“Aslan, öfkelenirse de kendini tuttu. Lider olduğu için herkese örnek olmalıydı.” (M-5). Masalda öfke kontrolü ve liderlik sorumluluğu, doğrudan öz denetim örneği olarak verilir.

Sahibine duyduğu öfke nedeniyle çoban köpeği diğer köpeklerle kavga eder (M-6). Burada öfkesine yenik düşen karakter, öz denetim eksikliği nedeniyle zarara uğrar. Bu, dolaylı bir öz denetim temasıdır.

(M-7) Kurtların doğası ve içgüdüleri anlatılır; öz denetimle ilgili bir içerik bulunmaz.

(M-8) Sosyal uyum anlatısı öne çıkar; içsel denetim kavramına rastlanmaz.

(M-9) Masalda anlaşmazlık ve ihanet vurgulanır. Öz denetimle ilgili bir içsel sorgulama veya davranış yer almaz.

Kedi, diğerleriyle birlikte yemek paylaşımı konusunda sabırsız davranır ve kavga çıkarır (M-10). Sabırsızlık ve paylaşamama, öz denetim eksikliğine dolaylı bir örnektir.

(M-11) Yardımseverlik ve iş birliği temaları öne çıkar. Öz denetimle ilişkili bir durum gözlenmemektedir.

(M-12) Masalın merkezinde ihanet ve fedakârlık yer alır. Karakterlerin içsel kontrol mekanizmaları işlenmemiştir.

(M-13) Masalda karşılaştırma ve onur öne çıkar. Dürtü kontrolü veya duygulara hâkim olma durumu yer almaz.

Topal kurt, sabırsız davranarak aygırı yalnız bırakır ve sonrasında pişman olur (M-14). Sabırsızlık ve ani karar verme, öz denetim eksikliğiyle ilişkilendirilebilir. Bu nedenle dolaylı bir öz denetim örneğidir.

Sivrisinek, kendini kontrol edemediği için başkalarını rahatsız eder ve sonuçta yalnız kalır (M-15). Kendini tutamama, dolaylı olarak öz denetim eksikliğine işaret eder.

Tavşan, merakına ve sabırsızlığına yenik düşer, konuşur ve dudakları yarılr (M-16). Masal, sabırsızlık ve kendine hâkim olamama sonucu doğan cezayı anlatır. Dolaylı öz denetim örneğidir.

Serçe, sabredemeyip kavgaya karışır. Bu yüzden bacakları kırılır (M-17). Sabırsızlık ve öfkeye yenik düşme, öz denetim eksikliğine işaret eder.

(M-18) Masalda dostluk ve paylaşma temaları öne çıkar, iç denetim vurgusu yapılmaz.

Kırmızı ördek, sabırsız davranır ve diğer kuşlarla iletişimi kopar (M-19). Burada ani karar verme ve kontrolsüz davranma, öz denetim eksikliği olarak dolaylı biçimde işlenmiştir.

“Altın aşık oyununu sabırla oynayan kazandı. Diğerleri öfkeyle hile yapmaya çalıştı.” (M-20). Masalda sabır, öfke kontrolü ve dürtüleri bastırma, açıkça öz denetim erdemi olarak yüceltilmiştir.

(M-21) Masal, cesaret, kadın dayanışması ve zekâ üzerine kurgulanmıştır. Öz denetim temasına rastlanmaz.

(M-22) Kahramanlık ve sadakat temaları işlenmiş olup öz denetim değerine ilişkin doğrudan ya da dolaylı bir anlatım yer almaz.

(M-23) Cesaret, savaşma azmi ve liderlik ön plandadır. Öz denetimle ilgili bir içsel çatışma veya kontrol vurgusu bulunmaz.

Gül Sanobar, haksızlığa uğramasına rağmen öfkesine yenik düşmeden sabırla bekler ve haklılığı ortaya çıkar (M-24). Masalda duygularını bastırma, sabır ve içsel direnç, öz denetimin dolaylı biçimde işlendiğini gösterir.

Sumergern, hırsına kapılıp sözünü tutmaz ve bu nedenle mahvolur (M-25). Hırsına yenik düşen karakter, öz denetimin eksikliğiyle cezalandırılır. Dolaylı öz denetim örneğidir.

(M-26) Masalda sadakat ve güven anlatılır; öz denetim teması belirgin değildir.

(M-27) Aile bağlılığı ve dürüstlük temaları öne çıkarken öz denetimle ilişkili bir durum yer almaz.

“Aldar, arkadaşını kurtarmak için öfkesini yuttu, sabırla doğru anı bekledi.” (M-28). Aldar’ın öfkesine hâkim olup plan yapması, doğrudan öz denetim davranışdır.

(M-29) Aldatmaya karşı aldatma hikâyesi anlatılır; içsel kontrol veya sabır vurgusu yapılmaz.

“Aldar, onu affetmekte tereddüt etti ama nefrete yenik düşmedi. Sabırla bekledi.” (M-30). Burada öfkeyi bastırmak, affetme ve içsel kontrol, doğrudan öz denetim göstergesidir.

(M-31) Masalda zekâ ve aldatmaca ön plandadır. Karakterlerin içsel duygu ve davranışlarını kontrol ettiğine dair bir anlatım bulunmamaktadır.

(M-32) Masal daha çok karşılıklı zekâ oyunlarına dayanır. Öz denetim teması yer almaz.

(M-33) Rekabet üzerine kuruludur. Karakterlerin içsel kontrol mücadelesi anlatılmaz.

(M-34) Ahlaki doğruluk ve bilgi öne çıkar; ancak öz denetimle ilgili duygusal ya da davranışsal kontrol işlenmez.

(M-35) Masal, dürüstlük ve sosyal statü temalarını işler. Öz denetimle ilgili bir öge bulunmaz.

(M-36) Masalda bireysel başarı, zekâ ve doğruluk öne çıkar; öz denetim teması yer almaz.

“Yalnızca sabırlı olanların diktiği gül açardı. Sabırsız ve aceleci davrananlarınki solar giderdi.” (M-37). Burada sabırla beklemek, öz denetimin açık bir sembolik anlatımıdır.

Ahmetbek, hırsıyla hareket eder ve dostunu kaybeder (M-38). Öfke ve hırsını kontrol edemeyen karakter, öz denetimsizlik sonucunda kayba uğrar. Bu dolaylı bir örnektir.

Genç kız, tepkisini kontrol ederek karar verir ve duygularını gizleyerek doğru kişiyi seçer (M-39). Duygusal kontrol ve sabır, öz denetimin dolaylı yansımasıdır.

Altın kuşu yakalamak isteyen birçok kişi sabırsız davranarak başarısız olur. Sabırlı olan kazanır (M-40). Masalda sabır ve ani hareket etmeme, öz denetimi dolaylı biçimde temsil eder.

Ayı Çocuk, insanlara zarar vermemek için öfkesine hâkim oldu ve onlarla dost kalmaya çalıştı (M-41). Masalda öfke kontrolü ve içsel sakinlik, öz denetimi dolaylı olarak temsil eder.

(M-42) Masal daha çok bilgelik ve statü farkı üzerine kurgulanmıştır. Öz denetim vurgusu bulunmaz.

(M-43) İyilik ve vefa temaları vardır ancak karakterlerin içsel denetimi ile ilgili doğrudan ya da dolaylı bir anlatım yer almaz.

(M-44) Cesaret, mücadele ve kahramanlık anlatılmakta, öz denetimle ilgili bir durum gözlemlenmemektedir.

“Üçüncü kız, duygularını bastırarak doğruyu söyledi. Ne babasının öfkesinden korktu, ne de kardeşlerine öfkeleni.” (M-45). Duygu kontrolü, cesaret ve sabır, doğrudan öz denetim değerini ortaya koyar.

“İyilik, her zaman sabırlıydı. Öfkesini içine atar, doğru zamanı bekledi.” (M-46). Masalda öz denetim, soyut bir erdem olarak doğrudan anlatılmıştır.

(M-47) Masalda dürüstlük ve alçakgönüllülük ön plandadır. Öz denetim değeri yer almaz.

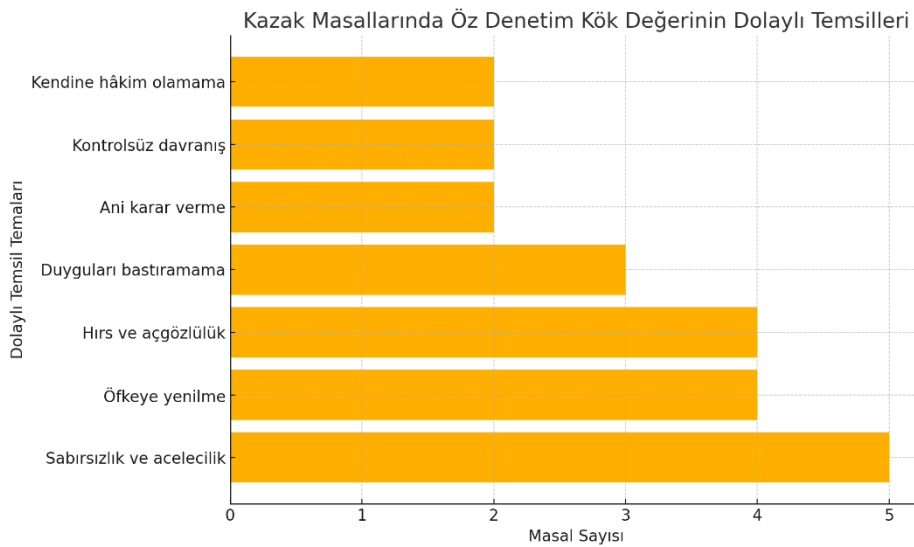
Halk, açgözlülüğe kapılır ve öz denetimini kaybedince şehir taş kesilir (M-48). Açgözlülüğün öz denetim eksikliğiyle ilişkili olarak cezalandırılması, dolaylı bir anlatımdır.

(M-49) Yardımseverlik ve cesaret ön plandadır. Öz denetim davranışına dair örnek bulunmaz.

(M-50) Masal, grup içi karar verme ve iş birliği üzerinedir. Duygusal ya da davranışsal öz denetim içeriği yer almaz.

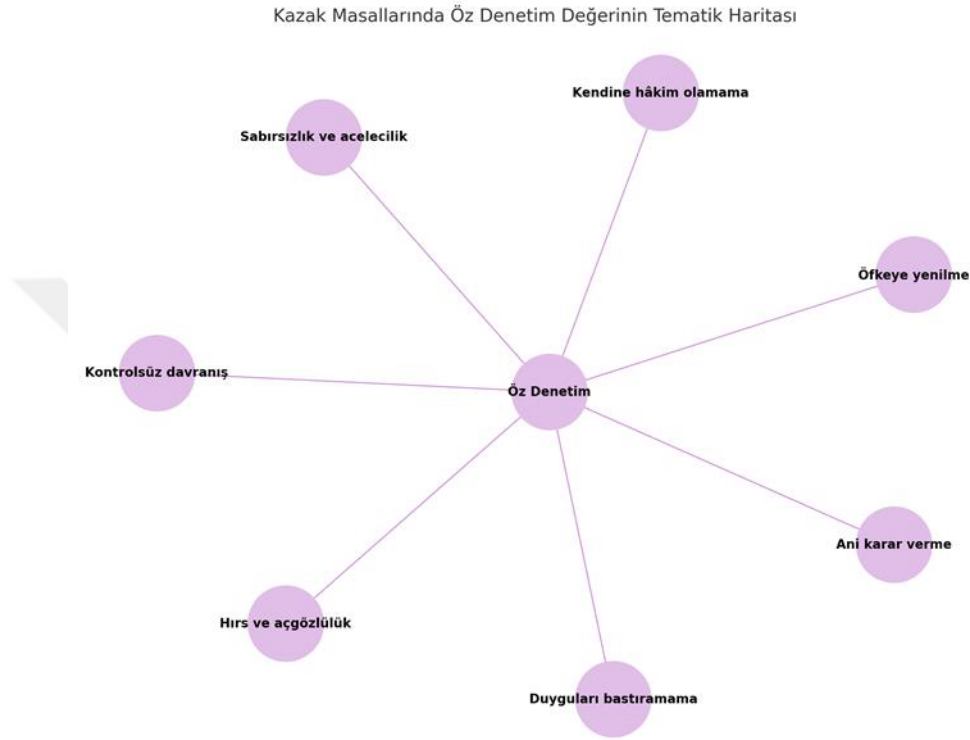
Öz denetim kök değerinin doğrudan ya da dolaylı biçimde geçtiği yerler belirlenmiştir:

Doğrudan geçen masallar: M-5, M-20, M-28, M-30, M-37, M-45, M-46 iken dolaylı geçen masallar: M-6, M-10, M-14, M-15, M-16, M-17, M-19, M-24, M-25, M-38, M-39, M-40, M-41, M-48’dir. Öz denetim kök değerinin Kazak masallarındaki dolaylı temsilleri aşağıda grafik hâlinde sunulmuştur.

Şekil 7. Özdenetim kök değerinin Kazak masallarındaki dolaylı temsilleri

Yukarıdaki grafik, Kazak masallarında öz denetim kök değerinin dolaylı olarak işlendiği temaları göstermektedir. Sabırsızlık ve acelecilik, öfkeye yenilme ve hırs ve açgözlülük temsillerinin yoğun kullanıldığı görülmektedir. Bu bulgular masallarda öz denetim eksikliğinin genellikle duygu ve dürtülerin kontrol edilememesi yoluyla işlendiğini ortaya koymaktadır.

Şekil 8. Öz denetim kök değerinin Kazak masallarındaki tematik haritası

Şekil 8’de gösterilen tematik harita, öz denetim kök değerinin Kazak masallarında dolaylı olarak işlendiği kavramları görselleştirmektedir. Buradaki tematik bağlantılar Öz denetimin, sabırsızlık, öfke, hırs, duygusal patlamalar, kontrolsüzlük gibi temalarla dolaylı biçimde masallarda yer aldığını göstermektedir. Haritada her bir tema, öz denetimin hangi yönüyle masalda işlendiğini göstermektedir.

4.5. Kazak Masallarında Sabır Kök Değerine İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Toplumsal etkileşimler sırasında karşılaşılan hoş olmayan durumlar karşısında sabır göstermek, toplumsal uyumu sağlama ve kişisel huzur bulmada kritik bir rol oynar. Aynı zamanda, sabır, insanların empati kurma, affedicilik ve **hilm** sahibi olma gibi değerler kazanmasına katkıda bulunur. Bu değerler, sağlıklı ve uyumlu toplumsal ilişkilerin

sürdürülmesine yardımcı olur. Ebeveynler, eğitimciler ve toplum liderleri için sabrı öğretmek ve modellemek, sağlıklı bir nesil yetiştirmek için önemlidir.

Sabır, bireyin zorluklar karşısında direncini koruması, sonucu bekleyebilmesi, duygularını kontrol altında tutarak aceleci davranmaması anlamına gelir. Kazak masallarında bu değer genellikle doğrudan adlandırılmadan, karakterlerin olaylara yaklaşımı ve sonuçları üzerinden dolaylı olarak temsil edilir. Sabır kök değerinin Kazak masallarında yer alma durumlarına ilişkin temalar aşağıda açıklanmıştır.

Zorluklara Dayanma – Sıkıntıya Katlanma: Karakterin çileli bir süreçten geçmesi, yoksulluk, yalnızlık veya çaresizlik gibi durumlara göğüs germesi sabır değerinin dolaylı yansımasıdır. Örnek masallar: M-6, M-11, M-25.

Aceleci Davranmanın Cezalandırılması: Hızlı karar alan ya da sonucu bekleyemeyen karakterin zarar görmesi sabrın değerini dolaylı olarak ortaya koyar. Örnek masallar: M-16, M-20, M-44.

Beklemenin Ödüllendirilmesi / Geç Gelen Başarı: Karakterin bir süreci sabırla tamamlaması, sonucunu görmek için çaba ve zaman harcaması sonunda başarıya ulaşması, sabrın dolaylı övgüsüdür. Örnek masallar: M-23, M-26, M-30.

Sessizce Tepki Vermek – Duygularını Bastırmak: Bir karakterin öfke, kıskançlık ya da düşmanlık gibi duygularla yüzleştğinde sessiz kalmayı, içe dönmeyi tercih etmesi sabırla ilişkilendirilir. Örnek masallar: M-17, M-41.

Uzakta Olan Birine Kavuşma Umudu / Özlem: Sevilen kişiye, eve ya da bir ideale kavuşmak için gösterilen sabırlı bekleyiş sabır değerinin dramatik anlatımıdır. Örnek masallar: M-24, M-45.

Haksızlığa Karşı Sessiz Dayanışma: Masalda karakterin gördüğü haksızlığa sabırla tahammül etmesi, sonunda hak ettiği sonucu alması da sabrın dolaylı biçimde anlatılmasıdır. Örnek masallar: M-5, M-33.

Bu başlıklar doğrultusunda, Kazak masallarında sabır kök değerinin çoğunlukla duygusal süreçler, bekleyiş, direnç ve sonuçlara katlanma biçiminde dolaylı olarak temsil edildiği görülmektedir. Sabır kök değerinin 50 Kazak masalında doğrudan ve dolaylı bulunma durumu Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8

Sabır Kök Değerinin 50 Kazak Masalında Bulunma Durumu

Masal Sıra	Masal Kodu	Masal Adı	Sabır Kök Değeri	
			Doğrudan Geçtiği Masal	Dolaylı Geçtiği Masal
M-1	YDA	Yılan Derili Adam	0	1
M-2	KNFY	Kedi Neden Fare Yer?	0	0
M-3	KNH	Köpek Neden Hırlar?	0	0
M-4	TKNK	Tavşanın Kuyruğu Neden Kısa?	0	0
M-5	LH	Lider Hayvanlar	1	0
M-6	GKÖ	Güçlü Köpeğin Ölümü	0	0
M-7	KNU	Kurt Neden Ulur?	0	0
M-8	KKİNA	Köpek ve Kedi İnsanlara Nasıl Alıştı?	0	0
M-9	KKND	Köpek İle Kedi Neden Düşman?	0	0
M-10	FKK	Fare, Köpek ve Kedi	0	1
M-11	CDSSN	Cesur Dağ Sıçanı, Su Nerede?	0	0
M-12	BGV	Baykuş Görürsen Vur	0	0
M-13	KK	Kartal ve Kuzgun	0	0
M-14	AYTK	Sarı Aygır ile Topal Kurt	0	1
M-15	SNV	Sivrisinek Neden Vızıldar?	0	1
M-16	TDNY	Tavşanın Dudakları Neden Yarık?	0	1
M-17	SNY	Serçe Neden Yürüyemez?	0	1
M-18	AS	Akbaşlı Serçe	0	0
M-19	KÖGNS	Kırmızı Ördeğin Göğsü Neden Sarı?	0	1
M-20	AT	Altın Topay (Altın Aşık)	1	0
M-21	TA	Tüccar Arzu	0	0
M-22	AITKO	Avcı Han'ın Kırk Oğlu	0	0
M-23	KH	Kahraman Hasan	0	0
M-24	GS	Gül Sanobar	0	1
M-25	SÖ	Sumergen'in Ölümü	0	1
M-26	ST	Sihirli Taş	0	0
M-27	B	Burak	0	0
M-28	AKA	Aldar Köse ve Arkadaşı	0	0
M-29	AÖBKİDK	Aldar'ın Öküz Bakması ve Kervancıyı İki Defa Kandırması	0	0
M-30	AKTTE	Aldar'ın Keloğlanı Tedavisi ve Tövbeyle Etmesi	0	0
M-31	AKAH	Aldar Köse İle Alaşa Han	0	0
M-32	JA	Jirenşe İle Aldar	0	0
M-33	AJ	Aldar İle Jirenşe	0	0
M-34	AIJK	Ama Janibek, Jirenşe ve Köse	0	0
M-35	HFY	Han İle Fakir Yolcu	0	0
M-36	KNHO	Kel Nasıl Han Olmuş	0	0
M-37	AGA	Adalet ve Gül Ağacı	1	0
M-38	AH	Ahmetbek İle Hasan	0	1
M-39	KSK	Kocasını Seçen Kız	0	1
M-40	ALK	Altın Kuş	0	1
M-41	AÇ	Ayı Çocuk	0	1
M-42	ZÇ	Zengin ve Çocuğu	0	0
M-43	Aİ	Acımasız İhtiyar	0	0
M-44	Ş	Şamşit	0	0
M-45	PÜK	Padişahın Üç Kızı	1	0
M-46	İK	İyilik ile Kötülük	1	0
M-47	PÇ	Padişahın Çobanı	0	0
M-48	TŞ	Taş Şehir	0	1
M-49	PAKK	Padişahın Kaybolan Kızı	0	0
M-50	HUT	Hoca, Usta, Terzi	0	0

Kazak masallarında geçen sabır kök değerine ilişkin doğrudan veya dolaylı ifadeler aşağı sıralanmıştır.

Kadın, eşinin yılan derili olduğunu uzun süre gizli tutar ve acele etmeden onun sırrını taşır (M-1). Burada sabır, acıya ve bilinmeze katlanma, yani sabırla bekleme üzerinden dolaylı biçimde verilmiştir.

(M-2) Masal, dostluk ve ihanet üzerine kuruludur. Sabır değerine ilişkin bir ifade yer almaz.

(M-3) Kayıp bir yüzüğün peşinden gelişen olaylar anlatılır, sabırla ilgili bir vurgu yoktur.

(M-4) Tavşanın hilekârlığı vurgulanır. Sabırla veya bekleme davranışıyla ilgili bir anlatım yer almaz.

“Tilki, lider olmayı beklemek yerine sabırla eğitim almayı seçti.” (M-5). Masalda liderliğe hazırlık sürecinde sabırla beklemek açıkça vurgulanmıştır.

(M-6) Sadakat ve vefa değerleri ön plandadır; sabırla ilgili bir anlatı bulunmaz.

(M-7) Kurtların insanlara karşı içgüdüsel davranışları anlatılır. Sabır teması yer almaz.

(M-8) Hayvanların insanlarla kurduğu ilişki anlatılır. Sabır değeri işlenmemiştir.

(M-9) İhanet ve çatışma üzerine kurulu masalda sabırla bekleme ya da tahammül anlatısı yer almaz.

Kedi, sabırsızlıkla yemeğe saldırır ve paylaşım bozulur (M-10). Sabırsızlık ve kontrolsüzlük, sabrın dolaylı olarak işlendiği bir anlatımdır.

(M-11) Yardımlaşma ve mücadele temaları öne çıkar. Sabırla ilgili herhangi bir vurgu yer almaz.

(M-12) Masalda ihanet ve dürüstlük anlatılırken sabır değeriyle ilgili bir ifade bulunmaz.

(M-13) Doğruluk ve çalışma etiği öne çıkar, sabırla ilgili bir doğrudan ya da dolaylı anlatım yoktur.

Topal kurt, aygırı yalnız bırakmakta aceleci davranır ve sabırsızlığı yüzünden sonuca ulaşamaz (M-14). Sabırsızlık ve acelecilik, sabır değerinin dolaylı karşıt örneği olarak işlenmiştir.

Sivrisinek, rahatsız edici davranışlarına ara veremeyen sabırsız bir karakter olarak betimlenir (M-15). Sabırsızlık ve duraksamadan hareket etme, dolaylı sabır ihlali olarak değerlendirilmiştir.

Tavşan, sabretmeden konuşur ve ağzı yarılır (M-16). Masalda konuşma sırasını bekleyememek gibi sabırsızlık davranışı, dolaylı sabır anlatımıdır.

Serçe, tartışma sırasında sabırsız davranarak kavga çıkarır ve zarar görür. (M-17). Sabırsız davranışlar sonucu zarar gören karakter, sabrın önemini dolaylı olarak ortaya koyar.

(M-18) Masalda daha çok dostluk ve güven değerleri öne çıkar; sabır teması yoktur.

Ördek, sabırsızlığı nedeniyle sürüden ayrılır ve yalnız kalır (M-19). Sabırsızlığın sonuçları, sabır değerinin dolaylı biçimde işlendiğini gösterir.

“Altın Aşık’ı ancak sabırla oynayan kazandı. Diğerleri aceleyle hata yaptı.” (M-20). Masalda sabır değeri açıkça doğrudan biçimde ifade edilmiştir.

(M-21) Cesaret ve kararlılık ön plandadır. Sabırla ilgili doğrudan ya da dolaylı bir ifade bulunmaz.

(M-22) Savaşma azmi ve birliktelik anlatılırken sabırla bekleme ya da dayanma temasına yer verilmemiştir.

(M-23) Kahramanlık ve cesaret öne çıkar. Sabır değeri gözlenmez.

Gül Sanobar, haksızlığa uğradığında öfkesine yenik düşmez, sabırla gerçeklerin ortaya çıkmasını bekler (M-24). İçsel direnç ve tahammül, sabır değerinin dolaylı olarak işlendiğini göstermektedir.

Sumergern, acele ederek sözünü bozar ve bunun bedelini öder (M-25). Acelecilik, sabrın yokluğunda yaşanan olumsuzluğu dolaylı biçimde vurgular.

(M-26) Masal sadakat ve niyet üzerine kuruludur. Sabır değeri geçmemektedir.

(M-27) Dürüstlük ve annelik bağları ön plandadır. Sabırla ilgili dolaylı ya da doğrudan bir anlatım bulunmaz.

(M-28) Aldar’ın zekice davranışları öne çıkar. Sabır değeri yer almaz.

(M-29) Aldar’ın aldatmaya karşı verdiği karşılık öne çıkar. Sabır teması bulunmaz.

(M-30) Pişmanlık ve tövbe temaları vurgulanır. Sabırla ilgili bir anlatım gözlenmez.

(M-31) Masal, zekâ, adalet ve karşılık verme temaları üzerine kuruludur. Sabır değeriyle ilgili bir anlatım yer almaz.

(M-32) Zekice karşılaşmalar ve bilgelik öne çıkar. Sabırla ilgili doğrudan ya da dolaylı bir vurgu bulunmaz.

(M-33) Akıl yürütme, rekabet ve zekâ yarışı anlatılır. Sabır değeri yer almaz.

(M-34) Bilgelik sınavları yer alır fakat sabır teması işlenmemiştir.

(M-35) Masalda dürüstlük ve sınıfsal farklar anlatılır. Sabır değeri gözlenmez.

(M-36) Azim, doğruluk ve liderliğe geçiş temaları vardır; sabır doğrudan ya da dolaylı olarak geçmez.

“Gül ağacı sabırla büyütülürse açar, aceleyle dikilirse solar.” (M-37). Masalda sabır açıkça bir başarı koşulu olarak doğrudan tanımlanmıştır.

Ahmetbek, sabırsız davranarak arkadaşını suçlar ve ilişkileri bozulur (M-38). Sabırsızlığın yol açtığı çatışma, sabır değerinin dolaylı anlatımıdır.

Kız, sabırla bekleyerek en uygun kişiyi seçer (M-39). Burada duygularını bastırma ve beklemeyi bilme, sabır değerini dolaylı biçimde temsil eder.

Altın kuşa ulaşmak isteyenler sabırsız davranır ve başarısız olur (M-40). Başarıyı sabırsızlığın engellemesi, sabır değerinin dolaylı olarak işlendiğini gösterir.

Ayı Çocuk, kendisine yapılanlara hemen tepki vermez, zamanla iyiliğin değerini anlar (M-41). Sabırla yaklaşmak ve olgun davranmak, sabır değerini dolaylı biçimde yansıtır.

(M-42) Masal toplumsal statü ve akıl üzerine kuruludur. Sabır değeriyle ilgili herhangi bir anlatı yoktur.

(M-43) Masal vefa, arkadaşlık ve dürüstlük temalarına odaklanmıştır. Sabırla ilgili doğrudan ya da dolaylı bir anlatım yer almaz.

(M-44) Kahramanlık ve cesaret üzerine kurulu anlatımda sabır değeri işlenmemiştir.

“Kız, sabırla sürgün hayatını yaşadı ve sonunda doğruluğu ortaya çıktı.” (M-45). Zorluklara katlanma ve sonucu bekleme, sabrın doğrudan bir örneği olarak sunulmuştur.

“İyilik, her zaman sabırlıydı. Ne başına gelenlere öfkelenir ne de aceleyle karşılık verirdi.” (M-46). Sabır burada karakter özelliği olarak doğrudan tanımlanır.

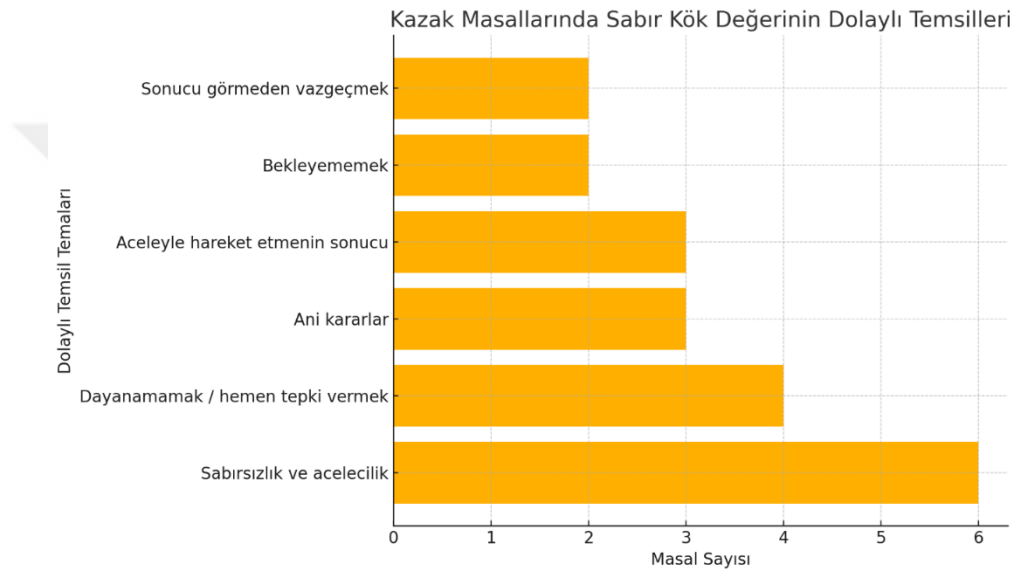
(M-47) Masalda dürüstlük ve liyakat vurgusu yapılır. Sabırla ilgili bir anlatım yer almaz.

Halk, sabretmeden her şeyi çabucak elde etmek ister, bu yüzden lanetlenir (M-48). Sabırsızlığın felakete yol açması, sabır değerinin dolaylı biçimde işlendiğini gösterir.

(M-49) Yardımseverlik ve çözüm odaklılık ön plandadır. Sabırla ilgili herhangi bir ifade bulunmaz.

(M-50) Ekip çalışması ve çözüm üretme temaları anlatılmış, sabır değeri işlenmemiştir.

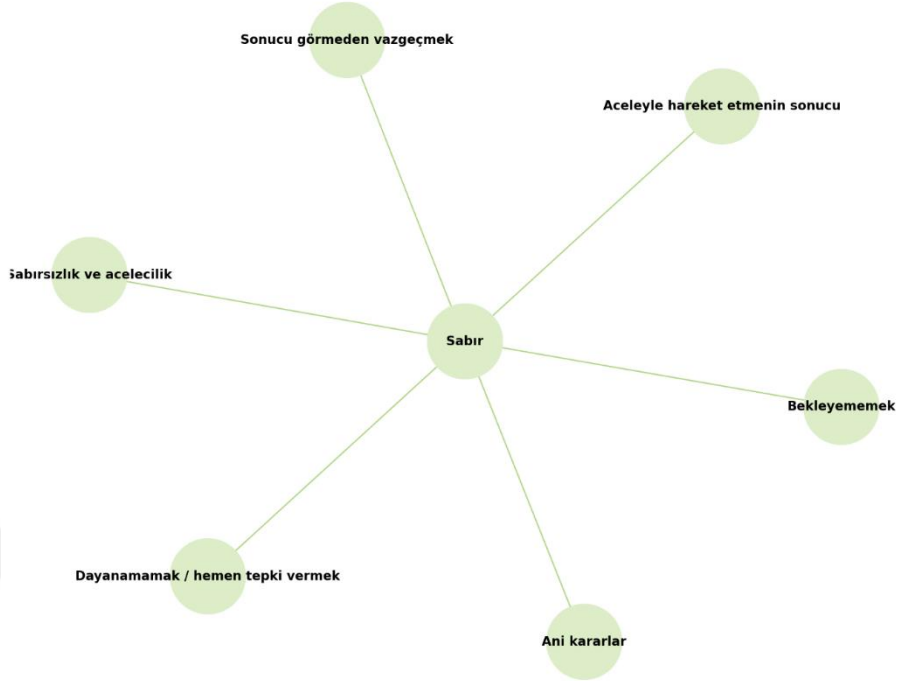
Kazak masallarında yer alan “sabır” kök değerine ilişkin dolaylı temsiller aşağıda görselleştirilmiştir.

Şekil 9. Sabır kök değerinin Kazak masallarındaki dolaylı temsiller

Şekil 9'daki grafik Kazak masallarında sabır kök değerinin dolaylı olarak işlendiği temaları görselleştirmektedir. Sabırsızlık ve acelecilik, dayanamamak / hemen tepki vermek ve ani kararlar verme ifadeleri masallarda dolaylı olarak en fazla ifade edilen davranış ve tutumlardır. Bu temalar, sabrın masallarda çoğunlukla karşıt örnekler üzerinden öğretildiğini; sabırsızlık sonucu kayıp ya da ceza gibi mesajlarla çocuklara değer aktarımı yapıldığını göstermektedir.

Kazak Masallarında Sabır Değerinin Tematik Haritası

Şekil 10. Sabır kök değerinin Kazak masallarındaki tematik haritası

Yukarıdaki tematik harita, Kazak masallarında “Sabır” kök değerinin dolaylı olarak işlendiği kavramları merkezde “Sabır” olacak şekilde görselleştiriyor. Bu yapı, sabır değerinin anlatılarda: sabırsızlık, acelecilik, anlık tepkiler ve sonucu beklememe gibi karşıt tutumlar üzerinden dolaylı biçimde öğretildiğini açıkça göstermektedir.

4.6. Kazak Masallarında Saygı Kök Değerine İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Saygı, bireyin kendisinden farklı olanlara, büyüklerine, doğaya, değerlere ve toplumsal kurallara karşı özenli, anlayışlı ve dikkatli bir tutum sergilemesidir. Ahlaki ve toplumsal düzenin temellerinden biri olan saygı, bireyin hem kendi sınırlarını hem de başkalarının hak ve varlığını tanıması anlamına gelir.

Kazak masallarında saygı kök değeri, genellikle anne-babaya, büyüklere ve yaşlılara saygı göstermek, padişaha, öğretmene, bilgine hürmet etmek, doğaya, hayvanlara, kutsal varlıklara saygı duymak, karşısındakini küçümsememek, izin istemek, ölçülü konuşmak, haddini bilmek ve alaycı ya da kaba davranışlardan kaçınmak davranışlarıyla ilişkilidir.

Saygı değerinin işlendiği masallarda karakterlerin bu tutumu, genellikle onur, güven ve takdirle ödüllendirilir. Saygısızlık ise genellikle dışlanma, pişmanlık ya da cezalandırma ile sonuçlanmaktadır. Masallarda saygı kök değerinin doğrudan geçişi belirleyen terimler; “saygı”, “hürmet”, “itaat”, “saygılı”, “büyüğüne hürmet”, “padişahına itaat”, “emre uymak” ve “anne-babaya saygı” terimleri iken dolaylı geçişi belirleyen terimler “emre karşı gelmek”, “kaba davranmak”, “küçük görmek”, “alay etmek”, “haddini aşmak”, “başkaldırmak”, “kendisini üstün görmek”, ve “saygısız” şeklindedir.

Saygı, bireyin diğer bireylerin fikirlerine, haklarına, deneyimlerine ve toplumsal konumlarına karşı olumlu bir tutum geliştirmesi; küçümsemeden, hor görmeden, özenli ve dikkatli davranması anlamına gelir. Masallarda bu değer genellikle sözel olarak dile getirilmekten çok, davranışlar ve sonuçlar üzerinden dolaylı biçimde temsil edilir. Saygı kök değerinin Kazak masallarında yer alma durumlarına ilişkin temalar aşağıda açıklanmıştır.

Yaşlılara Saygı – Bilgelere Kulak Verme: Kahramanın yaşlılara danışması, onların sözüne kulak vermesi ya da yaşlı figürlere karşı özenli davranması, dolaylı saygı göstergesidir. rnek masallar: M-35, M-42, M-50.

Aile Büyüğüne Karşı Söz Dinleme / Karşı Gelmem: Anne, baba ya da dede gibi aile büyüklerinin uyarılarına uyan karakterler, saygıyı dolaylı biçimde temsil eder. rnek masallar: M-26, M-39.

Hayvanlara Saygı / Doğaya zen: Masallarda hayvanlara zarar vermekten kaçınmak, onları korumak ya da doğa ile uyum içinde yaşamak, yaşamın bütününe saygı değerinin göstergesidir. rnek masallar: M-6, M-41.

Alt Sosyal Sınıfa Saygı – Fakiri Kmsememek: Fakir, oban, hizmetçi gibi alt konumdaki karakterlere eşit davranmak ya da onların bilgeliğini kabul etmek saygının dolaylı temsillerindendir. rnek masallar: M-28, M-47.

Yöneticilere Saygı – Söz Hakkı Tanıma: Halkın, han veya padişaha danışarak fikir belirtmesi ya da halkın yöneticisine saygı göstermesi olumlu biçimde temsil edildiğinde saygı değerini işaret eder. rnek masallar: M-31, M-36.

Kadınlara Saygı – Onların Kararlarını Kabullenme: Kadın karakterlerin fikirlerine değer verilmesi ya da onların seçimlerinin kabullenilmesi saygının toplumsal cinsiyet boyutuna dair dolaylı anlatımdır. rnek masallar: M-21, M-39.

Sözünü Kesmemek – Dinlemeyi Bilmek: Karakterlerin bir diğerini sabırla dinlemesi, konuşma sırasına riayet etmesi, dolaylı saygı göstergeleri arasında yer alır. Örnek masallar: M-32, M-43.

Bu örnekler, Kazak masallarında saygı değerinin yalnızca hiyerarşik bağlamlarda değil; tüm canlılara, farklılıklara ve toplumsal konumlara yönelik olarak dolaylı biçimde işlendiğini göstermektedir. Her bir Kazak masalında “saygı” kök değerinin doğrudan veya dolaylı bulunma durumları Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9

Saygı Kök Değerinin 50 Kazak Masalında Bulunma Durumu

Masal Sıra	Masal Kodu	Masal Adı	Saygı Kök Değeri	
			Doğrudan Geçtiği Masal	Dolaylı Geçtiği Masal
M-1	YDA	Yılan Derili Adam	0	0
M-2	KNFY	Kedi Neden Fare Yer?	0	0
M-3	KNH	Köpek Neden Hırlar?	0	0
M-4	TKNK	Tavşanın Kuyruğu Neden Kısa?	0	0
M-5	LH	Lider Hayvanlar	0	0
M-6	GKÖ	Güçlü Köpeğin Ölümü	0	0
M-7	KNU	Kurt Neden Ulur?	0	0
M-8	KKİNA	Köpek ve Kedi İnsanlara Nasıl Alıştı?	0	0
M-9	KKND	Köpek İle Kedi Neden Düşman?	0	0
M-10	FKK	Fare, Köpek ve Kedi	0	0
M-11	CDSSN	Cesur Dağ Sıçanı, Su Nerede?	0	0
M-12	BGV	Baykuş Görürsen Vur	0	0
M-13	KK	Kartal ve Kuzgun	0	0
M-14	AYTK	Sarı Aygır ile Topal Kurt	0	0
M-15	SNV	Sivrisinek Neden Vızıldar?	0	0
M-16	TDNY	Tavşanın Dudakları Neden Yarık?	0	0
M-17	SNY	Serçe Neden Yürüyemez?	0	0
M-18	AS	Akbaşı Serçe	0	0
M-19	KÖGNS	Kırmızı Ördeğin Göğsü Neden Sarı?	0	0
M-20	AT	Altın Topay (Altın Aşık)	0	0
M-21	TA	Tüccar Arzu	1	0
M-22	AITKO	Avcı Han'ın Kırk Oğlu	0	0
M-23	KH	Kahraman Hasan	0	1
M-24	GS	Gül Sanobar	0	0
M-25	SÖ	Sumergen'in Ölümü	0	0
M-26	ST	Sihirli Taş	0	0
M-27	B	Burak	1	0
M-28	AKA	Aldar Köse ve Arkadaşı	0	0
M-29	AÖBKİDK	Aldar'ın Öküz Bakması ve Kervancıyı İki Defa Kandırması	0	0
M-30	AKTTE	Aldar'ın Keloğlanı Tedavisi ve Tövbeye Etmesi	0	0
M-31	AKAH	Aldar Köse İle Alaşa Han	0	0
M-32	JA	Jirenşe İle Aldar	0	0
M-33	AJ	Aldar İle Jirenşe	0	0
M-34	AJJK	Ama Janibek, Jirenşe ve Köse	0	0
M-35	HFY	Han İle Fakir Yolcu	1	0
M-36	KNHO	Kel Nasıl Han Olmuş	0	0
M-37	AGA	Adalet ve Gül Ağacı	0	0
M-38	AH	Ahmetbek İle Hasan	0	0
M-39	KSK	Kocasını Seçen Kız	1	0
M-40	ALK	Altın Kuş	0	0
M-41	AÇ	Ayı Çocuk	0	0
M-42	ZÇ	Zengin ve Çocuğu	0	0
M-43	Aİ	Acımasız İhtiyar	0	0
M-44	Ş	Şamşit	0	0
M-45	PÜK	Padişahın Üç Kızı	0	0
M-46	İK	İyilik ile Kötülük	0	0
M-47	PÇ	Padişahın Çobanı	0	0
M-48	TŞ	Taş Şehir	0	0
M-49	PAKK	Padişahın Kaybolan Kızı	0	0
M-50	HUT	Hoca, Usta, Terzi	0	0

Kazak masallarında geçen “saygı” kök değerine ilişkin doğrudan veya dolaylı ifadeler aşağı sıralanmıştır.

(M-1) Masalda gizem ve ailevi sadakat temaları öne çıkmakta olup saygı değerine ilişkin doğrudan ya da dolaylı bir ifade yer almamaktadır.

(M-2) İhanet ve çıkarıcılık temaları işlenmektedir. Saygı değerine ilişkin bir vurgu gözlenmemektedir.

(M-3) Korku ve kayıp üzerine kurulu masalda, karakterler arası saygı ilişkisi yer almaz.

(M-4) Aldatma ve cezalandırma temasının işlendiği bu anlatıda saygı değerine ilişkin herhangi bir durum bulunmamaktadır.

(M-5) Liderlik ve adalet temaları öne çıkmaktadır. Saygı kavramına doğrudan ya da dolaylı bir gönderme yapılmamıştır.

(M-6) Sadakat ve vefa öne çıkmakta ancak karakterler arası saygı ya da hürmet davranışları anlatılmamaktadır.

(M-7) Hayvan davranışları üzerinden sembolik anlatım yapılmıştır. Saygı değeri gözlenmemektedir.

(M-8) İnsan-hayvan ilişkisi anlatılmakta ancak saygı temasına dair bir vurgu yer almamaktadır.

(M-9) Güvensizlik ve ayrılık temaları öne çıkmakta, saygı ilişkisi kurulmamaktadır.

(M-10) Kavgı ve kıskançlık merkezli çatışmalar anlatılmakta, saygı değerine dair bir unsur bulunmamaktadır.

(M-11) Masalda arkadaşlık ve dayanışma temaları ön plandadır. Saygı değerine ilişkin bir gönderme bulunmaz.

(M-12) Fedakârlık ve güven anlatılmakta ancak karakterler arası saygı ilişkisi kurulmamıştır.

(M-13) Emek ve ahlaklı kazanım temaları vurgulanmıştır. Saygı değerine ilişkin bir anlatım yer almaz.

(M-14) Dayanışma ve pişmanlık temasının öne çıktığı bu masalda, saygı kavramı işlenmemiştir.

(M-15) Alaycılık ve dışlanma anlatılırken saygı değerine dair bir vurgu yer almamaktadır.

(M-16) Konuşma sırasını beklememe ve dikkatsizlik temaları yer alır. Saygı doğrudan ya da dolaylı olarak işlenmemiştir.

(M-17) Sabırsızlık ve kavga nedeniyle zarara uğrama anlatılmakta, saygı kavramına rastlanmamaktadır.

(M-18) Dostluk ve cömertlik temaları öne çıkmakta, saygı değerine ilişkin bir gönderme bulunmaz.

(M-19) İletişim kopukluğu ve yalnızlaşma temasında saygı değeri gözlenmemektedir.

(M-20) Oyun ve sabır üzerinden verilen ahlaki mesajlar içinde saygıya dair bir içerik yer almaz.

“Arzu, yaşlı kadına büyük bir hürmetle eğildi. Onun duasını almak için önünde diz çöktü.”

(M-21). Masalda büyüklere hürmet ve saygı doğrudan anlatılmıştır. Arzu’nun davranışı, toplumsal saygının açık örneğidir.

(M-22) Cesaret ve kahramanlık temaları ön plandadır. Saygı değerine dair bir vurgu yer almamaktadır.

Hasan, padişahın emirlerine karşı gelir ve kendi bildiğini yapar (M-23). Emre karşı gelmek, dolaylı olarak saygısızlık biçiminde yorumlanabilir. Bu yönüyle saygının dolaylı eksikliği işlenmiştir.

(M-24) Sabır ve sevgi değerleri vurgulanmaktadır. Saygı ile ilgili herhangi bir anlatım yer almaz.

(M-25) Masalda hırs ve sözünde durmamanın sonucu işlenmiş, saygı temasına yer verilmemiştir.

(M-26) Güven ve doğruluk öne çıkar, saygı değeri gözlemlenmemektedir.

“Burak, annesinin sözlerini büyük bir hürmetle dinlerdi.” (M-27). Annelik figürüne gösterilen doğrudan saygı, masalın temel değerlerinden biridir.

(M-28) Zekâ oyunu ve kurtuluş anlatılır. Saygı ile ilgili doğrudan ya da dolaylı bir anlatı bulunmamaktadır.

(M-29) Aldatma ve karşı aldatma anlatılır. Saygı kavramı masalda yer almaz.

(M-30) Tövbeye yönelme ve affetme anlatılır ancak saygı değerine ilişkin içerik bulunmaz.

(M-31) Aldar’ın kurnazlıkla hanı alt ettiği bu masalda, saygı değerine yönelik bir anlatı bulunmamaktadır.

(M-32) Bilgelik ve zekâ yarışına dayalı anlatıda, saygı kavramı doğrudan ya da dolaylı biçimde işlenmemiştir.

(M-33) Karşılıklı zekâ denemeleri yer almakta, karakterler arası saygı ya da saygısızlık teması gözlenmemektedir.

(M-34) Ahlaki doğruluk ve bilgelik temaları vurgulanmakta ancak saygı değerine yönelik herhangi bir ifade yer almamaktadır.

“Han, fakir yolcunun bilgelğine hürmetle yaklaşır, ona misafirlik hakkını teslim eder.”

(M-35). Sosyal statü farkı gözetmeksizin gösterilen hürmet, doğrudan saygı davranışıdır.

(M-36) Doğruluk ve azim ön plandadır. Saygı değerine ilişkin içerik yer almamaktadır.

(M-37) Masalda adalet ve sabır temaları ön plandadır. Saygı değeri anlatılmamıştır.

(M-38) İhanet ve pişmanlık anlatılmakta, saygı değerine ilişkin bir iz bulunmamaktadır.

“Kız, babasının kararına karşı gelmedi, saygılı bir şekilde kendi düşüncesini ifade etti.”

(M-39). Baba figürüne karşı gösterilen saygı, doğrudan temsil edilen değerlerdendir.

(M-40) Sabır ve zorluklara direnme ön planda olsa da saygı değeri işlenmemiştir.

(M-41) Yardımseverlik ve merhamet temaları ön plandadır. Saygı değerine dair bir anlatım bulunmamaktadır.

(M-42) Akıl ve toplumsal farkındalık öne çıkarılmıştır. Saygı ile ilgili doğrudan ya da dolaylı bir vurgu yer almaz.

(M-43) İyilik ve pişmanlık temaları anlatılmıştır ancak saygı kavramı işlenmemiştir.

(M-44) Kahramanlık ve fedakârlık değerleri ön plandadır. Saygı değeri gözlemlenmez.

(M-45) Sabır ve doğruluk temaları anlatılmıştır. Saygıya ilişkin bir ifade yer almamaktadır.

(M-46) İyilik ve kötülüğün sembolik mücadelesinde, saygı değeri işlenmemiştir.

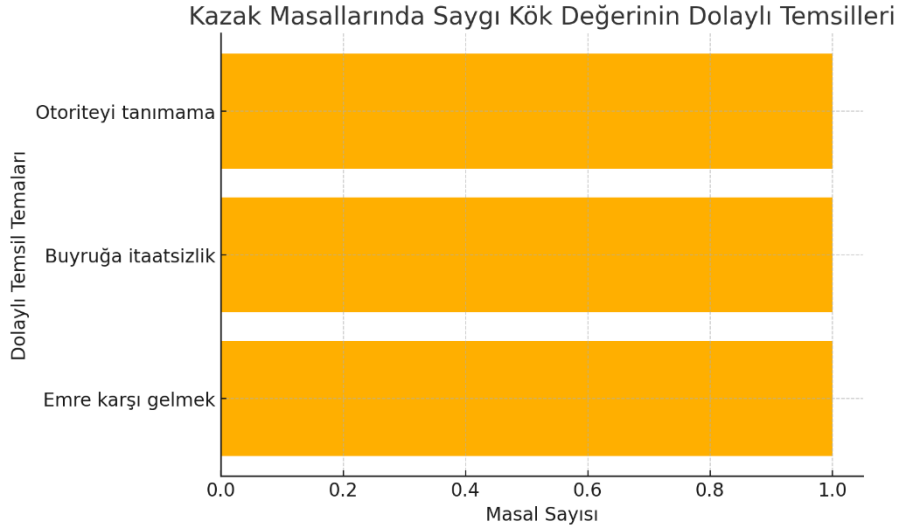
(M-47) Dürüstlük ve adalet vurgulanmış ancak saygı değerine yönelik bir anlatım bulunmaz.

(M-48) Açgözlülük ve kibir anlatılmıştır. Saygı değeri gözlenmemektedir.

(M-49) Yardımlaşma ve çözüm üretme vurgulanmıştır. Saygı teması bulunmamaktadır.

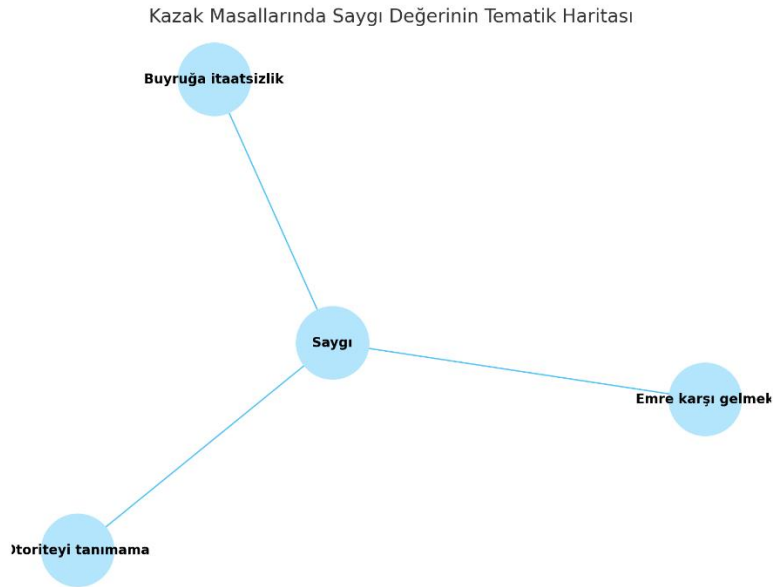
(M-50) Akıl yürütme ve birlikte karar verme üzerine kurulu masalda saygıya ilişkin bir vurgu yer almaz.

Saygı kök değerinin Kazak masallarındaki dolaylı temsilleri aşağıda grafikleştirilmiştir.

Şekil 11. Saygı kök değerinin Kazak masallarındaki dolaylı temsilleri

Şekil 11’deki grafik, Kazak masallarında saygı kök değerinin dolaylı olarak temsil edildiği temaları göstermektedir. Saygı değeri, genellikle otoriteye karşı gelme, buyruğa itaatsizlik ve emre karşı gelme gibi davranışlar üzerinden dolaylı biçimde aktarılmıştır. Bu tür anlatılar, çoğunlukla saygı eksikliğinin doğurduğu pişmanlık ya da kaybetme ile sonuçlanmaktadır.

Şekil 12. Saygı kök değerinin Kazak masallarındaki tematik haritası

Şekil 12'deki tematik harita, Kazak masallarında “Saygı” kök değerinin dolaylı biçimde işlendiği kavramları merkezde “Saygı” olacak şekilde görselleştirmektedir. Bu yapı, saygı değerinin dolaylı olarak; Emre karşı gelme, buyruğa itaatsizlik, otoriteyi tanımama gibi davranışlar üzerinden işlendiğini açıkça ortaya koymaktadır.

4.7. Kazak Masallarında Sevgi Kök Değerine İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Sevgi, bireyin başka bir bireye, canlıya, varlığa ya da değere karşı duyduğu içten bağlılık, ilgi ve yakınlık duygusudur. Aile ilişkileri, arkadaşlık, insan-hayvan-doğa ilişkileri gibi pek çok bağın temelinde yer alır. Sevgi, toplumsal bağları güçlendiren, bireyin kendini ve çevresini anlamasını kolaylaştıran temel insani değerlerden biridir.

Kazak masallarında sevgi kök değeri, genellikle şu kavramlarla temsil edilmektedir: anne-baba sevgisi, evlat sevgisi, eşler arası sevgi, dostluk ve arkadaşlık sevgisi, doğaya, hayvanlara, Allah’a ya da kutsal değerlere sevgi, fedakârlık, özveri, koruma ve sadakat davranışlarıyla dışa vurulan derin bağlılık.

Masallarda sevgi genellikle birleştirici, iyileştirici ve kurtarıcı bir unsur olarak sunulmakta; sevgi eksikliği ise yalnızlık, kayıp ya da pişmanlıkla sonuçlanmaktadır.

Kazak masallarındaki “Sevgi” kök değerinin doğrudan yer aldığı terimler; “sevgi”, “sevmek”, “sevgili”, “sevgisini göstermek”, “çok severdi”, “âşık”, “evladını severdi”, “kalpten bağlı”, “gönülden severdi”, “aşk” iken dolaylı olarak yer aldığı terimler “fedakârlık”, “canını feda etti”, “kendinden vazgeçti”, “gözü gibi bakardı”, “uğruna savaştı”, “korumak için uğraştı”, “iyiliğini düşündü”, “ondan ayrı kalamazdı”, “onun için ağladı”, “acı çekti”, “hasret”, “özlem” şeklindedir. Sevgi, bireyin bir kişiye, hayvana, varlığa veya değere karşı hissettiği bağlılık, yakınlık, şefkat ve koruma isteğidir. Masallarda sevgi değeri, genellikle doğrudan “sevgi”, “aşk”, “şefkat” sözcükleriyle değil; karakterlerin davranışları, duygusal bağlılıkları ve özverileri aracılığıyla dolaylı olarak temsil edilir. Bu dolaylı temsiller aşağıdaki temalarla ifade edilmektedir:

Aile Üyelerine Karşı Duygusal Bağlılık: Anne-baba, çocuk ya da eşe duyulan içten sevgi, onları koruma çabası, fedakârlık ve özlem üzerinden sevgi değeri dolaylı olarak verilir. Örnek masallar: M-6, M-24, M-26.

Evlilik Öncesi Duygusal Bekleyiş / Sadakat: Sevdiği kişiyle kavuşmayı bekleyen ya da araya mesafe girse bile bağlılığını sürdüren karakterlerin davranışları, sevgi değerini temsil eder. Örnek masallar: M-14, M-23, M-45.

Bir Canlıyı Sahiplenme / Korumaya Alma: Bir hayvana, çocuğa veya güçsüze zarar gelmesin diye onu korumak; sevgi temelli sorumluluğun göstergesidir. Örnek masallar: M-11, M-41.

Özlem / Kavuşma Arzusu: Masallarda kahramanın sevdiği kişiyi araması, onun için uzaklara gitmesi veya onu kaybettiğinde yaşadığı hüznün, sevgi değerinin dramatik anlatımıdır. Örnek masallar: M-24, M-44.

İyiliği Karşılıksız Yapmak – Merhametle Davranmak: Sevgi, sadece romantik değil, merhamet ve empati yoluyla da aktarılır. Kimsesize, düşmana ya da yabancıya dahi nazik davranmak bu değeri dolaylı temsil eder. Örnek masallar: M-14, M-38.

Sevilenin Yanında Olmak İçin Engel Aşmak: Karakterin sevdiği kişiyle birlikte olabilmek ya da onu kurtarmak için tehlikelere atılması, özveri temelli sevgi anlatımıdır. Örnek masallar: M-23, M-49.

Çocuğa / Akrabaya / Kardeşe Gösterilen İlgi: Sevgi, kardeşlik ilişkisi, aile içi koruma ve birlikte olma arzusu ile de anlatılabilir. Örnek masallar: M-11, M-37.

Bu temalar Kazak masallarında sevgi kök değerinin sadece romantik değil; ailevi, toplumsal ve vicdani bir bağ olarak da işlendiğini, çok boyutlu bir anlatımla dolaylı biçimde temsil edildiğini ortaya koymaktadır. Her bir masalda doğrudan ya da dolaylı olarak sevgi kök değerinin bulunma durumu Tablo 10’da gösterilmektedir.

Tablo 10

Sevgi Kök Değerinin 50 Kazak Masalında Bulunma Durumu

Masal Sıra	Masal Kodu	Masal Adı	Sevgi Kök Değeri	
			Doğrudan Geçtiği Masal	Dolaylı Geçtiği Masal
M-1	YDA	Yılan Derili Adam	1	0
M-2	KNFY	Kedi Neden Fare Yer?	0	0
M-3	KNH	Köpek Neden Hırlar?	0	0
M-4	TKNK	Tavşanın Kuyruğu Neden Kısa?	0	0
M-5	LH	Lider Hayvanlar	1	0
M-6	GKÖ	Güçlü Köpeğin Ölümü	0	0
M-7	KNU	Kurt Neden Ulur?	0	0
M-8	KKİNA	Köpek ve Kedi İnsanlara Nasıl Alıştı?	0	0
M-9	KKND	Köpek İle Kedi Neden Düşman?	0	0
M-10	FKK	Fare, Köpek ve Kedi	0	0
M-11	CDSSN	Cesur Dağ Sıçanı, Su Nerede?	0	0
M-12	BGV	Baykuş Görürsen Vur	0	0
M-13	KK	Kartal ve Kuzgun	0	0
M-14	AYTK	Sarı Aygır ile Topal Kurt	0	0
M-15	SNV	Sivrisinek Neden Vızıldar?	0	0
M-16	TDNY	Tavşanın Dudakları Neden Yarık?	0	0
M-17	SNY	Serçe Neden Yürüyemez?	0	0
M-18	AS	Akbaşlı Serçe	0	1
M-19	KÖGNS	Kırmızı Ördeğin Göğsü Neden Sarı?	0	0
M-20	AT	Altın Topay (Altın Aşık)	0	0
M-21	TA	Tüccar Arzu	0	0
M-22	AITKO	Avcı Han'ın Kırk Oğlu	0	0
M-23	KH	Kahraman Hasan	0	0
M-24	GS	Gül Sanobar	1	0
M-25	SÖ	Sumergen'in Ölümü	0	1
M-26	ST	Sihirli Taş	1	0
M-27	B	Burak	0	0
M-28	AKA	Aldar Köse ve Arkadaşı	0	0
M-29	AÖBKİDK	Aldar'ın Öküz Bakması ve Kervancıyı İki Defa Kandırması	0	0
M-30	AKTTE	Aldar'ın Keloğlanı Tedavisi ve Tövbeye Etmesi	0	1
M-31	AKAH	Aldar Köse İle Alaşa Han	0	0
M-32	JA	Jirenşe İle Aldar	0	0
M-33	AJ	Aldar İle Jirenşe	0	0
M-34	AIJK	Ama Janibek, Jirenşe ve Köse	0	0
M-35	HFY	Han İle Fakir Yolcu	0	0
M-36	KNHO	Kel Nasıl Han Olmuş	0	0
M-37	AGA	Adalet ve Gül Ağacı	0	0
M-38	AH	Ahmetbek İle Hasan	0	0
M-39	KSK	Kocasını Seçen Kız	1	0
M-40	ALK	Altın Kuş	0	0
M-41	AÇ	Ayı Çocuk	0	0
M-42	ZÇ	Zengin ve Çocuğu	0	0
M-43	Aİ	Acımasız İhtiyar	0	1
M-44	Ş	Şamşit	1	0
M-45	PÜK	Padişahın Üç Kızı	1	0
M-46	İK	İyilik ile Kötülük	0	0
M-47	PÇ	Padişahın Çobanı	0	0
M-48	TŞ	Taş Şehir	0	0
M-49	PAKK	Padişahın Kaybolan Kızı	0	0
M-50	HUT	Hoca, Usta, Terzi	0	0

Kazak masallarında geçen “sevgi” kök değerine ilişkin doğrudan veya dolaylı ifadeler aşağı sıralanmıştır.

“Kadın, kocasının sırrını bilmesine rağmen onu sevgiyle bağrına bastı.” (M-1). Masalda eşler arası sevgi açık biçimde ifade edilmiştir. Kadının sabrı ve bağlılığı, sevgiyi doğrudan yansıtır.

(M-2) Masalda dostluk ve ihanete odaklanılır. Sevgiye dair herhangi bir içerik yer almaz.

(M-3) Masalda korku ve adalet temaları vardır, sevgi değeri geçmemektedir.

(M-4) Aldatma ve ceza işlenmiş, sevgi değerine yer verilmemiştir.

“Hayvanlar, bilgeliğiyle liderlerini severek kabul etti.” (M-5) Masalda gönüllü bağlılık ve lider sevgisi, doğrudan bir sevgi ifadesidir.

(M-6) Sadakat teması öne çıkar ancak sevgi değeri doğrudan ya da dolaylı biçimde işlenmez.

(M-7) İçgüdüsel davranışlar anlatılır. Sevgi kavramı yer almaz.

(M-8) Uyum sağlama ve sadakat anlatılır ancak sevgi doğrudan ya da dolaylı geçmez.

(M-9) İhanet ve ayrılık anlatılır. Sevgi kavramı yer almaz.

(M-10) Paylaşım ve kıskançlık anlatılır. Sevgi değerine ilişkin bir gönderme bulunmaz.

(M-11) Cesaret ve dayanışma temaları öne çıkmakta olup sevgiye dair herhangi bir doğrudan ya da dolaylı ifade bulunmamaktadır.

(M-12) Masalda dikkat ve fedakârlık işlenir ancak sevgi kavramı doğrudan ya da dolaylı biçimde geçmez.

(M-13) Emek ve onurlu kazanım temaları öne çıkar. Sevgiye ilişkin bir vurgu bulunmamaktadır.

(M-14) Yardımlaşma ve pişmanlık temaları işlenmiştir. Sevgi değeri doğrudan ya da dolaylı biçimde temsil edilmez.

(M-15) Sabırsızlık ve rahatsız edici davranışlar üzerinden mizahi bir anlatım yer alır. Sevgi değeri bulunmaz.

(M-16) Acelecilik ve sabırsızlık temaları anlatılır, sevgiye ilişkin bir ifade gözlenmemiştir.

(M-17) Kavgı ve iletişimsizlik işlenmiştir. Sevgi değeri yer almaz.

Serçeler, yitirdikleri arkadaşları için uzun süre ötüşleriyle yas tutar (M-18). Hasret ve kayıp duygusu, sevginin dolaylı bir ifadesi olarak işlenmiştir.

(M-19) Ayrılık ve yanlış anlaşılma anlatılmış ancak sevgiye dair bir ifade yoktur.

(M-20) Oyun ve sabır temaları işlenmiş, sevgiyle ilgili bir gönderme bulunmamaktadır.

(M-21) Saygı ve hürmet temaları ön plandadır. Sevgi kavramına dair doğrudan ya da dolaylı bir gönderme bulunmaz.

(M-22) Cesaret, birlik ve dayanışma vurgulanmıştır. Sevgi değeri işlenmemiştir.

(M-23) Onur, bağımsızlık ve direniş öne çıkarılmış; sevgi değerine rastlanmamaktadır.

“Gül Sanobar’ın kalbi yalnızca Altın Aslan’a aitti. Ona olan sevgisi her sınavdan güçlü çıktı.” (M-24). Masalda âşık olma, eşe duyulan sevgi açıkça ifade edilmiştir.

Kadın, uğruna hayatını feda ettiği Sumergern için gözyaşı döker (M-25). Fedakârlık ve kayıpla yaşanan acı, sevgi değerinin dolaylı ifadesidir.

“Çocuk, annesini çok severdi. Onun için her zorluğa katlandı.” (M-26). Evlat sevgisi, masalda doğrudan şekilde vurgulanmıştır.

(M-27) Aileye saygı ve sadakat temaları işlenmiştir, sevgi değeri yer almaz.

(M-28) Kurnazlık ve oyun temaları öne çıkmasına rağmen sevgi kavramı anlatılmamıştır.

(M-29) Aldatma ve zekâyla karşılık verme öne çıkar. Sevgiye dair bir ifade yoktur.

Keloğlan, annesini mutlu etmek için çabalar; ona karşı mahcubiyet hisseder (M-30). Özveri ve pişmanlık duygusu, annesine duyduğu sevgiyi dolaylı şekilde ifade eder.

(M-31) Zekâ ve sosyal adalet temaları işlenmiş, sevgiye dair bir gönderme bulunmamaktadır.

(M-32) Zekâ mücadelesi ve bilgi yarışı anlatılmakta, sevgi değeri yer almamaktadır.

(M-33) Hile, kurnazlık ve mizahi unsur öne çıkarılmıştır. Sevgi değeri geçmemektedir.

(M-34) Bilgelik ve problem çözme öne çıkar; sevgiye ilişkin bir ifade bulunmaz.

(M-35) Saygı, eşitlik ve hak temaları vurgulanmış; sevgi değeri işlenmemiştir.

(M-36) Kararlılık ve azim temaları işlenmiş; sevgiye dair bir vurgu yer almaz.

(M-37) Adalet ve sabır değerleri ön plandadır. Sevgiyle ilgili içerik bulunmamaktadır.

(M-38) İhanet ve dostluk üzerinden ilerleyen masalda sevgi teması yer almaz.

“Kız, kalbinin sesini dinleyerek sevdiği kişiyi seçti.” (M-39). Masalda gönül bağı ve aşk teması doğrudan ifade edilmiştir.

(M-40) Sabır ve azim anlatılırken sevgi değerine ilişkin doğrudan ya da dolaylı bir ifade yer almaz.

(M-41) Yardımseverlik ve özgüven temaları öne çıkmakta olup sevgi değerine ilişkin doğrudan ya da dolaylı bir ifade bulunmamaktadır.

(M-42) Bilgelik ve eşitlik temaları işlenmiştir. Sevgi değeri yer almaz.

Genç, ihtiyara her şeye rağmen yardım eder; onun iyiliğini düşünür (M-43). İyilik yapma, karşılık beklememe, sevgi değerinin dolaylı bir ifadesi olarak yorumlanabilir.

“Şamşit, eşine olan sevgisiyle zorluklara katlandı.” (M-44). Masalda eşe duyulan sevgi açıkça vurgulanmaktadır.

“Küçük kız, babasına olan sevgisini ‘tuz kadar’ diyerek ifade etti.” (M-45). Evlat sevgisi ve sevginin mecazla ifadesi, doğrudan anlatılmıştır.

(M-46) Ahlaki değerlerin karşılaştırıldığı masalda sevgiye dair bir gönderme bulunmamaktadır.

(M-47) Dürüstlük ve güven temaları vurgulanmış, sevgi değeri geçmemektedir.

(M-48) Açgözlülük ve cezalandırma temaları işlenmiş, sevgi anlatılmamıştır.

(M-49) Zekâ ve çözüm üretme öne çıkarılmıştır, sevgi teması bulunmamaktadır.

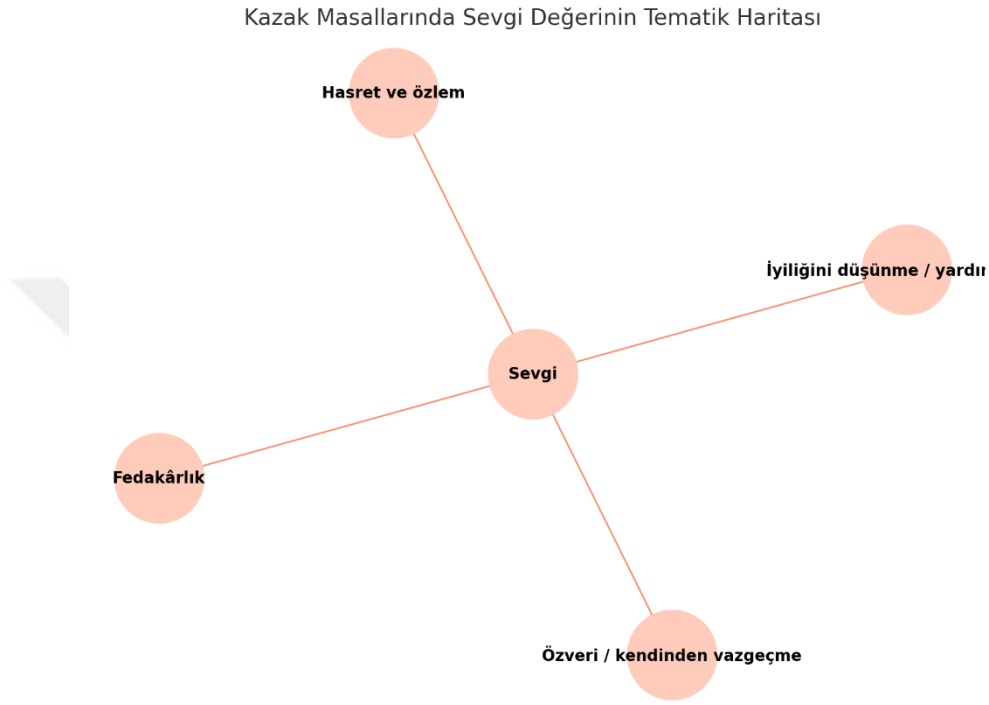
(M-50) Yardımlaşma ve bilgelik değerleri ön plandadır. Sevgiye ilişkin ifade yer almaz.

Kazak masallarında sevgi kök değerinin dolaylı temsilleri aşağıda Şekil 13’te görselleştirilmiştir.

Şekil 13. Sevgi kök değerinin Kazak masallarındaki dolaylı temsilleri

Şekil 13'deki grafik, Kazak masallarında “sevgi” kök değerinin dolaylı olarak temsil edildiği temaları göstermektedir. Sevgi değeri, genellikle fedakârlık, özveri, hasret, başkasının iyiliğini düşünme davranışlar üzerinden dolaylı biçimde aktarılmıştır. Bu tür anlatılar, masallarda karakterin içsel bağlılığını ve sevgi odaklı davranışlarını mecazlarla ifade etmektedir.

Şekil 14. Sevgi kök değerinin Kazak masallarındaki tematik haritası

Yukarıdaki tematik harita, Kazak masallarında “Sevgi” kök değerinin dolaylı biçimde işlendiği kavramları merkezde “Sevgi” olacak şekilde görselleştirmektedir. Bu yapı, sevgi değerini fedakârlık, özveri, hasret, iyilik düşüncesi gibi temalarla dolaylı biçimde anlatmaktadır. Masallarda sevgi, çoğu zaman duygusal bağlılığın eyleme dönüşmüş hâli olarak temsil edilmektedir.

4.8. Kazak Masallarında Sorumluluk Kök Değerine İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Sorumluluk, bireyin kendi davranışlarının ve görevlerinin farkında olması, üstlendiği rolleri yerine getirmesi ve sonuçlarına katlanması anlamına gelir. Toplum içinde bireyin güvenilir, hesap verebilir ve disiplinli olmasını sağlayan temel değerlerden biridir. Hem bireysel hem toplumsal düzeyde düzenin ve güvenin sağlanmasında önemli rol oynar.

Kazak masallarında sorumluluk kök değeri, genellikle şu yollarla temsil edilmektedir:

- Verilen görevi yerine getirme,
- Aile, toplum ya da devlete karşı yükümlülüklerini yerine getirme,
- Sözünde durma,
- Davranışlarının sonucunu kabul etme,
- Kendi hatasının ya da kararının arkasında durma,
- Başkasının hayatını veya eşyasını koruma görevi üstlenme,
- Bir sırrı ya da emaneti koruma.

Sorumluluk değerinin işlendiği masalarda, karakterlerin bu davranışları genellikle ödüllendirilmekte, sorumsuzluk ise zarar, dışlanma ya da pişmanlıkla sonuçlanmaktadır.

Kazak masallarında sorumluluk kök değerinin doğrudan yer aldığı ifadeler “sorumluluk”, “görev”, “sorumluluğunu yerine getirdi”, “sözünü tuttu”, “emaneti korudu”, “verilen işi yaptı”, “görevi yerine getirmek”, “üstlendiği görevi” ve “yükümlülük” iken dolaylı olarak yer aldığı ifadeler “söz verdi ve tuttu”, “verilen emri yerine getirdi”, “kendini suçladı”, “pişman oldu”, “hatasını kabul etti”, “başkasını zor durumda bırakmadı”, “yaptığının farkındaydı”, “sözünde durdu”, “kendine düşeni yaptı” ve “onu yarı yolda bırakmadı” şeklindedir.

Sorumluluk, bireyin kendi görev ve yükümlülüklerini bilerek hareket etmesi, başkalarına ya da topluma karşı olan borçlarını yerine getirmesi, bir olayın sonucunu üstlenmesi anlamına gelir. Masalarda bu değer çoğu zaman doğrudan ifade edilmese de karakterlerin davranışları, kararları ve sonuçlarıyla dolaylı biçimde sezdirilir. Bu dolaylı temsillerin açıklamaları aşağıda verilmiştir.

Görevini Yerine Getirme / Verilen Sözü Tutma: Karakterin kendisine düşen görevi yerine getirmesi, vaadini tutması ya da kendisine verilen emanete sahip çıkması sorumluluğun dolaylı göstergesidir. Örnek masallar: M-11, M-20, M-30.

Ailesini / Toplumunu Korumak İçin Çaba Göstermek: Masalda bir bireyin ailesini ya da halkını korumak amacıyla risk alması veya bir şeylerden vazgeçmesi toplumsal sorumluluk temasıdır. Örnek masallar: M-22, M-23.

Bir Hatanın Bedelini Üstlenmek / Özür Dilemek: Karakterin bir hata sonrası özür dilemesi, pişmanlık duyması ya da hatasının sonuçlarına katlanması kişisel sorumluluğun göstergesidir. Örnek masallar: M-33, M-38.

Başkasının Yükünü Paylaşmak / Ortak Sorumluluk Almak: Bir karakterin başkalarının yükünü hafifletmek için gönüllü olarak görev alması, toplumsal sorumluluk bilincine işaret eder. Örnek masallar: M-6, M-41.

Doğaya / Hayvana Karşı Sorumluluk Hissi: Hayvanlara zarar vermemek, doğaya saygı göstermek ya da canlıları korumak gibi davranışlar ekolojik sorumluluk bağlamında temsil edilir. Örnek masallar: M-5, M-41.

Kendini Geliştirme Sorumluluğu / Bilgelik Arayışı: Bir karakterin öğrenmeye açık olması, kendisini geliştirmesi ya da yeteneklerini sorumluluk bilinciyle kullanması bireysel gelişim yönüyle değerlendirilir. Örnek masallar: M-26, M-36.

Toplumsal Görev Bilinci – Liderlik veya Yol Gösterme: Karakterin halkına rehberlik etmesi, haklının yanında durması ya da adil bir yönetici gibi davranması, liderlik sorumluluğunu dolaylı yansıtır. Örnek masallar: M-31, M-35.

Bu başlıklar, Kazak masallarında sorumluluk değerinin bireysel, toplumsal, ekolojik ve ahlaki boyutlarda çok yönlü biçimde temsil edildiğini ancak bu temsillerin büyük oranda dolaylı yolla aktarıldığını göstermektedir. Her bir masalda doğrudan ya da dolaylı olarak sevgi kök değerinin bulunma durumu Tablo 11’de gösterilmektedir.

Tablo 11

Sorumluluk Kök Değerinin 50 Kazak Masalında Bulunma Durumu

Masal Sıra	Masal Kodu	Masal Adı	Sorumluluk Kök Değeri	
			Doğrudan Geçtiği Masal	Dolaylı Geçtiği Masal
M-1	YDA	Yılan Derili Adam	0	0
M-2	KNFY	Kedi Neden Fare Yer?	0	0
M-3	KNH	Köpek Neden Hırlar?	1	0
M-4	TKNK	Tavşanın Kuyruğu Neden Kısa?	0	0
M-5	LH	Lider Hayvanlar	0	0
M-6	GKÖ	Güçlü Köpeğin Ölümü	0	0
M-7	KNU	Kurt Neden Ulur?	0	0
M-8	KKİNA	Köpek ve Kedi İnsanlara Nasıl Alıştı?	0	0
M-9	KKND	Köpek İle Kedi Neden Düşman?	0	0
M-10	FKK	Fare, Köpek ve Kedi	0	0
M-11	CDSSN	Cesur Dağ Sıçanı, Su Nerede?	0	0
M-12	BGV	Baykuş Görürsen Vur	0	0
M-13	KK	Kartal ve Kuzgun	0	0
M-14	AYTK	Sarı Aygır ile Topal Kurt	0	0
M-15	SNV	Sivrisinek Neden Vızıldar?	0	0
M-16	TDNY	Tavşanın Dudakları Neden Yarık?	0	0
M-17	SNY	Serçe Neden Yürüyemez?	0	0
M-18	AS	Akbaşlı Serçe	0	0
M-19	KÖGNS	Kırmızı Ördüğün Göğsü Neden Sarı?	0	0
M-20	AT	Altın Topay (Altın Aşık)	0	0
M-21	TA	Tüccar Arzu	1	0
M-22	AITKO	Avcı Han'ın Kırk Oğlu	0	0
M-23	KH	Kahraman Hasan	1	0
M-24	GS	Gül Sanobar	0	1
M-25	SÖ	Sumergen'in Ölümü	0	0
M-26	ST	Sihirli Taş	0	0
M-27	B	Burak	0	0
M-28	AKA	Aldar Köse ve Arkadaşı	1	0
M-29	AÖBKİDK	Aldar'ın Öküz Bakması ve Kervancıyı İki Defa Kandırması	1	0
M-30	AKTTE	Aldar'ın Keloğlanı Tedavisi ve Tövbeye Etmesi	0	1
M-31	AKAH	Aldar Köse İle Alaşa Han	0	0
M-32	JA	Jirenşe İle Aldar	0	0
M-33	AJ	Aldar İle Jirenşe	0	0
M-34	AIJK	Ama Janibek, Jirenşe ve Köse	0	0
M-35	HFY	Han İle Fakir Yolcu	0	0
M-36	KNHO	Kel Nasıl Han Olmuş	0	0
M-37	AGA	Adalet ve Gül Ağacı	0	1
M-38	AH	Ahmetbek İle Hasan	0	0
M-39	KSK	Kocasını Seçen Kız	0	0
M-40	ALK	Altın Kuş	0	0
M-41	AÇ	Ayı Çocuk	0	0
M-42	ZÇ	Zengin ve Çocuğu	0	0
M-43	Aİ	Acımasız İhtiyar	0	0
M-44	Ş	Şamşit	0	0
M-45	PÜK	Padişahın Üç Kızı	0	0
M-46	İK	İyilik ile Kötülük	0	0
M-47	PÇ	Padişahın Çobanı	1	0
M-48	TŞ	Taş Şehir	0	0
M-49	PAKK	Padişahın Kaybolan Kızı	0	0
M-50	HUT	Hoca, Usta, Terzi	0	0

Kazak masallarında geçen “sorumluluk” kök değerine ilişkin doğrudan veya dolaylı ifadeler aşağı sıralanmıştır.

(M-1) Masalda sır saklama ve sadakat temaları yer almakla birlikte, açık bir sorumluluk davranışı gözlenmemektedir.

(M-2) İhanet ve aldatma temasının işlendiği bu masalda sorumluluk kavramına yer verilmemiştir.

“Köpek, evini koruma görevini her zaman yerine getirirdi.” (M-3). Masalda hayvana yüklenen görev üzerinden koruma sorumluluğu açık şekilde vurgulanmıştır.

(M-4) Acelecilik ve ceza ilişkisi işlenmiş, sorumluluk temasına yer verilmemiştir.

(M-5) Liderlik ve liyakat anlatılırken açık bir görev veya sorumluluk alma davranışı bulunmamaktadır.

(M-6) Vefa ve bağlılık anlatılır ancak açık bir görev ya da yükümlülük ifadesi yoktur.

(M-7) Doğaya karşı varoluşsal yalnızlık anlatılmış, sorumluluk değeri yer almamaktadır.

(M-8) Hayvanların insanlarla kurduğu ilişki anlatılsa da bir sorumluluk bilinci aktarılmamıştır.

(M-9) Güvensizlik ve ayrılık temasının işlendiği bu masalda sorumluluk ifadesi yer almamaktadır.

(M-10) Mizahi çatışmalar üzerinden ilerleyen anlatıda sorumlulukla ilgili bir mesaj bulunmamaktadır.

(M-11) Cesaret ve iş birliği ön plandadır. Ancak görev ya da sorumlulukla ilişkili doğrudan ya da dolaylı bir ifade yer almamaktadır.

(M-12) Sadakat ve güven temaları öne çıkmakta ancak sorumluluk kavramına doğrudan ya da dolaylı bir vurgu yoktur.

(M-13) Emek ve ahlaki üstünlük temaları anlatılmış, sorumluluk değerine rastlanmamıştır.

(M-14) Hayvanlar arası yardımlaşma ve pişmanlık ön plandadır. Ancak sorumlulukla doğrudan bağlantı kurulmamaktadır.

(M-15) Mizahi anlatım ve ceza ilişkisi üzerinden ilerler. Sorumluluk değeri işlenmemiştir.

(M-16) Acelecilik ve dikkatsizlik temaları vurgulanmış, sorumlulukla ilgili bir anlatım bulunmaz.

(M-17) Kavga ve fevri davranışlar sonucu zarar anlatılır ancak sorumlulukla doğrudan bağlantı kurulmamıştır.

(M-18) Yardımseverlik ve cesaret işlenmiş fakat sorumluluk ifadesi yer almamaktadır.

(M-19) İletişim eksikliği ve duygusal çatışma üzerine kuruludur, sorumluluk teması yer almaz.

(M-20) Sabır ve oyun temaları anlatılır, görev bilinci ya da sorumluluk içeriği bulunmaz.

“Arzu, babasından aldığı görevi eksiksiz yerine getirdi.” (M-21). Masalda verilen görevin sorumluluğunu taşıma açık şekilde vurgulanmaktadır.

(M-22) Kahramanlık ve dayanışma temaları işlenmiş, sorumlulukla ilgili doğrudan ya da dolaylı bir ifade yer almamıştır.

“Hasan, halkını koruma görevini üstlendi ve bu uğurda canını hiçe saydı.” (M-23). Masalda toplumsal sorumluluk ve görev bilinci doğrudan anlatılmıştır.

Sanobar, sevdiği kişiye sadık kalmakla kendi kararının arkasında durdu (M-24). Sözünde durmak ve seçiminin sorumluluğunu almak, dolaylı olarak sorumluluğun temsilidir.

(M-25) Fedakârlık ve pişmanlık vurgulanmış ancak sorumlulukla ilgili doğrudan ya da dolaylı bir vurgu yoktur.

(M-26) Ailevi sevgi ve iyilik öne çıkmış, sorumluluk değerine yer verilmemiştir.

(M-27) Saygı ve özveri temaları anlatılmıştır. Sorumluluk davranışına dair içerik bulunmamaktadır.

“Aldar, arkadaşını yolda bırakmayacağına söz verdi ve sözünü tuttu.” (M-28). Masalda verdiği sözü yerine getirme, doğrudan bir sorumluluk örneğidir.

“Öküzleri koruma sorumluluğunu üzerine almıştı ve bunu zekâsıyla çözdü.” (M-29). Masalda emaneti koruma davranışı doğrudan sorumluluk olarak sunulmuştur.

Yaptığı hatanın farkına varan Keloğlan, pişman oldu ve tövbe etti (M-30). Hatanın farkında olmak ve sorumluluk almak, dolaylı olarak değer aktarımını sağlar.

(M-31) Zekâ oyunu ve eşitlik temaları ön plandadır. Sorumlulukla ilgili doğrudan ya da dolaylı bir ifade yer almamaktadır.

(M-32) Bilgelik ve karşılıklı tartışma anlatılırken sorumluluk kavramına yer verilmemiştir.

(M-33) Mizahi anlatım ve sözlü mücadele yer alır. Sorumluluk değeri gözlenmemektedir.

(M-34) Akıl yürütme ve adil karar verme temaları vardır. Ancak görev ya da yükümlülük anlatımı bulunmamaktadır.

(M-35) Saygı ve adalet anlatılmıştır. Sorumlulukla ilgili bir ifade yer almaz.

(M-36) Azim ve başarı öne çıkarılmıştır. Ancak görev ya da söz taşıma sorumluluğu işlenmemiştir.

Çocuk, kendi kararının arkasında durdu ve sonucuna razı oldu (M-37). Kararının sorumluluğunu alma, kişisel sorumluluk değerinin dolaylı anlatımıdır.

(M-38) İhanet ve güven temaları vardır. Sorumluluk değeri anlatılmamaktadır.

(M-39) Bireysel tercih vurgulanır ancak sorumlulukla ilgili açık bir temsil bulunmaz.

(M-40) Zorluklarla mücadele anlatılır; görev ya da sorumluluk bilinciyle bağlantılı ifade yer almaz.

(M-41) Cesaret ve farklılık temaları öne çıkmakta ancak sorumluluk değerine ilişkin bir gönderme yer almamaktadır.

(M-42) Bilgelik ve adalet ön plandadır. Görev veya yükümlülük anlatımı yoktur.

(M-43) Pişmanlık ve iyiliğe dönüş anlatılmakta ancak doğrudan bir sorumluluk teması işlenmemiştir.

(M-44) Sevgi ve bağlılık temaları vardır. Görev, yükümlülük ya da sorumluluğa ilişkin doğrudan/dolaylı anlatım yer almaz.

(M-45) Sevgi ve mecazlı ifade ön plandadır. Sorumlulukla ilgili içerik bulunmaz.

(M-46) Değerler karşılığı anlatılırken sorumluluk ifadesi geçmemektedir.

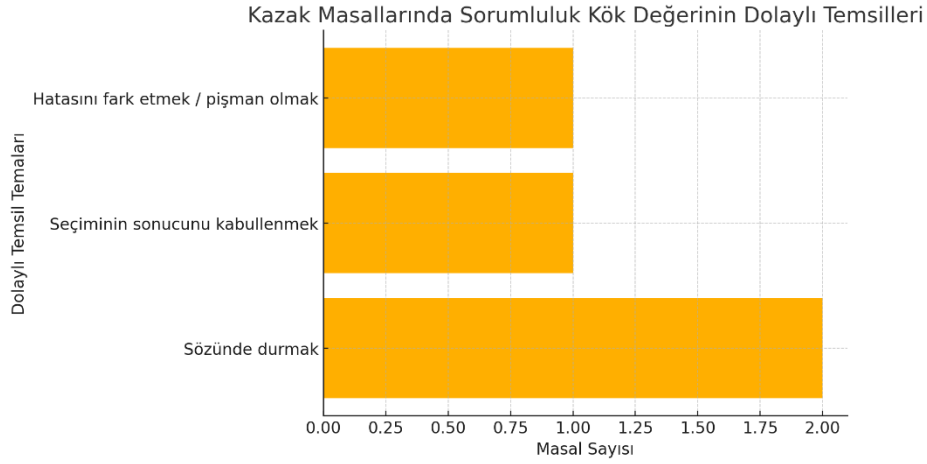
“Çoban, padişahın sürüsünü emanet aldı ve hiçbirini kaybetmeden teslim etti.” (M-47). Masalda emanet sorumluluğunu eksiksiz yerine getirme, doğrudan işlenmiştir.

(M-48) Açgözlülük ve ceza ilişkisi anlatılmış, sorumluluk teması bulunmaz.

(M-49) Zekâ ve çözüm üretme öne çıkar ancak görev bilincine ilişkin içerik yer almaz.

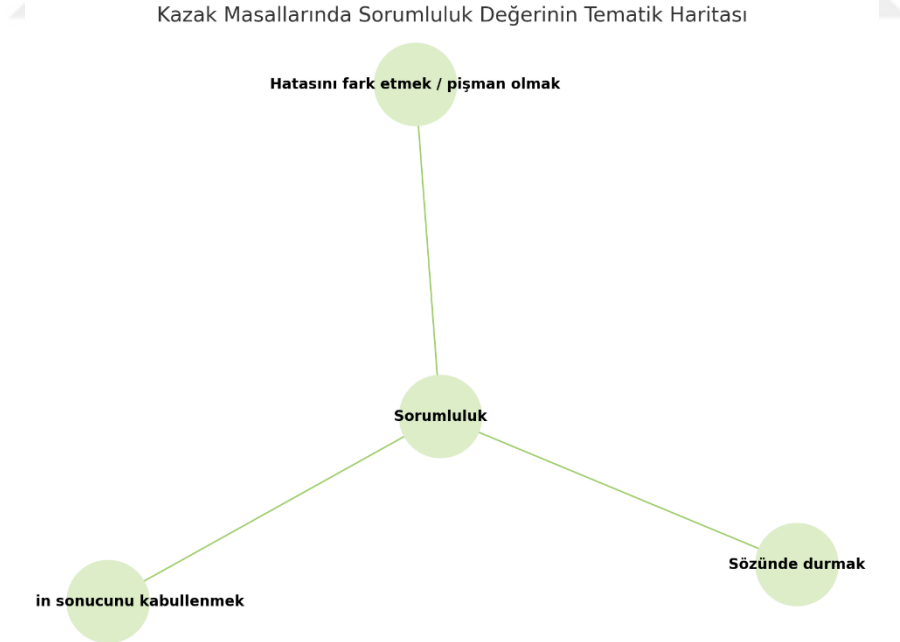
(M-50) Bilgelik ve iş birliği ön plandadır. Sorumlulukla ilgili içerik gözlemlenmemektedir.

Kazak masallarında “sorumluluk” kök değerinin dolaylı temsilleri aşağıda Şekil 15’te görselleştirilmiştir.

Şekil 15. Sorumluluk kök değerinin Kazak masallarındaki dolaylı temsilleri

Şekil 15 Kazak masallarında sorumluluk kök değerinin dolaylı olarak temsil edildiği temaları göstermektedir. En sık karşılaşılan dolaylı temsil “sözünde durmak” davranışıdır. Onu, “seçiminin sonucunu kabullenmek” ve “pişmanlık/hata farkındalığı” izlemektedir. Bu temalar, karakterlerin açıkça “sorumluyum” demeden, eylemleri aracılığıyla sorumluluk sergilediğini göstermektedir.

Şekil 16. Sorumluluk kök değerinin Kazak masallarındaki tematik haritası

Şekil 16’daki tematik harita, Kazak masallarında “Sorumluluk” kök değerinin dolaylı biçimde temsil edildiği kavramları merkezde “Sorumluluk” olacak şekilde

görselleştirmektedir. Bu harita “Sorumluluk” değerinin masallarda doğrudan isimlendirilmeden, karakterlerin davranışları aracılığıyla aktarıldığı ve özellikle sözünde durma, pişmanlık ve seçimlerinin arkasında durma gibi kavramlarla bu değerın örüldüğü görülmektedir.

4.9. Kazak Masallarında Vatanseverlik Kök Değerine İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Vatanseverlik, bireyin doğup büyüdüğü topraklara, milletine, bayrağına, tarihine, kültürüne ve ortak değerlerine karşı duyduğu bağlılık, sevgi ve sorumluluk duygusudur. Vatanseverlik, sadece savaş anlarında değil; barış zamanlarında da ülkeye katkı sunmak, kültürel değerleri yaşatmak ve korumak yoluyla sergilenen bir değerdir.

Kazak masallarında vatanseverlik kök değeri, genellikle şu yollarla temsil edilmektedir.

- Topraklarını ve halkını korumak için mücadele etmek,
- Ülkesine hizmet etmek,
- Milletin onuru için kendini feda etmek,
- Düşmana karşı koymak,
- Ülkesini terk etmeme,
- Kültürel değerleri savunmak,
- Kutsal kabul edilen mekânları, gelenekleri, insanları koruma bilinci.

Vatanseverliğin işlendiği masallarda kahramanların bu uğurda cesaret, fedakârlık ve sadakat gibi davranışlar gösterdiği, bu değerlerin hem sözle hem eylemle vurgulandığı görülmektedir. Kazak masallarında “vatanseverlik” kök değeri doğrudan “vatan”, “vatani korumak”, “ülkesini savundu”, “topraklarını korudu”, “bayrağını”, “millet için savaştı”, “yurduna bağlı”, “vatan uğruna” ve “memleketini terk etmedi” şeklinde yer alırken dolaylı olarak “düşmana karşı savaştı”, “ülkesini terk etmedi”, “ülkesi için canını verdi”, “kendi halkını savundu”, “onuru için savaştı”, “ülkesini korumaya ant içti”, “milletinin gururu için mücadele etti”, “kültürünü yaşattı” ve “atalarının izinden gitti” şeklinde yer almaktadır.

Vatanseverlik, bireyin doğduğu topraklara, milletine, kültürüne ve toplumsal kimliğine duyduğu sevgi ve bağlılıkla ilgilidir. Kazak masallarında bu değer genellikle doğrudan değil; karakterlerin davranışları, tercihleri ve mücadeleleri aracılığıyla dolaylı biçimde sezdirilmektedir. Bu dolaylı temsiller aşağıdaki temalarla ifade edilmektedir:

Topraklarını Terk Etmeme / Memleketine Bağlılık: Kahramanın zorluklara rağmen yaşadığı yerden ayrılmaması, doğduğu toprağa sadık kalması vatanseverliğin dolaylı bir ifadesidir. Örnek masallar: M-22, M-23.

Düşmana Karşı Direniş / Koruma Tavrı: Kahramanın milletine, halkına ya da yaşadığı coğrafyaya zarar vermeye çalışan bir dış unsura karşı mücadele etmesi, dolaylı vatan savunması anlamı taşır. Örnek masallar: M-23.

Millet Uğruna Fedakârlık: Karakterin kişisel çıkarlarını bir kenara bırakıp toplumun, halkın ya da ailesinin onuru için çaba göstermesi vatanseverliği ima eder. Örnek masallar: M-22.

Ulusal Kimlik Unsurlarına Vurgu: Bayrak, dil, gelenek, milli kahramanlar gibi simgelere ya da bu değerlere bağlılık ifadesine yer verilmesi, dolaylı vatanseverlik anlatımıdır. Bu tema sınırlı sayıda masalda görülmektedir.

Atalara Saygı / Kültürel Devamlılık: Geçmişe, atalara ve geleneklere saygı duymak, kültürel aidiyetin ve ulusal kimliğin sürdürülmesi anlamına gelir. Bu da dolaylı vatanseverliktir. Örnek masallar: M-34, M-41 (tematik izler).

Halk İçin Savaşma / Toplumu Korumak: Kahramanların kendisini toplumun refahı için feda etmesi ya da tehlike karşısında toplumu koruması da vatan sevgisini ima eder. Örnek masallar: M-23.

Bu örnekler, Kazak masallarında vatanseverliğin doğrudan değil; daha çok kahramanlık, fedakârlık ve direniş bağlamında dolaylı biçimde işlendiğini göstermektedir. Her bir masalda doğrudan ya da dolaylı olarak sevgi kök değerinin bulunma durumu Tablo 12’de gösterilmektedir.

Tablo 12

Vatanseverlik Kök Değerinin 50 Kazak Masalında Bulunma Durumu

Masal Sıra	Masal Kodu	Masal Adı	Vatanseverlik Kök Değeri	
			Doğrudan Geçtiği Masal	Dolaylı Geçtiği Masal
M-1	YDA	Yılan Derili Adam	0	0
M-2	KNFY	Kedi Neden Fare Yer?	0	0
M-3	KNH	Köpek Neden Hırlar?	0	0
M-4	TKNK	Tavşanın Kuyruğu Neden Kısa?	0	0
M-5	LH	Lider Hayvanlar	0	0
M-6	GKÖ	Güçlü Köpeğin Ölümü	0	0
M-7	KNU	Kurt Neden Ulur?	0	0
M-8	KKİNA	Köpek ve Kedi İnsanlara Nasıl Alıştı?	0	0
M-9	KKND	Köpek İle Kedi Neden Düşman?	0	0
M-10	FKK	Fare, Köpek ve Kedi	0	0
M-11	CDSSN	Cesur Dağ Sıçanı, Su Nerede?	0	0
M-12	BGV	Baykuş Görürsen Vur	0	0
M-13	KK	Kartal ve Kuzgun	0	0
M-14	AYTK	Sarı Aygır ile Topal Kurt	0	0
M-15	SNV	Sivrisinek Neden Vızıldar?	0	0
M-16	TDNY	Tavşanın Dudakları Neden Yarık?	0	0
M-17	SNY	Serçe Neden Yürüyemez?	0	0
M-18	AS	Akbaşlı Serçe	0	0
M-19	KÖGNS	Kırmızı Ördeğin Göğsü Neden Sarı?	0	0
M-20	AT	Altın Topay (Altın Aşık)	0	0
M-21	TA	Tüccar Arzu	0	0
M-22	AITKO	Avcı Han'ın Kırk Oğlu	1	0
M-23	KH	Kahraman Hasan	1	0
M-24	GS	Gül Sanobar	0	0
M-25	SÖ	Sumergen'in Ölümü	0	0
M-26	ST	Sihirli Taş	0	0
M-27	B	Burak	0	0
M-28	AKA	Aldar Köse ve Arkadaşı	0	0
M-29	AÖBKİDK	Aldar'ın Öküz Bakması ve Kervancıyı İki Defa Kandırması	0	0
M-30	AKTTE	Aldar'ın Keloğlanı Tedavisi ve Tövbeye Etmesi	0	0
M-31	AKAH	Aldar Köse İle Alaşa Han	0	0
M-32	JA	Jirenşe İle Aldar	0	0
M-33	AJ	Aldar İle Jirenşe	0	0
M-34	AIJK	Ama Janibek, Jirenşe ve Köse	0	0
M-35	HFY	Han İle Fakir Yolcu	0	0
M-36	KNHO	Kel Nasıl Han Olmuş	0	0
M-37	AGA	Adalet ve Gül Ağacı	0	0
M-38	AH	Ahmetbek İle Hasan	0	0
M-39	KSK	Kocasını Seçen Kız	0	0
M-40	ALK	Altın Kuş	0	0
M-41	AÇ	Ayı Çocuk	0	0
M-42	ZÇ	Zengin ve Çocuğu	0	0
M-43	Aİ	Acımasız İhtiyar	0	0
M-44	Ş	Şamşit	0	0
M-45	PÜK	Padişahın Üç Kızı	0	0
M-46	İK	İyilik ile Kötülük	0	0
M-47	PÇ	Padişahın Çobanı	0	0
M-48	TŞ	Taş Şehir	0	0
M-49	PAKK	Padişahın Kaybolan Kızı	0	0
M-50	HUT	Hoca, Usta, Terzi	0	0

Kazak masallarında geçen “vatanseverlik” kök değerine ilişkin doğrudan veya dolaylı ifadeler aşağı sıralanmıştır.

(M-1) Aile sadakati ve e e bağlılık  ne çıkmaktadır. Vatan, millet ya da toprakla ilgili bir vurgu bulunmamaktadır.

(M-2) İhanet ve güven temaları işlenmiş, vatanseverlik teması yer almamaktadır.

(M-3) Koruma içgüdüsü anlatılmış ancak bu davranışın vatan ya da milletle ilişkisi kurulmamıştır.

(M-4) Mizahi anlatım ve cezalandırma temaları  ne çıkmakta, vatanseverliğe dair bir gönderme bulunmamaktadır.

(M-5) Liderlik, toplumsal düzen ve adalet anlatılmakta ancak vatan, millet, kültürel aidiyet kavramlarına doğrudan ya da dolaylı bir vurgu yapılmamıştır.

(M-6) Sadakat ve bağlılık işlenmiş ancak bu temalar vatanseverlikle ili kilendirilmemi tir.

(M-7) Doğal içgüdüler üzerine kurulu anlatıda vatan ya da ulus ile ilgili bir tema yoktur.

(M-8) İnsan-hayvan ilişkisi anlatılmış, vatanseverliğe dair bir vurgu bulunmamaktadır.

(M-9) Dostluk ve düşmanlık temaları işlenmiş, vatanseverlik teması yer almaz.

(M-10) Mizahi anlatım içinde yer alan kıskançlık ve çatışma temaları vatanseverlikle ili kilendirilmemi tir.

(M-11) Cesaret ve dayanışma anlatılmakta ancak vatan veya millete bağlılık içeren bir anlatım bulunmamaktadır.

(M-12) Bilgelik ve kehanet temaları  ne çıkarılmış, vatanseverliğe dair bir gönderme bulunmaz.

(M-13) Onurlu yaşam ve helal kazanç anlatılır. Vatan, millet ya da kültürel değerlerle ilgili bir içerik yer almaz.

(M-14) Pişmanlık ve yardımseverlik üzerine kurgulanmıştır. Vatanseverlik değeri i lenmemi tir.

(M-15) Mizah  anlatım ve davranış sonucu oluşan durum vurgulanmakta; vatan, ulus ya da kültürel bağlılık teması yer almamaktadır.

(M-16) Acelecilik ve dikkatsizlik anlatılmakta, vatanseverliğe dair bir anlatım yoktur.

(M-17) Kibir ve tartışma üzerine kuruludur. Vatan ya da milletle ilgili doğrudan ya da dolaylı bir vurgu bulunmamaktadır.

(M-18) Cesaret ve birlik duygusu öne çıkmakta ancak bu değerler vatan ya da millet için sergilenmemektedir.

(M-19) Sevgi, pişmanlık ve özlem temaları üzerine kurulu olup vatanseverlikle ilgili bir içerik yoktur.

(M-20) Oyuna bağlılık ve sabır anlatılmakta, vatan ya da kültürel değerlerle ilgili herhangi bir gönderme bulunmamaktadır.

(M-21) Görev ve sorumluluk temaları işlenmiş olup vatan ya da milletle doğrudan ya da dolaylı bir ilişki kurulmamıştır.

“Han’ın kırk oğlu, vatani korumak için doğdukları topraklardan asla ayrılmadı.” (M-22). Masalda doğrudan vatani koruma, ülkesini savunma temaları yer almakta, vatanseverlik güçlü biçimde vurgulanmaktadır.

“Hasan, halkını ve toprağını savunmak için düşmana tek başına karşı koydu.” (M-23). Toprak savunması ve millet uğruna fedakârlık, doğrudan vatanseverlik örneğidir.

(M-24) Aşk, sadakat ve sabır temaları işlenmiş; vatan veya milletle ilgili anlatım bulunmamaktadır.

(M-25) Fedakârlık ve acı üzerinden ilerleyen masalda vatanseverlik teması yer almaz.

(M-26) Ailevi bağlar ve iyilik teması öne çıkmakta, vatanseverliğe dair anlatım bulunmamaktadır.

(M-27) Saygı ve aileye bağlılık temaları işlenmiş; vatan ya da ulusla ilgili bir vurgu yer almamaktadır.

(M-28) Kurnazlık ve adalet temaları anlatılmış; vatan ya da millet gibi kavramlara dair ifade bulunmamaktadır.

(M-29) Zekâ ve adalet kavramları öne çıkmış, vatanseverlik değeri işlenmemiştir.

(M-30) İyilik ve pişmanlık anlatılmış, vatan veya kültür teması yer almamaktadır.

(M-31) Adalet ve bilgelik temaları ön plandadır. Vatan ya da millet kavramına yönelik herhangi bir anlatım yer almamaktadır.

(M-32) Zekâ mücadelesi ve toplumsal denge anlatılmış, vatanseverlikle ilgili bir gönderme bulunmamaktadır.

(M-33) Mizahi ve düşündürücü içerik taşıyan bu masalda vatan ya da millet kavramı geçmemektedir.

(M-34) Bilgelik ve adalet temaları anlatılmış, vatanseverlik değerine rastlanmamaktadır.

(M-35) Adalet ve toplumsal eşitlik anlatılmış, vatan ya da milletle ilgili bir bağ kurulmamıştır.

(M-36) Azim ve kararlılık temaları öne çıkmakta ancak vatanseverlik kavramı yer almamaktadır.

(M-37) Doğa ve doğruluk temaları ağırlıktadır. Vatan ya da halk savunusu gibi içerikler bulunmaz.

(M-38) Dostluk ve güven temaları işlenmiş, vatanseverlikle ilişkilendirilebilecek bir ifade yer almamaktadır.

(M-39) Bireysel seçim ve sevgi vurgulanmakta, vatan ya da millet teması yer almamaktadır.

(M-40) Zorluklara karşı mücadele anlatılmış ancak bu mücadele vatan ya da millet uğruna verilmemektedir.

(M-41) Cesaret ve bireysel farklılık anlatılmış, vatan ya da millete yönelik herhangi bir vurgu yer almamaktadır.

(M-42) Adalet, bilgelik ve aile değerleri öne çıkmaktadır. Vatanseverliğe dair bir anlatım yoktur.

(M-43) İyilik ve pişmanlık temaları ağırlıktadır. Vatan ya da toplumsal aidiyet temaları yer almamaktadır.

(M-44) Evlilik ve sadakat öne çıkmakta, vatan ya da ulusa yönelik bir gönderme bulunmamaktadır.

(M-45) Sevgi ve mecazi anlatım işlenmiş, vatanseverlik teması yer almamaktadır.

(M-46) Ahlaki değerlerin karşılaştırması yapılmakta, vatan ya da halkla ilgili bir vurgu bulunmamaktadır.

(M-47) Görev ve dürüstlük temaları ön planda olsa da vatanseverliğe dair bir anlatım bulunmaz.

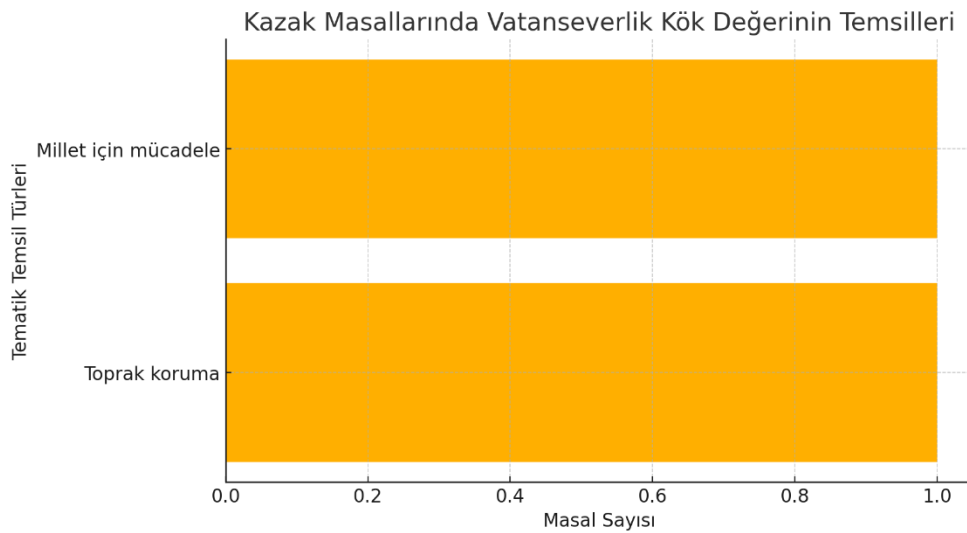
(M-48) Açgözlülük ve ceza anlatılmış, vatan ya da kültürel değerlerle ilişkilendirilmemektedir.

(M-49) Zekâ ve çözüm arayışı işlenmiştir, vatanseverlik teması gözlemlenmemektedir.

(M-50) Dayanışma ve bilgi aktarımı ön plandadır. Vatan ya da kültürel mirasa yönelik bir anlatım yer almamaktadır.

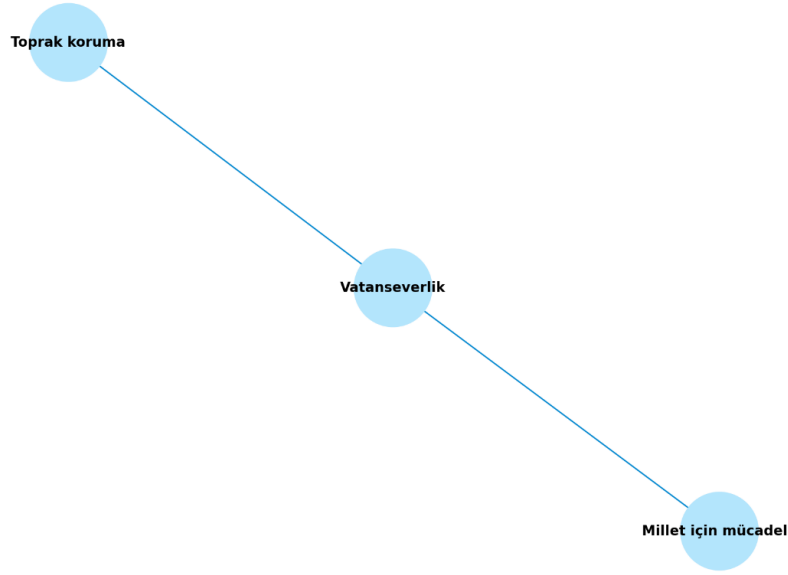
Tüm kazak masalları vatanseverlik kök değeri açısından incelendiğinde yalnızca M-22 (Avcı Han'ın Kırk Oğlu) ve M-23 (Kahraman Hasan) masallarında vatanseverlik değeri doğrudan biçimde temsil edildiği tespit edilmiştir.

Kazak masallarında “vatanseverlik” kök değerinin dolaylı temsilleri aşağıda Şekil 17’de görselleştirilmiştir.

Şekil 17. Vatanseverlik kök değerinin Kazak masallarındaki dolaylı temsiller

Şekil 17 Kazak masallarında vatanseverlik kök değerinin işlendiği tematik temsilleri göstermektedir. Vatanseverlik yalnızca iki masalda doğrudan olarak yer almıştır. Bu temsillerden biri toprak koruma, diğeri ise millet uğruna mücadele etme davranışlarıyla anlatılmıştır. Diğer 48 masalda ise bu kök değer hiçbir biçimde yer almamıştır.

Şekil 18. Vatanseverlik kök değerinin Kazak masallarındaki tematik haritası

Şekil 18'deki tematik harita, Kazak masallarında “Vatanseverlik” kök değerinin temsillerini merkezde Vatanseverlik kavramı olacak şekilde göstermektedir. Toprak koruma ve millet için mücadele vatanseverlik kavramının Kazak masallarındaki karşılığıdır. Bu durum, Kazak masallarında vatanseverlik değerinin genel olarak doğrudan ve savaş temelli bir biçimde işlendiğini ancak yaygın olmadığını göstermektedir.

4.10. Kazak Masallarında Yardımseverlik Kök Değerine İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Yardımseverlik, bireyin karşılıksız olarak başkalarının ihtiyaçlarına cevap vermesi, zor durumda olanlara destek olması, paylaşma ve dayanışma duygusuyla hareket etmesi anlamına gelir. Toplumsal birlikteliğin gelişmesini sağlayan, bireyler arasında empatiyi ve güveni artıran temel insani değerlerden biridir.

Kazak masallarında yardımseverlik kök değeri, genellikle zor durumda olan birine destek olma, karşılık beklemeden yardım etme, yabancıya, yaşlıya, hayvana ya da düşmana bile merhamet gösterme, iyiliğe iyilikle karşılık verme, paylaşma ve başkasının yükünü hafifletme, ihtiyaç sahibinin eksikliğini gidermek ve tanımadığı biri için bile çaba sarf etme davranış ve tutumlar üzerinden temsil edilmektedir.

Masallarda yardımseverlik davranışı genellikle olumlu sonuçlar doğurmakta, karakterler bu özellikleri sayesinde ödüllendirilmekte ya da sorunlardan kurtulmaktadır. Bu durum, yardımseverliğin hem bireysel hem de toplumsal düzeyde bir erdem olarak aktarıldığını gösterir.

Yardımseverlik, bireyin karşılık beklemeden, zor durumdaki birine destek olması; paylaşması, koruması ya da başkası için çaba göstermesi gibi davranışlarla ilişkilidir. Bu değer Kazak masallarında yalnızca “yardım etmek” kelimesiyle değil; aşağıdaki tutumlar ve anlatı örüntüleriyle dolaylı olarak temsil edilmiştir. Bu dolaylı temsiller aşağıdaki temalarla ifade edilmektedir:

Zor Durumdakine Destek Olmak: Karakterin düşmüş, hasta, dışlanmış veya muhtaç bir kişiye yardım etmesi, yardımseverliğin en yaygın dolaylı ifadesidir. Örnek masallar: M-38, M-41.

Merhamet Göstermek (Düşmana veya Yabancıya): Kahramanın, kendisine kötülük yapan ya da hiç tanımadığı birine acıması ve ona zarar vermemesi, yardımseverliğin yüksek düzeydeki bir tezahürüdür. Örnek masallar: M-14.

Karşılık Beklemeksizin İyilik Yapmak: Bir karakterin, herhangi bir kazanç ya da çıkar amacı olmadan başkasına iyilikte bulunması, yardımseverliğin dolaylı anlatımıdır. Örnek masallar: M-11.

Hayvanlara Yardım Etmek / Onlara Sahip Çıkmak: Masallarda hayvan karakterlere gösterilen şefkat ya da yardım, insanî değerlerin aktarımı açısından önemlidir. Örnek masallar: M-41 (ayı çocuğa bakar).

Paylaşmak – Gıda / Eşya / Alan: Sahip olduklarını bir başkasıyla paylaşmak, özellikle kıtlık ya da zor koşullarda paylaşımında bulunmak yardımseverliğin davranışsal anlatımıdır. Örnek masallar: M-6, M-14.

Birine Rehberlik Etmek / Yol Göstermek: Bilgisi, deneyimi ya da sezgisiyle birine doğru yolu göstermeye çalışan karakterin bu davranışı, yardımseverliğin bilişsel bir biçimidir. Örnek masallar: M-35, M-42.

Korumak / Sahip Çıkmak: Bir karakterin zayıf olanı tehlikeden koruması ya da onun yerine sorumluluk alması, koruyucu yardımseverliği ifade eder. Örnek masallar: M-11, M-14.

Geçmişte Yardım Edilmiş Birinin İyiliğe Karşılık Vermesi (İyilik Döngüsü): Masallarda daha önce yardım gören bir karakterin, zor zamanda yardım ettiği kişiye geri dönmesi ya da başkasına iyilik yapması, yardımseverliğin döngüsel temsiline işarettir. Örnek masallar: M-38.

Bu temalar, Kazak masallarında yardımseverliğin yalnızca bireyler arası bir yardım eylemi olarak değil, merhamet, empati, dayanışma ve toplumsal sorumluluk gibi kavramlarla da ilişkilendirilerek dolaylı olarak aktarıldığını göstermektedir. Her bir masalda doğrudan ya da dolaylı olarak yardımseverlik kök değerinin bulunma durumu Tablo 13’de gösterilmektedir.

Tablo 13

Yardımseverlik Kök Değerinin 50 Kazak Masalında Bulunma Durumu

Masal Sıra	Masal Kodu	Masal Adı	Yardımseverlik Kök Değeri	
			Doğrudan Geçtiği Masal	Dolaylı Geçtiği Masal
M-1	YDA	Yılan Derili Adam	0	0
M-2	KNFY	Kedi Neden Fare Yer?	0	0
M-3	KNH	Köpek Neden Hırlar?	0	0
M-4	TKNK	Tavşanın Kuyruğu Neden Kısa?	0	0
M-5	LH	Lider Hayvanlar	0	0
M-6	GKÖ	Güçlü Köpeğin Ölümü	0	0
M-7	KNU	Kurt Neden Ulur?	0	0
M-8	KKİNA	Köpek ve Kedi İnsanlara Nasıl Alıştı?	0	0
M-9	KKND	Köpek İle Kedi Neden Düşman?	0	0
M-10	FKK	Fare, Köpek ve Kedi	0	0
M-11	CDSSN	Cesur Dağ Sıçanı, Su Nerede?	1	0
M-12	BGV	Baykuş Görtürsen Vur	0	0
M-13	KK	Kartal ve Kuzgun	0	0
M-14	AYTK	Sarı Aygır ile Topal Kurt	1	0
M-15	SNV	Sivrisinek Neden Vızıldar?	0	0
M-16	TDNY	Tavşanın Dudakları Neden Yarık?	0	0
M-17	SNY	Serçe Neden Yürüyemez?	0	0
M-18	AS	Akbaşlı Serçe	0	0
M-19	KÖGNS	Kırmızı Ördüğün Göğsü Neden Sarı?	0	0
M-20	AT	Altın Topay (Altın Aşık)	0	0
M-21	TA	Tüccar Arzu	0	0
M-22	AITKO	Avcı Han'ın Kırk Oğlu	0	0
M-23	KH	Kahraman Hasan	0	0
M-24	GS	Gül Sanobar	0	0
M-25	SÖ	Sumergen'in Ölümü	0	0
M-26	ST	Sihirli Taş	0	0
M-27	B	Burak	0	0
M-28	AKA	Aldar Köse ve Arkadaşı	0	0
M-29	AÖBKİDK	Aldar'ın Öküz Bakması ve Kervancıyı İki Defa Kandırması	0	0
M-30	AKTTE	Aldar'ın Keloğlanı Tedavisi ve Tövbeye Etmesi	0	0
M-31	AKAH	Aldar Köse İle Alaşa Han	0	0
M-32	JA	Jirenşe İle Aldar	0	0
M-33	AJ	Aldar İle Jirenşe	0	0
M-34	AIJK	Ama Janibek, Jirenşe ve Köse	0	0
M-35	HFY	Han İle Fakir Yolcu	0	0
M-36	KNHO	Kel Nasıl Han Olmuş	0	0
M-37	AGA	Adalet ve Gül Ağacı	0	0
M-38	AH	Ahmetbek İle Hasan	0	1
M-39	KSK	Kocasını Seçen Kız	0	0
M-40	ALK	Altın Kuş	0	0
M-41	AÇ	Ayı Çocuk	0	1
M-42	ZÇ	Zengin ve Çocuğu	0	0
M-43	Aİ	Acımasız İhtiyar	0	0
M-44	Ş	Şamşit	0	0
M-45	PÜK	Padişahın Üç Kızı	0	0
M-46	İK	İyilik ile Kötülük	0	0
M-47	PÇ	Padişahın Çobanı	0	0
M-48	TŞ	Taş Şehir	0	0
M-49	PAKK	Padişahın Kaybolan Kızı	0	0
M-50	HUT	Hoca, Usta, Terzi	0	0

Kazak masallarında geçen “yardımseverlik” kök değerine ilişkin doğrudan veya dolaylı ifadeler aşağı sıralanmıştır.

(M-1) Aile içi bağıllık ve eşe sadakat işlenmiş; ancak yardımseverlik teması doğrudan ya da dolaylı olarak yer almamaktadır.

(M-2) Aldatma ve güvensizlik temaları ağırlıktadır. Yardımseverlik değeri işlenmemiştir.

(M-3) Koruma içgüdüsü vurgulanmış ancak yardım etme veya karşılıksız destekleme davranışı yer almamaktadır.

(M-4) Mizahi ve ceza merkezli anlatıda yardımseverlik temasına yer verilmemiştir.

(M-5) Liderlik ve liyakat temaları ön planda olup yardımseverlik içeriği yoktur.

(M-6) Sadakat ve cesaret işlenmiş ancak yardımseverliğe dair bir ifade bulunmamaktadır.

(M-7) Doğal içgüdüler ve yalnızlık anlatılırken yardımseverlikle ilgili bir durum gözlenmemektedir.

(M-8) İnsanlarla kurulan ilişki anlatılırken yardımseverlik davranışına yer verilmemiştir.

(M-9) Güvensizlik ve düşmanlık işlenmiş, iyilik yapma ya da yardımseverlik davranışı gözlenmemiştir.

(M-10) Mizahi anlatım ve kıskançlık vurgulanmış, yardımseverlik içeriği bulunmamaktadır.

“Dağ sıçanı, diğer hayvanların susuz kaldığını görünce hemen onlara su bulmak için yola çıktı.” (M-11) Bu davranış karşılık beklemeden yapılan bir yardım eylemi olup doğrudan yardımseverlik değerini temsil etmektedir.

(M-12) Kehanet ve bilgelik anlatımı yer almakta, yardımseverliğe dair bir davranış bulunmamaktadır.

(M-13) Ahlaki öğüt ve onurlu yaşam temaları vurgulanmış, yardımseverlik değeri gözlenmemiştir.

“Sarı Aygır, düşmanının yardıma ihtiyacı olduğunu görünce onu sırtına aldı.” (M-14). Düşmana bile yardım eden kahramanın davranışı, doğrudan yardımseverlik değerini yansıtır.

(M-15) Mizahi ve cezalandırıcı anlatım ağırlıklıdır, yardımseverlik değeri bulunmamaktadır.

(M-16) Acelecilik ve ceza temaları yer almakta, yardımseverlik teması yoktur.

(M-17) Tartışma ve çekişme üzerinden ilerleyen anlatımda yardımseverlik davranışı gözlenmemektedir.

(M-18) Cesaret teması öne çıkarılmış, başkasına yardım etme teması işlenmemiştir.

(M-19) Duygusal kırılma ve uzaklaşma vurgulanmış, yardımseverlik davranışı bulunmamaktadır.

(M-20) Sabır ve oyun temaları yer almakta, yardım etme eylemine rastlanmamaktadır.

(M-21) Sorumluluk ve sadakat temaları öne çıkmaktadır. Yardımseverliğe ilişkin doğrudan ya da dolaylı bir ifade bulunmamaktadır.

(M-22) Vatan sevgisi ve cesaret temaları yer almakta ancak yardımseverlik teması gözlenmemektedir.

(M-23) Halkı koruma ve kahramanlık anlatılmaktadır, yardımseverlik eylemi doğrudan işlenmemiştir.

(M-24) Sevgi, sadakat ve beklemek üzerine kurulu masalda yardımseverlik davranışı bulunmamaktadır.

(M-25) Fedakârlık ve yas işlenmiş ancak yardımseverliğe dair bir tutum gözlenmemektedir.

(M-26) Annelik sevgisi ve cesaret ön plandadır. Yardımseverlik temasına rastlanmaz.

(M-27) Sadakat ve doğruyu savunma öne çıkmakta, yardımseverliğe dair bir ifade yer almamaktadır.

(M-28) Mizahi adalet arayışı anlatılmakta, yardım etme eylemi gözlemlenmemektedir.

(M-29) Zekâ ve uyanıklık temaları işlenmiş, yardımseverlikle ilgili bir durum yoktur.

(M-30) Pişmanlık ve içsel dönüşüm anlatılmakta ancak yardımseverlik değeri işlenmemektedir.

(M-31) Adalet ve kurnazlık temaları ön plandadır. Yardımseverliğe dair herhangi bir davranışa yer verilmemiştir.

(M-32) Bilgelik yarışması niteliğindeki bu masalda yardımseverlik teması bulunmamaktadır.

(M-33) Mizahi ve zekâyâ dayalı anlatıda iyilik yapma veya yardım etme davranışı gözlemlenmez.

(M-34) Sorulara cevap verme ve adil karar verme temaları öne çıkmakta, yardımseverlik teması bulunmamaktadır.

(M-35) Eşitlik ve bilgelik vurgulanmış fakat yardımseverlik içeriği yer almamaktadır.

(M-36) Azim ve toplumsal yükseliş anlatılmakta, başkalarına yardım etme davranışı gözlenmemektedir.

(M-37) Doğruluk ve adalet değerleri öne çıkmakta, yardımseverliğe dair herhangi bir ifade yer almaz.

Hasan, kendisini aldatan arkadaşına yine de zor zamanında el uzattı (M-38). Bu davranış, karşılık beklemeksizin yardım etme şeklinde yorumlanabilir ve dolaylı yardımseverlik örneğidir.

(M-39) Sevgi ve kişisel özgürlük temaları işlenmiş; yardımseverliğe dair bir ifade yer almamaktadır.

(M-40) Sabır ve mücadele temaları öne çıkmakta, yardımseverliğe ilişkin bir örnek bulunmamaktadır.

Ayı, çocuğa insan gibi bakmış; onu büyütüp kendi evladı gibi korumuştur (M-41). Ayı'nın gösterdiği şefkat ve bakım, yardımseverlik değerinin dolaylı bir örneğidir.

(M-42) Adalet ve akıl temaları ön plandadır. Yardımseverlik davranışı gözlemlenmemektedir.

(M-43) Pişmanlık ve tövbe anlatılırken yardımseverlikle ilişkilendirilebilecek bir içerik bulunmamaktadır.

(M-44) Ailevi sadakat ve fedakârlık öne çıkmakta ancak doğrudan ya da dolaylı yardımseverlik davranışı yer almamaktadır.

(M-45) Sevgi ve mecazlı anlatım ön plandadır; yardımseverlik içeriği yer almaz.

(M-46) Ahlaki karşıtlıklar üzerine kurulu masalda yardımseverlik eylemi işlenmemiştir.

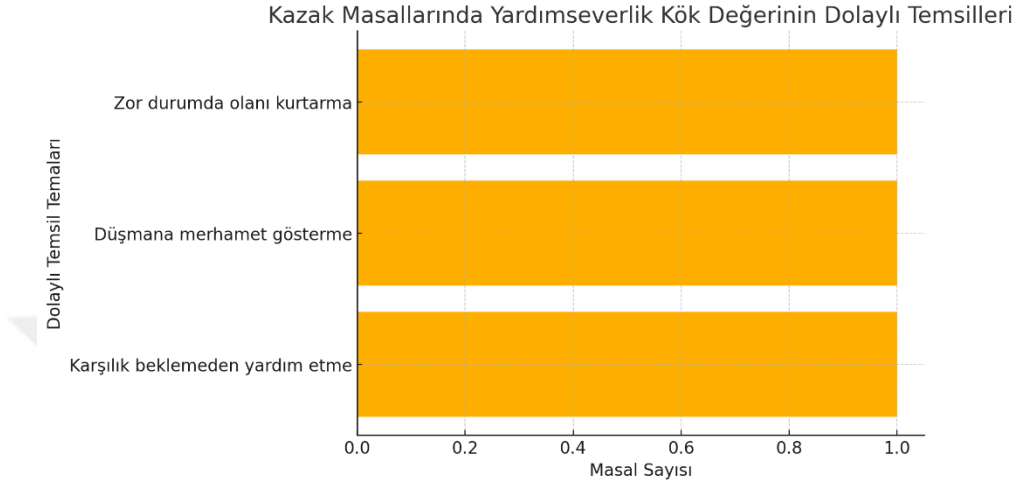
(M-47) Sorumluluk ve güvenilirlik vurgulanmakta, yardımseverlik teması bulunmamaktadır.

(M-48) Açgözlülük ve ceza anlatımı yer almakta, yardımseverlik gözlemlenmemektedir.

(M-49) Zekâ ve çözüm üretme anlatılmış, yardımseverlik davranışı yer almamaktadır.

(M-50) Bilgi aktarımı ve iş birliği temaları işlenmiş, yardımseverlik değeri gözlenmemektedir.

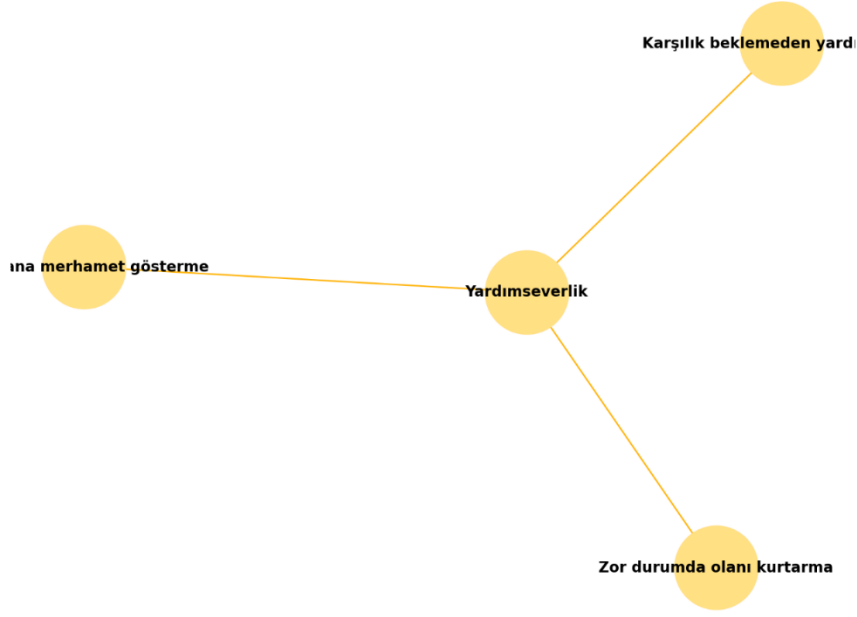
Kazak masallarında “yardımseverlik” kök değerinin dolaylı temsilleri aşağıda Şekil 19’da görselleştirilmiştir.

Şekil 19. Yardımseverlik kök değerinin Kazak masallarındaki dolaylı temsiller

Şekil 19 Kazak masallarında yardımseverlik kök değerinin dolaylı biçimde temsil edildiği temaları göstermektedir. Yardımseverlik, doğrudan ifadeler kadar olmasa da dolaylı olarak da bazı masallarda kendini göstermiştir. Özellikle üç ana tema; karşılık beklemeden yardım etmek, düşmana bile merhamet göstermek ve zor durumda olana destek vermek şeklinde işlenmiştir. Bu temalar, masal kahramanlarının insani değerlere sahip olduğunu, yardımseverliğin sadece dostlar için değil, düşmanlar ya da yabancılar için de geçerli olabildiğini göstermektedir.

Kazak Masallarında Yardımseverlik Değerinin Tematik Haritası

Şekil 20. Yardımseverlik kök değerinin Kazak masallarındaki tematik haritası

Şekil 20'deki tematik harita, Kazak masallarında yardımseverlik kök değerinin dolaylı olarak nasıl temsil edildiğini merkezde yardımseverlik kavramı ile göstermektedir. Yardımseverlik yalnızca birebir yardım eylemleriyle değil; zor zamanlarda desteğe koşmak, Düşmana bile şefkat göstermek ve karşılık beklemeden iyilik yapmak gibi daha derin temalarla da masallarda yer bulmaktadır.

BÖLÜM V

SONUÇ

Kazak masalları incelendiğinde, bu anlatıların yalnızca geçmişin sözlü mirasını taşımadığı; aynı zamanda bir milletin geleceğini şekillendiren değerleri kuşaktan kuşağa aktardığı ve toplumu ahlakî, kültürel ve insani açılardan yücelten güçlü birer eğitim aracı olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Kazak masallarının kök değerler eğitimi açısından incelenmesini gerçekleştirmek amacıyla yapılan bu çalışmada Kazak sözlü anlatı geleneğinin bir yansıması olan 50 masal, “Adalet, dostluk, doğruluk/dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik” kök değerinin temsil edilme durumu açısından analiz edilmiştir. İnceleme kapsamına alınan 50 Kazak masalı, Kazakistan Millî Kütüphanesi bünyesinde yayımlanmış derleme kitaplardan temin edilmiştir. Masallar, öncelikle içerik bakımından zenginliği, geleneksel anlatı yapısını koruyup korumadığı ve farklı kök değerleri yansıtabilecek çeşitlilikte olması esas alınarak seçilmiştir. Masalların seçiminde hem epik yapı hem de eğitsel içerik barındıran örneklerin dengeli biçimde temsil edilmesine dikkat edilmiştir. Seçilen masalların Türkiye Türkçesine aktarımı sürecinde, anlatıların özgün yapısı korunmuş; ancak bazı deyim, sözcük ve ifadeler anlam bütünlüğü gözetilerek günümüz okuyucusunun kolayca anlayabileceği şekilde sadeleştirilmiştir. Metinler, içerik çözümlemesi yöntemiyle değerlendirilmiş, her bir kök değerinin doğrudan ya da dolaylı temsil biçimleri tematik analiz yoluyla tespit edilmiştir. Bu sayede hem anlatı düzeyinde değerlerin görünürlüğü hem de bu değerlerin çocuklara ve yetişkinlere hangi yollarla aktarıldığı belirlenmiştir.

Masallar Türkçe çevirisi yapıldıktan sonra “Adalet, dostluk, doğruluk/dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik” kök değerinin temsil edilme durumu açısından analiz edilerek bulgular ve yorumlar başlığı altında

sunulmuştur. Her bir masalın içerdği temaları, karakterlerin davranışlarını ve hikâyelerin verdiği dersleri dikkate alarak genel bir yorum yapmak mümkündür. Masallarda sıkça karşılaşılan bu kök değerlerin nasıl ele alındığını ve hangilerinin öne çıktığı analiz edilmiştir. Analizde elde edilen bulgular, her bir kök değer açısından aşağıdaki sonuçları ortaya çıkarmıştır.

- Adalet, bireyin ve toplumun hak temelli düzenini koruyan; haklının hakkını almasını, suçlunun cezalandırılmasını ve kararların objektif verilmesini sağlayan evrensel bir değerdir. Toplamların düzen içinde varlığını sürdürebilmesi, bireyler arasında güvenin oluşması ve toplumsal barışın sağlanması açısından adalet, temel bir işlev üstlenmektedir. Elde edilen bulgulara göre; 12 masalda adalet kök değeri doğrudan, 9 masalda ise dolaylı olarak işlenmiştir. 29 masalda ise bu değere ilişkin herhangi bir temsile rastlanmamıştır. Doğrudan temsillerde, adalet çoğunlukla; haklının hakkını teslim etmek, suçlunun cezasını vermek, yöneticilerin adil kararlar alması, masallardaki çözümün adil olması ve emeğin, doğruluğun ve çalışkanlığın ödüllendirilmesi şeklinde yer alırken dolaylı temsillerde; karar verirken tarafsız davranmak, kendi hatasının farkına varmak ve haklıyı savunmak gibi yollarla temsil edildiği görülmüştür. Masallarda adaletin hem bireyler arası ilişkilerde hem de yönetsel bağlamlarda yer aldığı, çoğu zaman toplumun vicdanı konumundaki karakterler aracılığıyla aktarıldığı anlaşılmaktadır. Adalet kök değeri, Kazak masallarında oldukça belirgin biçimde işlenmiş ve en sık karşılaşılan kök değerlerden biri olarak öne çıkmıştır. Bu, Kazak halkının sözlü kültüründe adaletin ne denli önemli bir değer olduğunu göstermektedir. Masallarda adalet sadece bireyler arası ilişkileri değil, yöneten ile yönetilen arasındaki bağları da düzenleyen bir unsur olarak sunulmaktadır. Bu bağlamda adaletin, Kazak halk masallarında hem hukuki hem de ahlakî bir ölçüt olarak varlığını sürdürdüğü; kararların ve davranışların bu değer temelinde değerlendirildiği sonucuna ulaşılabilir.
- Dostluk, güvene dayalı, karşılıklı bağlılık ve dayanışma duygusunu içeren bir toplumsal değerdir. Hem bireyler arası ilişkilerde hem de toplumsal barışın temelinde yer alan bu değer, halk anlatılarında genellikle fedakârlık, sadakat ve birliktelik ekseninde sunulmaktadır. Elde edilen bulgulara göre; 7 masalda dostluk kök değeri doğrudan, 6 masalda ise dolaylı olarak temsil edilmiştir. 37 masalda dostluk temasına dair herhangi bir anlatı yer almamıştır. Doğrudan temsillerde, dostluk; kahramanların birbirine duyduğu güven, birbirini yarı yolda bırakmama, zor zamanlarda birbirine destek olma ve sadık arkadaşlık ilişkileri üzerinden anlatılmıştır. Dolaylı temsillerde

ise; paylaşma, arkadaşı için fedakârlık yapma ve dostluğu bozanlara karşı durma gibi davranışlar üzerinden dostluk değeri ima edilmiştir. Dostluk, bazı masallarda hem insan hem de hayvan karakterler arasında kurulmuş; bu bağlamda dostluk ilişkisi türler arası dayanışma şeklinde de sunulmuştur. Dostluk kök değerinin Kazak masallarında daha çok bireysel bağlamda temsil edildiği, ancak toplumun dayanışmacı yapısını da yansıttığı görülmektedir. Bu masallarda dostluk, genellikle karakterler arası sadakat ve karşılıklı güven üzerinden şekillenmekte; bazen dostluk ilişkileri test edilmekte, bazen de dostluk sayesinde kahramanlar zorlukları aşmaktadır. Masallarda dostluk ilişkisi, sadece bir arada bulunma hâli değil; aynı zamanda değer temelli bir bağ olarak işlenmiş ve kahramanlara ahlakî üstünlük kazandıran bir unsur olduğu sonucunu ortaya koymuştur.

- Doğruluk, bireyin söz ve davranışlarının gerçeğe uygunluğu, yalan söylemekten kaçınması ve adaletin yanında yer alması anlamına gelir. Bu değer hem bireyin kendi iç dünyasına hem de topluma karşı sorumluluğunun bir yansımasıdır. Masallar, doğruluk değerini çocuklara ve yetişkinlere aktarmada önemli bir araç olarak işlev görmektedir. Elde edilen bulgulara göre 6 masalda doğruluk kök değeri doğrudan, 5 masalda dolaylı biçimde yer almıştır. 39 masalda doğruluk değerine ilişkin bir temsil bulunmamaktadır. Doğrudan temsillerde, karakterler yalan söylememekte, her durumda gerçeği savunmakta ve bu tavırlarıyla takdir edilmekte ya da ödüllendirilmektedir. Örnek olarak karakterin yanlış anlaşılma pahasına doğruyu söylemesi ve bir yöneticinin yalana karşı adaletli bir duruş sergilemesi gibi durumlar ön plana çıkmaktadır. Dolaylı temsillerde ise doğruluk, yalanın cezasını çekmek; gerçeğin sonunda ortaya çıkması ve doğru davrananların toplum tarafından kabul görmesi gibi dolaylı anlatımlarla aktarılmıştır. Bu tür anlatımlar, dinleyicinin veya okuyucunun olayın sonunda doğrunun kazandığını sezmesini sağlayarak dolaylı fakat etkili bir değer aktarımı sunmaktadır. Kazak masallarında doğruluk, ahlakî bir rehberlik işlevi görmektedir; doğru davranan karakterlerin ödüllendirilmesi yoluyla bu değer önemi pekiştirilmektedir. Aynı zamanda doğruluk, çoğu zaman adaletle iç içe işlenmiş, yöneticilerin, kahramanların veya sıradan bireylerin doğru davranışları masal kurgusunun çözümüne yön vermiştir. Bu bağlamda doğruluk değeri, Kazak halk kültüründe hem bireysel ahlakın hem de toplumsal düzenin temel taşı olduğu sonucuna ulaşılabilir.
- Özdenetim; bireyin öfke, hırs, açgözlülük gibi dürtülerini bastırması, duygularını dengelemesi ve ani tepkiler yerine bilinçli kararlar almasıdır. Masallar aracılığıyla bu

değer, özellikle çocuklara davranışsal denetim ve sabırlı olma gerekliliğini aktarmak açısından önemlidir. Elde edilen bulgulara göre 5 masalda özdenetim değeri doğrudan, 4 masalda ise dolaylı olarak temsil edilmiştir. 41 masalda ise bu değere dair açık veya örtük bir anlatım bulunmamaktadır. Doğrudan temsillerde, karakterler kendilerini öfke, açgözlülük ya da sabırsızlık karşısında tutmayı başarmış; bu davranışlarıyla olumlu sonuçlar elde etmişlerdir. Kahramanın hiddetini kontrol etmesi, bir haksızlığa karşı sabırla adaleti beklemesi ve açgözlü davranmak yerine kanaatkâr kalması örnek anlatılardır. Dolaylı temsillerde ise sabırsız davranışın cezalandırılması, acelecilikten doğan pişmanlık ve duygularını bastırmayı başaran karakterlerin öne çıkması gibi anlatılar yer almıştır. Bu anlatılar, özdenetim değerini doğrudan ifade etmese de dinleyiciye/okuyucuya bu değer dolaylı etkisini sezdirir. Kazak masallarında özdenetim kök değerinin sınırlı sayıda masalda yer alması, bu değer doğrudan aktarım yerine daha çok dolaylı anlatılarla örülmesini sağlamaktadır. Özellikle öfke, açgözlülük ve sabırsızlık gibi durumların olumsuz sonuçlar doğurması, özdenetimin gerekliliğini vurgular niteliktedir. Bu bağlamda, özdenetim Kazak masallarında hem bireyin iç disiplini hem de toplumla sağlıklı ilişki kurma aracı olarak ortaya çıkmaktadır. Değerin temsili, çoğu zaman karakterin başına gelen olumlu ya da olumsuz sonuçlarla güçlendirilmiş ve ahlakî öğrenmeyi destekleyecek biçimde kurgulanmıştır. Öz denetim; bireyin duygu ve dürtülerini kontrol etmesi, sabır göstermesi, öfkeye ve açgözlülüğe karşı direnç göstermesi gibi davranışlarla masallarda yer bulmuştur. Elde edilen bulgulara göre 7 masalda öz denetim doğrudan, 14 masalda ise dolaylı olarak temsil edilmiştir. Masallarda öz denetim genellikle, doğru zamanda susmak, öfkeyi bastırmak, sabırla beklemek gibi olumlu davranışlarla ödüllendirilmiş; buna karşılık sabırsızlık, öfkeye yenik düşme, açgözlülük gibi öz denetim eksiklikleri çeşitli cezalarla sonuçlanmıştır. Dolaylı temsiller incelendiğinde, öz denetimle ilişkilendirilen kavramlar arasında en sık rastlananlar; sabırsızlık ve acelecilik, öfkeye yenilme ile hırs ve açgözlülük olmuştur. Masallar bu yönüyle çocuklara, yalnızca dışsal davranışları değil, aynı zamanda duygularla başa çıkma becerilerini de öğretmeyi hedefleyen güçlü birer eğitim aracıdır. Bu açıdan öz denetim, Kazak halk anlatılarında bireyin ahlakî ve psikolojik gelişimi için vazgeçilmez bir değer olduğu sonucuna ulaşılabilir.

- Sabır, bireyin zorluklar karşısında dayanabilmesi, ani tepkilerden kaçınması ve süreçlere tahammül edebilmesi bakımından toplumsal değer aktarımında önemli bir

ahlakî ilkedir. Elde edilen bulgulara göre sabır 5 masalda doğrudan, 14 masalda ise dolaylı olarak temsil edilmiştir. Geriye kalan masallarda bu değere rastlanmamıştır. Masallarda sabır değeri genellikle şu yollarla işlenmiştir: Doğrudan temsillerde sabırlı olan karakterlerin ödüllendirilmesi, başarıya ulaşmaları ve ahlakî üstünlüklerinin vurgulanması söz konusudur. Dolaylı temsillerde ise sabrın zıttı olan sabırsızlık, acelecilik, ani kararlar ve tahammülsüzlük davranışları, karakterlerin başarısızlığı veya cezalandırılmasıyla sonuçlandırılmıştır. Özellikle “Altın Topay”, “Adalet ve Gül Ağacı”, “Padişahın Üç Kızı” gibi masallarda sabır doğrudan bir değer olarak öne çıkarken “Sarı Aygır ile Topal Kurt”, “Tavşanın Dudakları”, “Altın Kuş”, “Taş Şehri” gibi anlatılarda sabırsızlık nedeniyle yaşanan olumsuz sonuçlar, bu değer dolaylı temsilini oluşturmuştur. Bu yönüyle sabır değeri, Kazak masallarında çocuklara yalnızca ahlakî bir değer olarak değil, aynı zamanda bireyin duygusal olgunluğunu geliştiren bir erdem olarak görüldüğü sonucuna ulaşılabilir.

- Saygı, bireyin hem sosyal ilişkilerde hem de toplumsal yapı içerisinde kendisinden büyük, bilgili, güçlü ya da farklı olanlara karşı geliştirdiği olumlu tutumları içermektedir. Bu tutumlar bireyin hem bireysel gelişimi hem de toplumsal uyumu açısından temel bir değer taşımaktadır. Yapılan analiz sonucunda, saygı, 4 masalda doğrudan, 1 masalda ise dolaylı biçimde temsil edilmiştir. 45 masalda saygı değerine doğrudan ya da dolaylı bir yer verilmemiştir. Doğrudan temsillerde, karakterlerin anne-babaya, yaşlılara, bilgelere ya da otorite figürlerine saygılı davranışlar sergilediği gözlemlenmiştir. Bu tür davranışlar genellikle övgü, yardım, başarı ve onurlandırma ile ödüllendirilmiştir. Örnek olarak M-21 (Tüccar Arzu): yaşlı kadına hürmet, M-27 (Burak): annesine karşı saygılı tutum, M-35 (Han ile Fakir Yolcu): sosyal statü farkı gözetmeksizin saygı gösterilmesi, M-39 (Kocasını Seçen Kız): babaya saygılı itiraz gösterilebilir. Dolaylı temsilde ise (M-23 – Kahraman Hasan), bir otoriteye karşı gelme, saygısızlık sonucunda gelişen pişmanlık ile sonlanmıştır. Dolaylı temsillerde öne çıkan temalar emre karşı gelmek, buyruğa itaatsizlik ve otoriteyi tanımama şeklindedir. Bu sonuçlar, Kazak masallarında saygı değerinin sınırlı sayıda masalda işlendiğini, ancak işlendiği yerlerde birey-toplum ilişkisini kuran güçlü bir erdem olarak vurgulandığını göstermektedir.
- Sevgi, bireylerin duygusal bağ kurma yetisini geliştiren, sosyal ilişkilerin temelini oluşturan ve değer aktarımında önemli rol üstlenen ahlakî bir kavramdır. Yapılan çözümleme sonucunda; 7 masalda sevgi değeri doğrudan, 4 masalda ise dolaylı

biçimde temsil edilmiştir. Geriye kalan 39 masalda sevgiye dair bir anlatı yer almamıştır. Doğrudan temsillerde, sevgi; eşler arası bağlılık, evlat sevgisi, lider sevgisi ya da âşık olma temaları üzerinden açık bir biçimde ifade edilmiştir. Bu değer genellikle karakterlerin fedakârlık yapmasına, bağlılık göstermesine veya sevdikleri uğruna mücadele etmesine neden olmaktadır. Örnek olarak; M-1 (Yılan Derili Adam): eşe duyulan içten bağlılık, M-26 (Sihirli Taş): çocuğun annesine sevgisi, M-45 (Padişahın Üç Kızı): evlat sevgisinin mecazla ifadesi şeklinde yer alırken dolaylı temsillerde ise sevgi; kayıp sonrası duyulan hasret, başkası için özveride bulunma, iyiliğini düşünerek hareket etme gibi davranışlarla yansıtılmıştır. Bu tür anlatılarda sevgi doğrudan ifade edilmese de karakterin davranışlarının arka planında sevgi teması yer almaktadır. Dolaylı temsillerin öne çıkan temaları Fedakârlık, özveri / kendinden vazgeçme, hasret ve özlem ve iyilik düşüncesi şeklindedir. Bu bulgular göstermektedir ki, Kazak masallarında sevgi kök değeri yalnızca bir duygunun aktarımı değil, aynı zamanda karakterin davranışına yön veren güçlü bir içsel motivasyon olarak işlenmektedir. Masallarda sevgi, hem olumlu sonuçlara vesile olan bir değer hem de kültürel normların oluşumunda temel bir ahlakî unsur olarak dikkat çekmektedir.

- Sorumluluk, bireyin kendi davranışlarının ve kararlarının arkasında durması, kendisine veya başkalarına karşı üstlendiği görevleri yerine getirmesi ve sonuçlarını kabul etmesi anlamına gelen temel bir ahlakî değerdir. Yapılan inceleme sonucunda, sorumluluk değeri, 6 masalda doğrudan; 3 masalda ise dolaylı biçimde temsil edilmiştir. Geriye kalan 41 masalda bu değere ilişkin herhangi bir anlatı yer almamıştır. Doğrudan temsillerde, karakterlerin kendilerine verilen görevleri yerine getirmesi, emaneti koruması ya da verdikleri sözleri tutması açık şekilde ifade edilmiştir. Örnek olarak; M-3 (Köpek Neden Hırlar?): koruma görevi, M-21 (Tüccar Arzu): babadan alınan görevin eksiksiz yerine getirilmesi, M-47 (Padişahın Çobanı): sürüyü eksiksiz teslim etme davranışı olarak yer alırken dolaylı temsillerde ise sorumluluk; karakterlerin hatalarının farkına varması, verdikleri sözü yerine getirmesi ya da aldıkları kararların arkasında durmaları şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu anlatımlar açıkça “sorumluyum” demese de davranış düzleminde bu değeri taşımaktadır. Dolaylı temsillerde öne çıkan temalar şunlardır: sözünde durmak, seçiminin sonucunu kabullenmek, hatasını fark etmek ve pişmanlık duymak. Bu bulgular, Kazak masallarında sorumluluk kök değerinin özellikle toplumsal güveni güçlendiren ve birey-toplum ilişkisini düzenleyen bir ilke

olarak ele alındığını ortaya koymaktadır. Ancak bazı masallarda bu değer daha çok dolaylı yollarla aktarılmakta ve karakter davranışları üzerinden sezdirilmektedir.

- Vatanseverlik, bireyin milletine, kültürüne ve toprağına duyduğu sadakat, sevgi ve bağlılığı ifade eden bir temel değerdir. Hem bireysel hem de toplumsal sorumluluk bilincini geliştiren bu değer, halk anlatılarında ulusal kimliğin pekiştirilmesinde önemli bir rol üstlenmektedir. Bulgulara göre sadece 2 masalda (M-22: Avcı Han'ın Kırk Oğlu ve M-23: Kahraman Hasan) vatanseverlik doğrudan işlenmiştir. Hiçbir masalda dolaylı bir temsile rastlanmamıştır. Geriye kalan 48 masalda bu kök değer yer almamıştır. Doğrudan temsillerde vatanseverlik; toprağı koruma, millet uğruna mücadele etme, şeklinde savaş, savunma ve kahramanlık bağlamında sunulmuştur. Özellikle M-22 ve M-23'te kahramanların ülkesini terk etmeme, toprakları uğruna savaşma, millet için kendini feda etme gibi davranışları, bu değerın açık örnekleridir. Bu sonuçlar, Kazak masallarında vatanseverlik kök değerinin oldukça sınırlı biçimde işlendiğini göstermektedir. Değerin yalnızca birkaç kahramanlık anlatısında ve doğrudan ifade biçimleriyle yer alması, bu temanın sözlü kültürde ancak epik ve savaş temalarıyla birlikte ele alındığını ortaya koymaktadır. Bu da geleneksel halk anlatılarında vatanseverliğin daha çok kahramanlıkla özdeşleştiğini, gündelik hayata dair dolaylı temsillerle aktarılmadığını göstermektedir.
- Yardımseverlik, toplumsal bütünlüğü güçlendiren, bireyler arası empatiyi artıran ve kültürel dayanışmayı yaşatan bir değer olarak halk anlatılarında önemli bir yer tutar. Yardımseverlik değeri 2 masalda (M-11 ve M-14) doğrudan, 2 masalda (M-38 ve M-41) ise dolaylı biçimde işlenmiştir. Geriye kalan 46 masalda yardımseverlik değerine dair herhangi bir temsile rastlanmamıştır. Doğrudan temsillerde, kahramanlar yardıma muhtaç olanlara açıkça yardım etmiş, bu davranışları olumlu sonuçlarla ödüllendirilmiştir. Örnek olarak; “M-11 (Cesur Dağ Sıçanı, Su Nerede?): diğer hayvanlar için su arayan kahraman”, “M-14 (Sarı Aygır ile Topal Kurt): düşmanına yardım eden Sarı Aygır”. Dolaylı temsillerde ise karakterler, yardımseverlik değerini dolaylı yollarla sergilemişlerdir. “M-38 (Ahmetbek ile Hasan): İhanete uğrasa da zor durumdaki eski arkadaşına yardım eden kahraman”, “M-41 (Ayı Çocuk): Bir insan yavrusuna merhametle yaklaşan ayı figürü” dolaylı temsillerde öne çıkan temalar ise karşılık beklemeden yardım etmek, zor durumdakine destek olmak ve düşmana bile merhamet göstermek şeklinde yer almıştır. Bu bulgular, Kazak masallarında yardımseverlik değerinin varlığını sürdürdüğünü ancak sınırlı sayıda masalda açık

biçimde işlendiğini göstermektedir. Özellikle doğrudan temsil sayısının azlığı, yardımseverlik temasının daha çok diğer kök değerlerle birlikte ya da dolaylı ifadelerle sunulduğunu ortaya koymaktadır. Yardımseverlik, masallarda bazen bir kahramanlık göstergesi bazen de vicdanî bir karar olarak şekillenmekte ve birey-toplum ilişkisini düzenleyici bir işlev üstlenmektedir.

KAYNAKLAR

- Akbalık, H. (2015). Değerler eğitimi bağlamında Hacı Bektaş-ı Veli'nin eserlerinde yer alan eğitsel unsurlar. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 15-30.
- Anonim. (2005). *Kazak ertegileri: Hayvanat ertegileri*. Almatı: Balalar Adebıyatı.
- Anonim. (2008). *Altın saka Kazak ertegileri*. Almatı: Balalar Adebıyatı.
- Aslan, F. (2013). *Kazak Türkleri masallarında tipler ve motifler*. Ankara: Akçağ.
- Avcı, N. (2007). *Masal araştırmaları ve Türk masalları üzerine notlar*. İstanbul: Yapı Kredi.
- Avezov, M., & İsmayilov, E. (1957). *Kazak ertegileri*. Almaatı: Kazakistan Halkları Asamblesi.
- Bacanlı, H., & Dombaycı, M. A. (2015). Değerler eğitimi yaklaşımları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 13(30), 85-108.
- Batur, A. (1998). *Kazak halk masalları*. Almatı: Kazakistan Halkları Asamblesi.
- Bilgin, N. (1995). *Sosyal psikolojiye giriş*. İzmir: Ege Üniversitesi.
- Bilgin, N. (2003). *Sosyal psikolojiye giriş*. İstanbul: Sosyal.
- Boratav, P. N. (1982). *100 soruda Türk halk edebiyatı*. İstanbul: Gerçek.
- Boratav, P. N. (2000a). *100 soruda Türk halk edebiyatı*. İstanbul: Gerçek.
- Boratav, P. N. (2000b). *100 soruda Türk halk edebiyatı*. İstanbul: Gerçek.
- Boratav, P. N. (2007). *Folklor ve edebiyat I-II*. İstanbul: Adam.
- California School Boards Association. (1982). *Values education*. Sacramento: California School Boards Association.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe sözlüğü*. İstanbul: Paradigma.

- Cevizci, A. (2010). *Etiğe giriş*. İstanbul: Paradigma.
- Çağrı, M. (1994). Adalet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 1, s. 511-513). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Çağrı, M. (2000). Sabır. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 35, s. 490). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Çağrı, M. (2008). Dostluk. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 9, s. 337). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Çağrı, M. (2009). Sevgi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 36, s. 98-100). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Çobanoğlu, Ö. (2005). *Türk halk edebiyatı*. Ankara: Akçağ.
- Dağı, F., Alptekin, M., & Kaplan, T. (2018). Türk dünyası hayvan masallarında tespit edilen değerler. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 43, 227-247.
- Degh, L. (2003a). *Legend and belief: Dialectics of a folk tradition*. Bloomington: Indiana University.
- Degh, L. (2003b). *Narratives in society: a performer-centered study of narration*. Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia.
- Dorson, R. M. (1982). *Folklore and folklife: an introduction*. Chicago: University of Chicago.
- Dorson, R. M. (2006). *Günümüz folklor kuramları* (S. Gürçayır & Y. Özyay, Çev.). Ankara: Geleneksel.
- Dundes, A. (1989). *Folklore matters*. Knoxville: University of Tennessee.
- Eberhard, W., & Boratav, P. N. (1953). *Türk masalları*. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Elbir, B., & Bağcı, C. (2013a). Değerler eğitimi üzerine yapılmış lisansüstü düzeyindeki çalışmaların değerlendirilmesi. *Electronic Turkish Studies*, 8(1), 1081-1097.
- Elbir, B., & Bağcı, C. (2013b). Değerler eğitimi ve Türkçe ders kitapları. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11(2), 129-148.
- Elçin, Ş. (1986). *Halk edebiyatına giriş*. Ankara: Akçağ.
- Fichter, J. H. (2011). *Sosyoloji nedir?* (N. Çelebi, Çev.). Ankara: Anı.
- Foulquie, P. (1994). *Pedagoji sözlüğü* (C. Karakaya, Çev.). İstanbul: Sosyal.

- Frankena, W. K. (1967). *Ethics*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Frazer, J. G. (1922). *The golden bough: A study in magic and religion* (Abridged ed.). New York: Macmillan.
- Freud, S. (1900). *The interpretation of dreams*. New York: Macmillan.
- Gabdullin, M. (1958). *Kazak halkının avız adebiyeti*. Almatı: Kazakistan Memlekettik Okuv Pedagogikalık.
- Genç, M. (2018). *Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet ve ekonomi*. İstanbul: Ötüken.
- Günay, U. (1975). *Türk halk edebiyatına giriş*. Ankara: Akçağ.
- Günay, U. (1992). *Halk edebiyatına giriş*. Ankara: Akçağ.
- Halstead, J. M., & Taylor, M. J. (2000a). Learning and teaching about values: A review of recent research. *Cambridge Journal of Education*, 30(2), 169-202.
- Halstead, J. M., & Taylor, M. J. (2000b). *Values in education and education in values*. London: Falmer.
- Hökelekli, H. (2011). *Değerler psikolojisi ve eğitimi (ailede, okulda, toplumda)*. İstanbul: Timaş.
- Hurka, T. (2016). Love and reasons: The many relationships. In E. Kroeker & K. Schaubroeck (Eds.), *Love, reason and morality* (pp. 15-32). London: Routledge.
- Ibragimova, A. (2011). *Kazak masalları üzerine yapılan çalışmaların halkbilimi araştırma yöntemleri açısından değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Jung, C. G. (1959). *The archetypes and the collective unconscious*. Princeton: Princeton University.
- Kanca, A. (2009). *Değerler eğitimi ve okul kültürü*. Ankara: Pegem.
- Kaskabasov, S. (1972). *Kazakhskaya volçebnaya skazka*. Almatı: Navuka.
- Kaskabasov, S. A. (1984). *Kazaktıñ halık prozası*. Almatı: Gylym.
- Kaskabasov, S. A. (2014). *Tañdamalı. T. 3. Folklornaya proza kazahov: Izbrannyye issledovaniya*. Astana: Foliant.
- Kaskabasov, S. A., & Tursinov, E. D. (1979). *Hayvanlarla ilgili Kazak masalları*. Almatı: Gylym.

- Kaymakcan, R., & Meydan, H. (2016). *Değerler eğitimi: kuram ve uygulama*. İstanbul: Dem.
- Keskin, Y. (2016). Değer sınıflaması üzerine aksiyonel bir deneme. *Electronic Turkish Studies*, 11(3), 1081-1100.
- Kızılçelik, S. (1994). *Sosyoloji teorileri*. Konya: Yunus Emre.
- Kluckhohn, F. R., & Strodtbeck, F. L. (1961). *Variations in value orientations*. Evanston: Row, Peterson.
- Köprülü, M. F. (1934). *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar*. İstanbul: Dergâh.
- Kuçuradi, İ. (1971). *İnsan ve değerleri*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Kurtoğlu, M. (2019). *Değerler eğitimi ve kültürel aktarım*. İstanbul: Nobel.
- Lickona, T. (1991). *Educating for character: how our schools can teach respect and responsibility*. New York: Bantam.
- Lüthi, M. (1987). *The European folktale: Form and nature* (J. D. Niles, Trans.). Bloomington: Indiana University.
- Malinowski, B. (1944). *A scientific theory of culture and other essays*. Chapel Hill: University of North Carolina.
- Mamet, S. (2000). *Kazak ertegileri (Hayvanattar tuvralı jane anız ertegiler)*. Almatı: Aruna.
- Müller, M. (1891). *Comparative mythology*. London: Longman.
- Nazıroğlu, B., Gün, A., Kılıç, A. İ., & Kaya, F. (2016). *Teoriden pratiğe değerler eğitimi*. Ankara: Nobel.
- Nerkiz, M. (2021). *Seyit Kaskabasov ve Kazak folklor çalışmaları*. Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Nerkiz, M. (2024). Seyit Kaskabasov'un kavramsal dünyasından hareketle Kazak folklorunda anız ve efsane türleri. *Millî Folklor*, 18(141), 239-254.
- Padem, S., & Aktan, O. (2014). İlköğretim 5. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan değerlerin incelenmesi. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 5-24.
- Pojman, L. P., & Fieser, J. (2009). *Ethics: Discovering right and wrong*. Belmont: Wadsworth.

- Qojageldiev, S. (2010). *Kazak edebiyatında masal türü ve özellikleri*. Almatı: Kazak Üniversitesi.
- Sakaoğlu, S. (1973). *Gümüşhane masalları metin toplama ve tahlil*. Ankara: Atatürk Üniversitesi.
- Sakaoğlu, S. (2002). Masallar. *Türk dünyası ortak edebiyatı-Türk dünyası edebiyat tarihi* içinde (Cilt 2, s. 1-25). Ankara: AKM.
- Sakaoğlu, S. (2012). *Masal araştırmaları*. İstanbul: Oğlak.
- Sametov, K. (2015). *Kazak masallarının tipolojisi ve motif analizi*. Almatı: Elorda.
- Seyidoğlu, B. (1986). Masal. *Türk dili ve edebiyatı ansiklopedisi* içinde (Cilt 6, s. 143-148). İstanbul: Dergah.
- Seyidoğlu, H. (2006). *Bilimsel araştırma ve yazma el kitabı*. İstanbul: Güzem Can.
- Sidelnikov, V. (1958). *Kazakhskiye narodniye skazki*. Almatı: Jazuvşı.
- Sydow, C. W. (2010). Coğrafya ve masal ekotipleri. M. Ö. Oğuz, S. G. Teke, & Z. İspir (Eds.), *Halkbiliminde kuramlar ve yaklaşımlar 3* içinde (T. Işıksan, Çev., s. 75-92). Ankara: Geleneksel.
- Tezcan, M. (1974). *Türklerle ilgili sterotipler ve Türk değerleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Thompson, S. (1930). *The black ox: A study in the history of a folk-tale*. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica.
- Thompson, S. (1945). Folklore and Minnesota history. *Minnesota History*, 26(2), 97-105.
- Thompson, S. (1961). Folklore trends in Scandinavia. *The Journal of American Folklore*, 74(294), 313-320.
- Thompson, S. (1964). *The types of the folktale: A classification and bibliography*. Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia.
- Thompson, S. (1974). (Ed.). *One hundred favorite folktales*. Bloomington: Indiana University.
- Thompson, S. (1977). *The folktale*. Berkeley: University of California.

- Thompson, S. (1995). *Motif-index of folk-literature: a classification of narrative elements in folktales, ballads, myths, fables, mediaeval romances, exempla, fabliaux, jest-books and local legends*. Bloomington: Indiana University.
- Tolkien, J. R. R. (1999). *Peri masalları üzerine* (L. Durman, Çev.). İstanbul: İthaki.
- Topaloğlu, B. (1988). Adl. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 1, s. 387). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Tugrul, M. (1969). *Mahmutgazi Koyu'nda halk edebiyatı (Menkıbe, hikâye, masal, fıkra)*. İstanbul: Millî Eğitim.
- Tursinov, E., & Kaskabasov, S. (2002). Skazochnik Şalkarbay Danılbayev. *Kazak filologiyasının meseleleri* içinde. Almatı: Gılım.
- Ülken, H. Z. (1969a). Anadolu örf ve adetlerinde eski kültürlerin izleri. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(1-4), 1-28.
- Ülken, H. Z. (1969b). *Sosyoloji sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim.
- Van Gennep, A. (1939a). *Folklor* (P. N. Boratav, Çev.). Ankara: Ulus.
- Van Gennep, A. (1939b). *Le folklore: Notions générales de folklore* (Vol. 1). Paris: G.-P. Maisonneuve.
- Von Sydow, C. W. (1948). *Selected papers on folklore*. Copenhagen: Rosenkilde and Bagger.
- Zipes, J. (2006). *Why fairy tales stick: The evolution and relevance of a genre*. New York: Routledge.

EKLER

Ek 1. Kazak Masal Metinleri

Yılan Derili Adam.....	163
Kedi Neden Fare Yer?	171
Köpek Neden Hırlar?	172
Tavşanın Kuyruğu Neden Kısa?.....	173
Lider Hayvanlar.....	175
Güçlü Köpeğin Ölümü.....	181
Kurt Neden Ulur.....	183
Köpek Ve Kedi İnsanlara Nasıl Alıştı?	184
Köpek İle Kedi Neden Düşman.....	186
Fare, Köpek ve Kedi.....	187
Dağ Sıçanı Su Nerede.....	188
Baykuş Görürsen Vur.....	189
Kartal ve Kuzgun.....	191
Sarı Aygır ile Topal Kurt.....	192
Sivrisinek Neden Vızıldar?	194
Tavşanın Dudakları Neden Yarık?	195
Serçe Neden Yürüyemez?	197
Akbaşlı Serçe.....	201
Kırmızı Ördeğin Göğsü Neden Sarı?	202
Altın Topay (Altın Aşık)	203
Tüccar Arzı.....	206
Avez Han'ın Kırk Oğlu.....	211
Kahraman Hasan.....	214
Gül Sanobar.....	217
Surmergen'in Ölümü.....	227

Sihirli Taş.....	229
Burak.....	235
Köse ve Arkadaşı.....	240
Aldar'ın Öküz Bakması ve Kervancıyı İki Defa Kandırması.....	243
Aldar'ın Keloğlanı Tedavisi ve Tövbe Etmesi.....	245
Aldar Köse İle Alaşa Han.....	248
Jirenşe İle Aldar.....	252
Aldar İle Jirenşe.....	254
Ama Janibek, Jirenşe ve Köse.....	255
Han İle Fakir Yolcu.....	258
Kel Nasıl Han Olmuş.....	259
Adalet Ve Gül Ağacı.....	272
Ahmetbek İle Hasan.....	275
Kocasını Seçen Kız.....	279
Altın Kuş.....	281
Ayı Çocuk.....	288
Zengin Ve Çocuğu.....	294
Acımasız İhtiyar.....	298
Şamşit.....	302
Padişahın Üç Kızı.....	305
İyilik ile Kötülük.....	307
Padişahın Çobanı.....	310
Taş Şehir.....	313
Padişahın Kaybolan Kızı.....	315
Hoca, Usta, Terzi	317

50 KAZAK MASAL METİNLERİ

M-1. JYLAN QABYQTY JIGIT

Baıaǵyda bir kedeı shal menen kempir bolǵan. Qolynda mal degennen jalǵyz esegi bar eken. Qalaǵa otyń satyp kún kóredi eken. Shal menen kempirdiń jasy alpysqa kelgenshe bir perzentke zar bolyp, kúni-túni jylyp júrgende shaldyń kempiri jerik bolypty. Ol kempir jerigende aıdahardyń quıryq jaǵyndaǵy bir bólek etine jeripti. Sony shaly izdep júirse, bir úlken, Qarataıdyń eteginde burqyraǵan shańdy kóripti. Shal shańǵa jaqyndasa, bir qara aıdahar men bir sary aıdahar tóbelesip jatyr eken. Baıaǵy alystan kóringen burqyraǵan shań sol eki aıdahardyń alysqan shańy bolyp shyqty. Kóp uzamai aq qara aıdahar sary aıdahardy óltiripti.

Shal jasyrynyp turyp qara aıdahar uzap ketkesin ólgen sary aıdahardyń san etinen kesip alyp úine kelse, kempiri jerik asy tabylmaǵan soń qatty aıyryp jatyr eken. Shal kelip: "Aı, kempir, súinshi ber! Jerik asyń tabyldy!"-depti. Ańsap jatqan kempir ornynan ushyyp turyp, shaldyń ákelgen etinen shikileı eki ret aızy tolgansha jepti. Jerigi qanyp kempir toǵyz aı, toǵyz kúnde aman-esen bosanǵan eken. Biraq bala jylanga uqsanǵan eken deidi. Kempir-shal ne de bolsa ishinen shyqqan soń asyrai beripti. Qazaqtaǵy "ishten shyqqan shubar jylandy beline úsh orap tasta" degen naqyl sodan qalypty. Bala tek jylandı iretilip jatqany bolmasa, sólegen sózi, aqyly adamnan aırmasy bolmaǵan. Bir kúni balasy ákesin qasyna shaqyryp alyp: "Áke, meniń úlenetin jaqytym boldy. Maǵan osy eldiń hany Babahannyń jurttan asqan sulý qyzy bar, sony áper", - deidi. Ákesi atady: "Eı, balam, mal degende jalǵyz qoldaǵy otyń satyp kún kórip otyrǵan kók esekten basqa eshnárse joq. Ózi halyqtyń hany, saǵan malsyz qyzyn bere me?"- deidi. Balasy aıtyp qoımaǵansyn, kóp bolsa han meni óltirer, ne de bolsa barayın dep kele jatsa, shaldyń aldynan hannıń bir jendeti shyǵypty. Jendet shalǵa: "Naǵyp júrsiń?"-depti. Sonda shal aıtypty: "Meniń jalǵyz balam bar edi. Sol maǵan Babahan hannıń qyzyn alyp bermeseń bolmaıdy, basqa adamnyń qyzyn peri bolsa da almaımyń dep mazamdy alǵan soń táyekel dep, Babahanǵa kele jatırmyn", -depti. Oǵan jendet atady: "Seniń balań joq edi, kúni keshe esekpen otyń satyp júre diń. Ol bala saǵan qaidan paıda boldy?"-depti de, taǵy da: "Eger balań bar bolsa, balańnyń aty kim?"- deidi. Shal atady:

1-YILAN DERİLİ ADAM

Eski zamanlarda yoksul bir ihtiyar karıkoca yaşıyorlarmış. Ellerinde eşeklerinden başka malları yokmuş. Şehre odun götürüp onları satıp geçiniyorlarmış. Karıkoca altmış yaşına gelinceye kadar çocukları olmadığı için çocuk hasreti çekiyorlarmış ve bu yüzden gece gündüz ağlarmış. Fakat yaşlı kadın bir gün ansızın aşermeye başlamış. Yaşlı kadın ejderhanın kuyruk tarafındaki bir parça etine aşermiş. Kocası ejderha eti bulmak için yola çıkmış ve bir gün çok uzaklarda büyük bir Karataı'ın (karadağ) eteğinde tozun dumana karıştığını görmüş. Yaşlı adam toz bulutuna yaklaştığında görmüş ki siyah ejderha ile sarı ejderha dövüşüyorlarmış. Meğer uzaktan baktığında gördüğü dumanlı tozu bu iki ejderha dövüşerek çıkarmışlar. Çok geçmeden siyah ejderha sarı ejderhayı öldürmüş. Yaşlı adam saklanmış ve siyah ejderha uzaklaştıktan sonra ölmüş sarı ejderhanın bacak etinden bir parça kesip almış. Eti aldıktan sonra evine dönmüş. Bu arada yaşlı karısı istediği yemeği yiyemediği için çok hastalanmış. İhtiyar karısına: "Karıcığım müjde! Aşerdiğin eti buldum", demiş. Yaşlı kadın, yerinden hemen kalkıp kocasının getirdiği etten büyük bir parça ısırmış ve tekrar ikinci kez kocaman ısırip eti yemiş. Aşermesini giderdikten dokuz ay, dokuz gün sonra doğurmuş. Ama çocuğun yılanı benzediğini söylüyorlarmış. Karı koca ne de olsa ikimizin bir parçası diyerek çocuklarını büyüttmüşler. Çocuk yılanı benzermiş ama konuşması ve akli insaninkinden farklı değilmiş. Bir gün oğlu babasını çağırmiş ve şöyle demiş: "Baba, evlenecek zamanım geldi. Beni bu ülkenin hanı Babahan'ın dünyalar güzeli kızı varmış, onunla evlendir." Babası: "Ey oğlum, evimizde sadece odun satmak için kullandığımız tek eşeğimiz var, başka bir şeyimiz yoktur. O büyük bir halkın hanı senin gibi yoksul birine kızını verir mi?"- diye sormuş. Oğlu ısrarından vazgeçmediği için babası "Han bana ne yapabilir ki ne de olsa o da bir insan bi gidip şansımı deneyeyim" demiş. Hanın sarayına doğru giderken ihtiyarın karşısına hanın cellatlarından biri çıkmış. Cellat ihtiyara: "Burda ne yapıyorsun?" demiş. İhtiyar da: "Benim bir tek oğlum var. O, bana Babahan hanın kızıyla evlenmeliyim, başka birinin kızını alamam hatta melek kızı dahi olsa istemem sadece Babahan'ın kızıyla evlenmeliyim diye rahat vermediği için buraya

"Balamnyň aty Shahimardan", - dep jaýap beredi. Sonda jendet: "Babahanğa beretin malyň joq. Hanğa qyzyňdy ber deseň, ol sağan ashýlanyp basyňdy alady goı. Onan da basyň amanynda osy jerden tike úiňe qat", - dep aqyl beredi. Shal ne bolsa da kóreini dep, Babahannyň úiňe keledi. Shal hanmenen amandasyp bolğan soň, shalğa han: "Ne jumyspen júrgen adamsyň?" - degen. Sonda shal aıtady:

-Taqsyr, meniň Shahimardan degen jalgyz ulym bar edi. Ol bala mağan Babahan hannyň qyzyn alyp ber dep mazamdy alyp, úimde otyrgyzbady. Soğan bola, taqsyr, sizdiň aldyňyzğa kelip otyrmyn, - dedi. Buğan hannyň ashýy kelip, jendetterdi shaqyrtyp: "Shaldy óltirip, teň ortasynan eki bólip, esegine teńdep úiňe qaraı aıdap jiberińder, - dep ámir etti. Qasapshynyň itindeı jalańdağan jendetter shaldy ortağa alyp, býyndyryp óltirip, ortasynan eki bólip, qapqa salyp, esegine teńdep jiberipti. Jem jep úirengen esek basqa jaqqa burylmastan óz úiňe keledi. Esek kelse, ústinde shal jok. Teńdeýli turğan eki qapty kóripti. Sonda kempiri: "Qudai mağan kári shaldy da kópsindiń be?" -dep jylai beripti. Kempirdiń balasy: "Sheshe, sen jylama, mağan ákemniń óligin ákep ber", -degen. Ólikti aldaryna qoıǵan soň, bala úsh ret dem salsa, ákei tiriledi. Tań atqan soń balasy: "Áke, sen Babahanğa qaita bar, ol sağan bilgenin ister, sen qorqýshy bolma", - deidi. Shal balasynyň sózin qımaı hanğa qaita baryp, qyzyn taǵy suraǵan eken. Han aıtady: "Myna tamaǵyn tappai júrgen shal menimenen ábden oınady goı!" - dep jendetterin taǵy shaqyryp, shaldy maıdalap on eki jilikke bólip, esegine arttyryp jibergen. Balasy ákesiniń súregin, etin qaita qurastyryp tiriltip alǵan. Úshinshi ret taǵy jibergen. Endi han ashýlanyp aınalyp turǵan jel diurmenniń arasyna salyp maıdalatqan. "Bul shalğa, sirá, ólim joq shyǵar jáne bir kóreini", -dep shaldy esegine teńdep jibergen. Balasy kúndegi ádeti boıynsha ákesin taǵy tiriltip, tórtinshi ret hanğa jibergen. Endi han qorqyp: "Bul shaldyń balasy meniń túbime jetetin bále shyǵar, ne de bolsa dymy joq adam goı, qyzymdy bermeiń demeiń, bul shaldan kóp mal suraıyn", - degen aqylğa kelipti barlyq bı-bek, ýazirlerimen oılasyp.

Han shaldy aldyna shaqyrtyp, "Men qashsam da, sen qoımadyń, nede bolsa qyzymdy seniń balańa bereiń. Biraq meniń qyzymdy anyq alatyn bolsań, meniń qalamnyń ústinen kóp jylqy aıdap ótesiń, sonda jylqynyń kóptiginen

gelmeýe mecbur kaldım. Onun için Babahan'ı görmek istiyorum" demiş.

Cellat ise ona şöyle demiş: "Senin çocuğun yoktu, bugüne kadar eşekle odun satıyordun. Bu çocuğu nereden buldun? Eğer bir çocuğunuz varsa, çocuğun adı nedir?" diye sormuş. Yaşlı adam: "Oğlumun adı Şahimardan" diye cevaplamış. Cellat yaşlı adama: "Babahan'a verecek hayvanınız yoksa han kızını isterken sana kızıp başını kesebilir. En iyisi buradan evine sağ salım dön..." diye nasihat vermiş.

Yaşlı adam celladın dön ısrarına rağmen korkmadan Babahan'ın sarayına girmiş. İhtiyar Han'a selam verdikten sonra, Han ihtiyara şöyle sormuş: "Sen nice bir kişisin?" O zaman yaşlı adam demiş ki: "Padişahım, benim Şahimardan isimli tek çocuğum var. O, beni Babahan Han'ın kızıyla evlendir diye söyleyip evde oturtmadı. Bu yüzden sizin huzurunuzla geldim". Bunun üzerine han çok kızmış ve cellatları çağırarak: "İhtiyarı öldürüp, tam ortasından ikiye ayırıp eşeğine koyup evine gönderin", diye emretmiş.

Bir kasap köpeği gibi cellatlar ihtiyarı alıp boğmuşlar, ikiye bölmüşler, bir çuvala koyup eşeğe yükleyip evine göndermişler. Yemini nereden yediğini bilen eşek hiç bir tarafa sapmadan doğruca evine dönmüş. Eşek evine geldiğinde üstünde ihtiyar yokmuş. Eşek üstünde yüklenmiş çuvalı gören yaşlı kadın: "Tanrım benim yaşlı kocama kıydın mı?" , diye ağlayarak ağıt yakmaya başlamış. Yaşlı kadının oğlu: "Anne ağlama, bana babamın cesedini getir" demiş. Çocuk babasının cesedine üç kez üflemiş ve adam dirilmiş.

Tan ağarınca: "Baba sen Babahan'a git, o sana bildiğini yapsın, sen korkma" demiş. İhtiyar, hana gitmiş ve kızını ikinci kez istemiş. "Vay canımı hiçe sayan ihtiyar!", diye cellatları yine çağırıp ihtiyarı uvuzlarına göre parçalara bölüp eşeğine yükleyip evine göndermişler. Oğlu babasını yeniden diriltmiş. Üçüncü kez tekrar göndermiş. Han bu duruma çok kızmış ve "her halde bu ihtiyar ölümsüz başka bir yol deneyeyim" demiş. İhtiyarı dönen değirmenin içine atmışlar ve paramparça etmişler. Her zamanki gibi, oğul babasını dirilterek dördüncü kez hana göndermiş. Bu sefer han korkmuş ve "Bu ihtiyarın oğlu benim başıma bela getirecek, bu sefer kızımı vermeyeceğim demiyeceğim ama ihtiyardan başlık parası olarak sürüyle at isteyeceğim" diye düşünmüş ve şöyle demiş Han:

- Gerçekten kızımı oğluna istiyorsan, şehrimin

qala kórinbei qalatyn bolsa, qyzymdy beremin. Eger ony taba almasań, endi qatyp meniń aldyma kelme!"degen.

Shal úine kelip, balasyňa hannýn aıtqanyn aıttı. Onda balasy aıtady: "Azanda meniń izime erip júrip otyr. Ekeýimiz bir jerge baramyz", -depti. Bir jerge kelgensin balasy ákesine ótkir almas qylysh beripti. "Qazir biz bir inniń aýzyna baramyz, sol innen uzyn qara jylyan shyǵady, sony ózinen buryn kórip basyn qaǵyp almasań, onda ol seni óltiredi, odan soń dúniǵa qarta kelmeisiń", - deıdi. Osyny aıtyp bolyp bala inge kirip ketedi. Kópten keiın uzyn qara jylyan innen shyǵady. Ańdyp turǵan shal jylyannyń basyn shaıyp túsiredi. Sodan keiın innen qaptaǵan qalyń jylqy shubyryp shyǵyp, hannýn qalasynyń ústin basady. Hannýn ámiri boıynsha jylqynyń kóptiginen qala kórinbei qalady. Bul isti kózi kórgen han qatty qorqyp: "Bul bala emes, pále shyǵar, ne bolsa da buǵan qyzymdy berip qutylysam bolmas",-dep, han eriksiz qyzyn shaldyń balasyňa beretin bolǵan.

Sótip, on bes kúnnen keiın qyzyn beretin bolady. Ýádeli kún bitkesin shal kempirin alyp, balasyn ertip, hannýn aýylyna quda túse kelipti. Kúieý keldi dep, qyz-kelinshekte aldınan shyqsa, attyń moınyna oralǵan sary jylandy kórip: "Aý, mynaý kempir-shaldyń balasy qaıda?"- depti. Bul sózdi estigen han da, onyń áeli de, qyz da qatty qorqady. Sóitse de hanǵa bul páleden qutyly óte qıyn bolǵan. Hannýn jalǵyz qyzynyń kúieýi keledi dep, ońasha jerge altyndaǵan aq otaý tiktirip qoıǵan eken. Ne de bolsa soǵan aparyp kúieýdi kirgizedi. Kúieý tósektiń ústinde úindegi jatysyndı domalanyp jatpai, uzynnan jatady. Kesh bolǵanda halyqtyń ádeti boıynsha qyzdy kúieýge kúieýletip qasyna aparady da, ózderi bul jylyan ne qylar eken dep, syrtta jasyrynyp turady. Qyz úıge kelse de balanyń qasyna barýǵa qorqyp, qasyna jaqyn barmaıdy. Sonda jigit aıtady: "Sen menen qoryqpa, qasyňa kelip basymnan aıaǵyma deıin sıpa", -deıdi. Qorqyp turǵan qyz amalsyz jylandy basynan aıaǵyna deıin sıpaıdy. Sol ýaqytta jigittiń syrtyndaǵy jylyan qabyǵy sypırlap túsip, dúniada joq, bir sulý jigit bolyp otyrady. Qyz jigittiń sulýlyǵyna qyzyǵyp ketip, esi aýady, sonda jigit qyzǵa aıtady: "Mynaý jylyan qabyq – meniń ekinshi janym. Sony adamǵa sezdirme jáne adamǵa kórsetpe, óziń de joǵalta kórme! Eger joǵaltyp alsaq, men saǵan joqpyn!"- deıdi. Qyz jigittiń jylyan qabyǵyn oramalyňa orap, kóıleginiń ishine qoltyǵynyń

sokaklarından sürüsüyle at gezdireceksin atlar o kadar çok olmalı ki şehir halkı atların çokluǵundan şaşkına dönsün. Eger bunca at bulamazsan benim karşıma bir daha çıkma! İhtiyar evine gelip oǵluna olan biteni anlatmış. Oǵlu ise şöyle demiş: "Sabah beni takip edin, ikimiz bir yere gideceğiz"

Sabah oǵlunun dediǵı yere geldikten sonra oǵlu babasına keskin bir elmas kılıç vermişve:

"Şimdi bir mağaranın önüne gidiyoruz ve o mağaradan uzun siyah bir yılan çıkacak ve yıldıktan önce davranıp onun kafasını kesmezsen o seni öldürür ve sonra da tekrar dirilemezsin" demiş. Bunu söyledikten sonra, oǵlu mağaraya girmiş. Uzun bir süreden sonra mağaradan uzun siyah bir yılan çıkmış. İhtiyar yılanın kafasını kesmiş. Sonra mağaradan bir sürü at dört nala çıkıp hanın şehrine doğru koşmuşlar. Hanın emri üzerine at sürüsü şehre dalınca ortalık toz duman, şehir görünmez olmuş

Bunu gören han çok korkmuş ve "Bu çocuk değil, beladır, kızımı vermem gerekir yoksa kurtulamam ondan" demiş ve istemeyerek kızını ihtiyarın oǵluna vermiş. On beş gün içinde kızını vermeye karar vermiş. Vaad edilen süre gelince ihtiyar karısı ve oǵlu ile hanın evine dünür olarak gelmişler. Kadınlar "güvey geldi" diye güveyi karşılamaya çıktıklarında atın boynuna sarılı bir yılan görmüşler ve "Ah, yaşlı karıkocanın oǵlu nerede?" demişler.

Yaşlı kadın: "İşte çocuǵumuz" diyerek atın boynuna sarılı insan kafalı sarı yılanı işaret etmiş Bu sözü duyunca Han, karısı ve kızı çok korkmuş. Hanın tek kızının kocası gelecek diye تنها bir yerde beyaz bir çadır hazırlamışlar. Ne de olsa Han damadıdır diye o çadıra yerleştirmişler. Damat yatakta kıvrılarak yatmaktansa boylu boyuna uzanarak yatıyormuş. Akşam olunca yerel geleneklere göre gelin kız damada götürülmüş ve kızı götürülenler kızın yılanla ne yapacağını merak ederek dışarıda saklanmışlar. Kız eve girmiş fakat damadın yanına yaklaşmaktan korkmuş ve yanına gitmek istememiş. Genç adam: "Benden korkma. Bana yaklaş ve beni tepeden tırnaǵa kadar okşa" demiş. Çok korkmasına rağmen gelin kız yılanı tepeden tırnaǵa okşamak zorunda kalmış. O anda yılanın postu tamamen sıyrılıp çıkmış ve güzel bir genç delikanlıya dönüşmüş. Kız, adamın güzelliğine hayran kalarak şaşırıp bilincini kaybetmiş. ayıldığında adam kızı şöyle demiş: "Bu yılan postu benim ikinci ruhum. Bunu insanlara

astyna tigip qoiady. Biraq bul syrды ne ister eken dep, syrttan ańdyp turǵan adamdar "ol ne dep" qyzdan surasa, qyz ne ekenin aıtpaıdy. Sonsyn ańdyp turǵan adamdar qyzdan tartyp alýǵa aınalǵanda jigit qyzdyń qoltyǵynyń astyndaǵy óziniń jylan qabyǵyn qaǵyp alyp, qarlyǵash bolyp ushыp, shańyraqqa qonyp otyryp, qyzǵa aıtady: "Endi saǵan men joqpyn. Meni izdei qoısań, basyńdaǵy qalpaǵyń oımaqtı, qolǵa ustaǵan temir taraǵyń tebendeı bolǵanda tabasyń", - dep, qyzǵa "kórgenshe, qosh bol" dep, qarlyǵash ushыp ketedi. Qyzdyń jigitke esi aýǵany sonsha-úsh kúnge deın as-sý ishpesten shańyraqqa qaraýmenen otyrady. Muny estigen Babahan qudasy men qudaǵy shal-kempirdi shaqyrtyp alyp bylai derdi: "Meniń jalǵyz qyzym da, seniń jalǵyz balań da endi bizge joq eken. Meniń basymnan handyq taratyn boldy. Seniń kóziń ólgenshe jyлаýmen ótetin boldy. Bul halyq maǵan dushpan eken. Endi qashan basymyzǵa is túsken she kóre bereıik, sender de elderińe qaıtyńdar", - degen. Shal úıine qaıtyp ketkensin, Babahan hannыń qyzy Nursulý ákesine kelip: "Áke, endi meni basqa bir adamǵa beremin degen úmitten kúder úzińiz. Endi meniń qalǵan ómirim sol jylan qabyqty jigittiń jolyna qurban bolady. Sondyqtan sony ólgenimshe izdeýge ulyqsat etińiz", - depti. Sonda han: "Ne de bolsa úlken isti óziń basta, bar, balam", - dep kúıeydi izdeýine ulyqsat beredi. Keterinde Nursulý týǵan elge, ata-anaǵa, jasyнан kórgen qyzyq dáýrenine qosh aıtyp, basyna qalpaq kıip, qolyna temir taraq alyp jolǵa shyǵady. Eki aı júrip, tabany tilinip, júryge dármeni bolmaı, zaryǵyp kele jatyp, bir úlken báıterektiń túbine kelip, demalyp otyryp, zarlanyp óleń aıtady: Qyzy edim Babahannyń Nursulýhan, Esh qyzyq kóre almadym dúniadan. Qarlyǵash kóz aldymnan boldy ǵaıyp, Deregin izdep tabam endi qaıdan?! Jaratqan, jas tilegi ketti qaıda, Ishimde ketkeni me shyqpaı arman. "Shahımardan" dedi atyn suraǵanda, Ketkenshe izdenermin dúniadan! Janyma jalǵyz sáyle bolar meken, Jolyńa bezip shyqtym ata-anadan. Izdeseń, tabasyń dep berdi isharat, Men qańǵyp qaıdan tabam aıdaladan. Osy óleńdi aıtyp, ózine-ózi qýat berip, azdap demalǵansyn báıterektiń biik basyna shyǵyp qarasa, aıdalada kóz ushynda tigýli turǵan jalǵyz aq otaýdy kóripti. "Ne de bolsa osy otaýǵa baryp, ushqan qus kórgen jan bar ma

hissetirme ve insanlara gösterme, kendin de kaybetme! Eğer bu elbiseyi kaybedersek, ben sana yokum!" demiş. Bunun üzerine kız yılanın derisini bir mendile sarmış ve elbisesinin içine koltuk altına dikmiş. Ama dışarıdan onları izleyenler merakla kıza "o ne diye" soruyorlarmış. Kız ise asla ne olduğunu onlara söylememiş. Fakat meraklı gözcüler kızın elbisesinden onu koparıp çalmaya yeltenince damat onlardan önce davranarak kızın koltuk altından yılan postunu kapıldığı gibi kırlangıç kuşu olup uçmuş. Çatıya konduktan sonra kıza "Artık senin için yokum. Beni ararsan, şapkan yüzük kadar ve elinde tuttuğun demir çubuğun çuvaldız kadar olduğunda beni bulacaksın" diye kıza "Görüşmek üzere, hoşçakal" demiş ve kırlangıç olup uçup gitmiş. Kız adama o kadar çok aşık olmuş ki üç gün boyunca hiç birşey yemeden öylece kendileri için hazırlana çadıra bakarak oturmuş. Bunu duyan Babahan, dünürleri ihtiyar karıkocayı davet edip: "Benim tek kızım da senin tek oğlunda yok. Hanlık benim elimden gitmekte. Senin ölene kadar gözlerin ağlamakla geçer. Bu halk bana düşmanmış. Bizim başımıza daha fazla bela gelmeden önce memleketinize dönün" demiş. İhtiyar eve dönünce hanın kızı Nursulu babasının yanına gelip: "Baba beni başka biriyle evlendirme ümidini kes. Geri kalan hayatımı yılan postlu adam uğruna feda edeceğim. Bu yüzden ölünceye kadar onu aramama izin verin" demiş. Sonra Han, "Her neyse, kendin bilirsin kocanı aramaya başla, git yavrum", - diyerek kocasını aramasına izin vermiş. Nursulu ayrılırken memleketiyle, anne babasıyla, çocukluğunun anılarıyla vedalaşmış. Başına şapkasını takarak elindeki demir çubukla yola çıkmış. İki aylık bir yürüyüşten sonra, tabanları kırık ve yürüyemez haldeyken büyük bir ağacın altında dinlenirken içini dökerek şu türküyü söylemiş: Babahan'ın kızı Nursuluhan'dım Bu dünyadan hiç bir tad alamadım Kırlangıç gözümün önünde yitti Haberin nereden alayım şimdi?! Tanrım, bu gencin dileği nerde? Şimdi ben gideni çıkıp arayım... Gerçekleşen bir rüya. Adını sorunca, Şahımardan dedi: Düşeceğim izine şu dünyada! Canımın tek ışığı olur mu ki? Ana atamdan ayrılarak yollara çıktım Ararsan bulursun diye işaret aldım Bozkırda dolaşarak nerede bulayım?

eken, bir habaryn bilein", -dep júre beripti. Otaýğa kelse, ishinde bir sulý kelinshek otyr eken. Ol kelinshek qyzdy kórip ornynan ushyp turyp, tas qylyp qushaqtap, qyzğa jylap kórisedi. Sodan keın qyz aıtady: "Naǵyp otyrǵan jansyń aıdalada bir óziń?"- deıdi. Kelinshek aıtady: "Men Gúlstan patshasynyń qyzy edim, atym Marjan edi. Meniń ataǵymdy dıy patshasy estip, óziniń bes dáyin jiberip, olar meniń ákemniń áskerin qıratyp, meni tartyp alyp, osy jerge ákelgenine bıyl bes jyl boldy. Sodan beri adam balasyn kórgen emespin. Sonyń úshin seni kórgende el-jurtymdy tegis kórgendeı bolyp, muńymdy shaǵyp jatqanyń ǵoi", - deıti. Sonda qyz da óziniń basynan ótken oqıǵany tıgel aıtyp, endi sol súgen jigitiniń kóz aldınan qarlyǵash bolyp ushyp ketkenin aıtyp ekeyi muńdasady. Sol ýaqytta kelinshektiń kúeyi Qaradáydiń keletin ýaqyty jaqındaǵan. Sosyn kelinshek aıtady: "Meniń kúeyimniń keletin ýaqyty boldy. Seni men jasyraıyn, mynaý úlken qazannyń astyna kir", - dep qyzdy jasyrady. Bir ýaqyttary búrkitiń shańqylatyp, tazysyn ertip kelip dáy ýine tusedi. Attan túsken boıda Qaradáy kelinshekten: "Bul jerge adam keldi me, adamzattyń isi shyqty?"- dep suradı. Sonda kelinshek baıyn sendirý úshin bylai deıdi: "Meniń senimenen ómirlik joldas bolǵanyma bıyl bes jyl boldy. Sen úden ketsen qashan qatyp kelgenshe shydamym bolmaı, men birese dalaǵa, birese úge kirip kezemin de júremin. Sen oıyńnyń bólektiǵin bildirip, meniń isimdi basqa adamnyń isi dep senbeısin. Ótetin bolsań, jalǵyz súgenim de sen, kórgenim de sen, olai deseń, maǵan ómirdiń keregi joq, ózimdi ózim óltirip, bul dúniadan kúder územin", -deıti. Muny estigen Qaradáy Marjandy aıap: "Saǵan oınap aıtamyn", -degen. Sonda otyryp, Marjan dáyden suradı: "Bul jaqta ushqan qus, júgirgen ań bolmaı ma? Meniń saǵan qosylyp serik bolǵanyma bes jyl boldy, sodan beri daladan kelseń kórdim, bildim dep esh nárese aıtpaisyń. Maǵan eń bolmasa qarlyǵash kórseń de aıtyp kelseń, meniń kónilim qosh bolyp qalar edi", -deıti. Marjannyń bul sózine eliktegen Qaradáy aıtady: "Osydan tórt aı buryn ań aýlap júsem, bir qara qarlyǵash Arqadan Qubylaǵa qarai ushyp bara jatyr eken. Sony saǵan atyp ákep berein dep sadaq tarttym, biraq oǵym jetpedi. Ony qýa bermedim", - degen. Bul sózdi esitken Marjan: "Ol qarlyǵashtyń qaıda bara jatqany, jaqyn

Bu türküyü söyleyip biraz da güç toplayıp dinlendikten sonra ağacın tepesine çıkmış. Ağacın tepesinden bir bakmış çok uzakta dikilmiş beyaz renkli tek bir çadır görmüş. Uçan kuşu gören birileri varsa haberini alayım"- diye çadıra doğru gitmiş. Çadıra girdiğinde güzel bir kızın oturduğunu görmüş. Nursulu'yu gören güzel kız ayağa fırlayıp kalkmış, ona sıkı sıkıya sarılıp ağlamış. Sonra Nursulu: "Neden ıssız yerde yalnız oturuyorsun?" – diye sormuş. Güzel kız: "Ben Gülüstan kralının kızıydım, adım Marcan idi. Benim şöhetimi öğrenen devlerin padişahı beş devini gönderip benim babamın askerlerini yok edip beni buraya getirtti" demiş. Sonra Nursulu başından geçenleri bir bir anlatmış ve sevdiği adamın gözünün önünden kırlangıç olarak uçup gittiğini söylemiş, dertleşmişler. O sırada gelinin kocası Karadev'in geliş zamanı yaklaşmış. Sonra gelin: "Kocamın gelme vakti geldi. Seni saklayacağım, bu büyük kazanın altına gir" diyerek kızı saklamış. O sırada dev kolundaki kartalı ve tazısıyla gelip evine girmiş. Kara dev attan iner inmez kadına sormuş: "Buraya kimse geldi mi, sanki burası insan kokuyor?" Sonra gelin dev kocasını inandırmak için şöyle demiş: "Ben senin karın olalı bu sene beş sene olmuş. Sen evden ayrıldığında, senin eve dönmene kadar dayanamadım ve hep dışarıya çıkıyorum sonra eve giriyorum. Sen ise başka şeyler düşündüğün için benim kokumun başkasının kokusu olduğuna inanıyorsun. Benim tek sevdiğim de tek gördüğüm de sensin, öyle konuşursan bana bu hayat gerek değil kendimi öldürüp bu dünyadan ümidimi keserim" demiş. Bunu duyan Karadev, Marcan'a acımış ve "Sana şaka yaptım" demiş. Sonra oturmuşlar, Marcan deve sormuş: "Burada uçan kuş, koşan hayvanlar yok mu? Seninle yaşayalı beş sene olmuş hep dışarıdan gelsen de hiçbir şey anlatmıyorsun. Bana hiç olmazsa kırlangıç görüp görmediğini söylesen ben çok sevinirdim" demiş. Marcan'ın bu sözleri Karadev, "Dört ay önce ava gidiyordum ve bir siyah kırlangıç Arka'dan Kıbla'ya doğru uçup gidiyordu. Kırlangıcı yay ile vurdum ama ok yetmedi. Onu kovalamadım. Bunu duyan Mercan "Kırlangıç nereye gidiyor? Yakınlarda bir ülke mi var, yoksa bir göl mü var? Eskiden bulunan insanın adamın gidemediği bir yer var mı?" diye sormuş. Sonra dev: "Buradan üç günlük mesafede Mertik şehri vardı, bu şehrin hanını devler padişahı öldürüp halka zorluk çektirtmişti. Ondan sonra Mertik şehri iblislerin

jerde el bar ma, bolmasa kól bar ma? Eskiden kele jatqan adam bar matyn jer bar ma?-dep surapty. Sonda dáý aıtypty: "Osy aradan úsh kúndik jerde eskiden kele jatqan bir Mertik degen qala bar edi, sony bir kezde osy dáý patshalygy hanyn óltirip, halqyn tozdyryp jibergen eken. Sodan keiin ol Mertik qalasy jyn-shaitan, perilerdiń ordasyna ainalyp ketken. Ol qarlygash sol jerge baryp toqtaýy múmkin. Bolmasa, bul mańaıda odan basqa adam túgil qus ainalatyn jer joq, -dep dáý sózin aıaqtady. Muny qazan astynda jasyrynyp jatqan Nursulý da estip, jata berdi. Sol jerde jatyp Nursulý: "Qaıda álsiz jan bolsa, qaıdaǵy kúshti jaýyzdardyn tyrnaǵynyń ushynda júredi eken goı. Árbir maqulyqat árbir jándik jáne ósimdikter óziniń negizine tartpaı qalmaıdy eken. Sonyń úshin myna dáýdiń ómirlik joldasym dep alǵan Marjany, asyly adam bolǵany úshin, meniń sózimdi sóilep meniń jańǵan júregimdi basqandaı ne sóz aıtar dep, dáýdi arbab, biraz sózderdi surady. Ne de bolsa osydan aman qutylyp, izdegen ózimniń Shahimardanymdy tabatyn kún bolsa, osy Marjandy Qaradáyden qutqaryp óz násiline, adam balasyna qosýǵa sert eter edim», - dep oilady.

Sótip, otyrǵanda dáý kúndegi ádeti boıynsha qusyn qolyna qondyryp, tazysyn ertip, atyna minip ańǵa shyǵyp ketedi. Dáý ketken soń, Nursulý da qazan astynan shyǵyp, Marjanmenen qoshtasyp jolǵa shyǵady. Dáýdiń aitqan shamasymenen osy jerden úsh kúndik jol degen Mertik qalasy izderdi. Sol júrispen izdep, Mertik qalasyń tórt jylda zorǵa tabady. Tún ishinde eski bir qalanyń ústinen túsedı. Qalany aralap júirse, ol qaladan qybyrlaǵan bir jan taba almaıdy. Tek bir tartylǵan jaqsy qobyzdyń úni estiledi. Sol únniń shyqqan jaǵyna qarap júrip otyrsa, tún ortasy aýǵan yaqta bir úlken saraidyn ishinen jaryq kórinedi. Soǵan kelse, ol sarai altynnan salynǵan, ishine gayhar men jaquttan jaryq berip qoiypty. Qyz kelip, saraidyn áneginiń syrtynan syǵalap qarasa, qobyz tartyp otyrǵan baiǵy óziniń qarlygash bolyp kez aldyanan gairyp bolǵan súngen jigiti Shahimardan eken. Altyn taqtyń ústinde otyryp túrli qaiǵyly kúlderdi tartyp otyr eken. Qyz tyńdap tursa, qobyzǵa qosylyp, yńyldap tómendegi sózderdi aıtady:

Týmadyń men anadan bolyp adam,
Ne kórdi tilep alyp ata-anam.
Estip habarymdy ketkennen soń,
Baiqaldy halyq úshin menin shamam.

ve perilerin yuvası oldu. O kırlanǵıç oraya gidip duraklamış olabilir. Aksi takdirde, bu civarda insan şöyle dursun kuşun uçacağı bir yer yok” diye konuşmasını bitirmiş. Kazanın altına saklanan Nursulu bunu duymuş. Orada yatan Nursulu: Her bir mahluk her bir canlı ve bitkiler kendi soyuna temeline çekermiş. Bu yüzden devin ömür boyu eşi sayılan Marcan, asil bir insan olduğu için deve benim söylemek istediklerimi söyleyip, sorularıma nasıl cevap verecek diye devı büyüleyerek bir kaç soru sordu. Ondan kurtulup aradığım Şahimardan’ı bulabilirsem bu Marcan’ı Karadev’den kurtarıp ailesine memleketine ve insanlara kavuşururdum” diye düşünmüş. Böylece, her zamanki gibi dev, kartalını eline alıp, tazısını da yanına katarak ata binip ava çıkmış. Dev gittikten sonra kazanın altından çıkan Nursulu, Marcan’la vedalaşıp yola çıkmış. Deve göre buradan Mertik’e kadar üçgünlük yolmuş. Dört yıl boyunca Mertik şehrini aramış. Böylece araya Mertik şehrine ulaşmış. Gecenin bir yarısı geldiği bu eski şehirde epeyce dolaşmasına rağmen tek bir canlıya rastlamamış. Sadece uzaktan hoş bir kopuz sesi duyuluyormuş. Bu sesin çıktığı yere doğru yürürken gece yarısı büyük bir sarayın ortasında bir ışık görmüş. Saraya yaklaşıncı sarayın altından yapıldığını içinde ışık saçan elmas ve yakut olduğunu görmüş. Kız gelip sarayın camından içeriye gizlice bakmış, kopuz çalan yıllarca aradığı tek sevdiği kırlanǵıç Şahimardan imiş. Altın tahtta otururken farklı ve hüzünlü melodiler çalıyormuş. Kız dinlerken Şahimardan kopuza eşlik ederek alçak sesle aşağıdakileri söylüyormuş:

Anneden insan olarak doğmadım,
Beni tanrıdan isteyip aldı anne babam,
Gittikten sonra aldı haberimi,
Halkım için gücüm farkedildi benim.
Nursulu canım sevdiğim hayat yoldaşım,
Yolda bir gün arayıp bulurum.
Feryatların gelir kulağıma,
Seninle ne zaman canım buluşurum?
diye sessizce hasret çeken yiğit birden yerinden kalkıp şüphelenerek üstüne yılan postunu giymiş ve kırlanǵıç olarak uçup pencereden çıkıp gitmiş.
Bunu gören kız saklanmış ve kırlanǵıç gidince saraya girmiş. Oğlanın yatağının altına saklanmış. Kızdan habersiz, kırlanǵıç geri gelmiş, üstündeki yılan postunu çıkarmış ve aynı hüzünlü besteyi çalmaya devam etmiş. Kız, genç adamın yılan postlu kıyafetini

Nursulý, janym súgen ómir serik,
 Jolymda, osy kúni izdep tabam.
 Zarlağan zary kelip qulağyma,
 Senimen qashan, janym, ushyrasam? –
 dep zaryğyp otyrğan jigit ózinen-ózi
 oilamağan jerden sekem alyp, ornynan turyp,
 üstine jylan qabyğyn kiip, qarlyğash bolyp
 ushyyp ánekten shyğyp ketedi.
 Buny kórgen qyz jasyrynyp qalyp, qarlyğash
 ketkesin sarağa kirip, jigittiń jatatyn tósegińiń
 astyna tyğylyp jatady. Munan habarsyz
 qarlyğash qaityp kelip, üstindegi jylan qabyq
 kiimin sheship, barağy qaiğyly kúilderdi tarta
 beripti. Qyz tyqqan jerinen jigittiń jylan
 qabyqty qasietti kiimin urlap alyp, tósektiń
 astynan shyğa kelipti. Sonda jigit ne isterin
 bilmei sasyp qalady.
 Sodan soń ekeyi bastarynan ótken ómirin syr
 etip atady. Ekeyi airylysqannan beri jeti jyl
 ýaqyt ótken eken. Qyz ġashyq jaryn izdep
 jolğa shyqqanda basyna temir qalpaq kiip,
 qolyna temir talaq ustap shyqqan eken. Jigittiń
 qarlyğash bolyp usharda aıtqanyndai, qyz
 ġashyğyn temir qalpağy teńgedei bolğanda
 taýyp kezdesipti.
 Oğanrazy bolğan jigit: "Nursulýjan, men
 sağan endi shyn sendim, meniń ómirlik
 joldasym sensiń", -deпти.
 Dúniaga kelgeli birine-biri ġashyq bolğan
 ekeyi qosylyp, jeti kún qyzğa dem berip,
 ózderiniń tyğan eline qaitýğa bel bailapty.
 Sonda turyp Nursulý aitady: "Meniń seni
 taýyp alýyma sebepshi bolğan bir jan bar. Sol
 jannan seniń deregińdi bilgenime qazir tórt jyl
 boldy. Ol osydan alys emes, sol jandy temir
 tordan qutqaryp ala keteik", -deпти.
 Sonda jigit: "Ol qandai jan?" - deidi.
 Nursulý aitady: Gúlstan patshasynyń Qaradáy
 tartyp áketken qyzy Marjan. Sony qalai bolsa
 da bosatyp elge ala keteik", - dep ótinipti.
 Buğan Shahımdan da qarsy bolmaidy.
 Sol jerde qarlyğash úlken qaraqus bolyp,
 saraıdan kereginshе altyn, gaýhar alyp, qyzdy
 üstine mingizip ushypty. Usharda qyzğa
 aitady: "Óziń jolyn bilesiń, kriptarda otyrğan
 qyzdyń üstine barganda jelke jağymnan bir tal
 shashymdy tart, sonda jerge qonamyn", -
 deidi. Qaraqustyń üstinde kele jatqan Nursulý
 bir jerge kelgende qustyń bir tal qanatyn
 tartyp, qusty jerge qondyrsa, barağy
 Qaradáydiń mekeniniń üstinen shyğypty,
 barağy otaý ornında áli tur eken.
 Nursulý otaýğa kelse, Karadáy joq, Marjan
 ġana otyr eken. Qushaqtasyp kórisip
 bolğansyn, Nursulý Marjanğa: "Ketemiz be?" -

çalarak yatağın altından çıkıvermiş. Sonra yiğit
 ne yapacağını bilememiş. İkisi bunca zaman
 başlarından geçenleri birbirlerine anlatmışlar.

Ayrılmalarının üzerinden tam yedi yıl
 geçmiş. Kız sevgilisini aramaya gittiğinde
 başında demir şapka, elinde demir bir çubuk
 varmış. Yiğit kırlangıç olarak uçmadan önce
 söylediği gibi Nursulu'nun demir şapkası tenge
 (para) kadar olduğunda buluşmuşlar. Ondan
 razı olan yiğit: "Nursulucan, ben sana artık
 inanıyorum, sen benim hayat arkadaşısın"
 demiş. Doğduklarından beri birbirlerine aşık
 olanlar yedi gün dinlenip memleketlerine
 dönmeye karar vermişler.

Bunun üzerine Nursulu ayağa kalkmış ve "Seni
 bulmamda bana yardımcı olan bir insan var"
 demiş. O insandan seni bulmak için
 öğrendiklerimin üzerinden tam dört yıl geçti.
 Yiğit: "O kimdir?" diye sorunca Nursulu:
 "Gülistan padişahının Kara dev tarafından
 çalınan kızı Marcan. Onu bir şekilde kurtarıp
 memleketine götürelim" demiş. Şahımdan
 buna itiraz etmemiş.

Orada kırlangıç kocaman bir karakuş olmuş,
 saraydan alabildiği kadar altın ve elmas almış.
 Kızı üzerine oturtup uçmuş. Uçarken kıza şöyle
 demiş: "Yolunu bilirsın. Devin alıkoyduğu
 kızın bulunduğu yere vardığımızda ensemden
 bir tel tüyümü kopar, o zaman yere konarım.
 Karakuşun üstünde uçan Nursulu hatırladığı
 yere geldiğinde kuşun kanatlarından bir tel
 çekip yere indirmiş. Onlar Karadevin çadırının
 üstüne konmuşlar. Nursulu çadıra girdiğinde
 sadece Marcan varmış. Sarılıp görüştükten
 sonra Nursulu Marcan'a: "Gidelim mi?" –diye
 sormuş. Marcan, "Beni nasıl alırsın? İki kişi
 aynı kuşa oturabilir miyiz?" demiş. "Eğer
 gitmek istersen, ikinizi de alabilirim" demiş
 yiğit... Böylece genç adam Marcan'ı üstüne
 bindirip ülkesine götürmüş.

Daha sonra Nursulu ile birlikte özlem çektikleri
 memleketlerine dönmüşler. Tek kızını
 kaybettiğini düşünen Babahan ağlaya ağlaya
 iki gözünü kaybederek kör olmuş. Babahan'ı
 Han kılmışlar. Şahımdan kör olan Babahan
 Han'ın gözüne sürme sürerek iyileştirmiş.
 Anne ve babasının ömrünü uzatmış. Böylece
 aşıklar kavuşup muratlarına ermiş, suzun yıllar
 mutlu mesut yaşamışlar.

depti. Sonda Marjan: "Meni qalaı alyp júresińder, eki adam bir qustyn ústine jaǵasa ma?"- depti. "Eger ketkin kelse, ekeyin de alyp kete alamyn", - depti jigit. Sıtıp, jigit Marjandy da, ústine mingizip ushyp, eline kelipti. Kelse, jalǵyz qyzynan aırylǵan Babahan jylaımen eki kózinen aırylyp, soqyr bolyp qalypty, handyqtan aırylyp qańǵyp qalypty. Shahımardan soqyr bolyp qalǵan Babahan hannyn eki kózine súrme degen dári quıyp ashypty. Óziniń áke-sheshesiniń ómirlerin uzartyp, Babahandy qaitadan han qoiypty.	

2-MYSYQ NELIKTEN TYSHQAN JEIDI?

Erte, erte, ertede mysyq pen tyshqan óte tatý ótetin dos eken. Olar tapqandaryn bólip jep, oınap-kúlip júripti.

Sol kezde adamzat jyl múshelderin belgileý úshin bir jyly haýanattardy jinap sailam júrgizbek bolypty, bul sailamğa búkil haýanattardyń barlyǵy qatysýy kerek eken. Erteń sailam júrgiziledi degen kúni uıqyshyl mysyq "Tańerteń uıqtap qalyp sailamnan qur qalмайn" degen oıymen qaǵylez dosy tyshqanǵa:

-Aǵaıyn, erteń sailamǵa birlikte barayıq. Uıqynyń qattylyǵyn óziń bilesiń, tańerteń meni sózsiz oıatyp qoi, erterek barayıq,-depti.

- Qam jeme, mysyq aǵa, men tań atpai oıanǵanymmen, seni oıatpai qatip jalǵyz baramyn, - depti tyshqan. Biraq ol tünimenen oıǵa batyp "Sailamǵa qatynasatyndardyń sany kóbeip ketse, maǵan jyl tımei qalýy múmkin" degen bailamǵa kelip ertesi tańerteń alań-eleńde ornynan turyp, qasyndaǵy mysyqty oıatpai ózi jalǵyz sailamǵa jetip barady.

Sailam barysynda tyshqannyń joly ońynan kelip, on eki jyl múshelinin birinshisi bolyp sailanady.

Tyshqan qarta oralǵanda ornynan endi turǵan mysyq:

-Sailamǵa qashan baramyz?-dep suraıdy.

-Áli uıqtap tús kórip tursyń ba?!-deidi tyshqan mazaqtai kúlip, -sailam aıaqtaǵaly qashan, men sailanyp qana qalmastan, birinshilikti qoldan bermedim.

-Meni nege oıata salmadyń?-deidi mysyq renjip.

-Umytyp qalyppyn,-deidi tyshqan.

-Ashýlangan mysyq murtyn ediretip:

-Ońbaǵan, betsiz! Tuqymyńdy qurtaıyn, -dep oqsha atylyp baryp, tyshqandy bas salyp, qylqyndyryp óltiredi de, jep alady. Biraq mysyq álgi tyshqandy óltirgenimen, jyl múshelikke ie bola almaıdy. Sótip, kúni búginge deın mysyq tyshqandy kórdi boldy, bas salyp qysyp, mylja-myljasyn shyǵaryp jep alatyn bolypty.

2-KEDİ NEDEN FARE YER?

Çok çok eski zamanlarda kedi ve fare çok yakın arkadaşlarmış. Bulduklarını beraber yer, beraber içer ve beraber oynarlarmış. O zaman, yılın üyelerini belirlemek için seçim yapmak istemişler. Hayvanların hepsi toplanacak ve tüm hayvanların katılımıyla bir seçim yapılmasına karar vermişler. Seçim günü uykucu kedi fareye:

-''Sabah uyuya kalıp da seçimi kaçırmayayım. Kardeşim yarın seçime beraber gidelim.

Uykudan zor uyanıyorum biliyorsun, sabah beni uyandır erken gidelim'' demiş.

''Merak etme kedi kardeş sabah kalkınca seni uyandırmadan tek başıma nasıl giderim'' demiş fare de. Ancak fare gece içinden, ''Seçime katılacak olanların sayısı artarsa, muhtemelen bir yılı kaçıracağım'' diye düşünerek ertesi sabah kalkar kalkmaz yanındaki kediyi uyandırmadan tek başına seçime gitmiş. Seçim sürecinde, fare şanslı çıkmış ve on iki yıllık dönemin ilk üyesi olarak seçilmiş. Fare geri döndüğünde kedi yeni uyanmış:

- Ne zaman seçime gideceğiz? – diye sormuş.

-Hala uyuyup rüya mı görüyorsun? demiş fare alay ederek ''Seçim çoktan bitti, ben seçimde seçilmekle kalmayıp birinciliği de elde ettim'' demiş.

-Beni neden uyandırmadın? diye kızarak sormuş kedi.

- Unuttum...

Cevabını alan öfkeli kedi:

-Alçak, yüzsüz! Soyunu yok edeceğim diyerek fareye saldırmış, boğarak öldürmüş ve yemiş.

Ama kedi fareyi öldürse bile yıl üyeliğine sahip olamamış. Böylece şimdiye kadar kedi bir fare gördüğünde fareye saldırır, ezerek parçalar ve onu yermiş.

3 IT NELIKTEN YRYLDAIDY?

Buryńgy zamanda bir baıdyń bir it, bir mysyǵy bar eken. Iti kári, mysyǵy jas eken. Kúnderdiń birinde álgi baı it pen mysyqqa jumys tapsyrypty. Ol:

-Ekeýleriń ana aýyldaǵy qyzyma myna altyn júzikti aparyp kelińder, mysyq sen júzikti alyp júr. It saǵan jol bastasyn, saqtanyp júrińder, júzikti joǵaltyp qoımańdar,-deidi.

Olar jolǵa shyǵyp, jarym jolǵa kelgende aldarynan bir ózen kez bolady. Ózende kópir joq eken, sonan olar ózennen maltyp ótbek bolady. Mysyqtyń maltýǵa onsha sheber emes ekenin biletin it júzikten alańdap:

-Eı, mysyq, ózennen ótkenshe júzikti maǵan ber, sen joǵaltyp alasyń,-deidi.

-Bolmaidy,-deidi mysyq,-qojayın maǵan: "Júzikti sen alyp júr" degen, saǵan bere almaymyn.

-Men saǵan qaraǵanda muqıattaıymyn, ózennen ótkenshe júzikti maǵan ber, aýzyma salyp alayın, ózennen ótken soń ózińe beremin, - deidi it.

Aqyry, mysyq júzikti itke beredi. Olar ózenniń ortan beline barǵanda it:

-Oıba! Júzik aýzymnan túsip ketti,-deidi.

-Endi qaittik!-deidi mysyq.

-Men izdep kóreim, - deidi it. Alaida qansha izdegenimen júzikti taba almaidy. Aqyry olar jaǵdaıdy qojayınǵa aıtý úshin úıge qaitady. Úıge talaǵanda it jazalanýdan qorqyp, ormanǵa kirip, ǵayıp bolady.

Mysyqtyń tez qaityp kelgendigin kórgen qojayın alańdap:

-It qaıda? – deidi.

-Júzikti joǵaltyp qoıyp qashyp ketti,-deidi mysyq. Ashýlangan baı ittiń tanaýyn tartpaq bolyp, aýyldaǵy basqa itterdi jınap alyp olarǵa:

-Qaitseńder de álgi itti taýyp kelińder, - deidi.

-Biz ol itti basqa beıaz itterden qalayı paryqtaymyz? – dep suraıdy álgi itter.

-Ol erekshe qartaıyp ketken, aýzynda bir de tis joq, sender onyń tisine qarasańdar, ońaı tanı alasyńdar,-deidi baı.

Sonymen, itterdiń barlyǵyn álgi kári itti ustap kelý úshin jan-jaqtan izdeýge attandyady.

Talaı taý-tasty basyp izdeýge attanady. Olar talaı taý-tasty basyp, ózen-toǵaıdy aralap, alysqaqyndaǵy qalalardyń barlyǵyna barady. Alaida álgi itti eshqandaı jerden taba almaidy. Kúni búginge deim itter altyn júzikti, sol itti taba almpty. Sol úshin qazir de itter birin-biri kórip kezdesse qalǵanda "Baıdyń altyn júzigin joǵaltqan it men emes, senbesen qarap kór, tisim saý" dep tisterin aqsıtyp, yryldap qoiady eken.

3-KÖPEK NEDEN HIRLAR?

Eski zamanlarda zengin bir adamın bir köpeǵi ve bir kedisi varmış. Köpek yaşı, kedi ise gençmiş. Bir gün zengin adam köpeǵe ve kediyeye bir görev vermiş. Evin sahibi tembihlemiş:

- İkiniz bu altın yüzüǵü köydeki kızıma götürün.

Kedi sen yüzüǵü taşıyacaksın. Köpeǵın sana rehberlik etmesine izin verip, yüzüǵü kaybetmemeye dikkat edeceksin...

Onlar yola çıkıp yolun yarısına geldiklerinde karşılarına bir nehir çıkmış. Nehrin üzerinde köprü yokmuş, ama onların nehri geçmeleri gerekiyormuş. Kedinin pek iyi yüzemediǵini bilen köpek, yüzük için endişelenerek kediyeye seslenmiş: -Hey kedi, nehri geçmeden yüzüǵü bana ver yoksa onu kaybedersin.

Kedi itiraz etmiş. "Sahibimiz bana yüzüǵü sen taşıyacaksın dedi için ben sana yüzüǵü veremem."

-Ben senden daha dikkatliyim. Nehri geçmeden yüzüǵü bana ver, aǵzıma koyayım, nehri geçtiǵimde sana veririm" demiş köpek. Sonunda kedi yüzüǵü köpeǵe vermiş. Nehrin ortasına geldiklerinde köpek şöyle demiş:

- Eyvah! Yüzük aǵzımdan düştü.

- Şimdi ne yapacaǵız!..deyince kedi.

-Ben bulmaya çalışayım deyip ne kadar arasada yüzüǵü bulamamış. Sonunda sahiplerine söylemek için eve dönmüşler. Eve yaklaşıırken köpek alacağı cezadan korktuǵu için, ormanın içine girerek ortadan kaybolmuş.

Kedinin erken döndüǵünü gören sahibi şaşırarak:

- Köpek nerede?.. Diye sormuş.

-Yüzüǵü kaybetti ve kaçtı.

Öfkeli zengin adam kedinin bu cevabı üzerine köpeǵın peşine düşmek için köydeki diğerköpekleri toplayarak:

-Ne yapın edin o köpeǵi bulun... demiş

- Bu köpeǵi diğerköpeklerden nasıl ayırt edebiliriz? Diye köpekler sormuşlar.

-O çok yaşı, aǵzında dişi yok, dişlerine bakarsanız kolayca tanıyabilirsiniz" demiş zengin adam.

Böylece tüm köpekler, o yaşı köpeǵi bulmak için gitmişler. Birçok daǵa tırmanmışlar, nehirleri, ormanları geçmişler ve civardaki tüm şehirlere gitmişler. Ancak köpeǵi hiçbir yerde bulamamışlar. Köpekler o günden beri altın yüzüǵü ve o yaşı köpeǵi bulamamış. Bu yüzdendir ki köpekler birbirlerini gördüklerinde "Ben zengin adamın altın yüzüǵünü kaybeden köpek deǵilim. İnanmıyorsanız bakın, dişlerim saǵlam." diye dişlerini gıcırdatıp hırlarlarmış.

4 QOIANNYN QUIRYGY QALAISHA SHOLAQ?

Sonay erte zamanda qoiannyn quirygy uzyn bolgan eken. Endeshe, qoiannyn quirygy qazir qalaisha sholaq bolyp qalghan? Bul joninde el azynda taralyp jurgen mynadaı ertek bar. Ertede eki qoian bir ozen boıynda asyr salyp oınap jurip, qarsy jagadaıy jaiqalyp turghan kókpeńbek shoptı kórip qalady. Olar:

"Ózennen ótip átteń qumardan shyqqansha jeseń", - dep oıladı. Biraq eki qoian syda júze bilmeitindikten ózennen ótydıń eshqandaı sharasyn taba almaıdy.

Olar sórtip turghanda, sy baray tolqyp, bir úlken tasbaqa shur-shur etip sy betine shyga keledi. Tasbaqany kórgen qoiandar bir-birine qarap, kózderin alaqtatyp, sydan ótydıń bir aılasyn oılap tabady:

-Tasbaqa ájeı, osy ózendi sizdiń áyletińiz suraıdy desedi goı, ras pa?-deıdi. Muny estigen tasbaqa ájeı qatty qyanyp:

-Ol ras, bul ózende meniń áyletim san jetkisiz. Eger olar ózenniń betine qaz-qatar qalqyp tura qalsa, eki qatar kópir bolady, - deıdi.

Áyletińizdiń sonshalyq kóptigine kózim jetpeıdi, qalaıda bizdiń áyletten kóp bolmas, - deıdi qoian.

-Senderdiń áyletteriń sonshama kóp bolsa, men qalaisha kórmeimin? - deıdi tasbaqa.

-Eger bizdiń balalarymyz túgel osynda kelse, ózenniń jagasyna syımai qalyy múmkin, - deıdi endi tasbaqa.

-Senbeseńiz, ózara salystyryp kóreik, kimniń áyletiniń kóp ekenin sonda bir-aq bilesiz, - deıdi qoiandardyń bireyi.

-Bul ne degenińiz, olardy qatyp salystyryga bolsyn?- deıdi tasbaqa.

-Aldymen siz áyletinizdi shaqyryp kelińiz, sy betin qalqyp, ózenniń myna shetinen ana shetine deiń sanap shygamyz. Sanap bolgan soń, biz de áyletterimizdi jinap kelip, ózenniń jagasyna qatar turgyzamyz, sonan siz sanap shygarsyz,-deıdi bir qoian.

-Bolady, -dep tasbaqa ózenge shógip ketip, áyletteriń túgel shaqyryp kelip, betine eki qatar etip, tize qoiady. Olar aıtyp-aıtbaı ózenge salynghan eki qatar kópir bola qalady.

Eki qoian qatar salynghan "Tasbaqa kópirge" shygyyp, árbireyi bir qataryn sanaıan bolyp, qarsy jagaga ilinedi. "Qylygyмыzdy asyrdyq", - dep oılaıan eki qoian jagaga shyga berip:

-Bizde qaıdan onshalyq kóp áylet bolsyn, maqsatqa jettik átey,-deıdi. Biraq bul kezde eki qoian sekirip jagaga shyqqanymen, olardyń shubatylghan uzyn quiryqtary sydan áli

4-TAVŞANIN KUYRUĞU NEDEN KISA?

Çok eski zamanlarda tavşanların kuyrukları uzunmuş. O zaman tavşanın kuyruğı nasıl bu kadar kısa olmuş? Bununla ilgili halk arasında şöyle bir masal var. Bir zamanlar nehir kenarında oynayan iki tavşan karşı kıyıda yemyeşil çimenlik görmüşler. Tavşanlar nehri geçerek çimenlikte doyana kadar ot yiyeceklerini düşünmüşler. Ancak ikisi de yüzme bilmedikleri için, nehri geçmenin yolunu bulamamışlar. Karşı tarafa geçmenin yolunu düşünürken su yavaşça yükselmiş ve yüzeyde büyük bir kaplumbağa belirmiş. Tavşanlar kaplumbağayı görünce birbirlerine bakıp sudan geçmenin bir yolunu bulmuşlar: -Kaplumbağa nine, ailenizin bu nehri suladığı doğru mu?

Kaplumbağa nine, bunu duyduğuna çok sevinmiş:

- Ailemin bu nehirde sayısız olduğu doğru. Nehirde yüzerlerse, iki sıra köprü olur.

-Ailenizin çok olduğuna inanmıyorum, bizim ailemizden fazla değildir... demiş tavşan.

-Bu kadar çok aileniz varsa ben neden göremiyorum?

-Eğer tüm ailem buraya gelirse nehir kıyısına sığmayabilirle... Tavşan ikna olmamış ve kaplumbağaya

-Muhtemelen yalan söylüyorsun. Demiş

-İnanmıyorsanız, karşılaştıralım o zaman en büyük aileye kimin sahip olduğunu göreceksin, demiş tavşanlardan biri.

-Bu ne demek, onları nasıl

karşılaştırabiliriz?Kaplumbağanın bu cevabı üzerine tavşanlardan biri:

-Öncelikle ailenizi çağırın, suyun üzerinde yüzerek nehrin bu ucundan diğer ucuna kadar sayacağız. Saydıktan sonra biz de ailelerimizi toplayacağız ve onları nehir kenarına dizeceğiz ve sonra siz sayacaksınız.

-Pekala, diyerek kaplumbağa suya girmiş, tüm ailesini toplamış ve iki sıra halinde suyun üzerinde dizilmişler. Nehrin üzerinde iki sıra köprü haline gelmişler.

İki tavşan yan yana yapılmış "Kaplumbağa Köprüsü"ne çıkmış ve her biri bir sıra sayıyormuş gibi gözüküp karşı kıyıya ulaşmışlar:

"Biz hilemizi gerçekleştirdik", -diye düşünen iki tavşan kıyıya çıkar çıkmaz: Bizde nasıl çok sülale olsun, nasıl olsa amacımıza ulaştık... Ancak o anda iki tavşan kıyıya atladıysa da uzun kuyrukları henüz sudan çıkmamış. Kaplumbağalar, tavşanların bu sözlerini duyunca, iki tavşanın kuyruğundan

shygyp bolmağan edi. Qoiandardyn álgi sózin estip qalğan tasbaqalar eki qoiannyñ quiryğynan ala túsedí. Sasqalaqtağan eki qoiان julqı tartqanda quiryqtary túbinen úzilip, sholaq bolyp qalady. Kein bul eki qoiان kóp áýletti bolady. Biraq kójekteri men nemere-shóbereleriniñ barlygy sholaq quiryq bolyp týylady.	yakalamışlar. Şaşıran iki tavşan kuyruklarını silkerek çektiklerinde kuyrukları dibinden kopmuş ve kısalmış. Daha sonra bu iki tavşanın geniş bir ailesi olmuş. Ancak tüm yavruları ve torunları kısa kuyruklu doğmuş.

5 SYRTTAN AYVANDAR

Burynda bir baıdyń jalǵyz balasy bolypty. Baıdyń qadirli uly da, qyzy da sol eken. Kúnderde bir kún álgi baıdyń balasy uıyqta jatyp, tús kóredi. Túsinde bir qara qasqyr jein dep, balanyń aıaǵyna aýzyn sala bergende, bala shoshyp oıanady. Erteńine osy tústi taǵy da kóredi. Sótip, bala osy tústi kún saıyn kóretin bolady. Qasqyr balanyń aıaǵynan tistei bergende, bala shoshyp oıana beretin bolady. Bala tünde uıqy, kúndiz kúlki kóre almatyn bolady.

Áke-sheshesi: "Osy bizdiń balamyǵa ne boldy?"-dep, bir kúni balasynan suraıdy. Balasy kórgen túsın aıtady. Áke-sheshesi muny estip, qatty qorqyp, jan-jaqtan tús jorıtyń saýgeı adam izdeıdi. Biraq eshbir saýgeı, balanyń túsın durys jorı almaydy.

Aqyrynda, bir qarıa saýgeı joryp:

-Sol seniń balańdy jemeı toqtamaıdy eken. Tas pen temirden úı salyp, sonıń ishine qoısań da, ol qasqyr seniń balańdy jeıdi, beti beri qarap shyqqan eken, -deıdi. Muny esitken soń, áke-sheshesi qatty qorqyp jylaıdy.

-Budan qutylǵa amal bar ma? - dep jorýshydan suraıdy.

Sonda saýgeı turyp:

-Múmkin, qashyp qutylsa, ǵajap emes, - deıdi. Muny estigen áke-sheshe qalaı shydap otyrsyn? Balasyn qashyrǵa at izdeıdi. Ákesi kóp jylqynyń ishinen balasy minip qasharlyq bir jaramdy at taba almaydy, bári de jaby eken. -Balam, óziń baryp, taýyp minbeseń, saǵan jaraıtyń atty men taba almadym,-deıdi.

Sonsyn bala qolyna júgenin alyp, jylqyǵa keledi. Kóp jyldan beri jylqysyn baǵyp júrgen bir shal bar eken, soǵan kórgen túsın aıtyp:

-Qashyp qutylatyn maǵan bir at taýyp bershi, - deıdi. Sonda shal turyp:

- Shyraǵym! Men osy jylqyny baqqanyma kóp jyl boldy, seni qutqararlyq júrik bar dep aıta alмаймын, bul jylqynyń bári de jaby. Jalǵyz-aq osynda bir kerbesti bar. Onyń jabaǵy kúindegi óli júni áli ústinen túsken joq, qyryp alarǵa qyzyly joq, jóndi ot ottamaıdy, baýyrynan jaraıdy da júredi. Odan úmit qylatynym: tünde júrgende tuǵynan ot shyǵatyn edi. Men bilsem, kerbestiden basqa jylqy qutqara almas. "Qas tulpardyń balasy az ottap, kóp jyısaıdy, asyl tektiń balasy az sólep, kóp tyńdaıdy" degendeı, seniń baǵyńa tulpar bolyp shyqsa, ǵajap emes. Ne bolsa da kerbestini ustap min, - deıdi.

Bala kerbestini júgendep, úıine alyp kelip, áke-sheshe, el-jurtyмен qoshtasyp, jolǵa

5-LİDER HAYVANLAR

Çok eskiden zengin bir adamın tek çocuǵu varmış. Zengin adamın varı yoǵu o imiş. Bir gün zengin adamın oǵlu uyurken bir rüya görmüş. Rüyasında siyah bir kurt, onu yemek için ayaklarına yaklaşıncı korkarak uyanmış. Ertesi gün yine bu rüyayı görmüş. Böylece çocuk bu rüyayı her gün görmeye başlamış. Kurt çocuǵun ayaǵına yaklaşıncı çocuk korkarak uyanırmış. Çocuk geceleri uyuyamaz ve gündüzleri gülemez hale gelmiş.

Bir gün annesi ve babası oǵluna:

-Oǵlum sana ne oldu? diye sormuşlar. Çocuk gördüǵü rüyayı anlatmış. Ailesi bunu duyunca çok korkmuş ve her taraftan rüya yorumu yapabilen kâhin aramaya başlamışlar. Ancak hiçbir kâhin çocuǵun rüyasını doǵru yorumlayamamış. Sonunda yaşlı bir kâhin:

- O kurt senin çocuǵunu yemeden bırakmayacak. Taş ve demirden bir ev yapıp içine koysan bile kurt senin çocuǵunu yiyecek, çünkü kurt onu yemekte kararlı. Demiş. Annesi ve babası bunu duyunca çok korkmuş ve ağlamış.

- Ondan kurtulmanın bir yolu yok mu? Kâhine sormuşlar.

- Bunun üzerine kâhin ayaǵa kalkmış ve:

-Var, kaçıp kurtulabilir, demiş. Bunu duyan annesi ve babası nasıl sabırlı olabilir ki?

Çocuklarını kaçırarak bir at aramaya başlamışlar. Babası pek çok at arasından binecek uygun bir at bulamamış. Hepsisi asi atmış. Oǵluna:

- Oǵlum, gidip uygun atı kendin bul, sana uygun atı ben bulamadım, demiş.

Sonra çocuk ahıra gelmiş. Yıllardır atlara bakan yaşlı bir adam varmış ona rüyasını anlatmış:

-“Bana kaçıp kurtulmama yardım edecek bir at bul” demiş. Sonra ihtiyar ayaǵa kalkıp:

-Yavrum! Ben bu atları uzun yıllardır bakıyorum, seni kurtarabilecek bir at diyemem bu atların hepsi de asi attır. Burada tek bir genç at var. Tüyleri henüz dökülmemiş, zayıf, doǵru dürüst otlamaz.

Ondan ümitlenmemin sebebi: Gece yürürken toynaklarından alev çıkmasıdır. Bence seni bu attan başka hiçbir at kurtaramaz.

“İyi tulparın yavrusu az otlar ve çok nefes alır, soylu çocuk az konuşur ve çok dinler.” sözünde olduǵu gibi, senin şansına bu at tulpar çıktı, ata iyi bakarak bin” demiş.

Çocuk atı dizginleyip evine getirmiş. Annesi, babası ve eşi dostuyla vedalaşıp yola koyulmuş. Atını istediǵi tarafa gitmesi için

shygady.

Bala júrip keledi. Kerbestini basy aýǵan jaǵyna qaraı, erkine qoıa beredi. Osy men birneshe kún júrdi. Bir kúni bala artyna qarasa, kóz ushynda bir shań kórinedi. "Al, meni jertin qasqyr osy bolar ma?" - dep, júregi alyp ushy, kerbestiniń baýyryna qamshyny sıpaı beredi. Buryńydaı emes, kerbesti de birneshe kún júrgen soń, óli júnin tastap, basyn jerden kóterip, oqtaýdaı bolyp shıratylyp, sozylyp aıaǵyn pysyq basyp, kósile bastady. Úsh kúnnen soń artyna qarasa, manaǵy shań jaqyndap qalǵan sıaqty.

Shań jaqyndaǵan saıyn kerbestiniń shabysy da shıradı. Osyıaı shańdy ertýmen taǵy eki kún shapty. Bir mezgilde artyna qarasa, shańnan bir qara sozylyp shyǵyp tartyp keledi eken. Balada záre joq. Anda-sanda kerbestiniń kózin súrtip qoıady. Qara jaqyndap, dúbiri de estilgen saıyn, kerbesti qustaı ushady.

Kerbestiniń júrisine bir ǵana ushqan qus bolmasa, eshbir haıyan balasy erip bolar emes. Kerbestiden basqa jylqy bolsa, kele jatqan qara áldeqashan qýyp jetkendeı. Kerbesti kerbestiligimen ǵana balany qýyp kele jatqan aıalǵa bermeı, alyp ushy kele jatyr.

Qarany osyıaı artyna salýmen kerbesti taǵy bir kún júrdi. Bala artyna burylyp qarasa, bularǵa kóringen jaqyndap qalǵan eken, qýyp keledi eken. Kóz toqtatyp qaraýǵa balanyń júregi toqtamady. Kerbestiniń kózin súrtip, baýyryna qamshyny sıpap urýmen boldy. Jaqyndaǵanyń bilgen saıyn, kerbesti órshelenip shabýmen boldy. Kerbestiniń osy kezdegishabysyna kóz toqtatyp bolmaıtyn edi. Bir ýaqytta bala artyna burylyp qarasa, aıtqandaı túsinde kórgen qara qasqyr tili sala qulash shyǵyp ketken silekei shubyryp, jaǵyn kerip, aýzyn arandaı ashyp, qulashtap uryp keledi eken. Muny kórgenjan alatyn ázireil artynan qýyp jetkendeı kórdi. "Jalǵyz menen basqa raqym eter eshkim joq qoı!" - degendeı, kerbesti ushqan qustaı alyp keledi.

Qara qasqyr balany jeýge qumartyp, silekeiın shyıdaı sozyp, tili aýzyna syımaıdy.

"Shynymen-aq osy ittiń aýzyna túsiremen be?" - degendeı kerbesti janýar jan ushyrýda.

Qara qasqyr alýǵa, kerbesti alǵyzbasqa, ekeýi talasyp keledi. Osyıaı talasýmen shabys ilgeri taǵy da ysyryla beredi.

Jaqyndaǵan saıyn adamnyń iisi qara qasqyrdyń murnyn jaryp barady. Isi murnyna barǵan saıyn jerik asyna qumary artyp, qara qasqyr silekeiın aǵyzyp, ilgeri umtyla túsip, ars-ars etedi. Ómir boyı bir ishek bolyp, qatyp qalǵan

serbest bırakmış. Bu durum birkaç gün bu şekilde devam etmiş. Bir gün ocuk arkasına baktıǵında uzaklarda bir toz bulutu ǵórmüş. "Beni yiyecek olan kurt bu mu acaba?" diye düşüñüp, kalbi hızla çarparak atın sırtını kamılamış. Birkaç gün gittikten sonra at ölü tüylerini döküp, kafasını dik tutup, oklava gibi dik durup dolu dizgin gitmeye başlamış. Üç gün sonra geriye baktıǵında, toz bulutu git gide yaklaşıyor gibi ǵórüñüyormüş. Toz bulutu yaklaştıka atın koşması da hızlanmış. Bu şekilde koşmaları iki gün daha sürmüş. Bir süre sonra arkasına baktıǵında tozdan çıkan siyah bir figür ǵórmüş. ocuk korkmuş. Arada bir atın ǵözlerini siliyormüş.

Kara bulutun yaklaşıp kükremesi de duyuldukça at da bir kuş gibi hızlanmış. Atın koşmasına sadece uçan kuştan başka hiçbir hayvan eşlik edemezmiş o anda. Başka bir at olsaydı yaklaşan karanlık çoktan çocuǵu yakalamıştı. Sadece bu at, ocuǵın yaklaşan ölümüne boyun eǵmeden onu alıp ǵötürüyormüş. At karanlıǵı bu şekilde geride bırakıp, bir günü daha eirmiř. ocuk arkasını döñdüǵünde takipçilerinin onlara yaklařtıǵını ve onları kovaladıǵını ǵórmüş. ocuk ǵözüyle bakmaya cesaret edememiş. ocuk hep atın ǵözlerini silip sırtını kamılamış.

At, karanlıǵın yaklařtıǵını hissettikçe daha da hızlanarak koşmaya devam etmiş. Atın koşmasını izlemek imkansızmış. Birara ocuk arkasını dönüp baktıǵında rüyasında ǵördüǵü kara kurdun uzun dilini sarkıtarak, tükürüǵünü akıtarak, çenesini gererek, aǵzını açarak ve hızla koşarak onlara yaklařtıǵını ǵórmüş. Bunu ǵörünce can alan Azrail peşinden yetişiyormüş gibi hissetmiş. "Merhamet edebilecek tek kişi benim!" dercesine at çocuǵu uçan bir kuş gibi ǵötürmüş. Siyah kurt çocuǵu yemeye heveslenerek, salyasını akıtırken dilini ise aǵzına sıǵdıramamıř. "ocuǵu bu köpeǵin aǵzına vermem mi gerekir? Hayır."

düşünce siyle at daha da hızlanmaktaymış. Siyah kurt çocuǵu almak için at ise vermemek için mücadele etmekteydi. Böylece bu iki hayvanın mücadelesi ilerlemeye devam etmiş. Yaklaştıka, bir insan kokusu siyah kurdun burnuna gelmiş. Kokusu burnuna geldikçe, canı o kadar onu yemek istemiş ki, aǵzındaki salyasını akıtarak ilerlemeye devam etmiş. Ömrü boyunca çok zayıf olan kahverengi at, kurdun ayak sesini duydukça hızlanmış. Böyle bir dalaşa, saldırıya sadece bu genç at dayanabilirmış, diǵer hayvanların hiçbiri bu mücadeleye, bu yarışa dayanamazmış. Siyah

janýar ker tulpar da qasqyrdyń dúbirin estigen kezde dúbir-dúbir etip, ytyp-ytyp ketedi. Osy talasqa, osy shabysqa jalǵyz kerbesti bolmasa tórt aiaqty janýardyń eshbiri de shydap bolar emes edi. Qara qasqyrdyń aýzyna jerik asyn túsirmei, balany ajaldan qutqargaly alyp kele jatqan kerbestiniń bul júrisine súsinbertin jan bolmas!

"Apyr-aı, jetti-aý, etegimnen aldy-aý!"-dep, bala jan-dármeni qalmai, moınyn buryp artyna qarasa, qasqyr quiryq tistesip jetip-aq qalǵan eken. Eki kózi qyp-qyzyl ot siaqty, úlkendigi tarynshadaı qara qasqyr eken, ars-ars etip órshelenip, aýzyn salǵaly umtylyp qoiady. "Shynymen-aq mynagan jem boldym-aý!"-dep, bala ókirip jylyp jiberedi. Baladan es te ketti, záre de ketti, attyń kózin súrtýge shamasy kelmedi. Qamshyny álsin-álsin artyna silteýmen boldy. "Endi óldim goı, qara qasqyrdan qutyla almadym goı! Endi ne qairan qylayn?"-dep, balanyń jany alqymǵa tyǵylady. Janýar kerbesti de qajıyn dedi, ózinen eshbir dármen joq attyń kózine ter quıylyp, kerbesti de qınalýǵa aınaldy. Atańa nálet qara qasqyr taqymdasyp, aýzyna áne saldym, mine saldym dep keledi. Bala men qasqyrdyń tumsyǵynyń arasy biraq súiem qaldy. "Aýyzdy kómip, tumsyqty qandap, bytyr-bytyr shamap, jerigimdi bassam eken", - dep, qumartyp, qasqyr moınyn sozyp taǵy arsyldady. Mezgil sabaqtas. Dál osy saǵatta bir minýttik ómir balaǵa myń jyldaı kórinde. Jalǵyz kerbestiden basqa balaǵa bolysarlyq jaqynda eshkim joq, kerbestiniń kózine ter quıylyp keledi. "Endi jem boldym goı!"-dep, bala jannan úmit úzdi. Kóz aldyna ómir emes, ólim elestedi.

Qara qasqyr aýyzdy endi sala bergende, kenetten mańq etip úrgen, bir ittiń daýsy estildi. Ittiń daýsy estilgende qasqyr kidirinkirep kaldy, kerbesti ilgeri basyp ketti. Atańa nálet qara qasqyr sońyna taǵy tústi, taǵy da jetti. Aýyzdy taǵy sala bergende, mańq etip úrgen ittiń daýsy taǵy estildi. Qasqyr kidirip qala berdi, kerbesti ilgeri asyp, tarta berdi, ne kerek qara qasqyr qoımady, taǵy qýdy, qýa-qýa taǵy jetti. Jetip, endi aýyzdy sala bergende, baǵanaǵydaı emes, jaqynyraq jerden, mańq etip, it taǵy da úrip kep qaldy. Ittiń myna daýsy estilgende, qara qasqyr pyshaq keskendeı toqtady da qaldy. Balany alyp ushyp kerbesti ilgeri usha berdi. Sol shapqannan shaýyp otyryp, mı dalada otyrǵan jalǵyz úge kelip jetti. Údiń aldyna kelip, kerbesti kilt toqtai qaldy, at toqtai qalǵanda bala anadaı jerge ushyp tústi. Esi joq,

kurdun aǵzına çocuǵu vermeden, çocuǵu ólümden kurtarmaya ǵalısan atın yaptıǵı davranısha hayran kalmayan yoktur! "Eyvah, yetiști, yakaladı ya!" diyerek çocuk halsiz halde başını çevirip arkasına baktıǵında kurt yaklaşmıştı. Gözleri ateş kadar kıpkırmızıydı ve düve büyüklüğünde siyah bir kurttu. Hırlayıp hareket ederek aǵzıyla tutmaya ǵalışıyormuş. "Ben gerçekten ona yem mi olacaǵım!" diye hüngür hüngür aǵlayıvermiş. Çocuk kendinden geçecek gibi korkmuş ve atın gözlerini bile silmeye hali kalmamıştı. Atının sırtını ara sıra kamçılıyordu. "Artık öldüm, siyah kurttan kurtulamadım! Şimdi ne yapabilirim ki?" Diye çocuǵun canı boǵazında düǵümlemiş.

Atın gücü de tükenmekte iken, kendinden başka bir dermanı olmayan atın gözüne teri dökülüp zorluk çekmeye başlamıştı. Babana lanetler olsun, siyah kurt sana da lanetler olsun diyormuş. Oǵlanla kurdun burnunun arası bir karış kalmıştı. "Keşke aǵzımı doldurup, çıtır çıtır çiǵneyip yesem, doysam" dercesine kurt boynunu uzatarak yine hırlamış. Zaman daralmıştı. O andaki bir dakika, çocuǵa bin yıl gibi gelmiş. Çocuǵun yanında ona yardım edecek attan başka kimse yok, atın gözünden ise yaş dökülmekte idi. "Artık kurda yem mi olacaǵım." diye, çocuk ümidini kesmişti. Gözünün önüne hayat deǵil, ölüm gelmişti. Siyah kurt tam aǵzını açacakken bir köpek havlaması duyulmuş. Köpeǵin sesini duyan kurt yavaşlamış, at ise ileri yürümeye devam etmişti. Kurt tekrar onların peşine düşmüş veonlara yetişmişti. Kurt tekrar aǵzını açtıǵında yine bir köpek havlaması duyulmuştu. Kurt duraklamış, at ileri yürümeye devam etmiş, ancak kurt onların peşlerini bırakmamış, yine kovalayarak onlara ulaşmıştı. Yaklaşınca aǵzını ısırmaq için açarken, köpek az önceki gibi deǵil daha yakından havlamış. Köpeǵin sesini duyunca siyah kurt bıçak kesmiş gibi durup kalmış. At çocuǵu ileri doǵru uçarcasına dörtnala alıp gitmiş ve atla dörtnala giderken ıssız bozkırda görünen tek bir eve gelmişler. Evin önüne gelince at aniden durmuş, çocuk da yere uçup düşmüştü. Baygın halde yerde yatarken, çocuǵun yanına bir köpek gelmiş. Düve kadar büyük, boǵazı geniş, gözleri kıpkırmızı, aǵız köşeleri sarkık, uzun burunlu, siyah aǵızlı, büyük bir köpek çocuǵu koklayıp yanına yaklaşmış. Birden ev halkı onu görmüş: "Bu adam kimdir?" diye eve alıp getirmişler. Ama çocuk

jatyr. Jatqan balanyń qasyna bir it keldi. Úlkendigi tarynshadaı, alqymy daladaı, eki qulaǵy tebingideı, eki kózi qyp-qyzyl, eki ezyı salbyraǵan uzyn tumsyq, júndesteı kelgen qara aıyz, kók it eken, balany ıiskep qasyna jetti. Bir yaqyttaúıdıń adamdary kórip: "Bul ne qylǵan jan eken?"- dep úıge alyp kirdi. Biraq balada es joq, sulq jata berdi.

Keshke jaqyn úıdıń ıesi keldi. Jasy 26-27-ler shamasynnda, eńgezerdeı, uzyn boıly, eki jaǵyna eki kisi mingendeı, qaqpaq jaıyryn, at jaqty, kózi ótkir, túsi sıyq, qarasur jigıt eken. Kelgen jerden:

-Bálenshe baidyń balasysyn ba?-dep surai bastady. Bala kórgenin bastan-aıaq aıtyp berdi. "Seni qyǵan qara qasqyr adamǵa jerik edi. Ol qasqyrdyń syrttany edi, seni alyp qashqan kerbesti jylqynyń syrttany edi. Qara qasqyrdyń saǵan jerik bolatynyn kerbesti qulyn kúinde bildi. Eger sol qasqyrdyń syrttany keletin kún bolsa: "Seni alyp qashsam-ay!"- deımen júryshi edi. Sony arman qylyp, ómir boıy ózin-ózi jaratty, az ottap, kóp jıysady. Ústinen óli júni túspedi. Aqyr alyp qashqan eken, kerbestiden basqa jylqy bolǵanda, qasqyrdyń aızyyna túsip ediń. Mynaı jatqan qara aıyz ittiń syrttany edi. Kerbestimen seniń qashyp kele jatqanyndy, qara qasqyrdyń seni qıyp kele jatqany, eki syrttannyń dúbirin qara aıyz kúndik jerden estidi. Sony bilip, bul úrip jiberdi. Eger qara aıyz úrmegende, qasqyr saǵan aızyn salyp edi. Eger qara qasqyr jegen bolsa, barlyq qasqyr ataıly adamǵa jerik bolar edi. Ómir boıy qasqyr adamdy qoısha domalatyp jei beretin edi de, adamǵa qasqyr qoja bolatyn edi. Al endi men bolsam, men jigittiń syrttany edim. Qara aıyz ben meniń osy jaqta ekenimdi kerbesti bildi. Ol shyqqannan-aq osylar qarai bastap alyp keldi. Sagan jerik bolgan qara qasqyr áli ketken joq, myna tóbeniń basynda seni kútip jatyr. Ol seni jemei toqtamady, seniń osynda ekenińdi bileđi, biraq kerbestiniń, qara aıyzdyń, menin osynda ekenimdi bilip, úsh syrttannyń ústine batyp kele almaıdy. Tań atqan soń qara aıyzdy ertip, ol qasqyrdyń, sońyna túsemiz. Óziń sharshap keldiń ǵoi, búgin dem al", -dep, balany sylap jatqyzady.

Erteńine, tań atyp kún shyqqan soń, balaǵa jigıt aıtty:

-Sen kerbestige min, men qara aıyzdy jetektep, ekeımyz myna tóbeniń túbine barıyq. Barǵan soń qara aıyzdy qoıa berem. Bul baryp saǵan jerik bolǵan qasqyrmen arbasady. Bular arbasyp jatqanda, men it

bayǵın yatıyormuş. Akşamleyin evin sahibi gelmiş, 26-27 yaşlarında, iri yapılı, uzun boıly, omuzları geniş, kocaman kürek kemikli, büyük çeneli, gözü keskin, asık suratlı, esmer bir yiğit imiş. Eve girer girmez: "Hangi zengin adamın oğlusun?", diye sormuş. Çocuk başından geçen tüm olayı anlatmış. "Seni kovalayan, insan yemek isteyen bir kurttu. O kurtların lideridir, seni kaçırın dört nala koşan at ise atların lideridir. Siyah kurdun seni yemek isteyeceğini o at tay iken biliyordu.

Bu at, kurtların liderinin geleceği gün gelse: "Seni alıp götürsem!"-düşüncesiyle yaşıyordu. Bunun hayalini kurmuş, hayatı boyunca kendini geliştirmiş, az yiyip daha çok huzur içinde olmuş. Üzerindeki ölü tüyler dökülmemişti. Sonunda seni kaçırıp götürmüş, başka bir at olsaydı çoktan kurdun ağzına düşerdin. İşte bu yatan kara yüzlü köpek, köpeklerin lideridir. Senin atların lideri ile kaçtığını, siyah bir kurdun seni kovaladığını ve iki lider hayvanın ayak sesinin gürültüsünü kara topraktan duydu. Köpek bu sesi duyduğunda hırlayıverdi. Eğer karaağız hırlamasaydı kurt seni yer idi ve tüm kurtlar insan yemek isteyeceklerdi. Ve bundan sonra kurt, insanın koyunu közde çevirerek yediği gibi yer idi, kurt da insanı yönetirdi. Ben ise yiğitlerin yiğidiyim. Atların lideri, benim ve köpeğim Karaağızın bu tarafta olduğumuzu biliyordu. At köyden çikalı seni bu tarafa doğru getirmekteydi. Seni yemek isteyen siyah kurt daha gitmedi bu tepenin başında seni bekliyor. Seni yemeden peşini bırakmaz, senin burada olduğunu biliyor ama atların liderinin, Karaağız ve benim burda olduğumuzu da biliyor, üç güçlünün karşısına çıkmaya cesaret edemez". Ertesi sabah, güneş doğduktan hemen sonra yiğit çocuğa şunları söylemiş:

- Sen ata bin, ben ise Karaağız ile birlikte şu tepenin eteğine geçeceğim. Oraya vardığımızda Karaağız'ı bırakacağım. O da seni yemek isteyen kurda saldırarak. Onlar dövüşürken ben köpeğin yanından geçeceğim ve sen at ile kurdun yanına geleceksin ve o zaman kurt kokunu alıp sana doğru dönecek, döndüğünde kurdu takip eden Karaağız kurdun boynundan yakalayacak. Ben senin yerine ata binerdim ancak at senle olduğu gibi benimle dörtnala gidemez. Kurdun seni yemesinden korkma. İlerleyip kurda doğru yaklaş, o da sana doğru koşacaktır. Köpek, kurdun sana yaklaşmasına fırsat vermeden onun boynunu kırarak. Eğer senden önce ben gidersem, geldiğimi gören siyah kurt, Karaağız bana bakacağından

jaǵynan bararmyn, sen kerbestimen qasqyr jaǵyna kel, sol yaqytta qasqyr seniń isińdi bilip, saǵan qaraı buryla berer, ol buryla bergen kezde andyp turǵan qara aýyz baryp, qasqyrdyń moynyn burap tastaıdy. Sóitip, qara qasqyrdy óltirmesek, ol tiri júirse, seni jemeı qoımaıdy. Kerbestige minip, qara aýyzdy ertip, qara qasqyrdy qýar edim, biraq kerbesti meni kóterip shaba almaıdy. Al seni kaskyr jep koiady eken dep qoryqpa. Ilgeri umtylyp, qasqyrǵa taman baryp qal, ol saǵan umtylady. Saǵan jetpei-aq qasqyrdyń moynyn buraıdy, - dedi. - Eger senen buryn men baryp qalsam, meniń kelgenimdi bilip, qara aýyz maǵan qaraǵan kezde, qara qasqyr qara aýyzdyń moynyn burap tastaıdy. Qara aýyzdyń moynyn buraǵan soń seni de jeıdi, seni jegen soń búkil qasqyr adam ataýlynyń bárin jeıdi. Eger sen qoryqpaı baryp qalsań, ol seni jeýge umtylǵanda, ony qara aýyz óltiredi. Qaitseńde qasqyr jaqtan menen buryn bar, qoryqpa! -dep, ábden úretip keledi.

Tóbege jaqyndap túbine barǵan kezde jigit qara aýyzdy qoıa berdi. Qara aýyz tóbeniń basyna qaraı jóneldi.

"Qasqyrdyń artynan baryp qalaıyn", - dep kerbestimen bala da tóbeni aınalyp jetti. Jigit ittiń artynan aqyryn júgirip keledi. Qara aýyz tóbeniń basyna jetkende qasqyr da ony kórip qaldy. Ekeýi birin-biri kórgen soń júnderin tikiretip, kózderin birine-biri qadap, yryldasty da jatty. Eki syrttan biri-biri ala almaı, yryldasyp arbasýmen jata berdi. Biriniń qozǵalǵanyn biri baıqady. Áldeqalaı bireýi qylyp etip, qozǵalsa-aq, bireýi baryp bas salǵaly tur. Qara qasqyr jalyn tikiretip, tumsyǵyn sozyp, kózin qadap yryldaǵanda eshbir júrek toqtatyp shydap turar emes. Arqa júnin tikiretip, kózin tónkere qadap, eki ezyń yrsıtyp, azýlaryn aqsıtyp yryldaǵanda, qara aýyzdyń da bet aldyna, qara qasqyrdan basqa eshbir haıyan shydap turar emes. Ekeýi osylaı arbasyp, birin-biri ala almaı, ábden yzalandy, kózderi qyp-qyzyl ottai jarq-jurq etip ketti. Yzanyń kernegendigi sonдай, moıyndary terisine sımaı býynyp barady. Arbasqan qalpynda ekeýi de oryndarynan tura keldi. Bir-birine qımyldaýǵa taıanyp tur. Ekeýi de jaqtaryn kerip, yryldasyp bir-birine jaqyndasyp qaldy. Sótkenşe bolmady bir-birine tap berdi, aldyńǵy eki aıaqtary bir-biriniń iyǵynda, ezylerin yrsıtyp, azýlaryn aqsıtyp yryldasty da turdy. Bir-birine aýyz salǵyzbady. Qarama-qarsy tiresti de qaldy. Bireýi qylyp etip qozǵalsa-aq, qulaq-shekenı órlei, keńirdekti

Karaaǵız'ın boynunu kırar. Karaaǵız'ın boynunu kırdıktan sonra siyah kurt seni yer, seni yerse bütün kurt bütün insanları yer. Korkmadan gidersen seni yemeye kalktıǵında Karaaǵız onu öldürür. Her halükârda kurdun yanına benden önce git, korkma!" diye yol boyunca anlatmış. Tepenin eteğine vardıklarında yiğit Karaaǵız'ı bırakmış. Karaaǵız tepenin zirvesine doğru çıkmış. "Karaaǵız'ın peşinden gidip ona yetişeyim" diye düşünen çocuk tepeye doğru yönelip oraya ulaşmış. Yiğit köpeğin peşinden yavaş yavaş koşarak geliyormuş. Karaaǵız tepenin zirvesine ulaştıǵında kurt da onu görmüş. İkiisi birbirlerini gördüklerinde tüyleri diken diken olmuş, gözlerini kırpmadan birbirlerine hırıldayıp durmuşlar. Her ikisi de diğeri hareketini takip etmeye başlamış. Beklenmedik bir hareket karşısında, bir anda diğeri ona saldırarak durumda imiş. Siyah kurt yelelerini dikleştirip, burnunu uzatıp, gözünü dikip hırıldadıǵında etrafa dehşet saçarak ve hiçbir kalp buna tahammül edemez. İkiisi de bu şekilde birbirlerine bakıp, gözleri kıpkırmızı oldu, ateş saçarak gibi parıldadı. Sanki öfkeden gözleri patlayacak gibiydi. Biri diğeri açığını bekliyordu. İkiisi de hırıldayıp birbirlerine yaklaştı. Böylece birbirlerine sürünerek ön ayakları birbirlerinin omuzlarında, çeneleri kenetli hırlamışlar. Birbirini ısırmadan, hep karşı karşıya dalaşıyordu. Biri kılt ederek hareket eder etmez kulaklarını boğazını sıkıp, ağzını kapatarak bu didişme epey vakit sürmüş. Yenen olmamış. Ön ayakları birbirinin gırtlaklarına dayanıyormuş. Uzun tırnaklarını boğazlarına batırıyorlarmış. Şimdi birbirlerini ısıracaklar... Biri öldürür biri ölür durumda, gözleri kan çanağına dönmüş... Şimdi sadece birbirlerinin kirpiklerinin hareketini izliyorlarmış.

Kurdun arkasından gelen çocuk, kurt ve köpeğin hırıldamasını duyunca yaklaştırmaya cesaret edememiş. Siyah kurttan tamamen korkarmış. "Yaklaşırsam beni yer mi?" diye ilerlememiş. Hatta iki köpek ve kurdun dalaşmaları görünen yere gidememiş ve ara sıra zıplayıp ileri adım atmamışlar.

"Çocuk arkadan öbür tarafından mı geldi acaba? Köpeğime ne oldu?" - diye yiğit hızla tırmanarak tepeye çıksa, çocuk orada da görünmüyormuş. Kurt ve köpek dalaşıyorlarmış. Çocuğun kafası henüz göründüğünde, arkasından gelen sahibini hissedip: "Sahibim geldi mi acaba" der gibi köpek başını çevirmiş. O zaman fırsatı

qapsyra, aýyzdy basqaly tur. Osylai tirese yryldasyp, arbasýmen taǵy biraz turdy. Bir-birin ala almadý. Buryńǵy arbasýdan mynaý áldeneshe qıyn boldy. Aldyńǵy aıaqtarymen bir-biriniń keńirdekterine tiresip tur. Uzyn tyrnaq keńirdekterine kirip barady. Endi birine-biri aýyz salǵaly tur. Biri óltirip, biri ólgeli tur, kózderi qantalap ketti. Endi tek bir-biriniń kirpik kaǵysýyn ǵana ańdyp tur. Qasqyrdyń syrt jaǵynan kele jatkan bala, eki syrttannyń yryldaǵanyn estigende, jaqyndaǵa júregi toqtamady. Qara qasqyrdan ábden qorqyp qalǵan. "Jaqyndasam, jep qoıa ma?"-dep, ilgeri baspady. Tym bolmasa, aıqasyp turǵan eki syrttannyń tóbesi kórinetin jerge de kelmedi, anda-sanda bir attap, araǵyn ilgeri baspady. "Bala arjaǵynan keldi me eken? Itime ne bop qaldy eken?"-dep, jigit tez umtyla basyp tóbege shyǵa kelse, onda áli kórinberdi. Qasqyr men it aıqasyp tur eken. Balanyń tóbesi jańa kórine bergende, artyna kelip kalǵan ıesin bilip: "Iem keldi me eken?"-degendeı it moınyn buryp qaldy. Sol yaqytta ańdyp turǵan qara qasqyr, qara aýyzdyń shyqshytyna basyp jiberdi. Mynany kórgen ittiń ıesi ne bolaryn bilmedi. Belindegi qanjaryn ala júgirdi, qara qasqyr ittiń qulaq-shekesine qarys batyp ketken tisin julqylap sýyrǵansha, jigit te kelip jetti. Kele-aq qara qasqyrdyń ishın qanjarmen esip kep jiberdi. Sol jerde it te óldi, qasqyr da óldi. Jigit ittiń ólgenine qatty ókindi. Ittiń ólgin qushaqtap, zar jylap eńiredi. . . Balaǵa: -Nege meniń aıtqanymdy istemediń! -dep, barmaǵyn shamap urysty. Urysqanymen ne? Bolar is bolyp, it ólip qalǵan soń. -Qaıteıin! Qara qasqyr týra maǵan bas saladı ǵoı dep, qoryqtym! - deýden basqa ne aıtsyn bala. -Qara aýyz it óltirgen bolsa, it ataýly qasqyrǵa qoja bolatyn edi. Endi ittiń ilýde bireýi-aq qasqyr alatyn bolady. Árine, qasqyrdyń da itti alatyny sanaýly bolady. Eger qara qasqyr seni jegen kúnde, qasqyr ataýly adamǵa qoja bolatyn edi. Ony endi men óltirdim, endi adam qasqyrǵa qoja bolady,-dep, syrttan jigit sózin toqtatty.

bekleyen siyah kurt köpeǵin üst çenesine vurmuş. Bu olayı gören köpeǵin sahibi ne olacaǵını bilememiş. Yiǵit belindeki hançeri alarak koşup siyah kurt köpeǵinin kulaklarına batmış dişini silkeleyerek çıkarana kadar gelip yetişmiş. Yaklaşır yaklaşmaz kurda hançerini saplamış. Hem köpek hem kurt orada ölmüş. Yiǵit köpeǵin ölmesine çok üzölmüş. Ölü köpeǵe sarılıp aǵlamış. . . Çocuǵa: - Neden benim dediǵımı yapmadın! Köpek öldükten sonra şimdi bunu söylemek faydasız? - Ne yapabilirdim! Siyah kurdun bana saldırmısından korktum! Çocuk başka ne söyleyebilir? Karaaǵız köpek kurdu öldürseydi, köpek kurdun efendisi olurdu. Şimdi köpeklerden sadece biri kurda saldırabilir. Tabii ki, kurdun köpeǵi öldürmesi nadir olur. Eǵer siyah kurt seni yeseydi, kurt insandan üstün olurdu. Kurdu ben öldürdüm. Artık kurttan üstün insan olacaktır..." diye yiǵit sözünü bitirmiş.

6 SYRTTAN İTTİN AJALY

Burynda bir jolaýshy jol júrip kele jatyp, bir úlken dalağa túsip kele jatsa, kún aýyp besin shamasy bolğanda qasqyrдың syrttany ere bastaidy. Kún kesh bolyp namazdyger bolğanda álgi qasqyrдың syrttany bir ulyp jibergen eken elý shaqty qasqyr jıylyp qalady. Beishara jolaýshy shyn ajalynyń jetýin bilgen soń kózdiń ushynda qaraıǵan aǵashqa qaraı atyn bosatady. Sol shabyспен qasqyrlarǵa jetkizbei aǵashqa baryp, atyn aǵashtyń túbine qoıa salyp, ózi shybyn janyn qorǵalaý úshin úlken aǵashtyń basyna shyǵyp ketedi. Álgi jerde ashýyna shydaı almaı kelgen qasqyrlar qýyp kelisimen jolaýshynyń atyn jep qoıady. Sonymen qatar qasqyrдың syrttany ár ýaqytta ulyp-ulyp omyraýymen aǵashqa silkinip-silkinip qarǵyp baryp, bes-alty qadam qashyǵyraq jerge baryp jatady. Sol kezde elý qasqyrдың bári birdei aǵashtyń túbin tyrmalap, bir mezgilderde aǵashtyń túbin bosatyp qoıady.

Jolaýshy sorly ózinen úmit úzip endi "ólmegen nem qaldy aıdalada qasqyrlarǵa jem bolyp, súrekterim japanda qýaryp" armanda bolyp, aǵaıyn, qaryndastaryn da kóre almaı, eń bolmasa, ishindegı armandy aıtyp, qoshtasyp, keterde dúnesi qurǵyr tar boldy. "Japan dalada tilsiz maqulyqtyń talaýyna túsip, aqyry ajalym osy qasqyrlardan jetetin boldy-aý", - dep tereń oıǵa túsip, júregine ý tolyp, qý ómirden kúderin úzip, aǵashtyń basynda otyra beredi. Aıdalada jalǵyz óziniń zarlaǵany qabyl bolyp, bir kúnshilik jolda bir baidyń syrttany bar eken. Sol it tún mezgili aýqat quıyp jatqanda aýzyn shalp etkizip julyp alyp, azyraq tyńdap turyp, qasqyrlarдың jolaýshyny ortaǵa alyp jatqanyn sezip aýqatyn ishpei júgire jóneledi, bir kúnshilik joldan syrttan ittiń daýsyn estip elý qasqyr joq bolyp ketedi. Tek kana syrttan qasqyr jolaýshynyń qasynda jata beredi. Bir mezgilde tań sarǵaıyp atyp kele jatqanynda syrttan it júgiryńmen aǵashtyń qasynda keledi. Bul it aýlynan shyqqanda baidyń atqosshysy bir atqa minip, bir atty jetegine alyp shyqqan eken. Bir ýaqytta eki syrttan bir-birine bata almaı turǵanda aǵashtyń basyndaǵy jolaýshy "nede bolsa jerge túsein" dep, aǵashtyń basynan jerge qarap túsip kele jatqanda, aǵashtyń túbindegı it adamǵa burylyp qaraı bergende, syrttan qasqyr kelip ittiń basyn julyp tastaidy. Sórtedi de, adamǵa qaramaı, óz jónine kete beredi. Muńdy bolǵan jolaýshy atynan aıyrylyp, onyń ústine janyna sebepker bolǵan itten jáne

6-GÜÇLÜ KÖPEĞİN ÖLÜMÜ

Çok eski zamanlarda bir yolcu geniş bir bozkırda yürürken ve güneş batmak üzereyken, ikinci vaktinde kurtların lideri onu takip etmeye başlamış. Akşama doğru akşam namazı vaktinde kurtların lideri uluyunca, yaklaşık elli kurt etrafına toplanmış. Zavallı yolcu ecelinin yaklaştığını hissedince atını gözünün önündeki kararmış ağaca doğru sürmüş. Kurtları geride bırakıp ağacın altına varınca, atını ağacın altına bırakarak, canını kurtarmak için büyük ağacın tepesine tırmanıp çıkmış.

Öfkelerine dizginleyemeyen kurtlar ağacın altına bırakılan yolcunun atını hemen yemişler. Aynı zamanda kurt pençeleriyle ağaca tırmanmaya çalışmış, başarılı olamayınca da beş ya da altı adım uzaklıktaki bir yere uzanmış. Arada bir de elli kurdun hepsi aynı ağacın dibini eşip ağacın dibini gevşetmişler. Üzgün gezgin umudunu yitirmiş ve "Bu ıssız bozkırda kurtlara yem olacağım, kemiklerim de burada kuruyup yok olacak, giderken akrabalarım da görüşemedim, kardeşlerimle vedalaşıp içimdeki hayallerimi onlara söyleyemedim.

Kendi kendine, "Bu bozkırda dilsiz yaratıkların eline düşüp, ecelim de bu kurlardan olacaktı" diye düşünceye dalmış. Hayattan ümidini kesip, ağacın üstünde oturmaya devam etmiş. İssız bozkırda yalvararak ettiği duası kabul olmuş. Bir günlük mesafede zengin bir adamın azılı bir köpeği varmış. İşte bu köpek gece vakti kendisine yemek verilirken yemekten başını kaldırıp etrafı dinleyip kurtların yolcuyla ortaya aldığını hissetmiş. Yemeğini yemeden o tarafa koşmaya başlamış. Bir günlük mesafede olan yerden azılı köpeğin sesini duyan elli kurt kaybolmuş. Sadece kurtların lideri yolcunun yanında kalmış. Sabah şafak sökerken azılı köpek koşarak ağacın yanına gelmiş. Köpek köyden ayrıldığında zengin adamın at bakıcısı bir ata binip bir atı da yanına alıp yola çıkmış. Kurt ile köpek birbirine saldırmaya cesaret edemeyince ağacın tepesindeki yolcu "Ne olursa olsun aşağı inmeliyim" diye düşünmüş. Ağacın tepesinden inmeye başladığında ağacın dibinde duran köpek adama dönüp bakmış. Kurt bu fırsatı kullanıp köpeğin kafasını koparıvermiş. Bunu yapan kurt yolcuyla bakmadan kendi yoluna gitmiş. Yolcu, atının kurtlara yem olduğunu ve üstelik hayatını kurtaran köpeğin ölümünü düşünüp üzgün bir şekilde bir kenarda oturmuş. İssız bozkırda binecek bir atı, yiyecek yemeği, hemde yakınlarda kimse olmadığı endişesi ile

ayırylyp, qatty ýaıymğa túsip otyra beredi. Aıdalada mineiın dese aty joq, isheiın dese aýqaty joq, taýy da bolsa jaqyn arada el joq, odan aýyr oıǵa túsip otyrǵanda kún sáske tús bolǵanda, bir atty jetektep, bir atty minip, bir adam shaýyp keledi. Ony kórip jolaýshy "bir ózim edim, maǵan da joldas kele jatyr" dep qýanysh qylyp otyra beredi. Jańaǵy kelgen adam kelisimen otyrǵan jerine qamshymen tartyp-tartyp ótedi. Sóitedi de, jolaýshyǵa: -Sen osy itke áıt demediń goı, áıt degende qasqyr óler edi, - deidi. Jolaýshy meniń áıt demegenim ras, - deidi. Odan soń azyraq sóilesip nede bolsa boldy goı, endi aýylǵa qaitamyz deidi de, bir atqa mingizip, ózi itin óńgerip, araǵa bir kún qonyp, baıaǵy baıly aýylǵa keledi. Baı úiden shyǵyp it aman ba dep suraı bergende, ittiń óligin kórip it ólip qalǵan eken dep, úiine otyra beredi. Kelgen soń jolaýshynyń mán jayyn surap, jolaýshyǵa qarap, "sen maǵan qaitseń de óz itimdeı it taýyp alyp kelip beresiń" dep buıyq etedi. Jolaýshy beishara da betin qaitarmaı, taýyp bereiın deidi. Sonan soń baı qolyna syrttan qasqyrdyn quıyǵyn berip: "Qaı aýylǵa barsań osy quıyqty qolyńa alyp júr. Syrttan it bolsa, osy quıyqty tistep alady. Asheiın itter bolsa, osy quıyqty kórgen soń tuqymdary quryp qashyp ketedi", - deidi. Sonymen jolaýshy astyna at minip, tórt aı aýyl qydyrsa da, ittiń bári bezip ketip júripti, bir ýaqyttarda besinshi aıǵa aıaq basqanda bir aýylǵa barsa, itteriniń bári qashyp ketedi de, jalǵyz-aq jarly adamnyń kúshigi bar eken. Sol it júgirip kelip jolaýshynyń qolyndaǵy quıyqty tistep alady. Sol jerde dýana bolǵan jolaýshy kúshiktiń egesimen tamyr bolyp, astyndaǵy minip júrgen atty berip, kúshigin alady. Sótip, tórt jarym aı júrip, baıaǵy baıdyń úiine keledi. Buǵan baı da qýanyyp, "bul it álgi itimnen myń ese artyq eken" dep, qýanysh etip, jolaýshynyń qyzmetine rahmet atyp kiindirip, astyna jaqsy at berip, qaltasyna pul salyp eline jiberedi.	otururken, öǵlen vaktinde yanında yedek atı ile ata binen bir atlı dórt nala gelmiş. Onu gören yolcu mutlu bir şekilde “Yalnızdım, yanıma bir arkadaş geliyor” diye sevinmiş. Yeni gelen adam gelir gelmez onun oturdyǵu yeri kamçılamaş ve yolcuya: -Sen neden köpeǵe “hořt” demedin, demiş. Yolcu: -Doǵru köpeǵe “hořt” demedim, demiş. Ondan sonra az konuşmuşlar ve artık olan oldu, köye dönelim demiş. Diǵer ata yolcuyu bindirmiş, kendisi ise köpeǵini önüne koyup bir gün yol yürüyüp zengin adamın köyüne dönmüşler. Zengin adam evden çıkıp köpeǵın saǵ olup olmadıǵını sorduǵunda, ölü köpeǵi görmüş ve köpeǵın öldüğünü görünce evine girip oturmuş. Gelen yolcunun durumunu sormuş, yolcuya bakıp: “Sen bana nasıl olsa kendi köpeǵim gibi bir köpek bulur getirirsin” diye buyurmuş. Zavallı yolcu, arkasını dönmeden bulacaǵını söylemiş. Sonra zengin adam yolcuya kurdun kuyruǵunu uzatarak, “hangi köye gidersen git bu kuyruǵu yanında götür. Eǵer güçlü bir köpek varsa kuyruǵu ısırır. Cins olmayan köpekler ise bu kuyruǵu gördüklerinde kaçıp giderler.” demiş. Yolcu ata binip köy köy dórt ay boyunca dolaşıp güçlü köpek aramış ama bulamamış. Bütün köpekler kaçmış. Gel zaman git zaman beşinci aya geçerken bir köye gittiǵinde köpeklerin hepsi kaçmış. O köyde fakir bir adamın eniǵi varmış. O enik koşarak gelip yolcunun elindeki kuyruǵu ısırmış. Orada aradıǵını bulduǵuna sevinen yolcu, köpeǵın sahibiyle arkadaş olmuş. Kendi bindiǵi atı verip, eniǵi almış. Böylece dórt buçuk ay sonra zengin adamın evine dönmüş. Zengin adam buna sevinmiş. “Bu köpek o köpekten bin kat daha iyiymiş” diye sevindiǵini bildirip yolcuya teşekkür etmiş. Üstünü giydirip, binecek at verip, cebine de para koyup köyüne göndermiş.

7 QASQYR NEGE ULIDY?

Ertede Halyq degen bir kedei ómir súripti. Mal degende on shaqty eshkisi, jalgyz aty jáne altyn qayysyndy qorazy bolypty. Ol kezde qoraz aıǵaı salyp, eshki de baqyrmaıdy eken. Kúnderdiń bir kúinde aqsıǵan tisi bar, adam qorqar túsi bar bir ań kelip, kedeıdiń eki eshkisin alyp ketedi.

-Ózi baryp turǵan qaskúnem eken, qyrdy da ketti, - deidi.

Halyq kúinip kempiri men balasyňa.

-Ol ózi bizge qas, eshkilerdi qyrdy, demek, ol qasqyr ǵoi, -dep kalady sonda bala. Sodan bastap qasqyr qasqyr atanǵan eken. Qasqyrlar kedeıdiń malyn qyrýdy qoımaıdy. Kesh qaraıǵanda, tipti qamaıly turgan eshkini qoraǵa túsip alyp ketetin bolady. Ondarda eshkiniń bar bitiretini: saqaly shoshańdap baqyrady eken. Qoraz bolsa altyn qanatyn qaǵyp-qaǵyp jiberip: "ký, ka-re, ký!"-dep, aıǵaıǵa basady. Onysy: qasqyrlar keldi, qya gór dep, Halyq ataıǵa habar bergeni eken desedi. Sol tún, sol kúnnen bastap qoraz shaqyratyn bolypty, eshki de baqyratyn bolypty.

Halyq ataı kúnde úıine qaitqanda óristen qasqyrlar jemeı tastap ketken eshkiniń quıyrshyqtaryn bir etek qyp jınap ala kelip júredi. Bir kúni kedeıdikine saqaly beline túsken bir aqsaqal keledi. Ol:

-Jaýyzdyqpen kúresý meniń paryzym edi. Má, myna kitapty al. Oqy. Okyǵanyńdy kónilge toqı bil. Erinbeseń, dushpanyńnan qutylasyń, -dep kedeıdiń balasyňa bir kitap beredi.

Sol kúnnen bastap bala kitaptan kóz almaıdy. Onyń bar oıy jaýyz qasqyrdy óltiretin dári jasap shyǵarý bolady. Aqyry, birneshe shóp tamyrlyryn qanatyp, dári jasaıdy. Ony aparyp quıyrshyq jemtikke seýip qoiady. Eshkilerdi úge qamaıdy. Qasqyrlar birinshi kúni kelip, údi torıdy, eshkiler kórinberdi. Ekinshi kúni keledi, eshkiler shyqpaıdy. Úshinshi kúni qasqyrlar yryldap kelip, údiń irgesin qaza bastaıdy. Biraq úge kirýge batpaıdy. Eshkiden kúder úzgen soń, jaýyzdar jemtikke jınalady. Qomaǵaılaý bireýi kelgen betinde ars etip, jemtikti qaýyp ótedi de: "- Ý-ý-ý. . ."-dep, murnynan shanshyla qulap túsedi. Qalǵandary basy aýǵan jaqqa qasha jóneledi.

Sodan beri qasqyrlar: "Ý-ý-ý!. . ."-dep ulıtyndy shyǵarypty.

7-KURT NEDEN ULUR?

Eski zamanlarda Halık adında fakir bir adam yaşarmış. On keçisi, bir tane atı ve altın tüylü bir horozu varmış. O zamanlarda horoz ötmez ve keçi de bağırmazmış.

Bir gün beyaz keskin sivri dişli, korkunç görünüşlü bir canavar gelip fakirin iki keçisini alıp götürmüş. "Canavar O'na çok zarar vermiş, hayvanların hepsini öldürüp gitmiş" diye insanlar yaşlı kadına ve çocuǵına acımışlar.

O anda çocuk "O canavar bize düşman(qas), keçileri öldürdü(qır-dı) demek ki o kurttur(qasqır)," demiş. O andan itibaren kurdu kurt olarak isimlendirmişler. Kurtlar fakirlerin hayvanlarını öldürmeyi bırakmamış. Hatta akşama doğru kapalı olan avludaki keçiyi ahırdan alıp götürmeye başlamışlar. Bu durumda keçi sakalını dikleştirip hep bağıırp dururmuş. Horoz altın kanatlarını çırparak "Ku-ka-re-ku!" diye bağıırmış. Bunun da: "kurtlar geldi, kovun" diye bağııarak Halık dedeye haber verdiğı için olduǵu söylenirmiş. O gün o geceden itibaren horoz öter keçi bağıırır olmuş.

Halık dede her gün eve döndüğünde, kurtların yemeyip bıraktığı keçi kuyruklarını bir etek dolusu toplayıp getirmiş. Bir gün fakir adamın evine sakalı beline kadar uzanan bir aksakal gelmiş. O: "Kötülüǵe karşı mücadele etmek benim borcum. Bu kitabı al. Oku. Okuduklarını iyi anla. Tembel olmazsan düşmanından kurtulacaksın" diye fakirin çocuǵına bir kitap vermiş.

O günden itibaren çocuk gözlerini kitaptan ayıramaz olmuş. Onun amacı acımasız kurdu öldürmek için bir çare bulmakmış. Nihayet birkaç ot kökünü kaynatarak ilaç hazırlamış. Hazırladığı ilacı ahırdaki keçilerin kuyruklarına serpmiş. Bu olaydan sonra keçiler ev içinde tutulmaya başlanmış. İlk gün kurtlar gelip evi gözetmişler, keçileri görememişler. İkinci gün gelmişler, keçiler çıkmamış. Üçüncü gün kurtlar evin temelini kazmaya başlamış. Ama eve girememişler. Keçiden ümidini kestikten sonra kurtlar yemlik yanında toplanmışlar. Kurtlardan biri yemlikten geçerken burnunu bir yere vurmuş ve "Uuu" diye, ses çıkartıp yere düşmüş. Diğerleri ise uluyarak etrafa dağılıp gitmişler. O zamandan beri kurtlar ulurmuş: "U-u-u! . . .".

Bu olaydan sonra kurtlar "Uuu" diye ulumaya başlamışlar.

8 IT PEN MYSYQ ADAMGA QALAI ÜIRENDİ?

Baıaǵy zamanda bir kempir men shal bolypty. Balalary joq eken. Shal egin egip, jınaǵan astyǵyn qambaǵa tyǵyp qoiady da, únemdep, shetinen bazarǵa alyp baryp satyp, shai-tuzyn aryltady eken.

Bir kúni shal qambadaǵy astyǵynan alyp, bazarǵa aparyp satpaq bolady. Qambanyń esigin ashyp qalsa, tyshqandardyn órip júrgenin kóredi. Birde-bir dáni bútin astyq qalmpty. Tyshqandar jegenin jep, jemegenin ortasynan qaq bólip, shasha beripti. Munyn zardabynan kempir men shal qaıǵyrypty:

-Osy astyqpen kún kórýshi edik, endi qaitemiz? - dep zar eńirepti.

Sol kezde bulardyn tusynan ótip bara jatqan mysyq munyn estip, qastaryna keledi de:

-Nege sonsha qaıǵyryp tursyndar?-dep, jón surap quıryǵyn bulǵańdatady.

Qaıǵyrmai qateik, - deidi shal munyn shaǵyp.

- Alaiaq tyshqandar qambadaǵy astyǵymyzdy talan-tarajǵa salypty. Sonyń jazasyn beretin birey tabylar ma eken bul dúnieden?

-Sol aıtqanyńdy men oryndaimyn, qane, kórsetshi sumyraı ury tyshqandardy, -dep, mysyq quıryǵyn bulǵańdatady batyrsynyp.

- Endeshe beri jú, -dep, shal mysyqqa qambanyń esigin ashyp beredi. Mysyq qujynaǵan tyshqandardy kóredi.

Endi esikti jaıyp qoi da, kete ber, - deidi mysyq shalǵa.

Úı-údiń arasyn sharlap, ashtyqtan ishegi shuryldap, qarny qabysyp júrgen mysyq qalyń tyshqanmen aıqasa ketedi. Áp-sátte bes-altaıyn ustap, qylǵyp salady da, toıynyp alady. Úısiz-kúısiz aıdalany qanǵyp júryshi edi, endi sy ótip, jańbyr tımetin qambada turatyn boldy. Sótip, biraz yaqyttan keiin tyshqandar bul mańnan bir jola bezip, jolamai ketipti. Sonyń saldarynan tamaǵy azaia bastaǵan mysyq kempir men shaldan:

-Qane, taǵy qandaı jumystaryń bar?-dep surapty. Kempir mysyqtyń jylyldaǵan júنین sıpalap, erkeletedi. Tyshqannan qutylǵandaryna qıanyıady.

-Ne qalaısyn, kane aıt, tileǵińdi oryndaıǵa ázirmin,-depti shal.

Mysyq óziniń qalaıyn aıtady:

-Men kóp narse suramaimyn. Meniń jalǵyz-aq tilegim bar. Tek úlerińniń bir buryshynan oryn berseńder bolǵany.

Kempir men shal mysyqtyń qalaıyn qabyl alyp, úlerine kirgizedi. Mysyqqa úı ishinde ne istese de, erik beripti. Qaıda jatam dese de,

8-KÖPEK VE KEDİ İNSANLARA NASIL ALIŞTI?

Çok eski zamanlarda bir ihtiyarla karısı yaşarmış. Çocukları yokmuş. İhtiyar ekin eker, topladığı tahılı ambarda saklar, tasarruf edip az az alıp pazara götürür satar, çay ve yemek için harcarmış.

Bir gün yaşlı adam ambardan tahıl alıp pazara götürüp satmak istemiş. Ambarın kapısını açtığındaki farelerin kaynaştığını görmüş. Ve tek bir tahıl kalmamış. Fareler yiyecekleri kadar yemişler yemediklerini ise tam ortasından bölüp tatmışlar. Bundan dolayı ihtiyar ile karısı çok üzülmüş.

"Bu tahılla geçiniyorduk, şimdi ne yapacağız?" diye çok ağlamışlar. Bunun üzerine yoldan geçen kedi onların üzüntüsünü işiterek yanlarına gelmiş ve kuyruğunu sallayarak sormuş:

-Neden bu kadar üzgünsünüz?

Yaşlı adam üzüntüsünün sebebini açıklamış.

-Nasıl üzölmeyelim. Dolandırıcı fareler ambardaki tahılımızı yağmaladı. Bu dünyada onların cezasını verecek bir kimse var mı acaba?

Kedi kahramanca kuyruğunu sallayarak şöyle demiş:

-İşte cezasını ben vereceğim, bana o hırsız, alçak fareleri gösterin.

- Gel buraya, -diye ihtiyar kediye ambarın kapısını açmış. Kedi kalabalık fare sürüsünü gördükten sonra:

- Şimdi kapıyı kapat ve git, demiş kedi ihtiyara. Kedi evin içinde dolaşmış, karnı açlıktan gurulduyormuş, midesi ağrıyan karnı sırtına yapışan kedi fare kalabalığıyla dövüşmeye başlamış. Bir anda beş altı tanesini yakalar, boğar ve yemiş. Bozkırda evsiz dolaşan kedi şimdi yağmur yağdığında çatısı yağmur geçirmeyen ambarda yaşamaya başlamış. Bir süre sonra fareler bu civarlardan tamamen kaçıp gitmişler ve bir daha dönmemişler. Bu yüzden yiyeceği azalmaya başlayan kedi, ihtiyar ve onun karısına:

- Başka yapabileceğim bir şey var mı? diye sormuş. Yaşlı kadın kedinin parlak tüylerini okşayarak sevmiş. Karıkoca farelerden kurtulduklarına sevinmişler.

- Ne istiyorsun, söyle bana, istediğini yapmaya hazırım, -demiş ihtiyar. Kedi dileğini söylemiş:

-Çok şey istemiyorum. Tek bir dileğim var.

Tek yapmanız gereken evinizin bir köşesinde yer vermek. İhtiyar ve karısı kedinin bu isteği kabul edip onu evlerine almışlar. Kedinin evde her şeyi yapmasına izin verilmiş. Nerede

tyıym salmapty. Úsheýi tatý-tátti birge turatyn bolypty. Mysyqqa kempir kúnine bir tostağan sūt beredi. Sútke toıyp alğan mysyq jyly úde pyryldap uıyqtap jatady. Tamaq izdep, eshqaida qañǵymady. Bir kúni tún ishinde shaldyń qorasyna qasqyr túsip, bir-eki qoıyn jep, basqasyn jaralap ketedi. Muny kórip shal qatty qamyǵady. -Osy qoıdyń sütün qorek etýshi edik. Endi qalaı kún kóremiz? Bul zulymdardyń zaýalyn beretin bireý tabyla ma? Sol kezde mysyq shaldyń qasyna keledi de, quıryǵyn bulǵańdatyp, erkeleı sóleıdi. - Bar, ondaı batyr. Men sony izdep taıyp, ertip keleıin, -dep, aıdalaǵa qaraı júgire jóneledi. Mysyq jalpaq dalany sharlap, itti izdeıdi. Bir kezde jer timiskilep, súmeńdep júrgen itti kóredi. Qasyna barady da: -Men seni izdep keldim, -deıdi quıryǵyn bulǵańdata mańǵazdany. -Saǵan bir aqyl aitayn. Bútip kóringen indı qazyp, súmeńdep timiskilenip júrgenshe, adamnyń qorasyn kúzetseń, qarnyń toq bolady. Jyly, jaily jerde turasyń. Ashtyqtan buralyp júrgen it aıtqanyna kónedi de: -Basta endeshe sol adamnyń qorasyna, -dep qulshynady. -Al kettik onda, -dep, mysyq sońynan itti ertip aýylǵa keledi. Shaldyń úine kelgen soń, kempir itke tamaq beredi. Qarny toıǵan it qoranyń aýzyna baryp, kúzetke turady. Túnimen kóz ilmeıdi. Tún qarańǵylyǵy seıilip, bozaryp tań atqan kezde bir qasqyr qoı qoraǵa entelep jetip keledi. Ańdyp jatqan it shap berip, alqymynan ala túsedi. Qasqyr óldim-taldym degende zorǵa qutylyp, qasha jóneledi. Ittiń erligin kórgen kempir men shal: -Sen de bir er júrek ekensıń!. . -dep, itti tamaqqa toıdyradı. Esik aldına úshik salyp beredi. Sótip, kempir men shal, mysyq, it-tórteýi birine-biri kómektesip, qamsyz tura beredi. Mysyq pen it adam balasynyń qolyna eń alǵash osylaısha úrenipti.	yatmak isterse orada yatabilirmış. Üçü birlikte huzur içinde yaşamışlar. Yaşlı kadın kediye günde bir bardak süt verirmiş. Sütle doyan kedi sıcak evde mışıl mışıl uyurmuş. Yiyecek aramak için dışarıda dolaşmazmış. Bir gün gece onların ahırına bir kurt gelip bir iki koyunu yeyip diğerlerini yaralamış. Bunu görünce ihtiyar çok üzülmüş. - Bu koyunun sütüyle beslenirdik, şimdi nasıl geçineceğiz? Bu canavarın cezasını verecek kimse var mı? O sırada kedi ihtiyarın yatağına gelir ve kuyruğunu sallayıp şımararak: -Evet, böyle bir kahraman var. Onu arayacağım ve getireceğim, deyip kedi, köpeği aramak için ovalarda dolaşmış. Bir gün yerde bir şey arayan ve havlayan bir köpek görmüş. Yanına gitmiş ve: -Seni arıyorum, demiş kuyruğunu sallayarak, “Sana bir tavsiyem var. Böyle her ini kazıp yiyecek arayıp yürümektense insanın koyun ahırını gözetirsen karnın tok olur. Sıcak ve rahat bir yerde yaşarsın. Açlıktan zorla yürüyen köpek bu teklifi kabul etmiş. -Hadi o zaman adamın ahırına gidelim, -demiş. -Hadi gidelim, - diyerek kedi, köpeği köye kadar getirmiş. İhtiyarın evine geldiğinde yaşlı kadın köpeğe yemek vermiş. Karnı doyan köpek ahıra gitmiş ve ahırını gözetmeye başlamış. Geceleri gözlerini kapatmıyormuş. Gecenin karanlığı dağılıp, tan ağarırken koyun ahırına kurt yavaş yavaş gelmiş. Ahırını gözetken köpek hırlamış ve onu boğazından yakalamış. Kurt ölmek üzereyken köpekten kurtulmuş ve kaçmış. Köpeğin kahramanlığını gören ihtiyar ve karısı: -Sen de cesur bir köpekmişsin! deyip köpeği doyurmuşlar. Kapının önüne onun için küçük bir yuva yapmışlar. Böylece ihtiyar, karısı, kedi ve köpek dördü de birbirlerine yardım edip neşe içinde yaşamışlar. Kedi ve köpekler ilk olarak insana bu şekilde alışmış.

9 IT PEN MYSYQ NEGE ARAZ?

Ertede it pen mysyq óte tatý bolǵan eken. Ekeýin de adam asyrap, úinde ustapty. Kúnderdiń bir kúinde bir adamnyń maı síngen teri dorbaǵa salyp saqtaǵan júrgen altynny joǵalady. Qansha izdese de, tabylmaıdy. Altynnan aırylǵan adamnyń kúni taıyp, júdeýlene bastady. Tapqan-taıaǵany ishipe jeýge jetpeýge aınalady. Muny kórgen it pen mysyq qatty qynjylap, qojasynyń joǵalǵan altynny izdeýge kirisedi. Ekeýi oı-qyrdy aralap, barmaǵan taıy, baspaǵan jeri qalmaıdy. Aqyry tıyǵyp, úlerine qaitady. It pen mysyq unjyrǵasy túsip, únsiz kele jatqanda, kenet qojasynyń maı síngen dorbasynyń iisi muryndaryn jaryp jibere jazdaıdy. Qyǵaǵannan it qyńsyla, mysyq maıyla jiberedi. It aınala júgirip, timiskilep, aqyry bir tyshqannyń inin tyralap qaza bastady. Mysyqtyn qyanyshy qoinyna sımaı, ańdyq qarap otyra beredi. It kóp azaptanyp, tyshqan ininiń túbine jetse, altyn salynǵan maıly dorbany tyshqan tyǵyp qoıǵan eken. It: -Mynany kórdiń be?-dep, altyndy mysyqtıń aldına laqtıryp tastaıdy. Mysyq sol kezde iesine jaqsy atanbaq bolyp, itten buryn altyndy ala qashady. Mysyq úı-úıdiń tóbesimen qarǵı júgirip, iesine jetedi de, altyndy tastaı salady. Muny kórip, qojasy qyany ketedi. Mysyqtı baıyryna basyp, aımalay beredi. Sótıp turǵanda qara terge túsip, sabalaq-sabalaq bolyp, arsalańdap it te jetedi. Kelgen borda qojasynyń aıaǵyna oralyp, qyńsyla erkeleıdi. Eshteńeni túsınbegen ol itin teıip, jekirip qyyp tastaıdy. Jábir kórgen it yzalanyp, mysyqqa tap beredi. Qojasy arashalap, ekeýin zorǵa aıyryp alady da, mysyqtı úıine alyp ketedi. Sol kúnnen bastap itti úıine jolatpaıdy. Mineki, sodan beri it pen mysyq birimen-biri araz bolyp qalypty. Mysyqtıń tyshqanǵa óshtesı de sol kúnnen bastalypty.

9-KÖPEK İLE KEDİ NEDEN DÜŞMAN?

Çok eski zamanlarda köpek ve kedi çok yakın arkadaş imişler. Her ikisi de insan tarafından evcilleştirilmiş ve evde tutulmuşlar. Günlerden bir gün, bir adamın yağ sinmiş deri torbasında sakladığı altınlar ortadan kaybolmuş. Ne kadar arasa da bulamamış. Altın kaybeden kişi dertlenip zayıflamaya başlamış. Kazandığı para yeme içmeye yetmez olmuş. Bunu gören köpek ve kedi çok üzülmüş ve sahibinin kaybettiği altınları aramaya başlamışlar. İkisinin, gitmedikleri dağ, ayak basmadıkları yer kalmamış. Sonunda sıkılmış ve evlerine geri dönmüşler.

Köpek ve kedi keyifsiz bir şekilde yolda gelirken aniden sahibinin yağ sinmiş torbasının kokusu etrafa yayılmış. Sevindiklerinden köpek hırıldayıp kedi de miyavlayıvermiş. Köpek kokunun geldiği yeri aramaya başlamış ve sonunda bir farenin inini tırmalayıp kazmaya başlamış. Kedi çok sevinip takip etmeye başlamış. Köpek çok zahmet çekip farenin ininin dibine ulaşınca altın konulan yağ sinmiş torbayı saklandığı yerden çıkarmış.

Köpek:

-İşte, gördün mü? –deyip altını kedinin önüne atmış. Kedi sahibine yaranmak için köpekten önce altınları alarak kaçmış. Kedi evlerin çatısından giderek sahibine ulaşmış ve altını sahibinin önüne atıvermiş. Sahibi altınları görünce mutlu olmuş. Kediye sarılıp onu okşamış. Aniden, çok terleyen köpek soluk soluğa sahibine doğru koşarak gelmiş. Gelir gelmez sahibinin ayaklarına sarılıp şırmamış. Olaydan habersiz olan sahibi, köpeği tekmelemiş ve azarlayıp kovalamış. Sahibinin hışmına uğrayan köpek sinirlenmiş ve kediye saldırmış. Ev sahibi araya girmiş, ikisini zorla ayırmış ve kediyi alıp evine götürmüş. O günden itibaren köpeğin eve girmesine izin verilmezmiş. O zamandan beri, köpek ve kedi birbirine küsmüşler. Kedi ile farenin düşmanlığı da aynı gün başlamış.

10-TYSHQAN, IT JÁNE MYSYQ

Ertede it, mysyq jáne tyshqan ýsheýi dos bolypty. Sonda da it pen mysyq tyshqandy onsha jaqtyрмаidy eken. Tyshqan kúni-túni tynbaıtyн eńbekqor bolypty. Al it pen mysyq tapqanyn jep, jumsaq shóp pen jyly jerde jatyp alady.

Bir kúni it qasyndaǵy mysyqqa:

-Osy tyshqannyn jumysy taýsylaıdy, tipti, kúbeńdeıdi de júredi, - dep qynjylady. Sonda mysyq:

-Ozimiz sholjıyp jatyp bireýdi kúndeimiz.

Osynymyz durys pa? - dep, itke jónin aıtady.

It uıalyp qalady da, ózi de sharýa istemek bolady. Sodan bylaı qaraı tyshqanǵa kómetesip júredi.

-Sen de qol ushyńdy ber, -deıdi endi it mysyqqa. Oǵan mysyq kónbeıdi.

-Ózderiń-aq isteı salyńdar!

It pen tyshqan oǵan:

- Jalqaýlyqty qoi, birge jumys iste, - deıdi.

-Áı, men senderdiń jumystaryńdy kúndep jatqan joqpyn ǵoi. Nege tiisesińder, - dep, mysyq ashylanady. It pen tyshqan úndemeı júre beredi. Mysyqqa tamaq qaldyрмаı, ózderi jeıdi. Ash mysyq endi it pen tyshqannyn tapqanyn urlaı bastaıdy. Muny kórip qoıǵan tyshqan mysyqtyń urlıǵyn itke aıtady. It ońdyрмаı talaıdy.

Sodan beri it pen mysyq ósh eken. Birin-biri kórse, talap tastaýǵa daıyn turady. Al tyshqanǵa yza bolǵan mysyq ony ustap alyp jeı saladı eken.

10-FARE, KÖPEK VE KEDİ

Çok eski zamanlarda köpek, kedi ve fare arkadaşı imiş. Köpek ve kedi fareyi sevmezlermiş. Fare gece gündüz durmadan çalışmış. Köpek ve kedi ise buldukları yerde, yumuşak çimenlerin üzerinde ve sıcacık yerde yatarmış. Bir gün köpek yanındaki kediye:

- Bu farenin işi bitmez, hep işlerle meşgul, demiş köpek. O zaman kedi:

-Kendimiz hep uzanıp yatıyoruz ve başkalarını çekiştiriyoruz. Bu bizim yaptığımız doğru mu? diye köpeğe gerçeği söylemiş. Köpek bu sözlerden utanmış, çalışmak istemiş ve fareye yardımcı olmaya başlamış.

-Sen de yardım etsene, demiş köpek kediye. Bunu kedi kabul etmemiş.

-Kendiniz yapın! demiş.

Köpek ve fare ona:

-Tembel olmayı bırak ve bizimle birlikte çalış, demişler.

- Ey, ben sizin işinize karışıyor muyum? Neden bana takılıyorsunuz? demiş kedi öfkeyle.

Köpek ve fare sessizce çalışmaya devam etmiş. Bundan sonra köpek ve fare, kediye yiyecek bırakmadan yemeye başlamışlar. Aç kedi artık köpek ve farenin bulduklarını çalmaya başlamış. Bunu farkedenden fare köpeğe kedinin hırsızlığını söylemiş. Köpek kediye saldırmış.

O zamandan beri köpek ve kedi birbirine düşmandır. Birbirlerini gördüklerinde, dalaşmaya hazır bir şekilde dururlarmış. Fareye öfkeli olan kedi, onu yakladığında yiyiverirmiş.

11 SÝYR SUŇQAR, SÝ QAIDA?

Erte zamanda sıyr syzylğan kerbez, sýyryla shapqan júrik bolypty. Ári asqan tákkappar, maqtanshaq ta eken.

Bir kúni álgi sıyr atpen eregesip qalyp, ekeýi jarysqa túsýge ýáde bailasady. Buryngý ótken jarystardyn bárinde sıyr báige bermeidi eken.

Osy joly attan da ozyp, tórt aiaqty janýarlardyn arasyndaǵy eń júrigi degen ataqqá bir jola ie bolýdy maqsat etedi.

Kómbege tóreshi bolyp arystan keledi. Bástin jayyn uqqan soń at pen sıyrdy bir kúnshilik jolǵa jolbarys aıdap baryp, ekeýin qatar turǵyzyp koiady da, ókirip turyp kerı qartýǵa belgi beredi.

Quirygyn kókke shanshyp alyp, tanaýy pysyldap, sıyr á degennen-aq qarasyn úzip, zýlai jóneledi.

Sıyrdyn artynan jeldei jútkip, údei shaýyp, at kele jatady. Jol ortasynda básekelesýshilerge sýsyn berý úshin sýyr tosyp otyrady.

Bir kezde oza shaýyp, elirgen sıyr sýyrǵa jetip keledi de:

-Sýyr sasyq, sý qaida? - deidi.

Sıyrdyn tákappar minezine renjip qalğan sýyr:

-Sıyr sasyq, sý munda, -dep, sasyp, borsyp ketken lai sýdy ustata salady. Shańyrqap, shóldep kelgen sıyr sýdyn qandai ekenine qaramastan, simirip jiberedi de, odan ári shapqylai jóneledi.

Ári-beriden soń sýyrdyn qasyna, shóldep at keledi.

-Sýyr suñqar, sý qaida? - dep erkeletip.

-Jylqy tulpar, sý munda!-dep, sýyr móldir, tunyq sýdy atqa ustata beredi. Taza tunyq sýǵa qanyyp alǵan at boıyna tyń qýat qosylǵandai bolyp, qustai ushyp, samǵai jóneledi.

Sasyq, lai sý keydesin alyp qalğan sıyr onsha uzap kete almaıdy da, eki-úsh qyrdy asqan soń at qýyp jetip, janyndan jeldei jútkip óte shyǵady. Sodan kómbege birinshi bolyp jetedi.

Sodan beri jylqy tórt aiaqty janýarlardyn ishindegi júrigi bolyp qalypty. Keydesin lai, sasyq sý alyp qalğan sıyr sodan beri shabandap, júgire almaıtyn kúide qalady.

Sıyrdyn jatqan kezde yńyrana kúrsinetini óziniń astamshylyq etip, sýyrǵa aitqan dóreki sózine kúni búginge deın ókingen eken desedi.

11-CESUR DAĞ SIČANI, SU NEREDE?

Eski zamanlarda inek zarif, dórtnala koşan bir koşucuymuş. Ve çok gururlu ve övüngeymiş. Bir gün inek atla kavga etmiş ve her ikisi de rekabet etmeye söz vermişler. Önceki bütün yarışmalarda ödülü hep inek almış. Bu sefer de atı yenmeyi ve dört ayaklı hayvanlar arasında en hızlı olmayı hedeflemiş. Bir aslan hakem olarak kömbeye (At yarışlarında atın gelip geçmesi gereken çizgi, varış yeri) gelmiş.

Durumu fark eden aslan, atı ve ineği günlük yola çıkarıyor, ikisini yan yana sürüp böğürerek geri dönmelerini sağlıyormuş. İnek kuyruğunu çırparak, burnundan mışıldamış, işaret verilir verilmez yerinden fırlayıp koşmuş.

İneğin arkasından rüzgâr gibi at dórtnala gidiyormuş. Yolun ortasında yarışmacılara içecek vermek için bekleyen bir dağ sıçanı varmış. Bu sırada önde koşup gelmekte olan inek dağ sıçanına gelmiş ve şöyle demiş:

-Kokmuş dağ sıçanı, su nerede?

İneğin kibrinden rahatsız olan dağ sıçanı:

-Kokmuş inek, su burada - demiş ve pis kokulu çamurlu suyu eline tutturmuş. Çok susayan inek, suyun nasıl su olduğuna bakmadan birden içivermiş ve koşmaya devam etmiş. Bir süre sonra dağ sıçanına susamış at gelir:

- Cesur dağ sıçanı, su nerede? - demiş sevgiyle.

-Tulpar at, su burada! diye dağ sıçanı berrak suyu ata vermiş. Temiz taze suya doyan at sanki bedenine enerji eklenmiş kuş gibi hızlı koşmaya başlamış.

Kokmuş pis su bedenine sindiği için inek uzağa gidememiş. Ancak iki veya üç kır geçtikten sonra ona at yetişmiş ve rüzgâr gibi yanından geçmiş. Sonra kömbeye (At yarışlarında atın gelip geçmesi gereken çizgi) ilk olarak gelmiş. O zamandan beri atlar dört ayaklı hayvanların içinde en hızlısı olarak kalmıştır. Bedenine çamurlu kokmuş su sinmiş inek o zamandan beri dórtnala koşamaz durumda kalmış. İneğin yatariken iç çekmesi de kendisinin kibirlenerek dağ sıçanına söylediği kaba sözlerine bugüne değin pişman olmaktan olduğu söylenirmiş.

12 JAPALAQ KÓRSEŇ, ATYP AL

Kúnderde bir kún Súleimen patsha:

- Altyn, kúmispen kómkerilgen aq ordalarda otyra-otyra jalyqtym. Endi mağan ádemi qyrnalğan aq súiekten, kemigi joq qaq súiekten, ylǵı ǵana bas súiekten, sargamağan jas súiekten sarai salynsyn, - dep buıyrady. - Saraidyń birinshi qabaty áielderdiń, ekinshi qabaty erkekterdiń, úshinshi qabaty qustardyń bas súieginen qalansyn!

Adamdar men qustardyń árbir alty aǵayındysynyń úsheýiniń basy, bes aǵayındysynyń ekeýiniń basy, úsh aǵayındylardyń bireýiniń basy alynatyn bolypty.

Han jarlyǵy eki bola ma! Sonymen qaharly hannıy qaiyrymsyz jarlyǵy oryndala bastaidy. Kúnderde bir kún kezek úsh aǵayındy úkilerge kelip, patsha jarlyǵy boıynsha eń kenje inisi Baıǵyzdyń súiegin aparyp berer yaqyt jetedi. Biraq qaisar da batyr Úki han jarlyǵyn oryndaıdan bas tartady. Ol japalaq inisin jardyń jaryǵyna, Baıǵyz inisin tastyń qýysyna tyǵyp tastap, otyra beripti.

Kókjendet deitin bir qandy balaq qus bar eken. Qustardy qyrý mindeti soǵan júktelipti. Ol han sarayındaǵy kári Samuryqtyń eń senimdi qolqanaty eken.

Ush aǵayındynyń bireýin alý úshin Kókjendet bir kúni Úkige jetedi. Kele ekilene daýystaidy:

Balaq júniń balpıyp,
Jalǵyz óziń jalpıyp,
Batyrymsyp taltıyp,
Qulaǵyńdy qalqıtyp,
Eki urtyńdy salpıtyp,
Nege otyrsyń shalqıyp?!

Úki ún qatpardy. Kókjendet sestene ákirendeıdi.

-Han jarlyǵyn nege oryndamaısyń? Baıǵyzdyń basy qarda, tap!-deıdi.

Úki qos qulaǵyn tikiretip alady da, ket degendeı jýan sheńgelmen sermep qalady.

Jarmasa ketse, jazym bolaryn sezgen jendet qus:

-Qap, bálem, patshaǵa aıtpasam ba!-dep, kete barady. Sol betimen kele jatsa, aǵasynyń aıtqanyn oryndamaı, tyǵylyp jatqan jerinen shyǵyp, Japalaq jalp-jalp etip, jar basynda oınap júre eken.

Kókjendet kóre salyp, Japalaqtyń qasyna jetip keledi de:

-Baıǵyzdy taıyp ber, sonda patshanyń toıyna baqyrshy bolyp, tamaqqa toıasyń,-dep aldaidy. Ýki de jendet qustyń artynan qýa shyqqan eken, onyń Japalaqqa aıtyp turǵan sózin estidi.

12-BAYKUŞ GÖRÜRSEN VUR

Günlerden bir gün Süleyman Sultan şöyle demiş:

- Altın ve gümüşten yapılmış saraylarda oturmaktan bıktım. Şimdi güzelce yontulmuş hayvan kemiklerinden, eksiği olmayan kemiklerden, kafataslarından, sararmayan genç kemiklerden bir saray inşa edilsin. Sarayın birinci katı kadınların, ikinci katı erkeklerin, üçüncü katı ise kuşların kafataslarından inşa edilsin! İnsanlar ve kuşların her bir altı kardeşinin üçünün kafası, beş kardeşinin ikisinin kafası, üç kardeşlilerin birisinin kafası kesilecek olmuş. Padişahın fermanı reddedilir mi! Böylece zalim padişahın acımasız fermanı gerçekleşmeye başlamış. Bir gün sıra üç kardeş olan baykuşlara gelmiş. Padişahın emri boyunca en küçük kardeşleri Bayǵız'ın kemiklerini getirme sırası gelmiş. Ancak cesur kahraman Puhu kuşu padişahın emrine uymayı reddetmiş. Kardeşi Bayǵız'ı uçurumda bir kayanın oyuk bir yerine saklamış. Kökcendet adında cellat bir kuş varmış. Kuşları öldürmekle görevlendirilmiş. Padişahın sarayındaki eski Samruk'un en güvenilir yardımcısıymış.

Bir gün Kökcendet üç kardeşten birini almak için Puhu kuşuna gitmiş:

Ayak tüyleri dağınık,
Tek başına yayvanlaşıp,
Kahramanlık taslayıp
Kulaklarını kaldırıp,
Yanaklarını sarkıtıp,
Nasıl oturuyorsun böbürlenip?
Puhu kuşu cevap vermemiş. Kökcendet kibirlenerek.

-“Neden padişahın buyruǵuna uymuyorsun? Bayǵız'ın kafası nerede?”-diye sormuş. Puhu kuşu kulaklarını kaldırmış, git işaretiyle kalın pençesini açmış.

Dövüşürse kötülük olacağını hissedenden cellat kuş:

-Padişaha söylerim sizi. - diye giderken, Puhu kuşuna itaatsızlık eden diğer baykuş saklandığı yerden çıkmış. Uçurumun üstünde oynuyormuş. Kökcendet onu görür görmez baykuşun yanına yaklaşarak:

-Bayǵız'ı buluver, eğer onu bulursan padişahın düğününde ne istersen, karnın doyasıya yiyeceksin,- diye kandırmış.

Puhu kuşu da cellat kuşun peşinden gelmiş, onun Baykuş'a ne söylediğini duymuş.

“Söyleme” diye işaret etmiş. Ancak hem korkak hem vefasız Baykuş taşlar arasında saklanan kardeşi Bayǵız'ı düşmana teslim

"Айта" деп ымдаиды. Бірақ әрі қорқақ, әрі опасыз Жәпалақ тастың қысына тығылып жатқан инisi Бағызды жағ қолына ұстап береді. Міне, сол күннен бастап, Жәпалақ үкі маңына жолламай кетіпті. Опасыздық жасап, өз бағырын бір ұйс жемге сатқаны үшін бүкіл қус атаулы жериніпті. "Жәпалақ көрсең, атып ал, жаманнан бойыңды сатып ал" деген сөз содан қалған екен. Үкі қасиетті қус саналып, оның балақ жұнiн қыз-бозбала бiркiне тағатын болыпты.	етмiс. О гүнден сонра Байқұс, Пуху құсунан ыанына ыаклашманмш. Вefасызлык ыапан өз кардешине бир авуғ ыем için ihanet ettiғi için tüm kuşlar ondan nefret etmiş. “Bайқұс görürsen vur, kendini kötülükten koru” sözü oradan kalmış. Пуху құсу kutsal бир куш olarak kabul edilmiş ve tüyleri genç kızların şapkasına takılır olmuş.

13 QYRAN MEN QUZGYN

Bir kúni búrkit qara qarğağa kezigip:

-Qarağym, ekeýimizdiń de tegimiz qus, biraq sender jyas qussyńdar, ne bolsa sony jep, úsh júz jylğa deın ómir súresinder. Al biz bolsaq, otyz jastan áreń asyp baryp jyğylamyz. Bul qalaı? - dep surapty.

Sonda qarğa:

-Sender ylğı jemtikti tirideı jep, qanyń ishesinder. Biz bolsaq, tek ólekselemlen ğana kún kóremiz, - depti.

Sodan keın búrkitpen qarğa ekeýi jemtik izdeýge shyğady.

Ushyp kele jatyp aıdalada bir jylqynyń ólekseın kózderi shalady. Izdegen jemi tabylğan qarğa ólekseıni qushyrlana shoqı bastıdy. Uzaq ómir súryge sebepti bolar ma eken degen oımen búrkit te dám tatýğa kirisedi. Jemtikti shoqı bergen búrkit kilt sheginshekteıdi:

- Qurysyn iıstenip ketipti, óte dámsız eken.

Júregimdi anytty. Mundı jem jep úsh júz jyl ómir súrgenshe, ata-baba saltynan anymai, otyz-aq jyl ómir súrgenimniń ózi artyq eken, - dep usha jónelipti.

13-KARTAL VE KUZGUN

Bir gün kartal bir kara kargayla karşılaşmış:

-Bak, ikimiz de aynı kökteniz ama sen nazık bir kuşsun, herşeyi yiyerek üç yüz yıl kadar yaşayabilirsin. Biz ise otuz yaştan sonra çöküyoruz. Bu nasıl oluyor? -diye sormuş.

Sonra karga:

- Siz her zaman avınızı diri diri yer ve kanını içersiniz. Bize gelince, biz sadece leşlerle besleniriz.

Sonra kartal ve karga yiyecek aramaya çıkmışlar. Gökyüzünde uçarken çölde bir atın leşi gözüne ilişmiş. Kuzgun aradığı avını bulduğunda, öfkeyle cesedi gagalamaya başlamış. Kartal da daha uzun yaşamasına yardımcı olacağını düşünerek o da yemeğe başlamış. Leşi gagalayan kartal birden öğrenerek:

-Kötü kokuyor ve çok tatsız. Midemi bulandırdı. Böyle leşleri yiyerek üç yüz yıl yaşamaktansa atalarımızın geleneklerine uyarak otuz yıl yaşamak daha iyi, - deyip, uçup gitmiş.

14 QURYM SARY AIGYR MEN SYNSHYL SHOLAQ QASQYR

Burynda bir bai bolğan eken. Ol baıdyń jylqysyna san jetpeıdi. Ushan-teńiz kóp bolypty. Osy jylqynyń basy – bir aıǵyr eken. Baıdyń barlyq jylqysy da bir, osy aıǵyry da bir eken. Muny qurym sary aıǵyr dep atıady eken. Munyń úiriri esh ýaqytta jylqysy baqpaıdy, qurym sary aıǵyr ózi baǵyp, iirip, qatıryp, órgizip, turǵyzyp júredi eken. Qurym sary aıǵyrdyń úiriri ury alyp, ıa juttan ólip kórmepti. Qurym sary aıǵyr tulpar eken. Budan týǵan qulyny da tulpar bolady eken. Qurym sary aıǵyr ómirinde qasqyrǵa jylqy alǵyzbapty. Qurym sary aıǵyrdyń balasy bári de tulpar bolyp týady eken. Muny bir synshyl sholaq qasqyr bilip, ylǵı osy qurym sary aıǵyrdyń qulynyn ósirmei jelide turǵanda jep ketetin bolypty. Tipti qurym sary aıǵyrdyń uryǵy daryǵan bie, baitalǵa da ósh bolypty. "It júirigin bóri súmeıdi" degen. Qurym sary aıǵyrdan tulpar týyp, júirik kóbeıse, qasqyrǵa jaisyz tietinin synshyl sholaq qasqyr erteden bilgen, bul qasqyrdyń syrttany eken. Synshyl sholaq qasqyrdyń óshikkenin bilip, qurym sary aıǵyr oǵan jylqy alǵyzbai júripti. Sholaq qasqyr qansha torýyldap shapsa da, janýar qurym sary aıǵyr keýdelesip jylqyǵa darytpapty.

Qurym sary aıǵyr osylaı synshyl sholaq qasqyrǵa jylqy bermei júre beripti. Bir zamandarda qurym sary aıǵyrdyń balalarynyń aldy qunan, dónen, beske shyǵar boldy. Muny kórgende synshyl sholaq qasqyr ózine ajal oǵy jetkendeı kórdi. Jeıin dese, qurym sary aıǵyr alǵyzbady. Qurym sary aıǵyr ólse, basqasyn jeý ońaı kórindi. Qurym sary aıǵyrdyń ózine synshyl sholaq qasqyr talai ret jeıin dep shapsa da ala almaı júrdi, jekpe-jekke túgil jylqy da bermeıdi.

Bir jyldary qys óte qatty boldy. Mundaıa qasqyrdyń qutyryp ketetini qandaı. Jerik aıy týǵan soń qutyrynyp qasqyr ataýly malǵa jerıdi. Sholaq qasqyrdyń kózinen ot úzilip, únemi ańsaǵany qurym sary aıǵyr boldy. Ony jemeı jerigin baspaıtynıaı kóredi.

Bir qatty boranda synshyl sholaq qasqyr ulyp, kóp qasqyrdy qasyna jınap alyp, qurym sary aıǵyrdyń úiririne kele-aq tiıedi. Qurym sary aıǵyr jalǵyz ózi kep qasqyrǵa jylqy bermeýge kóp ýaqyt tartysady. Aqyrynda qoımaıtyn bolǵan soń, janýar ózi qashady. Ne kerek, sol siaqty tulpardy kóp qasqyr muzǵa qamap jaryp óltiredi. Bul solai jata tursyn. Endi basqy jaǵyna keleik. Qurym sary aıǵyrdyń

14-SARI AYGIR İLE TOPAL KURT

Eski zamanlarda bir zengin varmış. Zenginin atlarını saymak imkansızmış. Deniz kadar çokmuş. Bu at sürüsünün lideri bir aygır imiş. Zengin adamın bütün atları bir yana bu aygır bir yanaymış. Bu atın adına sarı aygır denirmiş. Sürü asla bir at bakıcısı tarafından sürülmez, sürüyü koyu sarı aygır besler, onlara bakar ve güder imiş. Koyu sarı aygırın at sürüsünden hiçbir hırsız at çalmamış ve açlıktan ölen at da olmamış. Koyu sarı aygır tulpar imiş. Ondan doğan yavru da tulpar olarak doğarmış. Koyu sarı aygır hayatında kurda hiç at yedirmemiş. Koyu sarı aygırın yavrusu bir tulpar olarak doğmuş. Topal kurt bunu öğrenince hep bu aygırın yavrusunu büyümeden yermiş. Hatta koyu sarı aygırdan doğmuş ata da düşman olurmuş. "İtin hızlısını kurt sevmez."

Eleştirmeyi seven kurt, koyu sarı aygırın bir tulpar doğurup, çoğalırsa kurt için iyi olmayacağını düşünüyormuş.

Bu kurt kurtların lideri imiş. Topal kurdun düşmanlığını bilen sarı aygır onu sevmezmiş. Topal kurt ne kadar hızlı saldırısa da koyu sarı aygır ona atlarından yedirtmemiş. Koyu sarı aygır, eleştirici topal kurda at kaptırmamaya devam etmiş. O aralar koyu sarı aygırın yavrularının en büyüğü kunan (3-5 yaş arası erkek at), dönen (4 yaşındaki aygır) beş yaşına girmek üzere. Bunu gören topal kurt kendisine ecel oku ulaşmakta olduğunu hissetmiş. Kurt yemek istese de koyu sarı aygır yavrularını kaptırmamış. Koyu sarı aygır ölse diğerlerini yemek kolay görünüyormuş. Koyu sarı aygır kurt tarafından defalarca saldırıya uğramış, ancak kurt onu altemememiş.

Geçmiş yıllarda kış çok sert geçermiş. Bu durumda kurt çıldırmış. Aşerme ayı ve doğumdan sonra kurt çıldırıp hayvan yemek istemiş. Topal kurdun gözü kararmış hep istediği koyu sarı aygır olmuş. Onu yemeden aşermesini gidermek mümkün değilmiş. Fırtınalı günlerden birinde, topal kurt ulumuş, çok sayıda kurt toplamış ve koyu sarı aygır sürüsüne gelir gelmez saldırırmış. Koyu sarı aygır tek başına birçok kurda at vermemek için uzun müddet uğraşmış. Sonunda, saldırı sürüp gidince hayvan kendisi kaçmış. Nihayet birçok kurt böyle yürük aygırı buza koyup yarararak öldürmüşler.

Bu öbyle kaladursun. Şimdi başka tarafına geelim. Sadece koyu sarı aygırın idare ettiği at sürüsü kurttan ürküp dörtlale koşmuş. Ertesi gün atı aradıklarındabulunamayan atı rüzgâr götürmüştü. Bir yerde ölü koyu sarı

qayıryymen ǵana turǵan jylqy onyń ústine qasqyrdan úrkıp jeligip, dúrkirep shaǵyp jóneledi. Erteńinde izdep kelse, jylqy joq, yǵyp ketken eken. Bir jerde qurym sary aıǵyrdyń ólimtigin taǵyp alady. Baıǵa habar da baryp qaldy. Qurym sary aıǵyrdy joqtap bai únemi jatyp aldy. Oınap, kúlmedi. Sonda bir synshy atty deidi: "Qurym sary aıǵyr tulpar edi, odan týǵan qulyn da tulpar edi, sony bilip kurym sary aıǵyrdy jegen synshyl sholaq qasqyr. Eger sholaq qasqyr ólmese, ol seniń jylqyńnyń tuqymyn qurtady", -depti. Muny estigen soń bai qurym sary aıǵyrdyń balasynan tórt atty baptap qatyryp, jaratady. Attar ábden babyna kelgen soń, qasqyrdy izdep shyǵyp, bir jerden kóp qasqyrdyn izin tabady. Izge túsip qýa-qýa ketip bara jatqan qasqyrlardyń ústinen shyǵady. Ishinde synshyl sholaq qasqyr da bar edi. Bul qýa beredi. Bir mezgilde synshyl sholaq qasqyr burylyp, artyna qaraıdy. Qarasa bir at oqshaı aldynda kele jatyr eken. Sholaq qasqyr qasyndaǵylarǵa bildiredi. "Bul attyń arty alasa, aldy joǵary eken. Órge qarai shabayq",-deidi. Sholaq qasqyr bastap bular órge qarai shabady. Ári-beri júrgen soń aldy joǵary at órge shaba almaı qalyp qoiady. Munyń aldyna ekinshi bir at shyqty. Muny da synshyl sholaq qasqyr qarap kórip: "Bul attyń arty biik, aldy alasa eken, oıǵa qarai shabayq", -dep tómen qarai shabady. Aldy alasa at yldıǵa qarai shaba almaı, bu da qalyp qoiady. Munyń aldyna úshinshi bir at shyǵady. Synshyl sholaq qasqyr muny da qarap: "Bul attyń kózi shaǵyr eken", -dep kúnniń astyna qarai shabady. Kúnniń astyna qarai shapqan soń, kózi kúnge shaǵylyp bul at ta shaba almaı qalyp qoiady. Munyń aldyna eń aqyrǵy tórtinshi at shyǵady. Sholaq qasqyr qarap: "Bul attyń on eki múshesinde min joq eken", -deidi. Júrik at bir qalsa aıaǵynan qalady, dep neshe túrli taı-tasqa salyp jorta beredi. Aqyrynda osy atpen synshyl sholaq qasqyrdy qýyp jetip uryp alady. Sótip, qurym sary aıǵyrdy jegen sholaq qasqyrdy óltirip, dushpanyn muqatyp, muratyna jetedi.	aygırın cesedini bulmuşlar. Zengin adama haber de ulaşmış. Zengin adam her zaman koyu sarı aygırın yasını tutarak yatar olmuş. Hiç gülmemiş. O zaman bir eleştirmen şöyle demiş: "Koyu sarı aygır tılgar idi, ondan doğmuş at da tılgar idi, bunu bilen topar kurt koyu sarı aygır öldürdü. Eğer topar kurt ölmezse, senin atılarını yok edecek. " Bunu duyan zengin adam, koyu sarı aygırın tayından dört atı iyice yetiştirmiş. Atlar tamamen iyi yetiştirildiklerinden sonra kurdu aramaya çıkmışlar ve bir yerde birçok kurdun izini bulmuşlar. Bu izi takip ederek kurtları yakalamışlar. İçinde lider topar kurt da varmış. Bu kurt da kaçmış. Kaçarken, topar kurt dönerek arakasına bakmış. Baktığında atların önünde ayrı gelen bir atı görmüş. Topar kurt, etrafındakilere işaret etmiş. "Bu atın sırtı alçak ve ön kısmı yüksek. Yokuşa doğru gidelim" demiş. Topar kurt sürüsüyle tepeye doğru koşmaya başlamış. Bir süre sonra önü yüksek at yokuşa dörtlüğe gidemediği için geride kalmış. Onun önünde ikinci bir at belirmiş. Bunu da gören topar kurt: "Bu atın arkası yüksek, önü alçakmış. Çukur yere gidelim. " deyince çukur yere doğru koşmuşlar. Önü alçak at çukura doğru koşmadığı için o da geride kalmış. Karşısına üçüncü bir at çıkmış. Topar kurt ona bakmış "Bu atın gözleri büyükmüş" demiş ve güneşe doğru koşmuş. Güneşin altına doğru koştuğundan sonra atın gözleri güneşten kamaşmış. Bu at da koşmadan geride kalmış. Kurdun karşısına en son dördüncü at çıkmış. Topar kurt ona bakmış ve "Bu atın on iki azasında eksiklik yok" demiş. Dört nala koşan at, at kalırsa ayakları yüzünden geride kalırsa der ve taşlıklara doğru koşmaya başlar. Sonunda, o at topar kurdu yakalar ve onu döver. Böylece koyu sarı aygır yiyen topar kurdu öldürüp amacına ulaşır.

15 MASA NEGE YZYŇDAIDY?

Tarihta Nuh paıǵambar din jolyn úgittep júrip jer júzine ashýy túsip, topan sý qaptatyp jiberipti de, jersharyndaǵy 18 myń ǵalamnan oryn alyp qalypty.

Osy kezde tyshqan kemeniń taqtayn tesip jiberip, kemeni sýǵa toltıryptı. Muny kórgen jylan:

-Men kemege kirip jatqan sýdy toqtatsam, talabymdy orındaisýn ba? - degen eken. Nuh paıǵambar onyń talabyn orındaýǵa maqul bolǵan eken. Jylan tesikke quıryǵyn tyǵyp, sýdy tosypty. Sýdan aman shyqqannan keiın jylan Nuhqa:

-Men dýniejúzindegi ólgen ólikterdiń dámin tatyp, qaisysy tátti bolsa, sonyń qanyń azyqtansam, - deıdi. Muny bilip kelýge Nuh paıǵambar masany jiberген eken. Masa eki saǵatta kelýge sert beredi. Biraq masa ýaǵynda kelmegen soń, masany izdep kelýge qarlyǵash jolǵa shyǵady. Aldynan kezikken masa:

- Kóp nárseniń qanyń soryp júrip, ýaqıtyń asyp ketip jaı qaldym,-depti. Qarlyǵash:

-Neniń qany tátti eken?-degende masa:

- Adamnyń qany tátti eken,-depti. Qarlyǵash:

-Qane, tilinđi ashshy men kóreın,-degende masa:

- "Mine", dep tilin asha bergende, qarlyǵash masanyń tilin biraq julyp áketipti. Sonan qaityp barǵan masa jylanǵa yzyńdaǵannan basqa eshnárse uqıtyra almapty. Eshnárse uǵa almaǵan jylanǵa qarlyǵash:

-Saǵan masa, tyshqannyń qany tátti,-dep tur degende, qarlyǵashtyń sózine shamdangán jylan, qarlyǵashty bas salyp, shaqpaqshy bolyp, qarlyǵashtyń quıryǵynan tistep qalǵanda, qarlyǵash usha jónelipti. Sodan qarlyǵashtyń quıryǵy asha bolyp, masa yzyńdaıtyń bolǵan eken.

15-SİVRİSİNEK NEDEN VİZİLDAR?

Tarihte, Nuh Peygamber dini vaaz verirken yeryüzüne öfkelenip tufan suyunu taşırmış ve yeryüzündeki 18. 000 alem içinde sadece bir yer sular altında kalmamış.

O sıralarda fare geminin tahtasını delivermiş ve gemiyi suyla doldurmuş. Bunu gören yılan:

-Ben gemiye giren suyun akışını durdurursam şartımı kabul eder misiniz?- demiş. Nuh

Peygamber onun talebini kabul etmiş. Yılan kuyruğunu deliğe sokmuş ve suyun akışını durdurmuş. Yılan sudan sağ salım çıktıktan sonra Nuh peygambere şöyle demiş:

-Ben dünyanın ölümlerini tadacağım ve hangisi tatlı olursa onun kanından besleneceğim.

Kimin kanının tatlı olduğunu öğrenmek için Nuh peygamber bir sivrisinek göndermiş.

Sivrisinek iki saat içinde geleceğine söz

vermiş. Ancak sivrisinek zamanında

gelmeyince kırlangıç, sivrisineği aramak için yola koyulmuş. Karşısına çıkan sivrisinek:

-Pek çok şeyin kanını emerek çok zaman harcadım, demiş. Kırlangıç:

-Neyin kanı tatlı imiş?

-İnsan kanı tatlıdır, demiş. Kırlangıç:

-Ağzını aç, göreyim dediğinde, sivrisinek:

- "İşte" demek için ağzını açtığında, kırlangıç sivrisineğin dilini koparmış. Geri dönen sivrisinek yılanı vızıldamaktan başka bir şey anlatamamış. Hiçbir şey anlamayan yılan kırlangıç:

-Sivrisinek, farenin kanı tatlı demek istiyor,- demiş. Kırlangıcın sözüne kırılan yılan

kırlangıca saldırıp sokmak istemiş, kırlangıcın kuyruğundan ısırıldığında kırlangıç uçup gitmiş. Böylece kırlangıcın kuyruğu ikiye ayrılmış, sivrisinek ise vızıldar olmuş.

16 QOIANNYN ERNI NELIKTEN JYRYQ?

Qaı kezde ekeni belgisiz, bir qyrǵaýyl, bir qasqyr, bir túlki jáne bir qoıan tórteýi tós soǵystyryp, dos bolypty. Olar ózderiniń arasynda ataǵy shyqqan aqyldy qoiannyń bolǵandyǵyn zor mártebe kórip, máz bolady eken, qoıan da óziniń shaǵyn topqa basshy bolǵanyn ýlken qýanysh kóredi eken.

Kúnderdiń birinde osy tórteýi ań aýlaýǵa shyǵypty. Túske sheiın sabylsa da, eshnárse keziktire almapty, qaryndary qatty ashyp, ishekteri shuryldaıdy. Osy kezde qoıan qorjyn salǵan bir sal kele jatqanyn anadaıyn jerden kóripti. Sonyń arasynda ol bir amal taýyp, serikterin ońasha shaqyryp alyp, muny olardyń qulaǵyna aqyryn sybyrlapty. Olar da tabylǵan aqyl eken dep shurqyrasyp, qoiannyń aıtqany boıynsha isteitin bolyp bytyrasypty.

Túlki qoiannyń aıtýy boıynsha jyldam júrip, saldyń jolyndaǵy shoq toǵaıǵa kirip, ony tosyp turypty. Sal talaǵan kezde ǵana ormannan shyǵyp, mertigip aqsaaǵan bolyp, saldyń aldına túsip, shoıańdaı júripti.

Aldynan shyǵa kelgen aqsaaq túlkini kórgen sal qýanyp ketip, "Bul da bolsa qudaıdyń bergeni ǵoi, endi túlki tymaq kietin boldym" dep eki qolyn soza óńkeń qaǵyp, túlkini qýa jónelipti. Neshe dúrkin ustaı bergende taıyp ketip, túlki jalt berip, sytylyp ketedi eken. Sótip, sal túlkini birtalai qýypty, qara terge túsip sharshapty. Sonymen, ol ıyǵyndaǵy qorjynyn bir jerge, tymaǵyn bir jerge, etigin bir jerge laqtyryp, túlkini jeńiltektenip alyp qýypty.

Osy kezde olardy ańdyp qoıan, qyrǵaýyl jáne qasqyr jetip kelip saldyń barlyq nárselerin alyp ketipti.

Bir aýyqtan soń saldy kóz jazdyryp túlki de jetipti. Sótip, oljalaryn bólyge kirisipti.

Qoıan saldyń tymaǵyn qyrǵaýylǵa usynyp:

-Sen atyz basyna barǵysh ediń, bul tymaq seniki bolsyn, muny basyńa kiip alsań, eshkim seni ura almaydy, - depti.

-Jaraidy, jaraidy, - dep jyrǵap, máz bolǵan qyrǵaýyl, sonymen ol tymaqty basyna kiip alyp óz betine ushyp ketipti.

Onan keiın qoıan etikti qasqyrǵa berip:

-Sen qoıǵa shaıyp urlıq etýge qumar ediń, etik seniki bolsyn, munan bylai jortýylǵa shyqqanda osyny kı, laisań jerde júriseń, aıaǵyń sý bolmaydy, depti.

-Jaraidy, jaraidy, - depti qasqyr qaryq bolyp, sonan soń ol etikti aıaǵyna kiip alyp, taıyp turypty.

Sonan soń qoıan qorjyndy alyp, ishine qolyn

16-TAVŞANIN DUDAKLARI NEDEN YARIK?

Ne zaman olǵu belli olmayan bir vakitte, sülün, kurt, tilki ve tavşan çok yakın arkadaş olmuş. Onlar aralarında ünlü ve akıllı tavşan olǵu için çok gurur duyuyorlarmış, tavşan da kendisinin küçük bir grubun lideri olǵu için çok mutluymuş. Bir gün dördü av avlamaya çıkmışlar. Öylene kadar gezmelerine rağmen hiçbir şey bulamamışlar, karınları çok acıkmış ve mideleri zil çalıyomuş. O anda tavşan, bir yerden elinde heybesiyle gelmekte olan sakat adamı görmüş. Bu arada bir yolunu bulup arkadaşlarını tek tek çağırıp kulaklarına fısıldamış. Onlar da parlak bir fikirmiş deyip sevinerek tavşanın talimatlarını yapacağız diye dağılmışlar. Tilki tavşanın dediği gibi hızlı yürüyüp sakat adamın yolundaki kalın ormana girip onu beklemeye başlamış. Ancak sakat adam yaklaştığı zaman tilki ormandan çıkıp sakatlanmış gibi numara yapıp sakatın karşısına geçmiş ve topallayarak yürümüş. Sakat adam karşısına çıkan aksak tilkiyi görünce sevinmiş, "Bu da Allah'ın verdiǵidir, artık tilkinin kürkünden şapka giyesi oldum" diye iki kolunu uzatarak ağır hareket edip tilkiyi kovalamaya başlamış. Kaç kez yakalayacakken tilki elinden kayıp gitmiş, hep fark edilmeden kaçıp anında gizlenirmiş. Sakat adam tilkiyi çok kovalamış ve terleyip yorulmuş. Omzundaki heybesini bir yere, çizmesini ve şapkasını da başka bir tarafa atıp tilkiyi kovalamış. O sırada onları takip eden tavşan, sülün ve kurt gelip sakatın her şeyini alıp gitmişler. Bir süre sonra sakat adam tilkiyi gözden kaçırmış. Tilki de onlara ulaşmış. Böylece ganimeti dağıtmaya başlamışlar. Tavşan sakat adamın şapkasını sülüne uzatmış:

-Sen hep tarlaya gidiyordun. Bu şapka senin olsun, bunu başına giyersen kimse seni vuramaz, - demiş.

-Pekala, tamam, - diye memnun olmuş sülün, gülüp sevinerek şapkasını takmış ve uçup gitmiş. Sonra tavşan çizmeleri kurda vermiş:

-Sen koyunlara saldırıp onları çalmayı seversin, çizmeler senin olsun. Bundan böyle ava çıktığında bunu giy çamurlu yerlerde yürüdüğünde ayakların ıslanmaz, - demiş.

-Tamam, tamam, - demiş kurt, sonra çizmeyi ayaklarına giyerek kaybolmuş. Sonra tavşan heybeyi alıp elini içine sokmuş ve bir tane bakır davul alarak:

-Senin çok çocuğun var, bunu senin payına

tygyp, bir mys dabyldy alyp shygyp: -Senin balalaryn kóp qoi, mýny seniń úlesine berein, alyp baryp dańgyrlatyp soq, balalaryn bir jyrqap qalsyn,-depi túlkige. -Jaraidy, jaraidy, - dep túlki de mys dabyly alǵanyna máz bolyp,óz jónine ketipti. Eń sońynda bir qorjynbas ádemi qýyrylǵan maı baýysaq qalypty. Kónili alyp ushqan qoiıan muny jalǵyz ózim jeitin boldym dep úıine bet alypty. Aldymen qyrǵaýylǵa keleiik. Saldyn tymaǵyn basyna kiip alyp qyrǵaýyl dán terip jeı úshin atyz basyna kelipti. Basyna kiip alǵan tymaǵy erapaisyz shoshaq, úlken bolyp, kózine túsip, aldyn kórsetpegendikten, adamdar ony quiryǵynan ustap alypty. Ol qanatyn sabalap, jantalasyp júrip ázer degende qutylypty, biraq kuiryǵy julynyp, solardyń qolynda qalypty. Al qasqyrǵa keleiik, saldyn etigin kiip alǵan soń, tiri jańǵa shaldyrmaspyn dep, qoraly qoidy tónirektepti, shopan ony baıqap qalyp shoqparyn qolyna ala umtylypty, etikpen jaqsy qasha almaı, aıaǵyna shoqpar tiip mertigipti. Sonan aıaǵynan etigi túsip qalǵan soń ǵana áreń qashyp qutylypty. Al túlkishek, onyń jaǵdaıy da basqalardykinen jaqsy emes eken. Mys dabyldy inine alyp barǵan soń, kúshikteriniń quz basynda oınap júrgenin kórip, mys dabyldy qaǵyp-qaǵyp jiberipti. Ol asylynda balalaryn bir qýantayn degen eken, biraq ómirinde mundaı dańgyrdy estip kórmegen kúshikteri shoshyp ketip, túgel quzdan qulap ólipti. Qyrǵaýyl, qasqyr, túlki úsheıi bir jerge jıylyp, qoiannyń ózderine istegen qastyǵyn sóz etisipti. Qoiandy taıyp, kegimizdi alamyz dep úsheıi daıryǵyp joǵa shyǵypty. Inniń aızynda baýysaqty qomaǵaılana jep otyrǵan qoiıan, anadaıdan qyrǵaýyl, túlki, qasqyr úsheıiniń sustanyp kele jatqanyn kórip, jaǵdaıdyń ózine tiimsiz ekenin sezgen ol dereı jerden bir tasty alyp, óziniń aızyına ózi perip ketipti. Tas "taq" etip tigende, onyń ústińgi erninen qan dir ete túsıpti. Sonymen ol qyrǵaýyl, túlki, qasqyr úsheıiniń aldınan shyǵyp: -Oıbaı! Salǵa kelisip aldanyppyz. Qarańdarshy, onyń baýysaǵyn jeimin dep aızym dal bolyp, ernim jyrylyp qaldy, aıyryp janyım shyǵyp barady, -dep bezek qaǵady. Bizdi aldaǵan saldyn ózi eken ǵoi dep, aldaǵan sózine ábden senip, sonymen, olar qoiıańǵa trispei, railarynan qatıyp, óz jerine ketipti. Biraq sol kúnnen bastap qoiıan ataıly urpaqtan-urpaqqa jyryq bolyp qalypty.	vereyim, alıp götür dingirdatıp oynarsınız, çocuklarını mutlu edersin, - demiş tilkiye. -Tamam, tamam, diye tilki de bakır davulu aldıǵına memnun olmuş ve kendi yoluna gitmiş. Sonunda bir paket güzel kızarmış tereyaǵlı pişi kalmış. Buna çok sevenen tavşan:" Pişiyi yalnız yiyeceğim diye evine doğru gitmiş. Önce sülünü anlatalım. Sakat adamın şapkasını başına giyip alan sülün tahıl toplayıp yemek için tarlaya gelmiş. Başına giydiǵi şapka büyük ve sivri olduǵu için gözlerini kapatmış, önüne bakamadıǵı için insanlar onu kuyruǵundan yakalamışlar. Sülün, kanatlarını çırpıp mücadele ederek onlardan zorla kurtulmuş ancak kuyruǵu kopmuş ve onların ellerinde kalmış. Kurda gelince, sakatın çizmesini giydikten sonra hiçkimseye yakalanmayayım diye koyun ahırının etrafında dönüp durmuş. Çoban bunu farkedip eline sopasını alıp ileri atılmış, kurt ayaǵında çizme olduǵu için kaçamamış, bacaǵından sopayla vurulup sakatlanmış. Sonra ayaǵından çizmesi düştüğünde zar zor kaçıp kurtulmuş. Tilkinin durumu da diğerklerinden iyi deǵilmiş. Bakır davulu inine götürdükten sonra yavrularının uçurumun başında oynadıklarını görüp bakır davulu çalıvermiş. Tilki aslında yavrularını sevindirmek istemiş, ancak hayatında böyle sesi ilk defa duyan yavruları korkup hepsi uçurumdan düşüp ölmüşler. Sülün, kurt ve tilki bir araya gelip tavşanın onlara yaptıǵı düşmanlıktan bahsetmişler. Üçü tavşanı bulup intikam almak umuduyla yola çıkmışlar. Tavşan inin girişinde pişiyi açgözlülükle yerken sülün, tilki ve kurdun öfkeyle yaklaştıǵını görüp durumun kendisi için iyi olmadığını hissetmiş ve hemen yerden bir taş alıp aǵzına atmış. Taş "tak" diye çarptıǵında, üst dudaǵından kan "tır" ederek fişkırmış. Böylece sülün, tilki ve kurdun önüne çıkıp: -Eyvah! Sakatla anlaşılarak kandırılmışız. Bakın onun pişisini yiyeceğim derken dudaklarım yarıldı, çok ağrıyor, demiş. "Bizi kandıran sakatın kendisiymiş" dediǵi yalan sözlerine inanmışlar ve tavşana dokunmamışlar. Niyetlerinden vazgeçerek evlerine dönmüşler. Ama o günden sonra tavşanlar nesilden nesile dudakları yarık olarak kalmış.

17 TORĠAI NELIKTEN JÜRE ALMAIDY?

Bir kepter úsh jumyrtqa taýyp, onan úsh balapan shaiqap shyǵarypty. Balapandary bara-bara aq úrpektenip, súkimdi bolyp ósipti. Balapandaryn janyndai jaqsy kóretin kepter kúnde tańerteń shybyn-shirkei ustaýǵa ketip, balalaryna tústik azyǵy etedi eken.

Kúnderdiń birinde kepter kún uiasynan shyǵa, ushyp shyǵyp shybyn-shirkei ustaýǵa ketipti. Balapandary analarynyń tezirek oralýyn telmire kútip otyrpty.

Bul arada bekershilikten qoly bosamaityn, beker sendelip kúndi kesh qylatyn ońbaǵan torǵai turady eken. Ol kepterdiń súkimdi balapandaryna suǵyn qadap, "Úsheýiniń súiegi jas shemirshék qoi, bulardyń eti qandai dámdı eken!" dep oilap júripti, kepterdiń ár kúni jem izdep syrtqa ketetinin de bilip alypty.

Sol kúni álgi torǵai kepterdiń alys saparǵa ketken oraynan pıdalanyp, onyń turatyn jerine kelip, uiasyna kirip, úsh birdei balapanyń jepti. Uiasyn buzyp, aǵash butaqtaryn syndyryp, sol mańnyń ápter-tápterin shyǵarypty.

Kepter birtalai shybyn-shirkei ustaǵan soń uiasyna qarai ushypty, ol "Búgin keshigip qaldym, tezirek ushaiyn, shapshań barayın, balapandarymnyń qaryny ashyp qalǵan shyǵar.

. . "dep oilap qanatyn jyldam qaǵyp ushyp otyrpty. Jolda shashylyp jatqan aǵash butaktaryn kórgende "Ras kesh qalyppyn-aý, otynshylar kelip ketipti" dep oilapty. Esiginiń aldyna kelip qan daqtaryn kórgende "Balalarymdy qatty saryltqan ekenmin, et asym ýaqyt ótip ketipti ǵoi, balapandarymnyń úni nege shyqpaıdy, álde olar meniń kelgenimdi baıqamady ma?" dep oilapty. Osy oımen aýlasyna kirip qarasa, uiasy tas-talqan bolyp jatyr eken. Balapandary da kórinbeıdi. Kepter qatty qaıǵyryp: "Balapandarymdy óltirip, uiamdy talqandaǵan kim eken deshi? Álde torǵai shyǵar! Sol-aq sumpayı edi", - dep kúńirenipti. Sonan ol ushyp otyryp qus patshasy kókekke kelip, torǵaidyń üstinen muńyn shaǵyp, eńirep qoıa beripti. Onan óshin alyp berýdi ótinipti.

Mán-jaidy uqqannan keıin qus patshasy kókek qatty ashýlanyp qasyndaǵy qarǵaǵa:

-Dereý torǵaidy ustap alyp kel, - dep ámir beripti.

Patshanyń ámiri boıynsha qarǵa torǵaidy barlyq jerden izdepti. Bir údiń dódegesinde kúnge qaqtalyp otyrǵan torǵai ushyp kele jatqan qarǵany anadardan kóripti de, qýlyq

17-SERÇE NEDEN YÜRÜYEMEZ?

Bir güvercin üç yumurta yumurtlayıp üç civciv çıkarmış. Yavaş yavaş, civcivler giderek daha çekici hale gelmeye başlamış. Civcivlerini çok seven güvercin her sabah sinek avlamak ve yavrularına yemek yedirmek için dışarı çıkarmış.

Bir gün güvercin yuvadan çıkıp, sinek yakalamaya gitmiş. Civcivleri ise sabırsızlıkla annelerinin dönüşünü beklemişler.

Bu sırada boş işlerle meşgul olan ve gününü boş yere geçiren alçak bir serçe varmış. O, güvercinin şirin civcivlerine açgözlülükle bakıp "Üçünün kemikleri de genç kıkırdaktır, bunların etleri ne kadar lezzetlidir!" diye düşünerek yürümüş, ayrıca güvercinin her gün yiyecek aramak için dışarı çıktığını da öğrenmiş.

O gün serçe güvercinin uzun yolculuǵa gitmesinden yararlanarak yuvasına gelmiş, yuvasına girmiş ve üç yavrusunu yemiş. Yuvasını bozup, ağaçların dallarını kırıp yuvanın olduǵu yeri alt üst etmiş. Bir sürü sinek yakalayan güvercin, yuvasına doğru uçmaya başlamış, "Bugün geç kaldım, daha hızlı uçayım, daha hızlı gideyim, belki civcivlerim aç kalmıştır...." diye düşünerek kanadını hızla çırpmaya devam etmiş. Yolda ağacın dallarının yola saçılmış olduğunu görünce, "Gerçekten geç kalmışım, oduncular gelip gitmişler" diye düşünmüş. Kapıya gelip kan lekelerini görünce, "Çocuklarımı çok bekletmişim, epey vakit geçirmişim, civcivlerim neden ses çıkarmıyor, yoksa geldiğimi fark etmediler mi?" diye düşünmüş. Bu düşünceyle avluya girip baksa yuvasının harap olduğunu görmüş. Ortalıkta civcivlerini de görememiş.

Güvercin çok üzölmüş: "Civcivlerimi kim öldürdü, yuvamı yıkan kim? serçe mi! O aptalın biri" diye yakınmış. Hemen yuvadan ayrılıp kuşların kralı guguk kuşuna gelip serçeden şikayetçi olmuş, hüngür hüngür ağlamış. Ondan intikamını almak için yardım istemiş. Durumu anlayan Kuşlar Kralı çok sinirlenmiş ve yanındaki kargaya şöyle demiş: "Serçeyi hemen yakalayın" diye emretmiş. Kralın emriyle karga, her yerde serçeyi aramış. Evlerden birinde, güneşte oturan serçe uçarak gelmekte olan kargayı farketmiş ve hemen hile uydurmayı başarmış, o karganın sırrını iyi biliyormuş, karga gelip serçenin yanına oturmuş ve kesik sesle:

-Beni çok yordun! Güvercin senden şikayetçi oldu, guguk kuşu seni yakalamam için

sailap úlgeripti, ol karganyń syryn ábden biledi eken, qargá jalbyrlap kelip, torǵaıdyń qasyna kelip qarlyqqan únmen:

-Meni ábden sendelttiń! Kepter seniń ústińnen shaǵym aıtty, kókek meni seni ustaýǵa jiberdi, júr shapshań, -depti.

-Torǵaı erte qomdanyp otyr eken, ol kúlmiń qaǵyp appaq qadany qarǵanyń moınyna taǵyp shyqylyqtap:

-Qareke, biz ejelgi dospyz ǵoi, siz qaıtyp baryp, kókekke meni taba almadym deñiz, -depti.

Qargá qadasyn alǵan soń oǵan bet kele almaı, qur ózi qaıtyp baryp kókekke:

-Tónirektiń tórt buryshynan túgel tintip boldym, sonda da álgi sumdy taba almadym, -dep málimdepti.

Ol osy ótirigimen ketse bir sári, biraq moınındagy qada sol boıy jabysyp alynbai qoıypty. Ala qarǵalardyń tamaǵynyń astyndagy aq sodan qalypty.

-Aramtamaq!- dep aqyrypty qus patshasy kókek. Sonan soń qasyndagy saýysqanǵa: Saýysqan, ákki torǵaıdyń qol-aıaǵyn bailap aldyma ákel, tez bol!-dep ámir beripti.

Saýysqan ormannan ushyp shyqqan boıy álgi údiń dódegese kelipti.

Ushyp kelgen saýysqandy kórgen torǵaı: "Saýysqan qarǵaǵa qaraǵanda qýyraq, ony bir qadamen aldap túsirýge bolmady, kóbirek shyǵyndar bolýǵa týra keler", - dep ishki esebin jasap turypty.

Sonyń arasynda saýysqan kelip qonypty.

Torǵaı ony jalbyraqtaı qarsy aldyan shyǵyp qarsy alypty, ári aq túbitten toqylǵan tize kiimdi oǵan tartý etipti:

-Sáke, japa tartyp kelipsiz, myna qaqaǵan sýyqta tym jalań borbai júrgenińiz ne, osy sý jańa tize kiimdi siz kińiz, - depti.

Tize kiimge qyzyqqan saýysqan ony qolyna alǵan soń torǵaıdy ustaý jumysy jóninde aýyz ashýdan yńǵaısyzdanyp qaıtyp ketipti. Ol barǵan soń kókekke:

- Torǵaı shynynda tym qý eken, qai jerge kirip alǵany belgisiz, barlyq jerdi sharlap taba almaı keldim, - depti.

Onyń kigen tize kiimi de etine et bolyp jabysypty. Saýysqannyń denesindegi ala sol eken, ol urpaǵynan-urpaǵyna qalyp keledi. Torǵaıdy ustaı almaı qarǵa men saýysqannyń qur kelgenine kókek qatty yzalanyp, qyrǵıdy shaqyryp, oǵan:

-Sen tóstenshe zerdeli yspar ediń, torǵaıdy ne qylsań da aldyma ákel,-dep tapsyrypty.

Kókektiń sózi bite qyrǵı samǵaı ushyp, bult

gönderdi, acele et, demiş. Serçe çoktan hazırlanmış oturuyormuş, gülümsemiş ve karganın boynuna beyaz bir kazık takmış.

- Karga kardeş, biz eski arkadaşız, sen geri dönüp guguk kuşuna beni bulamadığını söyle, - demiş.

Karga kazık aldığı için onun dediğini reddetmeden, guguk kuşuna gidip:

- Her yeri aradım ama yine de o acımasız bulamadım, - diye malumat vermiş.

O şu yalanı ile kalsaydı, yalan söylemesinin bir önemi yoktu ama boynundaki kazık tüylerine öyle yapışmış ki daha sonra hiç alınmamış. Benekli kargaların boynunun altındaki beyaz bundan kalmış.

-Aptal! - diye bağırmış kuşlar kralı guguk kuşu. Sonra yanındaki saksaga:

-Serçenin ellerini ve ayaklarını bağla ve bana getir, çabuk ol! - diye emretmiş. Saksagan ormandan çıkıp doğru evin çatısına gelmiş.

Serçe gelen saksaganı görünce: "Saksagan kargaya göre kurnazdır onu kazık ile kandıramam, daha fazla çaba harcamam gerekecek", diye içinden hesap yapmış. Bu arada, saksagan gelip konmuş. Serçe onu saygıyla karşısına çıkıp selamlayıp hem de beyaz tiftikten örülmüş pantolon hediye etmiş:

-Saksagan kardeş zahmet etmişsiniz, bu sert soğuk havada nasıl ince giyinmiş yürüyorsunuz, bu yepyeni pantolonu siz giyin,

- demiş. Pantolonu beğenen saksagan pantolonu eline alınca serçeyi yakalama işi hakkında söylemekten rahatsız olup geri dönmüş. O, guguk kuşuna gittikten sonra:

-Serçe gerçekten çok kurnaz, nereye gittiği belli değil, her tarafı aradım ancak hiçbir yerde bulamadım, demiş. Onun giydiği pantolon da etine yapışmıştı. Saksaganın bedenindeki lekeler ondanmış, nesilden nesile aktarılmış.

Serçeyi yakalayamayan karga ve saksaga guguk kuşu çok kızmış, şahini çağırıp ona:

-Sen olağanüstü zekisin, ne yaparsan yap serçeyi bana getir, diye emretmiş. Guguk kuşunun sözü biter bitmez şahin göğe yükselip uçup bulutlara dalmış ve bir anda kaybolmuş.

Mavi gökyüzünde uçup etrafı gezip evin çatısında güneş altında oturan serçeyi görmüş.

Sonra kanatlarını çırparak uçup serçenin tepesinden yakalamış. Kimliği tespit edilmeden serçeyi yakalamayı başarmış ve kuşlar kralı

guguk kuşunun bulunduğu yere doğru uçmuş. Bir süre sonra serçe kendine gelmiş ve kendini

götüren şahin olduğunu anlamış. "Övülmeyi seven, bu ahmağa güzel sözler söylersem onun pençesinden kurtulabilirim, diye düşünüp:

arasyna súngip, lezde ǵaıyp bolypty. Ol zeńgir kókte qalyqtap, shartarapty sharlap, dódegeniń ústinde kúńge qaqталyp otyrǵan torǵaıdy kóripti. Sonan ol qanatyn qomdaı sorǵalap, torǵaıdyń tóbesinen túilipti. Kim ekenin aıyryp bolǵansha torǵaıdy ilip úlgerip, kus patshasy kókektiń turǵan jerine qaraı alyp ushypty.

Sálden soń esin jıǵan torǵaı, ózin ustap áketip bara jatqan qyrǵı ekenin bilip, "Maqtaýǵa jany qumar, bul aqymaqtyń tabanyna ásem sózden baspaldaq qoıǵanda ǵana sheńgelinen qutylyǵa bolar" dep oılap:

- Kim eken desem, batyr qyrǵı ekensiz ǵoi, meni alyp usham dep qınaldyńyz bilem, ántek tynystap alsańyzshy, - depti.

Torǵaıdy jarym kún qanat jımaı alyp ushqan qyrǵı nedáıir sharshasa kerek:

- Jaraıdy,-dep kóne ketipti.

- Qyrǵıdyń óz sózin buza almaǵanyń kórgen torǵaı ile-shala:

- Batyr qyrǵı, siz qus patshasy kókektiń ágili batyrsysyz, al men ilikke alǵysyz qylmystymyn, sizben aqyr jerde qatar otyryp demalǵanyńmen kelispes, siz mánsap iesisiz, sondyqtan biikteı otyrý sizge laıyq, údiń ústine otyryp dem alyńyz, men qylmyskermin, sondyqtan sizdiń aıaq jaǵyńyzda, tómende otyryp dem alaıyn, - depti.

Torǵaıdyń sózi janyına jaqqan qyrǵı kóp-kórim jelpinip qalypty, biraq torǵaı qashyp ketip júre me dep qaıyptenip daǵdaryp, birdeme demepti. Muny sezgen torǵaı: - Kózińiz menen góri ótkir, onyń ústine ushý jaǵynan da menen tezsiz, nesine alańdaısyz? - depti.

"Taıyp aıty, báribir menen qutyla almaıdy" dep oılaǵan qyrǵı torǵaıdy qoıa berip, ózi dódegeniń ústine kámil senimmen jan-jagına qushyrlana kóz tastap otyrtypty.

Qyrǵıdyń tegeyirinin bosaǵan torǵaı, jan-jagynan boı tasalaıtyń jer izdepti. Sonan soń sırdyń múizini kózi shalyp, qyrǵı sylana bergen áredikte lyp etip, múizdiń ishine kirip alypty.

- Qyrǵı jerde otyrǵan torǵaıdyń joqtyǵyn baiqap, abyryyp jalma-jan aspanǵa kóterilip, torǵaıdy izdepti. Biraq onyń kóleńkesin de kóre almady. Jerde jatqan múizdi ǵana kórip "dáyde bolsa osy múizdiń ishinde sin ǵoi, qansha ákki bolsań da, menen qutyla almaısyń" dep oılap sorǵalap kelip, múizdi jerden ilip alyp, qus patshasy turǵan ormanǵa qaraı ushypty. Múiz zildei aıyr eken, onyń ishinde bir torǵaı bar, sondyqtan qyrǵı bir aıyq ushqannan keın ábden

- Beni götüren kimmiş acaba, kahraman şahinmiymiş, beni taşımaktan yorulmuşsunuzdur, mola verseniz demiş. Serçeyi yarım gün kanadını durmadan çırparak taşıyan şahin çok yorulmuş olacak ki:

-Pekala, - demiş.

Serçe, şahinin sözünden dönmediğini görüp:

- Kahraman şahin, sen kuşların kralı guguk kuşunun ünlü bir kahramanısın ve ben nankör bir suçluyum, sonunda seninle aynı yerde yan yana oturduğuma razı olmaz. Siz şeref sahibisiniz bu yüzden yüksekte oturup dinlenmek size yakışır, evin çatısında dinlenin, ben bir suçluyum, bu yüzden ayaklarınızın altında, aşağıda dinleneyim, demiş. Serçenin sözleri hoşuna giden şahin gururlanmış, ama serçenin kaçacağından korkmuş ve şaşırıp hiçbir şey söylememiş. Serçe bunu hissetmiş: -Gözlerin benimkinden daha keskin, bununla birlikte uçuş açısından benden daha hızlısın neden endişeleniyorsun? - demiş.

-Doğru söylüyor, benden kurtulamaz, -diye düşünen şahin serçeyi kendi haline bırakarak kendinden emin bir şekilde çatının üzerinde etrafına hevesle bakarak oturmuş. Şahinin pençelerinden kurtulan serçe saklanacak yer arıyormuş. Sonra gözleri ineğin boynuzuna ilişmiş, şahin mutlu bir şekilde otururken serçe boynuzun içine girivermiş. Şahin yerde oturan serçenin yokluğunu fark ederek, merak edip hemen gökyüzüne yükselip serçeyi aramaya başlamış. Ama gölgesini bile görememiş. Yerde sadece boynuzun yattığını görünce, "Bu boynuzun içindesin ne kadar kurnaz olursan ol benden kurtulamazsın" diye düşünmüş ve boynuzu alıp kuşlar kralının olduğu ormana doğru uçmuş. Boynuz o kadar ağırmış ki, çünkü içinde bir serçe varmış, bu yüzden uzun bir uçuştan sonra bitkin halde ileriye doğru uçmak çok zor olmuş. Serçe uçup gitmesin diye pençesini açmadan dişini sıkıp uçmaya devam etmiş. Uçmaktan bitkin düşen şahin gökten yere düşmüş. Yere düştükten sonra kendinden geçerek yuvarlanmış. İneğin boynuzları da taşın üzerine düşerek etrafa saçılmış. Ama içindeki serçeye bir şey olmamış. Serçe silkinerek bir evin çatısına çıkmış ve istediğini almış gibi sevinerek:

-Şahin de rezil oldu! Yerde yuvarlanıp yatışına bak, oh oldu, zavallı,- diye cıvılamış. Yerde birkaç kez yuvarlandıktan sonra kendine gelerek uçup evin çatısında oturan serçeyi yakalayıp guguk kuşuna götürmüştü. Guguk kuşu serçeyi sorgulamış. Serçe hilekarlıktan kurtulamadığı için doğruyu söylemiş.

boldyryp, aldyǵa qaraı ushýy muń bolypty, sonda torǵai qashyp keter dep sheńgelin jazbai tisin-tisine basyp usha beripti. Usha-usha áli quryp, kózi qaraýytypy, aspannan jerge qulap túsipti. Jerge qatty túskendikten eseńgirep birneshe domalap ta ketipti. Sıyrdyń múıizi de tasqa túsip, byt-shyt bolypty. Biraq onyń ishindegi torǵai eshteńe bolmpty. Ol birer silkinip, bir ýidiń dódegesine shyǵyp alyp, qyby qanǵandaı máz bolyp: Qyrǵı da masqara boldy! Jerde domalap jatqan túrin-ay, shoq, shoq bálem!-dep shıqyldaı beripti. Jerde bir qansha ret domalaǵan soń, esin jıǵan qyrǵı ushyp baryp, dódegede otyrǵan torǵaidy ustap alyp, kókekke aparyp beripti. Kókek torǵaidy suraqqa tartypty. Torǵai saıqaldyqpen qutyla almaıtyn bolǵan soń, shynyn arıtypty. Kepterdiń úsh balapanyn jep, uıasyn buzǵandyǵyn moıyndapty. Qus patshasy kókek qyrǵıǵa: "Ol munan bylai adymdap emes, eki aıaǵymen sekirip sekekteitin bolsyn, aıaǵyna kisen sal",-dep buıyrypty. Sondyqtan torǵaidyń búginge deın adymyn ashyp júre almaıtyny osydan eken.	Güvercinin üç cıvcivini yediǵını ve yuvasını bozduǵunu itiraf etmiş. Kuşların kralı şahin: -Serçe bundan böyle adım atmasın, iki ayaǵıyla seke seke yürümek zorunda kalsın, ayaklarını zincirleyin, - diye emretmiş. Bu yüzden serçe bugüne kadar adım atamıyormış.

18-AQBAS TORĖAI

Erte, erte, ertede bir jyl úsh júz alpys bes kún boıyna tyrs etip jańbyr tambapty. Jer betindegi máýelep ósken aǵashta, kulpyrǵan ásem gúlder, jaıqalyp turgan ósimdikterdiń japyraqtary shyjyǵan ystyqtyń saldarynan sarǵaıyp solypty. Budan bylaıǵy jerde tiri júrdiń qıyndyǵyn bilgen qustar sý tabýdyń amalyn qarastyrý úshin kóp bolyp jınalyp keńes qurypty. Sonda qustyń biri:

-Teńiz jaǵalaýyna barsaq kebersigen tumsyǵymyzdyń sýǵa tıyí sózsiz ǵoi, biraq ol tym alys, endi ne istese bolar eken, -depti. Aq tyrna:

-Onyń sharasy jeńil! Teńiz jaǵalaýynan shoqyp bir aryq alsaq, sýdyń ózi aǵyp keledi, -depti.

Qustar bul aqyldy jón kórip, teńiz jaǵalaýyna aryq alýǵa barmaqshy bolypty. Tek bir torǵai ǵana janym qınalmasyn dep tóbe jaǵyn appaq qyp boıap alypty da qustarǵa:

-Qylshyldaǵan jas emes, qyrqyljynnyń birimin, basym da aǵardy!

Bul jumysqa qaityp at salyspaqpyn?-depti.

Qustar oǵan qalsań qal degennen basqa eshteńe aita almapty.

Sótip qustar teńiz jaǵasynan tumsyqtarymen shoqyp aryq alýǵa japa-tarmaǵai attanypty.

Olardyń shoqı-shoqı tumsyqtary qanap ketipti. Shyjyǵan ystyq kún qanattaryn kúdirermen bolypty. Olar ystyqtan pysnap ólge analǵanda ǵana sýy bar salqyn jerge baryp, az tynystap alyp, jumystaryn qaita jalǵastyrady eken. Olar sótip jeti kún-

jeti tún japaly shaiqas jasap, teńiz jaǵasynan aryq tartyp kelipti. Sý aǵyp ótken alqap jasyıl túske enip, gúl-sheshekter qulpyra ashlypty. Buny kórip shattangan qustar shattyq ánin shyraqap sharq uryp, qýanyshтарыn saltanat etipti.

Basyn aq borymen boıaǵan manaǵy torǵai ǵana ishqusta bolyp jabyrqaidy eken. Qanat qaǵyp sharyqtaýǵa, án shyraqaýǵa onyń dáti barmapty. Basqalar mazaqtap kúleme dep basyn da kótere almapty. Qansha jýyp arpalysa da, basyndaǵy aq bordy da ketire almapty. Sondyqtan jurt ony qazirge deın "aqbas torǵai" dep ataıdy.

18-AKBAŞLI SERÇE

Çok eski zamanlarda, bir yıl boyunca hiç yağmur yağmamış. Ağaçların, güzel çiçeklerin, bitkilerin yaprakları havanın sıcaklığından dolayı sararıp solmuş. Bundan sonra burada yaşamının zorluklarını bilen kuşlar, su bulmanın bir yolunu bulmak için, kuşlar meclisini oluşturmak üzere toplanmışlar. Sonra kuşlardan biri:

-Sahile gidersek kurumuş gagamız suya deǵecek tabiiki, ancak sahil çok uzakta ne yapabiliriz? Beyaz turna:

-Bu kolay! Deniz kıyısından gagalayarak bir arık açarsak, su akıp gelir, - demiş.

Kuşlar bu bilgeliği tercih etmişler ve bir arık açmak için sahile gitmeye karar vermişler. Sadece bir serçe kendini rahatsız etmemek için kafasını beyaza boyamış ve kuşlara:

-Kanı kaynayan genç değilim, ihtiyarladım saçım da ağardı. Bu işe nasıl katılırım? -demiş.

Kuşlar ona kalmak istersen kal demekten başka bir şey söylememişler. Kuşlar hep birlikte deniz kıyısından gagalayarak arık açmak için uğraşmışlar. Gagalaya gagalaya gagaları kanamış. Çok sıcak olan güneş, kuşların kanatlarını yakmış. Ancak sıcaktan ölecek durumda olan, suyu olan serin bir yere gider, biraz dinlenir ve işlerine devam ederlermiş. Yedi gün yedi gece çalışıp deniz kıyısından arık açıp su getirmişler. Suyun aktığı vadi yeşermiş, çiçekler renk renk açmış. Bunu gören kuşlar sevinç şarkıları söylemiş, sevinçten her yeri dolaşmışlar ve sevinçlerini kutlamışlar. Sadece başı beyaz tebeşir ile boyalı olan serçe gizlice endişelenip üzülüyormuş. Kanatlarını çırpmaya ya da şarkı söylemeye cesaret edemiyormuş. Diğerleri alay edip gülecek diye başını bile kaldıramamış. Ne kadar yıkayıp temizlemeye çalışsa da kafasındaki beyaz tebeşirden kurtulamamış. Bu yüzden insanlar hala ona "ak başlı serçe" diyorlarmış.

19 SARYALA QAZDYN BAÝYRY QALAISHA SARY?

Ertede, bir baqa men qoian kókorai tekshede oınap júripti. Olar oınap júrip ádemi, kip-kishkene altyn kúbi taýyp alypty. Sonda baqa turyp:

-Muny men taptym, aldymen men kórdim, men alamyn, - depti.

Sótip, olar qyzyl keńirdek bolyp talasypty. Sálden soń sózin toqtatyp, baqağa násihat atypty.

- Biz talasydy qoıayq, etekten taý basyna qarai jarysaiyq, qaisymyz kúbige buryn jetip ishine sekirip tússek, kúbini sonymyz alaiyq, jarysatyn kúnimiz erteń bolsyn depti, -qoian. Óziniń júriktigin, baqanyń shabandyǵyn ábden biletin qoian, ózin sózsiz utyp alamyn goı dep kúpirshilik oıladı. Baqa da, jaryssa, óziniń utylatyndyǵyn ábden bilei de, qýlyq oıladı. Ol túr-túsi ózimen bip-birdeı eki dosyn shaqyryp keledi, bireýin taý basyndaǵy kúbiniń ishine túsirip, bireýin orta jolǵa turǵyzyp, ózi etekke túsedi.

Erteńinde tań sáride qoian keledi. Olar jarysqa túsedi. Baqa bir-eki shorshyǵansha, qoian kóp uzap shyǵady. Qoian jol ortaǵa kelgende, oılamaǵan jerden baqanyń óziniń aldynda ketip bara jatqanyn kórip ish tartyp qalady. Ol "Men báribir basyp ozamyn" dep oılap ushyrta jóneledi. Sol boynda taý basyna jetkende áldeqashan kúbiniń ishinde otyrǵan balany kóredi. Sótip, bul jarysta qoian utylyp altyn kúbiden qur qalady.

Baqa altyn kúbini utyp alǵanymen, ony etekke alyp túsire almaydy.

Sótip, áńki-táńki bolyp otyrǵanda ushyp kele jatqan bir saryala qaz onan "nege daǵdaryp otyrsyń" dep suraıdy. Baqa kúbini etekke jetkize almaı otyrǵanyn aıtyp, etekke jetkizip bere alasyń ba dep suraıdy. Qaz: "Buny jetkizip berýime bolady. Biraq altyn kúbiniń tenń jarymyn maǵan beresiń", - deidi.

Basqa tabar aıasy bolmaǵan soń, baqa bugan kónedi. Qaz altyn kúbini etekke alyp túsip, ekige bóledi. Ol ádemi altyn kúbiniń ózine tıgen synyǵyn talqandap, omyraýyna seýip alady.

Saryala qazdyń baýyrynyń altyndaı sary bolýy osydan eken.

19-KIRMIZI ÖRDEĞİN GÖĞSÜ NEDEN SARI?

Eski günlerde, yeşillik bir ovada kurbağa ve tavşan oynuyormuş. Oynarken küçük bir altın yayık bulmuşlar. Sonra kurbağa ayağa kalkıp:

- Bunu ben buldum, ilk ben gördüm, ben alacağım, - demiş.

Böylece onlar ağız kavgası yaparak tartışmaya başlamışlar. Bir süre sonra tartışmayı kesmişler ve tavşan kurbağaya nasihat etmiş:

-Tartışmayı bırakalım, yokuşlardan dağın zirvesine kadar yarışalım, yayığa kim önce ulaşırsa ve içine atlarsa, yayığı o alacak, yarışma günümüz yarın olsun,- demiş tavşan. Kendinin yürüklüğünü ve kurbağanın yavaş yürüdüğünü iyi bilen tavşan, kendisinin mutlaka kazanacağını söyleyip kibirlenmiş.

Kurbağa da yarışarlarsa kendisinin yenileceğini biliyormuş ve bir hile düşünmüş. O, kendisiyle aynı renkte olan iki arkadaşını çağırarak, birini dağın tepesindeki yayığın içine saklamış, diğerini ise yolun ortasına yerleştirmiş, kendisi dağın eteğine inmiş. Ertesi sabahleyin tavşan gelmiş. Yarışmaya başlamışlar.

Kurbağa bir iki adım atarken tavşan çok uzağa gitmiş. Tavşan yolun ortasına geldiğinde aniden kurbağanın önünde gittiğini görüp şaşırıp kalmış. O, "Ne de olsa ben kazanacağım diye düşünüp zıplayıverir". Dağın zirvesine ulaştığında, yayığın içinde çoktan beri oturan bir kurbağa görmüş. Böylece bu yarışmada tavşan yenilmiş ve ödülü kaybetmiş. Böylece şaşkın şaşkın otururken uçup gelmekte olan kırmızı ördek ona sormuş:

-Neden üzgünsün?

Kurbağa altın yayığı kazanmasına rağmen onu dağın eteğine indirememiş. Sonra, kargaşanın ortasında uçan bir kırmızı ördek ona, "Neden üzgünsün?" diye sormuş. Kurbağa yayığı dağın eteğine indiremediğini söylemiş ve ondan dağın eteğine indirip indiremeyeceğini sormuş. Kırmızı ördek: "Ben indirebilirim. Ama bana altın yayığın yarısını vereceksin." Başka çaresi olmayan kurbağa bunu kabul etmiş. Kırmızı ördek altın yayığı dağın eteğine indirip ikiye bölmüş. O altın yayığın kendine ait payından bir parçaları göğsüne serpmiş. Bundan dolayı kırmızı ördeğin göğsünün rengi altın gibi sarı olmuştur.

20-ALTYN TOPAI

Ótken ýaqytta bir bai bolypty. Munyň perzent degende jalgyz uly bolady. Bai bir kúnderi jylqylaryn sýaryğa kólge kelse, kóldin ishinde bir qyp-qyzyl shıki ókpe júzip júr eken.

Baıdyň aıdap kelgen jylqylary kóldegi júzip júrgen ókpeden úrkip sýğa túspeı qoiady. Algi jerde bai jylqylaryn iirip qudyqqa qansha aıdasa da, sýğa túsire almaydy.

Sol arada bai qurygyn qolyna alyp sýda júzip júrgen ókpeni túrtken eken, ókpe sýğa batyp ketedi de, álden ýaqytta jalmaýyz kempir bolyp sýdan shyğa kelip, baıdyň jağasynan ala ketedi. Sol arada baıdyň kózi alaqandaı bop qorqyp ketedi. Bai jalmaýyz kempirge jalynady. "At basyndaı altyn berein, qoıa ber", -deıdi. Jalmaýyz kempir qoıa bermeıdi. "Osy jylqylardyń bárin berein, qoıa ber", -deıdi.

Kempir qoıa bermeıdi. Bai aqyrynda ne berse de kempirden qutyla almaıtyn bolady. Bai: "Endi ne berein?" - degende kempir aıtady: "Jalgyz balańdy ber, sonda qoıa berein", -dedi. Jan-tátti. Bai jalgyz balasyn bermekshi bolady. Sonymen kempir baıdy qoıa beredi. Kempir aıtady: "Balańdy qai jerde beresin?" deıdi. Bai aıtady: "Erteń jaılaýğa kóshemin, sonda balamnyń altyn topaıyn qystaýğa tastap ketein, sen qystaýda sol topaıdyń janynda otyrasyn", - deıdi. Sonymen bai jalmaýyz kempirge ýádesin berip, jylqylaryn aıdap ketip qalady.

Erteńinde bai qystaýynan jaılaýyna qaraı kóshedi. Jalgyz balasynyń altyn topaıyn umytyryp qystaýğa tastap ketedi. Baıdyń eli tegis jaılaýğa kóship barady. Bir mezgilde jalgyz balasy altyn topaıyn joqtaıdy. Akesi sonda: "Áttegen-aı, kóshemin dep asygyp júrgende umytyp qystaýda qalğan. Baryp alyp qarta goı", -deıdi. Bala taıyna minip barmaqshy bolyp, ákesinen suraıdy: "Aı, qandaı taığa minip baraıyn?", - deıdi. Sonda bai aıtady: "Jylqyğa bar da júgenińdi syldyrat, júgenińe qaisysy qarasa, sony min", - deıdi. Bala jylqylaryna baryp, júgenin syldyratqan eken, barlyq jylqylardyń ishinde bir qotyr taı ғana balaға qaraıdy. Bala sol qotyr taıdy ustaıdy da, júgendep minip qystaýға qaraı tartady. Bir ýaqytta bala qotyr taimen qystaýға keledi. Jurtyna kelse, topaıdyń janynda bir jalmaýyz kempir otyr eken. Bala kempirge aıtady: "Sheshe, anaý jatqan topaıdy alyp bershi?" - deıdi. Sonda kempir aıtady: "Shyragym, ózin túsip al, men otyrsam tura almamyn, tursam, otyra almamyn", - deıdi. Sonda bala aıtady: "Men tússem, mine

20-ALTIN TOPAY (ALTIN AŞIK)

(topay-Büyükbaş hayvanların aşık kemiği)

Çok eski zamanlarda bir zengin adam yaşamış. Onun tek çocuğı olmuş. Bir gün zengin adam atlarını sulamak için göle geldiğinde gölde yüzen kırmızı çiğ bir akciğer görmüş. Zengin adamın atları gölde yüzen çiğ akciğerden ürkmüş. Zengin adam atlarını ne kadar suya döndürse de göle götürememiş.

Bu sırada zengin adam, akciğeri yakalamak için elindeki değneğın (kurık-Atları yakalamakta kullanılan, ucuna ip bağlanmış uzun sırık) ucuyla suda yüzen ciğerlere dokunmuş, akciğer suya batmış ve bir anda cadıya dönüşüvermiş. Bu sırada zengin adamın gözleri korkudan fal taşı gibi açılmış. Cadı zenginin yakasından tutmuş. Zengin açgözlü cadıya yalvararak: "Sana at başı kadar altın vereyim, bırak beni" demiş. Cadı bırakmamış. "Bütün bu atları sana vereyim", demiş. Cadı kadın yine de bırakmamış. Sonunda zengin adam cadıdan kurtulamayacağını düşünüp: "O zaman ne istiyorsun onu vereyim?" demiş. Cadı "Bana tek çocuğunu ver ve seni bırakayım" demiş. Zengin adam yaşamak isteğıyle" tamam" deyivermiş. Zengin adam tek çocuğunu verecekmiş. Böylece cadı onu bırakmış. Cadı: "Çocuğunu nerede vereceksin?" diye sormuş. Zengin adam, "Yarın yaylaya taşınacağım ve kışlakta oğlumun altın topayını bırakacağım sen de kışlakta o topayın yanına oturacaksın" demiş. Zengin adam cadıya söz verip at sürülerini kışlağa doğru sürmüş.

Ertesi gün, zengin kışlakta yaylaya taşınmış. Tek oğlunun altın topayını unutturup kışlağa bıraktırmış. Zengin adamın tüm halkı yaylaya taşınmış. Aynı zamanda, çocuk altın topayının yok olduğunu farketmiş. Babası: "Bu arada acele ederken altın topayı kışlakta unutmuşuz. . Gidip getirebilirsin" demiş.

Çocuk tayına binmek istemiş ve babasına "Hangi ata bineyim?" diye sormuş. Babası, "Dizgini alıp ahıra git dizgini şingirdat, sana bakan atı tut ve bin" demiş. Sonra oğlan atların yanına gitmiş ve ıslık çalmış. Bütün atlar arasında çocuğa sadece bir uyuz alaca tay bakmış. Sonra dizgini alıp taya binip kışlağa doğru dörtlale gitmiş. Bir süre sonra çocuk kışlağa uyuz alaca tayla geri gelmiş. Kışlağa geldiğinde topayın yanında bir cadı oturuyormuş. Oğlan cadıya: "Anne, oradaki topayı alıverir misin?" demiş. Sonra cadı: "Yavrum, otursam kalkamam, kalksam da oturamam" demiş. Cadı: "Yavrum kendin in de

almamyn, minsem, túse almamyn", - deidi. Ústip biraz turady da bir mezgilde bala taimen sydyrtyp baryp altyn topaıdy at ústinen ala qashady. Jalmaýyz kempir tura qýady. Bala qashyp keledi, kempir qýyp keledi. Bir kezde kempir bir tisin julyp alyp atyp jibergende taıdyń bir aıaǵyn julyp túsedı. Tai úsh aıaǵymen qasha beredi. Kempir taǵy bir tisin julyp alyp jibergende taǵy bir aıaǵyn julyp túsedı. Tai eki aıaǵymen qashady. Kempir taǵy bir tisin julyp alyp jibergende úshinshi aıaǵyn julyp túsedı. Tai jalǵyz aıaǵymen qasha beredi. Kempir bir aıaǵy taǵy bir kúrek tisimen julyp túsiredi. Sol jerde bulardyń jolynan bir biik báterek kez bolady. Taiǵa til bitip, balaǵa aıtady: "Sen tez myna báterektiń basyna shyq, men domalap qashayn", - deidi. Aıtqandaı bala taınan sekirip túsip, báterektiń basyna shyǵyp ketedi. Tai domalap qashady. Sol arada kempir bir tisin julyp alyp báterektiń túbin qazady. Keshke shein qazady. Bir kezde bir qyzyl túlki kelip, kempirge aıtady: "Sheshe, sharshaǵan shyǵarsyń, men qaza turayn, sen uıyqta al", - deidi. Kempir ketpenin túlkige berip, ózi uıyqta jatady. Túlki ketpenin syǵa laqtyryp, ózi ketip qalady. Kempir oıansa ketpen de joq, túlki de joq. Kempir taǵy bir tisin syıryp alyp, ketpen qylyp báterekti qaza beredi. Sonda bir ýaqytta taǵy bir túlki kelip: "Sheshe, ketpenińdi maǵan ber, sen sharshaǵan shyǵarsyń, men qazayn", - deidi. Sonda jalmaýyz kempir aıtady: "Sen taǵy da ketpenimdi alyp qashyp ketersiń", - deidi. Túlki aıtady: "Ol qyrdyń qyzyl túlkisi, men oıdyń aq túlkisimin. Baıaǵyda bul balanyń ákesi meni ań aılap júrgende qýyp soǵa jazdaǵan. Sondyqtan bul balada meniń kegim bar", - deidi. Jalmaýyz kempir túlkiniń sózine ilanyp, taǵy da ketpenin túlkige berip, ózi uıyǵa kirisedi. Túlki taǵy da ketpendi syǵa laqtyryp jiberedi de, ózi qashyp ketedi. Kempir tursa, ketpen de joq, túlki de joq. Oıbaı-aı, aldangan ekenmin ǵoi", - dep taǵy bir tisin syıryp, ketpen qylyp, báterektiń túbin qaza beredi. Kempir aızyn ashsa bir-aq tisi qalypty. Kempir báterektiń túbin qaza-qaza qulatýǵa jaqyndatady. Bir mezgilde balanyń tóbesinen bir top qarǵa ótedi. Bala qarǵalarǵa aıtady: "Aý, qarǵalar, qanatymen jarylqar! Jailaıdaǵy bes tóbetke habar aıta ket, meni jalmaýyz kempirden arashalap alyp qalsyn", - deidi. Sonda qarǵalar qarq etip ushyp ketedi. Bir mezgilde úrekter tóbeden ushyp ótedi. Oǵan da aıtady, olar da úndemeı ketedi. Bir

al, ben otursam kalkamam, kalksam oturamam", demiş. Oǵlan: "Ben insem binemem, binsem inemem", diye cevaplamış. Bir süre böyle tartışmışlar ve oǵlan birden tayıyla hızlı bir şekilde at üstünde gidip altın topayı alıp kaçmış. Cadı da kalkıp peşinden kovalamış. Oǵlan kaçmış cadı kovalamış. Cadı dişlerinden birini çeker ve fırlattığında oǵlanın atının bir bacaǵını keser. At üç ayakla dörtnala koşmuş. Cadı yine bir dişini çekip atar ve atın öbür bacaǵını daha keser. Tay iki ayakla koşar. Cadı yine bir dişini çekip attığında üçüncü ayaǵını keser. Tay tek ayakla koşmaya devam eder. Cadı yine bir dişini çekip atar. Cadı tek ayaǵını bir büyük dişini atıp keser. Koşarken orada bir büyük bayterek (bayterek-hayat ağacı) çıkar. Tay konuşur: "Çabuk bu bayteregin tepesine çık, ben de yuvarlanarak kaçayım", der. Oǵlan da atından atlayıp bayteregin tepesine çıkar. Tay da yuvarlanarak kaçar. Cadı da gelir ve bir dişile bayteregin dibini kazmaya başlar. Akşama kadar kazar. O anda bir kırmızı tilki gelip cadıya der: "Anne yorulmuşsun, ben kazayım sen de uyuyup biraz dinlen", der. Cadı kazmasını tilkiye verip kendisi uyuyakalır. Tilki kazmayı suya atar ve kendisi kaçar. Cadı uyandıǵında tilki de kazma da yokmuş. Cadı daha bir dişini çekip kazmaya devam eder. O sırada yine bir başka tilki gelip: "Anne kazmayı bana ver sen yorulmuşsun ben kazayım", - der. O zaman cadı: "Sen yine kazmamı alıp kaçarsın", der. Tilki: "Sizi kandıran kırdaki kırmızı tilki idi, ben nehrin beyaz tilkisiyim. Eskide bu oǵlanın babası av avlarken beni vura yazmıştı. Bu yüzden benim bu oǵlanda öcüm var". Cadı tilkinin sözlerine inanıp yine kazmasını tilkiye verip kendisi uykuya dalar. Tilki yine kazmayı suya atıp kendisi kaçıp gider. Cadı kalktığında tilki de kazma da yok: "Eyvah ,beni kandırmış!", der. Cadı yine bir dişini çekerek bayteregin dibini kazmaya devam eder. Cadı aǵzına baksa tek diş kalmıştı. Cadı bayteregin dibini kaza kaza yıkmaya yaklaşmıştı. O sırada oǵlanın üzerinden bir sürü kargalar uçar. Oǵlan: "Ey kargalar, köyümdeki beş köpeğime haber verin, beni cadıdan kurtarsınlar", - der. Kargalar gak gak ederek uçup gitmişler. Aynı zamanda, ördekler üzerinden uçar. Onlara da söyler, onlar da sessizce uçup giderler. Aynı anda bayterek üzerinde bir kırlangıç oraya buraya uçarak çocuǵun üzerine konar. Oǵlan ağlayarak kırlangıca olan biteni anlatır. Eskide kışlakta yuva yapan kırlangıçların yavrularına dokunmadan, onlara iyi bakarak büyüdükçe

mezgilde bir qarlygash báterektiń tóbesinen ary-beri ushyp júredi de balanyń tóbesine kelip qonady. Bala qarlygashqa jylap turyp tapsyrady. Buryn qystaýdaǵy uia salǵan qarlygashıyń balalaryna timeı jaqsylap ósirip, ushyryp jiberedi eken. Sondyqtan qarlygashpen dos edi. Sonymen qarlygash balanyń tóbetterine tapsyrǵan sálemin aıtyp barady. "Osyndaı pálen jerde báterektiń basynda bala tur. Túbin jalmaýyz kempir qazyp jaqyndatqan, endi qulayn dep tur", - dep. Qarlygash tóbetterine aitady. Muny estigen soń tóbetter lezde báterekke keledi. Tóbetter de keledi, báterek te jerge qulaıdy. Tóbetter kelisimen jalmaýyz kempirdiń qolyn -qol, butyn-but qylyp, júnin shyǵaryp óltiredi. Bala tóbetterine kezek-kezek minip, eline aman-esen jetedi. Balanyń jalmaýyzdan aman qalyp kelgenine áke-sheshesi qatty qyanyp, el-jurtyń jıyp, úlken toi qylady. Sonymen, birneshe kúnder ótkennen keiın baaǵy jalmaýyz kempirdiń qyzy qulaǵan báterektiń janyna keledi. Kelse, sheshesiniń júń-júni shyǵyp ólip qalǵan. Kim óltirgenin bilý úshin, sol jerdi qarap júrese, ittiń basyp ketken izi kórinedi. Sonan qyz itterdiń izine túsip, kele jatyp kóp jylqyǵa kez bolady. Áýyldyń jaqyn ekenin bilip kele jatady. Itterdiń izi tup-týra baıdyń áýylına barady. Bul kezde qotangá baaǵy jalmaýyz kempirdiń kelgenin bilip, bes tóbeti jalma-jan jalmaýyz qyzǵa umtylady. Qyz kempirdeı emes, óte kúshti. Bes tóbetke boı bermeıdi. Sol arada bala sadaqpen atyp, qyzdyń bir kózin aǵyzady. Sadaqpen ekinshi atqanda qyzdy óltiredi. Sútip, bala jalmaýyz kempirden aman-esen qutylyp, óskennen soń myqty batyr bolyp ótken eken.	serbest bıraqırlarmış. Bunun için kırlangıçla dost imiş. Böylece kırlangıç çocuǵun söylediklerini tóbetlere (töbet- bir cins büyük köpek) iletir. "Falan yerdeki bayteregin üstünde çocuk var, bayteregin dibini cadı kazmakta ve bayterek yıkılmak üzere" der kırlangıç çocuǵun köpeklerine. Köpekler bunu duyunca durmadan hızlı koşarak ağacın yanına gelir. O anda ağaç yıkılmıştır. Çocuǵun köpekleri cadının elini bacaklarını parçalayıp, çok döverek dalayıp öldürürler. Çocuk beş köpeğin sırtına sırayla binip evine sağ salım varır. Çocuk evine cadıdan kurtulup sağ salım döndüğüne anne ve babası da sevinerek halkı toplayıp büyük bir ziyafet verir. Birkaç gün sonra o cadı kadının kızı yıkılmış ağacın yanına gelir. Geldiğinde annesinin parçalanarak öldüğünü görür. Annesini kimin öldürdüğünü öğrenmek için etrafa bakındığında köpeklerin izlerini görür. Bundan sonra, kız köpeklerin izini takip ederken bir sürü at karşısına çıkar. Artık köyün yakın olduğunu öğrenmiştir kız. Köpeklerinizi doğruca zengin adamın ahırına götürür. O anda ahıra cadının kızının geldiğini hisseden beş köpek hızlı hızlı kıza doğru saldırmaya başlarlar. Kız cadı annesinden daha güçlüydü, beş köpek onu yenemedi. Oǵlan kızı yay ile vurup gözünü çıkarır ve ikinci kez yayı attığında kızı öldürür. Böylece cadılardan ebediyen kurtulurlar.

21 ARZY SAYDAGER

Buryngý ýaqytta Qyrym qalasýnda Arzy degen ataqty saýdager bolypty. Ozi saýda jasağanymen, qaraýyndaғы jumsaityn adamdar men kedeilerge qaiyrymdy bolypty. Sonyń úshin ony halyq jaqsy kórip, Arzy myrza dep atagan eken.

Keiinnen sonyń malyn alyp, jumsap baýýan adamdar Arzymen sanaspaı, oған qarsy baılyq salystyryp, qarsy bolǵandar kóp bolypty.

Sebebi Arzynyń jalǵyz balasy bar eken. Ol da jas bolǵan. Osyny paidalanyp Arzynyń saýdasyn jasap júrgen satýshylar úsh jyl boıyna Arzyǵa zıannan basqa paida bermepti. Arzynyń ózi kerýen tartyp saýda jasaýǵa úindegi arǵy-bergisin basqaratyn adamy bolmapty.

Sodan keiın on eki jasar Mahmýd degen jalǵyz balasyn shaqyryp alyp: "Balam, men bolsam qartaıdym jáne ózim ketsem, údiń ishinde jumysty tyndyratyn adam joq, sondyqtan, balam, basqa adamdardyń maǵan keltirgen zıanyń óziń-aq keltir. Sótip, júrip úrenersiń. Óstip júrgende men ólip qalsam, sen bárinen de qur qalarsyń", - depti.

Ákesiniń bul sózi balasynyń kókeıine qona ketedi.

-Áke, meni jiberetin bolsańyz, birinshi saparda maǵan kóp qazyna bermeı-aq qoińyz jáne qasyrna ózińizge senimdi adamnan bes adam qosyńyz, -depti balasy.

Arzy balasynan bul sózdi esitken soń qıanyp, "balam qatarynan jaman bolmas" dep, balasynyń joǵa shyǵar toıyn beripti. Toǵyz túıege zat artp, balasynyń qasyrna bes jigit qosypty. Arzy balasy joǵa júreın dep jatqanda eki túrli ósiet aitady:

-Jolda ketip bara jatqanda, kesh boldy dep, tereń sarly jerge qonba! Panasy bar eken dep, eski qystaýly jerge qonba! Sebebi, ury-qaraqshy sonday jerlerdi panalaıdy, - deidi.

Mahmýd joldastarymen birge shyǵyp, eki kún júrip, úshinshi kúni keshke qarar bir qaptaldyń astynda aty bar, belinde sholaq qylyshy bar, orta jasqa kelgen bir adamǵa ushyrasypty. Ol Mahmýdtan:

-Qai jerden shyǵyp, qaisy qalaǵa barasyńdar?-dep surapty. Sonda Mahmýd ózderiniń Qyrymnan shyqqanyn, endi aldyndaғы bara jatqan qalasynyń atyn aıtypty. Mahmýd kezdesken úlken kisiniń suraýyna jaýap berip bolǵan soń:

-Ata, ózińiz qai jerden shyǵyp, endi qaıda barasyz? -dep surapty.

Sonda balaǵy kez bolǵan adam aıtypty.

Bizdiń aýylymyz onsha alys emes, osy jerden

21-TÜCCAR ARZI

Bir zamanlar Kırım'da Arzi adında ünlü bir tüccar varmış. Tüccar olmasına rağmen, yönettiği insanlara ve fakirlere karşı nazikmiş. Bu yüzden insanlar onu sevmiş ve ona Arzi Bey dermişler. Daha sonra onun servetini kullanarak zengin olanlar ise Arzi'yla ped de konuşmazlarmış. Onunla servetini kıyaslar hale gelerek ona rekabet edenler çok olmuş. Çünkü Arzi'nın tek çocuğu varmış. O da gençmiş. Üç yıl boyunca Arzi'nın tüccarları Arzi'ya zarar vermekten başka birşey yapmamışlar.

Arzi'nın kervandan sorumlu olan ve evini yöneten bir adamı yokmuş. Sonra tek çocuğu olan on iki yaşındaki Mahmud'u çağırıp:

"Oğlum ben yaşlandım, gidersem evde bu işi yapacak kimse yok, onun için ev işlerinde başkalarının yaptıklarını sen yapıp öğren.

Eğer her şeyi öğrenmeden ben ölürsem her şeyden mahrum kalırsın" demiş. Babanın sözleri oğlunun iç dünyasını etkilemiş.

-Baba, gitmeme izin verirsen, ilk sefere bana çok fazla hazine vermeyebilirsin, sadece bana güvendiğin beş kişi ver, - demiş oğlu. Arzi bunu oğlundan duyunca çok sevinmiş ve:

"Oğlum adam olur fena olmaz" diyerek, onu uğurlarken bir ziyafet vermiş. Dokuz deveye mal yükleyip oğlunun yanına da beş delikanlı vermiş. Arzi'nın oğlu gitmek üzereyken iki farklı nasihat vermiş:

- Yolda giderken akşam olunca derin bir vadinin olduğu yerde gecelemeysin!

Sığınılacak yeri var diye eski kışlaklı yerde gecelemeysin! Çünkü hırsız eşkiyalar bu tür yerlere sığınır. Mahmud, arkadaşlarıyla birlikte iki gün yolda yürüyüp üçüncü gün akşama doğru bir yamacın altında atıyla belinde kısa bir kılıcı olan yaşlı bir adama rastlamış. O Mahmud'a:

-Nereden geliyorsun ve hangi şehre gidiyorsun? - diye sormuş. Mahmud Kırım'dan çıktıklarını ve gidecekleri şehrin adını söylemiş. Mahmud, tanıştığı ihtiyarın sorusunu cevaplamayı bitirince:

-Amca, siz nereden geliyorsunuz ve şimdi nereye gidiyorsunuz? -diye sormuş.

Sonra yaşlı adam:

- Bizim köy uzak değil, buranın güneyinde ve ben senin gittiğin şehre gideceğim. Bindüğim atım yola yaramaz. Sizinle birlikte gidebilir miyim? -demiş. Mahmud'un yanındaki arkadaşları bu adamın birlikte gitmesini kabul etmesine karşı çıkmışlar. Çünkü Arzi oğlunu gönderdiğinde bize güvendi ve bu

tústik jer de, men de sender baratyn qalağa baramyn. Astymdaғы mingen atym jaramsyz edi, sizderge ilesip júryge bola ma? - depti. Sonda Mahmýdyń qasyndaғы joldastary bul adamnyń birge júryne qarsy bolypty. Sebebi, Arzy balasyn jibergende bizge senip jibergen edi, bul adamnyń qolynda jaman bolsa da qary bar eken. Biz Arzyға paıda keltiremez dep júrgende, jalgyz balasy Mahmýdtan aırlarmyz. Sebebi, bizdiń naғyz saıda jasap bara jatqanymyzdy bilse, ózimizge dushpanshylyq eter, -dep qorqady.

Biraq Mahmýd jas ta bolsa, ákesi Arzynyń adamdarға istetin jaqsylyғыn biledi eken. "Ne de bolsa jol ústinde kezdesken adamnan qashpa, - deitin ákem. - Biraq kezdesken adamnyń dosyn, qasyn aıyrmaı turyp, ol adamға syryńdy aldyрма, - deitin ákem. -Sol úshin qashan osy adamnyń ózinen jamandyq shyqqansha, ózimizben birdeı bolyp júre bersin", - depti Mahmýd.

Mahmýd odan:

Aға, jaqsy boldy, bizge de ózińiz siaqty jol biletin adam kerek edi. Joldas bolyp birge júrińiz, - depti. Sol ýaqytta kún batyp, namazsham bolypty. Astymdaғы attary, túeleri sharshap, "qonaiyq" dep qarasa, úlken saıdyń boy eken. Mahmýd ákesiniń tapsyryғы boyınsha ol jerge qongysy kelmedi. Sonda joldan kez bolğan adam aıtypty: "Táyekel, qkona bereik, osy saidan bolatyn páleni men kóterein", - depti.

Muny esitken soń Mahmýd ta: "Úlkenniń tilin alğan azbaidy degen, qonsaq, qonaiyq!", - depti. Barlyғы uıyqtağan ýaqytta, tańға jaqyn, ysqyrған, jeldetip kele jatqan bir dybys joldan qosylған adamnyń qulaғыna estilipti. Ornynan turyp qarasa, bir aıdahar bulardy jutayın dep kele jatyr eken. Sol kezde bul adam qolyna sholaq qylyshyn kese ustap, aıdaharға qarsy júre beripti. Aıdahar ózine qarai tartqan ýaqytta, qarsy ustağan qylyshpen aıdahardyń aýzynan kirip, quıryғыna deın tilip, eki aıyryp óltirgen. Bul isti Mahmýdqa da, onyń qasyndaғы joldastaryna da sezdirmeı, aıdahardy uzaqqa aparyp órtep, kúlin qaltaға salyp alypty. Sodan keın óz ornyna qaıta kelip jatıpty. Azanda aman-saý turyp, júrginshiler as-sýyn iship, júrip ketipti. Keshke deın júrip, kesh bolғanda bir eski qystaýdyń qasyna kelipti. Qonýға qorqyp turғanda, baıaғы adam: "Táyekel, qonaiyq", - depti. Tún jarymy aýғanda bári de uıyqtaп qalady.

Joldan qosylған adam ańdyp jatsa, jaman qystaýdan ashshy daýys estiledi. Sholaq

adamın yanında küçük olsa da bir silahı vardı. "Biz Arzy'ya fayda sağlamaya çalışırken tek oğlu Mahmud'u kaybetmeyelim. Eğer ticaret yaptığımızı öğrenirse bize düşman olacak,"- diye tedirgin olmuşlar. Ancak Mahmud genç olmasına rağmen babası Arzy'nın insanlara iyilik yaptığını bilirmiş. "Ne olursa olsun yolda karşılaştığın birinden kaçma" diyordu babam,- demiş Mahmud. Ancak babam karşılaştığın insan iyi ya da kötü olduğunu bilmeden ona sırrını söyleme demişti. Onun için bu amandan kötülük çıkmayınca bizimle beraber gidebilir, - demiş Mahmud ve ona: -Amca, iyi oldu. Senin gibi yolu bilen birine ihtiyacımız vardı. Bize yoldaş olun,-demiş. O sırada güneş batmış ve namaz vakti gelmişti. Altındaki atlar ve develer yorgunmuş ve "geceleyelim" diye etrafına baktıklarında orasının büyük bir nehrin kıyısı olduğunu görmüşer. Mahmud, babasının söylediğine göre orada geceleme istememiş. Bunu duyan yaşlı adam "Tevekkel edip geceleyelim, bu nehirde olacak tehlikelerden ben sorumlu olayım" demiş. Mahmud buna cevaben "Büyüklerle itaat eden kötülük görmez. Geceleyelim burada!" demiş. Onlar uyurken, sabahın erken saatlerinde yoldan rüzgâr gibi yaklaşan bir ısıklık sesi yaşlı adamın kulağına gelmiş. Ayağa kalktığı anda, onları yutmaya bir ejderha yaklaşıyormuş. O sırada adam elinde kırık kılıcıyla ejderhaya karşı koşarak gidiyormuş. Ejderha onu kendine doğru çekerken kılıcıyla ejderhanın ağzından girip kuyruğına kadar kılıcıyla kesip ikiye ayırmış. Mahmud'a ve arkadaşlarına belli etmeden ejderhayı uzağa götürüp yakmış ve külünü cebine koymuş. Sonra yerine gelip yatmış. Sabahın erken saatlerinde yolcular yeyip içmişler ve buradan ayrılmışlar. Akşama kadar yürümüş ve akşam eski bir kışlak evin yanına gelmişler. Burada gecelemeekten korktuklarında yaşlı adam, "Tevekkül edelim, geceleyelim burda", demiş. Gece yarısı herkes uykuya dalmış. Yaşlı adam gözleyip beklemiş, eski kışlak evinden acı bir ses gelmiş.

Yaşlı adam eline kırık kılıcını alıp ses çıkan tarafa gidince orada çok eski ev görmüş. Onun üç katlı kapısı varmış ve iki kapıdan geçip en son kapıya geldiğinde orada oturan güzel bir kız ve yedi devin olduğunu görmüş. Ses güzel kızla kimin evleneceğini bilmeden tartışan devlerin sesiymiş. Bunu gören kılıklı

qylyshyn qolyna alyp daýys shyqqan jerge kelse, bir eski ú tur. Onyń úsh qabat esigi bar, eki esikten ótip, eń sońgy esikke kelip qarasa, bir sulý qyz ben jeti daýdyń otyrǵanyn kóredi. Sulý qyzdy qaisysy alaryn bilmei, talasyp jatqan solardyń daýystary eken. Sony kórip sholaq qylyshy adam esikti aqpara ashyp, qaita shyǵyp, eń aqyrǵy tar esiktiń bosǵasynda jasyrynyp turypty.

Kóp uzamaı daýylerdiń ishindegi eń úlkeni:

- Adamzattyń iisi shyǵyp barady, men baıqap keleim, - dep ornynan turady. Dalaǵa shyǵy úshin eki esikten ótip, endi tar esikke eńkeie bergende, jolaıshy daýdyń basyn qaǵyp alypty. Osylaısha birtindep qalǵan daýylerdi de óltirip, úge kirse, bir sulý jas qyz: "Meniń de adam balasyn kóretin kúnim bar eken ǵoi!"-dep jylap jiberipti.

Jolaıshy qyzdan:

-Sen qalaısha daýylerdin qolyna tústiń? - dep surapty.

Sonda qyz:

-Men Merin qalasynndaǵy hannıń bas ýaziriniń qyzy edim. Ataǵymnyń shyǵa bastaǵanyna tek alty aı bolyp edi. Osylar meni, mine, estip, elimizge soǵys ashyp, meni tartyp alyp osy jerge ákelgenine úsh kún boldy, -depti. - Biraq bulardyń ádeti boıynsha bireýi menshiktep alǵansha timeidi eken, ázir jábirshilik kórgem joq. Úsh kúnnen beri ózara talasymen boldy. Endi siz bul jerden ketińiz. Ólgen men óleim. Jańa bular adamzattyń iisi shyqty dep sizdi izdep dalada jú. Siz osylardan aman qutylsańyz, meniń elime baryp, meni kórgenińizdi jáne meniń sálemimdi arıńyz, sizden ótinemin, - derdi qyz.

Sonda daýylerdi óltirgen adam arıady:

-Qyzym, endi sen qam jeme, men seniń dushpanyń jeti daýdy óltirdim. Sen endi osy otyrǵan jerinde otyra ber. Ózim qaitarda elge alyp qaitarmyn, saǵan endi keletin pále joq, - depti.

Qyz daýylerdiń ólgin kórip qıanyp, bul adamnyń kelýin kútip sol jerde qala beripti. Mahmýdtyń ózi de, qasyndaǵy joldastary da saıǵa qonǵan kúngi jáne jaman qystaıda qonǵan jerdegi oqıǵany bilmepti. Azanda aman-saý júrip ketipti. Birneshe kún júrgen soń eldiń ústinen shyǵypty. Kelse ol eldiń adamdary tegis bir qol, bir aıaqtarynan arıılǵan eken. Mánisin surasa, bul eldiń adamdary baraıy saıǵa qonǵan jerdiń halqy eken. Sol jerde turǵanda, sol saıdyń boıynda aıyna bir adam jep turatyn aıdabar bar eken. Sodan qutylý úshin osy jerge kóship kelip ornalasqan eken. Osynda kelgensin halqy

yaşı adam kapıyı açıp tekrar dışarı çıkmış ve son dar kapının eşiǵine saklanmış. Çok geçmeden devlerin en büyüǵü ayaǵa kalkmış ve:

- İnsan kokusu geliyor, ben bakıp geleyim-demiş. Çıkmak için iki kapıdan geçerken dar kapıya eğilirken yaşı adam devin kafasına vurmuş. Böylece devleri birer birer öldürüp eve girmiş, eve girdiǵinde güzel bir genç kıız: "Benim de insan görecek günüm varmış!"- diye aǵlayıvermiş. Yaşı adam kıza sormuş:

- Devlerin eline nasıl geçtin? Kıız:

- Ben Merin şehirdeki hanın baş vezirinin kıızıydım. Meşhur olmamın üzerinden sadece altı ay geçmişti. Bunlar namımı duyup ölkemize savaş açıp beni zorla çekip buraya getireli üç gün oldu- demiş. Ancak bunların kurallarına göre biriyle evlenmeyince kimse dokunamazmış, şimdiye kadar zorluk çekmedim. Onlar üç günden beri kendi aralarında tartışmaktadırlar. Şimdi siz buradan gidin. Sadece ben öleyim. Şimdi bunlar insan kokusu geliyor deyip dışarı çıkıp seni arıyorlar. Sen onlardan kurtulursan, benim ölkeme git, beni gördüğünü ve selamımı söyle- demiş. Devleri öldüren adam:

-Kızım artık korkma, ben düşmanların olan yedi devı öldürdüm. Sen oturduǵun yerde otur. Ben memlekete dönerken seni de götürürüm, sana artık bir şey olmayacak-demiş. Kıız devlerin öldüğünü görüp o adamın gelmesini bekleyip hep orada oturmuş. Mahmud ve onun arkadaşları nehirde geceledikleri günkü olayı ve eski kışlaktaki evde olan olayları öğrenmemişler. Sabahleyin saǵ salim kalkıp yolculuklarına devam etmişler. Birkaç gün yürüdükten sonra bir öлкеye gelmişler. O ölkenin insanları bir kol ve bir bacaklarından arıılmışlar. Aslında, bu ölkenin insanları, vadiye inenlerle aynı insanlarmış. Sebebini sorduklarında orada nehrin kıyısında ayda bir kışi yiien bir ejderha olduǵunu öğrenmişler. Ondan kurtulmak için buraya gelip yerleşen halk bir kolunu ve bir bacaǵını kaybetmiş. Yaşı adam onlara: Şimdi sizi nasıl tedavi edersek kurtulacaksınız? - diye sormuş. O zaman onlar: Bizim yalnızca o ejderhanın zehiriyle tedavi eden kışi iyileştirebilir" demişler. Sonra Mahmud'un yanındaki kışi: "Siz bu hastalıǵınızı tedavi eden kışiye ne verirdiniz?" diye sormuş. Bunu duyan sakat insanlar:

-Bizi bu hastalıktan kurtarabilirsen, dokuz

tegisinen bir qol, bir aiaqtan aurylypty. Sonda joldan qosylǵan adam olardan: -Endi senderdi nemenemen emdese qutylasyńdar? – dep surapty. Sonda bular aıtypty: - Bizder durys adam bolý úshin bizdi sol aıdahardyń ýymenen emdegen adam ǵana bizdi jaza alady, - deıdi. Sosyn Mahmýdtyń qasyndaǵy adam: "Senderdi osy aýrýdan jazǵan adamǵa ne berer edińder?" - dep suraıdy. Muny estigen maıyp adamdar aıtypty: -Bizdi osy aýrýdan jazsań, qolyndaǵy toǵyz túień kótergenshe altyn jáne asyl gaýhar berer edik, - deıdi. Mahmýd "beremin" degen altyn men gaýhargá qyzyǵyp, joldan qosylǵan adamǵa qarap: -Bul adamnyń qolynan bul aýrýdy jazý kelmese, suramas edi, shynynda da bul adam bilimdi adam bolýy kerek. Men neshe kún joldas bolyp kelip, bul adamnyń atyn suramadym. Múmkin, bul adam osylardy jazyp jiberse, ózimniń jolǵa birinshi shyqqan saparymda oljaly bolyp qaitarmyn, ne de bolsa osy adamnyń atyn suraıyn, - dep oilady. -Ata, atýńyz kim?-dep suraıdy. Sonda ol kisi: "Atym Joldas", - dep jaýap beredi. Sonda Mahmýd aıtady: -Ata, osy adamdardyń aýrýy qaitkende jazylady? Bilmeseniz suramaǵan bolar edińiz, halqynyń jai-japsaryn túgel suradyńyz. Bular da bizden jasyrmastan bastarynan keshkenderin qaldyрмаı aıtty. Sonyń úshin qolyńyzdan kelse, halqyn emdeńiz. Jaqsydan sharapat degen, sizdiń arqańyzda bul halyq jazylp qalsyn. Biz de toǵyz túie qyzyl altyn alyp, bólisenik!-dedi. Sol ýaqytta Joldas aıtty: -Men dúnie úshin júrgen adam emespin, osy jolǵa sen úshin júrip kelemin. Sondyqtan osy halyqty jeti kún emdep jazamyn. Bular qansha zat berse de seniki, - depti. Sóttip, birinshi saıǵa qonǵan kúni aıdahardy óltirip, qaltaǵa salyp alǵan kúlmen, ol bir qol, bir aıaǵy joqtardy emdep, barlyq múgedekterdi jazady. Aýrýdan jazylǵan halyq olarǵa ýádeleri boıynsha toǵyz túie men mingen attary kótergenshe qyzyl altyn beripti. Muny kórgen Mahmýd ta aparǵan zatyn aýrýdan jazylǵan adamdargá taratyp beredi. Mahmýdtyń qasyndaǵy joldastary da qyzyl altynnan kereginsha alady. Sol jerde jumysyn bitirgen Mahmýd eki apta degende eline qaitady. Arada úsh kún qonyp, baraǵy qyz jatqan eski qystaǵa kelip jetedi. Sol kúni joldas baraǵy qyzdy otaýdan alyp keledi. Qyz sol ýaqytta on tórt jasar, ózi	deve aǵırlıǵı altın ve deǵerli elmaslar verirdik, demişler. Mahmud, altını ve pırlantayı merak eden adama bakmış ve: - Bu kişi bu hastalıǵı tedavi edemese sormazdı, aslında bu kişi ilimli bir insan olmalı. Birkaç gün arkadaş olup bu kişinin adını bile sormamışım. Bu kişi bunları iyileştirirse ben ilk seferimde ganimetle ülkeme dönerim, ne olursa olsun bu adamın adını sorayım-diye düşünmüş. -Adınız ne amca? O adam:" Adım Coldas"- diye cevap vermiş. Mahmud: -Amca bu insanların hastalığını nasıl tedavi edebiliriz? Bilmeseydiniz sormazdınız. Siz halktan her şeyi sordunuz. Onlar da tüm başlarından geçenleri saklamadan anlattılar. Onun için elinizden geliyorsa tedavi ediniz. İyi kişiden iyilik gelir, sizin sayenizde bu halk iyileşsin. Biz de dokuz deve kırmızı altın alıp paylaşalım, -deyince. Coldas da: -Ben servet için deǵıl, bu sefere senin için gelmekteyim. Bu sebepten bu halkı yedi günde iyileştiririm. Bunlar ne kadar altın verirlerse hepsi senin olsun- demiş. Böylece nehirde ilk gecelediǵı gün ejderhayı öldürüp cebine koyduǵu küllerle bir kolu ve bir bacaǵı yok olanları tedavi edip tüm sakatları iyileştirmiş. Hastalıklarından iyileşenler söz verdikleri gibi onlara dokuz deve, bindiǵı atlarının kaldırabildiǵı kadar kırmızı at altın vermişler. Bunu gören Mahmud kervanındaki taşıdıǵı eşyaları iyileşen halka dağıtmış. Mahmud'un yanındaki arkadaşları da kırmızı altından paylarını almışlar. Burada işini bitiren Mahmud iki haftada ülkesine dönmüş. Orada üç gün geceleyip kızın kaldıǵı kışlaktaki eski eve varmışlar. O gün Coldas eski evden kızı alıp getirmiş. Kız on dört yaşındaymış, dünyadaki en güzel kadınlardan biriymiş. Bunu gören Mahmud ve diğerk yoldaşları hayretler içinde şaşırp kalmışlar. Coldas'ın yokluǵunda şöyle düşünmüşler: "Bu Coldas Ata bize birinci ganimetini verdi, bunu ise bize vermez ve biz bunu bize vermesini istesek ayıp olur", demişler. Tan aǵardıǵında kızı alarak, kervan ülkeye gitmiş. Çok zaman geçmesine raǵmen, Mahmud sonunda ülkesinin sınırlarına ulaşmış. Buraya kadar Coldas Mahmud'a hiçbir sırrını söylememiş. Sonra Coldas Mahmud'u yanına çağırarak: -Siz ülkeden çıkalı bir ay olmuş. Ben de bir aydır sizinle birlikteyim ve aynı tabaktan yemek yiyorum. Ama şimdiye kadar sana ne sırrımı, ne nasihatımı söyledim. Artık yolumuz

düniyedeki sulýdyň biri eken. Buny kórgen Mahmýd ta, onyň basqa joldastary da taň qalysyp tisteriniň sýyn soryp otyra bergen. Joldas joq jerde ózderi oılasyp: "Bul Joldas ata, bizge birinshi oljany berdi, endi buny bizge bermes jáne biz muny da bizge ber desek, uıat bolar", - desipti. Taň atqan soň qyzdy alyp, kerýen eline qaraı júredi. Kesh bolğanda Mahmýdtyň eliniň shetine jetedi. Soğan deiin Joldas Mahmýdqa eshqandaı syr bermepti. Bir ýaqyttary Joldas qasyna Mahmýdty shaqyryp alyp oñashada bylaı depti: -Senderdiń elderińnen shyqqandaryna bir aı ýaqyt bolypty. Men de sol bir aıdan beri sendermen joldas bolyp, bir tabaqtan as iship kelem. Biraq osy búginge deiin men sağan bir aýyz syr, aqyl atpadym. Endi kóp uzamaı bir-birden bólek ketetin bolamyz. Mahmýd balam, sen áli jassyń, omirińniń ishinde birinshi ret jolğa shyğyp qattıyń. Seniń kórgenińnen kórmegeniń áli kóp, degenmen sağan syrymdy aıtayın. Men osy Qyrym hanynyń ataqty batyry boldym. Sótip, júrip hannıń Altyn orda handyğynan ákelgen Zeynep degen kishi áielimen kónil qosyp, ony Qyrymnan basqa bir elge alyp qashtym. Sodan beri otyz úsh jyl boldy. Meni seniń ákeń Arzy jaqsy bile. Endi sağan aıtarym – seniń ákeń Arzy meniń birge týğan eki týssyma kóp jaqsylıq etti. Olardy baıttı. Biraq meniń týystarym seniń ákeń Arzynyń ol jaksylyqtaryn bilmedi. Sondyqtan ákeńniń olarğa istegen jaqsylığyn osy saparda sen arqyly men qaitaryp otyrmyn. Endi óz elińe keldiń, myna qyz da, toğyz túie altyn da seniki. Osynyń ózi seniń ómirińe, kisige qatır etýińe de jetedi. Óziń endi uzaq jolğa shyqpa. Myna qyz seniń adal jaryń. Men endi óz elime ketemin. Sen bul syrды ólgenińshe tisińnen shyğarma, - dep, Joldas óz jónimen júre beripti. Sol kúni keshte Mahmýd óz úiine aman-saýkelip, atanasyna qaýyshqan eken. Arzy da balasynyń birinshi shyqqan saparynda taýyp qaitqan oljasyna qatty qýanğan eken. Ákelgen qyzyn Mahmýdka nekelep, neshe kún toı jasap, altyn qabaq attıradı. Sol kúnnen bastap Mahmýd saýda jasaýdy da, uzaq jolğa shyğydy da qoiypty.	ayrılacak, birbirimizden ayrı gideceğiz. Mahmud evladım, sen hala gençsin, hayatında ilk kez yola çıktın. Hala gördüğünden görmediğin çok, ama sana bir sır söyleyeceğim. Ben bu Kırım hanının ünlü kahramanı idim. Böylece, hanın Altınordu Hanlığı'ndan getirilen Zeynep isimli en genç karısına âşık olduğum için onu Kırım'dan başka bir ülkeye kaçırarak götürdüm. O zamandan beri otuz üç yıl geçti. Baban beni çok iyi tanıyor. Şimdi sana şunu söyleyeyim, baban iki akrabama çok iyilik yaptı. Onları zenginleştirdi. Ama benim akrabalarım babanın yaptığı iyiliklerin değerini bilmedi. Bu yüzden bu yolculukta ben sana iyilik yaparak babanın iyiliğine karşılık veriyorum. Şimdi ülkene geldin, bu kız ve dokuz deve altın da senin. Bunlar senin yaşamana, insanlara iyilik yapmana yeter. Bundan böyle tek başına uzun yolculuğa çıkma. Bu kız senin helal eşindir. Ben ülkeme dönüyorum. Sen de bu sırrı ölene kadar saklayacaksın, - demiş ve Coldas yoluna devam etmiş. O gün akşam Mahmud güvenli bir şekilde evine gelmiş ve ailesine kavuşmuş. Arzı da oğlunun ilk seferindeki ganimetine çok sevinmiş. Babası getirdiği kızla evlendirip, birkaç gün düğün yapmış, altın kabak attırmış. O günden itibaren Mahmud hem ticaret yapmayı hem de uzun bir yolculuğa çıkmayı bırakmış.

22-ÁVEZ HANNYN QYRYQ ULY

Baıaǵyda Áýezhan degen han bolypty. Hannyn qyryq balasy bar eken. "Osy balalaryma bir jerden qalyń bersem eken", - dep oılaıdy eken. Birneshe jyldar ótkennen keın han bir baıdyń qyryq qyzy bar dep estıdi. Soǵan qalyńmalyna sóılesip, quda túsip kelýge jaýshy jiberipti. Jaýshy baryp: "Bizdi han jiberdi "balalaryna qyzyn bersin" dep, soǵan keldik", - deıdi. Baı atty:

- Qyzdaryma qalyńmal almaıymyn, meniń úimnen ózderiniń úıine shein tup-týra jol bolsyn, joldyń eki jaǵyna baý-aǵash, túbinen sý shyǵyp, bulbuldar saırap tursyn, - depti. Osy aıtqandarymdy bir jyldyń bedelinde bitiresiń", - depti.

Bul sózin jaýshylar hanǵa aıtyp kelipti. Han maqul dep, qyryq balasyn shaqyryp alyp, eń kenjesin alyp qalyp, otyz toǵyz balasyn birneshe nókerimen álgi jumysty bitirip kelýge jiberipti. Balalary birneshe aı júrip, bitire almaı keledi.

Onan keın úde qalǵan kenje balasy:

- Áke, meni jiber, men bitirip keleın! - deıdi.

Ákesi:

- Qoi, balam! Otyz toǵyz aǵań bitire almaǵanda, sen qайдan bitireiń dep eđiń? - deıdi.

-Joq, baramyn, - degen soń, ákesi balasyn jiberedi. Balasy úinen joldas ertpesten, bir uzyn jolmen kele jatsa, bir appaq kúimdi aqsaqaldy kisi ushyraıdy da, oǵan sálem beredi. Sálem alady.

Shal:

-Qaraǵym, qaıda barasyń?-dep surasa, bala baıaǵy tilekteriniń bárin bastan-aıaq baıan etedi.

Shal atty:

- Balam, men tilegińdi bereiń, kózińdi jum! -

derdi. Bala kózin jumady. Bir ýaqytta;

- Kózińdi ash! - derdi shal.

Kózin ashyp jiberse, baıaǵy tileginiń bári qabyl bolyp, adam tańǵalarlyq bolyp qalypty. Balaǵa kezdesken Qydyr edi.

Shal:

-Balam! Úiıne barǵan soń qaınyńa barma, aǵalaryń barsyn. Aǵalaryń baryp, birneshe aı jatyp qaitar. Qaitarynda qatty boran bolady jáne bir ádemi appaq tam turady, ol tamǵa aǵalaryń barmasyn, - depti de, ǵayıp bolyp, ushyp ketipti. Bala úıine kelipti.

Aǵalary: "Ne qyldyń?", - deıdi.

-Bitirdim, - dep jaýap beredi.

Onan keın han kishi balasyn alyp qalyp, otyz toǵyz balasyn qaıyna jiberipti. Kenje balasy aǵalaryna baǵanaǵy shaldyń aıtqanyn aıtyp jiberipti. Aǵalary qaıyna barady. Barǵannan keın birneshe aı jatyp, qalyndyqtaryn alyp,

22-AVEZ HAN'IN KIRK OǴLU

Eski zamanlarda Avezhan adında bir han yaşamış. Hanın kırk çocuǵu varmış. "Bu oǵullarıma aynı evden gelin alsam" diye düşünüyormuş. Birkaç yıl sonra han, zengin bir adamın kırk kızı olduğunu öğrenmiş. Oraya kızlar için başlık paras ve dünür olmak için kız tarafına elçi göndermiş. Zengin adam: "Kızlarım için başlık parası istemiyorum. Benim evimden onların evine giden düz yol olsun, yolun iki tarafında baǵ bahçe, altından su akıp bulbüller ötsün. Söylediklerimi bir yıl içinde bitirmelisiniz- demiş. Elçi adamın söylediklerini hana iletmiş. Han kabul etmiş, kırk oǵlunu çağırmış, en küçüğünü almış ve otuz dokuz oǵlunu birkaç hizmetçiyle işi bitirmeleri için göndermiş. Oǵulları aylardır çalışmış ama bitirmeden eve dönmüşler. Sonra en küçük evde kalan oǵlu" Baba, bana izin ver, ben bitirip geleyim!" - demiş.

Babası: "Hayır, otuz dokuz ağabeyin bitiremediğini sen nasıl bitirirsin?" - demiş.

-Hayır, ben gideceğim- dediği için baba, oǵlunu göndermiş. Oǵlu evinden yanına kimseyi almadan uzun yolda giderken beyaz cübbe giymiş yaşlı bir adam onun karşısına çıkmış, ona selam vermiş. O da selamı almış. İhtiyar:

-Evladım, nereye gidiyorsun? - diye sormuş ve o baştan sona tüm dileklerini ifade etmiş.

İhtiyar:

- Evladım, dileğini yerine getireceğim, gözlerini kapat! - demiş. Oǵlan gözünü kapatmış. Aynı zamanda;

- Gözlerini aç! - demiş ihtiyar.

Gözlerini açtığında bütün dilekleri kabul olmuş ve hayretler içinde kalmış. Onunla tanışan Hızır imiş. İhtiyar:

- Benim evladım! Eve gittiğinde kayın biraderinin yanına gitme, ağabeylerin gitmesine izin ver. Ağabeylerin gidip birkaç ay kalsın. Eve dönerken büyük bir fırtına çıkacak ve güzel bir beyaz ev inşa olacak, ağabeylerin bu eve gitmesin, - demiş ve kaybolmuş.

Oǵlan eve gelmiş. Ağabeyleri: -Ne yaptın?- diye sormuşlar.

- Bitirdim - diye cevap vermiş.

Sonra han en küçük oǵlunu evinde bırakıp otuz dokuz oǵlunu kayına göndermiş. En küçük oǵlu Hızır'ın söylediklerini ağabeylerine anlatmış. Ağabeyleri kayının yanına gitmişler. Birkaç ay orada kaldıktan sonra eşlerini alıp kavallar çalarak giderken

kernei-syrnailaryn tartyp keke jatsa, baiaýy shaldyń aıtqanyndaı, úlken boran bolady, jolda analasynda aǵashtar jaınap turǵan appaq tam. . . Baiaýy "kirme" degen sóz esterinde. Aldyńǵylary kirmesten kóshti bastap júre beredi. Artta keke jatqan adamdary bilmesten shaýyp baryp, attaryn baılap, kirip kete beredi. Aldyńǵylary olardy kórip, shaýyp kelip taǵy kiredi. Kirip qarasa, bir aıdahar ysqyryp: - Bárińdi jutayın ba? Joq, bolmasa, úlerińizdegi kishi inińizdi ákelip beresińder me? - deidi. -Oıbaı, ákelip bereiik!- dep ýáde berip, júrip ketedi. Bular júre tursyn. Úıde qalǵan inisi uıyqtap jatyp, tús kóredi. Túsinde baiaýy aǵalarynyń "ákelip beremiz" dep ýáde qylǵanyń sezedi. Tura kelip, jaman kúim kiip alyp, úiden shyǵyp, qolyna tıaıaq alyp keke jatsa, baiaýy aǵalary ketip bara jatyr eken. Olardyń bul balamen isi bolmaıdy. Bul bala aıdaharǵa ózi keledi. Kelse: - Balam, jaqsy keldiń, arqama min! - deidi. Bala aıdahardyń arqasyna minedi. Mingen soń: - Kózińdi jum! - deidi. Bala kózin jumady, jerdiń bir shetine qaraı birneshe yaqyt ushady. Aıdahar: - Kózińdi ash! Kózińe ne kórinedi? - deidi. Bala: -Anaý jerde bir uzyn aǵash tur, ol aǵashtyń basynda bir qyz otyr, - deidi. Aıdahar: -Endeshe, tús! - deidi. Bala túsedi. Aıdahar: - Sol qyzdy ákelip berseń, men seni jutpaımyń, bolmasa jutamyn, -deidi. Bala: -Bolady, - dep, júrip keke jatsa bir túlkinin patshasynyń aıaǵy synyp jatyr eken. Bala: -Men aıaǵyńa em qylayın ba?-deidi. Túlki: -Em qyl,-deidi. Bala synyǵyn ornyna salyp, bir márte duǵa qyp jibergen eken, jazylp ketipti. Túlki aıtty: -Myna júnimdi al. Men qai jerde kerek bolsam, júnimniń bir talyn tutatyp jiberseń, daıyn bolamyn, - deipti. Onan shyǵyp keke jatsa bir kumyrsqanyń patshasy jaraly bolyp jatyr eken. Bala: -Men aıaǵyńa em qylayın ba?-deidi. Kumyrsqa: -Bolady, em qyl, - deidi. Bala: "Súf", - dep jibergen eken, jazylp ketipti. O da bir tas beripti. -Qai jerde kerek qylsań, myna tasty otqa sal, sonda men daıyn bolamyn,- deipti. Onan soń bala qyzǵa kelipti. Qyzdyń qasynda qyryq dáý uıyqtap jatyr eken. Kyz: Qai jaqtan keke jatqan (qyzdyń qasyndaǵy qyryq dáý bir uıyqtasa, qyryq kún uıyqtaıdy eken), qandaı adamsyń. Buryń bul jerde adam kelip kórgen joq edi, - deidi. Bala:	Hızır'ın sóylediǵi gibi büyük bir fırtına olmuş, yolun etrafında ağaclar olan beyaz bir ev görünmüş, kardeşinin "girmeyin" sözünü hatırlamışlar. Önde gidenler girmeden hareket etmeye devam etmişler. Arkalarındakiler ise onlardan habersiz kaçarak, atlarını bağlayıp o eve girmişler. İçeri girdiğinde bir ejderha ılık çalıp: - Hepinizi yutayım mı? Yoksa evinizdeki küçük kardeşinizi getirir misiniz? - Haydi gidip getirelim! – diye söz verip çıkmışlar. Evde kalan en küçük kardeşi uyurken rüya görmüş. Rüyasında ağabeylerinin onu getirmeye söz verdiğini hissetmiş. Hemen kalkıp eski kıyafetini giyinmiş, evden elinde bir sopayla çıkarken ağabeyleri gelmiş. Onlar küçük kardeşleriyle pek ilgilenmemişler. Bu çocuk ejderhanın yanına kendisi gelmiş. Ejderha: -Evladım, iyi ki geldin!- demiş. Oğlan ejderhanın arkasına binmiş. Bindikten sonra: - Gözlerini kapat! - demiş. Çocuk gözlerini kapatmış ve kısa bir sürede dünyanın bir ucuna uçmuş. Ejderha: - Gözlerini aç! Ne görüyorsun? – diye sormuş. Çocuk: -Orada uzun bir ağaç var ve onun üzerinde oturan bir kız var- diye cevap vermiş. Ejderha: - Öyleyse in! - demiş. Çocuk aşağı inmiş. Ejderha: -O kızı getirirsen seni yutmam, getirmezsene yutarım, demiş. Çocuk: -Pekâlâ- diyerek uzaklaşmış. Giderken bir tilki kralının ayağı kırılmış oturuyormuş. Çocuk: -Ben ayağımı iyileştireyim mi?- diye sormuş. Tilki: -Tamam tedavi et beni. Oğlan kırılmış ayağını tedavi edip bir kez dua etmiş ayağı iyileşivermiş. Tilki demiş ki: - Bu tüyü al. İhtiyacın olan her yerde saçımın bir telini yakarsan hazır olacağım. Oradan uzaklaşırken karşısına karıncaların kralı çıkmış. Çocuk: - Ayaklarını tedavi edebilir miyim? – diye sormuş. Karıncalar: -Tamam, tedavi et beni- demiş. Oğlan "Suf" dediğinde iyileşivermiş. Karınca da bir taş vermiş. -Nerede bana ihtiyacın olursa orada bu taşı ateşe at, ben hazır olacağım -demiş Sonra oğlan kızın yanına gelmiş. Kırk dev onun yanında uyuyormuş. Kız:

- Men hannýn balasy edim. Ákemiz túsinde sizdi kórip, gashyq bolyp: "Izdep taýyp kel!"-dep, meni jiberip edi. Men birneshe jyl kezip júrip, sizge kezdesip otyrmyn, - deidi. Qyz oılanyp otyryp: -Men sağan ereiın, biraq eki maqsatym bar, sony bitirseń, baramyn, bolmasa, barmamyn, -deidi. Bala: -Maqsatyńdy aıt, bitireiın, - deidi. Qyz: -Myna eki túlkimdi keshke deiın jaraıy qýyp ustap ber jáne myna bir qap bıdaıdy qumğa seýip jiberemin, bir dánin kem qylmastan terip berersiń, - deidi. Bala: -Bolady!-depti. Qyz eki túlkini jiberipti, bıdaıdy qumğa shashypty. Baıaǵy túlki patshasynyń júnin tutatyp jibergen eken, túlkiniń patshasy daıyn bolypty. Bala: -Anaıy eki túlkini ustap ber!-depti. Ol ustap beripti. Sosyn baıaǵy qumyrsqanyń patshasynyń bergen tasyn otqa salǵan eken, ol daıar bolypty. Bala: - Myna bıdaıdyń bir dánin kem qylmastan jınatyp ber! - deidi. Ol qumyrsqalaryn jınap alyp, bıdaıdyń bir dánin kem qylmastan balaǵa ákelip beripti. Bala ákelip kyzǵa beredi. Qyz: -Jarasyń! Endi senimen júreiın,-depti. Bala qyzdy ertip ákele jatyr. Birneshe kún ótkennen keiın bala qyzǵa: -Men seni aldap ertip kele jatırmyn, - deidi, baıaǵy isterin bastan-aıaq baıan etedi. Qyz: -Men de bilip kele jatırmyn, biraq oǵan bir amal qylaıyq, -deidi. Bala: -Oǵan ne amal bar? - deidi. Qyz: -Sen oǵan menen buryn bir kún ozyp ket, sonan soń úine bar, barǵan soń aıdahar: "Qyzdy ákeldiń be?"- der. Sonda sen: "Qyz tústik jerde kele jatyr",-dersiń. Sol ýaqytta aıdahar dalaǵa shyǵyp, ysqyrady, sol ýaqytta sen sandyǵyndaǵy eki kepterdiń basyn julyp alsań, aıdahar ólip qalady, - deidi. Bala aıdaharǵa keledi, kelgen soń aıdahar: -Ákeldiń be? - deidi. Bala: - Qyzyn tústik jerde kele jatyr, - depti. Aıdahar dalaǵa shyǵyp ysqyrǵan kezde, bala baryp kepterlerdiń basyn julyp tastap, dalaǵa shyǵa kelse, aıdahar ólip jatyr eken. Bala sulıy qyzdy alyp, muratyna jetipti.	- Sen nasıl bir insansın? Buraya daha önce kimse gelmemişti. Oǵlan: - Hanın oǵluydum. Babam seni rüyasında görmüş, sana aşık olmuş ve "Kızı arayıp bul ve getir"-diye beni gönderdi. Birkaç yıldır seyahat ediyorum ve seni buldum -demiş. Kız düşünerek: - Seninle geleceğim ama iki şartım var onu yaparsan giderim, yapmazsan gitmem, demiş. Oǵlan: - Şartını söyle, yapayım - demiş. Kız: "Bu iki tilkiyi akşama kadar yaya tutun, ben de bir çuval buğdayı kumun üzerine serpeyim, siz de en az bir tane toplarsınız" demiş. Çocuk: - Evet! - demiş. -Bu iki tilkimi akşama kadar koşarak yakalayiver ve bu bir çuval buğdayı kuma serperim, bir buğday eksik etmeden toplayıverirsin. -Tamam -demiş. Kız iki tilkiyi gönderip buğdayı kuma serpmiş. Oǵlan tilki kralının tüyünü yakmış tilki kralı hazır olmuş. -O iki tilkiyi yakalayın! - demiş. O iki tilkiyi teslim etmiş. Sonra karınca kralının kendisine verdiği taşı ateşe atmış ve karıncaların kralı hazır olmuş. Çocuk: - Bu buğdaydan bir tanesini eksik etmeden topla! - demiş. Karıncalar toplanmış ve bir buğday tanesini bile kaçırmadan oǵlana getirmişler. Oǵlan da buğdayı kıza getirmiş. -Aferin sana! Şimdi seninle geleceğim, demiş. Oǵlan kızla birlikte dönmüş. Birkaç gün sonra oǵlan kıza: -Ben sana yalan söyledim- bütün olayları başından sonuna kadar ona anlatmış. Kız: -Ben de biliyorum, ama bunun bir çıkış yolunu bulalım, demiş. Oǵlan: -Yoksa bunun çaresi var mı? – diye sormuş. Kız: -Sen benden bir gün önce git, ejderha kıızı getirdin mi diye sorarsa "Kız öğleden sonra gelecek" dersin. O zaman ejderha dışarı çıkıp ıslık çaldığında sen sandığındaki iki kuşun başını koparırsan ejderha ölür- demiş. Ejderha dışarı çıkıp ıslık çaldığında oǵlan gidip kuşların başlarını koparıp dışarı çıktığında ejderhanın öldüğünü görmüş. Oǵlan güzel kızla evlenip mutlu olmuş.

23-ASAN BATYR

Baıaǵyda bir Estemis degen shaldyń úsh balasy bolypty. Eń kishisi Asan. Asan jas kezinen bastap-aq kózge kórine bergen.

Estemis bir kúni Asanǵa: "Al, balam, meniń óler aldyndaǵy ósietimdi tyńda. Sen osy kúnderdiń ózinen bastap-aq óz kúshińe sıynyp, kim bolsa sonymen kerisip júresiń. Odan aýlaq bol", - degen eken.

Kúni jetip ólip ketken Estemisten qalǵan úsh balasy ózderi kún kórý tásilin oılaǵan. Bir kúni ańshylyqpen aıalysyp júrgen Asannyń aldynan úsh atty kisi shyǵa keledi de, Asanǵa dúrse qoıa beredi. Asan úsheýine de toıtarys berip attaryn, quraldaryn tartyp alyp, ózderin óltiredi. Sol aýyldyń hanynyń úsh qyzy bolady. Han qyzyn uzatýǵa kisi shaqyrady da: "Osy qyzdarymdy dáý qara tasty qaq jarǵan kisige beremin", - degen. Kezek kútken jigitter jara almaı, aqyrǵy kezek Asanǵa keledi. Asan hannyń shartyn múltiksiz oryndady. Biraq han onı bergisi kelmeıdi. Qansha Asandy bálege jumsaǵanmen Asan odan qoryqpaı tiri kelip, ári aıtqanyn túgel oryndady. Amaly quryǵan han qyzdaryn oǵan beredi. Asan aǵalaryna ekeýin berip, ózi kishi qyzdy alady. Sótıp júrgende aǵalarynyń kóniline qara shayyp: "Osy barmız bir týdyq, Asan bizden qalaı artyq bolyp jú?"-degen pikirge keledi. Sonymen Asandy qalaı óltirý tásilin qarastyrady. Sodan "Osy, Asan áeline barlyq syryn aıtatyń shyǵar, sodan suratyp", - degen kelisimge kelgen aǵalary kelininen surasa, kelini Asannyń jany keýdesinde emes, basqa jakta ekenin aıtady. Sonda aǵalary: "Bulaı óltire almaımyz eken, eń bolmasa qor bolsyn" dep, Asan uıyqtap jatqanda esiktiń aldyna ortanshy aǵasy qylysh ustapty da, úlkeni "Elge jaý shapty" dep aıqap salyp. Uıyqly oıaý Asan tura júrgende ortanshysy qylyshpen salyp qalǵanda aıaǵyn kesip ketipti. Aǵalary Asan sonдай halge kelgesin ura kele kóship, inisin jurtqa tastap ketedi. Asan eńbektep dalaǵa shyǵyp otyrsa, bir kisi kiik qýyp júre eken, biraq ustaı almaıdy. Sodan Asan shaqyrsa jańaǵy kelipti. "Neǵyp júrsiń?"- degende, "Qolym joq, ań qýyp júrmın, biraq ustaı almaımyn", -

23-KAHRAMAN HASAN

Eskide Estemis adında yaşı bir adam yaşamış. Üç çocuǵı varmış. En küçüǵünün adı Asan imiş. Asan, küçüklüǵünden itibaren göze batan bir çocukmuş. Diǵer çocuklarına göre deǵışık olarak büyümiş. Ruhı diǵer insanlarıńki gibi göǵsünde deǵıl, başıka bir yerdeymiş. Israrlı bıçimde kendi dediklerinin yapılmasını isteyen, kendine ǵüvenen , öfkelerini çabuk yenebilen merhametli biriymiş.

Bir ǵün Estemis hastalanıp yatalara düşmüş. Hastalıktan kurtulamayacağını hissettiǵi zaman oǵullarını çağırarak nasihatlar vermiş. Sıra en küçük oǵlu Asan'a gelince:" Pekala oǵlum benim nasihatlarımdı dinle. Sen şimdi den kendi ǵücüne sahip olmadan herkesle kavga edersin. Böyle bir huydan uzak dur, çok öfkelenme, sabırlı ol. "Sabırlılın bahçesinde elma olgunlaşır. Sabırsızın başında kavga biter. " Sabırlı ol, akıllı ve sakin ol, sabırsızlıǵın sonu kavgadır" demiş. Bir ǵün Estemis ölmüş. Estemisten kalan üç çocuk bundan böyle nasıl yaşayacaklarını düşünmeye başlamışlar. En büyük oǵlu ekinleri ekerek, orta oǵlu hayvanları ǵüdererek yaşamını devam ettirmeye başlamışlar. Asan ise avcılık yapmış. Bir ǵün avda üç atlıyla tanışmış. Asan'a yaklaşıncı: - Evlat, burada ne yapıyorsun? Kimsenin bu topraklarda avlamaya hakkı yoktur. Hemen geri ölkene dön- diye azarlamışlar. Asan, babasının nasihatlarını hatırlamış, sakin kalmış ve onlarla bir anlaşıma yapmak istemiş. Ama onların düşünceleeri tamamen farklıymış. Sonunda, sabrı tükenmiş ve Asan, üçüyle mücadele etmeye başlamış. Üçünü de yenerek at ve silahlarını alıp kendilerini öldürmüş. Avladıǵı hayvanları önüne koyup ölkesine geri dönmüş.

Bir ǵün ölkenin hanının üç kızı varmış. Han kızlarını evlendirmek için her taraftan kahraman yiǵitleri davet ediyormuş: "Kızlarımdı kara taşı tam ortasından ikiye ayıran kişıye veririm", diye ferman çıkarmış. Bu fermanı dinledikten sonra Yiǵit Asan da şansını denemek istemiş. Silahlarını kuşanarak yola çıkmış. Hanın sarayına geldiǵinde, kara taşı tam ortasından ikiye ayıracakların saflarına katılmış. "Ben daha ǵüçlüyüm", diyen yiǵitler sırayla gelip hanın belirttiǵı taşı vurmuşlar. Ama kimse bunu becerememiş. Şimdi sıra Asan'agelmiş. Asan, hanın şartlarını titizlikle yerine getirmiş. Ama han kızını ona vermek istememiş. Böylece ona çeşitli zor işleeri yaptırmaya başlamış. Han Asan'a ne emrederse hepsini yerine getirmiş. Çaresiz kalan han kızlarını Asan'a göstermiş. Asan en küçüǵünü kendine eş olarak seçmiş. İki ablasını aǵabeyleeriyle evlendirmiş. Herkes birlikte yaşamaya başlamışlar. Bir ǵün kardeşleerinin aklına kötölük gelmi: "Hepimiz eşit olarak doğduysak, bu Asan neden bizden üstün olmalı?" diyerek Asan'ı öldürmenin yolunu

deidi. Sótíp, jańaǵy kelgen adamǵa Asan minip, kık ustap kún kóripty. Bir kúni jaqyn aýylda toı bolypty. Sol toıǵa Asan jáne qasyndaǵy dosy ekeýi bir barady. Toidan kele jatsa, aldynan bir qyz shyǵady. Sony Asan ala qashady. Qyzdy óz mekenine alyp kelgesin: "Al, qaryndas, saǵan biz eshteńe qylmaımyz, tek qana ustap alǵan ańymyzdy pisirip, kólekterimizdi jýyp ber", - depty. Bir kúni qyz otty sóndirip alyp, endi qalaı jaǵaryn bilmeı otyrǵanda alystan ot kórinedi, barsa ot basynda mystan kempir otyrady. Qyz baryp sol mystannan ot alyp qaitady. Qyz ot alyp kele jatqanda, mystan artynan baǵyp, qyzdyń qaida barǵanyń ańdyp júredi. Erteńine Asan ketkesin mystan jetip kelip, qyzǵa: "Qyzym, basymdy qarashy?"- deidi de, qyzdyń baltyrynan qanyń soryp jata beredi. Asan kelerden buryn ketip qalady. Sótíp, qyz kúnnen-kúnge arı beredi. "Osynyń syryn bilein", dep, Asan syrtqy esikke ketken bolyp tyǵylyp qalady. Bir mezigilde mystan kirip kelgende, baryp otyrǵan Asan aıaǵynan ala túsedı. Kempirdiń alqymynan alyp óltirýge az qalǵanda mystan jalynady: "Aıaǵy joǵyńa aıaq, qoly joǵyńa qol berein", -dep. Asan: "Qazır aitqan sertterin di orynda", - degen. Sol boıda mystan aitqanyń tıgeldei oryndady. Asan qyzdy aýlyna aparyp tastady da, ózi úin izdep tayıp otyrady. Kele jatsa, aldynan bir qoıshy bala kórinedi. Surasa, bul óziniń balasy bolyp shyǵady. Balasyn aǵalary qoıshy, átelin qatyn qylyp alǵan eken. Keshke qarai Asan aǵasynyń aýlyna keledi. Óziniń áteliniń úine kelip jatyp alady. Tań ata aǵalary balaǵa "qoiǵa bar" dep aitayın dep kelse, óziniń jurtynda qalǵan inisin kóredi. Asan atyp turyp: "Aǵalar, maǵan jasaǵan qıynshylyqtaryń az emes, biraq bul isterin di keshirem, ekinshi bundai isterin di qaitalamaılyrnyńa tilektestik bildirem", - dep aǵalarymen dostasady. Sótíp, barı bolyp, barsha muratyna jetedi.

düşünmeye başlamışlar. Bir gün onlar: "Asan muhtemelen karısına tüm sırları söylemiştir. Biz de karısına soralım. - diye karar vermişler. Gelini çağırarak: "Kocanın ruhu nerede? Asan'ın başına bir bela gelirse biz ona yardım etmeliyiz- diyerek kandırmaya çalışmışlar. Gelin: -Asan'ın ruhu göğsünde değil, başka bir yerde- diye kararsızlıkla cevap vermiş. Kardeşler: -Gelinimiz Asan'ın ruhunun nerede olduğunu söylemedi. Asan'ı sakat edelim bundan başka çaremiz yok -diye anlaşarak herkes uyuduğunda ortanca kardeşi kapının arkasında kılıçla saklanmış, büyük ağabeyi ise: "Ülkeye düşman saldırdı!"-diye bağırarak. Asan uykulu ve uyanık pozisyonda koşarken ortanca ağabeyi kılıçla vurduğunda bacağını kesivermiş. Kardeşler kayınvalidesini zorla yanlarında alarak başka bir yere taşınmışlar. Kötü niyetli ağabeyleri kendileriyle birlikte gelini de alıp Asan'ı orada bırakmışlar. Böylece kardeşlerinin zalimliğinden bacaklarını kaybeden Asan yalnız kalmış. Bir gün emekleyerek dışarı çıkıp oturduğunda geyik avlayan bir adamı görmüş. Geyiği yakalamayan adam çok yorulmuş ve Asan'ın yanına gelmiş. Asan: -Sen kimsin? Ne yapıyorsun? - diye sormuş. -Ben avlanan bir avcıyım, ancak el eksikliği yüzünden avımı tutamıyorum-d iye cevaplamış - Sen de sakatmışsın. Benim bacağım yok, kollarım var. Hadi, gel arkadaş olalım. İkimiz birlikte avlanalım, diye teklifte bulunmuş. Böylece, Asan ve arkadaşı birlikte geyik avlayarak geçinmişler. Bir gün komşu köyde bir düğün olmuş. Bu düğüne Asan arkadaşıyla birlikte gitmiş. Düğünden dönerken karşısına bir yetim kız çıkmış. Asan kıza: "Bizimle gel, kardeşimiz olursun", diyerek kızını beraberinde eve getirmiş. Kızı evlerine getirdikten sonra: "Kardeşim, sana kötülük etmeyiz, zarar vermeyiz tek ikimiz için ekmek pişirip, çamaşırlarımızı yıkarsan yeter" demişler. Kız kabul ederek Asan'ın evinde kalmaya başlamış. Bir gün yaktığı ateşi sönüp nasıl yakacağını bilmeden otururken uzaktan bir ışık görmüş. Kız gidip baksa ateşin yanında cadı oturuyormuş. Kız cadıdan ateş yakmak için göz alarak dönmüş. Cadı, kızın peşinden takip ederek nereye gittiğini öğrenmiş. Ertesi gün Asan gittikten sonra cadı gelip kıza: -Kızım başıma bakar mısın- demiş. Kız: -Önüme uzan bakıveriyim- demiş. Cadı kızın önüne uzanmış ve bacaklarından kan emmeye başlamış. Sonra teşekkür ederek oradan ayrılmış. Böylece cadıya sihirlenmiş kız hiçbir şey fark etmeden her gün evde kimse yokken cadının kafasına bakmakla zaman geçirirmiş. Böylece kız her geçen gün hastalanmaya başlamış. Bu değişikliği fark eden Asan: "Bunun sırrını bilmeliyim" - deyip ava

	gitmiş gibi yaparak kapının arkasına saklanmış. Cadı girdiğinde Asan ayağından tutmuş. Cadının boğazından sıkıp az kalsın öldürecekmiş. Canını kurtarmaya çalışırken cadı: - Ayağı yok olana ayak, kolu olmayana kol vereyim hayatımı bağışlayın yeter, -diye yalvarmış. Asan: -Ben sana inanmam. Dediklerini şimdi yap- demiş. Cadı avcıya kol, Asan'a bacak oluşturmuş. Vücudunun on iki azası tam olan Asan arkadaşına veda etmiş ve kızı köyüne götürmüş. Kendisi evini aramaya gitmiş. Asan yolda koyunları otlatan bir çocuğa rastlamış: - Sen kimin oğlusun? Nerede yaşıyorsun? Diye sormuş. - Annemle köyde yaşıyorum. Babam yok. O, ben doğmadan önce ölmüş. -Babanın adı ne? Bu kimin sığırları? -Bu babamın kardeşlerinin sığırları. Annem ve ben bu insanlara para karşılığı hizmet ediyoruz. Babamın adı Asan'dır, -demiş çocuk. -Evlat, ben senin babamı, ölmedim, hayattayım- deyip yaşadığı olayları anlatmış. Akşama doğru oğluyla birlikte ağabeylerinin köyüne gelmiş. Eşinin ve çocuğunun yaşadığı eve girmiş. Karısı kapının yanında yayık yayıyormuş. Kocasını ve oğlunu gördüğünde gözüne inanıp inanmayacağını bilmeden bayılmış. Kendine gelince karısı: -Kardeşlerin seni yaraladıktan sonra dediler ki, "Bu şimdi sakat insanla nasıl yaşayacak? Kendimizle birlikte, götürelim, işlerimizde yardımcı olur" diye beni zorla göturdüler. Üçü uzun zaman böyle konuşmuşlar. Çocuğa sabah kardeşleri:" Koyuna git! "- diye söylemeye geldiklerinde memleketlerinde kalan kardeşleriyle karşılaşmışlar. Asan'ın ayaklarına bakarak, inanıp inanmayacaklarını bilemeden duran ağabeylerine: -Ağabeylerim, bana çok ihanet ettiniz. Ama ben sizin kadar zalim değilim. Siz benim kardeşimsiniz bir sefere affederim, ikinci kez bu işinizi tekrarlamayın. Kardeşler böyle barışmışlar. Hepsi zengin olup hayallerini gerçekleştirmiş.

24 GÜL-SANOBAR

Ertede arab elinde bir arab bai etipti. Aty Rashıd eken. Rashıd baidyń úsh uly bolypty. Úlken ulynyń aty Spandiar, ortanshy ulynyn aty Aldiar, eń kishi ulynyn aty Mahambet bolypty. Bir kúni Rashıd bai úsh uly shaqyryp alyp: "Meniń jasyım bolsa kelip qaldy, qartaıǵan shaǵymda senderdiń úlenip, áiel alǵandaryńdy kóreim. Sender úlenińder", - depti. Buǵan eki úlken uly Spandiar men Aldiar kelisedi. Al, eń kishi uly Mahambet kelisim bermeidi. "Men áli jaspyn, áiel almamyn", - dep ýáj aıtady. Oǵan ákesi kónbeidi. Aqyry zorlap úlendiretin bolady. Ákesiniń kónbertinine kózi jetken Mahambet "meli, sizdiń aıtqanyńyz bolsyn" derdi. Sonda ákesi: "qai baidyń qyzyn alasyń?"- derdi. Al Mahambet ákesine aıtady: "Men sadaq tartamyn, sadaqtyń oǵy kimniń úiniń esiginiń aldynda, tá bolmasa, tóbesinde jatsa, sol údiń ishinde qyz bolsa da, kempir bolsa da, eń arǵysy maimyl bolsa da alamyn", - dep, shart qoıady. Buǵan ákesi kelisedi. Mahambet aspańǵa qaratyp sadaqty tartyp qalady. Sonymen sadaqtyn oǵy aspańǵa zyrqyrap ushyp ketedi. Endi Rashıdtyń eki úlken uly, eki baidyń qyzyna úlenetin bolady. Toıǵa áreket jasaıdy. Mahambettiń sadaǵynyń oǵyn úsh kún izdep, ózderi otyrǵan qaladan taba almaıdy. Ákei Mahambetke "Sadaqtyń oǵy tabylmady, sen Iýsýp baidyń qyzyn al. Eki aǵań men seniń toıyńdy qosyp jasaıamyn",- derdi. Buǵan Mahambet kónbeidi. Budan soń ákesi Mahambetke ashýlanyp: "Sen meniń aıtqanymdy istemeiń, men seni balam demeimin, qaıda ketseń sonda bar!"-dep qýyp jiberedi. Bul sózge ókpelep, Mahambet beti aýǵan jaǵyna kete beredi. Qalada qalǵan ákesi úlken eki ulynyń toıy pálen yaqytta bolady dep, búkil qalaǵa habarlap qoıady. Mahambet sol ketkennen kete beredi. Birneshe kún júrgennen keiim, aldynan bir qalyń orman kez bolady. Ormannyń ishinde jalǵyz aıaq jolmen kele jatsa, aldynan bir jer úi shyǵady. Sol jer údiń mańdaıshasyna qadalyp, baıaǵy óziniń sadaǵynyń oǵy tur eken. Buny kórip Mahambet qatty qýanady. Jer údiń ishine kirse, bir maimyl otyr eken. Mahambet ózi aıtqan sertinen qaitpaıdy. Maimyldy alatyn bolady. Bul jóninde Mahambet kelip ákesine habarlaıdy. Ákesi Mahambetti el-jurttyń aldynda masqaralamaq bolyp, "erteń toi bolady, alǵan maimylyńmen sen de toıǵa kel", - deidi. Mahambet maimylǵa qaityp keledi. Maimylǵa erteń toıǵa baratynyn aıtady. Sonda maimyl Mahambetke: "Men maimylmyn, sen menimen

24-GÜL SANOBAR

Çok eski zamanlarda Arap ülkesinde zengin bir Arap yaşramış. Adı Raşid imiş. Raşid'in üç oğlu varmış. En büyük oğlunun adı Spandiyar, orta olanın adı Aldiyar, en küçüğünün adı Mahambet imiş. Bir gün Raşid bay üç oğlunu çağırarak: "Ben yaşımı yaşadım ve yaşlandığımda sizin evlenmenizi, eşlerinizi görmek istiyorum. Siz evlenin" - demiş. Bunu iki büyük oğlu Spandiyar ve Aldiyar kabul etmiş. Mahambet en küçük oğlu: "Ben kendim evlenmem" diye reddetmiş. Babası karşı çıkmış. Sonunda evlenmeye mecbur etmişler. Mahambet, babasını ikna edemeyeceğini anlayıp "tamam, sizin dediğiniz olsun" demiş. Babası: "Hangi zenginin kızını alırsın?"- diye sormuş. Mahambet: "Ben yay çekiyorum, ok kimin evinin kapısının önüne ya da çatısına saplanırsa, bu evin içinde, ister kız ister yaşlı kadın olsun, ister maymun olsun, onunla evlenirim"- diye şart koşmuş. Bunu babası kabul etmiş. Mahambet, gökyüzüne bakarak yayını çekmiş. Mahambet'in oku gökyüzüne fırlayıp uçup gitmiş. Raşid'in büyük iki oğlu, iki zenginin kızlarıyla evlenecek olmuşlar. Mahambet'in okunu üç gün boyunca arayıp oturduğu şehirde bulamamışlar. Babası Mahambet'e "Yayın oku bulunmadı, Yusuf adlı zenginin kızıyla evleneceksin"- demiş. Mahambet bunu kabul etmemiş. Babası Mahambet'e: "Sen benim dediğimi yapmadın, ben sana oğlum demem, nereye gidersen oraya git", diye evinden kovmuş. Buna üzülen Mahambet istediği tarafa gitmiş. Şehirde kalan babası, büyük iki oğlunun düğününün yapılacağı zamanı tüm şehre duyurmuş. Mahambet gitmeye devam etmiş. Birkaç gün yürüdükten sonra sık bir orman karşısına çıkmış. Ormanda bir patikadan giderken karşısında bir ev görmüş. Evin kapısında yayının okunu görmüş. Mahambet bunu görünce çok mutlu olmuş. Eve girdiğinde bir maymun varmış. Mahambet sözünü tutarak, maymunla evlenecek olmuş. Mahambet gelip babasına bu durumu anlatmış. Babası Mahambet'i halk önünde küçük düşürmek için: "Yarın düğün olacak, sen de düğüne aldığın maymunla gel" demiş. Mahambet maymuna dönmüş. Maymuna yarın düğüne gideceğini söylemiş. Sonra maymun Makhambet'e, "Ben maymunum, benimle nasıl utanmadan düğüne gidersin?" diye sormuş. Sonra Mahambet olaylardan her birini maymuna anlatmış. Onunla

toıǵa ualmai qalai barasyn?"- deidi. Sonda Mahambet bolǵan oqıǵanyń birin qaldyrmai aıtyp beredi, maimylǵa. Óziniń oǵan úlenetinin aıtady. Maimyldyń "men haıyanmyn, qalai ualmai úlenesiń" degenine Mahambet: "Qudaıdyń maǵan jazǵany-sensiń. Sonyqtan men seni alamyn jáne erten toıǵa baramyz", - derdi.

Sonymen ertesine Mahambet maimylǵa: "Toıǵa júr",- deidi. Maimyl: "Eger sen shynymen meni alatyn bolsań, maǵan sert ber",- deidi. Mahambet sert beredi. Sodan soń maimyl syrtındaǵy kebin sheship tastaıdy. Maimyldyń terisin kıgen bir aı dese aızy bar, kún dese kózi bar, bir óte sulý qyz eken.

Qyz Mahambetke aıtady: "Biz toıǵa barǵan soń sharap ishkezi. Sen sharap ishpe. Eger sharap ishseń, men saǵan joqpyń", - deidi. Sonymen Mahambet sharap ishpeýge kelisedi.

Qalanyń halqy tegis "Mahambet maimylmen qalai toıǵa keler eken" dep, kútip turady. Olardyń oıy "Mahambet maimylmen keletin boldy" deidi. Al qalaǵa Mahambet maimylmen emes, keremet bir sulý qyzben kele jatqanyń kórip, tegis tań qalady. Qyzdyń sulýlyǵyna búkil el bolyp, tań qalysady.

Mahambetti erkekterdiń ishine, onyń qyzyn kelinshekterdiń ishine kirgizedi. Toı dýman bola beredi. Alǵashqy eki kún Mahambet qalai zorlasa da, eshqandaı sharap ishpeıdi. Úshinshi kún bolǵanda ákesi Rashıd: "Eger sen meniń ulym bolsań, osy sharapty ish", - dep Mahambetke sharap usynady. Mahambet ákesiniń sózin qımaı sharapty iship jiberedi. Sharapty iship, keseni ákesine bergen zamatta esikten bir qyz kelip, Mahambettiń kelinshegi terezeni syndyryp, kógershin bolyp, ushyp ketkenin habarlaıdy. Buǵan Mahambet óte qatty qapalanyp, úiden shyǵyp, basynyń aıǵan jaǵyna kete beredi.

Arada qansha júrgeni belgisiz. Mahambet birneshe kún júrip, qalyń bir toǵaıǵa, ormanǵa kezdesip, ormandy aralap kete beredi, kete beredi. Ormannyń orta shenine barǵan kezde, aıqailasyp, daılasqan adamzattyń daıysyn esitti. "Bul ne daıys" dep jaqyndap kelse, úsh daı ózara tóbelesip jatady. Mahambet daıylardan qorqyp jasyrynyp, aǵash-aǵashtyn tasasymen qasha jóneledi. Sol kezde daıdyń bireýi kórip qalyp: "Eı, adamzat, beri kel, biz seni óltirmeımis. Bizdiń aramyzda azdap daıymyz bar edi. Soǵan sen bilik aıt", - dep shaqyrady. Buny estigen Mahambet "ne de bolsa barayın, eger meniń aıtqanyma kónse, daıyların sheship berein" dep oılaıdy da, daıylarǵa barady. Daıdyń

evleneceǵini söylemiş. Maymun, "Ben bir hayvanım, utanmadan nasıl benimle evlenebilirsin?" deyince Mahambet, "Tanrının verdiği kısmet - sensin. Bu yüzden seni götüreceğim ve yarın düǵüne gideceğiz." Böylece ertesi gün Mahambet maymuna "Düǵüne gidelim" demiş. Maymun, "Beni gerçekten istiyorsan, bana yemin et" demiş. Mahambet yemin etmiş. Maymun üstündeki postunu çıkarınca içinden çok güzel bir kız çıkmış. Ay gibi aǵzı ve güneş gibi gözleri varmış. Kız, Mahambet'e: "Düǵüne gidince sana herkes şarap içirmeye çalışırlar. Sen şarap içme. Şarap içersen, ben senin için yokum." Böylece Mahambet şarap içmemeye söz vermiş. Şehir halkı, Mahambet'in maymunla düǵüne gelmesini bekliyormuş. Mahambet'in bir maymunla geleceğini düşünürlerken. Mahambet'in şehre bir maymunla değil, güzel bir kızla geldiğini görünce herkes şaşırmış. Bütün ülke kızın güzelliğine hayran kalmış. Mahambet'i erkeklerin arasına, gelini kadınlar arasına almışlar. Düǵün devam etmiş. Mahambet ilk iki gün ne kadar uğraşırsa uğraşsın şarap içmemiş. Üçüncü gün babası Reşid, Mahambet'e şarap ikram ederek, "Oğlum sen bu şarabı iç", diye oǵluna şarap sunmuş. Mahambet babasına itaat etmiş ve şarabı içmiş. Şarabı içip kadehi babasına verir vermez kapıya bir kız gelerek Mahambet'in karısının camı kırdığını, güvercine dönüştüğünü ve uçup gittiğini bildirmiş. Mahambet buna çok üzülerken evi terk etmiş. Ne kadar yürüdüğü bilinmemekle birlikte Mahambet birkaç gün yol yürüyüp ormana gelmiş. Ormanın içinden geçerken ormanın ortasına ulaştığında, bağıran ve tartışan insanların seslerini duymuş. "Bu ne ses" diye yaklaşp baksa üç dev kavga ediyorlarmış. Devlerden korkan Mahambet ağaçların arasından saklanarak kaçmış. Sonra devlerden biri onu görmüş ve: "Ey insan buraya gel, seni öldürmeyeceğiz. Biraz tartıştık. Bizim aramızda bir tartışma çıktı, sen doğru karar ver" demiş. Mahambet bunu duyunca, "Ne ursa olsun gideyim, eğer benim dediklerimi kabul ederlerse anlaşmazlıklarımı hallederim" diye düşünerek devlerin yanına gitmiş. Devlerden biri Mahambet'e: -Biz üç kardeşiz. En büyüğü benim. Bu ikisi benim küçüklerim. Babamız öldü. Babamdan üç şey miras kaldı. Birincisi kilim, ikincisi masa örtüsü ve üçüncüsü şapka idi. Bu üç

bireýi Mahambetke bylaý deidi:

Biz aǵaıyndy úsh jigitpiz. Eń úlkeni-men. Myna ekeýi meniń inim. Ákemiz óldi. Ákeden miras bolyp úsh nársese qaldy. Birinshi nársese kilem dep, jerde jatqan kilemdi kórsetti, ekinshisi - dastarqan, úshinshisi - qalpaq. Osy úsh nárseni ózara bólise almaı talasyp jatqanymyzda seni kórdik. "Kóldeneń kezdesken kók atty Qydyr" degen, osy nárseni sen bizge bólip ber. Seniń bılıǵıne kónemiz, - deidi. Bulardıń aıtqanyń tyńdap bolyp, Mahambet "bul úsh nárseni bólise almaituǵyn, bulardıń qanday qasıeti bar dep suradı. Sonda jańaǵy eń úlkeni men degen dáy bylaý dedi:

Bulardıń qasıeti: kilemge minip, "meni pálen jerge apar" deseń bolǵany, kilem ushıyp qalaǵan jerińe jetkizedi. Qalpaqty kısıeń, eshkimgе kórinbeısiń, dastarqandy jaısań, ártúrli taǵam daıyn bola qalady. Qanday tamaqty qalaýyńyz biledi.

Budan keiın Mahambet biraz oılanyp turyp:

"Jaradıy, eger maǵan kónseńder, men bólip bereiın" - deidi. Mahambet bylaý dedi:

- Men myna sadaqty atamyn, kimde-kim buryn baryp, sadaqtyń oǵyn ákelse, oǵan kilem bereiın. Ekinshi kelgeniń qalpaqty, al úshinshińe dastarqandy beremin. Osyǵan kelisesińder me? - dep suradı. Bári bir aýyızdan "durys, kelistik" dedi. "Olaı bolsa, sender qatar turyńdar, men sadaqty tartqanymda ýsheýiń birden júgirińder", - dedi Mahambet.

Sótip, Mahambet sadaqty aspańǵa qarayı atyp jiberedi. Ýsheýi birdeı sadaqtyń oǵynyń sońynan júgirip ketkende, Mahambet qalpaqty basyna kiip, dastarqandy qaltasyna salyp, kilemge minedi de, "meni Sham qalasyna apar" dep, ushty da ketti. Úsh dáy sadaqtyń, oǵyna jetip, bir-birimen tóbelesip, aqyry eń úlkeni eki inisin jeńip, óldim-taldym dep, Mahambetke kelse, ol ketip qalǵan, ornyn sıpap qalady. Álden ýaqytta eki inisi keledi. Olar da Mahambettiń ketip qalǵanyń kórip, sandaryn uryp aldańǵanyń biledi.

Mahambet sol ushqannan ushıyp otyryp Sham qalasyna keledi. Qalanyń shet jaǵyna ormannyń arasyna kelip, dastarqandy jaıyp jiberip, ártúrli tamaqtardıń atyn atap turyp, "daıyn bol" deidi. Tamaq áp-sátte daıyn bola qalady. Tamaqqa ábden torıyp, qalaǵa keledi. Qalada bir saýdagerden "Ahmed degen kisińiń úi qaıda" dep suradı. "Meniń ákemniń aty Ahmed" dep, Mahambettiń qyzy - aty Jamıla bir sózinde aıtqan bolatyn. Álgi saýdager jigit Mahambetke aıttı: "Ahmedtiń úi osy qaladan jırma shaqyrym jerde, kúnniń batysyna qarayı júriseń,

şeyi paylaşamama yüzünden tartışıırken seni gördük. Bizde "Aniden karşına gelen gök atlı Hızır" derler, bu şeyleri bize paylaştı. Senin kararına itaat ederiz. Mahambet onları dinledikten sonra: "Bu üç şeyi neden paylaşamıyorsunuz? Nitelikleri nelerdir?" diye sormuş. Sonra devlerin en büyüğü: "Onların marifeti; halının üzerine çıkıp "Beni filan yere götür" demeniz yeter, kilim uçarak seni istediğin yere götürür. Şapka taktığında kimse tarafından görülemezsin, sofrayı kurduğunuzda farklı yemekler hazırdir. Hangi yemeği istediğini bilir". Mahambet bir süre düşündükten sonra, "Peki, bana itaat ederseniz, ben size bölüp veririm" demiş. Mahambet "Bu yayı çekerim, ilk gidip oku getirene kilim veririm. İkinciye şapka, üçüncüsüne masa örtüsü... Kabul edermisiniz? "Herkes kabul etmiş ve "Tamam, anlaştık" demişler. Mahambet, yayı gökyüzüne doğru çekmiş. Üçü okun peşinden koşarken Mahambet şapkayı takıp masa örtüsünü cebine koyup kilime çıkıp "Beni Şam şehrine götür" diyerek uçup gitmiş. Üç dev oka ulaştığında birbirleriyle dövüşmüşler ve sonunda en büyüğü iki küçük erkek kardeşini yenerek Mahambet'in olduğu yere gelmiş. Bir süre sonra iki küçük erkek kardeşleri de peşinden yetişmiş. Mahambet'i yerinde göremeyince kandırıldıklarını anlamışlar. Mahambet uçarak Şam şehrine gelmiş. Şehrin kıyısındaki ormanın ortasına gelip masa örtüsünü sermiş, farklı yemek isimlerini söyleyerek "hazır ol" demiş. Yemek anında hazır olmuş. Yemeği çok yiyerek doymuş. Şehirdeki bir tüccara "Ahmed isimli adamın evi nerede?" diye sormuş. Mahambet'in eşi olacak olan kız Camila, "Babamın adı Ahmed" demişti. Tüccar yiğit Mahambet'e: "Ahmed'in evi bu şehirden yirmi kilometre uzakta ve gün batımına doğru yürürseniz önünüzde büyük bir bahçe göreceksiniz. O Ahmed'in bahçesidir" diye tarıff etmiş. Mahambet bu şehre ögleleyin gelmiş. Tüccara teşekkür eden Mahambet, ormanda gizlediği kilime binerek Ahmed'in bahçesine gelip konmuş. Mahambet, "Şimdi şapkanın özelliğini denemek istiyorum", diyerek şapkayı giyip bahçede gezerken fıskıyenin yanında suda yüzen üç güvercin görmüş. Güvercinler suda yıkandıktan sonra silkinip üç kız kılığına dönüp evlerine doğru gitmişler. Orada Mahambet sevgilisi Camila'yı tanımış. Ama ses çıkarmadan

aldyńnan úlken baý kezdesedi. Sol baý Ahmedtiń baýy", - deidi.

Mahambet bul qalaǵa sáske túste kelgen bolatyn. Saýdagerge raqmet arıyp, Mahambet ormandaǵy tyǵyp qoıǵan kilemge minip, Ahmedtiń baýyna kelip qonady. Mahambet "endi qalpaqtyń keremetin kóreın, kilem men дастарqannyń kasıetin kórdim ǵoi" dep, qalpaqty basyna kiiip, baýdy aralap kele jatyp, haýyzdyń janynda sýǵa shomylyp jatqan úsh kógershindi kóredi. Kógershinder sýǵa shomylyp bolyp silkinip, silkinip jiberip, úsh qyzdyń beinesine túsip úlerine qarai ketedi. Sol jerde Mahambet óziniń qyzy Jamılany tanı ketedi. Biraq dybys shyǵarmaı, qyzdardyń artynan júre beredi. Mahambet Jamılanyń kirgen bólmesine qosa kiredi. Endi Mahambettiń qyzǵa kórinbertinine kózi jetti. Jamılaǵa kútýshi áiel tamaq ákelip beredi, Tamaqty Mahambet qosyla jeidi. Tamaqqa Jamıla toımaı qalady. Biraq Jámıla oilaıdy: "Bul qalaı, kúnde tap osyndaı tamaqqa toıatyn da edim jáne qalyp qoiatyn edi. Al búgin toımaı qaldym, sebebi qalaı", - dep oıǵa ketedi. Biraq syr bermeidi. Sol kúni Mahambet Jamılanyń qasynda qonyp shyǵady. Ertesine Jamıla ákelgen tamaqqa taǵy da toımaı qalady. Jamıla oilandy "bul qalaı, keshe de tamaqqa toımaı qaldym, búgin de solaı. Osy maǵan ne boldy? Qaitadan tamaq suraǵanyım uıat ta" dep tamaq suramaıdy. Al kútýshi áiel de ózinshe seziktenedi. Kúnde Jamıla tamaqtyń jartysyn jemeı qaitaryp berýshi edi, eki kúnnen beri esh tamaq qaitpaıdy.

Buǵan ne boldy dep oilaıdy. Sóitip, Mahambet úsh kún Jamılamen birge tamaqtas bolady. Úsh kúnde de tamaqqa toımaıdy. "Bul qalaı, bunda bir syr bar, tegin emes" deidi ishinen Jamıla. Tórtinshi kún bolǵanda Jamıla daýystap: "Meniń qasymda bireý barsyń, kim de bolsań kórin maǵan, men saǵan esh nárese istemeimin", - deidi.

Osy sózden keiın Mahambet basyndaǵy qalpaǵyn alyp, Jamılaǵa kórinedi. Jamıla Mahambetti kórip, ań-tań qalady. Sol jerde ekeýi tabysyp, birneshe kún birge bolady. Sonan bir kún Jamıla ákesine baryp aıtady. "Eger meniń buryńǵy kúıeým Mahambet kelse, siz qosylǵa ruqsat etesiz be?" - deidi.

Ákesi aıtady:

Eger seni izdep kelse, men uryqsat etemin, - deidi. Bul sózdi Jamıla kelip Mahambetke aıtady. Mahambet qalpaqty ormanǵa jasyryp qoıǵan kilemniń qasynda qoiady da, ózi kelip Jamılanyń ákesi Ahmedtiń bólmesine esigin qaǵyp kirip keledi.

kızları takip etmiş. Mahambet, Camila'nın odasına girmiş. Mahambet sevgilisine görünmediğini fark etmiş. Camila'ya hizmetçisi yemek getirince Mahambet onunla birlikte yemek yemiş. Camila yemeğe doymayınca: "Bu nasıl bir durum oldu, her gün bu tür yiyecekleri yer ve doyardım hatta yarısı kalırdı. Bugün ise doymadım, sebebi ne olabilir acaba?". Camila bunu kimseye belli etmemiş. O gün Mahambet, Camila'nın yanında gecelemiş. Ertesi gün Camila getirilen yemeğe yine doymamış. Camila, "Sanki dün acıktım, bugün de" diye düşünmüş. Bana ne oldu? Tekrar yemek istemem ayıp olur. "Ancak hizmetçisi de şüphelenmiş: "Camila her gün yemeğin yarısını yemeden geri gönderirdi, iki günden beri hiç yemek kalmıyor. Bu kıza ne oldu." Merak etmiş. Böylece Mahambet üç gün boyunca Camila ile yemek yemiş. Üç gün de yemeğe doymamış Camila.

"Nasıl böyle olur, burda bir sır var, boşuna değil" diyerek içinden geçirmiş Camila. Dördüncü gün Camila sesli olarak: "Benim yanımda biri var, kim olursan ol bana görün, ben sana hiçbir şey yapmam" demiş. Bu sözlerden sonra Mahambet şapkasını çıkararak Camila'ya bakmış. Camila, Mahambet'i görünce şaşırmış. Burada ikisi buluşmuşlar ve birkaç gün birlikte kalmışlar. Sonra bir gün Camila babasına gidip durumu anlatmış. "Eski kocam Mahambet gelirse, onunla kavuşmama izin verir misin?" -diye sormuş. Babası:

- "Eğer seni arayıp gelirse, ben izin veririm" dermiş. Camila gelince babasının razı olacağını Mahambet'e söylemiş. Mahambet şapkasını ormanda sakladığı kilimin yanına koyarak Camila'nın babası Ahmed'in odasına kapıyı vurarak girmiş. Ahmed kapıdaki adamı tanımamış. Hal hatır sormuş. Mahambet, Camila'nın kocası olduğunu ve izin verirse onu almaya geldiğini söylemiş. Camila'nın babası Ahmed: "Hiç itirazım yok. Gerçekten istiyorsan, şehrin batı kesiminde Makedonya şehrinde Sanobar adında bir han var. O hanın gizli bir hikayesi var. O hikâyeyi öğrenip gelip bana anlatırsan kızımı veririm yoksa vermem" demiş. Mahambet bunu kabul etmiş. Ama Camila üzülerek ağlamış. Çünkü Sanobar, gelenlere hikayesini hem anlatır hem de dinleyenin kafasını kesermiş. Mahambet uçan kilimine çıkarak Makedonya'ya gelmiş. Sanobar Han'ın kapısına gelince "Misafiri iyi karşılayıp

Esikten kelgen jigitti Ahmed tanymaidy. Jón surasady. Mahambet ózin Jamılanyń kúieyi ekeni, ony eger ruqsat etse, alýğa kelgenin aitady. Sonda Jamılanyń ákesi Ahmed: "Menin qarsylyǵym joq, shyn alǵyń kelse, kún batysta Makedonı deitin qalada Sanobar degen han bar. Sol hannyń qupıa áńgimesi bar. Sol áńgimeni estip kelip maǵan aıtsań, qyzymdy beremin, bolmasa bermeimin", - deidi. Buǵan Mahambet kónedi. Biraq Jamıla qapa bolyp jylaıdy. Sebebi Sanobar barǵan adamǵa áńgimesin aitady eken de, basyn kesip óltiredi eken. Mahambet kilemine minip, Makedonı qalasyna keledi. Han Sanobardyń qaqpasyna kelip, qaqpada "men qonaqty jaqsy qarsy alyp kútemin. Qonaq menen eshqandaı áńgime suramasyn. Eger áńgimesin surasa aıtamyn. Áńgime aıaqtalǵasyn basyn alamyn. Osyǵan kóngen adam ǵana menen áńgime surasyn degen" jazýdy Mahambet oqyp, kilemin, dastarqanyń bir-birine orap, ormanǵa tyǵady. Qalpaqty ájethanaǵa tyǵyp qoıady. Sóitip, Mahambet han Sanobardyń esigin qaǵady. Esikti jasaýyldar ashyp, kelgen kisige ne kerek ekenin suraıdy. Mahambet Sanobarga kelgenin aitady. Jasaýyldar Mahambetten "esiktegi jazýdy oqydyń ba" dep suraıdy. Ol oqyǵanyń aitady. Budan keiin Mahambetti Sanobarga alyp keledi. Sanobar Mahambetten nege kelgenin suraıdy. Mahambet oǵan "áńgimeńdi esiteiń dep kelip edim" deidi. Sonda Sanobar: "Men áńgimemdi aıtamyn, áńgimeni aıtyp bolǵan soń basyńdy alamyn. Osyǵan kelisesiń be?" - deidi. Mahambet "kelisemin" deidi. Áńgimeden buryn Sanobar men Mahambet tamaq jeıdi. Ózderi jep bolǵan soń, Sanobar qalǵan tamaqty aldymen itke beredi. Sonan soń torǵa salyp qoıǵan kógershinge beredi. Kógershin tamaqty jemeıdi. Sanobar bir adamnyń bas súegin bas salyp ura beredi. Sonan soń kógershin tamaqty jeıdi. Muny Mahambet kórip otyrady. Osydan keiin Mahambet shartqa qol qoıady. Sanobar áńgimesin bastaıdy. Sanobardyń áńgimesi: "Men osy qalaǵa hanmyn. Atym - Sanobar. Áielimniń aty Gül. Sondyqtan meniń áńgimem Gül – Sanobar dep bastalady. Men joryqta alty aıdaı júrip keldim. Úıge kelgennen keiin oıymda esh narse joq áielimmen birge tura berdim. Bir kúni uıyqtap ketken ekenmin, oıana ketsem qasymda áielim joq. Dalaǵa shyǵyp ketken shyǵar dep jata berdim. Biraq tań atqansha áielim kelgen joq. Tań atyp

aǵırlarım. Misafır benden hiç hikâye anlatmamı istemesin. Eğer isterse anlatırım hikâyeyi, ancak hikâye bitince kafasını kesip öldürürüm. Sadece bu şartı kabul edene hikayemi anlatırım," diye yazılan yazıyı okuyan Mahambet sofrası ve uçan kilimini ormana saklamış. Şapkasını ise tuvalette saklamış.

Böylece Mahambet Han Sanobar'ın kapısını çalmış. Kapıcı kapıyı açarak ziyaretçiye neden geldiğini ve neye ihtiyacı olduğunu sormuş. Mahambet, Sanobar Han'a geldiğini söylemiş. Kapıcı, Mahambet'e kapıdaki yazıyı okuyup okumadığını sormuş. Okuduğunu söyleyince Mahambet'i Sanobar'a getirmişler. Sanobar, Mahambet'e neden geldiğini sormuş. Mahambet ona, "Hikayeni dinlemeye geldim" demiş. Sonra Sanobar, "Sana hikayemi anlatacağım, hikayemi anlattıktan sonra kafanı keserim. Bunu kabul ediyor musun? -diye sormuş. Mahambet "Kabul ediyorum" demiş. Sohbet öncesi Sanobar ve Mahambet yemek yemişler. Yemekten sonra Sanobar önce yemeğin geri kalanını köpeğe vermiş. Sonra kafese kapatılmış bir güvercine vermiş. Güvercin yememiş. Sanobar bir adamın kafasına vurmaya başlayınca güvercin yemeğini yemiş. Mahambet bunu görüp oturuyormuş. Bunun ardından Mahambet sözleşmeyi imzalamış. Sanobar hikâyeye başlamış.

"Ben bu şehrin Hanıyım. Benim adım Sanobar. Eşimin adı Gül. Yani benim hikayem Gül- Sanobar diye başlıyor. Ben altı ay yolculuk edip eve döndüm. Eve geldiğimde aklımda hiçbir şey gelmeden karımla yaşıyordum. Bir gün uyuyakalmışım ve uyandığımda karım yanımda yok idi. Dışarı çıktığımı düşünmeye devam edip kalkmadan yattım. Ama karım sabaha karşı kapıyı yavaş açarak içeri girdi. Ben de uyuyormuş gibi yatıyordum. Karım yavaşça giysilerini çıkarıp bana bildirmeden yanıma gelip yattı. Ben hiçbir şey hissetmemiş gibi orada yattım. Sabah her zamanki gibi herkes kalktı, yemek yedi ve kendi işleriyle uğraştı. Akşam yemeğini yeyip her günki gibi uyuyacak saatte yatağıma girip uykuya daldım. Gece yarısı olduğunda karım benim uykuya daldığımı düşünerek yavaşça yataktan kalktı. Benim sefere giecek zırhımı giyip silahlarımı kuşanarak yavaş adımlarla sessizce evden çıkıp gitti. Onun ardından

kele jatqanda esikti jai ǵana ashyp, áielim keldi. Men ótirik uytqatǵan bolyp jatymyn. Áielim jaimen kelip sheshinip, maǵan sezdirmege bolyp, kelip qasyma jatty. Men de esh nársesezbege kisige uqsap jata berdim. Tań atqan soń kúndegishe turyp, tamaq iship, árkim óz jumysymen bolyp ketti. Keshke tamaq iship, kúndelikti jatatyn ýaqytta tósekke jatyp uıyǵa kettim. Tún ortasy boldy-ay degen kezde áielim, shamasy, meni uytqap qaldy degen bolýy kerek, jaimen tósekte turdy. Meniń joryqqa kietin saýyтымды kiip, qarý-jaraqtарымды asynyp, jai basyp úden shyqty. Onýń artynan bildirmei men de shyqtym. Áielim at qoraǵa baryp, meniń atymды erttep mindi de kete bardy. Men qatyp kelip tósegime jatyp uytqadym. Tańerteń áielim qasynda jatyr eken. Ol da, men de baraǵydaı esh nársese bilmegensip júre berdik. Sótip, bir jeti ýaqyt etti. Kúnde áielim meniń saýyтымды kiip, qarý-jaryǵымды asynyp, atty minip ketip qalady da, tańerteń qatyp keledi. Bir jeti ótkennen keiin áielimniń qaıda baratynyn bilgim keldi. Sótip, áielimniń artynan bir minezi shálgezdeý atqa minip ańdyp júrdim de otyrdym. Menimen birge mynaý itim de birge júrdi dep, álgi tamaq ákelgen itti nusqap bir qoiady. Áielim qaladan shyǵyp kúnshyǵys jaqtan taýǵa qarai ketip bara jatty. Taýǵa jetip áielim ysqyryp jiberip edi, on shaqty atty adam aldynan shyǵyp, áielimdi qarsy aldy. Attan túsirip alyp, bir úńgirge kirgizdi. Birazdan soń álgi áielim kirgen úńgirge men de kirdim. Úńgirdiń ishinde qyryq shaqty at bailyly tur eken. Sol attardyń arasyna atymды men de bairladym. Úńgirdiń ekinshi jaǵyndaǵy kóringen shamnyń jaryǵyna qarai baryp, jaryq kóringen sańylaýdan qarasam, ishi tolǵan dáýler. Naq tórde meniń áielim, qasynda bir dáý, sharap iship súisip otyr eken. Kórgennen ashýym kelip kirip barǵym keldi. Biraq olar kóp, men bir ózim jáne itim bar, kúshim jetpeidi goı dep, ózimdi toqtattym. Men áńgimeniń basynda aıttym, mingen atym minezi shálgezdeý edi dep. Birazdan soń atym qasyndaǵy attarmen tebise bastady. Men úden shyǵarda aıbaltamды ala shyqqan bolatynmyn, men tesikten qarap turmyn, at tebisen soń tórde otyrǵan dáýdiń ózi bir kisi jumsady. "Nege at tebisip jatyr. Baryp bilip kel" dep. Ol kisi esikten shyǵysymen men aıbaltamen basyn shaýyp tastadym. Álden ýaqytta at taǵy tebisti. Álgi dáý taǵy bir kisini jumsady. "Sen baryp bilshi. Jańaǵydan habar joq. Ol neǵyp jatyr eken". Buny da

bildirmeden ben ıııttım. Karım ahıra gidip atıma eyer vurarak bindi ve gitti. Geri döndüm ve yatakta uyuyakaldım. Sabah eşim yanımda yatıyordu. O ve ben hiçbir şey bilmiyormuşuz gibi yaşamaya devam ettik. Böylece yedi gün geçti. Karım her gün zırhımı giyer, silahlarımla kuşanır, ata binip gider ve sabah geri gelirdi. Bir hafta sonra, karımın nereye gittiğini öğrenmek istedim. Ben de karımı takip etmek için huysuz bir at üzerine binerek gittim. Sanobar yanında yemek yiyen köpeği işaret ederek "bu köpeğim de yanımda oldu" dedi. Karım şehirden çıkıp doğu tarafına doğru yürümeye devam etti. Dağa yaklaşınca karım ısıklık çalınca onlarca adam çıkıp karımı karşıladılar. Atından inince bir mağaraya girdi. Bir süre sonra eşimin girdiği mağaraya ben de girdim. Mağarada kırk kadar at bağlı duruyordu. Bu atların arasına atımı bağladım. Mağaranın diğer tarafındaki lambadan gelen ışığa doğru gittim ve ışık görünen delikten baktığımda içi devlerle doluydu. Baş köşede benim karım yanında bir devle şarap içip öpüşüyorlardı. Gördüklerime sinirlenip içeri girmek istedim. Ama onlar o kadar çoktu, ben yalnız olduğumu ve bir köpeğim olduğunu düşünerek kendimi durdurdum, onlara karşı yeterince güçlü değildim. Hikâyenin başında atımın karakterinin huysuz olduğunu söylemiştim. Bir süre sonra atım yanındaki atlarla tepişmeye başladı. Evden ayrıldığımda yanıma büyük baltamı almıştım. Ben delikten bakıyordum ki atlar tepıştikten sonra baş köşede oturan devin kendisi bir adama "Atlar neden tepişmekte? Git ve öğren" dedi. O adam kapıdan çıkar çıkmaz başını baltayla kesiverdim. Bir süre sonra, atlar tekrar tepışti. Dev yine başka bir adamı gönderdi: "Git ve öğren. Önce gidenden henüz haber yok. O ne yapıyor?" dedi. Ben onun da kafasını kestim. Şarapla sarhoş olan dev, insan sayısının azalmasını fark etmezdi. Çünkü yanında karım oturuyor, boynuna sarılıyor ve nazlanıyordu. Böylece kalabalık azalıp tek üç kişi, dev ve devin yanında bir adam, benim karım kaldı. Dev yanındakilerin dışarı çıkıp geri dönmediğine sinirlenip, "Aa, sen git bak öğren dışarı çıkanları bağlamışlar mı? ne oldu?" diye yanındaki adama emrettiğinde iki kişiye köpeğimizle ikimizin gücümüz yeter diye oraya tam girecekken "Onları bağlayan benim" diye bağırarak girdim de karımın

aibaltamen basyn shaýyp tastadym. Sonymen ne kerek, sharapqa ábden toýgan dáý adamnyň azaýganyň eleň qylar emes. Ötkeni qasynda sylaýdap meniň qatynym otyr, moynyna asylyp, nazdanyp.

Sótip, adam azaryp, dáýdiň qasynda taýy bir adam jáne meniň áielim úsheýi gana qaldy. Adamynyň dalağa shyýyp kelmei qalğanyna dáý ashýlanyp: "Áı, sen baryp bilshi, jaňagylardy bireý bailap qoidy ma, ne boldy", -dep qasyndaýy adamdy jumsaýanda, onsyz da eki adamğa, men itim ekeýmizdiň de kúshimiz jetetin shyýar dep, kireiin dep tur edim, "Men olardy bailap qoýgan" dep, aýgaýlap kirip keldim de, aibaltamen áielimniň qasynda otyrýan dáýdi qaq bastan perip qaldym. Biraq dáý solğa karai jalt ete kalğanda, aibaltam basqa timei, oň ıygyn shaýyp tústi. Al itim ekinshi kisini alqymynan alyp, keńirdegin sýyryp aldy. Dáý bir qolmen menimen alysa ketti. Bir qolymen de mağan ál beretin emes, eger itim kelip shaptan almasa, sonan itim dereý shaptan alyp, shabyn jarýan soň, álsirep baryp qulady. Qulaýan kezde men onyň basyn kesip, qanjygama bailap úige keldim. Atty qorağa bailap, dáýdiň basyn alyp ýige kelsem, áielim ashýly otyr eken. Meni kóre sala betime bir ýys topyraqty shashyp jiberip, "qyzýsh bol" dep, shybyqpen tartyp jiberip edi, men qyzýsh qus boldym da shyqtym. Al áielim dáýdiň basyn qushaqtap jylai berdi.

Bul jerde bir aita ketetin ángime – men dáýmen alysyyp júrgende áielim úngirden sytylyp shyýyp ketipti. Men qyzýsh qus bolyp dalağa shyýyp kettim. Áielimniň ne halde ekeninde habarym joq. Kóshede meni balalar ustap alyp onap, ábden zyqymdy shyýardy. Kóp balanyň ishinen bir eresekteýi keshke qarai úine alyp bardy. Torga salyp sý, tary berdi. Buryn jep kórmegen taryny azdap qarnym ashqan soň, shoqyp qorek ettim. Ertesine álgi bala meni oınaý úshin kóshege alyp shyqty. Keshke shein balalaryň oynshygy bolyp, birqansha jyl júrdim. Ábden óler boldym. Aryqtadym. Boidan qýat, bilekten kúsh ketti. Jyl artynan jyl ótti. Kúnderdiň kúniinde esebin taýyp, bir túnde álgi meni baýyp júrgen balanyň úinen qashyp shyqtym. Sol ketkennen aýdalada taý-tastyň arasynda ózimmen-ózim bolyp jaylyp júrgen kezimde bir qyrýdyň janyndy kózime kórsetip qýmasy bar ma? Óldim-taldym dep, áreň degende qutyldym-aý, áiteýir. Esimdi jıyp otyryp, áielime barýym keldi. Enirei otyryp úime keldim. Kelsem áielimniň qağanaýy qarq, sağanaýy sarq, meni oilaityn ol joq, oilaityny ashyna dáýi eken. Dáýdiň basyn masatyğa orap qoýgan.

yanında oturan devin tam kafasına baltayla vurdum. Ama dev sola doğru dönerken baltam kafasına dokunmadan sağ omzunu kesti. Köpeğim diğer adamın boğazından tuttu ve gırtlığını kopardı. Dev benimle tek elle mücadele etti. Tek eliyle bile yenilmeyecekti ve köpeğim hemen gelip onun bacaklarından tuttu, bacakları yaralandıktan sonra halsız bir şekilde yere düştü. Düştüğünde kafasını kesip eyerin ter kisine bağladım ve eve geldim. Atı ahıra bağlayıp devin kafasını eve getirdiğimde karım kızmış oturuyordu. Beni görünce yüzüme bir avuç toprağı saçiverip “kız kuşu ol” diye çubukla vuruverdi, ben kız kuşu oluverdim. Karım ise devin kafasını kucaklayıp ağlıyordu. Yine diyeceğim şey, ben devle savaşırken karım mağaradan çıkıp gitmişti.

Kız kuşu olarak tarlaya çıkıp gittim. Karımın ne halde olduğundan haberim yok. Sokakta çocuklar beni yakalayıp beni ezerek oynadılar. Çocukların içindeki en büyüğü olan biri beni akşam evine götürdü. Kafese koyup su ve darı verdi. Önce hiç yemediğim darıyı açlıktan biraz gagaladım. Ertesi gün çocuk beni oynamak için dışarıya çıkardı. Akşama kadar çocuğun oynucağıydım ve birkaç yıl böyle geçti. Neredeyse ölüyordum. Kilo verdim. Bedenim kuvveti, bileğim de gücünü yitirdi. Yılların ardından yıllar geçti. Günlerden bir gün yolunu bulup bir gece bana bakan çocuğun evinden kaçtım. Gittiğim kayaların arasında kendi kendime dolaşırken bir şahin karşıma çıkıp beni kovalamaya başladı. Çok zor kurtuldum şahinden, kendime geldiğimde karıma gitmek istedim. Ağlaya ağlaya evime döndüm. Karıma geldiğimde anladım ki beni düşünen yokmuş, hep düşündüğü sevgilisi devmiş. Devlin kafatasını ipek bezle sarmış. Onu özlediğinde buna bakarak hıçkırarak ağlarmış. İlk başta geldiğimi fark etmedi. Bir süre sonra gözü bana ilişti ve “Hey, hala yaşıyor musun?” diye bir baktı da “Zavallı çok zayıflamışsın, artık seni... .” diye içinden birşey fısıldadı ve çubukla vuruverdi, “erkek eşek ol” dedi.

Ben hemen kız kuştan eşeğe dönüverdim. Karım “Zavallı çok zayıflamışsın” dediğinde, ben “bana acıyor ve beni insana dönüştürecek” diye düşündüm. Eşek olmaktan çok mutluydum. Çünkü kız kuştan daha iyiydim. Ancak çok geçmeden böyle düşündüğüme pişman oldum. Kış yaz

Saýynganda qarap daýys qylyp jylap alady eken. Meniň kelgenimdi algashqyda baiqamaı qaldy. Birazdan soň ol kózi túsip ketip: "Eı, sen áli tirimisiń?"- dep bir qarady da, "bıshara, ábden júdegen ekensiń, endi seni" dep, ishinen bir nársе оqydy da, shybyqpen salyp qalyp, "áńgi esek bol" dedi.

Men lezde qyzgysh qustan áńgi esekke aınaldym da kettim. Aıelim "bıshara, ábden júdegen ekensiń" degende, men oılaǵan edim, "maǵan jany ashyp, endi meni adam qalpyna keltirer" dep. Esek bolǵanyma óte qatty qýandym. Sebebi qyzgysh qustan góri áldirek boldym ǵoi dep. Biraq kóp uzamaı ol oıym beker boldy. Sebebi qysy-jazy birdei ústimnen júk túspeitin boldy. Jertinim-attardan, sıyrlardan qalǵan shópter. Jaz bolsa soqaǵa qosyp, jer de jyrtady. Árnemeni bir syltaýratyp basymnan talaq ketirmeıdi. Sótıp, esek bolyp, taǵy birneshe jyl júrdim. Ábden aryqtap, etten ajyrap, qý súiek pen teri qaldym. Arqama, jonyma urǵan talaq, tasqa tıgendeı dýń ete qalatyn boldy. Ábden kóterem boldym. Sonan bir kúni buryńǵy ádisi boıynsha úshkirip jiberip, "ıt bol" dep, shybyqpen salyp qaldy, áp-sátte sary tóbet boldym da shyqtym.

Sary tóbet bolǵan soň, aıdap otyryp bazarǵa bardym. Bazarda bir et satqan qasapshynyń dúkeniniń qasynda jattym da qoidym. Qasapshy maǵan súiek-salaq, ettiń bólek-salaǵyn berdi. Ertesine taǵy sol qasapshynyń dúkenine keldim. Men kele jatqanda basqa itter jylysyp kete beretin boldy. Men ábden álgi qasapshyǵa úrenip aldym. Bir-eki jyl ótken soň, ábden kúshtenip alyp, bir kúni mal bazarǵa bardym. Men adamnyń sózine túsinem. Biraq sóilei alмаймын. Bazar taraǵansha sonda boldym. Meniń mal bazarǵa barý sebebim meniń Mysyr qalasynda Abbas degen joldasym bolatyn. Sonyń Leila deitin qaryndasy sıqyr oqýyn oqyǵan. Soǵan jetsem, ol meni adam qalpyma keltirer degen oıym edi. Sótıp, bazar taraǵanda birneshe saýdagerler kóptegen qoi satyp alyp, qalanyń shetine qaraı aıdap júrdi. Men osy saýdagerlerdiń sońynan qalmadym. Qalanyń shetinde tikken shatyry bar eken. Qoılardy sol shatyrdyń janyna aıdap keldi. Keshke qaraı bir qoi soıyp tamaq jedi. Saýdagerdiń bireyi, esiktiń aldynda jatqan meni nusqap: "Myna it mana bazardan shyqqannan bizdiń sońymyzdan qalmady. Ózi bir qasıetti it bolý kerek. Urmańdar, qaita sorpa-sý berip úrete berińder. Túbi kerek bolar", -dedi. Saýdagerlerdiń sóz turpatyna qaraǵanda Mysyr qalasyna baratyn kórinedi.

demedен hep sırtımda yük taşırdım. Yediǵım yemek atlardan ve ineklerden kalan otlardı. Yaz aylarında pulluǵa koşarlar ve topraǵı sürerdım. Her şeyi bahane ederek kafama sopayla vururlardı. Böylece bir eşek oldum ve birkaç yıl daha geçti. Çok kilo verdim, et kaybettim, kemik ve deri kaldı. Sırtıma vurulan sopa, taşa deǵıyormuş gibi “dın” diye ses çıkarırdı. Çok yorgun, cılız oldum. Sonra bir gün yine eskisi gibi çıǵlık atıp “Köpek ol” dedi ve yine bir çubukla vurdu ve ben hemen sarı köpek oluverdim. Sarı köpek olduktan sonra koşarak pazara gittim. Pazarda hep et satan bir kasap dükkânının yanında yatıyordum. Kasap bana kemik ve bir parça et verdi. Ertesi gün yine kasap dükkânına gittim. Ben gelirken diğер köpekler yavaş yavaş gelmeye başladı. Ben de o kasaba alıştım. Bir iki yıl sonra o kadar güçlüydüm ki bir gün sığır pazarına gittim. Ben insan konuşmasını anlıyordum. Ama konuşamıyordum. Pazar bittiğinde oradaydım. Sığır pazarına gitme sebebim Mısır şehrinde Abbas isimli arkadaşım vardı. Onun kız kardeşi Leyla sihir eğitimi almıştı. Ona gidersem O’nun beni insan yapacağını düşündüm. Pazar bittikten sonra, birkaç tüccar bir sürü koyun satın aldı ve onları şehrin kenar mahallelerine sürdü. Bu tüccarların peşini bırakmadım. Şehrin kenarlarında diktikleri bir çadır var imiş. Koyunları bu çadırın yanına götürdüler. Akşam bir koyunu kesip yediler. Tüccarlardan biri kapının yanında yatan beni işaret ederek: “Bu köpek pazardan buraya kadar peşimizden geldi. O kutsal bir köpek olmalı. Onu dövmeysin, iyi bakın, çorba ve su verip alıştırın. Bu köpeğe ihtiyacımız olabilir”- dedi. Tüccarın görünüşü ve sözüne göre Mısır şehrine gidecek gibi göründü. Bu yüzden tüccarın peşinden gitmeye devam ettim. Geceleri koyunları korurdum. Hiçbir kurdu oyunlara yaklaştırmazdım. Tüccarlar koyunları gece boyunca koruduğumu o kadar çok sevdiler ki bana iyi yiyecekler verecek oldular. Birkaç ay geçtikten sonra nihayet Mısır’a vardım. Şehirde arama yaparken Abbas’ın evini buldum. Eve gittim ve Abbas’a bakarak kapının önüne uzandım. Abbas bana baktı ve kız kardeşi Leyla’yı aradı ve “Bu köpeğin gözleri insan gözü gibi. Kitabını açıp bakar mısın? Bizim Sanobar’ımız deǵil mi? Karısı büyü yapma eğitimi almıştı. Karısı zarar vermiş olmalı” dedi. Leyla hemen kitabını açtı ve “Bu bir

Sonymen saýdagermen ilesip kete berdim. Tünde qoıdy kúzetemin. Eshqandai qasqyr jolatpaımyñ qoılarǵa. Meniń túnimen qoi kúzetkenim saýdagerlerge óte qatty unap, maǵan tamaqty jaqsy beretin boldy. Arada birneshe aı júrip, aqyry Mysyr qalasyna da keldim. Qaladan izdep júrip, Abbazdyń úiinde de taptym. Úiine baryp, esiginiń aldynda Abbazǵa qarap jatyp aldym. Abbaz maǵan qarap, qaryndasy Láılany shaqyryp alyp: "Myna ittiń kózi adamnyń kózine uqsaidy. Kitabyńdy ashyp kórshi. Bizdiń Sanobar emes pe eken? Onyń qatyny sıqyr oqýyn oqyǵan edi. Sol qatyn oǵan bir qastyq istegen bolar", - dedi. Láıla dereý kitabyn ashyp jiberip edi, "Bul it emes, adam", - dedi. Dereý ózinshe birdemelerdi oqyp, maǵan "túfý" dep, dem salyp edi "adam bol" dep, men balaǵy Sanobar qalpyma keldim de qaldym. Sol jerde kórisip tabystyq. Men bastan keshken oqıǵamdy tegis aıtyp berdim. Men Abbazdyń úiinde bir-eki jyl júrip, ábden ózime-ózim kelgen soń, aýylǵa qaitýǵa Abbaz ben Láıladan ruqsat suradym. Olar maǵan rızalyǵymen uryqsat berdi. Keterde Láıla aıtty:

-Sen elińe barsań, seniń áieliń saǵan taǵy qastandyq isteidi. Sondyqtan sen myna aıatty jattap al. Osy aıatty aıtsań, sen adam túrinen ózgerip, qalaýyń boıynsha ne bolam deseń bolasyń. Sótip, taǵy bir sıqyr oqýyn úretti:

"Muny aıtyp qatynyńdy qandai aıyan etemin deseń de erkiń, biraq, - dedi Láıla maǵan, - seniń qatynyń sıqyr oqýyn oqyǵan adam, eger esek, at isteseń, aýzyn shópke, ernin sýǵa tıgizbe. Tıgizseń bolǵany, ol dereý ózgerip, sýǵa tıse, balyq bolyp ketedi. Sonan keiin seni taǵy aıyan etip jiberedi", - dedi.

Bul aıtqannyń bárin men kónilime túip aldym. Birneshe kún júrip elge keldim. Adam kúiminde áelime kórinýge qoryqtym da, áelimniń jatqan bólmesiniń tusynan ózim tyshqan bolyp testim. Sótip, áelimniń jatqan tós aǵashynyń astynan shyqtym. Áelim uyqtap jatyr eken. Balaǵy Láılanyń úretken sıqyr oqýyn aıtyp, ózim adam qalpyma kelip, bir ýys topyraqty shashyp jiberip, "kók baital bol" dep, shybyqpen tartyp jiberdim. Áp-sátte áelim kók baital bola qaldy. Men ony ustap alyp erttep, báiǵe, kókpar shaýyp júrdim. Birak balaǵy Láılanyń aıtqany esimde bar, aýzyn shópke, ernin sýǵa tıgizbeı, basyn qańтарып bailap qoıamyn.

Bir kúnderi kók baital arıqtaп ólýge keldi. Sonan soń sıqyr oqýyn oqyp, "kók kógershin bol" dep, shybyqpen salyp qaldym. Anaý tordıń ishinde turǵan kógershin, sol meniń áelim – Gúl.

köpek deǵıl, bu bir insan" dedi. Hemen birşeyleri bana "tuuuu" diye tükürüp okudu ve bana "insan ol" dedi ve ben de Sanobara döndüm. Orada Leyla'yla tanıştık. Başımdan geçirdiǵim hikayemi baştan sona kadar anlattım. Bir iki yıl Abbaz'ın evinde kaldıktan sonra kendime geldim ve Abbaz ile Leyla'dan köye dönmek için izin istedim. Memnuniyetle izin verdiler. Leyla çıkarken dedi ki:

- Ülkene gidersen karın sana tekrar büyü yapabilir. O yüzden sen bu ayeti ezberle. Bu ayeti okursanız, kişiliǵinizi deǵıştirebilir ve ne olmak istersen olabilirsin. Sonra bana başka bir büyü okumayı öǵretti: "Bu büyü ile karını ne tür cana var yapmak istersen sen bilirsin, ama dedi Leyla, senin karın büyü yapabilen kişi, eǵer onu eşek veya at yaparsan aǵzını ota ve suya dokundurma. Dokundurursan o hemen deǵışır, suya dokunursa balıǵa döñüşür. Ondan sonra seni yine hayvana döñüştürür", dedi. Bütün bu söylediklerinden etkilendim. Birkaç gün sonra ülkeme geldim. Karıma insan olarak görñnmekten çok korktum, bu yüzden karımın yatak odasına bir fare olarak girdim ve karımın yattıǵı yataǵın altından çıktım. Karım yatakta uyuyordu. Leyla'nın öǵrettiǵi büyüü okuduktan sonra, kendimi insana döñüştürüp bir avuç topraǵı serpererek "boz at" deyip çubukla vuruverdim. Karım bir anda boz at oldu. Ben onu tutarak at yarışmalarında onunla yarıştım. Ama Leyla'nın sözlerini unutmadım, aǵzını çimenlere, dudaklarını suya dokundurmadan boş yere baǵladım.

Bir gün boz at zayıflayıp ölmek üzereydi. Sonra bir sihir okudum ve "Mavi güvercin ol" dedim ve bir çubukla vuruverdim. Şu kafesteki o güvercin benim karım Gül'dür. Bu yüzden yemek yediǵimde önce köpeǵe vermemin sebebi beni ölñmden kurtaran köpek olduǵu için, ikinci olarak köpekten kalanları kafesteki güvercine vermemin sebebi bana düşmanlık yapan karım olduǵu için, o bana köpekten yakın deǵildir.

Güvercin yemek yemeyince adamın kafatasına vurdum, o benim kestiǵim karımın sevgilisi devin başı idi. Ben kızarak kafatasına vurduǵımda karım sinirlenip yemek yer. Benim hikayem böyle bitiyor. Şimdi, söz verdiǵim gibi, senin kafanı alacaǵım", dedi Sanobar, Mahambet'e.

-Ölmeden önce senden bir ricam var, - deyince Mahambet Sanobar'a. Sanobar: "O

Álginde tamaq jegende aldymen itke berýimniń sebebi – meni ólimnen qutqarǵan itim bolǵan soń, oǵan birinshi berdim tamaqty, itten qalǵanyn tordıń ishindegi kógershinge bergen seabim bolsa, ol maǵan qastyq oılaǵan áelim bolǵan soń, ol maǵan itten jaqyn emes. Kógershin tamaqty jemegen soń, men adamnyń qý basyn urdym, ol balaǵy ózim kesip alǵan áelimniń kónil jaqyny dáydiń basy. Men bas salyp basty ursam, áelim yzalanyp tamaq jedi. Mine, meniń ángimem osymen aıaqtaldy. Endi ýáde boıynsha men seniń basyńdy alamyn",- dedi Sanobar Mahambetke. -Meniń óler aldında sizden bir ótinishim bar, - dedi Mahambet Sanobarǵa. Sanobar: "Ol qandaı ótinish, aıt", - dedi. Mahambet aıttı: "Óler aldında men ájetjanaǵa dáretke otyryp alayın. Sonan keiın ne isteseń de erkińiz",- dedi. Búǵan Sanobar kelisti. Mahambet ájethanaǵa baryp, balaǵy ózi tyǵyp qoıǵan, kise kórinbertin qalpaǵyn kiip, Sanobarǵa kórinbei qashyp ketipti. Sóıtıp, Jamılanyń ákesine kelip, Sanobardyń ángimesin aıtyp, ýáade boıynsha Jamılaǵa úılenedi. Ákesi otyz kún oıyn, qyryq kún toıyn istep, Jamılany Mahambetke qosady. Eń birinshi ret Sanobardyń ángimesin elge jaıǵan Mahambet eken. Eger Mahambet bolmasa, Sanobardyń ángimesi osy kezge deıin el aýzyna taralmas eken.	da ne rıcan olduǵunu söyle" demiş. Mahambet: "Ölmeden önce tuvalete gitmem gerekiyor. Ondan sonra istediğini yapmakta özgürsün" demiş. Sanobar kabul etmiş. Mahambet tuvalete gidip gizlediği şapkayı taktıktan sonra Sanobar'a görünmeden kaçıp gitmiş. Böylece Camila'nın babasına gelerek, Sanobar'ın hikayesini anlatmış. Camila ile evlenmeye söz vermiş. Babası otuz günlük oyun ve kırk günlük düğün yaptırmış. Camila ile Mahambet'i evlendirmiş. Sanobar'ın hikayesini ilk yayan Mahambet olmuş. Eğer Mahambet olmasa idi Sanobar'ın hikayesi bugüne kadar gizli kalacaktı.

25 SURMERGENNİN AJALY

Buryngý zamanda ataqty bir mergen bolypty. Aty Surmergen eken. Surmergen aň qarap kele jatsa, jolda eki jylan tóbelesip jatady. Jylannyň biri qara da, biri aq. Kelip qarasa, qara jylannyň túsi sýyq, óte yzgarly eken. Mergen qara jylandy óltirip, aq jylanga bolysady. Sonan soň aq jylan mergenge qarap qoıyp, bir tasty jalap alady. "Mağan da jala dep tur ma?"-dep mergen de álgi tasty jalap alady. Jalap alğan saǵatynda mergen jer üstindegi barlyq haıyandardyń tilin túgel túsinetin bolady. Mergen birinshi jylanmen sóilesedi. Jylan: "Ekeýimiz endi dos boldyq. Jáne til bildim dep kisige aıtpa!"- dep at basyndai altyn berdi. "Til bildim dep bireýge aıtsań, ólesin",-deidi. Jylanmen dos bolyp mergen úine qatady. Altyndy úine aparyp tastap, qatadan aň qarap júrip, bir baidyń úine kelip qonady. Qonsa, túnde boran bolyp, qoi úrkip, qasqyr ulıdy. Qasqyrǵa baidyń tóbeti de úrip, jaýap beredi. Olardyń tilin qonaq túsinipty.

- Qoi jeimin, bolmasa qonaǵynyń atyn jeimin, -deidi qasqyr.

-Men saǵan qoi da jegizbeimin, qonaǵymnyń atyn da jegizbeimin,-deidi qara tóbet. Qonaq itke ishteı razy bolyp, aldyna kelgen ettiń jartysyn itke bergizedi. Túnimen boran soǵyp, qoılar yǵyp ketedi, qoımen birge at ta ketedi. Bar: "Malym qyrylatyn boldy-aý, qutty qonaq bolsa, mundaı bolmas edi!"- dep ýaıymdaıdy.

-Baı, jylama, malyń aman, yqqany tabylady, -dep mergen sheshinip, alańsyz uıyqtaı beredi. Tań atqan soń baı men qonaq ekeýi mal men aty izdep kele jatsa, qara tóbet bárin iirip, analyp júri eken. Qasqyr bir mal ala almaı, maldy tónirektep júri eken. Adamdy kórip qasqyr qasha jóneledi. Biraq tóbet qayırmalap, qasqyrda jibermeıdi. Qasqyr qolǵa túsedi. Qonaqtyń aty da, baidyń qoıary da aman eken. Baı qýanyp: "Qonaq, sen qutty qonaq boldyń, qalaǵanyńdy alyp ket!"-deidi mergenge.

Sonda bir urǵashy sary bas toqty mańyrap mergenge qarar beredi.

Mańyraǵandaǵysy – "Bes jylda myń bolam" degeni eken. Muny mergen túsinipti, toqtyǵa en salady jáne "bes jyldan keıin kelip alamyn, ol ýaqytta osy toqty myń bolady" dedi baıǵa. Bes jyl toǵannan keıin, mergen baidyń úine kelip, ýádeli qoıymdy ber dese, baı: "Qoi beremin dep aıtqan joqpyn",-dep ýádesinen tanady. Ekeýi bir bıge kelip júginipti, aıtylǵan

25-SURMERGEN'İN ÖLÜMÜ

Çok eski zamanlarda ünlü bir keskin nişancı yaşamış. Adı Surmergen imiş. Keskin nişancı hayvanları izlerken yolda iki yılan savaşıyormuş. Biri siyah diğeri beyazmış. Nişancı yaklaşıp baktığında siyah yılanın görünüşü soğuk ve çok sert olduğunu görmüş. Keskin nişancı siyah yılanı öldürmüş ve beyaz yılanı korumuş. Sonra beyaz yılan keskin nişancıya bakarak bir taşı yalamış. "Bana da yala demek istiyor?" diye keskin nişancı o da taşı yalamış. Yaladığı andan itibaren keskin nişancı dünyadaki tüm hayvanların dilini anlamaya başlamış. Keskin nişancı ilk yılanla konuşmuş. Yılan: "Artık ikimiz arkadaşız. Ve hayvanların dilinibildiğini kimseye söyleme" - diyerek at başı kadar altın verip: "Hayvanların dilini bildiğini birine söylersen, ölürsün." demişler. Yılanla arkadaş olmuş ve keskin nişancı evine dönmüş. Altını eve götürdükten sonra tekrar av avlamaya devam ederken bir zengin adamın evinde gecelemiş. Geceleyin fırtına çıkmış, kurtlar ulumasından koyunlar korkmuşlar. Zengin adamın köpeği de kurda uluyarak cevap vermiş. Misafir onların dilinden anlamış. "Bir koyun yerim ya da konduğunuzun atını yerim" demiş kurt. Siyahköpek "Sana koyun da yedirmem, misafiriminatını da yedirmem" demiş.

Misafirköpektenden memnunkalmış ve ikram edilen etini yarasın köpeğe verdimiş.

Gece boyu nca fırtınanın memişi ve koyunları uzağas ırıklemiş, koyunlar labirlikte misafirininatını da sürüklemiş. Zengin adam:

"Sığırlarım kırılacak oldu.

Kutlu misafiri olsaydın böyle olmazdı!" diye endişelenmiş.

-Zengin, ağlama sığırların güvende, sürüklenenler bulunur" demiş keskin nişancı, soyunup huzur içinde uyumaya devam etmiş. Sabah zengin adam ve misafir sığır ve atı aramaya çıktığında siyah köpeğintüm koyunları toplayıp döndüğünü görmüşler. Kurt koyunları alamayıp orada dönüp duruyormuş. Kurt adamı görünce kaçmış. Ama çocuk kurdu bırakmamış. Kurt yakalanmış. Hem konunun atı hem de zengin adamın koyunları güvende imiş. Zengin adam sevinerek: "Misafir, sen kutlu misafirsin, istediğini alıp gidebilirsin!" demiş nişancıya. Sonra sarı başlı koyunlardan biri meleyerek keskin nişancıya hep bakmış. Melemesinin anlamı: "Beş yıl sonra bin olacağım" diyormuş. Bunu fark eden keskin nişancı kuzunun yanına giderek "Beş yıl sonra geleceğim, o zaman bu kuzu bin olacak" demiş. Nişancı sarı başlı

sózdi bastan-araq baıandaıdy. Sonda qazy: "Qoiyındy eki aıyr jolmen aıda, mergenniń úıine qaraı júrgen qoidy Mergen alsyn, óz úıine qaraı júrgen qoidy sen al!"-dep bılik aıtady. Baı bul bılikke kónip, qoidy eki aıyr jolmen aıdaıdy. Mergen jaqqa qarap sary bas toqty bastap myń qoi shyǵady. Mergen sol myń qoidy alyp úıine qaitady. Surmergen bir kúni qatynymen erip, áıeldiń tórkinine barady. Áıelge tórkinin artynan tayırgen býaz bie mingizedi. Sótıp, mergenniń ózi, ekiqabat qatyny, besiktegi balasy men býaz biege minip qaitady. Qaityp bara jatqanda tayı enesin emein dese, enesi tepkilep, kisinep tayı qasyna jýytpaıdy. Kisinegende: "Ústimde úsheý, ishimde bireý, ózim sharshap ólgeli kelem", -deıdi bie. Ony mergen túsiniپ kúlip jiberedi. "Sen nege kúldiń?"- deıdi qatyny. Túsingenin aıtsa, óledi, aıtpasa, qatyny ókpeleıdi, qysylǵannan mergen: "Úige barǵanda aıtayn", -deıdi. Úıine kelgen soń: "Sen joldaǵy sózdi aıt! -dep qatyny bolmaıdy. Mergen bir mal soıyp, jurtyн jıyp, jónin aıtpaq bolady. Malyn soıyp, jurta, syrtqa shyǵaryp qatynyna aıtayn dep otyrǵanda, úige bir átesh, bir shibi, eki taýyq kiredi. Shibi áteshtiń aldyndaǵy bir bıdaiyn alyp jei bergende: "Men Surmergen emespin qatynyna syryn aıtyp ólgeli otyrǵan", -dep átesh shibiin shoqyp, talap tastaıdy. Osyny estigen mergen qatynyna haıyannyń tilin biletinin aıtpaı, bir ajaldan aman qalady. Taǵy bir kúni mergen ań qarap júrip, bir taýeshkini atyp alady. Atyp alyp etin jep otyrǵanda, qulaǵyna bir daýys keledi. Daýys: "Jaǵyz eshkimdi atyp aldyń, jazańdy qasqyr bersin!"- deıdi. Mergen ony tyńdamastan úıine qaitady. Keshke taman jolda bir kerýen qonyp jatyr eken, mergen sol kerýenmen birge dalaǵa qonady. Qonyp otyrǵanda, túnde qasqyr ulıdy. Qasqyr ulyǵanda: "Surmergendi búgin ne qylsam da jemin", -deıdi. Mergen kerýenshilerge: "Ne bildińder?"-deıdi. Kerýenshiler: "Eshteńe bilgenimiz joq", -deıdi. Mergen: "Bilmeseńder, qasqyr meni jemin dep tur", -deıdi. Kerýenshiler jer qazyp, Surmergendi jerge tyǵyp, ústine kiiz tósep jasyryp tastaıdy. "Qap bálem, endi qatır ekensiń?"-dep jatyp, erteńine kerýenshiler tursa, qasqyr bir jaǵynan qazyp kelip, mergendi jep ketipti.

koyunu isharet ederek "beş yıl sonar gelip alırım, o zaman bu koyun bin olur" demiş zengin adama. Beş yıldan sonra keskin nişancı zengin adamın evine gelerek, ondan vaat edilen koyunu kendisine vermesini istemiş. Zengin: "Ben koyun vereceğim demedim", diye vaadını tutmamış. İkisi bir kadiya gidip ona tüm hikayeyi anlatmışlar. Bunun üzerine kadı: "Koyunlarınızı iki farklı yolda sürün, nişancının evine giden koyunu nişancı alsın, sizin evinize giden koyunu siz alın!" diye emretmiş. Zengin adam bu emre uyararak koyunları iki farklı yoldan sürmüş. Keskin nişancı tarafına sarı başlı koyunbin koyunun başını çekmiş. Keskin nişancı bin koyunla evine dönmüş. Bir gün keskin nişancı karısıyla karısının evine gitmiş. Dönerken nişancı, hamile karısı, beşikteki çocuǵu, hamile kısaǵa binip dönerken dönüş yolunda, tay annesini emmek istediğinde annesi tekmele, kişneyip tayı yaklaştırmamış. Kişnediğinde: "Üstümde üç, içimde bir tane ben yorgun ölmek üzereyim" demiş kısarak. Keskin nişancı onu anlayarak gülmüş. "Neden güldün?" -demiş karısı. Anladığını söylese ölür, söylemezse karısı gücenir ve nişancı mahcup olarak "Eve gidince söylerim" demiş. Eve geldiğinde, "Yoldaki sözünü söyle!" demiş. Nişancı hayvan keserek halkı toplayıp onlara söyleyecekmiş, fakat o anda eve bir horoz, bir civciv, iki tavuk girmiş. Civciv horozun önündeki buğdayı yerken: "Ben Surmergen değilim, karısına sırrını söyleyip ölecek"- diye horoz civcivi gagalamış. Bunu duyan Surmergen karısına hayvan dilini bildiğini söylemeden ölümden kurtulmuş. Başka bir gün, keskin nişancı avdayken bir dağ keçisini vurmuş. Etini yerken kulaǵına bir ses gelmiş. Ses: "Tek keçimi vurup öldürdün kurt seni cezalandırsın!" -diyormuş. Nişancı onu dinlemeden evine dönmüş. Akşam saatlerinde yola bir kervan geceleyecekmiş, nişancı da kervanla birlikte dışarıda gecelemiş. Onlar yatmayahazırlanırken kurt ulumuş. Kurt ulurken: "Surmergen'i bugün ne yaparsam yapayım yiyeceğim" demiş. Nişancı kervancılara: "Ne duydunuz?" – diye sormuş. Kervancılar, "Biz bir şey duymadık" demişler. Nişancı, "Bilmiyorsanız kurt beni yiyeceğim diyor" demiş. Kervancılar bir çukur kazarak Surmergen'i topraǵa saklamışlar ve üstünü keçeyle örtmüşler. "Tüh artık ne yapabilirsiniz"- diye kervancılar uykuya dalmışlar. Ertesi gün kervancılar kalktığında kurdun inin başka yanından girip nişancıyı yeyip gittiğini fark etmişler.

26 SIQYRLY TAS

Baıǵy ótken jaqsy zamanda bir úlken baı bolǵan eken, sol baıdyń jalǵyz balasy bolypty. Jalǵyz balasynyń jasy tolǵan soń, baı "balamnyń qyzyǵyn kóremín", - dep jyl saıyn janyndaǵy jármenkege jiberedi eken, saıdaǵa bir myń teńge aqsha berip, hám saıdanyń jónin bilmeıtuǵyn balasy sol joly ákesiniń bergen aqshasyna bir mysyq satyp alypty. Óz úıine qaitqan soń, baı balasynyń kelgenin esitip, "balam ne nárse satyp alyp qaitty", dep qýanysh kórip, balasyna kelip amandasyp bolǵan soń suraıdy: "Áı, qaraǵym, sen ne satyp alyp qaittyń bergen aqshama?" - dep. Balasy jaıap beredi: "Áke, men bir túrli haiýan satyp aldym, óziniń óneri sol: bul jer ústindegi tyshqannan tyshqan qaldyrmaityn mysyq degen", - dep. Baı balasynyń bul sózine eshbir jaıap aitpaı, úıine qaitty deıdi.

Keler jyly sol ýaqytta taǵy da balasynyń qyzyǵyn kórmekke, saıdaǵa eki myń teńge aqsha berip, bazarǵa jiberedi. Bul joly balasy bazardan eki myń teńgege bir búrkit satyp alypty. Úıine qaityp kelgen soń, taǵy da ákesine aitady: "Áı, áke, bul joly men bir túrli qus satyp aldym. Sol qusym kóktegi qustan qus qaldyrmasa kerek, bárin qyryp joıyp bitiredi", - deıdi. Ákesi bul sózine de esh jaıap qaitarmapty. Keler jyly taǵy da sol ýaqytta úsh myń teńge berip, taǵy da bazarǵa jiberedi. Bul joly balasy bir tazy it satyp alyp qaitty. Úıine kelip, ákesine maqtanysh qylyp, aitady: "Ata, men bul joly bir tazy it satyp alyp qaitтым, onyń óneri sol: jer ústindegi qoiannan, túlkiden, qasqyrdan túk tastamaıdy", - dep. Atasy esh jaıap aitpaı qoiypty. Tórtinshi jyly tórt myń teńge aqsha berip, baı balasyn taǵy da bazarǵa jiberipti. Balasy bul joly bir úlken sandyq satyp alypty, ishinde ne bar-jogyn bilmeı, kiltimenen. Satqan kisi buǵan aıtypty: "Bul sandyqty ashpaı, bir kerek bek qıyn ýaqytta ashıńyz, egerde jai ýaqytta ashsańyz, ózińizge zıan keltiredi", - dep.

Baıdyń balasy sandyqty úıine alyp kelip, qýanysh qylyp, ákesine aıtypty: "Bul joly men bergen tórt myń teńge aqshańyzǵa bir sandyq satyp alyp qaitтым", - dep. Ákesi balasynyń aqymaqtıǵyn bilip, esh jaıap bermeı, óz úıinen birjolata qýyp jiberedi, óziniń satyp alǵan mysyǵyn, búrkitin, itin hám sandyǵyn berip. Baıdyń balasy jylai-jylai óz úıinen shyǵyp, jurtynan ualǵanyan birjolata aıdalaǵa shyǵyp ketedi, sandyqty arqasyna salyp alyp. Jasynan mundaı jamandyqty kórmegen baıdyń balasy birazdan keiin sharshady. Bir jerge dem alýǵa, sandyǵyn jerge qoiyp, ózi oilanyp otyrsa, osy sandyqty

26-SİHİRLİ TAŞ

Çok eski zamanlarda çok zengin adam varmış, onun tek çocuǵu olmuş. Tek çocuǵu büyüdüǵünde, zengin adam "çocuǵumun iyiliǵını göreym", diye her yıl yakındaki pazara gönderirmiş, alışveriş için bin tenge para verir imiş. Bir gün pazara gittiǵinde alışveriş yapmayı bilmeyen çocuk babasının verdiǵi paraya bir kedi satın almış. Eve döndüǵünde zengin oǵlunun geldiǵini duyunca sevinerek "Oǵlum ne almış?" diye oǵluna gelip selamlaştıktan sonra sormuş: "Yavrum sen ne satın aldın verdiǵim parayla", demiş. Oǵlu cevap vermiş: "Baba, bir tür hayvan aldım, marifeti ise yerde fare bırakmayan bir kedidir. " Zengin adam sözlerine cevap vermeyerek eve dönmüş. Gelecek yıl, aynı zamanda, oǵlunun ilgisini tekrar görmek için alışverişe iki bin tenge verip pazara göndermiş. Bu sefer oǵlu bazardan iki bin tengeye bir kartal almış. Eve döndüǵünde babasına tekrar : "Baba bu sefer kuş aldım. O kuş gökyüzünde tek bir kuş bırakmaz, her şeyi mahveder" demiş. Babası bu sözüne de hiç cevap vermemiş. Gelecek yıl, aynı zamanda, üç bin tenge daha verip tekrar pazara göndermiş. Eve geldiǵinde gurur duyarak: "Baba bu sefer bir tazy aldım ve marifeti tavşan, tilki ve kurtları çabucak yakalamasıdır" demiş. Babası hiç cevap vermemiş. Dördüncü yıl dört bin tenge vererek zengin oǵlunu tekrar pazara göndermiş. Bu sefer çocuk içinde ne olduǵunu bilmeden büyük bir sandık anahtarıyla almış. Satıcı ona "Bu sandıǵı açma, çok zorluk çektiǵin zaman aç, eğerşimdi açarsan kendine zarar getirirsin" diye zengin adamın oǵluna satmış. Sandıǵı evine alıp getirmiş ve sevinerek babasına: "Bu sefer verdiǵiniz dört bin tengeye bir sandık satın aldım" demiş. Oǵlunun aptallıǵını anlayan baba, cevap vermeden onu evinden çıkarmış. Satın aldıǵı kediyi, kartalı, köpeǵi ve sandıǵı ona vererekevden uzaklaştırmış. Oǵlu ise yaptıǵından utanarak, sandıǵı sırtına koyarak ülkesini terk edip gitmiş. Oǵlan aǵlaya aǵlaya evinden çıkıp halkından utandıǵındanköyündensandıǵı sırtına koyarak çekip gitmiş. Çocukluǵundan böyle bir kötülük görmeyen zengin adamın oǵlu biraz yürüdükten sonra yorulmuş. Bir yere dinlenmek için otururarak sandıǵınıyere koyupdüşünceye dalmış. Aklına sandıǵısatın satıcının sözleri gelmiş. Sandıǵı orada

satyp algandaýy satýshynyň aýtqan sózi oyna túsedi. Sandyqty sol jerde ashyp qarasa, ishinde bir úlken jylyan jatyr eken. Jylandy bala kórip talyp qalypty. Kópten soň kózin ashyp qarasa, jylyan adamnyň tilimen sóilepti, "Áı, jigít, seni men kórdim, meni satyp alganyňa kópten-kóp Alla razy bolsyn! Endi sen meni óz úıime jetkiz. Ondaýy meniń atalarym seniń qylğan jaqsylyǵyňa qarai shamasy kelgeninshe, jaqsylyq qylar", -dep. Baıdyń balasy olai oılap, bylai oılap, ne bolsa da baǵymdy synap kóreiin dep, jylyan jatqan sandyqty qaqpagyn jaıyp, qaitadan arqalap jylyannyń aıtqan jerine jol júripti. Nedáýirden soń bir saıdyń ishine kelse, ishi tolğan jylyan eken, adamzatty kórip, jylyandar bári basyn kóterip alyp, ysqyrypty. Baıdyń balasy týǵannan beri mundaı isti kórmegen sorly qorqyp, qoryqqanyan arqasyndaýy sandyqty jyldam jerge qoıyp, qaqpagyn ashyp, ishindegi jylandy bosatyp qoıa berdi. Jylyan sandyqtan shyǵyp, óz tilinshe ysqyrady. Barsha bastaryn kótergen jylyandar qaitadan óz oryndarynda jatady. Sonda jylyan jorǵalap óz inine júre bastapty. Baıdyń balasy sońynan qalmaı, júgirip otyrypty. Nedáýirden soń jylyan bir úlken inge kelip kirip ketipti. Baıdyń balasy inniń azynda turyp qalypty, birazdan soń jylyan innen shyǵyp, adam tilimen kóp-kóp rahmet aıtyp, bir jasyıl tas alyp berip qoıa beredi: "bul tas qyl degenińdi qylady, biraq bos jerge tastaıshy bolma",-depti. Baıdyń balasy qıanyyp sol jerde tasqa: "Meni jyldam itime, qusyma jetkiz!"- depti. Sonda kóz ashyp jumǵannyń arasynda baıdyń balasyn aıtqan jerine jetkizipti. Baıdyń balasy bul tastyń qasietin bilgen soń, bek qıanysh kórip, mysyǵyn, búrkitin, itin alyp, tasqa aıtypty: "Endi bizdi eshkim bilmetin patshanyń jerine jetkiz", - dep. Tas onyń aıtqany maqul kórip, kózdi ashyp-jumǵansha baı balasyn barsha haıyandarymen qalaǵan jerine jetkizdi. Jerge túsken soń jan-jaǵyna qarasa, alystan bir úlken shahar kórinedi. Baı balasy itin, qusyn, mysyǵyn alyp shaharǵa kelip, eń shetindegi bir úge sóiles qylsa, ol úde bir shal men bir kempirden basqa eshkim joq eken, ol shal men kempir baı balasyn birjolata bala qylyp alypty. Balasy künde tańerteń ańǵa shyǵyp, kus ákelip, shal-kempirdi asyrap júripti. Bir kúni baı balasy kún shyqpai dalaǵa ańǵa shyǵyp bara jatyp, kúnniń eki bólik bolyp shyǵyp kele jatqany kórip, ań-tań qalyp, qaitadan shal men kempirge kelip: "Munyn sebebi ne?"-dep surady. "Qaraǵym, bul jerde kún bireý-aq, ekinshi kúnmen qatar talasyp shyqqan han qyzynyń nury", - deidi. Baı balasy sol jerde han qyzynyń nuryna ǵashyq bolyp, "ne

aıtqında içinde büyük bir yılan yatıyormuş. Yılanı görünce kendinden geçmiş. Uzun bir süre sonra gözlerini açtıǵında yılan insan dilinde konuşmuş:

- Ey, yiǵıt beni satın aldıǵın için çok çok teşekkür ederim! Şimdi beni evime götür.

Oradaki büyük babalarım senin yaptıǵın iyiliklerin karşılıǵına elinden geldiǵince iyi şeyler yapacaktır,- demiş.

Zengin adamın oǵlu düşünce düşünce "Ne de olsa şansımı deneyeyim!" diye karar vermiş.

Yılanın yattığı sandığı taşıyarak yılanın dediği yere gelmiş. Orası derin bir kayaymış ve kaya yılanlarla doluymuş. Bir insan gören tüm yılanlar başlarını kaldırıp tıslamışlar.

Doǵduǵundan beri böyle bir şey görmemiş olan üzgün çocuk sırtındaki sandığı açarak içindeki yılanı serbest bırakmış. Yılan sandıktan çıkıp kendi dilinde tıslamış ve o yılanlar tekrar yere yatmışlar. Sonra yanındaki yılan çocuǵu kendi yuvasına götürüp onu dışarı atmış ve içeri girmiş. Bir süre sonra tekrar yılan yuvasından çıkmış, ona insan dilinde teşekkür etmiş ve çocuǵa yeşil bir taş verip:

-Bu taşın özelliǵi istediǵini elde edebilirsin, ancak onu boşa atmayın" demiş.

Çocuk buna sevinip: "Beni göz açıp kapayıncaya kadar kuşuma ve köpeǵime götür!" demiş taşa. Yılanın söylediği gerçekmiş. Göz açıp kapayıncaya kadar, çocuk gideceği yere götürülmüş. Taşın kerametini gören çocuk, "Şimdi bizi kimsenin bilmediği padişahın diyarına götürün" demiş. Taş onun dediǵini gerçekleştirmiş ve göz açıp kapayıncaya kadar onu oraya alıp götürmüş. Çocuk etrafına baktıǵında uzakta büyük bir şehir görünüyormuş.

Çocuk, köpeǵini ,kedisini alıp şehre gelip, kenar mahallelerdeki bir eve girdiǵinde, evde yaşlı karıkocadan başka kimse yokmuş. Yaşlı karıkoca onu evlatlık edinmişler. Oǵlan her sabah ava çıkar, kuş getirir, yaşlı karı kocayı beslermiş. Bir gün o güneş doğmadan bozkıra ava çıkarken güneşin iki ayrı yönden doğduǵunu görmüş ve yaşlı karı kocaya dönüp bunun nedenini sormuş.

- Yavrum! Burada sadece bir güneş var.

İkinci güneş, güneşle beraber doğan prensesin ışığıdır, - diye cevaplamış yaşlı kadın.

Orada oǵlan prensese aşık olmuş. Ertesi gün:

- Bana hanın kızını iste! – diye yaşlı kadını göndermiş. Böyle haberi daha önce hiç

bolsa da muny men alayn", -dep, almaqshy bolypty. Sol kónilimen keler kúni baidýn balasy "hannyń qyzyn aıttıryp kel", -dep kempirdi jiberedi. Týgaly mundaıdy esitpegen kempir áyeli shoshyp, bai balasy tilep suraǵan soń, kempir barmaqshy bolypty. Bai balasy oǵan úireipti: "erteń erte tań atpaı sen hannyń ordasyna baryp esiginiń aldın sypıryp turǵaisýń. Han turgan soń bul ne qylyp júrgen kempir dep surasa, sen óz jayıńdy aıtqaisýń. "Hannyń qyzyn balama aıttırǵaly júrmın dep", - deidi. -Han sonda ashýlanyp seni zyndanǵa sal dep quldaryna buyrar, quldar seni zyndanǵa tastap jibergende, sen aman-esen óz úińe kelesiń", - deidi. Sonymen beishara kempir erteńine erte ornynan turyp, hannyń qyzyn aıttırmaqqa hannyń ordasyna barady. Han oıanǵan soń, kempirdi kórip: "Ne jaimen júrgen kempirsin", - dep surady. "Men sizdiń qyzyńyzdy aıttırǵaly kelip edim",- deidi kempir. Sonda han ashýlanyp, quldaryna buyrady: "Dereý kempirdi zyndanǵa sal", -dep. Quldary kempirdi qolynan ustap aparyp, zyndanǵa tastap jiberdi, kempir zyndanǵa túspeı, aman-esen óz úińe qatyp bardy.

Kempir óni-túsi ekenin bilmeı, kópten soń esi kirip, balasyna jayın aıtypty. Balasy erteńine taǵy da kempirdi hannyń qyzyn aıttırǵa jiberedi. Kempir hannyń úińe kelip, taǵy da esiginiń aldın tazalap júrgenin han kóredi. Keshegi kempir ekenin bilgen soń, quldaryna senbei hanshalaryn qosyp jiberipti zyndanǵa tastaǵa. Quldary hanshalardyń kózinshe kempirdi zyndanǵa tastap jiberipti. Onyń ornyna kempir taǵy da óz úińe kelipti. Kelgen soń balasyna jayı-kúin aıtypty. Baidýn balasy kempirdi úshinshi mártebe hannyń qyzyn aıttırǵa jiberipti. Úshinshi qabat barganda ádei hannyń ózi shyǵyp, kempirdi óz qolynan keskilap, otqa jandıryp jiberipti.

Onan keiın baraǵy jasyl tas kúlin jıyp alyp, kempirdi taǵy da tiriltip, óz úińe ákelipti. Kempir ólmestigin bilgen soń, erteńine taǵy da baryp, hannyń qyzyn surapty. Han kempirdi kórip munyń ólmestigine kózi jetken soń "munan, munymenen qutyla almaspyn qalyń maldy kóp surap, shoshıtyp qutylayın" dep kempirge aıtypty: "Áı, kempir, men saǵan qyzymdy bereiın, biraq qalyń malyna qyryq qara ala aıaq jorǵa, qyryq qara júrik at ber, eni-túsi birdei bolsyn, qyryq nar túie ber, túsi birdei bolsyn, bir tústi qyryq sıyr, qyryq qoi ber, eni-túsi birdei bolsyn, qyryq eshki ber, eni-túsi birdei bolsyn, onan soń bir túnnen qaldyrmaı jerde tireýi joq, jerde de emes, kókte de emes,

duymamış olan yaşlı kadın, önce korkmuş, çocuǵu yalvardıǵı için gitmek zorunda kalmış. Oǵlan ona demiş ki:

-Yarın sabah erkenden hanın sarayına gidip kapısının önünü süpüreceksin. Han uyanınca, "Bu yaşlı kadın kimdir?" diye sorarsa, sen: "Hanın kızını oǵluma isteyeceğim" dersiniz. Sonra han kızıp sana, "Onu zindana atın!" deyip hizmetçilerine emreder. Hizmetçileri seni zindana bıraktıǵında, eve sağ salım döneceksin, -demiş.

Böylece zavallı yaşlı kadın ertesi gün erkenden kalkarak hanın sarayına gitmiş. Han uyandıǵında yaşlı kadını görünce:

- Sen kimsin? – diye sormuş.

- Ben sizin kızınızı oǵluma istemeye gelmişim, - demiş yaşlı kadın.

Han kızarak hizmetçilerine :

- Yaşlı kadını zindana atın! –diye emretmiş.

Hizmetçileri yaşlı kadını elinden tutup zindana atmışlar. Yaşlı kadın zindana düşmeden sağ salım evine dönmüş. Ertesi gün oǵlu, yaşlı kadını tekrar hanın kızını istemeye göndermiş. Han, yaşlı kadının sarayın kapısının önünü tekrar temizlerken görmüş. Yaşlı kadın olduǵunu öğrendiğinde hizmetçilerine güvenmemiş ve zindana prensesi beraberinde göndermiş.

Hizmetçiler yaşlı kadını prensesin gözü önünde zindana atmışlar, ama yaşlı kadın yine evine dönmüş. Ertesi gün yaşlı kadın yine gitmiş. Üçüncü ziyarette, han kendisi çıkıp, yaşlı kadını kendi elleriyle kesmiş ve ateşe atmış. Oǵlu bunu öğrendiğinde, yaşlı kadının yanmış kemiğini yeşil bir taşla yerden almış, canlandırmış ve evine gelmiş. Yaşlı kadın ölmeyeceğini öğrenince ertesi gün tekrar gidip hanın kızını istemiş. Han, yaşlı kadını görünce ölümsüz olduǵuna inandığında, "Ondan kurtulamayacağım. En iyisi çok miktarda başlık parası isteyip korkutup onlardan kurtulacağım" diyerek yaşlı kadına:

- Hey, kadın! Sana kızımı vereceğim, ama başlık parasına kırk siyah at, kırk siyah yarış atı, aynı renkten kırk nar devesi, aynı renkten kırk inek, kırk koyun, aynı renk, kırk keçi aynı renkten olsun. Ondan sonra bir gecede yerde de gökte de durmayan altından bir saray inşa et. Biri altından, diğeri gümüşten yapılmış iki ağaç dik. O iki ağacın dibinden bir pınar aksın. Sonra kızımı vereceğim, -demiş.

Han, "Bu sözle yaşlı kadından kurtuldum" diye düşünmüş. Yaşlı kadın eve gelerek

altyn sarai jasa; eki báterek ornat, biri altyn, biri kúmisten bolsyn jáne eki báterektiń túbinen bulaq aǵyzyp qoi, sonda men qyzymdy beremin", -dep. Kempirdi han sol sózimmen jubattym, qutyldym, -dep jiberipti. Kempir úine kelip, balasya bastan-aıaq hannyń tilegenin, qalyń malyn aıtypty. Baidyń balasy kempirdi tamaqqa toıǵyzyp, ózin jatqyzyp, ózi dalaǵa shyǵyp, jasyıl tasty alyp, bastan-aıaq hannyń suraǵan qalyń malyn aıtyp, bek qatty buıyryp, tasty qoia berip ózi úge kelip jatıpty. Erteńinde ornynan tursa, bári de aıtqanyndai eken.

Han turyp qarasa, óńi-túsi ekenin bilmepti, birazdan soń esi kirgen soń qarasa, keshegi suraǵan qalyń malynyń bári, ý-shý, azan-qazan bolyp, ordasynyń janynda júre eken, ne kókke emes, ne jerde emes, altynnan jasalǵan sarai kúnmen shaǵylysyyp tur, gaýhar tastan jasalǵan kúmisten ornatylǵan eki báterek tur. Onyń túbinen bulaq aǵyp jatyr. Han ań-tań qalyp tamasha qylyp, kempirdiń balasya qyzyn bermekshi bolyp, kúieydi shaqyrtyp alyp, bastan-aıaq hal-jaiyn surap, baidyń balasya qyzyn qyryq kún oıyn qylyp, qyryq kún toıyn qylyp berdi. Baidyń balasyn óziniń ornyna han qylyp, birazdan soń han dúnieden qatıty. Han ólgen soń, barsha jurty baidyń balasya qarap qaldy. Baidyń balasy han bolsa da jasynan úirengen ádeti, künde erte turyp, itin ertip, qusyn alyp, ań aılap júredi eken. Bir kúni aıdalada ań aılap júrgende bir qý aıaq kempir kez bolady. Kempirdi kórip, han aıap, óz úine qyzmet qylýǵa ákep qoiady. Kempir hannyń úinde hanshasynan basqa adamdy kórmeidi. Ne jumysy bolsa da ózi istelip, ózi qylynyp turǵanyn kóredi. Kempir muny kórip, hanǵa aıtýǵa batpaı, hanshadan surapty. Hansha aıtady: "Hannyń bir jasyıl tasy bar, osy jumysty sol istedi", - deidi. Sonda kempir aıtady, maǵan jumys qylǵyzǵansha, bárin sol tasqa isteteiik, han ań aılap ketkende, tasyń úge tastap júrsin depti. Sony surap alyp qal, - deidi. Hanym muny maqul kórip, tasty hannan surap alyp qalǵan eken. Bir kúni tas kempirdiń qolyna tigen soń tasty alyp, aıtady: "Osy hanshany altyn saraiymen, menimen Qaraqul degen hannyń jurtyna kóz ashyp-jumǵansha apar", - dedi. Tas aıtqanyn ornyna keltiredi. Kempir Qaraqul degen hannyń kempiri eken. Hannyń hanshasyna qyz kúninen ǵashyq bolyp júredi eken. "Osy hannyń hanshasyn alyp kel", dep jibergen kisisi eken. Qaraqul hannyń jurtyna kelgen soń, Qaraqul han qyryq kún oıyn, qyryq kún toıyn qylyp, baiǵy hannyń qyzyn alyp qatyn qylady, ómir dáýren súrip turady.

oǵluna hanın istediklerini baştan sona kadar anlatmış. Yiğit de dışarı çıkıp yeşil taşı alıp hanın istediği başlık parasını söylemiş ve taşı yerine koymuş. Çocuk ertesi gün uyandığında her şey söylediği gibiymiş. Han kalktığında dün istediği başlık parasına karşılık istedikleri sarayının yanında olduğunu görmüş. Ne gökte, ne yerde duran güneş ışığında parıldayan altın saray; Altında bir yay bulunan elmas ve gümüşten yapılmış iki ağaç, bunun altında akan iki pınar vardı. Han gördüklerine çok şaşırılmış ve zenginini oğlunu çağırtmış. Hal hatırını sormuş ve han kırk gün bayram etmiş, otuz gün eğlenmiş ve kızını vermiş. Damadını kendi yerine han olarak atamış, ama çok geçmeden yaşlı han ölmüş.

Han olmasına rağmen çocukken alıştığı işleriyle uğraşmış: erken kalkar, köpeğini ve kuşunu alıp ava çıkarmış. Bir gün bozkırda avlanırken hilekar yaşlı kadın karşısına çıkmış. Han bu yaşlı kadına acıyarak onu evine hizmete almış. Yaşlı kadın, hanın evinde eşinden başka kimseyi görmezmiş. Her hangi ev işleri kendiliğinden yapıldığını ve bittiğini görmüş. Bunu gören yaşlı kadın, hana söylemeye cesaret edemeden hanımına sormuş. Prenses: -Hanın yeşil taşı var, tüm işleri o yapıyor, - demiş.

Sonra yaşlı kadın:

- Beni çalıştırmasın her şeyi o taşın üzerinde yapalım ki han her ava çıktığında taşı eve bıraksın. - demiş. Hanım bu teklifini kabul ederek handan taşı istemiş. Bir gün taş yaşlı kadının eline geçtiğinde yaşlı kadın taşı alarak: "Bu hanımı, altın sarayı ile birlikte ve beni Karakul hanın ülkesine gözü açıp kapayınca kadar götür!" - demiş. Taş dediğini yapmış. Yaşlı kadın Karakul hanın gönderdiği casusmuş. Karakul, çok eskiden beri hanın karısına aşık olmuş. Bundan dolayı yaşlı kadın onu almaya gönderilmişti. Karakul Han sevdiği kadın gelince kırk gün düğün yapmış, otuz gün eğlenmiş, hanın karısıyla evlenip ferah içinde yaşamaya başlamış.

Zenginini oğlu avdan dönünce evinin yerinde sadece oviden başka bir şey bulamamış. Ağlaya ağlaya vatanını terkedip, kartalını, köpeğini, kedisini alıp bozkırlara uzak ıssız bir yere, kimsenin yürümediği, duymadığı yerdeki büyük nehre gitmiş. Balık tutup geçimini sağlamış. Böylece çok yıllar geçmiş. Bir gün kedisi ve köpeği otururken

Baidyń balasy ańnan qatısa, úiiniń ornında jurttan basqa túk taba almaı, zar-zar jylyp, el-jurtynan airylyp, búrkitin, itin, mysyǵyn alyp, aıdalaǵa shyǵyp, adam júrmeitin, qulaq estimeitin jerdegi bir úlken ózenniń boıyna baryp, balyq aılap, tamaǵyn asyrap turady. Sótıtip, júrip kóp jyldar ótti. Bir kúni mysyǵy menen itı ekeıi otyryp, ózi-ózi aqyldasty: "Bul bizdiń baımyz bizge qansha aqsha shyǵaryp, satyp aldy, bizdi osy kúнге sheiin asyrap saqtap turdy. Biz buǵan bir jaqsylyq kórsetken joqpyz", desti. "Endi biz baımyzdyń joǵaltqan tasyn izdep taıyp berelik", -depti. Sonymenen iesi uıyqtaп jatqanda it pen mysyq ekeıi tasty izdeıge sapar shekti. Kóp kúnder, kóp aılar, kóp jyldar ótken ýaqytta it pen mysyq bir úlken shaharǵa kelipti. Shahardyń ishın aralap júrise, ne kókte emes, ne jerde emes, bir altyn saraidy kóredi. Kórip, baraǵy óz baınyń sarayı ekenin tanyp, sol saraidyń janyнан shyqpai júripti. Bir kúni Qaraqul han kórip, mysyq pen itke tamaq bergizipti. It, mysyq sol údi biri ishinen, biri tysynan kúzetip júripti, sótip júrip mysyqty Qaraqul han jaqsy kórip, tamaq ishkende janyна otyrǵyzatyn bolypty. Mysyq tastyń hannyń ózinde ekenin bilip, itke aıtypty, it buǵan aqyl úirepti: "Sen bir kúni han tamaq iship otyrǵanda bir tyshqan ustap alyp, tirideı jutyp qoi, han muny kórip, myrs etip kúlip, seni qabyrǵaǵa túrtip jiberer, sonda sen tyshqandy qaitadan qusyp jiber, sonda han júregi aınyp, qaq degende aýzyndaǵy jasyıl tas ushyp jerge túser, sonda sen tasty tez tistep maǵan ber, men úiden ala qashyp ketermin, seni arqama mingizip, sonan soń baımyzǵa aparyp beremiz", - depti. Ittiń úiretkenin maqul kórip, mysyq ittiń aıtqanyndaı, bir kúni tamaq iship otyrǵanda qylypty, han "qaq" degende aýzyndaǵy jasyıl tas ushyn jerge túsipti, sonda mysyq tasty ala qashyp, itke beripti. It mysyqty arqasyna mingizip, alyp qashyp, kóp kúnnen soń balanyń balyq aılap jatqan jerine kelipti. Ózenniń boıyna kelgen soń it, mysyq daılasyp. Sydan ótken soń mysyq aıtypty: "Tasty sen maǵan ber, seniń aýzyń úlken, sharshaǵanda qyryldap tas syǵa keter", -depti. It bul aqylǵa kónbei, sydyń ortasyna kelgen ýaqytta mysyqtyń aıtqany kelip, ittiń aýzynan tas túsip ketipti. Sol ýaqytta ushyp kele jatqan úrek tasty kaǵyp alyp, jutyp qoiyp, kete barypty. Arǵy jaqtaǵy baidyń balasynyń búrkiti muny kórip, ushyp baryp úrekti ustap alyp, iesine beripti, it pen mysyq sydan shyqqan soń ózdi-ózi urystypty, baidyń balasy itı men mysyǵyna rıza bolyп, úrekti soıyp jiberse, úirektiń ishinde tas jatyr eken, bek qatty

kendi aralarında danısmışlar: "Bu zengin adam bize çokpara harcayıp bizi satın aldı ve bugüne kadar bizi beslemekte. Biz ise ona hiç iyilik yapmadık. Şimdi zengin adamın kaybettiǵı taşı bulalım", - demişler. Böylece sahibi uyurken hem köpek hem de kedi taşı aramaya çıkmış.

Çok günler, çok aylar, çok yıllar geçince köpek vekedi büyük bir şehre gelmiş. Şehirde dolaşırken ne gökte ne de yerdeduran bir altın saray görmüşler. Bu saray onların sahibinin olduğunu anladıktan sonra saraydan uzaklaşmamışlar. Bir gün Karakul Han kedi ve köpeǵi görüp ona yemek yedirmiş. Kedi ve köpek sarayı hem içinden hem dışından koruyup yürüyorlarmış. Böylece Karakul Han kediyi sevmiş ve yemek yerken kediyi hep yanına koyuyormuş. Kedi taşın hanın kendisinde olduğunu öğrenince köpeǵe söylemiş ve köpek de ona nasihat etmiş: "Bir gün han yemek yerken fare kapıp canlı canlı yut. Bunu gören Karakul Han mırs ederek gülüp seni duvara itiverir o zaman sen fareyi tekrar kusup çıkarıverirsin. Padişah o zaman midesi bulanıp "kak" dediğinde aǵzındaki yeşil taşı yere düşürecek. O sırada sen taşı kapıp bana vereceksin ben de evden alıp kaçacağım. Seni sırtıma bindirip zengin adama götürürüz,- demiş. Köpeǵin öğrettiklerini kabul eden kedi bir gün yemek yerken köpeǵin dediǵini yapmış, Han "kak" dediğinde aǵzındaki yeşil taş yere uçup düşmüş ve kedi taşı alıp köpeǵe vermiş. Köpek kediyi sırtına bindirip kaçmış. Birkaç gün sonra çocuǵın balık tuttuǵu yere gelmişler. Nehir kıyısına gelince köpek ve kedi tartışmışlar. Sudan geçtikten sonra kedi demiş: "Taşı bana ver, senin aǵzın büyük, yorulduğunda taş gıcırdayıp suya düşecek", demiş. Köpek bu fikri kabul etmemiş ve suyun ortasına geldiğinde kedinin dediǵi gibi köpeǵin aǵzındaki taş düşmüş. O anda uçup gelen ördek taşı kapıp yutup uçmaya devam etmiş. Zengin adamın oǵlunun kartalı bunu görünceördeǵi kapmış ve sahibine vermiş. Köpekle kedi sudan çıkıp kendi aralarında kavga etmişler, zenginın oǵlu kedi ve köpeǵinden memnun olmuş, ördeǵi kesince içinde taşı görmüş, çok sevinmiş, taşa emretmiş:

-Göz açıp kapayıncaya kadar Karakul Han'ın eşini, yaşlı kadını ve altın sarayını olduǵu yere getir!"- demiş. Taş her şeyi getirmiş. Zengin adamın oǵlu halkın yanına gelerek Karakul Han'ı, karısını ve yaşlı kadını

shattanyp, qýanyp, sol jerde tasqa buýrady: "Kóz ashyp-jumǵansha Qaraqul hannýn qatynyn, kempirin, ózin barsha altyn saraymen baıaǵy ornyna alyp kel!"- dep. Tas bárin alyp keldi. Baıdyń balasy jurtyna kelip, jurtynyń kózinshe Qaraqul handy, óziniń qatynyn, kempirdi-bárin qylyshtap óltiripti. Onan keiın jurtynarazy bolyp, óziniń ornyna bir jaqsy adamdy han qylyp otyrǵyzyyp, ózi itimen, mysyǵymen,búrkitimen, tasymen, "bul dúnieniń baıany joq", - dep jahan kezip ketipti.	halkının gözü önünde kılıçla öldürmüş. Daha sonra halkından razı olup kendisinin yerine iyi bir adamı han olarak tayin etmiş, kendisi ise kedi, köpek, kartal ve taşıyla bu dünyanın hayırını yok",- deyip dünyayı gezmeye gitmiş.

27 PYRAQ

Buryňgy ótken zamanda, din musylman amanda Qasym atty han bolypty. Hannyń ózi handygyn elden asyrsa da, basynda bir qaiqy bolypty. Bir balanyń joqtygynan han alty áiel alypty. Alty áiel alsa da bala kórmepti. Bir kúni han otyryp elin jınap bata alyp, qajyga barmaq bolypty. Sol oımen halqyn jınatyp, aq bata alyp qajyga júredi.

Han birneshe kúndeı jol júrip, Alataı degen taıga kelip túneıdi. Túnde kózi uıqyga ilinip ketse, túsinde úsh peri adam bolyp kelip: "Han basyńdy kóter, qolyńdy jaı, Qudai senin tileyinde beredi, eline qait, bargannan keıin bir áielin ekiqabat bolady!"- deıdi de gayıp bolady.

Han uıqydan basyn kóterip alsa, eshkim joq. Sonymen han, eline qaitady. Eline kelip, arada birneshe aı ótkennen keıin eń kenje áieli júkti bolyp, bir ul tabady. Han uldyń atyn Pyraq qoiady.

Pyraq on-on úsh jasar bala bolyp jaqsy-jamandy ajyratatyn bolady. Han Pyraqty atqa mindireıin dep, qol astyndaıy halqyn jınatyp, úlken toı istemek bolady. Barlyq toıga kerekti nárselerdi dairalap, halqyna habar beredi jáne alys jerde eki dosy bar eken, oıan da habar beredi. Dosy atpenkelıge alys bolgan soń, bir aıash at istetedi. Ol aıash attyń oń qulaıgyn burasa - ushatyn, sol qulaıgyn burasa-qonатыn bolady. Soıan algi dosy minip, ushyp kelip, joıarydan túse qalady. Alystan kelgen meıman dep, úge kirgizip alady.

Bir ýaqytta oınap júrgen Pyraq: "Jany joq aıash atqa qalaı minip keldi?"- dep tamasha kórip, aıaıgyn ústine salyp, oń qulaıgyn burap jiberse, aıash at aspanıa usha jóneledi. Halyq dereıy Qasym hanga habar beredi. Han shyıgyp qarasa, bala aspandaıy ala bultqa aralasyp kórinbei ketedi.

Han baladan aırylyp, jinalıgan halqyn tarqatady. Pyraq oıga qalady: "Áke-sheshem jáne elimnen aırylydym. Attyń sol qulaıgyn burayın, bir ólim goı" dep aıash attyń sol qulaıgyn burasa, bir qalanyń shetine túsedı.

Aıash atty sol aradaıy belgili bir úlken tastyń astyna tyıgyp, jaraıy qalaıa keledi. Bir úlken qoraıa kelse, qoranyń ortasynda sham janyp tur eken. Shamnyń janyna barsa, bir kempir kelip: "Áı, balam, tın ishinde ne qylyp júrgen balasyń?"-dep aty-jónin surap, úıine aparyp tamaq beredi. Tamaq beredi de: "Balam, sen bul jaqqa bir jamanshylyq bolyp kelip qalypsyń. Endi sen maıan bala bolıgyn!"-deıdi.

27-BURAK

Geçmişte müslüman olan Kasım adında bir han olmuş. Han hanlığı çok iyi yönetse de başında bir kaygısı varmış. Han, çocuıu olmayınca altı kadınla evlenmiş. Altı kadınla evlenmesine rağmen çocuıu olmamış. Bir gün han kavmini toplayıp dua alıp hacca gitmek istemiş. Bu düşüncesiyle halkını toplayıp onlardan iyi dilekler alıp hacca gitmiş. Han birkaç gün yolda yürüyüp Alatau daıında gecelemeıe karar vermiş. Gece yarısı uykuya dalınca rüyasında üç peri insan kılııında gelip şöyle demiş: "Han başını kaldır, elini aç, Allah dileıini yerine getirecek, yurduna dön, evine gelince bir karın hamile kalacak"-diyerek kaybolmuş. Han uykudan başını kaldırdııında orada kimse yokmuş. Böylece han ülkesine dönmüş. Eve döndükten birkaç ay sonra en genç karısı hamile kalmış ve bir oılu olmuş. Han, oııluna Burak adını vermiş. Burak, on ya da on üç yaşıında iyi ve kötüyı farkedebilen bir çocuk olarak büyümüş. Han Burak'ı ata bindirmek için adamlarını toplamaya ve büyük bir ziyafet vermeye karar vermiş. Düıün için gerekli olan her şeyi hazırlayarak halkı bilgilendirmişler. Ayrıca uzaktaki iki arkadaşına da haber yollamış. Arkadaşı atla gelmek mümkün olmadığı için tahtadan bir at yapmış. Tahta atın sağ kulaıını çevirse uçar, sol kulaıını çevirse konarmış. Bu ata arkadaşı binip gelerek,yukarıdan aşağı inivermiş. Uzaktan gelen misafir olarak onu eve götürmüş. Aynı zamanda oyun oynayan Burak:"Cansız tahta ata nasıl binip geldi" diye merakla bakarken tahta atın üstüne binip sağ kulaıını çevirivermiş. Tahta at gökyüzüne uçmuş. İnsanlar derhal hana bildirmişler. Han dışarı çıkınca çocuk bulutların arasında gözden kaybolmuş. Han çocuıundan ayrılınca toplanmış halkı daııtmış. Burak düşünür: "Anne babamdan ve yurumdan ayrıldım. Atın sol kulaıını çevireyim" diye tahta aııacın sol kulaıınıçevirse bir şehrin kenarına konmuş. Tahta aııacı şuradaki büyük kayanın altına saklayarak şehre yaya gitmiş. Büyük bir ahıra gelmiş, ahırın ortasında ışıık yanıp duruyormuş. O muma yaklaşıncıa bir yaşııı kadın gelip "Oıılum, gecenin bir yarısı ne yapıyorsun? diye adını sorarak evine götürüp yemek vermiş. Yemek verirken "Oıılum buraya kötölülle gelmişsin, sen bana oııl olur musun?" diye sormuş. Burak: "Olayım" demiş. Onu yataıa yatırmış Tan aııarınca yaşııı kadın çocuıa yemek vermiş, ona para vererek pazara gidip iyi vakit geçirmesini için göndermiş. Burak

Pyraq: "Bolayn", - deidi. Sonymen tósek salyp berip, jatqyzady.

Taň atady. Kempir balanyň tamağyn berip, qolyna aqsha berip, "Bazarğa baryp, tamasha qylyp kel" dep jiberedi. Pyraq bazarğa baryp, aralap kele jatsa, bir sulý bala samaýyr qainatyp, shai satyp otyr eken. Pyraq álgi balanyň aty-jónin suraıdy. Bala bastan-ataq jayyn aıtady. "Men de sendei bir hannyn balasy edim, bir hannyn qyzyna gashyq bolyp, sodan osy jerge kelip shai satyp otyrmyn", - deidi bala. Pyraq: "Sen gashyq bolsañ, sol qyzdy izdep barmaı, munda shai satyp otyryñ qalaı?"-deidi. Sonda samaýyrshy bala: "Meniñ gashyq bolğan qyzym janynda qyryq nókeri bar, osy dúkenniñ basynda otyr", - dep qyzdy syrtynan Pyraqqa kórsetedi.

Pyraq qyzdyň turgan jerin anyq bilip, úine ketip qalady. Keshke Pyraq kempirdi uıyqtatyp tastap, balağy tyğyp ketken agash atyn alyp minip, han qyzynyň úine baryp, agash atyn qoıa salyp, esikten qarasa, qyryq nókerimen han qyzy da uıyqtap qalğan eken. Úige kirip, uıyqtap jatqan han qyzynyň betine aq shái oramaldy on eki qabattap jaýyp, súip alyp úine qatyp baryp jatyp qalady. Erteñine hannyn qyzynyň kútýshileri qyzdy kúndegidei ólshese, salmağy bir mysqal kúndegidep artyp qalypty. Ony hanga bildirip, han buıyq qylypty: "Esigine, boıaý jağyp qoi, kimde-kim kelip júirse, erteñ málim bolady. Kiimi boıaý bolğan adamdy darğa asyp jibergin!"- deidi. Hannyn jarlyğy boıynsha ýázirleri esigine boıaý jağyp qoiady. Pyraq tünde tağy kelip qarasa, qyzdar tağy uıyqtap qalğan eken, betine oramal qoiyp súip alady da úine qatyp ketedi. Sol kúni beisenbi eken. Erteñgi namazğa barmaq bolyp, erterek turyp, bir sýga baryp, dáret alyp otyryp, ústi-basynyň boıaý bolyp qalgany kóredi. Sútip otyrganda, bir dıyana keledi. Pyraq barlyq kiimin sol dıyanağa berip, úine baryp jatady.

Kútýshisi kelip, qyzdy ólshese, tağy da eki-úsh mysqal aýyrlap qalypty. Han estip, qaharlanyp, dereý jan-jaqqa jasaýyl shaptyryp qaratady. Bir jasaýyl namazğa jinalğan adamdarğa barsa, balağy boıaý jağylğan kiimdi kiip turgan bir dıyanany kóredi. Kóre salyp: "Sen ekensiñ goı!"dep, ondaı-mundaı sózin tyndamai, darğa astyradı.

Sol kúni kelip júrgen kim ekenin bilein dep, barlyq qyryq qyzdy uıyqtatyp tastap, hannyn qyzy ózi oıaý jatady.

Pyraq kúndegisindei baryp betinen súie bergende, qolynan ustai alady. Sútip,

pazara doğru yürürken yakışıklı bir çocuk semaver kaynatıyor ve çay satıyormuş. Burak çocuğun adını sormuş. Çocuk tüm hikayesini anlatmış: "Ben de senin gibi bir hanın oğluydum, bir hanın kızına aşık oldum şimdi de burada çay satmaktayım", demiş. Burak: "Eğer aşıkсан, neden gidip o kızı aramıyorsun, neden burada çay satıyorsun?" diye sormuş. Sonra semaverci: "Benim aşık olduğum kızın kırk bekçisi var ve onlar bu dükkanın başında oturuyorlar" diye kızı Burak'a göstermiş. Burak kızın durduğu yeri öğrenip evine dönmüş. Akşam, Burak yaşlı kadını uykuda bırakıp gizlediği tahta ata binerek, prensesin evine gidmiş. Tahta atını koyup, kapıdan baktığında prenses ve kırk hizmetçisi uykuya dalmışmış. Eve girip uyuyan prensesin yüzünü on iki katlı beyaz ipek mendille örtüp öpmüş, sonra da evine gidip yatıp uyumuş.

Ertesi günü hanın bekçileri kızı her zamanki gibi tartsa kızın ağırlığı bir misli fazlaymış. Hana bildirmişler ve han: "Kapıyı boya ile boyayın, kim girmişse yarın belli olur. Elbisesi boyanan adam darağacına asılsın!"-demiş. Han'ın emriyle vezirleri kapıyı boyamışlar. Burak gece döndüğünde kızlar yine uyuyakalmış, yüzüne bir mendil örtmüş, öpmüş ve evine gitmiş. Bu Perşembe günümüş. Sabah namazını kılmak için erkenden kalkmış ve abdest alırken üstünün boya olduğunu görmüş. Böyle otururken bir menzub gelmiş. Burak tüm kıyafetlerini menzuba vererek evine gidip yatmış. Kızın hizmetçisi gelip kızı tarttığında yine iki üç miskal daha ağırlaşmıştı. Han bunu duyunca sinirlenerek hemen her tarafa askerleri gönderip suçluyu aratmış. Bir asker namaz kılmak için toplananların yanına gittiğinde, aynı boyalı elbiseleri giymiş bir menzubu görmüş. Onu görünce, "Sen mişsin!" diyerek menzubun sözlerini dinlemeden darağacına asmışlar. O gün kimin geldiğini öğrenmek için kırk kızın tamamı uyutup hanın kızı kendisi uyanık kalmış.

Burak her zamanki gibi gidip yüzünden öpecekken Burak'ın elinden tutmuş. Burak'ın adını sormuş ve Burak ona başından geçirdiği olayı anlatmış. Kız Burak'a aşık olmuş. -Yarın da gel. Babamın hazinesinden at başı gibi altın, koyun başı gibi gümüş para alacağım ve ikimiz kaçalım!- diye söz vermiş. Sabaha kadar orada kalmış. Burak gündüz evdeyken gece söz verdiği gibi geldiğinde her şey hazırmış. Kız hazinesiyle tahta ata bindirilerek uçup gitmişler. Uçarken konacağı yeri belli olduktan sonra büyük bir şehire inmişler.

Pyraqtyň aty-jónin suraıdy, Pyraq bastan ótken isterdiň bárin artady. Qyz balağa gashyq bolady.

-Sen erteň de kel. Men ákemniň qazynasynan at basyndai altyn, qoi basyndai kúmis dildá alayn, ekeýmiz qashayq! - dep sóz beredi. Taň atqansha sol arada bolyp, úine qatyp keledi.

Pyraq kúndiz úinde bolyp, tünde ýáde boıynsha kelse, barlygy daıar bolgan eken. Qyzdy dúmiesimen agash atqa mingizip alyp, ekeýi ushyp ketedi. Ushyp otyryp bir jerge kelip qonsa, bir úlken qala eken. Sol qalada turamyz dep, qaladan bir úı tabady. Ol úge kúnine úsh dildá berip, turatyn bolady. Arada úsh-tórt kún ótedi. Pyraq sol qalanyň hanymen tanyşyğa kónil berip, baıagy áeline aqyl salady. Áeli Pyraqtyň kónilin qımarı: "Merliň, búgin shaqyr!" deidi.

Pyraq shaqyryp keledi. Áeli neshe túrli tağam istep handy ábden kútedi. Pyraq handy dos qylyp, janyp turgan shamdy óshirip, tartýga bir tabaq dildani hannyň aldyna qoıyp edi, qaraňgy úı jaryq bolyp ketedi.

Úinen han dildá alyp shyqqanyn kórip qalyp, qalanyň qaraqshylary el tegis uıyqtağan kezde, Pyraqtyň úine kirip, barlyq dildá, aqshalaryn urlap ketedi. Barlyq aqshasynan aıyrylgan Pyraq: "Qalai kún kóremiz!" - dep jylap otyrady. Pyraqtyň áeli diýanağa berem dep, tereze túbine jeti tıyn altyn qoıgan eken, sol aqsha esine túsip qarasa, aqsha ornında tur eken. Áeli aqshany alyp Pyraqqa: "Janym, jylama, myna jeti tıynga bazarğa baryp kelgeninshe jibek alyp kel!" - deidi.

Pyraq bazarğa baryp, jibek alyp keledi. Hannyň qyzy jibekten dereý kilem toqyp, kilemniň ortasyna óziniň sýretin basyp Pyraqqa beredi. "Aparyp saıdagý laıga malyp, silkip-silkip jiberseň, jarqyrp ketedi. Bazarğa alyp bar, on bes somnan kem satpa, aqshasyna tağy da jibek alyp kel!" - deidi. Pyraq kilemdi aparyp, laıga malyp, silkip-silkip jiberip edi, kilem jarqyrp shyga keldi. Bir qashqarlyq on bes dildaga alyp, tağy úsh kilemdik aqsha berdi. Pyraq on bes dildaga jibek alyp, qalğan pulyn áeline beredi. Áeli jibekten tağy kilem toqyp, aqsha alğan qashqarlyqqa aparyp beredi. Algi qashqarlyq kilemdegi sýretke gashyq bolyp, Pyraqqa: "Men sizden oqysam bola ma!" - deidi.

Pyraq: "Bolady, oqysañ, erteň meniň úime kele goı!" - dep ketip qalady.

Erteňine qashqarlyq úine baryp, kire bergende Pyraqtyň áelin kórip talyp qalady. Ony

Şehirde yaşamak için bir ev bulmuşlar. Bu ev için her gün üç gümüş para ödeyerek yaşamaya başlamışlar. Aradan üç dört gün geçmiş. Burak, şehrin hanıyla tanışmak istemiş ve bu konuda karısına danışmış. Karısı Burak'ı kırmamak için: "Tamam, bugün davet et! demiş. Burak hanı evine davet etmiş. Karısı çok yemek yaparak hanı iyi ağırlamış. Burak, han ile arkadaş olmuş. Işığı söndürerek hanın önüne hediye olarak bir tabak gümüş parayı koymuş ve karanlık ev aydınlanıvermiş. Han'ı Burak evinden gümüş parayla çıkardığını görünce şehrin soyguncuları halk uyuduğu zaman Burak'ın evine girip tüm gümüş parasını çalıp gitmişler. Bütün parasını kaybeden Burak ağlayarak: "Bundan böyle nasıl geçinirsiniz?" - demiş. Burak'ın karısı menzuba vermek için pencerenin altına yedi kuruş altın koymuştu ve bu parayı hatırladığında paranın yerinde olduğunu görmüş. Karısı parayı alarak Burak'a, "Canım, ağlama, bu yedi paraya pazara gidip ipek getir!" demiş. Burak pazara giderek ipek getirmiş. Hanın kızı hemen ipekten bir kilim dokumuş, resmini halının ortasına bastırarak Burak'a vermiş. "Vadideki çamurlu suya batırıp alıp silkelsen parlayıverir. Pazara götür, on beş paradan indirmeden sat, para karşılığında yine ipek getir!" - demiş. Burak kilimi çamura daldırarak silkelemiş halı daha da parlamış. Bir Kaşgarlı on beş paraya alıp üç kilimin parasını daha vermiş. Burak on beş paraya ipek almış, paranın geri kalanını karısına vermiş. Karısı ipekten kilim dokumuş ve onu parasını aldığı Kaşgarlı'ya götürmüştü. Bu Kaşgarlı kilimdeki kızın resmine aşık olmuş ve Burak'a "Senden okumayı öğrenebilir miyim?" demiş. Burak: "Tamam, okumak istersen yarın evime gel!" demiş. Ertesi günü Kaşgarlı onun evine girer girmez Burak'ın karısını görünce kendinden geçmişti. Bunu karısı hissetmiş, ancak Burak'a belli etmemiş. Kaşgarlı'ya: "Neden bayıldın?" diye sormuş. Kaşgarlı: "Sara hastalığım var" diye cevap vermiş. Kaşgarlı Burak'tan ders almış, giderken Burak'a "Karınızla evime misafirlige gelin" diye evine davet etmiş. Ertesi günü Burak karısına: "Gidelim" dediğinde, karısı: "Gitmem" diye cevap vermiş. Burak: "Davet edilen yere gitmemiz lazımdır", - demiş. Karısı Burak'la gitmediği için tek başına gitmiş. Kaşgarlı Burak'a içki içtirip sarhoş ederek bir eve götürüp oraya bırakmış. Elindeki altın yüzüğü alıp Burak'ın karısına götürmesi için bir yiğite vererek: "Bu altın yüzüğü gösterip Burak çağırıyor desenez karısı

Pyraqtyn áieli sezedi, biraq kúeýine sezdirmeidi. Pyraq qashqarlyqtan: -Nege talyp qaldyńyz?-dep suraıdy. Qashqarlyq: "Qorianshyǵym bar edi", - dep jaýap beredi.

Qashqarlyq Pyraqtan biraz sabaq alyp, keterinde Pyraqqa: "Áelińizben meniń úime meımandyqqa kelińiz", -dep shaqyrady. Erteńine Pyraq áeline: "Júrigin", - dese áeli: "Barmamyz", -deidi. Pyraq shaqyrǵan jerge baramyz dep bolmady. Aqyry áeli barmaǵan soń, Pyraq ózi ketedi. Qashqarlyq Pyraqqa ishkilik ishkip, mas qylyp, bir tamǵa aparyp tastaıdy da, qolyndaǵy altyn saqınasyn alyp, Pyraqtyn áeline bir jigitti jiberedi. "Myna altyn saqınany kórsetip, Pyraq shaqyryp jatyr deseń, áeli keledi", -dep tapsyrady jigitte.

Áiel altyn saqınany kórgennen-aq, bir páleniń bolǵanyń sezedi, jigitte bildirmei bir qanjar alyp, qashqarlyqtyn úime keledi. Úige kire, bergende, jigitter jabylyp, áieldi Pyraq jatqan tamǵa kirgizip jiberedi. Áiel tamǵa kirip barsa, qarańǵy tamda Pyraq jatyr. Dereý qanjarymen tamnyń bir jerin tesip, Pyraqty shyǵaryp, endi ózi shyǵaıyn dep jatqanda qaraýyldar kórip qoıyp, áieldi ustap alady. Aırylarda áieli Pyraqqa: "Sen endi túsindi ózgeret te, nan satqyn", -dep, aqyl aıtady. Qyz jalǵyz ózi bir tamda qamaıda jata beredi. Áyqat berse, ishpeidi.

Sútıpti, arada úsh kún ótkennen keiın, qyz tamnyń terezesinen qarap otyrsa, nan satyp júrgen Pyraqty kóredi. Qyz bir jigitti shaqyryp alyp, qolyna hat jazyp berip: "Mynaı hatty aparyp berseń, anaı satýshy nan beredi", -dep Pyraqqa jiberedi. Pyraq hatty alyp, nandy berip jiberip, endi hatqa qarasa: "Búgin túnde tamyr bolǵan hannyn eki atyn, eki qylyshyn surap alyp, terezeniń tusyna kelip turǵyn!" -depti.

Pyraq hanǵa barsh eki at, eki qylysh surap alyp, túnde tamnyń túbine kelip turǵanda uıyqtap qalady. Pyraq uıyqtap jatqanda adam jutatyn bir jalmaıyz kelip, atqa minip, tura beredi.

Bir ýaqytta qyz terezeden sekirip túsip, atqa minip, jalmaıyzdy Pyraq eken dep júre beredi. Tań atqan soń qarasa, jáń kelgen bir qara jigitt qasynda keledi. Álgi jigitte syr bermei: "Qaıda baramyz?" - deidi.

Jigit: "Júre bergin", - dep erтип bir úlken qoraǵa alyp barady. Mal qamaǵan bir qorany kórsetip bolyp, ekinshi qoraǵa barsa, tolǵan kógendep tastaǵan adamdy kóredi.

Odan shyǵyp dalada turǵandardy kórsetedi.

gelir", diye emretmiş.

Kadın altın yüzüǵü görür görmez bir şey olduǵunu anlamış, yiǵide belli etmeden bir hançeri yanına alıp Kaşgarlı'nın evine gelmiş. Eve girdiklerinde yiǵitler birden kadını kapıp Burak'ın yattıǵı karanlık odaya atmışlar. Kadın odaya girdiǵinde Burak karanlık evde yatıyormuş. Hemen odanın bir yerini hançerle delip Burak'ı çıkarmış ve tam kendisi çıkmak üzereyken bekçiler onu görerek yakalamışlar. Ayrılrken karısı Burak'a tavsiyede bulunmuş: "Şimdi rengini deǵıstir ve ekmek sat. "Kadın tek başına evde yalnız hapiste kalır. Yemek verdiǵinde yemez.

Sonra, üç gün geçtikten sonra kız pencereden dışarı bakınca ekmek satmakta olan Burak'ı görmüş. Kız bir adamı aramış, onun eline bir mektup yazıp vererek: "Bu mektubu götürürsen o satıcı size ekmek verir", demiş ve Burak'ın yanına göndermiş. Burak mektubu alınca ekmeǵi vermiş. Burak mektubu alıp ekmeǵi verip mektubu okusa: "Bugün gecede handan iki atını iki kılıcını isteyip al, pencerenin karşısına gel!-demiş. Burak hana gidip iki at iki kılıç isteyip geceleyin evin dibine geldiǵinde uyuyakalmış. Burak uyurken insan yutan bir cadı ata binmiş. Kız da pencereden atlayıp ata binince, cadıyı Burak sanıp yürümeye devam etmiş.

Tan aǵarınca baksa irice bir zenci adamın yanına geldiǵini görmüş. O adama heyecanını belli etmeden "Nereye gidiyoruz?"- diye sormuş. Adam: "Hadi gidelim"diyerek onu büyük bir ahıra götürmüş. Ahırlardan birini gösterdikten sonra diǵer ahıra gitmişve bağlanmış adamı görmüş. Oradan çıkıp dışarıda duran insanları göstermiş. Sanki bilmiyormuş gibi "Bu ne?" diye sormuş. "Bu insanları öldüren dar aǵacı" demiş. "Bunda nasıl asılır?" diye şaşırmış. "Bilmiyorsan beni asıp dene" demiş.

Bu sırada adam giysini çıkarıp boynuna bir ipi geçirip: " Kıza bırak dediǵimde bırak"-diye öǵütlemiş. Kız: "Tamam"- diye adamı dar aǵacında asmış. Adamı dar aǵacında bırakıp bağlayıp adamın giysilerini giyip ahırdaki baǵlı adamı serbest bırakıp kendisi Kökek şehrine gidip erkek kılıǵında dolaşmaya başlamış. Bir gün halk toplanarak ölen hanın yerine başka ülkeden gelen yakışıklı, iyi huylu, zeki bir delikanlıyı seçmiş. "Han oldun, artık hanın karısını almalısın" diye hanın karısıyla evlendirilmiş. Hanlık yaparken karısına, "Kırk gün bana yaklaşma" demiş. Sonra kendi resmini bastırarak oturduǵu evin kapısına

Qyz bilmegensip: "Bul nemene?"- deidi. "Bul adamdy tartyp óltiretin dar" deidi. "Oǵan qalaı tartyp óltiredi?"-dep tańdanady. "Bilmeseńiz meni tartyp kóriniz", - deidi. Sol arada jalmaýyz kiimin sheship, moynyna arqan salyp turyp: "Qoia ber degende qoia bergin", -deidi. Qyz: "Bolady", - dep jalmaýyzdy darǵa tartady. Jalmaýyz qoia ber degende de qoia bermeı, asyp bailap tastap, jalmaýyzdyń kiimin erkekshe kiip alyp, baryp qoradaǵy kógendeyli adamdardy bosatyp, ózi júrip otyryp Kókek degen qalaǵa baryp, erkek bolyp tura beredi. Bir kúni el jıylıp, basqa jaqtan kelgen súkimdi, minezi jaqsy, aqyldy jigitti ólgen hannıń ornyna han saılaıdy. "Han boldyń, endi hannıń áielin al", -dep áielin neke qylyp qosady. Han bolyp qyzmet etip júrip, áieline "Qyryq kúndeı maǵan jaqyndama", - deidi. Sútip, óziniń syretin bastyryp, otyrǵan tamnyń esigine japsyryp qoiady. "Kimde-kim kelip osy syretti surasa, maǵan aıdap kel?"- deidi. Bir kúni qarap tursa, bir qara jigiti kelip, syretti súie beredi. Jigitti dereý hanǵa aıdap keledi. Ony darǵa astyryp jiberedi, ol baıaǵy jalmaýyz eken. Arada neshe kún ótkennen keiın taǵy bireý kelip, syretti qushaqtap jatqan jerinen jasaýyl aıdap, hanǵa ákeledi. Han or qazdyryp, onyń ishine jylan, taǵy basqa túrli baqa-shaıandy toltyryp, jańaǵy adamdy ishine tastaıdy. Ol qashqarlyq eken. Hannıń alǵan áieline qylǵan ýádesine eki kún qalyp, Pyraqtyń keletin jolyna qarap otyrady. Adam kelmeı kesh bolyp qalyp, jataıyn dese bir jasaýyl bir jaman kiimdi músápirdi aıdap kelip hanǵa bildiredi. Han qarasa, baıaǵy Pyraq. Sol arada han qushaqtasyp kórisip, kiim kiindirip, erteńinde elin jınap, bastarynan ótken isterin aıtady. Sol arada ana áieldi de Pyraqqa qosyp, Pyraq eki áieldi alyp, eline qatyp, ákesin, elin aman kórip, muratyna jetedi.	yapıstırmaı. "Eǵer biri gelip bu resmi isterse bana getirilsin",- demiş. Bir gün zenci bir adam gelerek resmi öpmüş. Genç adam hemen hana götürülmüş. Hemen dar ağacına asmışlar. Bu onu kaçırın zenci adam imiş. Aradan birkaç gün geçtikten sonra bir başkası gelip resmi kucaklarken bekçileronu hana getirmişler. Han bir çukur kazdırmış, içini yılanlar ve kurbağalarla doldurarak yeni gelen adamı içeri atmış. Bu Kaşgarlı imiş. Hanın karısına verdiği sözün süresinin bitmesine iki gün kala Burak'ın geleceği yola bakmış. Adam gelmemiş geç olup tam yatacakken bir bekçi kötü elbiseli bir zavallıyı hana yanına getirmiş. Han baktığında kocası Burak'ı tanımış. Bu sırada han onunla kucaklaşıp selamlaşıp, temiz giyim giydirmiş. Ertesi günü adamlarını toplayarak başlarından geçirdiklerini onlara anlatmış. Bu arada hanın karısı da Burakla evlenmiş. Burak iki karısını alıp ana vatanına dönmüş, babasına ve ülkesine gelerek amacına ulaşmış.

28-ALDAR KÖSE MEN DOSY

Bir sapar Aldar kösege bir sarań baı kelip, dos bolypty. Sol ýaqyttaǵy hannýń óte sulý qyzy bar eken, kórem degen adam árbir kórgenine myń tillá berip, kóredi eken. Álgı sarań baı sol hannýń qyzyn kórýge kónili ketip, dosyna aıtypty:

"Meni ertip baryp, maǵan hannýń qyzyn kórset", - dep. Aldar köse dosyna:

-Jaqsy, kórseteiin, ol qyzdy kórgen adam árbir kórgenine myń tillá berip kórýshi edi, men sizge bir tıynsyz kórseteiin, - depti. Dosynan surapty:

-Sen maǵan kázir eki teńge ber, men keiın bereiın", - depti.

Baı:

-Maqul, keiın berseń, bereiın", -dep, eki teńgeni berip, ekeýi hannýń qyzy jaqqa kele jatyp, jolda bir qoi jayıp júrgen qoıshyǵa jolyǵady. Aldar köse qoıshyǵa aıtty:

-Men eki teńge bereiın, sen maǵan bir jaman laq ber, - dep, qoıshy bala "maqul" dep, bir laq ákep beripti. Sonan soń Aldar köse aıtady:

-Shyraǵym, qoıshy, sen myna eki teńgeni de, laqty da alyp, maǵan bir aryqtaý toqty ber, - dedi.

Ol baıǵus qoıshy oilaıdy: teńge de, laq ta meniki bolsa, paıda ǵoi dep, ony alyp, bir toqty ákep beredi. Köse taǵy aıtty:

-Qaraǵym, endi bylai bolsyn, sen, mine, teńgeni de, laqty da hám toqtyny da al, maǵan bir eshki ber, -dep. Muny estip, aqymaq qoıshy bárin alsam, baıyp ketemin ǵoi dep, anasynan týǵandaı qıanyp, bir eshki alyp kelip berdi. Aqyry, osy aldaımen bir úlken qoiyn alyp, ketip qaldy. Ekeýi qoidy alyp, qyzdyn áylynyń aldynda bir ózen bar edi, soǵan baryp, qos salyp otyrǵan eken. Han qyzynyń kúni sýǵa kelse, eki adam otyr. -Qaidan júrsińder, ne qylyp otyrsyńdar? - dep surady.

Aldar köse aıtty:

-Biz kókten túsken adambyz, - dep. Kún qatyp baryp, hannýń qyzyna aıtady:

-Sondaı adamdar otyr, -dep. Hannýń qyzy bulardy kórmek bolyp, malailarymen kelip, jaqyndaǵanda Aldar köse dosyna aıtady:

-Jaqsylap kórip al, - dep, ol biraz turyp, ketip qaldy.

Baıaǵy kún taǵy bir sýǵa kelgende bulardyń bir qoidy baltalap jatqanyn kóredi. Ol kúni bulardan "Ne qylyp jatırsyńdar?" - dep surady. Bular "soıamyz" dedi. Kún júgirip baryp, han qyzyna aıtty.

28-ALDAR KÖSE VE ARKADAŞI

Bir sefer Aldar Köse zengin biriyle arkadaşılk etmiş. O zamanlar Han'ın çokgüzel bir kızı varmış,görmek isteyen her görmek için bin altın vererek görürmüş. Cimrive zengin arkadaşı da Han'ın kızını görmek istemiş ve arkadaşı Köse'ye :”Beni götürve Han'ın kızını göster bana” ,-demiş. Aldar Köse arkadaşına: -Tamam ,göstereyim,kızı görmek isteyen her görmesine bin altın veriyordu,ben size bedava göstereyim,-demiş ve arkadaşına sormuş: -Sen bana şimdi iki tengever,sonra geri veririm,-demiş. Zengin arkadaşı :
-Olur,sonra vereceksen vereyim,-diyerek iki tengevermiş. İkisi Han'ın kızının olduğu tarafa gelirken yolda bir çobana rastlamış. Aldar Köse çobana:

-Ben sana iki tenge vereyim sen bana kötü bir oğlak ver,-demiş. Çobanın da oluruna gitmiş ,getirip vermiş oğlağı. Biraz vakit geçince Aldar Köse:

-Canım çobanım,sen bu 2 tengeyi de oğlağı da al bana bir zayıf toklu ver,-demiş. Biçare çoban içinden tengede,oğlak ta benim olur sevinciyle,onları alıp yerine bir tokluvermiş. Biraz vakit geçince Köse yine:

-Evladım,şimdi şöyle yapalım,butengeyide,oğlağıda,bir de tokluyu da al ,bana bir keçi ver,-demiş.

Aptal çoban hepsini alsam zengin olurum diyerek ,yeni doğmuş bebek gibi sevinerek bir keçiyi getirip vermiş. En sonunda çobanı kandırarakbüyük bir koyunu alarak gitmiş. İkisi koyunla birlikte kızın köyünün önündeki gölün kıyısına gelmişler. Orada geçici bir baraka yapmışlar. Günün birinde Han kızının hizmetçilerinden biri göl kenarına gelmiş. iki adamı görmüş :

-Nerelerdensiniz?Ne yapıyorsunuz ?-diye sormuş. Aldar Köse:

-Biz gökten inmiş insanlarız,-demiş. Bunları duyan hizmetçiHan'ın kızına gitmiş ve gölün kenarında oturan insanları anlatmış. Han'ın kızı merak etmiş ,görmek istemiş. Hizmetçileriyle birlikte gölün kenarındaki insanlara bakmaya gelmiş. O arada yaklaşan kızı görenAldar Köse arkadaşına:

-İyice bak,-demiş. Han'ın kızı biraz durmuş ve gerigitmiş. Günlerden bir gün yine hizmetçi gölkenarına gelmiş ve bunları bu sefer bir koyunu baltayla keserken görmüş. Hizmetçi onlara ne yaptıklarını sorunca, koyunu baltayla kestiklerini söylemişler. Hizmetçi koşarak Han'ın kızının yanınavarmış , gölün kenarındaki insanların

-Baraǵy adamdar qoi soıǵdy bilmeidi eken, bir qoidy soıamyz dep, baltalap jatyr, - dedi. Sonda hannyń qyzy taǵy kelip, tamasha qylyp turǵanda, bular taǵy kórip aldy. Han qyzy kúńine aıtyp, olarǵa baryp, soıǵdy úret dep, kúńdi jiberip, úretdi. Bular úıine barǵan soń, han qyzy kúńdi taǵy jiberdi.

"Bilip kel, ne qylyp jatyr eken" dep. Ol kún kelse, oshaq qazyp, etti oshaqqa salyp, ústine sý qııyp, betine qazan tónkerip, ot jaǵyp jatyr eken, kún kelip, taǵy surady:

- Ne qylyp jatyrsyzdar? Bular:

- Pisireik dep jatyrmyz, -depti. Kún qatyp baryp, han qyzyna aıtyp, olardy ertip kelip, astyna ot jaǵyp, etti qazanǵa salyp, pisirýdi úretti. Bul kelgende, tipti, anyqtap kórip alypty.

Birazdan keın kún taǵy qatyp aınalyp kelse, bular qazannan etti alyp, ol jaǵyna bir tıgizip, bul jaǵyna bir tıgizip otyr eken. Kún "Ne qylyp otyrsyzdar?" dese, "Jegenimiz de osyndai", - depti. Han qyzyn ertip ákelip, endi bularǵa tamaq jeýdi úretti.

Endi kesh bolǵan soń, "Bular alys jerden kelgen meıman eken", -dep han qyzy, sarayına alyp kelip, konaq qylyp, qondyrypty. Tünde ekeýine bir ońasha tamǵa tósek salyp jatqyzsa, bular aıaǵynan ózderin joǵary asyp, bastaryn tómen salbyratyp, asylyp tur. Han qyzy men kún kelip, bularǵa

"Neǵyp asylyp jatyrsyńdar?" dese, "Ózimizdiń jatysymyz osyndai", -depti. Sonan soń bularǵa qyzdardyń jany ashyp, kún Aldar kóseni, han qyzy bai-patshany qoiyndaryna alyp jatyp. Túnimen qyzdyń qoınynda jatyp, kónili bitip, erteńine aýylına qatyp.

Jolda kele jatyp, bai Aldar kósege: "Eki teńgemdi ber", -dep surapty. Aldar kóse:

-Maqul, berein, tura tur. Ázir janymda pul joq, -depti. Sonan soń bai-patsha eki-úsh künde pulymdy ber dep, kele bergen soń, bir kúni taǵy kele jatqanda qatynyna aıtypty:

-Anaý meniń dosym kele jatyr pulyn surap, men ótirik aýyraıyn, ol kelip, meni surasa, "Aýyryp jatyr" [dep ait] depti. Ol kelip, "Dosym qaıda"? dese, qatyny: "Aýyryp jatyr", -depti. Bai aýryynyń ótirik ekenin bilip, "dosymdy kórip, ólse, qolymnan jýyp, kómip qaitayn", - dep, úge kirip otyrtypty. Sonda Aldar kóse qatty aýrý adamǵa uqsap, birazdan keın ólgen adamdaı bolyp, kózin jumyp jatyp. Sonan soń dosy bir qazanǵa sýdy qainatyp, ábden ysytyp, "súegin ózim jýamyn" dep, jýǵanda kóseniń bir qabat terisi sypırylyp, kóldirep qalypty. Astyna sheńgel

yaptıklarını:

-Deminki insanlar koyun kesmeyi bilmiyorlar ,koyunu kesiyoruz diye baltalıyorlar,-demiş. Han'ın kızı yine gelmiş gölün kıyısına onları izlemeye. Bunlar yine Han'ın kızına bakmışlar . Han kızı hizmetçisini onlara koyunun nasıl kesildiğini öğretmesi için yanlarına yollamış. Belli bir vakit geçince Han kızı hizmetçisini yine göl kenarına yollamış. Hizmetçi gelmiş ve ne görsün; toprağı kazmışlar,kazdığı çukuruniçinede eti koymuşlar,üstünü de kazanla kapatarakateşle yakmaya çalışıyorlarmış.

-Ne yapıyorsunuz?-diye sormuş. Onlar da: -Pişirmeye çalışıyoruz ,-demişler. Hizmetçi Han kızının yanına geri dönmüş ve anlatmış. Han kızıyla birlikte hizmetçi gelerek eti kazana koymuş altını da yakarak pişirmeyi öğretmiş. Bu gelişinde Han'ın kızına iyice,dikkatlice bakmışlar.

Biraz vakit geçincehizmetçi yine gelmiş,bunlar eti tencereden çıkartırken bir bu tarafına bir öbür tarafına sürmüşler. Hizmetçi ne yaptıklarını sorunca da öyle yediklerini söylemişler. Hizmetçi yine Han kızıyla birlikte gelmiş ve nasıl yenmesi gerektiğini de öğretmiş. Akşam olunca da Han kızı misafir olarak AldarKösevearkadaşını saraya davet etmiş. Gece olunca da ikisine bir odada yatak sermişler. İkisi de ayaklarından kendilerini asıp kafalarını aşağı sarkıtmışlar. Niye böyle yattıklarını sorunca da öyle uyuduklarını söylemişler. Bunlara acıyarak hizmetçi yanına Aldar Köseyi,Han kızı da zengin arkadaşını alarak yataklarına yatmışlar. Geceyi Han kızının yanında geçiren arkadaşı gönlünü doyurmuş,sabahleyin de köyüne geri dönmüş. Geri dönüş yolunda arkadaşı Aldar Köse'den 2 tengesiniistemiş. Aldar Köse:

-Tamam vereceğim,fakat cebimde hiç para yok ,-demiş. Köye döndükten sonra da arkadaşı 2-3 günde bir Köse'nin evine parasını istemeye gelirmiş. Bir gün arkadaşı yine borcunu istemeyegelirken Köse hanımına :

-Yine dostum parasını istemeye geliyor,fakat sen benim hastalandığımı söyle,-demiş. Arkadaşı gelip Köse'nin nerededeolduğunu somuş ,hanımı da hastalandığını söylemiş. Arkadaşı yalanı anlamış:

-Arkadaşımı göreyim,ölürse de ellerimleyıkayıp gömeyim,-demiş. Bunları duyan Aldar Köse çok hasta gibi davranmış ve sonra da ölmüş numarası yapmış. Arkadaşı bir tencere su ısıtmış . Suyu kaynar vaziyete getirmişve "kemiklerini kendim

salğan eken, onyń tikenini etine kirip ketipti. Sótıp, aqyretke orap, aparyp, kómip qoıǵan jerinen kóse "tirilip", úıine qatyp kelipti.	yıkarım” demiş. Yıkarken bir kat derisi sıyrılmış. Köse’nin altına dikenliçalı koymuş, dikenleri etini parçalamış. Böylece kefenlenip gömülmüş yerinden Köse “dirilerek” geri evine dönmüş.

**29 ALDARDYŇ ÓGIZ SEMIRTKENI.
KERÝENBASYN EKI ALDAYÝ**

Bir kúni Aldar úlken qara jolmen sapar júrip kele jatyp, mal aıdaǵan úlken bir kerýenge kezdesedi. Aldar janyndan jortyp, ótip bara jatqanda kerýenbasy:

-Áı, jigitim, bosqa júrgenshe, mal tappaisyń ba? - deidi.

-Tabaıyn, - deidi Aldar.

- Olai bolsa, biz saǵan júz ógiz berelik. Sony qasymyzda jatyp, aıdap otyr. Osyǵan kónesin be? - deidi.

-Jaqsy, kónenin. Ógizderińdi aıtqandaryńdaı semirtip bereiin, -deidi Aldar.

Sótip, kerýenniń júz ógizin jayıǵa alady.

Ógizderin kerýendi janamalap aıdap, birneshe kún júrip otyrady.

- Bul jańyarlardy azyraq qatty aıdap, ishin bosatpasa bolmas, aýyrlap júre almaı keledi, - dep, bir kún ógizderdi tyshqaqtata aıdap, qýa jóneledi. Sol qýymen otyryp, kerýennen birneshe kúndik jerge ozyyp ketedi.

Bir jerge keledi de:

-Jyrymdap bergen maldy alǵan Aldardy kórgen ekensinder,-deidi de, ógizderdi mań daladaǵy bir qoraǵa qamap tastap, barlyǵynyń da quıyqtaryn kerýenniń júretin jolyndaǵy bir úlken batpaqqa ákelip, árqaısysyn ár jerge shanshady. Ózi batpaqtyń bir shetin qazýǵa kirisedi. Birneshe kúnnen keiin kerýenshiler keledi. Kelse, ógizderi joq. Aldardyń ózi batpaqty aınaldyryp qazyp jatyr.

-Aý, neǵyp jatyrsyń? Ógizder qaıda? - deidi kerýenbasy.

-Oı, ne qılasyń? Ógizder toıynyp, júnderi túlep, shóldegennen boı bermeı, myna batpaqqa kelip, túsip ketkeni. Batpaqtyń asty sý emes pe? Sol sýǵa tumsyqtary jetip, sý ishıp, shyqpai jatqany! Qandary keıip qalǵan eken, tipti, shyǵara almaı qoidym, - deidi.

Qanı, batpaqta ógiz túgil saıtan da joq qoi, - deidi kerýenbasy.

-Ana quıyqtaryn kórmeisin be, shoshayıp shyǵyp turǵan. Ógiz bolmasa, ol ne? - deidi Aldar.

-Al, ógiz ol bolsyn, óziń jerdi nege qazyp jatyrsyń?

-Ógizdi aıdap shyǵa almaǵasyn myna batpaqty qazyp, bir-birlep aıdap shyqpashy edim.

-Qoi, mynaıyń erikenniń ermegi! Sol batpaqty qazyp bolǵansha biz joldan qalyp jatamyz ba?-dep túse qalyp, kúshine sengen bir neme eken, júgirip baryp, bir quıyqty ustaı alady.

Oıbai, toqta! -dep, Aldar júgirip baryp, jibermeidi.

**29-ALDAR'IN ÖKÜZ BAKMASI VE
KERVANCIYI İKİ DEFA KANDIRMASI**

Günün birindeAldar uzun bir yolda seferden gelirken ,inek kervanına rastlamış. Aldar yanından geçerken Kervancı:

-Ey yiǵidim,boşgezmedense,para kazanmak ister misin?-demiş.

-Olur,-demiş Köse.

-O zaman sen 100 öküzü al, sen onları sürersin, onlar da yanımızdayayılırlar . Razi mısın?-diye sormuş.

-Tamam razıyım. Öküzleri dediğin gibi hem süreyim ,hem de otlatırım,-demiş. Böylece 100 öküzü hem sürmeye hem de yaymaya başlamış. Öküzleri kervanla yan yana birkaç gün gitmiş.

-Bu hayvanları biraz hızlı sürmek lazım,yoksa ağırlaşır yürüyemezler,-demiş ve öküzleriönüne katarak hızlı sürmeye başlamış. Böylece hayvanları hızlı sürerek kervandan birkaç günlük uzak mesafeye gitmiş. Hayli uzaklaştıktan sonra bir yere gelmiş:

-Kervandan ayırıp hayvanlarınızı verdiǵiniz Aldar'ı daha da göremezsınız,-demiş kendi kendine. Hayvanları tarlanın ortasındaki bir ahıra koymuş,hepsinin kuyruklarını kesmiş ve kervanın geçeceǵi yolun yanındaki çamurun içine serperek atmış. Aldar'ın kendisi de çamurun etrafını kazmaya başlamış. Birkaç gün sonra kervancılar gelmiş. Ortalıkta öküzlerini göremeyince : -Ey ne yapıyorsun,öküzler nerede?-diye sormuş kervancı.

-Ne yapayım,hayvanlar susuzluktan yünleri dökölüp boyları uzamadı. Çamuru görünce de içine daldılar,çok susuz kaldıkları için çıkmak bilmiyorlar,-demiş.

-Hani,çamurun içinde öküz deǵil şeytan bile yok,-demiş kervancı.

-Sallanan kuyrukları görmüyor musun?öküzler deǵilse neymiş o,-demiş Aldar.

-Tamam,eğer onlar öküz ise ,sen niye etrafını kazıyorsun?

-Hepsini birden çıkartamayınca ,çamuru temizleyerek bari birer birer çıkartayım dedim.

-Bırak bu boş meşkaleyi. Sen bu çamuru temizleyene kadar biz yoldan kalacak mıyız?-diyerek inmiş ve gücüne güvenen biriymiş,koşarak gelmiş kuyruǵu çekmeye başlamış.

-Eyvah,dur,-diye koşarak yanına gelmiş ve durdurmuş.

- Al, nemene? -Oıbaı, quıryǵynan tarta kórme! Sıyrdyń quıryǵy osal bolady. Uzilip ketedi. Sıyrdyń kóbi sholaq bolatynyn bilmeısin be? Quıryǵyn tartyp, úzip alsań, biri qalmastan sýǵa ketedi. Olar jalǵyz ǵana quıryǵyna iligip tur. Áıtpese, sýǵa ketip qalady, - deıdi. -Boq jep turǵanyń ne ózi? -dep kerýenbasy júgirip baryp, bir quıryqty tartyp qalyp, sýyryp alady. -Mynaýyń qalaı bos edi, -dep, ekinshi bireýin taǵy sýyryp alady. -Apyraı, kúshiń qalaı edi, jaryqtyǵym! Ógizden de kúshti ekeniń. Kúshti balýan adamdy ómirimde birinshi kórým kúshiń de baılyǵyna saı kelgen eken. Oıbaı, endi tarta kórme! Myna kúshińmen bir ógiz de qalmaıdy. Bárinin de quıryǵy úzilip, batyp ketedi. Onan da bazardan tez ketpen satyp ákelip, jabyla qazsaq, bárin de arshyp alamyz. Apyraı, kúshińnen qorqayın dedim. Endi tartýyńdy qoi, -deıdi Aldar, júgirip kelip, kerýen basshyny ustap. Kerýenbasy maqtanshaq bir myrza eken. "Ógizdeı kúshiń bar" degenge keydesin kótere túsedı. Maqtanyp, taǵy birneshe quıryqty julyp alady. Aqyrynda, malǵa qumarlyǵy maqtanshylyǵyn jeńedi. Tartýyn qoiady. -Tez kúrek ákelip, arshyǵan jón bolar, -dep, quıryqty tartýyn qoiady. -Mine, júz som aqsha. Bireýin tez baryp, kúrek satyp ákelińder, - deıdi kerýenbasy jigitterine qarap. Júz somdy kórip, Aldardyń kózi jınap ketedi. -Kúrek ákelgende bir mán bar. Quıryqtyń úshine ilinip turǵan ógizder kópke tózbeıdi. Osal quıryq emes pe? Eki-úsh kúnнен keiın úzilip ketedi. Tez qazyp alý kerek bolady. Ketpendi qalıda keshke deın jetkizý kerek. Buǵan bir júrik jigıt barýy kerek, -deıdi. Jigitterdiń ishinen "Men baram" deýshi tabylmaıdy. Bári de "Búgin kúrek jetkizý qaıda! "Bazarǵa da jete almaımyz", -deıdi. -Bolmas-bolmas! Men ózim-aq júgireiın, - deıdi Aldar. -Olai bolsa, jaraıdy. Má, aqsha! Qalaı da búgin jet!-dep kerýenbasy, júz somdy Aldarǵa beredi. Júz som qolǵa túskesin Aldardyń aıaǵy aıaǵyna juqpaıdy. Quıryndaı ushyp jóneledi. -Shaıtannyń júrigi-aı! Lezde kóz úshine jetip, joq boldy, - dep, kerýendegiler maqtasady. Aldekeń júgirip otyryp, qamaǵan ógizderge kelip, aldyna salyp aıdap, taıyp otyrady.	-Ne oldu? -Kuyruǵundan çekme, hayvanların kuyruǵu ince olur çabuk kopar. Çoǵu hayvanın kuyrukları kısa olur ,onları koparırsan hepsi çamurun dibine düşer. Onlar sadece kuyrukları ile asılılar. -Saçmalama,-der kervancı ve kuyruǵu çekmiş. -Bunun devamı yok,-diyerek ikinci kuyruǵu da çekmiş. -Vay be,ne kadar güçlüsün,canım. Öküzden de güçlüsün . Bu kadar güçlü pehlivan hayatımda ilk defa görüyorum. Gücü de zenginliğine denkmiş. Tamam daha çekme,böyle bir güçle hiç elinde öküz kalmaz. Hepsinin kuyruǵunu koparırsan suya düşerler. Eğer pazardan kazma kürek alıp getirirsen,hepimiz daha çabuk temizleriz çamuru ve hayvanları kurtarırsın. Aman Allah'ım gücünden korkuyorum. Bir daha çekme,-diyerek koşarak gitmiş kervacının ellerini tutmuş. Kervancı övülmeyi çok severmiş. Öküz gibi güçlü deyince de kabarak ,övünerek birkaç kuyruǵu daha çekmiş. Hayvanları düşününce övünmenin önüne geçmiş. -Çabuk kazma kürek getirelim temizlemeye başlayalım,-diyerek kuyruǵu çekmeyi bırakmış. -Alın 100 som para. Biri gitsin kazma kürek satın alıp getirsin,-diyerekyanındaki çalışanlarına bakmış. 100 somu gören Aldar'ın gözleri parlamış: -Kazma kürek getirecek insan hızlı olmalı,aynı günü akşama dönmeli. Kuyruk zayıf olduğu için 2-3 güne kopar. Çabuk çamuru temizleyip çıkartmamız lazım,- demiş. Çalışanların hiçbiri gitmek istememiş. Hepsi de bugün sadece pazara kadar gidebileceklerini söylemiş. -Olmaz-olmaz. Ben kendim birkoşu gidip geleyim,-demiş Aldar. -Öyleyse tamam . Al parayı ama bugün geri dön ,-diyerek kervancı100 somu Aldar'avermiş. Rüzgar gibi esmiş gitmiş . -Şeytanın hızlı koşanı. Çabucakgitti,kayboldu . -diyerek kervandakiler hayran kaldılar. Aldar ise koşarak tarlanın ortasındaki ahıra gelmiş,hayvanları önüne katarak gitmiş.

30-ALDARDYŇ TAZSHANY EMDEÝI, TÁÝBAĞA KELÝI

Ógizderdi aıdap kele jatsa, qoı baqqan bir tazshağa jolygady. Amandasyp, ol-pul dep otyryp, torsygyndağy aıranan ishıp, shólin qandyrady.

-Osyny aldap, qoıyn aıdap ketsem, -deıdi ishinen Aldar. Qalayı aldaimyn? dep otyryp, qoıshynyn samayna kózi túsedı. Úrpiı samaynan shyğyp turğan shashyn kórip, taz ekenin bileıdi. "Endi jayıńdy taptym", - deıdi ishinen.

Qoı baqqan degen azap koı. Men de talayı qoı baqqanmyn,- dep Aldekeń úlken keńeske túsedı – qoı bağydan kórgen bir azabym sol-shańyraқта, azapta júrip, sary qotyr taz bolğanmyn. Tazsha degen at qandaı jaman! Qutyla almaı júrgende, táńır jarylğagyr, bir emshiniń emdep jazgany, - deıdi.

-Ol qandaı em istep edi, - dep qoıshy shap ete túsedı.

"Endi karmaqqa ilindiń be?"-deıdi de ishinen, qalayı emdegenin aıtady.

-Bir kúni qoıymdy jayıp otyr edim. Moınynda dorbasy bar bir adam keldi. Kelip otyryp, basymnyń taz ekenin kórip:

"sorly, ólesiń goı, emdetpeısiń be?"- deıdi. Men em taba almaı júrgenimdi aıttym.

-Em taba almady degen ne? Men-aq emdep bereiın, - dedi.

"Emdeńiz", - dep jabysa kettim.

-Biraq baıdyń kóp qoıyn aıaisyń ba, qasqyr jedi dersin. Bireyin soı. Ári etine toıalyq, ári basyńdy jazalyq. "Basyńdy jazý úshin quırygy men ish maıy kerek", - dedi. Bir qoıdyń nesin aıayın, sol jerde soıdym da, ári etin asyp, etke toıdyq, ári quırygy men ishki maıyn basyma tartyp, tazymdy jazyp aldym. Sol emshiden úrenip, bastary taz aýyldas balalar bar edi, solardyń báriın emdep jazdym. . . Qoı, oıbaı, áńgime aıtam dep, jolymnan qaldym. Endi júreıin, -dep Aldar tura keledi.

- Oıbaı, aǵataı, meniń basymdy da emdep ket,- dep tazsha jabysa ketedi.

- Oıbaı-aý, sen de taz ba ediń? Manadan beri aıtsaıshy! Onda emdeiın, - deıdi.

Tazsha qoıdan tańdap júrip, bir semiz qoıdy ustap, alyp kelip, uryp, soıady. Etin asady. Etke toıyp alyp:

-Al emińdi iste, - deıdi.

-Emimdi isteıin, biraq sen shartymdy orynda, áıtpese, jaza almaısyń,-deıdi Aldar.

-Oryndaımyın, - deıdi tazsha.

-Oryndasań, quıryq pen sharby maıdy basyńa

30-ALDAR'IN KELOĞLANI TEDAVISI VE TÖVBE ETMESI

Hayvanlarıyla birlikte gelirken yolda koyun güden birine rastlamış. Selamlaşarak yakınına oturmuş, matarasından ayranını içmiş susuzluğunu gidermiş.

-Bunu da kandırıp koyunlarını alsam. Nasıl yapayım ?-diye düşünürken Aldar çobanın şakağındaki saçı görür ve kel olduğunu anlar. -Şimdi elime düştün,-diye içinden geçirmiş.

-Koyun gütmek çok zor bir iştir. Ben de uzun yıllar çobanlık yaptım. -diyerek Aldar anlatmaya başlamış,-Çobanlık yaparken en çok zorlandığım durumum saçlarımın hepsinin döküldüğü andır. Kel olmak ne kadar zor bir insana. Kellikten kurtulamayacağımı düşündüğüm anda bir hekim tedavi etti. -demiş.

-Nasıl bir tedavi uyguladı?-diye sormuş.

-Şimdi oltama düştün. -demiş içinden ve nasıl tedavi uygulandığını anlatmaya başlamış.

-Bir gün koyunları otlatıyordum. Boynunda torbasıyla biri geldi. Bana yaklaştı ve yanıma oturdu. Kafamın kel olduğunu da görünce niye tedavi ettirmedigimi sordu. Ben de hiçbir şekilde şifa bulamadığımı söyledim. O da, nasıl şifa bulamadığımı sordu ve tedavi edeceğini söyledi. Tamam diyerek ısrar ettim.

-Zenginin koyunu çok, birini kes kurt yedi dersin, etini bir yiyelim karnımızı doyuralım. Sonra da kafanı tedavi ederiz. Tedavi için kuyruğu ile iç yağı lazım. -dedi. Hiç düşünmeden bir koyunu kestim, etini pişirdik yedik, kuyruğu ile iç yağını kafama sürdüm. Böylece kellikten de kurtulmuş oldum. Hekimden öğrendiklerimi komşu çocuklarına da uyguladım. Hepsikurtuldu. Neyse ,yolumdan kalacağım ,gideyim,-diyerek kalkmış Aldar.

-Ağabey ,benim kafamı da tedavi et,-demiş ısrarla Keloğlan.

-Eyvah, sen de mi

kelsin? Önceden şöyleseydin. Şimdi tedavi edelim seni. -demiş.

Keloğlan koyunların içinden en irisini yakalayıp getirmiş kesmiş. Etini pişirmiş yemişler . Doyduktan sonra :

-Şimdi tedavini uygula ,-demiş.

-Tedaviyi uygularam, fakat bir şartı var, şartı yerine getiremezsen tedavi olamazsın,-demiş Aldar.

-Yerine getiririm. -demiş Keloğlan.

Yapacaksan kuyruğu ve iç yağını kafana

oraimyn. Sen yqtaý jerde bir kún, bir tún qımyldamastan, kózińdi ashpastan jatasyń. Sodan keiın tazyńnan túk te qalmady. Oǵan deiın qoiýńdy men jaıa turamyn, - deidi. -Jaraidy, - deidi tazsha. Aldar qoishynyń basyna quıryq pen sharby maıdy orap, bir apandaý jerge aparyp, jatqyzady. - Al qybyr etpe. Maı ábden soryp alsyn, - dep jatqyzyp tastaıdy. Sóitedi de, júz ógizge qosyp alyp, qoidy da aıdap júre beredi. Qoıshy basynyń tazyn maıǵa sorǵyzyp jata tursyn, endi ketpen kútip kalǵan kerýenge kelelik. "Aldardy ketpen ákeledi" dep, kerýenshiler áni jatady, mini jatady. Bir kún ótedi, eki kún etedi, úsh kún etedi. -Áı, osy qý aldaǵan bolar,-deidi. Bireýi baryp qarasa, ógiz túgel dáneńe joq, bári de ásheiın shanshylǵan quıryq, "Urgán eken!"- deidi. Endi bári jınalyp, kúshine maqtanǵan kerýenbasyn jatyp kelip mazaqtaıdy. -Apyr-aý, bul ne degen kúsh! Quıryqty naǵyp kótergen?! -deidi bireýi. -Apyr-aı deisiń! Batpaq qalaı birge qoparyлмаǵany! -deidi ekinshi bireýi. -Ony aıtasyń-aý! Jer naǵyp dirildemegen deseıshi!-deidi úshinshisi. -Dirildemegeni nesi! "Áyp" dep, quıryqty tartyp kelip ketkende, jer teńselip, kóktegi Kún domalap baryp, azar qalǵan joq pa? - deidi endi bireýi. -Ájúz-Májúz shyǵady dertin edi. Taýdy taýǵa soǵady dertin edi. Osy sol Májúziń. . . - dep, endi bireýi kelekelep kele jatqanda, kerýenbasy ushyt turyp: -Toqtatyńdar endi, birdeńe kóreiın demeseńder! Sol qýdy taýyp alyp, quıryǵyna tańba basyp, qul qylmasam, jer ýstinde júrmeiın, -dep, tura kólikterin jektiredi. -Aıtamyz ǵoi! Osyda bir kúsh bar, -dep kerýenshiler syqaqtaıdy. Kerýenshiler kún júrip, tún júrip, Aldardy izdeıdi. Aldardyń ketken joly men kele jatsa, basyna sharby orap, apanda jatqan bireýge kezdesedi. "Dáý de bolsa, osy bolar", - desedi. -Tur!-dep aıqailaıdy. Qoıshy turmaıdy. Bireýi kelip, teýip qalady, oǵan da turmaıdy. "Mynaý ólgen adam eken",-dep, basyndaǵy maıyn julyp alsa, bir tazsha. Ólýi bylaı tursyn, betine maı sińip, narttaı bolyp alǵan. - Ne ǵylyp jatyrсыń? - Emdelip jatırmyn. -Neden? -Tazymnan.	sararım ve sen dulda bir yerde bir gün ve bir gece hareket etmeden ,gözünü açmadan yatman lazım. Öyle yaparsan kelliğinden bir şey kalmaz. Koyunlarına da ben göz kulak olurum. -demiş. -Tamam ,-demiş Keloǵlan. Aldar çobanın kafasını kuyruk ve iç yağıyla sarmış,bir çukuryere götürüp yatırmış. -Hareket etme,yağı içine çeksin ,-diyerek yatırmış. Böylece önüne koyunları da ekleyerek yoluna devam etmiş. Oradan geçen kervancılar keloǵlanı görmüşler. -Kalk,-diye kaldırmaya çalışmışlar,dürtmüşler ,bağırılmışlar,ama nafile çoban kalkmamış. Ölmüş olduğunu düşünerek kafasındaki sargıyı çekmişler. Bir de Keloǵlanın kafasını görmüşler. Ölmüş olması bir tarafa,yüzü yağ çekmiş kıpkırmızı olmuş. -Ne yapıyorsun? -Tedavi oluyorum. -Neden? -Kellikten. Kuyruk ile iç yağ ile tedavi olacağını kim söyledi? -Etrafta koyun güden adam söyledi. -Nerelerde koyun otlatan adam. -Etrafta. -Etrafın neresi? -Etrafta koyunlar yok mu? -Koyun değil şeytan bile yok. -Yapmayın ya!-diyerek kel kalkmış yerinden. "sen yapma ",-diyerek kendi aralarında gülüşmüş. Kel kalkmış etrafa bakmış,hiçbir şey bulamamış. Aldar'ın onu dolandırdığını anlamış. -Koyunların sahibi beni öldürür. -diye ağlamaya başlamış. -Sen ağlamayı bırak,o düzenbaz bizim 100 öküzümüzü aldı götürdü. Onu arıyoruz. Sen de gel bizimle birlikte, buluruz. -demiş kervancı. -Evet, 100 öküzle gezen o adamdı. -demiş kel. -Eee,öyleyse bizi kandıran düzenbaz seni de kandırmış. Kayıplarımız aynı yerdedir. Yürü arayalım. -demişler. -Tamam . -diyerek kel de bunlarla birlikte Aldar'ı aramaya başlamışlar . Kervancılarla kel aylarca yıllarca Aldar'ıaramışlar. Gitmedik yer, sormadık adam bırakmamışlar. SonundaAldar'ın köyünün nerede olduğunu öğrenmişler.

-Quiryq pen sharbydan emdelýge bolady dep kim aıttı? - Ar jaqtaryndaǵy qoi jaiyp júrgen adam aıttı. - Qaıdaǵy qoi jaiyp júrgen adam? -Ar jaktaryndaǵy. -Ar jaǵyn qaisy? - E, ar jaqtarynda qoi jatqan joq pa? -Qoi, túge, shaitan da joq. - Qoıshy, áı!-dep tazsha ushıyp turady. "Óziń qoıshy", - dep kerýenshiler kúlisedi. Tazsha qarasa, qoi túgil, dáne de joq. Aldardyń aldap ketkenin endi bileđi. "Endi bai óltiredi" dep, eńirep, otyra ketedi. -Sen jylaýyndy qoi. Bireý aldap, júz ógizimizdi aıdap ketti. Sony qýyp, izdep kelemiz. Bizge er, sen de tabarsyn, - deıdi kerýenbasy. -Oıbai, júz egiz aıdaǵan tap - sol, - deıdi taz. -E, olai bolsa, bizdi aldaǵan qý seni de aldaǵan eken. Joǵymyz bir jerde eken. Júz, izdelik, - deıdi. -Jarady,-dep tazsha bularǵa qosylıp, Aldardy birlesip izdeıdi. Kerýenshiler men tazsha Aldardy aılap, jyldap izdeıdi. Barmaǵan, surastyрмаǵan jerleri qalmaıdy. Aqyrynda, Aldardyń aýyly qaıda ekenin bileđi. Kerýenshiler men tazshanyn tynbastan izdep júrgenin bir kúni Aldar da esitedi. "Endi ne amal qyldym?"dep, oılap-oılap, aqyry, amalyn tabady. Bir kúni elindegi qarıalaryn jıyp, Aldar sadaqa berip: -Al, eldiń jaqsylary, kárieleri! Barmaǵan jerim joq,baspaǵan taým joq. Sonshama el kezip júrip, istegen jaksylyǵym da bolar, jamandyǵym da bolar. Endi búgingi kún táybaǵa kelip, ótkendegiden bezip otyrmyn. Ómirimniń uzaq emestigi ózime aıan bolyp júz. Sol sebepten sizderden patıqa alý úshin, sonymen birge kózimniń tirisinde qabirimdi turǵyzý úshin shaqyryp otyrmyn, - deıdi. Kópshilik "áýmın" dep, patıqa qylyp, sadaqa etin jep, Aldardyń qabirin turǵyzysýǵa kirisedi. -Aldardyń tiri otyryp, molasyn salǵyzǵany – táybaǵa shyn kelgeni eken,-desedi.	Kervancılarla Keloǵlan'ın Aldar'ı vazgeçmeden aradıǵını duymuş. "Şimdi ne yapayım?"diyerek düşüne düşüne bir sonuca varmış. Birgün yaşadığı yerdeki yaşlıları toplamış ve sadaka dağıtarak: -Memleketin saygı deǵer insanları,gitmediǵımyer yok, gezmediǵım daǵyok. Çok memleket gezdim. Mutlaka kötülük te yapmışımdır iyilik de. Şimdi tövbe ederek,geçmişte yaptıklarımın vaz geçiyorum. Fazla ömrümün kalmadıǵını hissediyorum. Onun için ölmeden önce sizlerle birlikte mezarımı inşa etmekistiyorum. -demiş. Çoǵu "Amin"diyerek Fatiha'yı okuyup,sadaka etinden yeyip ,mezarının inşaatına başlamışlar. -Aldar'ın ölmeden önce mezarını yaptırması tövbesinin gerçek olması anlamına gelir,- demişler.

31-ALDAR KÖSE MEN ALASHA HAN

Baıaǵy Alash alash bolǵanda, sol yaqyttarda Alasha degen kisi han bolyp turǵanda, Aldar kóse degen adam aldattyn birey bolǵan eken. Bir kúni sol Aldar kóse Alasha hanga kelip aıtypty: - O, taqsyr, menim bir ónerim bar, sizge aıtayın dep keldim, - depti.

Sonda han:

Ruqsat, aıta ber, qandaı ónerin bar? - dedi.

Kóse aıtady:

-Taqsyr, men altyndy egip shyǵaratyn ónerim bar. Egerde bir batpan altyn berseniz, men sol altyndy egip, sizge bir qyzmet qylsam, - dedi.

Han kórip, aıtady:

-Eger de altyndy alyp, egip shyǵara almasań, ne qylamyn?-dedi.

Kóse:

- Taqsyr, óltiriniz, - dedi.

Han maqul kórip, myń tillalik altyn beredi.

Aldar kóse altynyn úine alyp keledi. Han Aldar kósedan kúnde habar aldyryp turdy, ne qylyp jatyr eken, -dep.

Hannyn habarshylary kelgende qos ógiz alyp, bir taıdyń bókterin aıdap, egin egip jatqan kisi bolyp egip júrip, "bir myń bol!"-dep, han jasaýyldaryna estirip aıtady. Sótip, ótirikten kóse altyndy egip boldy. Endi jurt kúzgi eginin oryp bolǵan soń han kósege jasaýyl jiberedi:

- Altyndy alyp kelsin, - dep. Jasaýylдар kósenin úine kelip, sóiles qyldy. Úiiniń ishinen bir áeldin daısy shyǵady, "Úide joq", - degen. Sonan soń jasaýylдар attan túsip, kósenin úine kelip qarasa, úinde bir sulý qyz otyr. Jasaýylдар bul qyzdan kóse qaıda ketti dep surasa, qyz aıtady:

- Bıyl jaýyn joq bolǵan soń aǵamnyń ekken altynynyń mánisi bolmaı, hannan qoryqqanyan altyn izdep ketip, tapsam, kelem, tappasam, kelmeimin dep ketti, -dedi. Sonda jasaýyl:

- Siz kim bolasyz? - dep surady.

Sonda qyz turyp:

-Men sol kósenin qaryndasy bolamyn, -dedi.

Sondaǵy "qyz" bolyp otyrǵan kósenin ózi edi.

Jasaýylдар bul sózderdi aıtyp, jasaýyl hanga baryp, kórgen-bilgenderiniń bárin hanga sóiledi. Han bir adamǵa buıyryp, derey baryp, kósenin úindegi qaryndasyn alyp kelińder, -dep buıyq qyldy. Hannyn jarlyǵyn eki qylmady, jasaýylдар baryp, kósenin qaryndasyn alyp keledi. Alyp kelgen soń han óziniń qyzdarynyń qasyna qosyp qoidy. Hannyn eki qyzy bar edi.

Kósenin ótirik qaryndasymen úshey boldy.

Úsheyi tatý bolyp, kúlip-oinap, bir tabaqtan as ishıp, biriniń tósegine biri jatyp, syrlasatyn boldy. Bir kúnderi túnde hannyn qyzynyń bireyi

31-ALDAR KÖSE İLE ALAŞA HAN

Eski zamanlarda Alaş milleti varken Alaş hanı da varmış. Aldar Köse diye de bir düzenbaz varmış. Bir gün Aldar Köse Alaşhan'ın yanına gelerek:

-Ooohanım. benim bir hünerim var. Onu size söylemeye geldim. -demiş.

Han da :

-Söyle nasıl bir hünerin var?-diye sormuş.

Köse:

-Han'ım ,ben altınları tarlaya ekerek çoğaltıyorum. Eğer siz bana bir batman altın verirsenizo altınları ekerek çoğaltıp size vererek hizmette bulunmak istiyorum . - demiş.

-Eğer ektiğin altınları geri çıkaramazsan ne yapayım sana. -demiş.

-Öldürürsün. -demiş Köse.

Han onaylamışır ve Köse'ye altın vermiş.

Aldar Köse altınları evine götürmüş. Her gün Han Aldar'dan haber alırmış. Ne yaptığını sordurmuş. Han'ın nöbetçileri gelince çift öküzünü alır dağın yamacına sürerek ekin ekiyormuş gibi "birim bin ol"diyerekhan'ın yüzbaşına duyurmuş. Öylece Köse yalandan ekin ekmiş. Sonbahar da herkes ekinlerini biçmeye başlayınca Han da yüzbaşını Köse'ye göndermiş.

-Altınları alıp gelsin. -demiş

yüzbaşılarköse'nin evine gelmiş ve seslenmişler. Evden bir kadın sesini duymuşlar.

-Evde yok. -demiş. Bu sesi duyan yüzbaşı

atından inerek evin içine girmiş. Yüzbaşı Köse'nin nerede olduğunu sormuş. Kız ise:-

-Bu sene yağış olmadı, ağabeyimin altınlarının anlamı kalmadı. Han'dan korktuğu için altın aramaya gitti. Bulursa dönecek, bulamazsam dönemeyeceğim diyerek gitti, -demiş. Yüzbaşı o arada: -Siz kimsiniz?-diye sormuş.

Kız kalkarak:

-Ben Köse'nin kız kardeşiyim. -demiş. Orada " kız kılığına girmiş olan Köse'ydi.

Yüzbaşılar bunların hepsini anlatmak için Han'ın yanına gitmişler. Han ise hizmetçilerine:

-Çabuk gidin Köse'nin" kız kardeşini" getirin. -diye emir vermiş. Han'ın emrini duyar duymaz yüzbaşılar Köse'nin" kız kardeşini" getirmişler. Getirince de" kız kardeşi" kendi kızlarının odasına almış. Han'ın iki kızı varmış,Köse'nin" kız kardeşiyle"üç olmuş . Üçü birlikte çok iyi geçinmişler. Bir tabaktan yemek

turyp aıtady: -Osy Qudaıdyń qudiretimenen úsheýmizdiń bireýmizdi erkek qylsa, kóp jaqsy bolar edi, - dedi. Sonda kóseniń "qaryndasy" turyp aıtady: -Men bir daýa bilemin, sony qylyp qarayıq, qandaı bolar eken, -dedi. Hannıń qyzdary "qyla górińiz" dep, ótinip qoımaǵan soń sonda turyp kóseniń qaryndasy hannıń qyzdaryna aıttı: Úsh aıaq sý alyp kelińizder, - dedi. Hannıń qyzdary úsh aıaq sýdy alyp keldi. Kóse úsh aıaq sýdy qatar qoıyp, hannıń kyzdaryn bastaryna oramaldaryn japqyzyp, otyrǵyzyp qoidy. Ózi aıaqtardy aldına alyp, birdeme oqyp otyrǵan bolyp, aýzyn kúbirletip, dem salyp, hannıń qyzdaryna aıtady. "Beredi Qudaı, bere gór, Qudaı. Bere gór, Qudaı" dep tileı berińizder,-dedi. Hannıń qyzdary aıtqanyna erip, "Bere gór, Qudaı, bere gór", - dep tilep otyra berdi. Sonan soń álgi sýdy úsheyi de ishti. -Endi jatyp uryqtayıq, -dep úsheyi de jatty. Biraz ýaqyttan soń kóseniń "qaryndasy" shyrtip, oıanǵan bolyp: -Aınalayn, Qudaı! Maǵan berdi, - dep, butyndaǵy "aspabyn" hannıń qyzdaryna kórsetip, Qudaı tilekti bergen soń toqtaý bar ma, -dep, qasyndaǵy hannıń eki qyzyn kóse batyr kúni-túni kóteretin boldy. Bir kúni hannıń bir jaqsy kóretin ýaziri hanǵa jaýshy jiberdi. -Han eki qyzynyń birin maǵan bersin, -dep. Jaýshylar bul sózderdi estigen soń han oılanyp, óz qyzdaryn qoıyp, Kóseniń "qaryndasyn" bermek boldy. Otyz kún oıyn, qyryq kún toıyn qylyp, jorǵa bie soıdyryp, eldiń bárin shaqyryp, toıyndyryp, ýlken atakty toıymenen kósenin karyndasyn ýazirge uzatyp beretuǵyn boldy. Sol ýaqyttarda Kóseniń "qaryndasy" hanǵa kelip: -Taqsy, meniń aldyma eki kún qosyp berińder. Bireýiniń qulaǵy sóz estimeitin kereń bolsyn, bireyi tili joq mylqaý bolsyn, - dedi. Han bul sózin maqul kórip, halqyna habar salyp, aıtylǵandaı ekeýdi taýyp, Kóseniń "qaryndasynyń" aldına qosyp, uzatyp jiberedi. Ýazirdiń úine jetkenshe úsh-tórt kúnshilik jol eken. Jolda kele jatyp, qonǵan jerine qasyndaǵy joldastary uryқтаған mezgilde kóseniń qaryndasy baaǵy hannıń qyzdaryna qylatyn ónerin tili joq kúńge qylady. Ábden tynyshtyq bermeidi. Kún sorly ertemenen turǵanda qasyndaǵy kereńge óz qolynyń saýsaǵyn jumalaqtap, bilegin saptap, shynashaǵyn bir qolymen ustap, Kóseniń "qaryndasynyń"	yemişler,birlikte oynamışlar gülmüşler. Birbirinin yataklarına yatmışlar sırdaş olmuşlar. Bir gece Han'ın kızlarının biri yataǵından kalkarak : -Keşke üçümüzden biri erkek olsa ,çok güzelolurdu,-demiş. O anda Köse'nin "kız kardeşi" kalkarak : -Ben bir çare biliyorum,onu yaparsak nasıl olur?-diye sorar. Han'ın kızlarından onay alan "kız kardeş": -Üçtas su getirin,-demiş. Han'ın kızları üçtas su getirmişler. Köse üç tası yan yana koyarak kızların kafalarını yazma ile örttürerek oturtmuş. Kendisi de tasları önüne koyarak bir şeyler okumaya başlamış. Fısıldayarak,soluklanarak Han'ın kızlarına: -Allah verir,ne olur ver Allah'ım. Ne olur Allah'ım ,-diyerek istemelerini söylemiş. Han'ın kızları da tekrar etmişler. Sonra da tastaki suyu içmişler. -Şimdi yatalım uyuyalım,-demişler ve yatmışlar. Biraz vakit geçtikten sonra Köse'nin "kız kardeşi" aniden uyanarak : -Aman Allah'ım!Bana verdi,-diyerek belinin altındaki aletini Han'ın kızlarına göstermiş. -Allah dileğimi gerçekleştirmiş,artık duramam ,-diyerek Han'ın kızlarını gece gündüz demeden halletmeye başlamış. Günün birinde Han'ın beğendiği bir vezir Han'a elçi yollamış. -Han iki kızlarından birini bana versin ,-demiş. Elçilerden bu sözleri duyan Han biraz düşünerek kendi kızlarını vermekten vaz geçmiş,Köse'nin "kız kardeşini" vermeye karar vermiş. Kırkgün düğün yapmış,otuz günü oynayarak ,rahvan atı keserek ,memleketteki herkesi çağırarak ,Köse'nin "kız kardeşini"vezirleevlendirmiş. Düğünden sonra Köse'nin "kız kardeşi" Han'ın yanına gelerek: -Efendim,benimle birlikte iki hizmetçi yollayın,birisağır,laf söz duymasın. Biri de lal olsun konuşmasın,-demiş. Han bu sözleri onaylayarak memleketinden biri sağır biri lal hizmetçi bularak Köse'nin "kız kardeşiyle"birlikte yollamış. Vezirin evi 3-4 günlük uzaklıkta imiş. Yolda giderken misafir olduğu evde herkes uyuduktan sonra Han'ın kızlarına yapıklarını lal olan hizmetçiye de yapmış. Hiç rahat vermemiş. Ertesi gün lal hizmetçi sağır hizmetçiye el hareketleriyle yaşadıklarını anlatmaya çalışmış,fakat sağır olan hiçbir şey

"aspabyndaı" qylyp, onan ózine istegen qımylyn "Meni osyndaı qyldy" dep kórsetse, kereń bilmeı, qorqady.

- Maǵan barǵan, ústip urǵyzasyń, - dedi. Osylaı etip júrip, ýazirdiń úine kelip jetti. Ýazir úine kirgizip, oıyn oınamaqqa qasyna jaqyndyq qylmaqqa oılandy. Sonda kóseniń "qaryndasy" ýazirden úzir tiledi.

-Neshe kúnnen beri jol júrip, shań, topyraq uryp, ústi-basymyzǵa kirmenen tozań jabysqan. Bir aptaǵa súrek berseńiz, kir-końymdy jyyp, tazalanayın. Jáne taǵy eki at jaqsylap erttetip qoısańyz, minip, dalaǵa shyǵyp, kónil kóterip kelsek, onan soń meılińiz, - dedi.

Ýazir bul sózderin maqul alyp, eki at erttetip qoidy. Kóseniń "qaryndasy" ýazirge: "Taǵy araq-sharap keltirseniz eken, iship, kónilimizdi han qylyp otyrsaq", -dedi. Ýazir dereý bir adamyna araq-sharap alyp kelýge buıyrdy. Araqty alyp kelgen soń ekeýi ábden iship, ýazirdi ábden mas qylyp tastap, ýazirdiń úindegi barlyq qazyna-múlikterin alyp, eki atqa artyp, ýazirdiń soryn qanatyp, ketip qaldy. Birazdan soń ýazir mastyǵy tarqap, uıqydan tursa, qatyny, eki at, qazyna-múlki joq. Bulardy óz dushpandarym qylǵan-dy dep, halqyna qatty qysym qylyp, eshbirin taba almaı, áyre bola tursyn. Endigi sózdi kóseniń "qaryndasynan" estinińizder.

Kóseniń "qaryndasy" banaǵy eki atqa artqan zerdi alyp, qyz bolǵan kiimin tastap, kádimgi kóseniń ózi bolyp, hanǵa kelip, eki attaǵy artqan zerin kórsetip, hanǵa aitady:

-O, taqsyr, bıyl jaýyn bolmaı, bergen altyndaryńyzdy egip edim, bitpeı qalǵan soń sizden qorqyp, altyn izdep, taýyp keltirsem dep júrgende úimdi talap hám qaryndasyımdy alyp kelip, ýazirinińizge beripsiz. Taqsyr, bul qandaı zorlyq, qandaı qorlyq, -dep, hannıń ordasynda aıqailap jańǵyrtyp, hannıń ábden esin ketiredi. Sonda han turyp aitady:

- Qaryndasyń bolsa, qor qylǵanym joq, jerin taýyp berdim. Altynyń bitpeı qalǵany Qudaıdyn isi, aıyp emes. Moınyńyzdaǵy altyndaryımdy keshtim. Alyp kelgen zerińdi ózin alyp, baı bol, - dedi.

Bul arada ýazirdiń kisileri kelip, hanǵa aitady:

-Kóseniń qaryndasy men qazynamyz, ertteýli eki jaramdy atymyz joǵaldy. Qaıdaǵy qyǵa bizdi kez qyldyńyz, - dep, kóp sózder atıpty. Muny Aldar kóse estip, buryńǵydan da beter aıqailap, qaryndasyımdy uryp óltirgen, sony syltaýratyp, ótirikten joǵaldy dep, qarsy daý qylyp turgany dep, hannıń mazasyn aldy. Han, tipti, bolmaǵan

anlamamış.

-Benim yanımda olan böyle yaşar,-demiş. Şöyle böyle derken vezirin evine gelmişler. Evinde vezir "kız kardeşle "yakınlaşmak istemiş. O arada Köse'nin "kız kardeşi" bir istekte bulunmuş:

-Kaç gündür yoldayım,toz toprak içinde kaldım,bir hafta bana bir müddet verin,temizleneyim ortama alısayım. Bir de iki at verirsensiz,dışarıdadolaşsak. Ondan sonra isteǵinizi yerine getirirsiniz,-demiş. Vezir onaylayarak iki atı hazırlattırmış. Köse'nin "kız kardeşi":"İçki de alalım,gönlümüz açılır",demiş. Vezir hızlıca adamına herşeyi hazırlatmış ve çıkmışlar. İçki içtikten sonra sarhoş olmuşlar. Köse ise vezirin evindeki bütün malını mülkünü atların üzerine yükleyerek gitmiş. Hayli vakit geçtikten sonravezirle adam kendine gelmişler. Fakat etrafında ne karısını ne atlarını ,ne de malını mülkünü bulabilmiş. Köse "kız kardeş" kılıǵından üstündeki elbisesini çıkararak kurtulmuş. İki atla birlikte Han'ın yanına gelmiş.

-O efendim,bu sene yağış olmadı. Sizden aldığım altınları ektim,amaçıkmadı. Çok korktuğum için altın aramaya çıktım. Buldumgetirdim,fakat evimi talan etmişler. Kız kardeşimi de vezirle evlendirmişsiniz. Efendim bu nasıl bir adaletsizlik?-diyerek baǵıra baǵıra Han'ın sarayına gelmiş. Han şaşırarak :

-Kız kardeşine zulmetmedim,güzel bir evlilikyaptırdım. Altınların da çıkmaması Allah'ın işi,kusurdeǵildir. Borç verdiğim altınları baǵışladım. Getirdiklerin de senin olsun,zengin ol,-demiş.

Bu arada da vezirin adamları Han'ın yanına gelmiş:

-Köse'in kız kardeşi ile hazinemiz,iki atımız kayboldu. Nasıl bir düzen kurdunuz?-diyerek bir sürü laf saymışlar Han'a. Bunları duyan Köse daha beter baǵırarak:"Kız kardeşimi öldürdüler,yalandan kayboldu diyorlar. Bizisuçluyorlar. "diyerek Han'ın keyfini kaçırmış. Han düşünmüş ve:

-Ey Köse,boş boş konuşma,Benim kızlardan birini al. sen de vezirim ol,-demiş. Köse kabul ederek Han'ın veziri ve damadı olmuş. Han'ın ikinci kızını da hanımı kaçan vezirle evlendirmiş. Böylece Köse de vezir de muradına ermiş.

soń biraz oılanyp otyryp: - Aý, kóse, kóp sandyramaı, meniń bir qyzymdy al! Óziń meniń aldymda ýázir bol, -dedi. Kóse "quldyq" dep, hannýń bir qyzyn alyp, aldynda ýázir boldy. Ekinshi qyzyn han qatyny qashqan ýázirine uzatyp beredi. Sótip, kóse de, ýázir de murattaryna jetipti.	

32 JIRENSHE MEN ALDAR

El aýzyndaǵy Shyǵaıbaı, Aldar kóse áz-Jánibek kezinde boldy /10-ǵasyr/. Jánibek qaraýynda boldy. Aldar óte qalshyl, sózge usta adam boldy. Bir kezde han men bıdın qata istegen biligin taýyp, el aldynda bir oıyn ashatyn boldy.

Jánibek kóseni elden jorýǵa bilerge aqyldasty. Tapqan amaldary: aýyr suraq qoıalyq, suraqty tapsa, at basyndaı altyn [bereik], tappasa, elden qýalyq [dep, ýádelesipti].

Jánibek: "Sonda oǵan qandaı suraq qoıasyzdar?"- deıdi. Kóseniń qasynda eki shal serigi bar edi, biriniń saqaly-aq, shashy qara, biriniń saqaly -qara, shashy aq eken. Aldardyń ózi kóse eken, deıdi. Bileri:

-Birinshi, kóse ne úshin kóse boldy? Muny tapsyn. Ekinshi, kóseniń bir seriginiń saqaly aq, shashy qara, ne úshin bulı boldy? Sony tapsyn. Úshinshi, bir seriginiń saqaly qara, shashy aq, ne úshin bulı boldy? Muny tapsyn, -desipti. [Muny tapqan Jirenshe edi].

Jánibek Jirenshege buıryq qyldy:

-Osy úsh adam erıń meniń aldymda jaýap bersin, sony jetkiz, - dedi.

Jirenshe álgi eki shaldy taýyp, kósege qosyp, úsheýin jaraý aıdap, hannıń ordasya ákeledi. Ordaǵa jaqyndaǵanda Jirenshe:

-Anaý hannıń ordasy, hanǵa baryp, jaýap beresińder, - dep, ózi: "Anaý aýylda jumysym bar", - dep júrip ketti.

Kóse shaldardan:

-Han bizdi nege shaqyrdy, bildińizder me? - dep suraıdy. Shaldar:

- Bilmedik, dep jaýap beredi. Sonda kóse:

-Bilmeseńizder, men úretein. Han bizden aýyr suraq suraıdy, tapsaq, bir dorba altyn beredi; tappasaq, darǵa asady, bolmasa, elden aıdaıdy.

Shaldar keseden:

-Jánibektiń suratyn suraǵyn bizge úret, altyndy sen al, - dep jalynady. Kóse:

-Maqul, - dedi.

Kóse birinshi shalǵa úreledi:

-Meniń saqalym aǵarǵany, kaıǵym kóp. Saqalym qaıǵynyń qarsy aldynda turdy. Shashym bórkimmen qaptalǵandyqtan, eshnárse baıqamaı, qara kúinde turady.

Jánibek: "Ne qaıǵy kórdiń?"- dese, mynadaı de:

"Qatyn shaıpy, ul tentek, ekeýledi, eı, hanym, Ótpes pyshaq, júrmes at, tórteýledi, eı, hanym! Er qartaıdy, mal taidy, altaýlady, eı, hanym, dersin", - depti.

Kóse ekinshi shalǵa úreledi: Meniń shashym

32-JIRENŞE İLE ALDAR

Halk dilinde Şıǵanbay,Aldar Kóse deǵerli Janibek zamanında olmuş. /10. asır/Janibek'in yönetim zamanında olmuş.

Aldar:hayalperest,lafcanbazıadammış. Bir kere Han ile halifin yanlı yaptıǵı olayı bularak ,herkesin önünde yanlısını açıklamış. Janibek han Aldar Kóse'yi memlekettten kovmak için kadılara danışmış. Buldukları sonuı ta :çok zor soru sormakmış. Eğer doğru bilirse at kafası kadar altın vereceklermiş, bilemezse de memlekettten göndermeleri için anlaşmışlar.

Janibek:

-Ona nasıl birsorı soracaksınız?-diye sormuş.

-Kóse'nin yanında ikiıhtıyar yoldaşı var: birinin sakalı beyaz saçı kara, ikincisinin sakalı siyah, saçı beyaz. Aldar kendisi niye kelmiş? Bu soruların cevaplarını bulsun,-demiş.

Bazıları da:

-Birincisi Kóse niye kel olmuş? Bunu bulsun.

İkincisi: Kóse'nin bir yoldaşı sakalı beyaz saçı siyah, öbürünün sakalı siyah saçı beyaz. Niçin böyle olduǵunu açıklasın. Bunu bulsun (Bu soruları bulan da Jirenşe idi),-diye anlaşmışlar kendi aralarında.

Janibek Jirenşe'ye emretmiş:

-Bu üç kişı yarın benim önümde cevaplasınlar bunları onlara söyle,-demiş.

Jirenşe, iki ihtıyara bularak, Kóse'yle birlikte Han'ın sarayına getirmiş. Saraya yaklaştınca Jirenşe :

-Burası Han'ın sarayı. Gidin soruları cevaplayın, Öbür köyde işim vardı,-diyerek oradan uzaklaşmış. Kóse ihtıyarlara dönerek.

-Han bizi niye çağırmış, biliyor musunuz?,- diye sormuş.

-Bilmiyoruz,-demişler. O zaman Kóse :

-Bilmiyorsanız ben söyleyim. Han bize çok zor bir soru soracak, bilirsek bir torba altın verecek, bilemezsek ya asacak, ya da memlekettten kovacak,-demiş. İhtıyarlar Kóse'ye :

-Janibek'in soracakları soruyu bize öğret, altınları sen al,-diye yalvarmışlar.

-Tamam,-demiş Kóse.

Kóse ilk ihtıyara :

-Benim sakallarımın beyazlamasının sebebi: çok dertliyim. Sakalım dertlerimin önüne geçti. Saçım şapkamın altında olduǵu için karanlıkta kaldı, hiçbir şey fark edemedi karanlık tan.

Janibek: nasıl bir dertmiş?diye sorarsa böyle cevapla

"Eşim rahatsız, oğlum yaramaz iki oldu, Ey Han'ım

Kör bıçak, yürümeyen at, dört oldu Ey Han'ım

anamnan týganda birge shyğa týğan emes pe, bul saqalym jyrma jasqa kelgen soń shyqty emes pe? Jasy úlken shashym buryn aǵarmaı, qaitedi? Eger shashym jyrma jastan bastap shyqqany qate bolsa, elimnen sura dersin". Bul úsh jaýapker Jirensheńiń shaqyrýy boıynsha hanǵa keldi. Jánibek: -Úsheýińnen suraq suramyn: suraqty durys tapsań, úsh dorba altyn berem, tappasań, elden shyǵasyńdar, dedi. Jánibek: -Kóse, bet aldyńda erlerdiń saqaly ne murty joq, buǵan ne sebep?-dedi. Kóse: -Bóksem ákeme, keydem shesheme uqsaań, - dedi. Jánibek: -Seniń saqalyń qara, shashyń nege buryn aǵarǵan, buǵan qandaı sebep boldy?-dedi. Bular kóseniń úretken sózin aıtyp, otyra berdi. Jánibek úsheýine úsh dorba altyn tastady. Kóse altyndy han aldynda óz dorbasyna salyp, kóterilip, kete berdi. Bir kezde ordaǵa Jirenshe kelip: -Jaýapkerler keldi me?-dep surapty. Jánibek: -Kelip, jaýap berip, qutylyp ketti. Shaldarǵa tiisti altyndy kóse meniń aldymda ez dorbasyna salyp, alyp ketti. Sondyqtan kóseniń úretkeni bilindi, - deidi. Jirenshe: -Qý kóse, shaldarǵa obal qylǵan eken. Eń bolmasa, sol jarym altyndy sózben jeńip alayın, - dep Jirenshe kóseni qýady. Úilerine jetkizbeı qýyp jetip, toqtap, kósedem suraq surady: -Jer ortasy qaisy, el ortasy qaisy? Qudaıdyń haq buıryǵy qaisy? - deidi Jirenshe. Kóse: -Jap-jaqyn edi ǵoi, -dep, moınyn soza berip, qarap: - Baıkeke, atyńyzǵa minip, qarap aıtayın, boıym jetpei tur, -dedi. Jirenshe atyn berdi. Kóse atqa minip, aýlaǵyraq bir tóbege shyǵyp, jaýap berdi. Kóse aıtady: -Jer ortasy osy eken. El ortasy da osy eken. Bizdi aıdaǵanda sen atty, biz jaiay edik, endi men atty, sen jaiay, Qudaıdyń haq buıryǵy degeniń osy eken, - dep, atyn bir uryp, júre beripti. Jirenshe jaiay qaldy. Jirenshe: -Jyǵylǵan jerim de, ualǵan jerim de osy, -dep, hanǵa keldi.	Erkek yaşlandı, Mal gitti, altı oldu ey Han'ım" dersin , -diye öǵretmiş. Kóse ikinci ihtiyara da : -Benim saçım anamdan doğunca vardı. Sakalım ise yirmi yaşlarımda çıktı. Yaşça büyük olan saçım sakalımdan önce aǵardı. Eǵer saçlarımdın yirmi sene öncesi çıkması yanlısh diyorsan, benim memleketteki insanlara sor. dersin , -diye öǵretmiş. Bu üç sorumlu Jirenshe'nin daveti ile Han'nın yanına gelmiş. -Üçünüze de soru soracaǵım. Cevaplarsanız Üç torba altın vereceǵım, cevaplayamazsanız memleketi terk edeceksiniz, -demiş. Jánibek: -Kóse, yüzünde ne sakalın ne bıyıǵın var, sebebi nedir?-diye sormuş. Kóse: -Kalçam babama, gövdem anneme benziyor, -demiş. Jánibek: -Senin sakalın siyah saçın niye erkenden beyazlamış, sebebi nedir?-diye sormuş. İhtiyar da Kóse'nin öǵrettiklerini söylemiş. Jánibek üçüne üç torba altın vermiş. Han'ın önünde Kóse altınların hepsini kendi torbasına koymuş. -Böylece soruların cevaplarını Kóse iki ihtiyara öǵrettiǵi belli oldu, -demiş . Jirenshe: -Düzenbaz Kóse. ihtiyarlara hıyanet etti. Bari gideyim de lafla yenerek altınların yarısını alayım, -diyerek Jirenshe Kóse'nin peşinden çıkmış. Kóse evine varmadan yetişmiş. Onu durdurarak soru sormuş: -Dünya'nın merkezi neresi, memleketin merkezi neresi? Allah'ın emri hangisi? -Çok yakın , -demiş, boynunu da uzatarak: -Efendim, atınıza binerek bir bakayım, boyum yetişmiyor, -demiş. Jirenshe atını vermiş. Kóse ata binerek uzaklaşmaya başlamış. Bir tepeye çıkarak: -Hem Dünya'nın, hem de memleketin merkezi buraymış. Biraz önce sen atlı ben yayaydım, şimdi ben atlı sen yaya kaldın. Hak buyruǵu da buymuş, -diyerek uzaklaşmış. Jirenshe ise yaya kalınca: -Düştüğüm yerim de, utandığım yerim de burası, -diyerek Han'ın yanına gitmiş.

33-ALDAR MEN JIRENSHE

Jirenshe hannynı zamanynda Aldar kóse degen bir pysyq bolǵan eken. El kúndep, Aldar kóse degen bir qý shyqty dep, hanǵa jamandapty. Bir kúni Jirenshe han Aldar kóseni shaqyrtypty. Aldar kóse jaiay hanǵa kelipti. Teginde, Aldar kóseniń jaiay júretin ádeti eken. Aldar kóse úge kirip kelse, sálem bergen, han sálem alyp, qolyn basyna qoiypty. Sonda Aldar kóse tilin jalańdattypty. Ol óitkende, han óz qulaǵyn ustapty, onda Aldar kóse qarnyn túrtipti de, qoldaryn kysyady. Sonda han oǵan basyn ızep, ıh pa qylyp edi. Aldar kóse keregeniń basyndaǵy bir baspaq dildásin alyp, júrip kete beredi. Sonda jıylyp otyrǵan áleymet:

-Taqsyr-aı, álginıń alyp ketkeni ne? - depti.

Han:

-Dildá, - dedi.

-Taqsyr! Pendesiń dep, ótip dildá alǵan soń sizdi, tipti, qurtady, ony qaityp alyńyz, biz alyp kelip berelik, - dedi de, artynan bir adam qıyp kelipti de:

-Meni han jiberdi, "Aldar kóse jer ortasyn kórsetip bolmasa, alǵan dildámdi qaitaramyn" deidi, - depti. Sonda Aldar kóse:

-Jarady, men jaiaymyn, atyńdy bere tur.

Atyńa minip kórsetein, -dep, atqa minip alyp, jan-jaǵyna qoqyraıyp qarapty da, jerdegi baspaǵymdy áperińizshi, -dep, baspaǵyn alyp, astyna qoiyp, jer ortasy - osy seniń atyńnan aırylǵan jerin bolady, -dep júrip ketipti. Bul qaityp hanǵa barǵanda el hannan:

-Han, sen Aldar kóseniń qylysqan isparlarynyń mánisin [ait, - dep] suraǵanda han:

-Men basymdy kórsetkenim – basqa bále qaidan degenim edi. Ol "Basqa pále – qyzyl tilden", - dep, tilin jalańdatty. Qulaǵymdy ustaǵanymda, ol kursaǵyn kórsetip, qulaqqa tıgen sýyq sóz qursaqa baryp, muz bolar, -dep jaıap qaitardy. Qolyn qysyrgany tilegim bar degeni edi. Onyń tilegin berdim. Altyn alyp ketti, -depti han.

33-ALDAR İLE JİRENŞE

Jirenşe Han'ın zamanında Aldar Köse diye uyanık biri varmış. Millet hasetliğinden Aldar Köse'yi Han'a kötülemişler. Bir gün Han Jirenşe Aldar Köse'yi yanına davet etmiş. Aslında da Aldar Köse yaya gezermiş. Yaya Han'ın yanına gelmiş. Selam vererek içeri girmiş, Han da selamını almış ve ellerini başına koymuş. O anda Aldar Köse dilini sadeleştirmiş. Öyle yapınca Han kulağını tıtmış. Aldar Kösede karnına dürttükten sonra ellerini birleştirmiş. O anda Han kafasını sallayarak işaret etmiş. Aldar Köse kapının üstündeki bir kese altınları alarak çıkıp gitmiş. O anda Han'ın yanında oturanlar:

-Efendim, neyialıp gitti? -diye sormuşlar. Han:

-Altınları, -demiş.

-Efendim, PENDESİN diye, böylece altınlarınızı alırsa sizde bir şey bırakmaz, geri alın, -diyerek peşinden birkaç adam gitmiş.

-Bizi Han yolladı. Aldar Köse Dünyanın merkezini göstermezse almış olduğu altınlarını geri al dedi, -demiş. Aldar köse:

-Tamam, ben yayayım, sen atını ver, ona binerek göstereyim, -demiş. ata binmiş etrafına bakmış, aşağıdaki kesesini istemiş. Kesesini aldıktan sonra altına koyarak:

-Dünya'ın merkezi senin atından ayrıldığıın yer oluyor, -diyerek uzaklaşmış. Geride kalan Han'ın yanına dönünce sormuş:

-Han'ım, Aldar Köse'yle işaretleştüğünüz anlamını anlatır mısınız?

-Ben başımı ellememim sebebi, başın belası neymiş, diye sordum. O ise, başı belası kırmızı dildir, diyerek dilini sadeleştirdi. Kulağıma elleyince, o da göbeğini gösterdi. "Kulağa gelen ağır sözler, göbeğe iner buz olur" diyerek cevap verdi. Ellerinin birleştirmesi ise bir dileğinin olmasıydı. Onun dilediğini verdim, o da aldı gitti, -demiş Han.

34-ÁZ-JÁNİBEK, JİRENSHE, KÓSE

Áz-Jánibek han Syrдың оң жағында отырады екен, бір кúні Syrдың сол жағындағы елге жарлық қылады:

-Baitaldarym qulyn tastap jatyr, aıǵyrlarynyń daısy maza bermeidi, aıǵyrlaryn qırsyn! - deidi. El han jarlyǵynan qorqyp, sasady, jyıyls qylyp, aqyldasady. Jınalǵan jurttıń ishinen bir kóse shyǵyp:

-Sender saspańdar, hannyń jaıabyń men berein, maǵan bir túie, bir kebeje, shashy qara, saqaly aq bir shal, saqaly qara, shashy aq bir shal jáne bir serke berinder! - dedi.

Jurt osy aıtqandaryn taıyp beredi. Sodan keiń kóse hanǵa jóneledi. Hannyń aıylynyń shetine kelip:

-Hanǵa jolyqqan kisi qalaı jolyǵady? - dep suraıdy.

-Minip kelgen kóligin keiń tastap, daıys estitin jerden "sáleymálekim, aldıar!"dep, qol qýsyrp barady, - deidi. Kóse ol aıtqandy istemei, túesine mingen boıymen qasyndaǵylaryn alyp, hannyń úiiniń tusyna baryp, úshke dein:

-Sóiles-aı, -dep daıystady. Ishkim úndemedi.

-Myna shirkinge kók túndik kelip qalǵan eken, -dep, keiń baryp túsip, eki shaldy eki jaǵyna otyrǵyzyp, ózi ortasynda shyntaqtap, qısaiyp jatady.

Serkeni túsirip, bایلap, túesin shóktirip qoiady. Han kóseniń bul isine ashylanyp:

- Ana shaldyń basyn alyńdar! - dep, kisi jumsaıdy. Hannyń jumsaǵan kisisi kóseniń otyrǵan túrin kórip, hanǵa qaita keledi.

-Otyrǵan túri bir túrli kyzyk. Ózi qý kóse eken, eki jaǵynda eki qarty bar, bir serke bایلaly tur. Túesi shógerilgen, ortasynda ózi shyntaqtap jatyr, basyn shabýdy laıyq kórmedim, - dedi.

Muny estigen soń han kóseniń jatqan jerine keldi. Han jaqyndap kelgende kóse shyntaqtap jatqan kúinde:

-Sáleý-málekim, aldıar han!-dedi. Han:

-Ýa, kósem, túie mingeniń qalaı? Kóse:

-Túie minsem, Qyrymdaǵyny kórip, qaıyp-qaterden aman qalýǵa sebep bola ma dep oılaimyn. Han:

- Túiege kebeje nege teńdeisin?

- Túiege kebeje jaraspaı ma?

-Ýa, kósem, serke alyp júrgeniń qalaı?

-E, hanym, bilmeisin be?

-Bilmeimin.

- Bala ekensin ǵoi, mal jaqsysy – serke, adam jaqsysy erke degen.

-Ýa, kósem, shashy aq, saqaly qara qartyń ne?

34-AMA JANİBEK, JİRENŞE ve KÓSE

Ama Janibek Sır hanın saǵ tarafında oturmaı. Günüń birinde Sır'ın sol tarafındaki memleketine emir yollamaı.

-Dişi atlarım dúşük yapıyor,aygırlarının sesleri rahatsız ediyor. Aygırların ólsün. -demiş.

Memleketteki adamlar korkmuşlar,şaşırmışlar. Hepsibir araya toplanarak çözüm bulmaya çalışmışlar. Toplananların arasından bir kóse.

-Hiç korkmayın, hana cevabı ben vereyim.

Fakat bana bir deve, bir sandık, iki ihtiyar: biri beyaz saçlı siyah sakallı, öbürü siyah saçlı beyaz sakallı olsun, -demiş. Memleketteki adamlar kósenin istediklerini bulup buluşturun vermişler. Kóse hanın yaşıdığı köyün kenarına gelerek:

-Hanla görüşmek isteyen biri ne yapmalı?-diye sormuş.

-Geldiǵi vasıtadan inerek sesi duyulacak kadar yaklaşıp, selamünaleyküm diye selam verir ve yanına yaklaşıp, -demiş. Kóse bunları hiç dinlememiş, tam tersine devenin üzerinde han'ın evinin yanına gelerek :

-Konuş ey, -diye baǵırmış. Hiç kimse ses vermemiş.

-Bu zavallıya Gökyüzü çöktü galiba, -diyerek, iki ihtiyarı yanına oturtmuş. Kenisi de ortalarında yan yan yatmış. Keçiýi baǵlamış,devesini de çöktürmüş. Bunları gören han dayanamayıp:

-Gidin ihtiyarın kafasını kesin,-diyerek adamını yollamaı. Hanın yolladıǵı adam kósenin oturuşunu görünce geri hanın yanına dönmüş.

-Deǵişik bir oturuşu var. Kendisi düzenbaz kóse imiş. İki tarafında iki ihtiyar,bir keçiýi baǵlamış,devesini de çöktürtmüş. Ortalarında kendisi yan yatıyor,kafasını kesmeyi laıyık görmedim,-demiş. Bunları duyan han kósenin yanına gelmiş. Han yaklaşıncı hiç şeklini bozmadan yattıǵı yerden:

-Selamunaleyküm haşmetlim!-demiş. Han:

-Vay Kósem,nasıl oldu da devenini üzerine bindin. Kóse:

-Devenin sırtına çıkmamınKırımда olanları görünce,tehlikelerden kurtulabilirim diye düşünüyorum.

Han:

-Sandıǵı devenin üstüne niye koydun?

-Deveye sandık yakışmadı mı?

-Vay kósem ,keçiýi niye gezdiryorsun?

-Eee Han'ım bilmiyor musun?

-Bilmiyorum.

-Çocukmuşsun. Malın iyisi keçidir,İnsanın iyisi nazlısıdır,-demiş.

-Vay kósem,İhtiyarın niye saçı beyaz sakalı

-Shash saqaldan jyrma bes jas úlken emes pe? Sondyqtan ol aǵarǵan ǵoi. -Shashy qara, saqaly aq qartyń ne? -Munyń aty shaban, qatyny jaman, atqa minse, tebingen, úide otyrsa, keiigen, sondyqtan munyń saqaly aǵarǵan. Han óziniń kisilerine sybyrlap: -Munyń qoltyǵynda tesigi bar shyǵar, sóz keýlep, shyǵa beredi ǵoi, buny sýǵa túsirip, qoltyǵyn qarayıq, - dedi. -Ýa, kóse, sýǵa túsesiń be? -Túseik. Ózge jurt sýǵa túskende kóse men han keiirek qaldy. Sonda han kósege: - Túspeisiń be, kóse, - dedi. -Jolyńdy berseń, túsein. -Berein, tús! - dep han ózi sýǵa tústi. Kóse kóilektiń jeńin, dambalynyń balaǵyn býyp, túip jatty. Sonda han: - Ýa, kóse, nege býynyp, túinip jatyrsyn? - dedi. - Bilmeimin. Á, hanym, bala ekensiń ǵoi! Osy sýdyń boıynda alpys pyshaǵyn taptap, bizderin saqtap otyryp syrlysqan, syrlysypt otyrǵanda sý tasyp, alpysy da sýǵa ketken, sol ýaqta alpys pyshaq pen biz saptary tómen qarap, júzderi, úshteri joǵary qarap, sý túbine ornap qalǵan. Men sol pyshaq pen bizden qorqyp, býynyp, túinip jatyrmyń, -dedi. Han sýdan shyǵyp: -Mynany qyzylaýyzǵa aparyp, qondyryńdar, - dedi. Hannyń kisileri kóseni qyzyl itterdiń ortasyna aparyp, tastady. Tań atqansha qyryq qyzyl itti qoinyna salyp barǵan sapysymen qyryp, óltirip tastady. Tańerteń hanǵa kelip, sálem berdi. Sonda han: - Aman-esen keldiń be, kósem?-dedi. Hannyń bir kisisi turyp: -Aman-eseni qurysyn, qyzylaýyzdardy qyryp kelipti, - dedi. -Ýa, kósem, qaitamysyn? - dedi han. -Qaitpaimyn. Jirenshege jolyǵyp, qaitamyn. -Joq, kóse, Jirenshege qarama, men ony jiberein, - dedi. - Qoi, jibermeisiń! -Jiberein, ýa, kósem, qyzylaýyzdardy qyryp tastaǵanyń qalai? -Bizdiń áylydyń qoıalaryn kúnde qasqyr qyryp jatyr, soǵan paidasy tımegen soń qyzylaýyzdyń keregi qansha, qyrmai, qaitaın?! Han: -Bizdiń áyyl Syrdyń ber jaǵynda, sizdiń áyyl ar jaǵynda. Qaskyrǵa ne aıla qylsyn, qalai qorǵasyn? - dedi. Kóse: -Endeshe bizdiń áylydyń aıǵyrlarynyń daısy	siyah? -Saçı sakalından yirmi beş yaş büyük olduǵu için önce beyazladı. -Öteki ihtiyarın niye saçı siyah sakalı beyazmış? -Onun atı tembel,Hanımıkötü. Ata binince öfkeleniyor,evde kalınca kırılıyor. Ondan sakalı erken beyazlamış. Han yanındakilere sessizce: -Bunun koltuǵunun altında delik var galiba. Söz madeni gibi lafı bitmedi. Suyun içine sokalım kolyuǵunun altına bakalım,-demiş. -Vay kóse,suya girmek ister misin?-diye sormuş. -Olur. Herkes suya girince Han ile Kóse geri de kalmış. Hanköse'ye: -Girmeyecek misim?-demiş. -Yol verirsen gireyim. -Vereyim,gir,-diyerek Han kendisi de girmiş suya. Kóse gömleǵinin kollarını,pantolonunun paçalarını sıkıca baǵlamış. Onu gören Han: -Vay Kóse,niye her tarafını sıkı sıkı düǵümledin?-diye sormuş. -Bilmiyorum Han'ım. bu suyun içinde altmış bıçaǵı ezerek,bizleri gizli bekleyen,beklerken su taşmış altmışı da suya düşmüş. Düşerkenbubiçalların ve çuvaldızlarınsapları aşıǵı sivri uçları yukarıyadoǵru suyun altında gömülmüş. Ben bu bıçakla çuvaldızlardan korktuǵum için kıyafetlerimi baǵlıyorum,-demiş. Han sudan çıkarak: -Alın götürün bunu,köpeklerin içine atın. -demiş. han'ın adamları Kóse'yi kırmızı köpeklerin arasına atmış. Sabaha kadar 40 köpeǵi koynundaki kılıcıyla öldürmüş. Sabahleyin Han'ın yanına gelerek selam vermiş. O anda Han: -Sağ salım geldin mi Kóse'm . -demiş. Han'ın adamlarından biri kalkarak: -Sağlam gelmesini boşverin 40 köpeǵi de öldürmüş,-demiş. -Ey Kóse'm dönecek misin?-diye sormuş Han. -Hayır dönmeyeceǵim,Jirenşe ile görüşmem lazım. -Sen onu bekleme ,ben onu sana yollarım. -demiş. -Hayır göndermiyorsun. -Gönderirim ya Kóse'm. Niye köpeklerimi öldürdün? -Bizim köyde hergün kurtlar koyunları öldürüyor, köpeklerin hiç faydasını görmedik. Öldürmeyip de ne yapayım.

seniń bartaldaryńa qaidan estiledi? - dedi. Han úndeı almadı. Kóse júrip ketti. Artynan hanǵa Jirenshe keledi. Kóseniń kelgenin, aitqan sózderin han Jirenshege bastan-aıaq aıtyp ótti. Jirenshe: "Men oǵan barıyn", - dep edi, han: -Oıbaı, barma! Kisiden tosylatyn emes, qý kóse kórindi, - dedi. Jirenshe shydamaı, kósenin artynan ketip qaldy. Jirenshe kóseni qýyp jetip, artynan kelip, sálem berip edi, kóse sálem almadı. Sonan soń kóldeneńnen kelip, sálem berip edi jáne qaramadı. Qarsy aldynan shyǵyp, sálem berip edi, sálem aldı. Sóilesip, amandyqqa kelgen soń Jirenshe aıttı: -Artyńnan sálem berdim, almadıń, mánisi ne? -Artymnan it úryshi edi. -Kóldeneńnen bergende nege almadıń? -Kóldenennen qatyn sóleýshi edi, sabaz erdiń minezi qarsy kelip sálem berı, sondyqtan aldymnan bergen sálemdi aldım, - dedi. Jirenshe: - Ya, kóse, jer ortasy qaida? Kóse: -Ya, men túege minip, jer ortasyn boljai almaı kelemın, astyńdaǵy atyńdy bere tursań, jer ortasyn bilip berein, - dedi. Jirenshe attan túsip, atyn berdi. Kóse atqa minip alyp, túeni jetelep, olai bir, bulai bir, jortyp-jortyp kelip: -Jer ortasy - tóbe, el ortasy kere degen, boljap kelip qarasań, seniń turǵan jeriń jer ortasy eken, - deidi de, atty saýyrǵa bir salyp, Jirenshege qaramastan tartyp, júrip ketti. Kóse sol jolynda eline qatyp kele jatyr, bir aýyldyń shetinde bie saýyp turǵan bir qyzǵa kelip: -Saýar kóbeisin, sódegeı bıkeshe, - dedi. Sonda qyz: -Tursam, túzeler, seniń aýzyn emes, - dedi. -Tilińdi Qudai kessin!-dep, atty saýyrǵa bir salyp, kóse tartyp otyrpyt.	-Bizim köy Sır'ın bu tarafında, sizin köy ise öbür tarafında kurtlara ne yapabilir,nasıl koruyabilir?-demiş Han. -EE,şimdi bizim köyün aygırların seslerisenin dişi atlarına nasıl duyulsun. -diye cevaplamış Köse. Han susmuş kalmış. Köse dışarı çıkınca Han'ın yanına Jireñsegelmiş. HanJireñse'ye Köse'nin dediklerini anlatmış. Jireñse: -Ben onun yanına bir gideyim,-demiş. Han ise: -Hayır gitme,onun ağızı iyi laf yapıyor. Hilekar o,-demiş. Jireñse dayanamayıp Köse'nin peşinden çıkmış. Jireñse Köse'nin peşinden yetişmiş selam vermiş,Köse selamını almamış. Önüne geçmiş selam vermiş hiç bakmamış. bu sefer yüz yüze gelmiş selam vermiş. o anda selamını almış. Hoşbeş ettikten sonra : -Arkandan geldim selam verdim niye almadın?-diye sormuş. -Arkamdan köpek havlar,-demiş. -Yanından geçerken verdiğim selamı niye almadın? -Yanında bir bayan konuşuyordu. Babayığit adamın karakterine ters selam vermek. Onun için yüz yüze gelince selamını aldım. -demiş Köse. Jireñse ise. -Vay Köse ,Dünyanın merkezi neresi? -Ben devenin üzerinde iken sola sallanırkenDünyanın merkezini tahmin edemiyorum,atını ver de Dünyanın merkezini öğrenip geleyim. -demiş. Jireñse atını vermiş. Köse atın üzerine çıkmış ,deveyi de yedeğe almış,atla tırıs gelerek: -Dünyanın merkezi tepe,memleketin merkezi ise tahminmcesenin durduğu yer,-demiş ve atı kamçılایarak Jireñse 'ye bakmadan çekip gitmiş. Köse memleketine dönerken kısırağı saǵan bir kız görmüş. -Bereketli olsun tembel kız,-demiş. O sırada kız : -zamanla geçer senin ağzın gibi değil ,-demiş. -Allah dilini koparsın,-diyerek uzaklaşmış.

35 HAN MEN KEDEI JOLAYSHY

Alys jerden ıesiz dalaman Buhar shaharyna bir kedei jolayshy kelipti. Qalağa kelgen soń ol tup-týra baryp, hannyń úine kırıpti. Hannyń aýyz úi salqyn bolğan soń bul jolayshy kiimin sheship, jailanyp, demin alyp, azygyn jei bastapty. Hannyń aýyz úinde otyrğan jendetter jolayshyny

kórip, munyń hannyń úine baryp, kirgenine qairan qalyp, sasqanyan ne qylaryn bilmei turyp, aqyrynda, jolayshyny qýa bastapty.

"Qýmańdar, dem alğan son ózim ketemin", - dep, jolayshy bularğa aıtqanda, jendetter jolayshyğa ashý shaqyryp aıtypty: "Sen bul arada negyp otyrsyń?", - dep.

Jolayshy aıtypty: "Tamaq jep alğan soń, eki saǵattai dem alyp, uytqap alyp jónelem", - dep aıtypty.

-Eı, ádepsiz kedei, kórmeı tursyń ba, bul qonaq úi emes, meniń sarayım!-dep, buǵan han aıǵai salypy.

- Bul úi seniń sarayyń ba, Buhardyń hany, aıtshy, bul saraida buryn kim turdy? - dep, asyqpai, hanğa jolayshy sóz qaitarypty.

-Meniń ákem turdy, -dep han aıtqanda:

- Buryn, seniń ákeńnen buryn kim turdy? -dep jolayshy aıtypty.

- Bul úide meniń úlken ákem turdy, - dep han aıtypty.

-Úlken ákeńnen buryn kim turdy? - degende:

-Ol ákemniń ákesi turdy, - depti.

-Senen soń bul saraida kim turady? - degende:

-Meniń balam turady.

-Seniń balańnan keiın kim turady? - degende:

-Meniń nemerem turady, - deidi. – Meniń balamnan soń nemerem, munyń balalary hám, Qudai buyrsa, meniń tuqymymnan bireý turady, - dep, han jaýap beripti.

-Minekeı, baıqap qarashy, bul saraida bir adamnan soń bir adam turady. Sizderdiń báriń de bul saraida turğan qonaqsyzdar. Bul saraida qonaq úinde turǵandai bolyp turasyzdar.

Ashýlanshaq han oılanyp turyp, ámir qylypty:

- Jolayshyğa tamaq, syı ber!-dep. Jolayshy tamaǵyn jep, dem alyp, bergen syıdy almpty.

-Men jolayshymyn, maǵan bergen syılaryń kerek emes,- dep. Munyń sózin hanğa aıtqanda, han taǵy da tań qalypty.

35-HAN İLE FAKİR YOLCU.

Uzak ve sahıpsiz kırlardan geçerek Buhara şehrine fakir bir yolcu gelmiş. Şehre gelince de doğru Han'ın evine gitmiş. Girişodayı serin bulunca üstündekileri çıkarmış,dinlenmiş. Acıkınca da torbasındaki azığını yemeye başlamış. Han'ın giriş odada yolcuyu gören cellatlar şaşırmışlar,hayretler içinde kalmışlar. ne yapacaklarını bilemeyip kovmaya çalışmışlar.

-Kovmayın beni,biraz dinleneyim gideceğim,- demiş. Cellatlar sinirlenmişler:

-Sen burda ne yapıyorsun?-diye sormuşlar.

Yolcu:

-Yemeğimi bitirdikten sonra iki saat kadar dinleneceğim. Sonra uyanınca gideceğim,- demiş.

-Ey terbiyesiz fakir,görmüyür musun burası ev değil,burası benim sarayım,-diyerek bağırmış Han.

-Bu ev senin sarayın mı Buhara'nın hanı?O zaman söyle senden önce bu sarayda kim yaşamış?-diye sormuş yolcu .

-Benim babam yaşardı.

-Babandan önce kim yaşamış?

-Büyük babam yaşamış,-diye cevaplamış Han.

-Büyük babandan önce kim yaşamış?-deyince

-Büyük babamın babası,-demiş.

-Senden sonra bu sarayda km yaşayacak?

-Benim oğlum yaşayacak.

-Senin oğlundan sonra kim yaşayacak?-diye sormuş.

-Benim torunum yaşar, ondan sonra torunlarımın çocukları. Allah izin verirsebenim sülalemden biri yaşayacak. -diyerek cevaplamış Han.

-Şimdi bak,bu sarayda birinden sonra biriyasıyor. Sizler bu sarayda misafirsiniz. Bu sarayda sadece misafir gibi yaşıyorsunuz. Sinirli Han biraz düşündükten sonra emirvermiş.

-Yolcuyu iyice ağırlayın. Hediyeler verin. - demiş. Yolcu karnını doyurup iyice dinlenmiş. Fakat hediyeleri almamış.

-Ben yolcuyum,bana hediye lazım değil,- demiş. bu sözleri duyan Han iyice şaşırmış kalmış.

36-TAZSHANYŇ HAN BOLÝY

Erte kezde han bolypty. Hannyň qyryq ýáziri bolğan. Bul qyryq ýázir han ne aıtsa, sony oryndap otyratyn edi. Bir kúni han shalqasynan jatyp, óziniń ordasynda óz-ózin "tap" dedi. Qyryq ýázir tegis jinalğan bolatyn. Bular da jaman sasty. "Ne dep?" surai da almady. Hannan qoryqqanynan "qazir, qazir" dei beripti.

Han:

-Eger tappağan kúnde jaryq kórein dep, úmit etpeńder, tez tabý jaǵyn kózdeńder, - dep ámir berdi.

Qyryq ýázir jinalyp: "Qoi, qarap ólmeiik, izdep kóreiik", - dep, atqa minip, tus-tus jaqtan izdeýge áreketke kiristi. Barlyq túsingeni sol – han shalqasynan jatqanda aıtty, at jeter jerdi tegis aralady, eshbir "bilemin" degen adam shyqpady. Qyryq ýázirdiń saly sýǵa ketip, óldi degen osy goi dep, eline qaitqan. Hannyń ordasya taıańan kezde aldynda bir qora qoi bar bir qoishy júri eken. Bu da adam balasy goi, buǵan da aıtyp kóreiik dep, qoishyǵa taıaı taıana kelip aıtady. Zarjaq tazsha eken, bul birdeme biledi dep úmittenip, qýanyp, osyndai jol júrip júrgende hannyń tapsyrmasyn oryndai almaǵandyǵyn baıandaıdy. Tazsha da qulaq qoıyp, tyńdap turady.

-Han qaıda otyryp aıtty, ordasynda ma, joq dalada ma? - dep surady.

-Ordasynda otyryp, bizdi jinap alyp, aspanǵa qarap otyryp aıtty, - dedi ýázir.

-Ondai bolsa, hannyń ordasynyń kúldireýishi shyǵyp ketken eken, sony jóndeitin usta tap, tez ýaqytta jöndemese, búlinedi dep, soǵan asyqqan eken. Tez baryp, hannyń ordasynyń kúldireýishin jöndep berseńder, eshqandaı pále joq, qutylasyńdar, - dedi.

Qyryq ýázir qýanyp, ne isterin bilmei, esteri shyǵyp, alaqaılap, atqa qamshyny basa berip, bir mezgilde týlaǵan júrekterin basyp, tazshadan aqyl suraıdy, hannyń aldyna qalaı qylyp barý jóninde. Óitkeni hannyń bergen merziminen asyp ketken edi, osy jóninde hannyń aldyna barý da qıyn edi. Sol úshin tazshadan aqyl surady qyryq ýázir.

-Aldymen kúldireýish jöndeitin ustany taıyp alý kerek. Sonan soń tegis ýázir bitken bastaryn qosyp, hannyń aldyna baryńdar. Hannan keshirim surap, ótinińder. Keshikken sebebimiz ustany taba almadyq. Taıaı jerde usta bolmady, jańa tapytq. Ordańyzdyń kúldireýishin salyp bersin, ulyqsatetińiz dep, hannan surańdar. Sonan soń sizderge ulyqsat etedi, - dedi tazsha.

Qyryq ýázir toqtamastan kelip, hannyń ordasya túsedı. Baganaǵy tazshanyń aıttan sózderiniń bárin qaldyрмаı, jylap-eńirep hanǵa aıtady. Han

36-KEL NASIL HAN OLMUŞ.

Eski zamanlarda bir han yaşarmış. Han'ın kırk veziri varmış. Kırk vezir han'ın bütün emirlerini yerine getirmiş. Günün birinde merkezinin içinde sırt üstü yatan han "bul" demiş. Kırk veziri de yanındaymış. Bunlar şaşırmışlar, ne demek istediğini de soramamışlar han'dan korktukları için "şimdi" deyip merkezden ayrılmışlar. Han: -Eğer bulamazsanız hayatımıza kaldığımız yerden devam ederiz ümitlenmeyin. Çabuk arayıp bulun,- diye emir vermiş. Kırk vezir bir araya toplanarak: "Göz göre göre ölümeye gitmeyelim, bari arayalım", diyerek atlarına binmişler, aramaya başlamışlar. Anladıkları sadece han'ın sırt üstü yataarken bul demesiymiş. Gidebilecekleri her yere gitmişler aramya. Hiç "biliyorum" diyen birine rastlamamışlar. Kırk vezirin suya gitmişler ölmüşler denmesi buymuş diye geri dönmüşler. Han'ın yönettiği merkeze yaklaşıncı bir sürü koyunları güden çobanı görmüşler. Bu da insan evladı buna da soralım diyerek çobanın yanına gelmişler. Biçare kel imiş. Bu bir şeyler biliyor diye de ümitlenmişler, sevinmişler. Bu kadar yol kattemişler, fakat emri yerine getirememişlerdi. Kel bunları dinlemiş. -Han nerede otururken söyledi, merkezde mi yoksa dışarıda mı?-diye sormuş. -Merkezinde otururken bizi yanına çağırdı yukarı bakarken söyledi,-demiş vezir. -Öyleyse Han'ın merkezindeki künde kari çıkmış yerinden, usta bulup kısa vadede tamir edilmesi lazım, yoksa bozulur. Tez vakitte gidip Han'ın merkezindeki künde kari, yi tamir ettirirseniz hiçbir şey olmaz size, kurtulursunuz,- demiş. Kırk vezir sevincinden ne yapacaklarını bilemeyip, atlarına binerek onları kamçılayıp gitmişler. Biraz vakit geçince kendilerine gelip geri dönerek Han'ın yanına nasıl gideceklerini sormuşlar. Han'ın verdiği mühlet geçmişti, Han'ın önüne geçmek için de cesaret lazım olmuş. Onun için de kelden fikir almışlardı. -İlk başta tamir edecek ustayı bulunuz. Ondan sonra hepiniz Han'ın yanına gidirsiniz. Han'dan özür dilersiniz. Geç gelmenizin sebebini ustayı bulamadığınızı söylersiniz. Yakınlarda usta yoktu yeni bulduğunuzu dersiniz. Merkezinizin künde karisini tamir etsin, büyüklük sizde kalsın dersiniz öylece size büyüklük eder,- demiş kel. Kırk vezir hiç dinlenmeden

taýyp kelgen soň eshqandai sóz aıtpaıdy, tilegen suraqtaryn berip, kúldireýishtiń syńǵan jerin jóndetýge ulyqsat etti. Qyryq ýázir dereý ustaǵa ámir berdi: -Tez ýaqyt ishinde jóndep, tigip ber, aqysyna qalaǵanyńdy alasyń, -dedi. Baǵanaǵy qoi baǵyp otyrǵan tazsha ol ornynda turgan joq. Qyryq ýázirden alǵan arzan alǵysty arqalap, keshke taman aýylǵa qaitty, ýázirlerge qaisy aýyldyń qoishysy ekenin aıtqan. Bul qyryq ýázirdiń qattylyǵy sonдай – ózderin ólim jazasynan qutqarsa da, eń bolmasa, etine bir bútin kóilek bermedi. Qur "raqmet, baqytty bol!"-dep, sózben alǵys aıtqan. Bul tazsha óz jayynsha tura tursyn. Bir taıpa eldi bir tarynyń qaýyzyna syǵyzyyp otyrǵan qaharly hanǵa keleik. Usta sorlyda dármen bar ma, eldi jýsatyp, órgizip júrgen qyryq ýázirdiń aıtqanyn istemekke, tez-aq bitirip, ordany qaitadan tigip, hannýn otyrýyna tilek qylyp, qyryq ýázir hannýn aldyna bardy. Han ordanyń shańyraqynyń kúldireýishi buryńǵydaı boldy ma dep, jatyp ta, turyp ta qarady. Hannýn óziniń kónilindegeı bolyp shyqty. Usta qyryq ýázirden alatynyn alyp, óziniń jayna júrip ketti. Qyryq ýázir biz de bosamyz ǵoi dep úmittenip tur, biraq han qandai jaýap beredi, sony kútip, silesi qatyp, bular da júr. Bir mezigilde han: -Báriń de kel beri, -dep ámir berdi. Han aıtqan soń qalai shydap tursyn, tez bastaryn iip, hanǵa taaý keldi. -Osyny ózderiń tapqan joqsyńdar, onan da kim aıtty, bir aýyz da ótirik qospai aıtyńdar, - dedi han. -Qoi jayıp otyrǵan qoishy aıtty, - dedi ýázirler. -Olai bolsa, sol qoishyny alyp kelińder osynda, -dep, taǵy ámir berdi han. Bas ýázir aıaqqy ýázirge barýǵa ámir berdi. Kishi ýázir jarlyqty alǵan soń keshikken joq, baǵanaǵy aıtylǵan aýylǵa qarai qadam basty. Aýyl arasy onsha qashyq emes edi. Bara sala tazshany artyna mingizdi de, ala jóneldi. -Meni qaıda alyp barasyz? Meniń jazyǵym ne? -dep suraıdy tazsha. -Men de bilmeimin, hanǵa kerek boldyq. Tazsha hannýn qasyna bardy. Nendeı suraq suraıtynyn kim bileıdi? Han qyryq ýázirine qarap: -Osy aıtty ma? - dedi. -Osy! - dedi qyryq ýázir. -Tazsha, sen myna qyryq ýázirge hannýn kúldireýishi syńǵan eken dep aıtyń ba búgin? - dedi han. -Aıtqanym ras, -dedi tazsha. Qyryq ýázirge ulyqsat berdi taraýǵa. Qyryq ýázir ulyqsatyna qýanyp, úlerine baryp, qudaıyn aıtyp, boz qasqasyn shaldy. Tazshadan:	Han'ın yanına gelmişler. Kelin dediklerini Han'a aǵlaya sızlaya anlatmışlar. Cevabı buldukları için Han seslenmemiş, kabul etmiş. Kündekarının kırılmış yerini tamir etmesine izin vermiş. Kırk vezir hemen ustayı getirip tamir etmesine emretmişler. -Kısa sürede tamir et, istediğini alacaksın,- demişler. Fakat koyunlarını güden çoban yerinde durmazmış. Kırk vezirden sadece bir teşekkürle ayrılan kel hangi köyde yaşadığını söylemişti. Bu kırk vezir o kadar cimriydi ki onları ölümden kurtarana üstünü kapatacak kadar bir elbiselik vermemişlerdi. Kel kendi halinde dursun küçük bir kabileyi darı kabuǵuna doldurmuş sinirli Han'a gelelim. Biçare usta ise mecalsız milleti rahatlatarak, kırk vezirin dediklerini yaparak işini hızlı bitirip, merkezi tamir edip, han'ın rahat oturmasını dilemiş. Kırk vezir Han'ın yanına gitmişler. Han merkezinin kübbesini oluşturan künde kariyi eskisi gibi olmuş mu diyerek, yatarak da, ayaktayken de bakmış. Han'ın istediği gibi olmuştu. Usta kırk vezirden istediklerini alınca gitmiş. Kırk vezirde ümitlenerek Han'ın etrafında dolanarak ne diyeceğini merak etmişler belli bir vakit geçince : -Hepiniz yanıma gelin,- diye emretmiş. Hepsinin başı önünde Han'ın yanına gelmişler. -Bunu sizin bulmadığınızı biliyorum. Hiç yalan söylemeden bana kimin akıl verdiğini deyin bakalım,- demiş Han. -Koyunları güden çoban dedi,- demişler. -Öyleyse çobanı getirin,- diyerek yine emir vermiş Han. Baş vezir sonuncu vezire emretmiş keli getirmesini. Sonuncu vezir emri aldıktan sonra geç olmadan çobanın köyünün yolunu tutmuştu. Köyler arası pek uzak olmayınca hızlıca keli atının üzerinde getirmiş. -Beni nereye götürüyorsun. Benim suçum ne?- diye sormuş. -Ben de bilmiyorum Han istedi,- demiş. Kel çobanı Han'ın yanına getirmişler. Han'ın ne yapacağını kimse kestirememiş. Han kırk vezirine bakarak: -Bu mu cevabı buldu?- diye sormuş. -Evet,- demişler kırk vezir. -Kel sen bu kırk vezire Han'ın künde karisinin kırıldığını söyledin mi?-diye sormuş. -Evet doğru,- demiş kel.

-Sen qaidan bildiñ kúldireýishtiñ synǵanyñ, - dedi, - álde buryn osy ordaǵa keldiñ be, joq bolmasa, bireý aıttı ma, hannyñ kúldireýishi synyp tur eken dep. Osy jóninde bir aýyz ótirik qospaı ait, - dedi han.

-Taqsy, buryn bul ordaǵa qaidan kelein? Ózimniñ turpatym bolsa - mynaý. Biraq mende azdaǵan tájiribe bar. Soǵan súenip aıttım. Siz shalqańyzdan jatyp aıttı degen soñ men oiladym: ózi han, qoldan kelmetin jumysqa adamdy qınamaıdy ǵoi, ne de bolsa, qoldan keletin jumysqa jumsaıdy ǵoi. Olai bolsa, "tap" dep, ustany aıtatyñ edi buryńǵy kezde. Sol oıyma túsip, osy hannyñ kúldireýishi synǵan shyǵar, odan basqa basqasha aıtqan bolar edi dep, oilap aıttım, -dedi tazsha.

-Sen ondaı bolsa, jumbaqty sheshkish ekensin ǵoi, saǵan men jumbaq aıtayın, sheshý tájiribeñ mol eken. Osyny sheshetin bolsañ, saǵan men jaqsy jaǵdaı týǵyzatayın, óziñdi ýazır de qoıatayın. Eger taba almasañ, bul dúnieden kóshiremin. Sony esinñen shyǵarma, -dedi han.

Han bul jerde óziniñ áli keletin bildirip, nashardy qorqytyp qoidy. Amal qansha, hanǵa qarap:

-Aıtyńyz, álim keletin bolsa, sheship kóreitin, - dedi tazsha. "Áli kelgen alyp ta, shalyp ta jyǵady" degen ǵoi, tazshany mazaq etip, biraz kelemej qylyp, óltirgisi keldi.

-"Jaýdyǵa da jabysqan, jaýyzǵa da jabysqan" - osyny shesh, - dedi han.

Ár nárseni bir aıttı sheshe almaǵansyp. Hannyñ betine qarady. Han túsın ózgertip, qanyñ ishine tartyp, túsın buzǵan kezde:

-Bul bir zatqa berilgen esimdi aıtady, - dedi tazsha. Záredeiden qarǵaıdy, záredeiden jarylqaidy degen ǵoi.

Han kónili jaqtyрмаǵan ýazirdi shyǵaryp, sonyn ornyna tazshany qoidy. Buryńǵy jaman kiimderdi tastatyp, qatardaǵy ýazirge qosty. Bul hannyñ istegen jaqsylyǵyn aqtady, tazsha bolsa da, aqyl jaǵy kem bolǵan joq. Hannyñ "sýyn taýyp", han ne aıtsa, sony oryndap otyrdy.

Tazshanyñ atyn ózgertip, "Súkimdi" qoidy. Han óte rıza boldy. Han bolǵan soñ ne istemeidi, bastan asyp bara jatqan jumys joq, qaryñ toq. Han erigip otyryp, qyryq ýazirdi jinap aldy.

-Bárimiz seilge shyǵyp, ań aýlaımyz, - dedi.

Oilatyny - jurttyn qamy emes, óziniñ qara basynyñ qamy. Ózinen basqa eldiñ "búiri shyqsyn" dep otyrǵan han jurttyn bári aýzyna qaraıdy, eshkim hannyñ sózin qısyq demeıdi. Oñ bolsa da, teris bolsa da, oñ bolady. Qyryq bir aýyzdan "maqul" dep qabyl aldy.

-Osy búginnen bastap, ańǵa shyǵyp, boı

Kırk vezirine de üst yóneticilik vereceǵini sóylemiş. Kırk veziri de sevinerek evlerine gitmiş. Boz hayvanını adak adayarak kesmişler. Han kele:

-Sen nereden bildiñ kündekarinin kırıldıǵını, önceden bu merkeze gelmiş miydiñ, yoksa biri mi sóyledi kırıldıǵını. Hiç yalansız dolansız anlat bakalım,- demiş Han.

-Efendim, önceden bu merkeze nereden geleyim? Görünüşüm böyledir, fakat benim azıcık tecrübem var. Ona dayanarak dedim. Sizin sırt üstündeýken dediǵinizi duyunca böyle düşündüm: Han yapılamayacak iş için kimseyi zorlamaz. Yapılabilecek iştir diye. Eskiden ustaya bul denirdi, başka bir şey deǵildir diye aklıma bu geldi. Han'ın kündekarisi kırılmıştır onun için başka kelimeyle ifade etmiştir,- demiş kel.

-Sen bulmacayı çözdün, bir bulmaca yine sorayım. Bulmaca çözme tecrüben çoktur. Eger bu bilmeceyi çözersen seni yanıma vezir yaparım. Eger bulamazsan öbür dünyaya yollarım, bunu aklında tut,- demiş Han. Bu arada Han'ın birazdan geleceǵini söyleyerek zavallıyı korkutmuş. Ne yapsın Han'a bakarak:

-Söyleyin, elimden geldiǵince çözmeye çalışırım,- demiş kel.

"Elinden gelen alarak da çalarak da düşürür" demiş içinden kelle alay ederek.

"Düşmanı olana da ısrar etmiş, zalime de ısrar etmiş. "Bunu çöz,- demiş Han.

Çözemesin diye bilmeceñin hepsini birden söylemiş. Han'ın yüzüne bakmış, Han renkten renge girmiş.

-Bu bir şeyin adı, zerre kadardan beddua eder, zerre kadardan dua eder,-demiş kel.

Han sevmediǵi bir vezirin yerine keli atamış. Eski elbiselerinden arındırması ve vezirlerin yanına gitmiş. Han'ın yaptıklarının karşılıǵını vermiş, kel olmayla akılsız olmadıǵını da kanıtlamış. Han'ın her dediǵini yerine getirmiş. Keliñ adını da deǵiştirerek adını Sevimli koymuş. Han çok razı kalmış. Han'ın pek işi gücü olmadıǵından günün birinde kırk vezirini yanına çağırması.

-Hepimiz yürüyüşe çıkalım. - demiş.

Memleketini pek dert etmeyen Han, bir başkası da ona karşı gelmeyen sadece dinleyip yanlış olduǵunu da söylemezlermiş. Geziye çıkması yanlışsa da doǵru ise de doǵruymuş gibi kırk ağızdan onaylanmış.

kótereik,- dedi han. Qyryq ýázir biri qalmai shygyp, ań aýlady. Tańerteń qýğan adam kún batqansha qýdy, ańnyń qyzygyna túskendikten kúnniń batqanyn bilmei qalğan, eki jarylyp qýğan edi. Han kún batyp, kóz bailanğan kezde aıǵai saldy. Barlyǵy tegis keldi.

-Qaitayyq, elge jete alamyz ba?-dedi han.

-Qaidam, qashyq qoı. El jatyp qalǵanda baramyz goı, - dedi ýazirler.

-Ondai bolsa, talaýdaǵy elge qonyp, erteń bir-aq barayyq, - dedi han.

Qyrǵa shyǵyp, jan-jaqqa kóz jiberdi. Osy turǵan jerden qashyq emes bir aýyldy kórdi. Solai qarai aıańdap júrdi. Han bastaǵan bir top qol-alda, onyń artynan Súkimdi bastaǵan qol júrip otyrdy. Kóp uzamai-aq, álgi kórinip turǵan aýylǵa keldi. Han shetki úlken bir qońyr úge attyń basyn tiredi.

-Bul úrde kim bar? – dedi han.

-Óimiz!-dedi osy údiń ıesi shal.

-Biz – qonaqpyz, - dedi han.

- Qonaq bolsań, qonyńyz, - dedi shal.

-Bireýiń shyǵyp ketińizder, -dedi han. Osy údiń boıjetip otyrǵan qyzy bar, aty-Bıkesh, dalaǵa júgirip shyqty. Óitkeni hannıń daýysyn tanyp, ondaǵy maqsaty sol handy qondyrmaı. Bıl úı hannıń qonaq jayın kótere almaıtyn ortasha sharýa bolsa kerek. Qanshama soıys jırdi, onyn ústine hanǵa at, shapan jabý kerek, bir qonyp ketkeniniń ózi. Qyz hannıń jumbaqshyl ekenin burynnan билетin.

-Bizdiń aýylda qonyp, jumbaǵyn sheshetin bolsańyz, bir aýyz jumbaqty sheshedi. Sheshken soń qonady, eger sheshe almasa, qonbaıdy, - deıdi Bıkesh.

-Qandai jumbaq aıt, sheshetin, - deıdi han.

-Jasymnan asyraǵan egiz qozym bar, sonyń eti kóp pe, maıy kóp pe? - dedi Bıkesh.

Han olai oılandy, bulai oılandy, sheshe almady. Qyz óziniń denesin jumbaq qylyp aıtty degen oıyna da kelmegen. Aqyry, sheshe almaı, han atqa qamshyny basyp, shaýyp jóneledi. Aýyldan shyǵyp, óziniń janyndaǵy joldastarymen aqyldasyp, buny sheshetin Súkimdi, soǵan ádeı bir ýazirdi tastap, osyny sheship kelsin - dep tapsyrdy han.

-Eger sheshe almasa, jaqsylyq kútpesin Súkimdi, - dep qatty buırdy, ózi sheshe almaǵanymen jumysy joq.

Bir ýázir qaldy, Súkimdige aıtpaq bolyp, kútip otyrdy. Bir mezgilde Súkimdi de keldi.

Hannıń tapsyrǵan tapsyrmasyn Bıkeshke kezdespeı turyp, aýyldyń syrtynda birin qaldyrmai aıtty ýázir. Súkimdi tyńdap bolyp:

-Jaraidy, qazir oryndalady. Men ony sheshemin, - dedi.

-Bugünden sonra avlanalım gönlümüzü eǵlendirelim,- demiş Han. Kırk veziri ile avlanmaya çıkmış. Sabahtan akşama kadar avın peşinde koşmuşlar. Vaktin nasıl geçtiğini anlamamışlar. Güneş batarken Han kendine gelmiş.

-Dönelim, yetişir miyiz?- diye sormuş.

-Hayır, uzak yol. Herkes uyuyunca anca varırız,- demiş vezirler.

-Öyleyse yakın bir köyde konaklarız, sabah olunca da evimize döneriz,-demiş Han. Her tarafa yollamış vezirlerini. Burdan en yakın köyü görmüş. Köye doğru ağır ağır yol almışlar. Han'ın olduğu grup önde, peşinden de Sevimli'nin grubu yürümüş. Fazla vakit geçmeden köye gelmişler. Han kenardaki kahverenkli evin yanına gelmiş.

-Kim var evde?- diye sormuş.

-Ev ahalisi - diye cevap vermiş evin sahibi yaşlı adam.

-Biz misafiriz - demiş Han.

-Misafirseniz gelin girin,- demiş yaşlı adam.

-Biriniz dışarı çıkın,- demiş Han. Bu evin yetişkin kızı varmış, adıBikeş, koşarak dışarı çıkmış. Han'ın sesini tanıyıp eve almak istememiş. Han'ı ağırlayamayacak orta sınıf birinin eviymiş. Sadece bir gece için Han'a at verilmesi gerekmiş, üstüne kaftan giydirilmesi lazımmış. Ve kaç tane hayvanın da kesileceği belli değilmiş. Kız Han'ın bilmece sevdiğini biliyormuş.

-Bizim köyde misafir olmak için bilmeceyi çözmeleri lazım, Çözerse yatıya kalır, çözemez ise çeker gider,- demiş Bikeş.

-Nasıl bir bilmece söyle çözeyim,- demiş Han.

-Doğduğumdan beri beslediğim iki kuzum var benim. Onların eti mi çok, yağı mı?- diye sormuş Bikeş. Han bir öyle düşünmüş bir böyle düşünmüş ama çözememiş. Kız kendi vücudunu bilmece olarak sormuş diye hiç aklına gelmemiş. Sonunda çözemedi atına binerek uzaklaşmış. Köyün dışında beklerken yanındakilerle birlikte çözmek için Sevimli'ye sormuşlar.

-Eğer çözemezse benden iyilik beklemesin,- diye de eklemiş. Vezirlerden biri beklemeye durmuş Sevimli'yi. Han'ın dediklerini demiş Sevimli'ye köye gitmeden önce. Sevimli hepsini dinledikten sonra:

-Olur. Şimdi emrini yerine getiririm. Ben onu çözerim,- demiş. Sevimli yavaş yavaş grubuyla köye girmiş. Vezir onu kızın evine

Súkimdi bastağan bir top qol qyzdyn aýlyna qaraı aıańdady. Tap qyzdyń úıine bastap alyp keldi janaǵy kórgen ýazır. Úıdiń syrtynda turyp daýys berdi:

Biz - qonaqpyz!-dep Súkimdi.

Qyz tysqa shyǵyp, jańaǵy hanǵa aıtqanyn buǵan da aıtty.

-Osy jumbaqty sheshseńiz, qonasyz, sheshe almasańyz, qona almaısyz. Hannan áylie emessiz, - dep sózin qysqarta aıtty.

Súkimdi qyzdyń sózin tyńdap, tamaǵyn kernep, qyzǵa:

- Jasyń qanshada? - dep surady. Qyzdyń bul jumbaqty aıtатыn sebebi-aýyldary er jetti, kúeýge beremiz deıdi eken. Qyz ózin jaspyn dep sanaidy eken. Sondyqtan meniń er jetkenimdi syrttan kelgen adam bileđi dep, qyzdyń óziniń oilap shyǵarǵan jumbaǵy bolsa kerek.

Súkimdiniń suraǵan sózine jaýap berdi qyz:

- Jasy on segizge jetti.

-Ondai bolsa, et bolyp ketken eken, -dedi Súkimdi. Munyń bulai aıtqany: jasy on segizge jetkende maıynan eti kóp bolady, sińir paida bolady. Bul qyzdyń "egiz qozy" dep otyrǵany óziniń eki emshegi edi, ony Súkimdi bildi. Súkimdiniń bulai aıtqany – qyzǵa er jettiń, turmysqa shyǵyǵa bolady, balalyq shaqtan ketipsiń, - degeni edi. Qyz buǵan jaqsy túsindi,budan bylai jaspyn dep shalqaqtamai, el de bilip aıtqan eken, bir kórgen adamdar da aıtyp otyr ǵoi degen sana paida boldy.

Qyz túsindi de:

-Túsiniń! - dep, ulyqsat berdi. Attaryn baılap, úı-úıge taratty. Kóp bolǵandyqtan Súkimdini bólek úıge qondyrdy. Qadirlep kútti. Ol kezdegi tamaqtyń baryp turǵan jaqsysy qýyrylǵan qýyrdaq, otqa kómgен kúlshe bolatyn edi. Mine, Súkimdige osyny qyz óz qolymen istemek boldy. Tez-aq pisirip, jeńgesin shaqyrdy. "Mynaý taǵamdy kishi otaýdaǵy meımanǵa alyp baryp, ber jáne berip aldyna qoıǵanda "juldyz jii, aı bútin" dep ait", - dedi. Taǵy jumbaq aıtty. Bul óziniń eshqandaı erkekpen jaqyndaspaı, aman júrgenin jeńgesi arqyly bildirmek bolǵany edi. Jáne óziniń basynyń bos ekenin bildirmek boldy. Sol úshin dastarqanǵa salyp orap, myna zattardy jeńgesine berdi: bir tárelke qýyrdaq, bir bútin kúlshe, bir alma berdi. Osylardy jeńgesi alyp bara jatqanda, baryna bergisiz jaqsy kóretin "qainysy" bar edi, sol kez keldi.

"Áıeline bergisiz" jeńgesine kezdesip:

-Qaida barasyń? - dep, betinen jaqsy kórgendikten "shóp" etkizip, bir súip aldy. Qolyndaǵy zatyn kórip:

- Mynaýyń ne? - dep surady qainysy.

getirmiş. Dışarıdan seslenmiş:

-Misafir kabul ediyor musunuz?- diye sormuş Sevimli. Kız dışarı çıkmış, Han'a dediklerini buna da demiş.

-Bu bilmeceyi çözerseniz misafirimiz olursunuz, çözemezseniz içeri alamayız. Han'dan büyük değilsiniz ya,- demiş kısacası. Sevimli kızı dinledikten sonra boğazını temizleyerek:

-Kaç yaşındasın?- diye sormuş. Kızın bu bilmeceyi sormasının sebebi, köydekilerinin onu evlendirmek istemesiymiş. Kız kendini daha genç görürmüş. Onun için yetişkin olup olmadığının dışarıdan gelen biri bilir diye bilmeceyi sorarmış. Sevimli sorduğu soruya cevap vermiş:

-On sekiz yaşımdayım.

-Öyleyse et olmuş artık. Böyle cevap vermemin sebebi: on sekiz yaşına gelince yağdan çok eti olur, sinirler çoğalır,- demiş Sevimli. Kızın iki kuzu dediği kendisinin iki memesiymiş. Sevimli bunu anlamış. Sevimli'nin dedikleri ise: Zamanın geldi, evlenebilirsin çocukluk yaşı geçmiş. - demesiymiş. Kız bunları düşünmüş. Bundan sonra kibirlenmeden milletin bilerek söylediklerini, ilk defa dışarıdan birinin de böyle dediğini duyunca anlamış. Kız kabullenerek:

-İnin!- diyerek izin vermiş. Atlarını bağlayıp, çok oldukları için başka evlere de dağıttırmış. Sevimli'yi ayrı evde misafir etmiş. O zamanın en kıymetli yemeği kavurmayı, Külün içinde gömülerek pişen kömbeyi Kendi elleriyle yapmış. Yemekler hazır olunca hepsini ayrı bir tepside koyarak yengesinden: "Bu yemekleri küçük odadaki misafire götür, önüne koyduktan sonra da "yıldızlar sık ay bütün "de,- götürmesini istemiş. Böylece yine bir bilmece sormuştur. Hiçbir erkekle yakın olmadığını yalnız olduğunu belirterek yengesinden haber yollamış olmuş: bir tabak kavurma, bütün kömbe ve bir elma. Yengesi yemekleri götürürken kocası tarafından çok beğendiği kayına rasgelmiş. Yengesine rasgelen :

-Nereye gidiyorsun?- diyerek çok sevdiği için yanağından öpmüş. Ellerindekilere bakarak:

-Bu ne?- diye sormuş kayını.

-Bu odadaki misafirlere götürüyorum,- demiş yengesi. Elindeki yemeklerin tadına bakarak:

-Osyndaı mynaıy otaýǵa kelgen qonaqtarǵa alyp bara jatqan taǵam,-dedi jeńgesi.
Alyp kórip, tamaqqa qyzyǵyp:
-Seniń istegen tamaǵyń maǵan bal tatady, -dep, qýyrdaqtyń birazyn jep, kúlsheniń jarymyn úzip jedi. Almanyń qaq jartysyn jedi. Qalǵanyn orap, qolyna berdi. Keterde taǵy bir súip aldy.
Sonymen sýyǵan qýyrdaqty, jarty kúlsheni, jarym almany Súkimdiniń aldyna qoidy. Bikeshtiń aitqan sózderin aıtty.
-Juldyz jii, aı bútin, almada daq joq, -dedi jeńgesi.
-Bikesh ótirik aldamasyn: juldyz sırek, aı jarty, alma jarýly. Úrtip meni aldamasyn, - dedi Súkimdi.
Qaıtyp otyryp Bikeshke keldi. Óziniń esi shyǵyp júrgenimen jáne jel soqty qylyp bergen taǵamdy jegizgenimen isi joq.
-Bikesh-aý, álgi qonaq ashýlanyp jatyr. Seni ótirik aitady, aldamasyn: juldyz sırek, aı jarty, alma jarýly deidi, - dep Bikeshke barandady, bul jumbaqqa túsinbepti ne aitqanyn.
-Alda, Táńir-aı, soıǵyzǵan ekensiń ǵoi, meni kórineý masqaralaǵan ekensiń ǵoi, kim kezdesti jolda? - dep suraı bastady Bikesh.
-Qainysy teteleske shapty, sol kezdesip, birazyn jep edi, bálem-aı, - dep, óziniń zańsyz baıynyń jegenin jasyrdy. Aıtýǵa uat ta ózi. Bul zańsyz baı ǵoi, jaqynnan bolsa da, zansyzdyq istedi. Tamaǵy bolsyn jáne basqa jaǵy da qýlyqtyń ústinde bolǵan sıaqty.
Bikesh jeńgesine ashýlandy, ne isterin bilmei, sandaly, aqyl izdedi.
-Sol jatqan úge ózim barayn, Súkimdi kelmedi maǵan deidi. Tańerteń erte oǵan taǵy aıyp tartý kerek qoi, bolmaıdy, ózim baryp jaıǵastyram, bolmaıdy, -dep Bikesh, ózi barmaq boldy.
El uıkyǵa kiriskende Súkimdi jatqan otaýǵa qaraı Bikesh te qadam basty. Adamǵa kórinbeı kelip, otaýdyń esigin ashty. Tórdiń aldynda jatqan Súkimdiniń qoınyna kirdi Bikesh.
- Kimsiń? - dedi Súkimdi.
-Men ǵoi,-dedi Bikesh.
-Meniń kim? - dep, qaitara surady Súkimdi.
-Men Bikesh bolamyn, ǵafý etińiz, sizden keshirim suraı keldim, -dedi Bikesh.
- Qandaı keshirim? - dedi Súkimdi, bildi uatyn joıǵaly kelgenin.
-Arada júrgen jeńgemniń shalalyǵynan butyńdy jarty qylyp, saıda buzyldy qylyp aıtyp keldi – nanyńyz, saımyn, kele me dep edim – kelmedińiz. Ózim keldim, aıybymdy tartqaly, - dedi Bikesh.
Ártúrli asyl sózder sóilendi. Sonymen qabat keleshektiń qamyn da aıtty. Uzyn sózdiń qysqasy, bireýi almaq boldy, bireýi tımek boldy. Jastyqtyń mahabbatyn qýrdy. Mundaıda tań qandaı qysqa

-Senin yaptıkların bana bal gibi geliyor,- diyerek tabaktaki kavurmanın birazını yemiş. Kömbenin yarısını koparmış, elmayı da ısırmış. Kalanları toparlayıp eline vermiş. Giderken yine bir öpücük kondurmuş yanağına. Yengesi ise soğumuş kavurmayı, yarım kömbe ile ısırlmış elmayı Sevimli'nin önüne koymuş. Bikeş'in de dediklerini söylemiş:
-Yıldızlar sık ay bütün, elma da lekesiz. - demiş.
-Bikeş yalan söylemesin: yıldızlar seyrek, ay yarım ve elmada yaralı böyle yaparak beni kandırmaya çalışmasın,- demiş Sevimli. Bikeş'in yanına gelmiş yengesi. Kendi yaptıklarını anlatmadan :
-Bikeş,misafir çok sinirlendi. Seni yalanladı, kandırmasın dedi: yıldız seyrek, ayı yarım ve elma da yaralı dedi, -diyerek Bikeş'e anlatmış. Bu bilmeceyi nasıl cevapladığını anlamamış.
-Allah'ım! Yenge, benimle alay etmişsin. Giderken kime rasgeldin?-diye sormaya başlamış Bikeş.
-Eyvah, Akranım kaynımla karşılaşmıştım, birazını yemişti, -diyerek kendi dostunun yediğini anlatmamış, utanmıştı. Bikeş yengesine sinirlenmiş ne yapacağını bilememiş. Bir türlü işin içinden çıkamamış.
-En iyisi onun olduğu odaya gideyim. Yatağına yapayım, yerleştireyim. Yoksa o bana gelmedi diyor. Yarın cevap vermem lazım. -diyerek Bikeş kendisi gitmiş Sevimli'nin yanına. Herkes uykuya dalınca Bikeş Sevimli'nin yattığı odaya doğru adım atmış. Kimseye gözükmeden odanın kapısını açmış yatakta yatan Sevimli'nin koynuna girmiş.
-Kimsin?-demiş Sevimli.
-Benim,-demiş Bikeş.
-Benim dediğin kim?-diye tekrar sormuş Sevimli.
-Affedersiniz, benim Bikeş. Sizden özür dilemeye geldim. -demiş.
-Niçin özür diliyorsun?-diye sormuş Sevimli.
-Aramızda gezen yengemin yarım yamalak yaptığı işlerden dolayı alışverişimiz bozulmasın. İnanın gelirsiniz diye bekledim, ama gelmediniz. Ayıbımı kapatmak için kendim geldim,-demiş Bikeş. İki sabaha kadar sohbet dalmışlar. Kısaca ikisi bir birine evlilik sözü vermişler. Aşık olmuşlar. Böyle zamanlar

bolady, kerekti-kerekti sózdi sólesip, biraq ta kóp sózderi bitpei qaldy. Tań da bozaryp, jaryq bere bastady. Tańnyń saýlesinen ualdy ma, bolmasa, halyq kórip qalady dep, sodan imendi me, áteýir, eki jas amalsyzdan ekeýi qosh aıtysyp, bólindi. Bulardyń istegen jumysyn bir jan kórgen joq. Bıkesh mysyqsha basyp, úine enip, óziniń tósegine jatarda ǵana bildi óziniń qandai jaǵdaıda bolǵany.

-Ýh! -dep, demin alyp, jastyqtyń artyn basyp, kónili bir jarlanǵandai bolyp, uıyǵa enip, uıyqtap ketti.

Tań atty, qonaqtar da turdy. Bular da attaryn erttep, júryǵe qam istedi.

Bıkesh te bilip, Súkimdimen keleshek turmystyń jaǵdaıyn sóilesti. Bul eki jas sóz bılady, bireýi tımek boldy, bireýi almaq boldy. Ýáde sonдай qatty boldy, qıamet-qayımdyq dep, bir-birine ant berdi.

Tez kidirmeı-aq han jatkan aýylǵa keldi. Han:

-Qalaı, jumbaqty sheshtiń be? - dep, amandyqtan soń surai bastady.

-Ońai-aq jumbaq eken, at ústinde turyp sheshtim, - dedi Súkimdi.

- Ol ne degen sóz eken? Jáne ózi aqyldy qyz ba eken? -dep, kórse qyzarlyǵyna salyndy han.

-Óziniń tósindegi emshegi eken, "egiz qozy" dep otyrǵany jáne ózimdi aýyl er jetti dedi, sol ras pa dep surady qyz menen, -dedi.

-Men er jetkeniń ras, jasyń on segizge kelipti, eti kóp bolyp ketipti, -dedim. Ózi aqymaq emes eken, bizdi jaqsy syıladı, jeńilgen soń, -dedi Súkimdi. Ol shynyn aıttı. Han qyzyǵatynyn bilgende basqa amal aıtqan bolar ma edi, qaiter edi. Súkimdi barlyq shynyn aıttı.

Han az oilanyp:

-Ol qyzdyń maǵan zary ótti, sony áıeldikke maǵan alyp ber, qalaǵanyńdy al, - dedi.

Sharań bolsa, iste, dúniade budan qıyn ne bar, óziniń alayn dep otyrǵan nekesin ózinen aıyryp, maǵan ber, men alamyn degennen artyq qorlyq joq shyǵar deimin. Kóp oilanyp:

- Qaidan bileiń, tietin bolsa, sólesip kóreiń, - dedi Súkimdi.

Han óktem-ókteń sóz sóiledi.

-Meniń qazynamdy aıama, barlyq mal-múلكimdi sol qyzdyń jolyna sólesip kel, -dep ámir berdi. Súkimdige:

- Tez habaryn alyp kel, - dep buryq berdi han.

Amal bar ma? Aıańdap otyryp, Bıkeshiń aýylına qaityp keldi Súkimdi.

Hannıń aıtqan sózderin Bıkeshke aýzy batyp aıta almaı, qaǵazǵa jazyp berdi Bıkeshke. Jazǵan hatıy oqydy, barlyq oqıǵanyń qalaı bolǵanyń bildi, ol – ókim, oǵan qarsy turýǵa bola ma, bolmaıdy.

da vaktin nasıl geçtiǵini anlayamazmıssın, herşeyi konuşmuşlar. Yine de sözleri bitmemiş. Güneş doğmaya başlayınca ışıklardan mı utanmış, yoksa halk görür diye mi çekinmiş, neyse, iki genç vedalaşmışlar. Bunların yaptıklarını kimseler görmemiş. Bıkesh kedi gibi sessizce evine girip yataǵına yatınca ne halde olduǵunu anlamış. "Uh", -diyerek derin bir nefes aldıktan sonra yastıǵa kafasını koyup gönlü rahat bir şekilde uykuya dalmış. Sabah olmuş, herkes yataklarından kalkmış. Misafirler de atlarını çekerek yola çıkmaya hazırlanmışlar. Bıkesh te bilerek Sevimli ile gelecekteki evlilik hayatını anlaşmıştı. Kendi aralarında evlilik için söz vermişlerdi. fazla oylanmadan Han'ın kaldıǵı köye gelmiş. Han:

-Nasıl, bilmeceyi çözdün mü? -diye sormuş selamlaştıktan sonra.

-Basit bir bilmeceymiş. Atın üzerindeyken çözdüm, -demiş.

-Nasıl oldu? Kız akıllı mı? -diyerek heveslenmiş maymun iştahlı Han.

-“ikiz kuzu” dediǵi göǵüsündeki iki memesiymiş ve evlilik yaşıım gelmiş mi diye sordu. Herkes ona evlilik yaşıının geldiǵini söylemiş. Ben de evlilik yaşıının geldiǵini, on sekiz yaşıındaymıssın, eti çoǵalmış dedim. Kendisi de salak deǵilmiş, bizi iyi aǵırladı yenilince, -demiş Sevimli. Han'ın kızacaǵını bildiǵi için gerçekleri öylece anlatmış Han'a. Han biraz düşündükten sonra:

-O kızını istiyorum. benimle evlendir, istediǵini al benden, -demiş. Dünya da bundan daha zor bir durum var mı acaba? Kendi nikahına almak istediǵin kızını başkasına yaretmek. Çok düşünmüş Sevimli ve :

-Nerden bileyim, evlenmek istiyorsa

konusayım, -demiş. Han böbürlenerek:

-Varlıǵımı onun için acıma. Ne gerekiyorsa ver. Git konuş gel. Tez vakitte haber getir. -demiş emir vererek. Yapacak bir şey bulamayınca tekrar geldi Sevimli Bıkesh'in köyüne.

Han'ın dediklerini söyleyemeyince bir kaǵıda yazıp vermiş. Kaǵıttakileri okuyan Bıkeshherşeyi anlamış.

-Biz kimiz ki onun yanında. O ise hüküm veren,ona karşı duramayız. Onun için hayır demeden masıl bir cevap vereyim. Ne yaparak bu zalimden kurtuluruz. -diye çok

Sondyqtan onyń aıtqany "qup" dep, tyńdap, qarsy alý kerek degen oıǵa keldi Bıkesh. Ary oilady, beri oilady. -Ne isteý kerek, qaitip qutyly kerek jaýyzdyń tyrnaǵynan? - dep, aqyry, mynandaı aqylǵa keldi. "Ony qurtý kerek, óıtpeinshe, bizge jaryq-rahats joq" degen qorytyndyǵa keldi. Súkimdini shaqyrdy. -Budand ualýǵa bolmaıdy, endi muny qurtýdyń amalyn izdeý kerek, sen bolyp, men bolyp, - dedi Bıkesh. -Qandaı aqyl bolady, ony qalaı qurtamyz? - dedi Súkimdi. -Onyń amaly sol – eltirý! - dedi Bıkesh. -Bilip qalsa, el bizdi bul tónirekke qoıa ma? - dedi Súkimdi. -Amalmen eldiń kózinshe óltirý kerek, sonda olar bizden kórmeıdi, - dedi Bıkesh. Aqylǵa qosylmaımyn dep aıtqan jok, "qosylayın" dedi. -Biraq oǵan amal tap óziń, - dedi Súkimdi. -Ondaı bolsa, men oǵan tiemin dep aıtayın, biraq mynandaı tilek qoıamyn, sony istetin bolsa, tiemin. Biraq ol kóp jasamaıdy, - dedi Bıkesh. -Qandaı tilek, - dedi Súkimdi. -Aspan men jerdiń arasynan úi soǵyp bersin, jerde tiregi joq, aspannan ilgegi joq, sonda tiemin, - dedi. -Osyny isteı almaıdy, istetin bolsa, báribir, óledi. Budan basqa amal joq, osyny aıt. Han ne deıdi? Sony maǵan aıtqyz. Onan arǵysyn ózim bilemin, - dedi Bıkesh. Qyz ben hannıń arasynnda júrgen elshisi Súkimdi boldy. Qaityp han jatqan aýylǵa keldi. Bikeshtiń qoiǵan tilegin túrlendirip aıtyp shyqty, hanǵa ońaı tıgen joq. Kóp oilandy. Soǵyǵa bolar edi, biraq ondaı ustany men qaidan tabamyn, ózi usta taıyp beretin bolsa, soǵyp bersin, oǵan kúshim jetedi, - dedi han. -Sizden mal surap otyrǵan joq. Osy tilegi oryndalsa, sizden artyq kimge tısin, - dep, hanǵa dem berdi. Usta jaǵyna qınalmaıyz. Sol qyzdyń ózine barıyq, usta taıyp bersin, soǵamyz deik. Usta tabatyn túri bar, - dedi Súkimdi. -Jaraidy, bar, jaidy aıt. Osydan osy qyzdy maǵan qatyndyqqa alyp berseń, senen jaqsy dosym bolmas, - deıdi ǵ aqyldasýshy edim ǵoi, - dep, berilip shyn jan-tánimen aıtty han. Hannıń shyn pikirimen aıtqany Bıkeshke kelip aıtty. Osyndaı ustasyn tapsyn. Jer ústinde bolsa, dep aıtty han, - dedi Súkimdi. -Ondaı bolsa, osy jerden on kúndik jerde meniń dos qyzym bar, onyń osyǵan arnap ósirgen qoilary bar, sonyń birin beredi. Ol kelgen soń, han qaitse	düşünmüş. -“onu kaybetmek lazım, yoksa bize rahat yok”-diyerek sonuca varmış. Sevimli’yi yanına çağırması. -Bundan sonra ya sen ya ben onu kaybetmenin yolunu bulmamız lazım. - demiş Bıkesh. -Nasıl olacak o iş?-diye sormuş Sevimli. -Sadece onu öldürerek kaybederiz . -demiş Bıkesh. -Halk öğrenirse bizi buralarda yaşatmaz. - demiş Sevimli. -Mümkünse halkın içinde öldürülmeli. Öylece bizi suçlayamazlar. -demiş Bıkesh. Bu fikri onaylamış Sevimli. -Nasıl olacağını sen bul,-demiş Sevimli. -Öyleyse ben onunla evleneceğimi söyleyim,fakat bir isteğimin olduğunu söyleyeceğim. Eğer onu yerine getirirse evleneceğim, ama yine de fazla yaşamayacak. -demiş Bıkesh. -Nasıl bir istek*-diye sormuş Sevimli. -Gökyüzüyle yerüstü arasında bir ev yapılacak, fakat yerde direkler olmayacak,gökten de askıları sarkmayacak. -demiş Bıkesh. -Böyle bir ev yapamaz,yaparsa da ölür. Başka çözümüm yok. Han’ın cevabını bana söylersin. Devamını ben halledirim. -demiş Bıkesh. Kız ile Han arasındaki elçi de Sevimli oldu. Han’ın kaldığı köye gelmiş Bıkesh’in isteğini iletmiş. Han ‘a hiç te kolay gelmemiş bu istek, ama çok düşünmüş. -Yapılabilir,ama öyle bir ustayı nereden bulurum. Eğer kendisi böyle bir ustayı biliyorsa söylesin. Yaptırmaya gücüm yeter. -demiş Han. -Sizden mal varlığınızı istemiyor. Bu isteğini yerine getirerseniz sizden başkasıyla evlenemez,-diyerek han’a ilham verdi. - Ustayı düşünmeyiniz. Kızın yanına gidelim usatı bul evi yaptırınız diyelim. Ustayı bulacak gibi,-demiş Sevimli. -Olur, git söyle. bu kızı benim hanımım yaparsan senden artık dostum olmaz. Senibaşveziryaparım. Akılcı olursun. Eskiden de senden akıl sorardım,-demiş içinden geçtiklerini. Han’ın dediklerini Bıkesh’esöylemiş. yeryüzünde böyle bir usta varsa söylesin dedi,-demiş Sevimli. -Öyleyse on günlük uzaklıkta kız arkadaşım yaşıyor. onun bu günler için beslediği koyunları var. Bir tanesini verecek. Onu getirdikten sonra Han ölecek. O kız birkaç kuşa,koyunlara dil öğretiyor. Ona mektup yazayım. Sen kendin götürmelisin,-demiş

de óledi, ol birneshe ańǵa, qoǵa til úretip otyr. Soǵan hat jazayn, sony alyp, óziń bar, - dedi Bıkesh. -Jaraidy, barayn, - dedi Súkimdi. -Basqa adam barmasyn, ózim baramyn de. Azyq-túligińdi myqtap alyp, maǵan soqpai-aq, jaramdy qasqa at alyp, júrip ket!-dedi Bıkesh. Han elge barmai, osy aýylda jumysym bar dep, joqty-bardy sóz qylyp jatqan hanǵa ne desin? Kúnde oıyn-qyzyqpen jatqan bir adam bulardyń mundaı sóziniń baryn eshkim bilmeýshi edi, ekeýi biledi, basqasy bilmeidi. "Jeńge" bolyp júrgen Súkimdi keldi. Bıkeshtiń sózin tegis atty oǵan men barayn dep, óziniń yrzalyǵyn bildirdi Súkimdi. Súkimdige yrza bolyp, osy aýylda bas ýázir degen ataq berdi. - Bul meniń jan dosym, meniń artymda qalǵan muraǵa osy ie bolady, -dedi han. - Súkimdi, qaraǵym, sen búginnen bastap júr, erterek osy jumysty aiaqta. Azyq-túlikti azyq qyl, atty daiyndap alyp kel, - dep, kishi ýázirdi jumsady. Ýázir kelgenshe osy aýylda kyz oınaq boldy Súkimdiniń bas ýázir bolǵanyna arnap. Araq-sharap – bári daıyn boldy, ne túrli oıyndar bolyp ótti. Keshegi atqa, azyqqa ketken ýázir de keldi. Tapsyrǵan tapsyrmany oryndap, Súkimdi keshikken joq, kelesi kúni uzaq saparǵa shyǵyp, júrip ketti. Han da eline baryp, úi salatyn jerge balshyq quıǵyzyyp, kerekti materialdaryn sol jaǵa keltirdi. Elge kúni buryn habarlap qoıdy. Aspannan ilgegi joq, jerden tiregi joq úi salady eken degen laqap tarap ketti. Elsiz-kúnsiz japan dalamen on tórt kún júrip, on besinshi kúni janaǵy el shetine ilikti. Bıkeshtiń aitqan sóziniń bárin kórdi. Bir mezigilde kóp túiemen taǵanaq artqan bir shalǵa jolyqty. -Ýaleıkúmessalam, - dedi Súkimdi. -Ýaǵaleıkúmassalam, -dedi shal. Osydan keiin sózge kelmei, bir-birimen sólespei júrdi de otyrdy. Kóp jol boy bir júrdi, aqyry, ne kerek, Súkimdi sóleskisi keldi. -Ata, aǵash qazan qanataıyq, - dedi shalǵa Súkimdi. Bul sózge túsinbei, Súkimdiniń betine qarady shal. Taǵy biraz jerge kelgen soń: -Ata, jol qysqartayyq, - dedi shalǵa Súkimdi. "Osy, shirkin, ne artyp keledi, uzyn joldy qalai qysqartamyn dep keledi, munsha ne degen aqymaq adam",-dep shal qarap qoıdy. Jolda kele jatyp, bir tıp kódeni kórip: "Mynaý shóptiń osynshaǵa kelgenshe, mal jemei qýrap qalǵanyn qarashy", - dedi Súkimdi. Taǵy Súkimdiniń betine qarady, "ózi qandaı myljyń	Bıkes. -Olur gideyim,-demiş Sevimli. -Başkası gıtmesin. Sen yiyecek içeçeǵini hazırla,bana uǵramadan, atla git,-demiş Bıkes. Han memleketine gıtmeyip işim var deyip köyde kalmış. İkisinden başka hiçkimse ikisinin arasındaki söz vermelerini bilmezmiş. "Yenge "gibi Han ile Bıkes arasında dolanmış Sevimli. Bıkes'in dediklerini Han'a anlatmış ve kendisinin gıtmek istediǵini bildirmiş. Sevimli'den memnun kalarak bu köyün baş veziri yapmış. -Bu adam benim can dostum. Benden sonra miras sahibi bu olacak,-demiş Han. -Sevimli canım sen bugün yola çık. Bu işi erken bitirelim. Yiyeceklerini içeceklerini, atını hazırlayın, -diyerek son vezire buyurmuş. Vezir gelene kadar bu köyde Sevimli'nin baş vezir oluşuna hususi olarak eǵlence düzenlemiş. İçki, şarap herşeyi hazırlamışlar. Türlü oyunlar oynamışlar. Atı ve yiyeceklerini getirdikten sonra Sevimli verilen işi yerine getirmek için geç olmadan yola çıkmış. Han da kendi memleketine dönmüş. Yapılacak ev için hazırlıklara başlatmış. Gökyüzünden asılmayan yeryüzüne dayanmayan bir ev yaptıracǵını herkese söylemiş. İssiz ovada on dört gün yürüdü Sevimli. On beşinci günü gideceǵi yerin sınırına varmış. Bıkes'in dediklerini yapmış. Bir vakit çok deve güden bir ihtiyarı görmüş. -Selamunaleyküm,-demiş Sevimli. -Ve aleykum selam,-demiş ihtiyar. Selamlaştıktan sonra hiç konuşmadan bayaǵı yürümüşler. Sonunda Sevimli dayanamayıp konuşmak istemiş: -Dede, ahşap tencereyi kaynatalım,-demiş. İhtiyar hiçbir şey anlamamış. Sevimli'nin yüzüne bakmış, hiç cevap vermeden yürümeye devam etmiş. Biraz yürüdükten sonra Sevimli yine: -Dede yolu kısaltalım, -demiş. "Zavallı ne diyor acaba,uzun yolu nasıl kısaltacaǵız? Ne kadar salak biri", diye içinden geçirmiş ihtiyar. Yolda giderken biraz yulaf görmüş: -Bu otu hayvan yemeden nasıl da kurumuş, -demiş Sevimli. Yine Sevimli'nin yüzüne bakmış"ne kadar da geveze" diye düşünmüş. Biraz daha yürüyünce göç nedeniyle terk edilmiş yere gelmişler. Burda bir zengin yaşarmış. Üç oǵlu varmış. -Bunlar üç kardeşlermiş, fakat bir biriyle

boldy eken" dedi shal. Súkimdi onymen qoıǵan joq, taǵy biraz jerge kelgende, kóship ketken bir jurtqa keldi. Bul osynda bir bai bar edi, sonyń úsh balasy bar edi, sonyń jurty edi.

-Mynaý úsheýi bir týysqan eken, biraq úsh rýly adamǵa bergisiz eken, - dedi Súkimdi.

Shynynda, bul úsheýi bir týysqan, biraq qatyndary ashýqor, sonyń saldarynan bir-biriniń araqatynasy joq, sólesetin bolsa, aǵaıyn úsheýi aýyldyń syrtyna shyǵyp, sólesedi eken. Úsheýiniń balalary birigip onamaıdy eken jáne qatynas joq úi arasynda, soǵan qarap aıtqan eken. Úi arasyndaǵy japyrylmaǵan shópten bilgen eken Súkimdi.

Osy jurttan kóp uzamaı-aq, taǵy bir jurtqa kezdesti. Osy larmen qatar otyrǵan kórshi bai bolatyn, bular úsh rýdan quralǵan, sonyń jurtyn kórdi. Mynaý úsheýi úsh rýly eldiń adamy eken, biraq yntymaǵy birge týǵan adamnan artyq, - dedi Súkimdi.

Bulardyń úi arasyndaǵy shópteri japyrylǵan eken, balalar jáne basqa adamdar qatynasqan izdi kórip, aıtqan edi. Bular aýyldyń syrtında sólespegen, qur maldyń aldynan shyǵyp júrgende sólesken. Sol tájiribege qarap aıtqan edi. Biraq buǵan shal túsinbedi. "Mynaý it, ózi óte myljyń eken. Budan qalaı qutylamyn", - degen oıǵa kirdi. Kóp uzamaı-aq jol ekige bólinde: biri – jaqyn jol, biraq batpaq, júry qıyn edi. Ekinshi jol – qurǵaq, alys edi. Muny Bıkesh aıtqan edi. Jáne de qurǵaq jolmen júrgen jolaýshy qonbai, ilgeri uzap, qonǵan. Al batpaqtan shyqqan jolaýshy joldyń qosylǵan jerine kep qonǵan sharshap kelip. Sony kórip Súkimdi shalǵa bylai dedi: "Batpaq joldy kórip, "myna jol jaqyn da bolsa, alys", - dedi. Qurǵaq joldy kórsetip, "myna jol – alys, alys ta bolsa, jaqyn", - dedi. Shal eshqaisyn da túsingen joq. Jaqyn jolmen júremin", - dep, batpaq jolǵa tústi.

Súkimdi qashyq jolmen júrdi. Shal myljyńnan qutylamyn dep, ádei bile tura, osy qıynshylyqqa qarai júrdi. Súkimdi tez jetýdiń qamyn oilady. Súkimdi shaldan aırylǵan soń kóp keshikken jok. Kishi besinde aýylǵa keldi eshqandaı qıynshylyk kórmei, Súkimdi surastyryp otyryp, qyzdyń úine keldi, qyz qabyldap, kútip aldy, shaldan áli habar joq. Shal batpaqqa batyp, ár túeni bir shyǵaramyn dep, keshke uryndy. El jata bergende, túe baqyrdy. Qyz túesiniń baqyrǵan daýsyn estip, ákesi ekenin bilip, dalaǵa shyqty.

Munyń билетini kelgen jigitten el-jurtynyń jayı jáne jolda qandaı áńgimeler esittiń dep suraǵan bolatyn. "Eshqandaı áńgime bilmeimin, jalǵyz-aq jolda kele jatyp toǵanaq artyp kele jatqan shalǵa jolyqtym. Shirkin-aı, sonshalyqty jasap, bir aýyz áńgime bilmegeni-aı, ony aıttym, muny aıttym,

görüsmüyorlarmış, -demiş Sevimli. Gerçekten de bunlar üç kardeşlermiş. Eşleri öfkeli olduğu için kardeşler bir biriyle iletişim kuruyorlarmış. Görüşüp konuşmak istediklerinde üç kardeş köyün dışına çıkıp konuşurlarmış. Çocukları da bir birleriyle oynamazmış, görüşmezlermiş. Sevimli bunu evlerinin etrafındaki otların hiç çiğnenmemiş olmasından anlamış.

Bu terk edilmiş yerden sonra başka bir yere gelmişler. Bunlar da üç türlü boydanlarmış.

"Bir birine kardeşten daha yakınlar", -

demiş Sevimli. Bunların evlerinin arasındaki otlar çiğnenmiş. Çocuklar ve başkaları bir biriyle güzel bir ilişkide Tecrübesine göre bunlar köyün dışında değil koyunları güderken sohbet etmişler. Ama ihtiyar yine birşey anlamamış.

-Bu köpek çok gevezeymiş. Nasıl kurtulurum? -diye düşünmeye başlamış.

Fazla gitmeden yol ikiye ayrılmış: biri yakın, ama çok çamurlu bir yolmuş. İkinci yol kuru, ama uzun bir yolmuş. Gitmeden önce Bikeş uyarmıştı Sevimli'yi. Kuru yolla giden yolcu konaklamadan gideceği yere varırmış. Çamurlu yoldan çıkan yolcu yorgunluktan orada konaklarmış. Bunları gören Sevimli ihtiyara:

-Çamurlu yol kısa görünse de uzar,-demiş. Temiz kuru yolu göstererek "bu yol uzun görünse de kısa"-demiş. İhtiyar dediklerini anlamamış.

-Yakın olan yolla giderim ,-diyerek çamurlu yola girmiş. Sevimli ise uzun yolla gitmiş. İhtiyar gevezeden kurtulmak için özellikle çamurlu yolu seçmiş. Sevimli çabuk ulaşmanın düşüncesindeymiş.

İhtiyardan ayrıldıktan sonra fazla gecikmeden yerine ulaşmış. Sevimli sorarak kızın evini bulmuş. KızSevimli'yi evine almış. İhtiyardan hala haber yokmuş.

İhtiyar çamurlu yolda çamura batmış. Devesini çamurdan bir türlü kurtaramamış. Ahali yattıktan sonra deve sesi gelmiş.

Devenin sesini duyunca kız babasının geldiğini anlamış ve dışarı çıkıp karşılamış. Kız gelen gençle sohbet etmiş,memleketindekilerisormuş. Yolda gelirken kiminle görüşmüş neler konuştuklarını merak etmiş sormuş.

-Hiçbir şey

bilmiyorum,kimseylekonuşmadım.

Gelirken bir ihtiyarla geldim ,fakat hiçbir şey bilmiyor. Öyleanlattım,böyle anlattım yine anlamadı. -demiş Sevimli. Oysa o

eshqaisysyna túsınbedi", - degen bolatyn. Ol osy qyzdyń ákesi eken. Tús-tańbasyn aıtqannan-aq bilgen bolatyn. Sondyqtan jatpai otyrdy, ákesin qarap.

Akesiniń aldynan shyǵyp:

-Neǵyp keshiktiń? - dep surady qyz.

-Jol qıyn boldy, batpaq-aq jol.

-Nege ol jolmen júrdiń? - dedi qyz.

Onymen júrmetin edim, osyndaı jolda bir qasqa at jetektegen adam kez keldi. Ózi myljyn eken, ár nárseni bir aıtyp, basymdy qatyrdy. Sonan ol qurǵaq jolmen júrmek boldy, batpaq jolmen men júreim, - dedi shal.

-Qandaı sóz? - dep surady qyz.

- Maǵan aǵash qazan qainataıyq, - dedi. - Bul ne qylǵan aqymaq, aǵash qazan qatıptı qainatady? - dedi shal.

-Oı, áke-aı, sizge nasybaı atasyń ba degeni ǵoi, - dedi qyz.

Onan bir jerge kelip, jol qysqartıyq dedi. Ne qylǵan aqymaq, qatıptı kesip tastady uzynnan uzaq joldy? - dedi shal.

-Ata, ol jigittiń aıtqany durys. Joldy kesý emes, áńgimelesse, jol qysqarady. Sony aıtady, jol qysqartıyq dep, - dedi qyz.

-Onan bir jerge kelgende, bir top kódeni kórip, mynalar shóptiń osynshalyq shyqqany-aı, ony mal jemei, qýrap qalǵanyń qarashy dedi. Aınaladaǵy shóppen urysty, osy da durys pa? - dedi shal.

-Ol adamnyń aıtqany shóp emes, siz ǵoi.

Osynshaǵa kelgenshe, bir aýyz áńgime bilmei, qýrap qaldy degeni sizdi, saqal shashyńdy aıtyp, ókingeni, - dedi qyz.

Onan biraz júrip, ózimizdiń el men aýyl balalarynyń kóship ketken jurtyń kórip, "aǵaıyńdy úsheýi bir týysqan eken, biraq úsh rýly eldei eken" dedi, onyń nesi týysqan-dy ózi úsh rýly eldei bolǵan bolsa, - dedi shal.

-Onysy ras emes pe, ózderiniń qatyndary jaman janjalshyl bolady, sondyqtan bir otyrǵanda, biriniń balasy birine qatynaspaıdy, bir onamaıdy.

Sondyqtan úi arasyndaǵy shópter japyrylmaı qalady. Qatynasqan bolsa, ondaı bolmaıdy. Sony kórip aıtqan ǵoi. Al aǵaıyńdy úsheýi aýyldan shyǵyp, úge kirmei, dalada sóilesip otyrady.

Sondaǵy japyrylǵan shópti kórip, úsh rýdan bas qosqan adamsha sóilesedi, soǵan qarap aıtqany ǵoi, - dedi qyz.

-Jailaýǵa qonǵan úsh aýyldyń jurtyń kórip, úsh rýly el eken. Biraq yntymaǵy osyndaı jaqsy, aǵaıyńdy adamdaı eken, - dedi.

-Onysy ras emes pe, aýyldyń arasy ersili-qarsyly shubyryp jatqan adam, sony kóredi. Bul aýyldardyń qatyndary birimen biri óte bایلanysty. Sony kórip aıtqan ǵoi, ata, - dedi qyz.

ihtiyar kızıń babasıymış. Sevimli anlatınca tipinden anlamış babasının olduğunu. Onun için yatmadan beklemiş babasını. Babasını karşılayarak:

-Niye geç kaldın?-diye sormuş.

-Yol çok çamurluydu,zorlandım,-demiş.

-Niye o yoldan geldin?-diye sormuş kızı.

-O yola girmezdin,fakat yolda atını yedeğine alan biriyle karşılaştım. Çok geveze biriymiş. başımağırttı. Öylece o temiz ve kuru yoldan gidince ben de ondan kurtulmak için çamurlu yolu seçtim,-demiş ihtiyar.

-Ne dedi?-diye sormuş kızı.

-Bana ahşap tencereyi kaynatalım dedi. Nasıl bir salaklık ,ahşap tencereyi nasıl kaynatırız?-demiş ihtiyar.

-Babacığım,size keyif verici madde kullanalım demiş,-demiş kızı.

-Ondan sonra yolu kısaltalım dedi. Nasılbi aptallık bu?Uzun yolu nasıl keseriz. -demiş ihtiyar.

-Baba o yiğidin dediği doğru.

Yolukesmiyorsunuz. Yolda sohbet edince yol kısalar demek istemiş,-demiş kızı.

-Yine bir yere gelince yulafı görüp,hayvanlar yemeden kurumuş diye kırlardaki otla kavga etti. Bu doğru mu?-demiş ihtiyar.

-Onun dedikleri doğru,ama o otu değil seni anlatmış. Konuşmadan gelerek sohbet etmeyerek,saçınıza sakalınızakurudu kaldı demiş. -demiş kızı.

-Ondan sonra terk edilmiş bir yere gelince üç kardeş üç yabancı boydan gibi dedi. O nasıl bir akraba eğer üç ayrı boydan ise,-demiş ihtiyar.

-Doğru değil mi, eşleri bir biriyle geçinemeyip,çocukları bile birbirleriyle oynamayıp karışmıyorlarsa. Onun için evlerinin arasındaki otlar çiğnenmemiş. Eğer bir biriyle görüşseydiler evlerinin arasındaki otlar çiğnenmiş olacaktı. Üç boydan gibi gidip köyün dışarısında görüşüyorlarmış. Onlaroı görerek öyle demiş,-diye cevaplamış kızı.

-Başka bir terk edilmiş köye gelince de,üçboydan adamlar yaşıyorlar. Kendi aralarında barışçıl yaşadıkları için üç kardeş gibiymiş ,demiş.

-O da doğru. İnsanlar kendi aralarında sürekli hareket halinde olduğu içindir. Bu köyün hanımları bir biriyle çok iyi geçiniyorlarmış. Onları görünce demiştir,-

-Onan jol eki aýryldy. Mynaý jol – jaqyn, jaqyn da bolsa, alys; mynaý jol – alys, alys ta bolsa, jaqyn dep, ózi basynda my joq adam goi deimin, álgi alys degen jolmen ózi ketti. Sol myljýnnan aýrylyp júreini dep, jaqyn jolmen júrip kettim. Sol búgin dalağa túneidi, - dedi shal.

-Ol jigit kishi besinde keldi. Siz siaqty sy bolyp kelgen joq, - dedi. – Ol durysyn aıtqan eken, ózińiz bolmaı, batpaq jolmen júripsiz, áyre boldyńyz, onan da qashyq, biraq áyre bolmaı baratyn myna aınalmas jolmen júr degeni edi, oğan ózińiz bolmaı ketken ekensiz. Esh okasy joq, ol sondaı aqyldy adam. Hannyń bas ýaziri, ony sylaıyq, - dedi qyz.

Qyzyn sylatyn edi, onyń ústine bas ýazir degen soń mülдем zárezi ushyp ketti. Tik turyp, Súkimdini kútti shal. Súkimdi birneshe kúndeı jatty. Ózi de, aty da tynyǵyp qaldy. Han "kóp jatpa" degen bolatyn, sol oıyna túsip, "qaitamyn", - dedi qyzǵa Súkimdi.

Bikeshtiń hatyn kelisimen bergen edi, "soǵan jaýap ber", - dedi Súkimdi.

– Barlyǵy da daıyn, hat ta jazýly, qai kúni júrseniz, - dedi qyz.

-Erteńnen bastap júremiz, –dedi Súkimdi. Bul qyz ekeýi de kónil kosty. Súkimdi almaq boldy. Bikeshtiń tapsyrǵan sózi boıynsha qyz da tımek boldy. Ertemen qolyna bir boztorǵaıdy alyp kelip: – Mynaý – usta, – dedi qyz. – Bul torǵaı – til úretken torǵaı.

Sony barǵan soń qalaı jiberýdiń jolyn aıtty. "Ol qoia bergen soń aıtatynyn ózi aıtady, sonyń qyzyǵyna han qarap turyp, keńirdegi úzilip óledi, - dedi osynaı hat.

-Bikeshke beriniz, men bul joly bara almaımyın, keleside barayın, -dep, qosh aıtysyp, Súkimdi attanady.

Sol kelgen izimen bir boztorǵaıdy alyp, Súkimdi de keldi.

Kelgende aldymen Bikeshke jolyqty. Hatty berdi, alyp kelgen torǵaıyn kórsetti.

Endigi aqyldy ózderi keńesip: "Erteńnen bastap, hanga bar, "Ustany alyp keldim, eldi jına de".

Ábden jinalǵan kezde men barayın, mynaý torǵaıdy qoia beremiz. Sonan keiin hannyń sharýasy támara bolady", - dedi Bikesh.

Erteńmen hannyń úi salamyn degen jerine keldi. Han da qashan keledi dep, asyǵa júrgen adam goı, o da kelip tur eken.

Amandasyp bolmaı-aq:

-Ustany alyp keldiń be?-dedi han.

-Alyp keldim, ol kisi sharshaǵan soń el shetine qonyp qaldy, - dedi Súkimdi.

Hanǵa aıtty:

-Elinizdi jınatyńyz, ol kisi kelisimen jumysqa

demiş kızı.

-Sonra yol ikiye ayrıldı. Bu yol kısa olsa dauzun. Öbürü uzun ise de kısa gibi dedi. Birazcık kafası çalışmıyor galiba. Uzundedi yola devam etti kendisi. O salaktan uzaklaşayım diyerek kısa yolu seçtim. O adam bu gece dışarıda kalır,- demiş ihtiyar.

-O yiğit çoktan geldi, sizin gibi de yaş içinde değildi. O doğruyu söylemiş. Siz çamurlu yolda perişan olmuştunuz. O adam size uzun ,ama kuru ve temiz yolda yürüyündemiş. Önemlideğil. O akıllı adam. Han'ın baş veziri, iyi ağırlamamız lazım,- demiş kızı.

Kızına saygısı sonsuzdu, ama bir de baş vezir deyince daha da bir dik durarak Sevimli'yi beklemiş. Sevimli birkaç gün dinlendikten sonra Han'ın çabuk gel demesi aklına gelince geri gitmek için hazırlanmaya başlamış. Bikes'in yolladığı mektubu gelince vermişti ve ona cevap vermesini istedi.

-Gideceğiniz zaman haber verin. Her şey hazır. Mektubu da cevapladım,-demiş kız.

-Sabah erkenden yola çıkacağım ,-demiş Sevimli. Bu kızla da anlaşmış Sevimli. Sabahleyin Sevimli'nin eline bir çalı kuşunu vererek:

-Usta bu kuştur. Dilimizi öğrettiğim bir kuştur,-demiş kız.

Eve gelince nasıl davranacağını da anlatmış Sevimli'ye.

-Kuşu bıraktıktan sonra kendisi konuşur, onu gören ve dinleyen Han kaptırır kendisini. Bakarken gırtlığı koparak ölür,- demiş kız.

-Bu Mektubu Bikes'everiniz. Ben bu sefer gelemeyeceğim. Bir dahaki seferde gelirim yanına,-diyerek vedalaşmış Sevimli'yle. Gelmiş olduğu yoldan elinde bir çalı kuşu ile geri dönmüş Sevimli. Gelir gelmez mektubu Bikes'e verdimiş ve çalıkuşuyu göstermiş. İkisi birbiriyle anlaşarak:

-Sabah erkenden Han'ın yanına git. Ustayı getirdim, herkesi toplayın dersin. Herkes toplandıktan sonra ben gelirim. Çalıkuşuyu dışarı salıveririm. Bundan sonra Han'ın işi biter,-demiş Bikes.

Sabah erkenden Han'ın ev yapacak olan yere gelmiş. Han da ne zaman gelecek diye beklerken oradaymış. Selamlaştıktan sonra:

-Ustayı getirdin mi?-diye sormuş Han.

-Getirdim. Çok yorulduğu için köyün dışında uyuya kaldı,-demiş Sevimli. Han'a

kirisedi, - dedi Súkimdi. Dereý jan-jaqqa ýazirlerdi shapqyzyp, tezdep elin jinady. Halyq tegis jinalganda, han shygyp sóiledi: -Men ólgende artymda han bolatyn mynaý - Súkimdi, bul halyqtyń qamyn oılaıtyń adam. Osyny qoiý kerek,- dep, han sózin bitirgen kezde, usta da shyńgga shygyp barady. Han: - Bolyńdar, tez kirpishiti-kesekti daıyndap berińder, - dedi. Súkimdi súitti de, qoinyndaǵy boztorǵaidy qoıa berdi. Kózkórim jerge baryp, torǵaı shyryldady. "Bir qysh, bir kesek", - dep, ol usta aıǵaılap jatyr dep, jerdegi qysh pen kesekti aspanǵa laqtyrdy. Biraq ustanyn qaıda turǵanyń bilmeıdi. Biriniń atqan kesegi ekinshisin óltirip, yrgyn-qyrgyn tapty. Osylyrdyń qyzyǵyna qarap, jańa aspanda torǵaidyń shyryldaǵan daıyssyn estip, han onan jaman aqyrdy. -Tez qyshty jetkiz, - dep, qoıshy, uzyn sózdiń qysqasy, óz halqyn ózine atystyryp, kún batqansha halqyn ózine atystyryp, kún batqansha han da aspanǵa qaraýmen boldy. Aqyry, ne kerek, bir jaǵy aıqaimen, bir jaǵy, qaraýmen hannıń keńirdegi úzilip, ólipti. Úı salýsyz qaldy. Ol handy qoiýdyń álegine tústi. Han óz aıalyna ózi jetip, marqumnyń jambasy jerge tiedi. Han ólgen soń keshikpeı ornyna han sailady. Ol han - Súkimdi. Bul basynda tazsha edi, eki qyzdyń aqylymen han boldy. Halqyna sondaı jaily. Súkimdi degen ataqty aqtaı aldy. Bıkeshti jáne shaldyń qyzyn áieldikke aldy. Osy ekeýiniń aqylymen birneshe jyl bai-handyq ómir quryp, mal maldanyp, jan-jandanyıp ótipti.	da: -Milleti toplatın yarın gelir gelmez işe başlayacak,-demiş. Han her tarafa vezirlerin yollamış. Hızlı bir şekilde kalabalığı toplamış. Herkes geldikten sonra Han: -Ben öldükten sonra benim yerime han olarak Sevimli geçecek. Bu adam halkı düşünür. Bu benim vasimdir,-diyerek sözünü bitirmiş. Han: -Çabuk olun ,kerpiçleri,tuğlaları hazırlayın,-demiş. O arda Sevimli koynundaki çalıkuşuyubırakmış. Gözle görünmeyenbir yere konarak ötmeye başlamış. "Birtuğla,birkerpiç. Usta istiyor diyerek aşağıdan yukarıya doğru tuğlaları,kerpiçleri atmaya başlamışlar. Fakat ustanın nerede olduğunu bilemeyince birinin attığı tuğlalar ,kerpiçler başkalarının kafasını gözünü yarmış. Bir birini öldürmüşler. Buradaki olaylara bakarak, çalıkuşunun sesini dinlerken birden Han bağırarak: -Çabuk tuğlayı verin,-demiş. Halk akşama kadar gökyüzüne tuğla ,kerpiç atmaktan perişan olmuş. Akşama kadar hem bağırarak,hem de yukarı bakmaktan Han'ın gırtlığı kopmuş. Ev yapımı yarım kalmış. Han kendi eceliyle ölünce halk Han'ı toprağa vermekle uğraşmışlar. Han'ın ölümünden fazla geçmeden yerine han olarakSevimli 'yiseçmişler. İlk başlarda kel olan, iki kızın aklıyla sonunda han olmuş. Halkına iyi davranarak Sevimli lakabını kanıtlamış. HemBikeş'i,hem de ihtiyarın kızını eş olarak almış. Bu iki eşi sayesinde senelerce Han olmuş.

37-ÄDİLŞİLİK HÄM GÜL AĞAŞY

Bir qalada erli-zaiypty eki adam bolypty. Bir balasy bar eken. Meilınşe kedei bolyt eşbir jümys qyluğa maldary joq eken. Bıraq egin salatyn azyraq jerleri bar eken. Ony da özderiniñ ornyna bir kedei körşilerine satady eken. Sol körşı eki ögız amaldap tauyp alyp, sol jerge egin sala bastapty. Bır uaqytta jerdı soqamenen jyrtyp jürıp jerdıñ astynan soqasy tiıp syldyrağan qūmyranyñ sybdyry estiledi. Jerdı qazyp qūmyrany tauyp qarasa, tolğan altyn eken. Sonda kedei altynnyñ birine timesten kömıp qoiyp, jerdıñ iesine baryp habar beripti. “Seniñ jeriñnen altyn salğan qūmyra taptym, jürıp sony jyldamyraq al”, - deidi. Sonda jerdıñ iesi aitypty: “Jer bñ künde mağan tiıstı emes, men sağan satqan edım paidalanuğa, sol sebeptı altyn da sağan tiesılı”, -dep. Köpke şeın eki kedei eregısıptı. “Sen al, sen al”, -dep. Aqyrynda töbelesıp bıryn-bırı jaraly qylyp, handaryna baryp aryz qylypty. Han aryzdaryn tyñdap, ekeuiniñ adaldyğyna tañ qalyp sūrapty: “Balalaryñ bar ma, qanşa?” -dep. Jerdı paidalanyp jürgen kısıniñ bır qyzy bar, bñryñgy iesiniñ bır üli bar eken. Sonda hanıñ qylğan bilgy ekeuiniñ balalaryn neke qylyp qosyp, tabylğan altyndy jastarğa ber dep ükım qylypty. Sonda ekeuı de bilıkkerazy bolypty. Jastarğa äibat üi salyp, toi qylyp barşa mañaiyndağı qalalardy şaqyrypty. Eki jas meilınşe baqytty bolyp atalary da zaruat körmepı. Neşe zaman ötken soñ baiağy altyn tabylğan jerge gül ağaşy ösip, güldengende altyn şyğaratyn boldy deidi. Bır küni patşa aña şyğyp, köp jürıp baiağy altyn tabylğan jerge kez bolyp, gül ağaşyn körıp jyldam kelip gülinen jūlyp alaiyn degende, ağaş kökke köterilip ketipti. Patşa köp qairan bolyp tūrypty. Sonan soñ keiın qaityp baryp qarasa, ağaş ornyna baryp qalypty. Patşa qaitadan jaqyn kelip ainalyp qarap, tağy da ūstauğa ūmtylğan eken, tağı köterilip ketipti. Patşa ūş mārtebe jahat qylyp bolmağan soñ ūıne bos qaitypty. Patşa saraiyna kele sala nōkerlerin, moldalaryn jiyp kōrgenın baiın qylyp aityp, “bñl ne nārse” dep sūrapty. Eşqaisysy tauyp jauap bere almpty. Sonda patşa ūiın, halqyn, jūrtyn tastap, sol kōrgen nārsesin bıluge ğahıd qylyp, jolauşy bolyp jōnelipti. Öz şaharyna jaqyn bır qalada kempir kōripty. Sol kempirden bıledı ğoi dep öz jūmysyn sūrağan eken. kempir bır şaharda bır qart bñkır şal bıledı dep kōzdep jiberipti. Patşa aitqan şaharğa kelip köp ızdep, aqyrynda aitqan aq şaştı bñkır şaldy tauypty.

37-ADALET VE GÜL AĞACI

Şehrin birinde bir karı koca yaşamaktaymış. Onların bir çocuğı varmış. Onlar fakir ve hiçbir iş yapacak hayvanları yokmuş. Fakat ekin ekmek için küçük bir tarlaları varmış. Bu arsayı fakir bir komşularına satmışlar. Bu komşuları iki öküz bulup ekin ekmeye başlamış. Bir gün tarlada sabanla toprağı sürerken sabanı toprak altında bir testiye takılmış. Bu testiye toprağın altından çıkarıp onun altınla dolu olduğunu görmüş. Fakat fakir adam altının bir kuruşunu bile almadan tarla sahibine altınları haber vermeye gitmiş. “Senin tarlanda altın dolu bir testi buldum. Gidip onu çabucak al”, demiş. O zaman arsa sahibi şöyle demiş: “Şu anda tarla benim değil. Ben onu sana satmıştım. Bu yüzden de altın senindir”. İki fakir uzun zaman “Sen al, yok sen al” diye tartışmışlar. Sonunda ikisi dövüşüp akıl sormaya padişaha gitmişler. Padişah ikisini dinledikten sonra ikisinin de ne kadar adaletli olduğuna şaşırmış. Padişah onlara: “Çocukların var mı, varsa kaç tane?” diye sormuş. Tarlayı kullanan fakirin bir kızı, eski sahibinin ise bir oğlu varmış. O zaman padişah o iki çocuğı evlendirip altını onlara vermelerini söylemiş. İki fakir bu karara sevinmişler. Onlar gençlere güzel bir ev yapmış, düğün yapıp yakınlarıdaki insanları çağırmışlar o düğüne. İki genç mutlu olup babaları kimseye muhtaç olmamış. Zaman geçtikçe altının bulunduğu yerde bir çiçek ağacı çıkmış ve altın vermeye başlamış. Günlerden bir gün padişah ava çıkmış. Giderken yolunda altının bulunduğu yere yaklaşıp çiçek ağacını görüp ondan bir çiçek koparmak istegince ağaç göğē doğru yükselmiş. Padişah çok şaşırmış. Biraz uzaklaştıktan sonra ağaç tekrar eski haline dönmüş. Padişah bunu görüp tekrar yaklaştığında ağaç yukarı doğru yükselmiş. Böylece padişah üç defa ağaca yaklaşıp istediğini alamadan eve dönmüş. Padişah sarayına döndüğünde yaverlerini, imamlarını çağırıp onları olup biteni anlatmış ve onlara “Bu nedir?” diye sormuş. Hiçbiri bunun ne olduğunu söyleyememiş. Bırakıp o şeyin ne olduğunu öğrenmek için yola koyulmuş. Kendi şehirlerine komşu bir şehirde bir yaşlı kadın görmüş. O kadın benim soruma cevap verebilir diye ona gelmiş. Fakat kadın ona cevabı bu şehirdeki kambur bir ihtiyarın verebileceğini söylemiş ve ona yollamış. Padişah o şehre gelip aradığı kambur ihtiyarı bulmuş. İhtiyar, padişahın merak ettiği şeyi dinledikten sonra şöyle demiş: “Senin aradığını bilen adam ben

Sol şal patşanyň jūmysyn tyňdap bolyp, aitypty: “Seniň ızdep jürgen jūmysyňdy biletin kısı men emespin, ol meniň ortanşy ağam, jaqyn pälen şaharda tūrady”, -depti. Sonda patşa qarttan qağaz alyp, aitqan bağanağy şaldyň ağasyn tauyp alypty. Sol qart jasy ūlken bolsa da bağanağy inisinen jasyraq, tyň eken deidi. Şaşynyň ağı da az deidi. Sonda patşa taň qalypty. “Bül jas kısı goi, baiağy kempir “qart” dep aityp edı, bağanağı qart ötürık aldap jıbergen eken goi” dep, aqyry jūmysyn aitypty. Şal estip bolyp basyn şaiqap aitypty: “Meniň hālım kelmeidi hām seniň ızdep jürgen şalyň men emespin. Men ortanşy inisimin. Endi bārimızden ūlken ağamyz tağy bar. Sol bū söziňdi bileđi”, -depti. “Özi bır şaharda teñizge jaqyn tūrady”, -depti. Sonda patşa bū şaldan tağy qağaz alyp, tūňğys qartty ızdep jōnelıptı. Patşa ızdep aitqan şaharyna kelip, tūňğys qartty tauyp alypty. Sol tūňğys qart dep ızdep kelgen kısısın patşa kōrgen jerde tıptı qairan qalypty. Qart dep aitatyn emes deidi, jap-jas, beti uyljyp tūrğan, şaşy qap-qara deidi. Patşa jūmysyn aita bastapty: “Men seni ızdep keldim. Sen aita goi”, -dep. “Qyrğa gül ağaşı qaidan keldi, altyn sabaqtarymenen? Men jaqyndap barsam gülderinen jūlyp alaiyn dep, kōkke kōterilip ketedi, ketsem qaita ornyna barady”, -deidi. “Tağy da sennen bır taň qalyp sūraitynym, ne sebepten osyndai jassyň? Ortanşy ınıň jasy kısı bolsa da şaşynyň ağı bar. Keje ınıň mūldem qart şal. Şaşy appaq, senderdiň ākeleriň be dep oilaityn?” -dep. Sonda şal patşağa bārin aityp beruge uağda qylyp, āueli otyryp tamaq işeik dep otyrğyzypty. Tamaq jep bolğan soň şaldyň qatyny bır qarbyz alyp kelıptı. Şal ol qarbyzdy qaitaryp, “özge qarbyz ākel” depti. Qatyny eriniň būiryğymen barsa da, bastapqy qarbyzyn qaita ākelıptı. Sebebi, özge qarbyz joq, bar bolğan bireu-aq eken. Sonda şal qatynyn on ekı qaitara jūmsapty, “özge qarbyz keltir” dep. Aqyrynda sol qarbyzyn jep, patşağa aitty deidi: “Kōrdiňiz be, patşam, bızde bar bolğany jalğyz qarbyz bar edi. Osyny özım bile tūra qatynymdy neşe mārte jūmsadym, “qarbyz keltir” dep jāne qatynym ekıqabat. Sonda da qatynym qarbyz alamyn dep on ekı satyly basqyşpenen tömeňgi ūige on ekı baryp, on ekı keldi, sonda da mağan aşulanyp lām degen joq. Meniň qatynym aqyldy, juas, sol sebepten men ınılerimnen tyň, jaspyn, jasym kōp bolsa da, kenje ınımnıň qatyny meilnşe doly, sol

değilim. Onu bilen benim ağabeyim. O yakındaki şehirde oturuyor”. Bundan sonra padişah ihtiyardan bir kâğıt alıp onun ağabeyini diğer şehirde bulmuş. Bulduğu ihtiyar kardeşinden büyük olsa da daha genç gösteriyormuş. Başındaki ak saçlar da fazla değilmiş. O zaman padişah çok şaşırılmış. “Bu adam gençmiş. Yaşlı kadın onun ihtiyar olduğunu söyledi. Konuştuğum ihtiyar beni aldatmış demek” diye düşünüp adama istediğini sormuş. Adam onu dinledikten sonra: “Benim gücüm yetmez hem de senin aradığın ihtiyar ben değilim. Ben ortanca kardeşim. En büyük ağabeyimiz vardır. O senin sorunu bilir. O denize yakın bir şehirde oturuyor” diye cevap vermiş. O zaman padişah bu adamdan da bir kâğıt alarak en büyük kardeşi aramaya gitmiş. Padişah söylenen şehre gelip o ihtiyarı bulmuş. Padişah aradığı en yaşlı kardeşi görünce daha fazla şaşırılmış. O adam ihtiyara hiç benzemiyormuş. Gepegenç, siyah saçlı biriymiş. Padişah: “Ben seni arıyordum. Bozkırda altın dallı çiçek ağacı nerden çıkmış? Ben ona bir çiçeğini koparmak için yaklaştığımda o yukarı doğru yükseliyor, ondan uzaklaştığımda tekrar yerine dönüyor. Sen bunun sebebini bana açıklar mısın? Bir de görüp şaşırdığım daha bir şey soracağım. Neden o kadar genç gösteriyorsun? En küçük kardeşin ihtiyardır. Saçlarını aklar basmış. Ben onun sizin babanız olduğunu düşündüm” diye sormuş. O zaman ihtiyar, padişaha her şeyi anlatacağına söz verip onu önce yemeğe çağırılmış. Yemeği yedikten sonra ihtiyarın eşi bir karpuz getirmiş. İhtiyar o karpuzu geri verip “Başkasını getir” demiş. Kadın, eşinin dediğini yaptıysa da tekrar ilk getirdiği karpuzu getirmiş. Çünkü bundan başka bir karpuz yokmuş evde. İhtiyar eşini on iki defa başka karpuzu getirmesini emretmiş. Fakat sonunda ilk karpuzu yiyip bitirdikten sonra padişaha: “Padişahım bizim evimizde tek bir karpuzun olduğunu gördünüz. Bunu bilerek eşimi kaç kere “Başkasını getir” diye yolladım, bir de eşim hamiledir. O zaman eşim hiç ses çıkarmadan aşağıya on iki defa gidip geldi. Benim eşim akıllı, uysal. Bu yüzden de yaşım büyük olsa bile kardeşlerimden daha genç görünüyorum. Küçük kardeşimin eşi sinirlidir, bu yüzden çabuk yaşlandı. Ortanca kardeşimin eşi pek sinirli pek de iyi bir kadın değildir. Bu yüzden ortanca kardeşim pek yaşlanmadı. Senin sorduğuna diyeceğim şu, çiçek ağacının çıktığı yeri bir fakir adam diğer bir fakire satmış ve yeri satın alan fakir o toprağı

sebepten erin qartaitty. Ortanşy inimniň qatyny onşa doly da emes, onşa jaqsy da emes özine, sol sebepten erı köp qartaia qoyğan joq. Endı öz jūmysyň turasynda aitatynym mynau: “Gül ağaşy şyqqan jerdı bır kedei adam özge bır kedeige satqan hām satyp alğan kedei jer jyrtyp jürıp bır qūmyra altyn tauyp alğan. Sonda ekı kedei ūrsysyp hannyň aqylymenen balalaryn qosyp jaqyndasypty. Sol gül ağaşy ekı kedeidiň adaldyğyna şyqqan bır baqyt, öz iesinen basqa eşkimge būiryğy joq. Sol ūşın güldı aspannyň jıbergenı, “şaldar jaqsy tūrsyn” dep. Böten kısı bül gülden ala almaidy. Onyň aspanğa köteriletini alamyn degen sol adamğa bildirgen belgısı”.	sürerken altın dolu bir testiýi bulmuş. O zaman iki fakir kavga edip padişahın emriyle çocuklarını evlendirmişler. O çiçek ağacı iki fakir birbirleriyle samimi oldukları için bu onların talihidir. Kendi sahibinden başka kimseyi yaklaştırmaz. “O iki adamın iyi yaşamı” için gök bu ağacı gönderdi. Yabancı biri bu ağaçtan çiçek koparamaz. Bunun için ağaç bunu yabancıya anlatmak için göğe doğru yükselir. ”

38 AHMETBEK PEN HASAN ¹

Erte de bir han bolypty. Hannyň qırıq väzırı bolypty. Han da, hannyň bas väzırı de köpke deyin bala körmei jürıp, bir küni ekeuiniň qatyny da ül tauypty. Han balasynyň atyn- Hasen, väzırı-Ahmetbek qoiady. Bül balalaryn tuğannan birge tärbieleidi, oqytady. On bes jasynda ekeu de ülken ğalym bolady. Bır küni kıtaptan bır hannıñ qyzynyň jazğanyn köredi. Onda bylai depty: “Pälenşe jerde, pälen şaharda, pälen degen hannyň qyzynyň bır jumbağy bar. Sol jumbağyn şeşken kısıge tiedi, şeşe almağan kısıniñ basyn alady” deidi.

Jumbağyn şeşuge talai talai adam baryp şeşe almaı basyn aldyrğan. Osy habardy estip Ahmetbek pen Hasen: “Biz neşe jyl oqydyq, ölsek osynyň soıynda öleik, äitpese jumbağyn şeşip, osy qyzdy alyp keleik”, -dep ekeu jolğa tüsip ketedi.

Ekeu jolşybai jürıp kele jatyp, bır elsizge kez bolady. El taba almaı zaryğyp kele jatsa, aldarynan bır jaqsy sarai üi kezdesedi. Ekeu quanyp ketip, attarynan tüse salyp üige kırse, üide adam joq, ülken bır taza sarai eken deidi. Ekeu üidi körıp “ne de bolsa bugün osynda bolyp şyğaiyq” dep, attaryn doğarayın dep tysqa şyqsa, attary özidoğarylyp qalypty, qaita üige kırge. Şai jasauly tür deidi. Şaiğa otyrğan eken, şai özinen-özıqııyla bastapty. Sodan ekeu şaidy ışıp bolyp endi atty otqa jibereini dep tysqa şyqsa, attary otqa jaiylyp qalypty. Üige qaita kırge eken, eki tösek salynyp qoiypty. Ekeu eki tösekke jatıuğa qorqyp “ekeumız bır tösekke jatyp tünimen üiqtamaiyq bır künde oiau-aq şyğaiyq, osy üide bır sūmdyq bar ğoi” desedi. “Al, endi üiqtamasaq ermek bolsyn, bır äñgıme ait, Ahmetbek”, -deidi Hasen.

Ahmetbek bır ūзақ äñgıme aıtyp jatqanda tañğa da taiap qalady. Hasen üiyqtap ta qalady. Ahmetbek jalğyz öziüiyqtamai jatady. Bır uaqytta bır bürystan: “Osy ekeu qayda barady?” -degen dauys şyğady. Qarsy bürystan: “Būlar ālğı pälen hannyň qyzynyň jumbağyn şeşemiz dep barady. Ony Ahmetbek şeşedi de, ol qyzdy būlar alady, biraq ony qaitarda būlardy öltirip, men alamyn,” -deidi. Bırınşı bürystağy dauys:

-E, qalai öltiresiñ? -deidi. Soñğy dauys:

-Qaitarda būlar tağy osy üige keledi. Bül üiden būlar tamaqtanady, sonda öltirip, qyzdy alamyn. Manağy dauys: “Būlar qayтуда mūnda kemleidi, öitkeni Ahmetbek endi seniñ bar ekeniñdi bileidi, kelmeidi” -deidi.

38-AHMETBEK İLE HASAN

Eski zamanların birinde bir padişah varmış. Onun kırk veziri varmış. Padişah ve onun baş vezirinin uzun zamandır çocukları olmuyormuş. Günlerden bir gün karıları hamile olup ikisi de iki oğlan doğurmuş. Padişah, oğlunun adını Hasen, veziri ise Ahmetbek koymuş. Bu iki çocuğu birlikte yetiştirip okutmuşlar. İkisi de on beş yaşlarına geldiği zaman büyük âlim olmuşlar. Günlerden bir gün bir kitapta bir padişah kızının br yazı yazdığını görmüşler. O kitapta: “Falanca yerde, filanca şehirde, filan padişah kızının bilmececi var. O, bilmeceyi çözen adamla evlenir.

Çözemeyen adamın başını keser” diye yazmaktaymış. Bilmeceyi çözmek için birçok kişi gidip cevabı bulamadıklarında başları kesilmiş. Bu haberi duyup Ahmetbek ile Hasen: “Biz çok yıl okuduk. Ölürssek bundan ölelim. Eğer bilmeceyi çözersek kızı alıp gelelim” diye kararlaşıp yola çıkmışlar. İkisi yola çıktıklarında ıssız bir yere gelmişler. Kaygılandıkları bir anda iyi bir saraya rast gelmişler. Sevinip atlarından inerek eve girmişler, ancak hiç kimsenin olmadığını görmüşler. Evi dolaşıp “Ne olursa olsun bugün burada kalalım” diye düşünüp atlarını boşaltalım diye dışarı çıktıklarında birinin atların üzerindeki yükleri alıp indirdiğini görmüşler. Tekrar eve girdiklerinde çay hazır imiş. Çay içelim diye oturduklarında çay kendiliğinden koyulmaya başlamış. Çayı içip bitirdikten sonra atları bıktıklarında atların yaylada gezmekte olduklarını görmüşler. Eve girdiklerinde yatak hazırmış. İkisi yatağa yatmayıp korkarak: “Tek yatağa yatalım, bu evde kötü bir şey var” demişler. Hasen: “Uyumayalım, sen bir hikâye anlat Ahmetbek” demiş. Ahmetbek uzun bir hikâye anlatmış. Bu arada güneş doğmaktaymış. Ahmetbek tek başına uyuyamamış. Bir zaman sonra bir köşeden: “Bu ikisi nereye gidiyor?” diye bir ses çıkmış. Karşı köşeden: “Bunlar filanca padişah kızının bilmececi çözmeye gidiyorlar. Onu Ahmetbek çözüp kızı eve götürdüğünde ben onları öldürüp kızı alacağım” demiş. Birinci köşedeki ses: “E, nasıl öldüreceksin?” diye sormuş. İkinci ses: “Dönecekleri zaman tekrar bu eve

¹ Ahmetbek pen Hasen. Kazak Erteğileri C. I. Almaty: Jazuşy Yay. , 2000, ss. 93-96.

Soňgy bürýştan:

-Eger bûnda tünemese bûlar ekinşi qonarlyqqa jete almaidy, attary şarşaidy, özderi jaiaw jürüp äbden tabandary auyrady, sol kezde şylbyrmydy şubatyp er-toqymdy qara argýmaq bolyp şyğa kelem, sonda qyz minse, alyp qaşyp ketem. Ahmetbek pen Hasennîň biri minse, tulap jyğyp öltirip ketem. Oğan bolmasa, aldarynan kümis bûlaq bolyp ağıyp jata qoiam, sol sudy şöldep zaryğyp kele jatqan el jabyrlyp işedi. Sonda qyzdan basqasyna u bolyp tiem, süitip baryp alam, äitpese tıptı ala almaityn bolsam üine baryp jatqanda qyzdyň betinen jylan bolyp şağyp öltirem. İşime küňk bolganşa mağan da, oğan da joq qylamyn,-deidi.

Alğaşqy bürýş jaqtan şyqqan dauys:

-Seniň osy söllegeniniň bärin de ıstetpeidi,-deidi.

Songý bürýştan şyqqan dauys:

-Eger Ahmetbek osyny bilip, bireuge aitatyn bolsa, qara tas bolyp qatsyn,-deidi.

Sonymen ekeuiniň sözibitedi. Taň da ata bastaidy.

Ahmetbek üiyqtamastan taňdy atqyzyp, bar jaidy bilip alady. Taň atqan soň Hasendı oiatyp, tesqa şyğyp betterın juyp kelse, şai jasauly tur eken.

Şaidy ışıp, tysqa şyqsa attary jeguli tür eken.

Abralaryna minip jürüp ketedi. Hasen: “Mynau körım boldy, tağy qaitarda osynda kelip bir tynyğyp alamyz”, -dep boi bermei kele jatady.

Ahmetbek talaspai jüre beredi, biraq äitevir “qaytuda bül üige qonbaimyz” deidi.

Jolda birneşe kün jürüp, ekeui bir küni özderi ızdep kele jatqan handykıne jetedi. Han bûlardy aldynan kütkezip alyp, bölek üi tikkızıp beredi. Birneşe kün jatqannan keim qyzyna söz salady. “Bız osylai jumbağ şeşe kelip edik, rûqsat bolsa sol jumbağyn estisek eken”, -deidi.

Qyz şaqyryp alady da, jumbağyn aitady, jumbağy mynau eken: “Bir üş joldas bolyp, ol üşeuiniň bireuiniň dünıe jüzin köretin qūraly, bireuiniň közdı aşyp-jūmğansa dünıe jüziniň qai jerine bolsa da üşyp baratyn, bireuiniň qandai aurudan bolsa da ölgen adamdy tırlıtp alatyn qūraly bar eken. Bir küni jerdiň jüzin qaraıtn qarap jıberip, bir baidyň qyzy ölip, kömip jatqanyn köredi de, üşeu sol jerge baryp, qyzdy tırlıtedi. Bai yrza bolyp, qyzyn algılerge bermek bolady. Endi osy qyzdy üşeuiniň qaisysy alu kerek?”-deidi. Jumbağ osy eken.

Ahmetbek türady da: “Taňdau qyzda bolady da, qyz qai süigenine tiedi de”, -deidi. Şeşui dūrysında osylai bolady. Qyz Ahmetbektikı bolady. Biraq Ahmetbek qyzdy özıalmaidy, Hasenge beredi. Ahmetbekke deyin şeşulerdiň bireui tırlıtuşige tiedi bireui köruşige tiedi, bireui baratynğa tiedi degen eken, bûlardyň barlyğynyň

gelecekler. Bu evde yemek yiyecekler. O zaman öldürüp kızı alırım” demiş. Birinci ses: “Onlar döndüklerinde buraya gelmezler. Çünkü Ahmetbek şimdi senin burada olduğunu biliyor. Gelmez” demiş. İkinci ses: “Eğer burada gecelemezlerse bir sonraki molaya yetişemezler. Atları yorulup yaya giderlerse tabanları ağırır. O zaman yularımı sürükleyip eyerli kara bir küheylan olup çıkarım. Eğer kız binerse onu alıp kaçıırım. Ahmetbek ya da Hasen otursasa onları düşürüp öldürürüm. O olmazsa önlerinde gümüş bulak olup akarım. İkisi sudan içerler. O zaman kızın haricindekilere zehir olup kızı böylece alırım. Alamadığım takdirde evlerine döndüklerinde kızın yüzünden yılan olarak çıkıp onları sokarak öldürürüm. Kendim de onu almayacağım, ona da vermeyeceğim” demiş. Birinci ses: “Senin bu dediklerinin hepsini Ahmetbek biliyor. Sana bunları yaptırmayacak” demiş. İkinci ses: “Eğer Ahmetbek bunu bilip de birine söylese kara taş olsun!” demiş. Böylece ikisinin konuşması bitmiş. Sabah olmuş. Ahmetbek sabaha kadar uyumayıp haberi öğrenmiş. Sabah olduğunda Hasen’i uyandırıp dışarı çıkıp ellerini yıkadıktan sonra eve girdiğinde çay hazır imiş. Çayı içip dışarı çıktıklarında atları arabaya koşulmuş. At arabalarına binip gitmişler. Hasen: “Bu ev iyi oldu. Döndüğümüzde buraya uğrayıp dinlenelim” demiş. Ahmetbek onun sözüne karşı çıkmamış. Fakat “Döndüğümüzde bu eve uğramayacağız” diye düşünmüş. Kız çağırıp bilmecesini söylemiş: “Üç arkadaş varmış. Birinin bütün dünyayı görebilecek aleti, ikincisinin dünyanın bir yerinden herhangi bir yerine hemen götürebilecek aleti, üçüncüsünün de herhangi bir hastalığı tedavi edebilen ya da öleni diriltiren bir aleti vardır. Günlerden bir gün bir padişahın kızının ölüp gömüldüğünü görürler. Üçü de o yere gidip kızı diriltirler. Padişah razı olup kızı onlara vermeye karar verdi. Şimdi üçünden hangisi kızı almalı?” demiş. Bilmece buymuş. Ahmetbek kalkıp: “Seçimi kız yapacak. Sevdiğiyle evlenir” demiş. Doğru cevabı buymuş. Kız Ahmetbek’in olmuş. Fakat Ahmetbek kızı kendisi almamış. Hasen’e vermiş. Ahmetbek’ten önce biri kız onu görenle evlenmeli, diğeri gelenle evlenmeli diye başları alınmış. Babası kızı hazırlayıp yola koymuş. Yolda ilerlerken geceleme için

da basy alynğan eken. Äkesi qyzdy birneşe jasau artyp, jıgıt qosyp jönelteydi. Jol boiy jürıp otıryp, tap qonarlyq waqta joldağy üige keledi. Hasen qonaiyq dese, bolmai Ahmetbek qondyrmaidy, alyp ötedi. Hasen: “Apyrmai, Ahmetbek, şarşap-şaldyğyp jetkende änevğide rahattanyyp jatqan üige qondyrmağanyñ ne?”-dep renjip qalady.

Ahmetbek:

-Hasen, men sağan qastyq ıstemeimın ğoi, meniñ aitqanymdy ıstei berseñşı,- deidi. Tağy da är-beri jürgen soñ aldarynan bir äibät bulaq ağyp jatady. Hasen aıǵai salyp:

-Äi, jükti toqtatyñdar, osy bulaq basynda qonamyz,-deidi. Ahmetbek jügirip baryp bir düğany oqyp, sudy qamşymen tartyp-tartyp jıbergende su joğalyap ketedi.

Hasen tağy da renjip:

-Ahmetbek, seniñ münüñ qalai, jaña ana jerge qondyrmadyñ, endi qonaiyq dep kele jatqan sudy joğaltyp jıberdiñ, älde qatynyñdy öziñ almağan soñ biz ne bolsa, solbolsyn dep kele jatqan bolarsyñ,-dedi.

Ahmetbek eş narse demei jüre beredi. Endi biraz jürgen soñ aldarynan şylbyryn şubaltyp bir er-toqymdy qara arğymaq şyğa keledi. Hasen: “Minemiz, üstañdar!”-dep ümtıladı. Ahmetbek jügirip baryp arğymaqty bastan qamşymen tartyp-tartyp jıberedi. Arğymaq joq bolyp ketedi. Hasen tağy da renjip, auyzyna kelgenin söylei beredi. Ahmetbek eş narse demei jüre beredi. Birneşe kün jürıp, aman-esen eline keledi. Birneşe kün toi isteidi. Ahmetbek tünde üiyqtamai Hasendikine jatyp, endi jylan bolyp keluin añdidi. Bir künü tañğa jaqyn köziılınıp ketkende Hasenniñ qatyny şar ete tüsedi.

Ahmetbek közin ašyp alsa, qatyn talyp qalypty. Betin jaña ğana şağyp bir qara şubar jylan tösekten tüsip barady eken. Ahmetbek tösekten atyp tūryp jylandy şaqқан jerin soryp alyp tükirip tastaıdy. Sol uaqıtta Hasen oianyp ketip: “Üiyqtap jatqanymda qatynymnyñ betin süidiñ,-dep älek salady.

-Qatynyñdy öziñ aq al, men sağan ävelden aitqamyn. Äneugi jol boiy ıstep kelgeniñ anau”,-dep qatynnan bezip otıryp alady. Ahmetbek sonan soñ otıryp bastan-aiaq bar aňgimesin aitady. Ekeui bara jatqandağy joldağy iesız üiden estigen aňgimesin aitady. Bosağğa öltirip tyqqan jylandy körsetedi. “Betinen seniñ qatynyña qyzyğyp süigem joq, jylannyñ uyn qaitaruğa süigem”,-dep soñğy sözın aita beredi de, qara tas bolyp qatady. Qatyn men Hasen jylap-jylap baqşasynyñ işinen bir jaqsy oryn jasap, tasty soğan qoiyp saқтаıdy da otırady.

Süitip jürgende eki jyl ötedi. Bir erkek bala

yoldaki saraya uğramışlar. Hasen burada kalalim demesine rağmen Ahmetbek kabul etmeyip hep birlikte ilerlemişler. Hasen: “Ey, Ahmetbek çok yorulduğumuz zaman daha önce kalıp rahat ettiğimiz evde kalmaya neden izin vermedin?” diyerek küsmüş. Ahmetbek: “Hasen, benim sana kötülük yapmayacağımı biliyorsun. Benim dediğimi yap lütfen” demiş. Biraz yürüdükten sonra önlerinden bir bulak çıkmış. Hasen bağırip: “Hey durun. Bu bulağın kıyısında geceleyelim” demiş. Ahmetbek hemen suyun yanına gelip bir dua okuyup suya kamçıyla vurduktan sonra su kaybolmuş. Hasen tekrar ona kızıp: “Ahmetbek, senin yaptığın nedir böyle? Az önce bir evde kalmaya izin vermedin. Şimdi de geceleme için durduğumuz suyu yok ettin. Yoksa kadını sen almadın diye bize ne olursa olsun mu diye düşünüyorsun?” demiş. Ahmetbek hiçbir şey demeden yola devam etmiş. Biraz sonra karşılarna eyerli bir kara küheylan çıkmış. Hasen: “Tutun onu, ona bineceğiz” demiş. Ahmetbek hemen davranıp atın başına kamçıyla vurduktan sonra at kaybolmuş. Hasen tekrar ona kızıp istediği şeyleri söylemiş. Ahmetbek susup gelmiş. Birkaç gün yürüyüp sağ salım evlerine gelmiş. Birkaç gün düğün yapmışlar. Ahmetbek uyumayıp Hasen’in odasında yılanın geleceğini beklemiş. Günlerden bir gün sabaha yakın vakitte uyuyakaldığı zaman Hasen’in karısı düşmüş. Ahmetbek gözünü açtığı zaman kadının bayıldığını görmüş. Yüzünü yeni sokup yatağından bir yılanın indiğini görmüş. Ahmetbek yataktan inip yılanı tutup öldürdükten sonra eşige saklayıp kadının yüzündeki yılanın soktuğu yeri emip tükürmüş. O anda Hasen uyanıp: “Uyuduğum zaman karımın yüzünü öptün” diye bağırmış. “Ben sana kadını kendin al diye önceden söyledim. Yolda yaptıkların oydu” diyerek kadından uzak oturmuş. Ahmetbek en baştan geçirdiği olayları anlatmış. İkisinin yolda gecelediği evdeki seslerin konuştuklarını anlatmış. Eşiğe öldürüp sakladığı yılanı göstermiş. “Senin karını sevdiğim için değil yılanın zehrini emmek için öptüm” diye son sözünü söyledikten sonra taş oluvermiş. Kadın ve Hasen ağlayıp bahçedeki iyi bir yeri seçip taşı oraya koyup saklamışlar. Böylece iki yıl geçmiş. Bir oğulları olmuş. O da iki yaşına gelmiş. Günlerden bir gün Hasen bir

bolady. Ol da ekige keledi. Bir küni bir baqsyny ertip kelip Hasen: “Ahmetbekti tırlıtuge bola ma?”-dep süraidy. Baqsy: “Osy balañdy tırıdeı tastyñ üstine türğyzyp qoiyp qan şyğarsañ tırıledı”, -deıdı. Hasen qatynymen aqyldasyp “basymyz jas qoi, bala tabylar, Ahmetbektei joldas tabylmas” dep, balasyn jetelep kelip, tasqa türğyzyp qoiyp, ekeui ekı qolynan üstap türyp qan şyğarady. Sol uaqta Ahmetbek üşyp tūra keledi. Ekeui bas salyp Ahmetbekke kezek-kezek körısıp amandasyp üııne ertip keledi. Ahmetbek te öz süıgen qyzyn alyp, ekeui birge türyp дәuren süredı.	baksıyı getirip: “Ahmetbek’i diriltebilir miyiz?” diye sormuş. Baksı: “Bu çocuğu çıplak taşın üzerine koyup kan akıtırsan diriltebiliriz” demiş. Hasen karısıyla danışıp “Hala genciz, çocuğumuz olur. Ama Ahmetbek gibi dost bulunamaz” diye çocuğu alıp taşa oturtup ikisi iki yandan tutarak kanını akıtmışlar. O zaman Ahmetbek dirilip kalkmış. Ahmetbek’e sırayla selam verip kucaklaşıp evine götürmüşler. Ahmetbek sevdiği kızı alıp mutlu bir hayat sürmüşler.

39-KÜİEU TANDAĞAN QYZ

Baiağyda bir hannyň elden asqan aqyldy, sülü qyzy bolypty. Han qyzyn eşkimge atastyrmapy. “Qyzym kımdı süise, soğan barsyn”,-deidi eken. Kunderde kunder ötkende, hannyň qyzyäkesine söz saladı. -Meniň erge şyğatyn uaqytym boldy, kımde-kım köñilime jağatyndai syilyqäkelse, sol kısıge ryzalyğymdy beremin, eger köñilime ünamasa, syilyqäkelgen kısıniň basyn alamyn,-deidi. Äkesiqyzynyň aitqan sözın maqıldap, şahardağy halyqqa jar salypty. -Ei, halaiyq, kımde-kım qyzymnyň köñilime jağatyndai syilyqäkelse, qyzymdy soğan berem, egerde syilyqqyzymnyň köñilime tolmasa, sol kısıniň basyn alam,-deidi han. Han qyzynyň sülulyğyna esı auğan jıgıttır, baidyň myrzalary jer-jerden kelip jatady. Bırışık, bıı pastaiy köilek, endı bıı neşe türmen äşekeilene altyndalğan etik äkeledi. Han qyzynyň köñilime bir de bıı jaqpaidy, syilyqäkelgen kısılerdiň basy alynady. Kesilgen bas bir töbe bolğan eken. Osy mezgilde üş şahardan üş kısı şyğyp, han eliniň küre jolyna kелgende üşeuı bır-bırine jolyğady. Bırinde kilem, ekinşisinde aina, üşinşisinde bır alma bolady. Üş adam han qyzyna äkele jatqan syilyqtarynyň qasietterin aitady. Bırınşı jıgıt: “Meniň kilemim közdı aşyp-jümğança qalağan jeriñe jetkizedi”,- deidi. Ekinşı jıgıt: “Eger de meniň ainama qarasan, jer üstinde ne bolyp jatqanyn köresin”,-deidi. Üşinşı jıgıt: “Meniň almam jañğa şıpa, täñge dări. Eger almany jese, ölgen adam tırıledi”,- deidi. Osy kezde kilemi bar jıgıt ainasy bar jıgıtke: “Ainaña qaraşy, jer üstinde ne bolyp jatyr eken”,-deidi. Ainağa qarasa, han qyzy kırıpgığana qımyldap, äl üstinde jatyr eken deidi. Müny körgen üş jıgıt kilemge otyryp alyp, han qyzyna jetip keledi. Alması bar jıgıt almasıñ jegizip, qyzdy tırıltıp alady. Üşeuı de äkelgen syilyqtaryñ tırılgan han qyzynyň aldına tartady. Han qyzy kilemdi öz iesine, ainany da öz iesine qaitaryp beredi. Al, almasıñ jegen jıgıtke tımek bolady. Sonda kilemi, ainasy bar jıgıttır türyp: “Bızdıñ syilyğymyz eşkimdikinen de kem emes, eger ainamen qarap körmesek, kilemnen jyldam üşyp kelmese, sen ölgen bolar ediñ, al sen alma äkelgen jıgıtke tidiñ”,-dep ökpe aitady. Sonda qyz türyp bylai deidi: -Keş kelse de ol jıgıt tırıltıp alar edi. Bül bır, ekinşiden, men almasıñ jep qoidym. Endı men ol almanyqaitaryp bere almamyn. Al

39-KOCASINI SEÇEN KIZ

Çok eski bir zamanda çok akıllı ve güzel kız varmış. Padişah kızını kimseyle nişanlandırmamış. Padişah “Kızım kimi severse ona gitsin” dermiş. Böylece günler geçmiş. Bir gün kızı babasına: -Benim evlenecek zamanım geldi. Kim beğeneceğim bir hediye getirirse o adamla evleneceğim. Eğer getirdiği hediyeyi beğenmezsem o adamın başını keserim, demiş. Babası kızının sözünü kabul edip şehir halkına duyurmuş. Padişah: Ey halkım! Kim kızımın beğeneceği hediyeyi getirirse ona kızımı veririm. Eğer kızım o hediyeyi beğenmezse o adamın başını keserim, demiş. Padişah kızının güzelliğine hayran olan delikanlılar, zengin beyler dünyanın her yerinden gelmeye başlamışlar. Biri yün, biri ipek elbise, diğeri ise altınla süslenmiş ayakkabı getirmiş. Padişah kızı hiçbir hediyeyi beğenmemiş. Bu hediyeleri getiren delikanlıların ise başları kesilmiş. Kesilmiş başlar bir tepe kadar olmuş. O zaman üç şehirden aynı anda üç adam padişahın şehrine doğru yolu çıkıp şehre yaklaştığında buluşmuşlar. Birinde halı, ikincisinde ayna, üçüncüsünde elma varmış. Üç adam padişahın kızına götürülecek olan hediyelerin özelliklerini anlatmaya başlamışlar. Birinci delikanlı: halım çok hızlı bir şekilde seni istediğin yere götürebilir, demiş. İkinci delikanlı: -Eğer benim aynama bakarsan dünyada neyin olup bittiğini bilirsin, demiş. Üçüncü delikanlı: -Benim elmam insan ruhuna şifadır, ona ilaç gibi gelir, demiş. O anda halısı olan delikanlı aynası olan delikanlıya “Aynaya bakarak dünyada ne olduğunu görelim”, demiş. Aynaya baktıklarında padişah kızının gözleri kapalı, ölmek üzereymiş. Bunu gören üç delikanlı halıya binip padişah kızının huzuruna gelmiş. Elması olan delikanlı ona elmayı yedirtip onu diriltmiş. Üçü de getirdikleri hediyeleri padişah kızının önüne sermişler. Padişah kızı halıyı kendi sahibine, aynayı da kendi sahibine geri vermiş. Elmayı getiren delikanlı ile evlenmek istemiş. O zaman aynası olan delikanlı kalkıp:-Bizim hediyemiz hiç kimseninkinden kötü değil. Eğer aynaya bakarak görmezsek, halıyla çabuk uçup gelmezsek sen çoktan ölürdün. Fakat sen elmayı getiren delikanlıyla evlenmek istiyorsun, diyerek öfkelenmiş. O zaman kız kalkıp: İlk olarak, geç gelirse bile beni diriltirmiş. İkinci olarak, ben elmayı yiyip bitirdim. Şimdi ben o elmayı geri veremem. Sizin halı ve aynanızı ise geri verebilirim,

senderdiň ainalaryň men kilemderiň özderiňe,- deidi. Eki jıgıt sözden jeňilip, eline qaityp ketedi. Qyz alma äkelip tırıltken jıgıtke qosylady.	demiş. İki delikanlı yenilip evlerine dönmüşler. Kız elmayı getiren delikanlı ile evlenmiş.

40-ALTIN QUS¹

Ertede bir eki ağaiyndy jıgıt bolypty. Ülkeni altyn aiyratyn kásıpsı eken. Bül ülkeni myñdy aidağan bai bolypty. Kısısı kedei bolğan eken. Bül kısısınıñ üielmeli-süielmeli ekiüly bolypty. Ülkeninde bala joq eken. Jañağy eki bala kışkentai, kısıge jaldanuqolynan kemleidi, jas eken, tek ülken üiiniñ tezıgın terip, qys bolsa ağaş jinap beriptamaqtaryn asyraidy eken. Kúnderde bir kúniqalyñ ağaştıñ ıshinde otyñ terip júirse, júni äp-ädemı, bır kök ala, qanatynyñ, qúiryğynyñ úshınıñ alasy bar, ädemı güldı, kısıqzyğarlyqqús köredı. Múny körgeñ soñ eki bala quady. Qús ta balalardan úzap ketpeiúşyp-qonyp, úşyp-qonyp júredı. Bır mezgilde balanyñ bırı qústyñ qúiryğynan ústai alğanda qús úşyp ketip, bır tal qústyñ qúiryğy balanyñ qolynda qalady. Otyñyn alyp balalar üige kelip: “Bız ädemıqús kördık, ústapıai kettı, bır tal qúiryğyqolymyzda qaldy”,-dep aita keledi. Qúiryqty körip júrt tañ qalyp: “Mynau tegin qús emes”,-destı. Köptıñ ıshinde bır köptı körgeñ qaria adam otyryp: “Mynau altyn qústyñ qúiryğy, bül qústyñ ústap alyp soıyp etin jese, ol adamnyñ basyna üiyqtañ tañerteñ túrganda ylgı altyn túsıp otyrady”,-dedı. Múny estigen bäibişe eki balağa mai berip, qaspaqberipköñildendirip: “Sol qústyústap äkelıñder”,-dedı. Eki bala quanyp otyñ äkeluge, qústyústap äkeluge kettı. Kúndegı ağaş teretin jerlerge kelse, özderı körgeñ ala qús tağy da júre eken. Balalar erteden keşke deim soñyna túsip júrip, älden uaqytta qústyústap aldy. Balalar quanyp jeneşesine äkelip berdı. Jeñeşesi balalarğa bır-bır tostağan airan men bır-bır uys qurt beripedı, sekirip, sekirip quanyp balalar kettı. Bäibişe qústy bauyzdap, júniñ júlyp üitip, baqyraşqa maiğa quyrdy. Elden uaqytta balalar otyñ alyp kelse, as üide oñaşa baqyraşta şyjlıdap qústyñ etı pısıp tür eken. Eki bala qyzyğyp ketip, kısısine esikten añdytyp qoiyp ülkeniqasyqpen qústyñ bır kışkene bölgein alyp yşqyrına tyğyp aldy. Sasyp-pysyp eki bala üidiñ syrtına şyğyp qarasa, qústyñ júregı eken. Eki bala júrekti ortasynan bölip jep alyp, auyzdaryñ súrtıp üige keldı. Kelse, bai men bäibişe ekeuiqústyñ etin jep otyr eken. Balalarğa bermedi. Balalardyñ onymen jumysy bolğan da joq. Keşkısin üilerine kelip jatyp qaldy. Tañerteñ túryp eki bala baidyñ üiiniñ búzavy men

40-ALTIN KUŞ

Eski zamanda iki erkek kardeş yaşamaktaymış. Büyük kardeş altın madencisiymiş. Bu yüzden de çok zenginmiş. Küçük kardeş fakirmiş. Bu kardeşin yaşıtı iki oğlu varmış. Büyük kardeşin çocukları yokmuş. Fakirin çocukları küçükmüş, ancak birine gidip yardım edemezlermiş. Sadece büyük evin tezeğini, kışın ağaçları toplayıp hayatlarını sürdürmüşler. Günlerden bir gün ormanda odun toplarken tüyleri güzel, gök ala, kanatlarının ve kuyruğunun ucu ala, insanın gördüğünde güzelliğini kıskanacağı bir kuş görmüşler. Bunu gören iki çocuk kuşun peşinden koşmaya başlamış. Kuş da onlardan uzak uçmayıp uçarak-konarak kaçmış. Bir zaman sonra çocuğun biri kuşun kuyruğundan tutunca kuş uçup gitmiş ve kuyruğunun bir tüyü çocuğunun elinde kalmış. Odunu alıp çocuklar eve geldiğinde: “Biz güzel bir kuş gördük. Tutamadık, ama kuyruğunun bir tüyü elimizde kaldı” demişler. İnsanlar kuyruğu gördüğü zaman “Bu, sıradan bir kuş değildir” demişler. Halkın içinde çok yaşlı bir ihtiyar: “Bu, altın kuşun kuyruğudur. Bu kuşu tutup etini yiyen adamın başına, her sabah uyandığında altın düşer ” demiş. Bunu işiten baybişe (çok eşli erkeğin ilk hanımı) iki çocuğa yağ, kaspak (süt kaynatırken kabın dibine yapışan tortu) verip, onlara: “O kuşu tutup getirin” demiş. İki çocuk sevinip odun toplamaya ve kuşu tutmaya ormana gitmiş. Odunu topladıkları yere geldikleri zaman çünkü altın kuşun burada uçuştüğünü görmüşler. Çocuklar sabahtan akşama kuşu kovalamış ve sonunda kuşu tutabilmişler. Çocuklar çok sevinip yengelerine kuşu getirmişler. Yengeleri onlara birer birer kâse ayran ve birer tane kurut vermiş. Çocuklar buna çok sevinip çıkıp gitmişler. Baybişe kuşu kesip tüylerini kopardıktan sonra etini yağda kızartmış. Bu vakitte çocuklar odunu toplayıp evlerine döndüklerinde ocakta kuşun eti pişmekteymiş. Pişmiş et çocukların iştahına kabartmış. Büyük kardeş küçüğüne kapıyı gözlettirip kendisi kuş etinden bir parça kesip ıskırına (şalvar veya iç donunu bele bağlamak için bunlara geçirilen bağ, uçkur) saklamış. Çocuklar korka korka dışarı çıktıklarında etin, kuşun kalbi olduğunu görmüşler. İki çocuk onu ikiye bölüp yedikten sonra evlerine gitmişler. Eve geldikleri zaman amcaları ve

¹ Altın Kus. *Kazak Erteğileri C. III*. Almatı: Jazuvşy Yay. , 2000, ss. 3-9.

qozysyna ketip qaldy. Şeşesi üidi jüüp jürse, eki balanyň jastygynyň astynda on altyn jamby jatyr. Ündemei-tündemei bai ekeuqanyp altyndy tyqty da qoidy. Endiüiqylary äbden qanyp bai men bäibişe türyp jastyqtarynyň astyn sıpalap qarasa, altyn tügil tük te joq. Bül ötirik boldy desti de qoydy. Ailardan ai ötti, jyldardan jyl ötti, eki balanyň basynan on altyn jamby künde tabylyp türatyn boldy. Bir künderi eki balanyň äkesi altyndy şygaryp sata bastady. Az uaqtqta jetpei baiyp ketti. Münyň baiyganyň aғasy köre almadı. Bir küni aғasynyň şaqyryp alyp: -Sen myna eki balañnyň közın joғalt, bezdirip jiber, äitpese seniň myna altynyñdy körse, ülyq eki balañdy öltiredi, äitpese öziñdi öltiredi,- dedi. Müny estigen soñ qorqynyş kırıp “ne isteu kerek” degen oiğa qaldy. Eki balasy türyp aqyl berdi. -Äke, sen sapsa, oğan oilap jüdeme, bız ekeumız keteyik. Endi myna bailyqpen ölmeisñder. Bız de ölmeimiz, bız tabarmyz,- dedi. Äkesi müny “maqul” dep, eki balasy azyq äzirlep bergizip, eki balasy jöneltdi. Eki bala kele-kele jatyr, ailardan ai ötti, künderden küñ ötti. Bız zamanda bız qalyň orman aғaşqa kelip kırdı. Bıraz jer jürgen soñ aғaştyñ işinen on şaqty tazy kelip, eki balany talauğa ümyldy. Balalaryñ şyryldağan dausymen tazylardyñ iesi bir añşy keldi. Kelip, balalary aiyryp aldy. Balalardan: “Qaida barasyñdar, ne qylğan balasyñdar?”-dep sūrady. Balalar: “Balasy joq kısıge bala bolamyz”,-degendi aitty. Añşy: “Endeşe, mağan bala bolyñdar! Meniñ balam joq, bala qylyp alaiyn”,-dedi. Balalar da: “Jaraidy, bolsaq bolaiyq”,-desti. Añşy balalary alyp üiine keldi. Balalary öz balasyndaiqylyp tärbieleidi. Myltyq atudy üiretti. Balalaryñ bastarynan tañerteñ tūrganda ylğı jastyqtarynyň astynan altyn tauyp tūrady. Añşy äielmen ekeuı bırsypyrağa deim “bül ne keremet” dep qorqyp jürdi, artynan üirenip ketti. Söitip, añşynyñ üiı altynğa syimai ketedi. Bül altynnyñ artynan qorqyp, bül eki baladan endiqūtylmaq bolady. Añşy eki balağa sadaq, qaru-jarağyn sailap beripjöneltdi. Qoldaryna aq almas qanjар beredi. “Bül qanjardan ekeuıñ bölınseñder bırıñnıñ amandyqtaryndy ekinşıñ qanjарға qarap otyryp bıluleriñe bolady, eger bırıñ ölseñder qanjardy tot basady”,-deidi. Müny estip eki bala qanjardy alyp jürip ketti. Ailardan ai ötti, künderden küñ ötti. Kele jatsa, bız qoian ketip bara jatyr edi, ekeuı sadağyn

yengeleri kuşun etini yemektelermiş. Çocuklara eti vermemişler. Çocuklar onunla ilgilenmemişler bile. Akşam eve gidip uyumuşlar. Sabah ikisi kalkıp zengin amcasının buzağı ve kuzularına bakmaya gitmişler. Anneleri evi temizlerken iki çocuğun yastıklarının altında on altın kuruş bulmuş. Hiç kimseye bir şey demeden ikisi altını saklamışlar. Uykudan yeni kalkın zengin ve karısı yastıklarının altına baktığı zaman altın değil hiçbir şey bulamamışlar. Bunun yalan olduğunu düşünüp unutmuşlar. Aylar yılları kovalamış. İki çocuğun yastıklarının altından her gün altın çıkıyormuş. Günlerden bir gün çocukların babası altını çıkarıp satmaya başlamış. Az zaman sonra zengin olmuş. Onun zengin olduğunu ağabeyi kabul etmek istememiş. Bir gün o kardeşini çağırıp: “Sen iki çocuğunu evinden uzak tut, bir gönder onları. Yoksa köy muhtarı senin o kadar altını gördüğü zaman ya çocuklarını ya da seni öldürür” demiş. Bunu duyduktan sonra çok korkup ne yapacağını düşünmeye başlamış. İki çocuğu ona akıl vermiş. “Baba sen endişelenme. Bunu düşünme, biz kendimiz gideriz. Bu altını kullanıp yaşarsınız. Biz kendimiz bir şey buluruz” demişler. Babaları bunu kabul edip çocuklarına yemek hazırlayıp onları göndermiş. Çocuklar evden çıktıktan sonra günler, aylar geçmiş. Günlerden bir gün sık bir ormanın içine girmişler. Bıraz yürüdükten sonra ağaçların arasından on kadar tazı çıkıp ikisini kovalamaya başlamış. Çocukların bağırışına tazıların sahibi bir avcı gelmiş. O, çocukları tazılardan ayırıp almış. Çocuklara: “Siz kimsiniz, nereye gidiyorsunuz?” diye sormuş. Çocuklar: “Biz çocuğu olmayana çocuk oluruz” demişler. O zaman avcı: “O zaman benim çocuklarım olun. Benim çocuğum yoktur” demiş. Çocuklar: “Tamam, senin çocukların olalım” diye cevap vermişler. Avcı çocukları alıp evine getirmiş. Çocuklara kendi çocukları gibi bakmış. Onlara silah kullanmayı da öğretmiş. Çocukların sabah kalktığında yastıklarının altında altınları buluyormuş. Başta avcı ve karısı bunu gördükten sonra “Bu ne harika” diye şaşırılmışlar; ama sonra buna alışmışlar. Böylece avcının evi altınla dolmaya başlamış. Bu altının hayır getiremeyeceğinden korkup çocukları evden kovmayı düşünmüş. İkisine silah, yay verip onları evden göndermiş. Ellerine beyaz elmas hançer vermiş. Avcı: “Bu hançeri ikiye ayırın. Birinin durumunu ikincisi hançere bakarak öğrenebilir. Eğer biriniz

qolyna alyp atuğa ümtyldy.

Qoian jügirip kelip: “Sender meni atpa, men senderge ekiqoian alyp kelip berein”,-dedi. Eki jigit qoiandy atpady. Qoian ekiqoiandy ertip beripkete bardy. Eki jigit kele-kele jatsa, bir tülki kezdesti. Tülkini atuğa eki jigit sadaqtyqolyna alyp edi, tülki jügürüp kelip: “Meni atpañdar! Men eki tülki äkep berein”,-dep, eki tülki ertip kep berdi. Ony ertip eki jigit jüre berdi. Kele-kele jatyp aldynan bir qasqyr kezdesti.

Atuğa eki jigit sadaqtaryn qoldaryna alyp edi, qasqyr jügirip kelip: “Meni atpañdar, men senderge ekiqasqyr ertip äkep berein”,-dedi de ekiqasqyr äkep ertip berdi.

Onan jüre-jüre kelip, bir jolbarysqa kezdesti. Sadaqtaryn alyp atuğa ümtylganda jolbarys kelip: “Men eki jolbarys äkep berein, meni atpañdar”,-dedi de, eki jolbarys ertip äkep berdi.

Añdaryn şübyrtyp kele-kele jatyp bir eki aiyr jolğa keldi. Ekeui bül eki jolğa bölünbek boldy da, joldyñ ortasynda tūrğan bir bäiterekke qanjardy şansyp, jandaryndağy añdardy bir-birden bölisip alyp, eki jolğa tüsip ketti.

Ülkeni kele-kele jatyp, bir ülken qalağa keldi.

Qalanyñ şetine kelip, añdaryn şübyrtyp tamaqtanatyn, jatatyn üige kırıp añdary da, özide tamaqtandy. Köşege şyğa kelse, qalanyñ ışıqaiğyly, õñkeiqara kiingen jurt teñselude.

-Bül bızdñ jerimizde jeti basty jylan bar, ol jylanga aiynda bir tu bie men bir qyzdan beripturatyn edik. Bügin basqa jürtyñ qyzdary tausylyp kezek hannyñ qyzyna kelip, sony bügin jeitin kün edi. Soğan jürt qaiğylanyp jür,-dedi. Mũny estigen soñ: “Ol qai jerde, qalai baru kerek?”-dep sũrady. Baratyn jerin bilip alyp, añdaryn ertip alyp, jylannyñ bar degen jerine qarai bet bũrdy. Qaladan bes-altı şaqyrym jerde tigulı tūrğan aq üige keldi. Kırıp kelip edi, üide ai dese auzy bar, kün dese közibar bir sũlu qyz otyr. Jıgıttı körıp qyz jylap qoia berdi. “Ağajan, ketiñiz! Qazır jylan keledi de sizdi de, meni de öltiredi, ketiñiz”,-dedi. Biraz añğımelesip otyrady da, azdan soñ jylannyñ keletin uağyn tosyp jatty.

Älden uaqytta dauyldatyp, borandatyp jeti basty jalmauыз aidahar kelip, jıgıttı körıp: “Alyspaq kerek pe, atyspaq kerek pe?”-dedi. Ekeui alysa ketti. Jeti kün, jeti tün alysty. Jıgıt älsirep jyğyluğa taiau kezde jolbarys jetip kelip, jylandy jardy da tastady. Jeti basyn kesip, jeti basynyñ tiliniñ üşterin kesip, oramalğa tüip alyp, añdaryn ertip alyp bir jerge baryp tynyğyp üiyqtauğa kırıstı. Jigit

ölürse hançer paslanır” demiş. Bunu duyan çocuklar hançeri alıp gitmiş. Günler, aylar geçmiş. Bir vakit yolda giderken bir tavşan görmüşler. Yaylarını ele alıp onu vurmaya hazırlanmışlar. O zaman tavşan onlara yaklaşıp: “Beni öldürmeyin. Ben size iki tavşan getireceğim” demiş. İki delikanlı tavşanı vurmamış. Tavşan, başka iki tavşanı getirip gitmiş. İki kardeş tekrar yola koyulduğunda bir tilki görmüşler. Onu vurmaya hazırlanırken tilki: “Beni vurmayın! Ben size iki tilki getireyim” diyerek onlara iki tilki getirmiş. Onları alıp ikisi yola devam etmişler. Birazdan karşılarna kurt çıkmış. Onu da vurmak için yaylarını eline alırken kurt: “Beni vurmayın. Size, yerime iki kurt getireceğim” diyerek iki kurdu getirmiş. Ondan sonra kardeşler kaplanı görmüşler. Onu da vurmak istemişler; fakat kaplan onlara: “Ben iki kaplan getireceğim, beni öldürmeyin” demiş ve iki kaplanı getirmiş. Hayvanlarıyla yolda gelirken bir zaman iki kardeş yolun ikiye ayrıldığı yere gelmişler. O zaman ikisi bu yoldan ayrılmaya karar vermişler. Hayvanları bölüşüp yolun ortasındaki büyük çınar ağacını hançerleriyle kesip iki ayrı yola koyulmuşlar. Büyük olan bir şehre gelmiş. Şehrin dışındaki bir eve girip yemek yemiş ve hayvanlarına da yiyecek vermiş. Şehrin sokaklarına çıktığı zaman şehirde ancak siyahlara bölünmüş, kederli insanların dolaştığını görmüş. Biri: “Bizim ilimizde yedi başlı bir yılan vardır. Ayda bir kere ona bir sürü kısarak ve bir kız veriyoruz. Bugün bütün kızlar bitti. Ancak padişah kızı kaldı ve sıra ona geldi. Onun için halk çok kederlidir” demiş. Delikanlı bunu duyduğu zaman: “O nerede? Ona nasıl ulaşabilirim?” diye sormuş. Yılanın bulunduğu yerin nerde olduğunu öğrendikten sonra hayvanlarını alıp o tarafa doğru gitmiş. Şehirden beş-altı kilometre uzaklıktaki beyaz bir çadıra girmiş. Girince evin içinde ay gibi ağzı, güneş gibi gözü olan güzel bir kız varmış. Kız delikanlıyı görünce ağlamaya başlamış: “Ağabey buradan gidiniz! Şimdi yılan gelir, beni de sizi de yer. Gidin” demiş. Delikanlı kızla biraz konuşup yılanın geleceği zamanı beklemiş. Bir zaman sonra yedi başlı ejderha gelip delikanlıyı görüp: “Dövüşmek mi gerekecek?” demiş. İki kişi dövüşmeye başlamış. Yedi gün, yedi gece dövüşmüşler. Delikanlı çok yorulup düşeceği zaman yardımına kaplan gelip ejderhayı öldürmüş. Delikanlı ejderhanın yedi başını kesip, yedi dilinin uçlarını keserek bir beze

küzetuge jolbarysqa üiyqtama dep tapsyrdy, jolbarys qasqyrğa, qasqyr tülkıge, tülkıqoianğa tapsyrdy. Jıgıt üiyqtap qaldy, aındardıñ da bärüiyqtap qaldy. Bular üiyqtap qalğanda jylanğa qyz ben bienı alyp kelgen küzetşı jügrıp kelip, jıgıtıñ basyn kesip alyp, qyzdy arbasyna salyp alyp qalağa betin bürdy. Qyzğa: “Endi sen mağan ti, timeseñqazır öltirem”, - dedi. “Eger tiseñ uadeñ bolsyn, myna qumdy jüt”, -dep bir uys qumdy eriksiz jütqyzdy. Söitip, hanğa kelip süiñşi sürady. El- jürtyñ jiyp, at şaptyryp han toiqyldy. Banağı qyzdyäkelgen adam köringen alı jetken adamdardıñ tılın kesip aldy. Söitip olar äbıger bolyp jatqanda jıgıtıñ aındaryüiqsysnan oianyp tursa, jıgıtıñ basy bir bölek, keingı jağy bir bölek jatyr. Jolbarys qasqyrdyqysty, qasqyr tülkıñıqysty, qoian sasqanyñ alai jügırdı, bylai jügırdı, älden uaqytta bir jerge jügrıp baryp, bir jerden bir japyraq alyp keldi. Japyraqty alyp denesi men basyn qosyp, japyraqpen üikep jıbergende “qattyüiyqtap ketken ekenmın” dep, jıgıt basyn kötere tura keldi. Basqa habarlarğa äbden qanyñ alyp, aındaryñ ertip baiağy tamaqhanadan tamaqşıp toıynyp alyp, jıynga keldi. Kelse qyz qaiğyly, janynda bir adam otyr, jıgıt kelgen soñ qyz jügrıp baryp qūşaqtai aldy. Han: “Jylandy kim öltirdi?” -degende, jıgıt qaltasynda oramalğa tüylıgen tılderdi tastai bergende, han jıgıtı janyña alyp, qyzdyñ janyndağy adamdy dariağa tastağa büyyrды. Toidy taratyp, han qyzyn jıgıtke beripqoia berdi. Jıgıt künde aındaryñ ertip jürıp aña şyğyp türdy. Barlyq aındardıñ moynyna altyndap qarğy taqty, qoiannyñ moynyna altyn sağat taqty. Künderde bir kün aña jürıp bir qalyñ toğaiğa kezdesti. Söitkenşe bolğan joqqara dauyl soğyp tün boldy. Aındaryñ jinastyryp tursa, bir ülken bäiterек tür eken. Bäiterекке jaqyn kelse, bäiterектіñ түбі añ qalpynda, mal-jan qalpynda qatyp qalğan qara tas. Tañ qalyp janyña jaqyn kelse, bäiterектіñ basynda bir kempir otyr. Jıgıtke qarap kempir: “Qarağym, myna aғашtyyrғашy”, -dedi. Jıgıt nanyp aғашtyyrғap qalğanda jıgıt te, aty da, aındary da qara tas bolyp qatyp qaldy. Äyeli, el-jürty jinalyp joqtap jürdi. Münymen bül tura bersin. Inısı bir jerge baryp qaita qaitty. Baiağy aғasymen airylған jerge kelip, şańşyp ketken almas qylystyqarasa, tot basyp qalypty. “Ai!. . tuysqanym ne ölgen eken, ne şala jansar eken”, -dep aғasynyñ tüsken jolyna tüsip tartyp berdi. Künderden kün ötkende baiağy aғasynyñ

sarıp, hayvanlarını da aldıktan sonra bir yere dinlenmeye gitmiş. Delikanlı kaplana uyumamasını ve girişi korumasını söylemiş. Kaplan kurda, kurt tilkiye, tilki tavşana bu işi emanet etmiş. Delikanlı uyumuş, hayvanların hepsi de uyuyakalmış. Bunlar uyuduğu zaman kızı ve kısırakları ejderhaya getiren bekçi içeri girip delikanlının başını kesip kızı alarak şehre getirmiş. Kıza: “Benimle evleneceksin, yoksa seni burada öldürürüm” diye korkutmuş. “Eğer evlenirsen yeminin olsun. Bu kumu yut” diyerek ona bir avuç kum vererek yutmasını emretmiş. Böylece padişaha gelip müjde haber getirmiş. Bütün insanları çağırıp padişah düğün yapmış. Delikanlının hayvanları uyandığında delikanlının başının bir yanda, vücudunun diğer yanda bulunduğunu görmüşler. Kaplan kurda, kurt tilkiye, tilki tavşana saldırmış. Tavşan da korktuğundan bir yere kaçıp oradan bir yaprak getirmiş. Onlar delikanlının başı ve vücudunun birleştiği yeri yaprakla sürüp delikanlı “Ne kadar da derin uyumuşum” diyerek kalkmış. Delikanlı hayvanlarını alıp daha önce yediği yemekhaneye gidip yemek yemiş ve hayvanların da beslemiş. Daha sonra insanların toplandığı yere gelmiş. Delikanlı geldiği zaman kızın kederli olduğunu, yanında da bir adamın oturduğunu görmüş. Kız delikanlıyı görüp yanına gelip sarılmış. Padişah bunu görüp: “Ejderhayı kim öldürdü?” diye sorduğu zaman delikanlı beze sardığı ejderha dillerinin uçlarını göstermiş. Padişah bunu gördüğü zaman delikanlıyı yanına çağırılmış, kızının yanındaki adamın ise nehre atılmasını emretmiş. Düğün yapıp kızı delikanlıya vermiş. Delikanlı her gün hayvanlarını alarak ava çıkarmış. Bütün hayvanların boyunlarına altın tasma, tavşanın boynuna ise altın saat takmış. Günlerden bir gün ava çıktığı zaman sık bir ormana gelmiş. Aniden hava kararıp fırtına başlamış. Hayvanların toplamaya başladığında büyük bir çınar ağacı görmüş. Ağaca yaklaştığında ağacın dibinde hayvan ve insan şeklinde kara taşlar varmış. Gördüğüne şaşırıp ağaca yaklaştığı zaman çınarın üzerinde bir yaşlı kadının oturduğunu fark etmiş. Kadın delikanlıya bakarak: “Canım, bu ağacı sallayabilir misin?” demiş. Delikanlı ona uyup ağacı salladığı zaman kendisi ve hayvanları da kara taş kesilmişler. Karısı, halkı toplanıp ağıt yakmışlar. Böylece bunları burada bırakalım. Küçük kardeşi bir yere gidip dönmüş. Ağabeyiyle ayrıldığı yere gelip ağaca

kelgen tamaqhanasyna kelip aňdaryn tamaqtandyryp otyrsa, tamaq beretin adamdar älginiň jai-küin sürap, “äielinmen qalai tūrasyn” dep sürap jatyr.

Jıgıt ne ekenin bilmei, aň-taň bolyp otyra berdi. Tamağyn ıřıp jailanyp, qalanyň ortasyna qarai aňdaryn ertip kele jatyr edi, hannyň küzetuřısı jetip kelip: “Sen pälen künnen berıqaidasyň? Bız ızdep taba almaı jürmız”,-dep atynyň basynan jetektep üiine alyp kelip atyn bailap, aňdaryn jailap üige eñgizedi. Hannyň qyzy üřyp tūryp qūřaqtai alyp süyip, máz boldy da qaldy. Jıgıtın oıynda däneñe joq, taň qalyp otyr. Keřkısın äiel tösekti kündegisindei saldy. Jıgıt te qyzdyň yñğaiyna qarap tūr edi. “Jatyñyz, nege otyrsyz?”-degen qyzdyň syñsyğan jıñıřke dausy sañq etti.

Jıgıt biraz oilanyp otyryp töseкке jatty. Jūmsaq erinder řöpıdep süiisumen boldy. Taň atty, jıgıt “bül qalyň syrdyň betin qalai ařsam eken” degen oimen olarğa syr bermei, ertemen aňdaryn ertip aňğa řyqty. Baryp kele-kele bū da bır aňnan ekinři aňdy quumen jürıp baiağı qalyň toğaiğa keldi. Kelse, toğai ıřı typ-tynys eşbır aňnyň dybysy bilinbeidi. Jötelgen dauys toğaidy jañgyryqtyrdy. Älden uaqytta: “Balam, berı kel!”- degen bır jamman dauys qūlağyna sañq ete qaldy. Jan-jağyna qarasa, artynda, bır aspanmen tildesken bāiterektıñ basynda bır kempir otyr. Jaqyn kelse, bāiterektıñ tübi tolğan tasta aňnyň da, adamnyň süretteri. Baiqasa, myna jağynda bır atty adamdar da tūr. Janyňa jaqyn barsa, soñynan tūrğan jolbarys, qasqyr, tülki-haiūuannyň süretterin körıp, mūnda bır syr baryn bildi de, kempirden jön sürady.

Kempir: “Qarağym, men jerge tüse almaı türmyň, otyrsam tura almaimyň, tūrsam otyra almaimyň. Mynau bır ağāřyqozğāřy, sonaň soñ men jerge tūsıp senimen āñgımelesıp jönımdı aıtaiyn”,-dedi. Jıgıt sadağyn qolyna alyp: “Aitpasaň qazır atamyn”,- dedi. Kempir sasyp banağy ağāřyň būtağyn syndyryp alyp edi, banağy tas bolyp qalğan aňdar, adamdar-bāıqozğaly, bül jıgıtın aiağyna jyğylyp jatty. Kempirdi atyp öltirip artyna qarasa, ağāřy aňdaryn jailap jatyr. Köre salyp ekeuiquřaqtasyp körısıp, amandasyp elge qarai jüruge bet aldy. Kele jatyp ağāřyınısınen jön sürady. Inısı basynan ötker uaqığanyň bāırın uaqtyň da qaldyrmaıaityp berdi. Ağāřy mūny estıgen soñ oilanyp, ařulandy da: “Sen meniň äielimmen oınadyñ”,-dep inısınıň basyn qylyřpen bır-aq řapty, eki bölünip inısıqala berdi. Jüre tūsıp baryp ağāřyoiğa tüsti. “Qoi,

sapladığı elmas kılıcına baktığı zaman kılıç paslanmış. “Ağabeyim ya ölmüş ya da başka kötü bir şey olmuş!” diyerek ağabeyinin gittiği yolla gitmiş. Günün birinde ağabeyinin daha önce yemek yediği yemekhaneye gelmiş. Oradaki insanlar onun durumunu soruşturup eşiyle nasıl yaşadığını sormuşlar. Delikanlı ne olduğunu anlamayıp şaşırmış. Delikanlı yemeğini bitirip şehrin merkezine doğru giderken padişahın bekçisi ona gelip: “Sen o günden beri nerelerdesin? Biz seni bulamıyoruz” diyerek onu eve doğru götürmüş. Padişahın kızı çok sevinip ona sarılmış. Delikanlı hala daha hiçbir şey anlamıyormuş. Akşam, kız her günkü gibi yatağı hazırlamış. Delikanlı da ona bakıyormuş. Kız: “Uzanın. Niye duruyorsunuz?” diye sormuş. Delikanlı biraz düşünüp yatağa uzanmış. Sabah olmuş. Bunun sırrını nasıl çözerim diye düşünmüş ve hayvanlarını alarak ava gitmiş. Böylece gelirken bildiğimiz sık ormana ulaşmış. Ormana girdiğinde içi sakinmiş. Hiçbir hayvanın sesi çıkmıyormuş. Bir zaman “Çocuğum buraya gelir misin?” şeklinde kötü bir ses onu çağırılmış. Etrafına bakınmaya başladığında ucu gökle birleşen ağacın ucunda bir ihtiyar kadının oturduğunu görmüş. Ağaca yaklaştığında dibinde insan ve hayvan şeklindeki kara taşlar varmış. Biraz dikkatli baktığında atlı adamların da bulunduğunu görmüş. O adamın arkasında kaplanın, kurdun, tilkinin olduğunu fark edip burada bir sırrın olduğunu düşünmüş ve yaşı kadına sormuş. Kadın: “Canım ben yere inemiyorum. Oturursam kalkamıyorum, kalkarsam oturamıyorum. Bu ağacı sallarsan ben yere inip sana durumu anlatırım” demiş. Delikanlı eline yayını alıp: “Şimdi söylemezsen vururum” demiş. Yaşı kadın korkup ağacın bir dalını kırıp taş olan delikanlı ve hayvanları eski hallerine döndürüp adamın ayağına yıkılmışlar. Kadını öldürüp arkasına baktığı zaman ağabeyinin hayvanlarla durduğunu görmüş. O zaman iki kardeş birbirine sarılıp şehre doğru gitmişler. Gelirken ağabey kardeşinin durumunu sormuş. Kardeşi başından geçenleri anlatmış. Ağabeyi bunu dinledikten sonra kızmış: “Sen benim eşiyle oynadın” diyerek kardeşinin başını kesip bırakmış. Sonra yolda giderken: “Yok, öyle olmaz. Tek kardeşimi öldürdüm” diye düşünüp geri dönmüş. Kardeşini yaprakla diriltip hayvanlarını alıp kayınbabasına gitmiş. Geldiğı zaman padişahın kızı, hangisinin kendi

meniň münym jaramas, bilmegen u işediği, jalğyz ınımdı öltirip”,-dep kaita baryp, baiağy japyraq şöppen ınısın tırlıtıp alyp, aňdaryn şulatyp qaiynyna keledi. Kelse, hannyň qyzy bül ekeuiniň qaisysy baiy ekenin bilmei, ekeuiniň kimini, mingen aty, türlerinden bir-biriniň airyqsyz ekeni sondaı, tek qana qoiannyň moinyndağy sağatynan tanyp, küieuin aıryyp aldy. Ötken jolğystegen ısı esine tüsıp, sanyn bir-aq soqty. Hannyň qyzynan basqa er balasyjoq edi. Özi handyğynan tüsıp, küieuine handyğyn berdi. Bül eki jıgıtın kışısı biraz kün daiyndalyp, azyq-tüligin alyp jol jüredi. Kunderden kün, aılardan ai ötkende bir şaharğa kelip jetti. Şahardyň şetinde bir kempirdiň üine kelip tüsti.

Atyn bailap jaman üige kırıp kelse, bir kempirjylap otyr. Jıgıt kempirge: “Şeşe, nege jylaysyz?”-dedi. “Oi, qarağym-ai, men jylamai kım jylasyn. Bızdın hanymyz bar, onyň bala degende jalğyz qyzy bar edi, sol kündiz sau bolady, tünde aspannan körinbei albasty tüsıp qyzdy iektep ketedi, küzetke künde tünde bir-bir jıgıtın tıradı. Ol jıgıtın özın şalyq qalady, ony han öltirip otyradı. Mine, ötken tını meniň balamdy osylai küzette tırğanyan jyn şalyq, bugin balamdy öltirgen kımı edi. Soğan jylap otyrmyn”,-dedi. Jıgıt: “Endeşe, şeşe, jylama, balañnyň ornyna bala bolamyn”,-dedi. Ol kün sonymen tynyğyp, kelesi künkempirden sürap hannyň üine keledi. Aq boz üide ai men kündeı bir suluqyz otyr. Qyzben aňgımege kırıp otyrğanda keş boldı. Qyz myrs etip küldi. “Nege küldiñ?”-dedi jıgıt. “Men adam balasy jynğa kırıp boladygoi dep küldim”,-dedi. “Nege?”-dedi jıgıt. Qyz: “Oibai, bugin osy üidiñ töbesinen perı tüsedı. Sızdı şalyq ketediği dep küldim”,-dedi. Söitkenşe bolmady bir jıgıt jetip keldi. “E, nege otyrsyñ? Şyq! Küzetke tıram”,-dedi. Jıgıt: “Joq, bugin men bolaiyn küzette, sen jüre ber”,-dedi. “Jolauşy, qoi, qalma!”-dep qyz üş qaiyrdy. Jıgıt te üş qaiyrdy, bolmağan soñ qyz: “Qalsañ qal”,-dedi. Ekinşi jıgıt quanyq ketip qaldı. Älden uaqytta el üiyqtady degen kezde qyzdyñ şyryldağan dausy şyqty. Jıgıt oiana kelse, bir tükti perıqyzdyñ tizesin soryp jatyr eken. Endi perı düğa oqyp ekıqolyn jaia bergende, oñ qolynan jıgıt üstai aldy. Alysyp, alysyp älden uaqytta jıgıt alyp soğyp öltirip, üstağan qolyn kesipalyp qaltasyna salyp alyp tıra jönelgende, qyz eteginen üstai alyp, artqy etegin kesipalyp qaldı. Erteñgısıñ ertemen tündeğı küzetke tırğan jıgıt üige jügirip kelse, bir narse ölip

kocası olduğunu bilememiş. Çünkü giyimleri, bindiği atları, birbirine o kadar benziyormuş ki sadece tavşanın taktığı altın saatten tanınmış kocasını. Padişahın, kızından başka çocuğu yokmuş. Tahtını damadına vermiş. Kardeşlerin küçüğü birkaç gün hazırlanıp, yemeğini alıp yola koyulmuş. Günler, aylar geçmiş. Günlerden bir gün bir şehre gelmiş. Şehrin dışında oturan bir yaşlı kadının evine girmiş. Atını bağlayıp eve girdiğinde evin içinde bir kadının ağladığını görmüş. Delikanlı kadına: “Anne neden ağlıyorsun?” diye sormuş. Kadın: “Canım, ben ağlamayayım da kimler ağlasın? Bizim padişahımız var. Onun tek bir kızı vardır. Gündüzleri sağ, gece olduğunda gökten bir albastı gelip kızı alıyor. Gece gündüz o kızı korumak için her gün bir delikanlı bekçilik yapıyor. O delikanlıyı cin çarpar, padişah ise onu öldürür. İşte dün gece benim oğlum bekçilik yaparken onu cin çarpmış. Bugün de padişah onu öldürdü. Bunun için ağlıyorum” demiş. Delikanlı: “O zaman, anne ağlama, ben senin çocuğun olurum” demiş. O gün biraz dinlenip ertesi gün yaşlı kadına padişahın oturduğu yeri sorup o tarafa gitmiş. Ak boz bir evde ay ve güneş gibi bir kız oturuyormuş. Kızla konuşurken artık gece olmuş. Kız gülmüş. Delikanlı: “Niye güldün?” diye sormuş. Kız: “Ben, insan çocuğunun cine tabi olacağına güldüm” demiş. Delikanlı: “Neden?” diye sormuş. Kız: “Eyvah! Bugün bu eve cin gelecek. Sizi çarpıp gideceğine güldüm” demiş. Bunu söyledikten sonra eve bir delikanlı girmiş: “E, neden oturuyorsun? Çık! Bekçilik yapacağım” demiş. O zaman bizim delikanlı: “Hayır, bugün ben bekçiliği yapayım. Sen git” demiş. Bekçi: “Yolcu, boş ver. Burada kalma!” diye kızın yerine cevap vermiş. Bizim delikanlı da “Kalacağım” diye gitmek istememiş. O zaman kız onun gitmeyeceğini anlayıp: “Tamam, kal” demiş. İkinci delikanlı sevinip gitmiş. Gece çökmüş ve herkesin uyduğu zaman birden kızın bağırması duyulmuş. Delikanlı uyanıp tüylü bir devin kızın dizini emdiğini görmüş. Bir zaman dev dua okumaya başladığı zaman delikanlı onu sağ elinden tutmuş. Delikanlı devle dövüştüğünde onu öldürmüş ve sağ elini kesip cebine koymuş, evden kaçtığında kız onun eteğinden tutmuş fakat o eteğini kesip kaçmış. Ertesi sabah kızı gece korumak için gelen delikanlı eve girdiğinde bir ölünün bulunduğunu, kızın da sağ salim olduğunu görmüş. Delikanlı hemen padişaha müjdeli haberi vermek için saraya doğru koşmuş.

jatyr. Qyz kündegiden deni sau, jügürüp baryp hannan süiñşi sürady. “Osy lai jaudy öltürüp qyzdy aman alyp qaldym”, -deidi. Han at şaptyryp toiқыlyp jürtqa jaiady. Baғanaғы jıgıttıñ aitqanyna nanbaidy. “Kimde-kım perını öltirse, sonyñ oñ qoly men öziniñ artqy etegi kesilse, soğan qyzymdy berem jäne taғymdy berem”, -deidi. Köringen jürt bır älgı kelgenniñ oñ qolyn kesip alyp, öziniñ artqy öñirin kesip “men öltürdim” dep keledi. Bäre de uqsaspaıdy. “Endi elde kım qaldy?” -degende: “Pälenşe kempirdiñ üiindegiqonaqtan basqa adam qalğan joq”, -deidi. “Şaqyr!” -dedi han. -Hannyñ mende şaruasyjoq ediğoi, dep topqa keldi. Kelisimen qyz: “Meni jaudan qūtqarğan osy jıgıt, men osyğan tiemin”, -dep qūşaqtai aldy. Amal bar ma, han: “Ne belgiñ”, -degende qaltasynan qoldyalyp tastai beredi. Han toi jasap, tömengilerge töbel bie, joğarғы elge jorğa bie soıyp, at şaptyryp ülken toiқыlyp, qyzyn älgı jıgıtke berip, taғyn berip han qyp qoidy. Osymen biraz uaqyt ötti. Bır uaqytta jıgıttıñ esine aғasy men äkesi tüsti. Atasynan üryqsat süradi. “Osy lai meniñ aғam pälen jerde han edi. Uryqsat etseñiz ordany sonyñ janyna köşireim”, -dedi. Atasy oğan qarsy bolmady. Hannyñ ordasyqalai barğanyñ jas han özide bilmei qaldy. Erteñgisin aғasy “ımım keldi” dep toiқыlyp jatqanyñ köredi. Osymen biraz uaqyt ötti. Eki han äkesin ızdeudi maqıl kördi. Söitip, äke-şeşesin aldyryp, ortaga ülken üin tıgıp, eki janyna eki hannyñ ordasyn tıgıp äkesi de, balalary da barlyq mūratty basyna jetip, saqaldaryqairlyp artyna jetipti.	Delikanlı: “Böylece devi öldürüp kızı kurtardım” demiş. Padişah düğüne hazırlanıp halkı çağırmış. Padişah delikanlının söylediğine inanmamış. O: “Kim devi öldürüp onun sağ elini kestiye ve onun eteği kesildiyse kızımı ve tahtımı ona veririm” ilan etmiş. Böylece birçok adam birinin elini ve kendi eteğini kesip padişaha “Ben öldürdüm” diye gelmiş. Hepsi de benzemiyormuş. O zaman padişah: “Şehirde başka kim kaldı?” diye sorduğunda biri: “Yaşlı kadının evinde misafirden başka kimse kalmadı” demişler. Padişah: “Çağırın!” diye emretmiş. Delikanlı: “Padişahın benimle işi yoktu” diyerek gelmiş. O zaman kız: “Beni devden kurtaran oydu, ben onunla evleneceğim” demiş. Padişah ona: “Delil nerede?” dediği zaman delikanlı cebinden devin sağ elini çıkarmış. Padişah düğün yapmış, düğün için kısıraklar kesmiş ve kızını, tahtını delikanlıya vererek onu padişah yapmış. Bir zaman delikanlı ağabeyini ve babasını düşünmüş. O zaman delikanlı kızın babasına: “Benim ağabeyim başka bir ilde padişaktır. İzin verirseniz orduyu onun yanına göçüreyim” demiş. Atası ona karşı gelmemiş, izin vermiş. Padişahın nasıl gittiğini kendisi de bilememiş. Ertesi gün “Kardeşim geldi” diye ağabeyi toy yapmış. Böylece biraz zaman geçmiş. Kardeşler babalarını bulmaya karar vermiş. Anne babalarını bulup onlar için kendi şehrinin ortasında büyük bir çadır kurmuşlar. Böylece herkes babası ve çocukları ile mutlu bir yaşam sürdürmüşler.

41 AİUBALA ¹

Erte de bir asqan bai bolypty. Onyñ bir bāibişe äieli bolypty. Älgı bāibişeden bes ül tuypty. Bes ül er jetip, bai qartaiyp qaitys bolypty. Bāibişe äieldiotyz eki jasynda jesır qalypty. Sonan bir jyldary el jailaudan etekke túsken kezde jailanyp jyldağy bir otyratyn tau etegindegiqonysynda otyrady. Söitip otyrğanda bir küniñirde dalağa şyqsa, bir nārse köterip alyp qaşyp ketedi.

Bāibişe qoryqqandyğynan dausy da şyqpaidy. Söitse aiu eken deidi. Sol aparğanyñ aiu üñgirine aparady. Bāibişe üñgirde qamalyp jatady. Jeitın tamağy- alma, şıki et, türli jemister bolady. Aiu kündız ketip, tünde kelip tünep tūrady. Türli jemis, etti äkep tūrady eken. Sonan bāibişe üirenip, aiumen birge küneltkızıp tūra beredi.

Al endiqalğan eldegi bāibişeniñ balaları şeşesiniñ qaida ketip, qalai joğalğanyñ qanşa boljatyp ızdep sūrastyrsa da eşqandai derek bile almai, jan-jaqtan sūrastyra beredi. Olar süitip jürgende aiumen birge tūrğan bāibişe bir kúnderde jükti bolyp, üş bala tabady.

Balasynyñ bireui adamzat bolyp, qalğan ekeui aiuğa üqsaidy. Aiüğa üqsağan balalar añnyñ maiyn soryp kün köredi. Adamğa üqsağan bala şeşesin emip er jetedi.

Bāibişeniñ elden kigen kimı tozğannan keiın teriden, japyraqtan üitip-büitip üstın japsyrady. Sonan kün ötip, ai ötip balaları er jetip özderi jüretin de bolady. Söitip, er jetken balalar aiüğa üqsağan, aiudan qalmaityn bolady. Erte ketse, keş kelip aiu balalarymen birge jüredi.

Adamğa üqsağan bala şeşesimen bir qalyp, sarğaiyp uaiymdağan şeşesine ermek bolyp, şeşesi balasyn äbden adam tılne jatyqqylyp üiretedi. Söitip, üñgirde bala men şeşesi jata beredi. Bir küni bala erigip esikke kelip, adam kötere almaityn esikti köterip aşyp, dalağa baryp oinap keledi. Müny şeşesi bilip balağa túsındıredı. “Endi şyqpa”, -deidi. Şeşesi: “Eger şyqsañ aiu seni talap öltiredi”, -deidi. Bala şeşesiniñ tılın almai, oinap şyğyp kelip jüre beredi. Şeşesi balasyña ergen soñ sadaq üiretedi. Bir ağaştı alyp, ony iip, bala ony äbden üirenip, sadaq atumen äuestenip ketedi. Söitip jürgende bala bir küni şeşesine sūraqoiady:

-Apa, apa, osy analardyñ tūrı bir bölek, bızdñ tūrımyz bir bölek, onysy nesı? – deidi. Ony şeşesi túsındıredı. “Biz- adamzat, olar-añ

41-AYI ÇOCUK

Eski zamanlarda zengin bir padişah varmış. Onun bir karısı varmış. Karısı beş oğlan doğurmuş. Beş oğlu büyümüş; padişah da yaşlanıp ölmüş. Karısı otuz iki yaşında dul kalmış. Yıllardan birinde halk yazlık için bir dağın eteğine gelmiş. Çıkınca bir şey onu alıp götürmüş. O, korktuğundan sesini bile çıkaramamış. Onu alıp götüreren ayıymış.

Böylece ayı onu kendi mağarasına götürüp, padişah karısını mağaraya kapatmış.

Yemekleri elma, çiğ et, çeşitli meyvelermiş. Ayı gündüz dışarı çıkar, geceleri ise mağaraya gelirmiş. Çeşitli meyveler ve çiğ et getirirmiş.

Böylece padişah karısı buna alışıp ayıyla beraber yaşamış. Padişah karısının oğulları ise onun nereye gittiğini soruşturup öğrenmeye başlamışlar. Onlar annelerini arayıp dururken padişahın karısı günün birinde hamile kalıp üç çocuk doğurmuş. Çocuklarının biri insan olup diğerleri ayıya benziyormuş. Ayıya benzeyen çocuklar hayvanın yağını içerek büyümüş.

İnsan olan ise annesinin sütünü içerek büyümüş. Padişah karısının elbisesi yırtıldığından önce deriden, daha sonra yapraklardan yapılmış elbiseleri giymiş.

Böylece gün, ay geçerek çocukları yürüyecek kadar büyümüş. Böylece ayıya benzeyen çocuklar ayıyla beraber sabah dışarıda gezip, gece de geç gelirmiş. İnsan olan çocuk ise evde kalıp annesinden insan dilini öğrenirmiş.

Böylece anne ve çocuğu mağarada kalıyorlarmış. Günlerden bir gün çocuğun canı sıkılıp insanın açamadığı kapıyı açıp dışarıya oynamaya çıkmış. Bunu öğrenen annesi ona “Bundan sonra dışarı çıkma. Ayı öğrenirse seni öldürür” demiş. Çocuk annesini dinlemeyip dışarı oynamaya çıkmış. Annesi ona yay kullanmasını öğretmiş. Böylece zaman geçip çocuk bir gün annesine: -Anne, bunların görünüşü bir bizimki ise onlardan farklı. Bu nasıl oldu? diye sormuş. O zaman annesi şöyle anlatmış: Biz insan, onlar ise hayvanlardır. Hayvan onlar gibi dağlarda yaşar, insanlar ise farklı, evcil hayvanlar yetiştirir ve ata binerler. Oturacak evleri vardır. Ateş yakar, yemek pişirirler. Onların durumu iyidir. Ben o tür yerlerde otururken bu ayı beni gece kaçırıp götürdü. Ondaki beri yıllar geçti, siz de burada doğdunuz. Çocuğu onu iyice anlayıp:

-Öyleyse gidelim buradan, demiş.

Annesi korkarak da olsa oaradan çıkmış. -

¹ Ayubala. *Kazak Ertegeleeri C. I.* Almatı: Jazuvşı Yay. , 2000, ss. 86-91.

bolady. Aň osylai tauda jüredı. Adam bolsa özderı bır bölek mal asyraıdy, atqa mınedı. Basynda üıı bolady. Ot jağady, tamaq pısıredı. Olardyň tūrmystary jaqsy bolady. Men özim sol jerde jürgenimde osy aıu menı tünde köterıp alyp qaşyp ketken. Sonan neşe jyldai osynda tūryp, sender paıda bolğasyndar”,-dep şeşesi balasyn äbden köndiredı. Balasy onan jaqsy tūsınp: “Olai bolsa keteıık”,-deıdı. Şeşesıqorqyp: “Joq, aıu öltıredı. Kete almaimyz”,-dep toqtatady. Sonan balasy bolmai, şeşesın arqalap, şeşesi jol bastap qaşady. Sol qaşqannan qaşyp aman-esen eline ketedı. Eldıñ şetinde bır qoişyğa jolyğyp kim ketedı. Sonan bır auyłğa kelıp, sūrastyra bāıbişe balalaryn tauyp alady. Balalaryquanyssyp, qartaığan şeşesi tabylyp quanyşpen toi jasaidy. Barlyq auyl adamdaryna, balalaryna bāıbişe basyna keşken qıynşylyğyn baıandaıdy. Auyl tañ qalady. Bāıbişeniñ körgen qıynşylyğy töñiregindegi elge jaiylyp ketıp, jalpy elge mālım bolady. Älgı balasy Aiubala bolyp qalady. Sol toıda Aiubala küreske tūsıp, birneşe jıgıttı taldyryp tastaıdy. Bır-ekıun mertıktıredı. Aiubala myqty bolyp atalady. Alyp bolady. Betıne jıgıt qara almaıdy. Körıngen qyz-keılınsektı öziıne qaratyp, auyldağy boz balalardy señ soqqandaiqıylady. Elge sıımai basqa jıgıttırdıñ mazasyn ala bergen soñ barlyq jıgıttı bolyp basyn qosyp “Aiubalany” öltırmekşı bolady. Aiubala ony sezıp şeşesimen qoştasyp, betı auğan jaqqa qaşyp ketedı. Özi asqan mergen bolady. Qolynda jalğyz sadağy bolady. Sonan birneşe kúnder jolmen jürıp keıe jatsa, bır adam jolyğady. Aiubala: “Ne qylğan adamsyñ?”-deıdı. “Jaqsylyqızdegenmen joldas bolatyn kısımın”,-deıdı ol. Aiubala ony joldas qylyp alady. Sonan ekeu bolyp keıe jatsa, tağy bır adamğa jolyğady. -Ne qylğan adamsyñ?-deıdı. Ol da: “Jaqsylyqızdegen adammen joldas bolam”,-deıdı. Ony da ertıp alady. Üşeu bolyp keıe jatsa, tağy bır adam jolyğady. -Ne qylğan adamsyñ?-deıdı. Bul da: “Jaqsylyqızdegenmen joldas bolam”,-deıdı. Ony da ertıp alady. Söıtip törteu bolyp bır köldıñ jağasyna kelıpqūs atyp, balyq aulap, tamaqtanyp otyryp Aiubala analardan jön sūraıdı. Eñ alğaşqy joldasyna Aiubala: -Senıñ ne önerıñ bar?-deıdı. Ol: -Men aspandağy jüldyzben jaman-jaqsyny boljap bilem,-deıdı. Ekınsı joldasyna:	Hayır, ayı öldürür bizi. Gidemeyiz, demiş. Fakat oğlu onu dinlemeyip annesini sırtına alarak dışarı ıkararak halkın yaşadığı bir yere gelmişler. Köyün kenarında oturan bır çobanın evinde giyinmişler. Bır köye gelerek sorup padişah karısının oğullarını bulmuşlar. Onun çocukları anneleri sapasağlam bulunduğy için toy yapmışlar. Padişah karısı başından geçeni oğullarına, köy halkına anlatmış. Köy halkı şaşırmış. Kadının yaşıadığı zorluklar diğır köylere yayılıp bütün halka ibret olmuş. Onun son çocuğy ise Ayı çocuk ismini almış. Oğulların düzenlediğı toyda Ayı çocuk güreşte bütün erleri yenmiş. Ayı çocuk bu özelliğinden alp olarak adlandırılmış. Köydeki hiçbir erkek onun yüzüne bakamamış, genç kızlar ise ona ilgi göstermeye başlamışlar. O zaman köyün bütün erkekleri toplanıp onu öldürmeye karar vermiş. Ayı çocuk onların yapmak istediklerini sezmiş ve annesiyle vedalaşıp köyden uzak kaçmış. Ayı çocuk çok iyi bir nişancı olmuş. Onun elinde sadece bır yay varmış. Birkaç gün böylece yürürken bır gün karışısına bır adam çıkmış. Ayı çocuk: -Neler yapmış bır insansın? diye sormuş. Adam: -İyiliğy arayan adama arkadaş olacak biriyim, demiş. Ayı çocuk onu kendisine arkadaş yapmış. İkisi yolda gelirken önlerine bır adam çıkmış. Ayı çocuk: -Neler yapmış bır insansın? diye sormuş. O da: -İyiliğy arayan insana arkadaş olurum, diye cevap vermiş. Ayı çocuk onu da kendisine arkadaş yapmış. Üçü birlikte giderken yine bır adam çıkmış. Ayı çocuk: -Neler yapmış bır insansın? diye sormuş. Bu adam da: -İyiliğy arayan insana arkadaş olurum, diye cevap vermiş. Onu da, ayı çocuk arkadaş yapmış. Böylece dördü bır gölün yanına yerleşip kuş avlayıp, balık tutmuşlar. Yemek pişirip yerken Ayı çocuk onlara hallerini sormuş. İlk buluşan arkadaşına: -Senin ne gibi hünerin var? diye sormuş. Arkadaşı: -Ben gökteki yıldızlara bakarak iyiyi, kötüyü yorumlayabilirim, demiş. İkinci arkadaşına: -Senin ne gibi hünerin var? diye sormuş. O: -Ben balıkların dilini bilirim, demiş. Üçüncü arkadaşına da: -Senin ne gibi hünerin var? diye sormuş. O: -Ben kırk yıl önce bırakılan ayak izlerini tanırım, demiş. Böylece Ayı çocuk kendi hünerini anlatmış: -Ben çok iyi bir nişancıyım. Fakat ben

-Seniñ ne öneriñ bar?-deidi.
 -Men sudağy balyqtyñ tılın bilem,-deidi.
 Üşinşi joldasyna:
 -Seniñ ne öneriñ bar?-deidi.
 -Men qyryq jyly basyp ketken ızdı bilemin,-deidi.
 Söitip Aiubala öziñiñ önerin aitady:
 -Men asqan mergenmin,-deidi. -Bıraq meniñ janyñ üiqtäğanda kök sadaqtyñ üşynda bolady, -deidi. Analar tañ qalady. Sonan törteui bir hannıñ eline keledi. Kelse bir ülken jiyn bolyp jatyr eken deidi. Älgı jiyndy sürastyryp bilse, bir bäiterektiñ astynda tört jüz qadam jerde at basyndai altyn bar dep bir baqsynyñ aituy boiynşa han üş qyzyn bäigege tyğyp, eki künniñ işinde altyndyalyp bergen kısıge üş qyzymdy otauymen mal bölip beremin dep uäde jasp, eger aitqan küniälyp bere almasa älgı jıgıttıñ basyn alady eken. Neşe paluan myrza jıgıttı uaqytynda alyp bere almai, hannıñ qolynan qaza tapqan eken. Bül jiın sonyñ jiını eken. Müny esitip törteui hanğa baryp uädelesip, uädeli künnen erte qazyp alyp berip, uäde boiynşa han üş qyzyn, otauyn men malyn bölip beredi. Sonan Aiubala älgı üş joldasyna üş qyzdy süiğeni boiynşa qosyp, hannıñ qasyna ornalastyryp, özi qoştasyp “bir körisermiz qoş bolyñdar” dep öz betimen jalğyz bir jaqqa jürip ketedi. Jalğyzdan-jalğyz birneşe künder ötken soñ qalyñ toğaiğa keledi. Osyqalyñ orman-toğaida birneşe kün küneltedi. Ülken añdar qamap äreñ qütylyp, ağaş basyna tünep, jan jaqystap jüredi. Östip jürgende bir adamdy körıp älgı adammen añdasyp, älgıadamdy atyp öltiredi. Söitip, bir ağaştıñ basyna şyqsa, bir taldyñ arasynan syzylyp şyqqan tütındı körıp, älgı tütün şıqqan jerge barady. Barsa bir qorğannyñ işinde aq otau tür. Aq otaudyñ işine kırıp kelse, bir asqan sülüqyz otyr eken. Qyzben amandasyp törge otyrady. Qyz jön süraidy. Aiubala jönin aitpai, elimizde soğys bolyp, elimiz qyrğyn körıp, sonan basqa kün tuğan soñ osyqalyñ orman-toğaiğa kelip birneşe kün künelttim deidi.
 Endi qyzdan jıgıt jön süraidy. Qyz aitady:
 -Bızdıñ elimiz osy sudyñ aiağynda da edi. Men bir kedeidiñ qyzy edim. Elimizde alpysqa kelgen han bar edi. Ol han jylynda ekiqyz aluşy edi. Biyl äkem ölgen soñ jasym jetip han äieldikke meni alatyn bolğan. Bir jalğyz bauyrym bar edi. Sonymen birge ekeuimiz elden bölünip bir künde kelip osy jerdi segiz ai meken qylyp otyrmyz. At, tüiemiz bar edi, añdar talap jep qoidy. Üiimizge añ kemleidi.

uyuduğumda ruhum mavi yayın ucunda olur, demiş. Arkadaşları çok şaşırmiş. Bir gün dördü bir padişahın ülkesine gelmiş. Orada bir toplantı olduğunu görmüşler. O toplantıda bu mesele tartışılıyormuş: “Baksıların söylediklerine göre büyük bir çınar ağacının altında, yerin kırk kilometre aşağısında at başı kadar altın bulunuyormuş. Padişah, kim o altını iki gün içerisinde getirebilirse üç kızını onunla evlendirip hayvanlarını da vereceğine söz vermiş. Eğer iki gün içerisinde getiremezlerse o erkeklerin başlarını keseceğini söylemiş.” Pek çok kahraman yiğit zamanında yetişemeyip hayatlarını kaybetmişler. Bunu duyan dördü padişaha gidip anlaşımlar. Verilen zamandan önce altını bulup getirmişler. Padişah da söz verdiği gibi üç kızını ve hayvanlarının bir kısmını onlara vermiş. Ayı çocuk o üç kızı arkadaşlarına verip, padişahın yanına yerleştirip onlara “Hoşça kalın, yine görüşürüz” diyerek tek başına yola koyulmuş. Böylece tek başına birkaç gün yürüyerek bir ormana gelmiş. Bu ormanın içinde birkaç gün hayvanlardan saklanıp ağacın üstünde kalmış. Günlerden bir gün Ayı çocuk bir adam görmüş. O adamla kavga edip onu öldürmüş. Böylece bir ağaca çıkarak yaprakların arasında duman çıktığını fark edip o tarafa doğru gitmiş. Bir bakmış o yerde beyaz bir otağ varmış. Beyaz otağın içine girip içerde çok güzel bir kızı görmüş. Kıza selam verip başköşeye oturmuş. Kız ona kim olduğunu sormuş. Ayı çocuk ondan gerçeği gizleyip ülkesinde savaş olup, bütün halkın öldüğünü ve kendisinin de oradan kaçıp bu ormanda saklandığını anlatmış. Ondan sonra Ayı çocuk kızın kim olduğunu sormuş. Kız:
 -Bizim halkımız bu suyun kenarında yaşıyordu. Ben bir fakir adamın kızıydim. Yurdumuzda altmış yaşında bir padişah vardı. O padişah her yıl iki kız alıyormuş. Bu yıl babam öldükten sonra evlenecek yaşa geldiğim için padişah beni almak istedi. Bir tek erkek kardeşim vardı. Onunla beraber yurdumuzdan kaçıp bu yere yerleştiğimizden beri sekiz ay geçti. At, devemiz vardı; fakat onları orman hayvanları yedi. Hayvanlar evimize gelemiz. Çünkü koruma yaptık. Kardeşim hayvan avlamaya gitti, demiş. Ayı çocuk demin öldürdüğü adamın bu kızın ağabeyi olduğunu anlayıp kızı olanı anlatmış. Delikanlı suçlu olduğunu kabul etmiş. Kız: -Siz suçlu değilsiniz. Çünkü bizim gibi yurdunuzdan kaçmak zorunda kaldınız, demiş. Bundan

Qorğan jasadyp aldyq, bauryrm añ aulauğa ketti,-dep sözün dogarady. Jıgıt tüsünip, baganağy öztürgen kısı sonyň baury ekenin bilip, qyzğa bildiredi. Jıgıt aıypty ekenin moynyna alady.

Qyz:

-Sız aıypty emesiz oğan, sız ben bızderdñ köreşegimizdñ aıduyğoi,-deidi. Sonan bir-ekı kün ötkennen keın jıgıt qyzğa ekı mäsele qoidy. “Şyrağym, bauryrñ öldı, menıqūdai aıdap senderge kez keltirdi. Endi elge apar deseñ elge aparayın, bırağ basqa elge aparayın. Men ağa bolayın, sen menıñ qaryndasym bol. Bolmasa ekeumız bırgıp ömır sürelik eş jaqqa barmai”,-deidi jıgıt.

Qyz köñip, jıgıttı süñp ekeı ömır sürmek bolyp qosylady. Ekeı tūrady, asa süñktı bolady. Qyz üide qalady, jıgıt künde añ aulaidy. Söñtıp ekeı ömır süredi. Bül ekeı ömır süñp tūra tursyn. Endi hannyñ jağdaiyna keleik. Qyz joq bolğan künnen-aq jan-jaqqa sūrau salyp han ızdetedi. Elindegi balger- baqsylardy jinap boljatady. Sonda “Qara” degen bir baqsy hanğa bylai deidi: “Qyz sudyñ joğarğy jağynan tabylady. Ony tabatyn “Şüpe” degen mystan kempir bat eken. Sol ğana taba alady. Sonda sol kempirge tapsyru kerek”,-deidi. Han oğan köñip kempirdi şaqyryp alyp, kempirdi jūmsaidy.

Kempir asa qu, jeñgek, iusıl, boljağys kempir eken deidi. Han kempirge kerekti köp zat beredi. Jolğa jeuge kempir ekı-üş qoidyñ ökpe-bauryr alyp ketedi. Ağyp jatqan özendi örlep kempir jüre beredi. Birneşe jotalar jürıp Aiubala turğan qalyñ ormanğa keledi. Kempirdi añ qamaıdy. Azap şegedi, ütıp-bütıp kempir amaldan aman qalady. Neşe kün toğaidy aralap jürıp kempir bır künı tanerteñ Aiubalanyñ üyn tabady. Kempir kırıp keledi. Analar özderinen basqa ol mañaida kısı körmegen soñ, olar qorqyp qalady. Kempirden jön suraidy. Kempir bylay deidi:

-Qaraqtarym, elimizde jaugerşılık bolyp qañğyryp şyğyp ketip senderge duşar boldym. Enesijoqqa ene bolam, şeşesijoqqa şeşe bolam,-deidi. Balşyqtan kısı jasadı almai otyrğan Aiubala “şeşe bol” dep, kempirdi şeşe qylyp alady. Kempir äbden üñir bolady. Aıu jıgıt aňğa ketedi. Kempir men qız aňgımeleşip bır-bırine ermek bolyp küñeltedi. Bır küñkempirqyzğa basyn qaratyp otyrady da:

-Qarağym, küñeüñ jaqsy köre me?-deidi. Qyz:

-E, jaqsy köredi, ony nege sūradıñyz?-deidıkempirge. Kempir:

-Oi, şyrağym, bız jas küñimizde küñeumızdı är

birkaç gün geçtikten sonra delikanlı kıza şunu söylemiş: -Canım, erkek kardeşin öldü. Allah beni size göndermiş. Şimdi yurduna götür dersen götürüyüm, fakat başka bir yere götürüyüm. Ben ağabeyin olayım, sen ise kız kardeşim ol. Yoksa burada iki sevgili olarak kalalım, demiş. Kız ona razı olup beraber yaşamaya başlamış. Kız her gün evde kalmış, delikanlı ise ava çıkmış. İkisi böylece hayatını sürdürmüş. Bu ikisi bu arada kalsın. Şimdi padişaha gelelim. Kız yok olduğu günden beri onu her yerde soruşturup arattırmış. Bütün baksılarını toplayıp yorumlarını soruşturmuş. O zaman “Kara” denilen bir baksı padişaha: -Kız suyun yukarı tarafında bulunuyor. Onu bulacak “Şüpe” adlı bir cadı varmış.

Sadece o, kıızı bulabilir. Bu işi ona teslim et, demiş. Padişah ona inanıp yaşlı kadını çağırılmış ve işi ona teslim etmiş. Yaşlı kadın kurnaz, olayları tahmin eden, nerede neyin olup biteni bilen bir kadınmış. Padişah kadının istediği birçok şey vermiş. Kadın yolda yemek için iki-üç koyunun akciğer ve karaciğerini almış. Birkaç tepeyi aşarak Ayı çocuk’un yaşadığı ormana gelmiş. Hayvanlar kadını yakalamışlar; fakat kadın onlardan kurtulmuş. Kadın günlerce ormanda yürüyüp bir sabah Ayı çocuk’un oturduğu eve gelmiş. Kadın eve girmiş. Evdekiler kendisinden başka insanı görmediği için çok korkmuşlar. Kadına kim olduğunu sormuşlar. Kadın: -Canlarım, yurumda savaş başladı ve ben oradan kaçıp buralara kadar geldim. Kaynanası olmayana kaynana, annesi olmayana anne olacağım, diye cevap vermiş. Çamurdan insanı yapamayan Ayı çocuk kadını annesi yapmış. Kadın da çok meraklıymış. Ayı çocuk avcılığa gidermiş. Kadın ve kız evde kalıp sohbet ederlermiş. Bir gün kadın kıza: -Canım, eşin seni seviyor mu? diye sormuş. Kız:

-Evet, seviyor. Onu neden soruyorsun? demiş. Kadın:

-Canım, ben gençken biz kızlar eşlerimizi sınavdan geçirirdik. Sen ona bunu yapmış mıydın? diye sormuş. Kız kadına: -Anne! Nasıl sınavdan geçirirdiniz? Ben onu nasıl deneyebilirim? demiş. Kadın:

-Canım, farklı şekillerle sınavdan geçirirdik onları. Eşlerimize canların nerede olduğunu sorardık. Onun neyi sevdiğini, neyi beğendiğini ve başka şeyleri sorardık. Sen canım, eşini sınavdan geçir. Onun canının nerede olduğunu sor. Söylemese pes etme, bugünden itibaren sormaya başla. Eğer seni seviyorsa gerçeği söyler, sevmiyorsa-

qalai synauşy edik, qarağym. Sen osy küieuñdi synap kördiñ be?-deidi. Qyz kempirge:

-Şeşe! Qalai synauşy ediñiz? Men qalai synasam tura bolady eken?-deidi.

-Oi, qarağym, bız är türlü synauşy edik. Küieuımızge janyñ qai jerde bolady. Seniñ süigeniñ ne, nenı jaqsy köresiñ deuşı edik. Tağy anau-mynau sūrai beruşı edik. Sen, şyrağym, küieuñdi syna, synağanda janyñ qai jerde dep sūra. Aitpasa bolma, bugün bastap sūra, sonda jaqsy körse aitady, jek körse-aitpaidy. Qyz “jaraidy” dep keşke kelgende sūraidy. Jıgıt aitpaidy. Erteñinde kempir: “Aitti ma?”-deidi.

“Joq, aitpady”, -deidi qyz.

-Üşke deim sūra, bugün sūra, erteñ sūra, sonda aitar, -deidikempir. Sonan qyz eki-üş kün sūrap, üşinşı kün jıgıt aitady: “Men özım sadaqty jaqsy körüşı em, künde üiyqtağanda janyñ kök sadaqtyñ üşynda bolady”.

Erteñinde Aiubala aña ketken soñ kempirge qyz aitady. Kempirquany: “Tu, jaqsy köredı eken goi, ömirleriñ üzaq bolsyn”, -dep jaqsılyq söz aitady.

Kempirjıgıttıñ janyñ qaida ekenin bilgen soñ bır künderı tūradı da, kök sadaqtyñ üşin ağyp jatqan özenge laqtyryp tastap, özıkeim qaşyp eline ketedi. Birneşe künde eline kelip, hanga mälım qylady. Tanerteñ qyz tūryp oiatsa tūrmaidy. Jıgıttıñ öletinın bilip, kempir sūrağan kök sadaqtyñ **uşı** esine tūsıp, kempirdiñ dūşpan ekenin sonda ğana biledi.

Jylaidy, zarlaidy. Sabyr etip jıgıttı orap tösekke jatqyzyp qoiady. Sonan hannyñ elinen hannyñ väzirlerikelipqyzdyalyp ketedi. Eline barğan soñ han qyzdy küñ qylady. Basyna aq otau tıgılıp, mola bolyp Aiubala ölöp qalady. Qyz keterinde kök sadaqty basyna jastap ketedi. Üidi bekıtedı, añ kırmeitin qylady. Jıgıt pen qyzdyqoia tūryp, endı baiağy hannyñ qyzdaryñ alyp, hannyñ qasynda qalğan üş joldasyna keleik.

Üş joldasy mal jaldanyp, jan jandanyp ketken eken deidi. Bır küni boljağys joldasy boljap otyryp Aiubala sondailyq halge üşyraganyn biledi. Joldastaryna aitady, bırı aqyldasyp, qarulanyp qos-qostan at minıpızdeuge şyğady. Sonda qyryq jyl basyp ketken ızdı biletin bır joldasyızben kelip neşe kunder jürıp ızdep tabady. Kelse bır aq otauda jatqan Aiubalany köredı. Olai oilap, bylai oilap kök sadaqty Aiubalanyñ bas jağynan tauyp alyp, kök sadaqtyñ üşyälğilerdiñ esine tūsıp, boljağys boljap, kempirdiñ suga tastaganyn biledi de,

söylemez. Kız “Tamam” diyerek akşam eşi geldiğinde ona sormuş. Delikanlı söylememiş. Ertesi gün kadın: -Söyledi mi? diye sormuş. Kız: -Hayır, söylemedi, demiş. Kadın: -Üç defa sor, bugün, yarın sor. O zaman söyler, demiş. O zaman kız iki-üç gün üst üste sormuş. Üçüncü gün delikanlı: -Ben yayı çok severdim. Uyuduğum zaman canım gök yayın ucunda olur, demiş.

Ertesi gün Ayı çocuk avcılığa gittikten sonra kız kadına onun dediklerini söylemiş. Kadın sevinip:

-Vay, seni seviyormuş. Hayatınız uzun olsun! demiş.

Kadını, delikanlının canının nerede olduğunu öğrendikten sonra bir gün gidip gök yayın ucunu göle atıp kendisi yurduna kaçmış. Birkaç gün sonra yurduna gelip padişaha olup biteni anlatmış. Ertesi gün kız kalkıp delikanlıyı uyandırdığında delikanlı kalkmamış. İşte o anda kadının düşman olup eşini öldürmek istediğini anlamış. Kız ağlayarak feryat etmiş. Sabredip delikanlıyı bir kumaşa bağlayarak onu yatağa yatırmış. Bundan sonra padişahın vezirleri evine gelerek kızı alıp götürmüşler. Padişah kızı köle yapmış. Ayı çocuk ölüp mezarı olan beyaz otağ dikilmiş. Kız gittiği zaman onun yayını başının ucuna koymuş. Evi, hayvanların girmemesi için iyice kapatmış. Delikanlı ve kızı bir zaman için bırakıp padişahın üç kızına evlenen ve onu yanında kalan üç arkadaşına gelelim. Günlerden bir gün falcı arkadaşı, fala bakarken Ayı çocuğun nasıl bir hale düştüğünü görmüş. Bunu arkadaşlarına söyleyince onlar silahlarını alıp oraya gitmeye karar vermişler. O zaman kırk yıl öncesi izleri bile öğrenebilen arkadaşı birkaç gün içerisinde onun nerede olduğunu bulmuş. Beyaz otağın içinde Ayı çocuk’un tek başına yattığını görmüşler. Böyle düşünüp şöyle düşünürken, üçü Ayı çocuk’un başı ucundaki yayı görmüşler. Fakat yay ucunun yok olduğunu fark etmişler. O zaman yorum yapan arkadaşı cadının yay ucunu gölün suyuna bıraktığını görüp balıkların dilini bilen arkadaşı ise bunu balıklara sormuş. Yay ucunun nerede olduğunu balıklardan öğrenip onu geyik yağıyla yaya yapıştırıp Ayı çocuğu üç gün içerisinde diriltmişler.

Ayı çocuk bildiklerini, cadının evlerine geldiğini anlatmış. O zaman dördü, kızı kaçıran padişaha gidip onu öldürüp kızı kurtarmış. Bundan sonra evini arkadaşlarının yanına taşımış. Dördü eşleriyle beraber çok mutlu yaşamışlar.

balyq tılın biletin joldasy sudağy balyqtan sūraidy. Balyq tılın biletin adam sudağy balyqtan sūrastyryp kök sadaqtyň uşyntauyp alyp, ony kiik malymen mailap kök sadaqtyň basyna uşynkigızyp, Aiubalany uş kün işinde tırılıp alady. Aiubala körgeň-bılgeňin aityp, kempirdiň kelgeňin aityp joldastaryna tūsındıredı. Sonan sol jerden atanyp törteu birdeiqyzdy alğan hanga kelip, bır tün handy öltirip, küñdıkte jürgeň Aiubala äielin bosatyp alyp, tört joldasymen sol elden oljaly bolyp qaityp kelip, üidi köşirtip alyp, ana uş joldasynyň qasyna baryp, törteu birdei dāuren sürip tatu bolyp ötipti deidi.	

42-BAI MEN BALASY¹

Baiağyda bir ülken bai bolypty. Onyñ qasynda körşisi bir jarly bolğan eken. Ol jarlynyñ bir balasy bar eken. Baidyñ balasyjoq, üş qatyny bar. Özi öte bai eken. Bir künü tünde jañağy jarlynyñ üyi şulap, külip-oinai beripti. Sonan erteñine bai da, jarly da namazğa barypty.

Jolda bara jatyp bai jarlyğa aitypty:

-Sen künde üişiñmen şulap jatasyñdar.

Özderiñ tamaqtaryñdy taba almaı jürıp oıyn-külki nelerinñi alğan,-depti.

Sonda jarly aitypty:

-Bai, siz bilmegen ekensiz. Bızdñ bir altyn saqamyz bar. Bir qatynym üiredi, bir özım üirem. Soğan külemız de jatamyz,-depti.

Sonan bai üine kelip altynnan saqa soqtyryp alyp, üş qatynymen kezek-kezek üiredi. Oğan eşqaisysy külmeidi. Erteñine tağy da namazğa barady. Jarly da barady. Sosyn jolda bara jatyp bai aitady:

-Aqymaq jarly, sen üiirilgen saqağa nesine külesin?-deidi. Onda jarly aitady:

-Ai, bai, sen öziñ bai bolsañ da aqylyñ joq eken. Meniñ aitqanym saqa emes edi. Ol älgı balam edi. Sen oğan tüsinbegen ekensin,-depti. Sosyn bai “Uh!”...dep üine kelip jatyp alypty. Sonan bir künü üine diuana kelipti. Oğan aqşa berse almaidy. Qatyndary: “Sağan ne kerek”,-degen eken, “mağan bai kerek, bai qaida” depti. Sonan qatyndary baidy saqyryp kelipti. Sonan diuana baiğa aitypty:

-Sen jylama, sağan men bala beremin!-depti,-Bıraq ortanşyqatynyñnyñ balasyn özıme beresin,-deidi. Sonda bai: “Bolady, beremin”,-depti. Diuana eki ülken qatynyna eki aq alma berip, ortanşyqatynyna qyzyl alma berip, “osyqatynyñnyñ balasyn özım alamyn” dep, ketip qalypty. Keiinnen qatyndary jükti bolyp, üşeuı de tuypty. Tūğannan keiın diuana kelip, ortanşyqatynyñnyñ balasyn körıp, “jetige kelgende kelipalyp ketemin” dep, ketip qalypty.

Sonan jeti jyl ötipti. Balalary ülkeipti. Älgı ortanşyqatynyñnyñ balasy öte jaqsy bolypty. Ony äkesi diuanağa beruge közi qyimai, diuananyñ keletin uaqytynda üş balasyn da mektepke beredi. Mekteptegi balalardyñ bäriniñ basyna taz kepeş kigizipti. Sonan bir künü diuana kelipti. Balasyn alyp ketpek üşin.

Sonda bai diuanağa aitypty:

-Balañ mektepte oqyp jür, sonan baryp öziñ tanyp ala ğoi,-depti. Sonan keiın diuana

42-ZENGİN VE ÇOCUĞU

Eski zamanda zengin bir adam varmış. Onun komşusu fakirmiş. O fakirin bir çocuğı varmış. Adamın ise üç karısı varmış; ama hiç çocuğı yokmuş. Kendisi çok zenginmiş. Günlerden bir gün geceleyin fakirin evinde herkes bir şeyi kutlamaktaymış. Ertesi gün zengin adam ve fakir namaz kılmak için camiye gitmişler.

Yolda giderken zengin fakire: “Sen ailenle her gün bir şey kutluyorsun. Kendiniz için para kazanamayıp neyi kutluyorsunuz?” demiş. O zaman fakir: “Beyim, siz bilmiyorsunuz. Bizim altın bir sakamız (aşık kemiklerinin en büyüğü) vardır. Karım onu kendine bağlar, ondan sonra ben bağlarım. İşte buna gülüyoruz” demiş.

Bundan sonra zengin evine gelip altından bir saka yapıp üç karısıyla onu sırayla birbirlerine bağlamaya başlamışlar; fakat hiçbiri buna gülmemiş. Ertesi gün tekrar namaz kılmaya gitmiş. Fakir de gitmiş. Yolda gelirken zengin, fakire: “Aptal fakir, sen bağlanan sakanın neyine gülersin?” demiş. O zaman fakir: “Ey beyim, sen kendin zengin olsan da aklın yokmuş senin. Benim dediğim saka değil. O benim çocuğumdur. Sen bunu anlamamışsın” diye cevap vermiş. O zaman zengin adam “Eh” diye evine gitmiş. Günlerden bir gün evine bir divane gelmiş. Ona para verseler de almamış.

O zaman zenginin karıları: “Sana ne gerek?” diye sorduklarında divane: “Bana bey gerek, nerede o?” demiş. Kadınlar beyi çağırıp gelmişler. Ondan sonra divane beye: “Sen üzülme. Ben sana çocuğı vereceğim! Fakat ortanca karının çocuğunu bana vereceksin” demiş. O zaman bey: “Tamam, vereceğim” demiş. Divane beyin iki karısına beyaz elma, ortanca karısına kızıl elma verip “Bu kadının çocuğunu ben alacağım” diye gitmiş. Zaman geçtikten sonra beyin karıları hamile olup üçü de doğurmuş. Doğumdan sonra divane gelip ortanca kadının çocuğunu gördükten sonra “Yedi yaşına geldiği zaman onu alacağım” diyerek gitmiş. Böylece yedi yıl geçmiş. Beyin çocukları büyümüş. Ortanca karısının çocuğı çok iyiymiş. Babası onu divaneye vermek istemediğinden divanenin gelecek zamanında üçünü de okula göndermiş. Okuldaki bütün çocuklara dazlak bir takke giydirmiş. Bir gün divane, çocuğı almaya gelmiş. Bey ona:

“Çocuğun okulda okuyor. Gidip onu kendin bul” demiş. Bundan sonra divane okula gidip bütün çocuklara beyaz elma, kendi çocuğına

¹ Bay men Balasy. Kazak Erteğileri C. I. Almaty: Jazuşy Yay. , 2000, ss. 246-250.

mektepkе baryp balalaryň bärine aq alma berip, öz balasyňa qyzyl alma berip, qolynan jetelep alyp ketipti. Sonan bala jylap diuananyň artynda jürip kele jatsa, jolda bir qu bas domalap kele jatyr deidi, bala qarasa, älgі bas aitady:

-Balam, myna şal seni barğan soň ülken bir darbazağa kыrgızedi. Sonan ol darbazanyň ışinde bir üide ülken qaraqazan qainap tūr. “Osydan ainal, balam” deidi, sonan sen ainalyp kele jatqanda iterip jiberip qazaňğa tūsırp pısırp jeidi,-deidi. Sonan jaňağy bas jāne aitady: “Sen barğanda qazannan ainamla, ainal degende, sen “öziñiz ainalyp kōrset” de. Sosyn ol ainala bergende iterip jiberip qazanğa tūser. Sosyn ol öledi.

Sonan onyň qaltasynda qyryq esiktіñ kıtlı bar. Sony al da üilerdi şetinen aша ber”,-deidi.

-Sonda ol üilerden adamdar ylqyldap şyğa beredi. Olardy bosatyp jiber. Eñ soňynda eki üi bolady. Ol üidi aşsañ eki at bailauly tūr. Ol attyň bireui aq boz at, bireui kök boz at. Kök boz atqa jolama. Aq boz atty “januar-ai” dep, sauыrynа sipapalyp şyq,- deidi. Sonan bala diuanadan qalyp qoiğаn eken artynan жүгіrip keledi. Kelse, “e, balam, nağyp qalyp qoidyñ” deidi. Bala aitady:

-Üiyqtap qalğаn ekenmın!-deidi. -E, olai bolsa жүre goi,-dep alyp kelip üige kırse, bir ülken qaraqazan qainap tūr. Diuana aitady: “Balam, myna qazandy ainalşy”,- deidi.

Sosyn bala aitady:

-Joq, ata, men qalai ainalatynyn bilmeimın, öziñ ainalyp kōrset,-deidi. Sosyn diuana: “Balam-ai, nesı bar dep ediñ ainalmai”,-dep ainala bergende, bala qazannyñ işine iterip jiberedi.

Sonan şal ölip qalady, bala onyň qaltasyndanqyryq kılттı alady. Şetinen esiktі aша beredi. Adamdardyn bärin bosatyp jiberedi. Eñ soňynan älgі at tūrğаn üidi aşsa, eki at tūr deidi. Sonan sol jerde:

“Ai, qūbas-ai, basqa aitqanyñ tura kelse de, bұл aitqanyñ tura kelmediğoi, kök boz at tūrğanda adam aq boz atty ala ma!-dep, kök boz attyñ qasyna bara bergende kök boz at bir tepken eken, jetiqabat jerdiñ astyna ketipti de qalypty. Sonan bala jerdiñ astyna barsa, köz üşynda bir jylytrağаn tesik kōrinedi. Soğаn qarai жүre- жүre jerdiñ astында birneşe jyldardy ötkizedi. Sütіp жүrip basy taz bolady. Özi жүdeidi.

Sonan bir mezgilde baiаğy tesіtken şyğady. Şyqsa, köp adamdar qolyna sadaqalyp ketip bara jatyr eken. Bala da şyğyp jaňağy

kızıl elma verip onu götürmüş. Bundan sonra çocuk ağlayıp divanenin arkasından yürüdüğü zaman bir kurukafanın yuvarlanıp geldiğini görmüş. Çocuk ona baktığı zaman baş ona: “Evladım, bu ihtiyar seni büyük bir avlu kapısından içeri götürüyor. Oradaki bir evde büyük bir kara kazan kaynıyor. “Bunun etrafında dön, evladım” diyecek. Sen dönerken, seni o kazana atıp pişirip yiyecek” demiş. Bundan sonra kurukafa tekrar: “Sen oraya gidip sana dön dediği zaman sen, “Kendiniz dönüp gösterin” de. O döndüğü zaman sen onu kazana at. O, ölecek. Onun cebinde kırk kapının anahtarı vardır. Onları alıp kapıları açmaya başla. O zaman o evlerden insanlar çıkmaya başlar. Sen onları oradan çıkar. En sonda iki ev olacak. O evi açtığında bağlanmış iki at göreceksin. Atların biri ak boz at, diğeri gök boz at. Gök boz ata yaklaşma. Ak boz ata “Hayvanım” diyerek sağrisından okşayıp onu çıkar” demiş. Çocuk divanenin ardında kalmış. Arkasından koşup gelmiş. Geldiği zaman divane: “Evladım neden arkada kaldın?” diye sormuş. Çocuk: “Uyuyakalmışım!” demiş. Divane: “E, o zaman gidelim” diye çocuğu o kapıdan geçirmiş. Oradan bir eve girdiğinde büyük bir kara kazanın kaynadığını görmüş. Divane çocuğa: “Evladım, bu kazanın etrafında dön” demiş. O zaman çocuk: “Hayır ata, ben nasıl döneceğimi bilmiyorum. Kendin dönüp göster bana” demiş. Divane: “Evladım, bunun nesi zordur?” diyerek döndüğü zaman çocuk onu kazanın içine atmış. Bundan sonra ihtiyar ölmüş. Çocuk onun cebinden kırk anahtarı alıp kapıları açmaya başlamış. İnsanların hepsini çıkarmış. En sonunda atın bulunduğu evi açtığında atları görmüş. Çocuk orada: “Hey, dediklerinin hepsi oldu ama bu söylediğin olmadı. Gök boz at varken adam ak boz atı alacak mı!” diyerek gök boz ata yaklaştığında gök boz at onu teptiğinde çocuk yerin yedi kat aşağısına düşüvermiş. Bundan sonra çocuk yerin altında yürürken ışıldayan küçük bir delik görmüş. Böylece ona doğru gide gide yerin altında birkaç yıl geçirmiş. Böylece başı kel olmuş. Kendisi çok zayıflamış. Bir zaman sonra o ışıldayan delikten geçip çıkmış. Çıktığı zaman birçok adamın ellerine yay alarak gittiğini görmüş. Çocuk da çıkıp o adamlara gelmiş. Onlara: “Siz nereye gidiyorsunuz?” diye sormuş. Onlar: “Biz padişahın evine gidiyoruz. Padişah toy yapıp bir ağacın başına bir gümüş parçası asmış ve kim onu atıp düşürürse kızını vereceğim demiş. Ona gidiyoruz” diye cevap vermişler. Çocuk da

adamlarğa keledi. Olardan: “Sızder qaida barasyzdar?”-dep sūraidı. Onda olar aitady: “Bız patşanyñ üine baramyz. Patşa toiqlıǵan, bız üiken terekñiñ basyna jambytıǵıp, “kim de kim sony atyp túsirse, soǵan qyzymdy beremin”depti. Soǵan kelemiz”. Bala da solarmen sol toıǵa barady. Barsa, jurt jıylyp jañaǵy terekñiñ basyndaǵy jambyny atyp jatyr eken.

Taz bala da kelip bız şetinen qarap tūrady. Jıylǵan adamlardyñ bari de atyp jatyr, biraq eşqaisysy tıǵize almaidy. Sonan jañaǵy taz bala terekñiñ basyndaǵy jambyny atqysykelip, bireudiñ sadaǵyn sūraidy. Sūrasa, ol adam bermeidi. “Sen äure bolyp ne qylasyñ. Sen tüǵıl bız de tıǵize almaı jatyrmyz”,-deidi. Sonan bala patşaǵa barady (qyzdyñ äkesine), baryp aitady:

-Men bız müsäpır edim, men de atyp köñilimdi kötereim dep edim, eşkim maǵan sadaǵyn bermeidi. Soǵan sız bireudiñ sadaǵyn alyp berseñizsı, men atyp köreim,-deidi.

Sonan patşa bireuge aitady:

-Myna bala sadaǵyñdy bere türşy, atyp körsin, osy tıǵize aluşy ma edı?-deidi. Ol adam balaga sadaǵyn beredi. Bala atyp, terekñiñ basyndaǵy jambynyqaq bölip jerge túsiredi. Sosyn tūrǵan adamlar “patşanyñ küieui taz diuana boldy” dep, kilemge salyp köterip alyp ketedi.

Sonan patşaǵa uaiym tüsedı. “Būǵan bermesem sözimde tūrmaǵanym bolady.

Bereim desem, qyzym qalai ma, joq pa? Ony bilmeimin”,-dep patşa añ-tañ bolady.

Sonan “qoi, mūnyqyzymnan sūraiyn, qyzym ne deidi” dep qyzyna keledi. Kelip aıtsa, qyzy “joq men tiemin, qūdaidyñ salǵany maǵan osy şyǵar” dep äkesine jauap beredi. Süitip, patşa taz balaǵa qyzyn qosady. Qyz ol balany dūrystap baǵady. Birneşe türli emmen emdep basynyñ tazyn jazady. Süitip, ädemi jaqsy bız baibatşa qylyp şyǵarady.

Sonymen arada birneşe jyldar ötedi. Sonan keim bız künı janaǵy bala tūs köredı. Tüsinde äke-şesısın köredı. Erteñine qatynyna aitady, “sondai-sondai men endı elime ketemin” deidi.

Oǵan qatyny jauap bermeidi. Ol qaita-qaita sūrap qoımaidy. Sosyn qatyny aitady:

-Bar, patşadan sūra, jiberse ekeumız de ketemiz,-deidi. Sonymen patşadan baryp sūraidy. Patşa jauap bermeidi. Künde-künde sūrap qoımaǵan soñ, jıbermekşı bolyp toiqlady.

Qyryq narǵa jük arttyryp, qyryqqıl jaldap jöneltip jiberedi. Özderi bız aısylyq jolǵa şyǵaryp salady. Birneşe kün jol jürıp, baiaǵy

onlarla o toya gitmiş. Vardıǵı zaman halkını toplayıp o aǵacın başındaki gümüş parçasını atmaya ǵalıstıǵını görmüş. Kel çocuk da dıšarıdan bakıyormuş. Toplanan adamların hepsi atmış, fakat hiçbirisi onu vurup düşürmemiş. Bundan sonra çocuk o aǵactaki gümüşü vurmak isteyip birinden yayını vermesini istemiş. Sorduǵında o adam vermemiş: “Bunu ne yapacaksın. Biz bile onu atıp düşüremiyoruz” demiş. Bundan sonra çocuk padişaha gidip: “Ben bir fakirim. Bunu atıp deneyeyim dedim; fakat kimse bana yayını vermiyor. Siz birinin yayını istesenez de ben de atsam” demiş. O zaman padişah birine: “Bu çocuǵa yayını ver de atsin. O atıp düşürür mü dersin?” demiş. O adam çocuǵa yayını vermiş. Çocuk fırlatıp aǵactaki gümüş parçasını tam ortasından kırıp düşürmüş. Bundan sonra toplana adamlar “Padişahın damadı kel divane oldu” diyerek onu halıya oturtup götürmüşler. Bundan sonra padişah üzülip: “Eğer ona kızımı vermezsem kendi sözümü tutmamış olacağım. Verirsem kızımın onu kabul edip etmeyeceğini bilmiyorum” diye düşünmüş. Ondan sonra “Onu kızıma sorayım. O ne der?” diye kızına gitmiş. Gelip sorduǵu zaman kızı: “Hayır, ben onunla evleneceğim. Allah’ın bana verdiǵi buymuş” diye cevap vermiş. Böylece padişah kel çocuǵa kızını vermiş. Kız o çocuǵa iyi bakmış. Birkaç otla onun kelliğini tedavi etmiş. Böylece onu çok yakışıklı yapmış. Böylece birkaç yıl daha geçmiş. Bir gün çocuk rüyasında anne ve babasını görmüş. Ertesi sabah karısına, köyüne gitmeleri gerektiğini söylemiş. Karısı ona hiçbir şey söylememiş. Çocuk ona durmadan sormuş. O zaman karısı: “Git de padişaha sor. İzin verirse ikimiz gideriz” demiş. Böylece çocuk padişaha gidip sormuş. Padişah cevap vermemiş. Her gün gelip durmadan sorduǵu için padişah sonunda izin verip toy yapmış. Yanınlarında kırk deveye kırk yük koyup kırk kul verip onları göndermiş. Onlar bir aylık yola çıkmış. Birkaç gün yürüdükten sonra çocuǵu tepip yerin altına düşüren atın yanına gelmişler. Çocuk eline kılıcı alarak: “Sizler yola devam edin” diyerek kendisi o atın yanına gelmiş. Geldiǵi zaman iki atın durduǵunu görmüş. Gök boz atın başını kesip ak boz ata ise “Hayvanım” deyip onu saǵrından okşayarak çıkarmış. Bundan sonra ona binip karısına gelmiş. Karısına başından geçen bütün olayları anlatmış. Böylece evine döndüğünde her şeyin bozulup hiçbir şeyin kalmadığını görmüş. Çocuk bunların hepsinin öldüğünü zannedip şehre gidip bir evi satın

balany teuip jerdiň astyna jibergen attyň tüşsina kelipqalady. Bala qolyna qylyşyn alyp: -Sender jüre turyňdar,-dep özi baiağy özın tepken atqa keledi. Kelse, ekı at ta tür eken. Kök boz attyň basyn kesip tastap, aq boz atty “januar-ai!” dep, sauyrynan sıpap alyp şygady. Sonan ol aq boz atqa mınıp alyp köşine keledi. Bastan ötken uaqıganyqatynyna aitady. Endı baiağyäkesiniň tamyna kelse, bări büzylyp jer bolyp ketken, eşkim joq. Bala oilaidy “bular bări ölip qalğan eken, endıqalağa baryp bir qora satyp alyp, sonda otyraiyn” dep, köşin qalanyň şetine qoiyp, köşeni aralap kele jatsa, bir ağasy naubaişynyň otyň jağyp otyr eken, ony köredı de, bildirmei jäne köşeni aralap kele jatsa, bir jerde onan kışy ağasy bir aspazdyň (şaihananyň) otyň jağyp otyr eken. Tağy da köşeni aralap otyň bazarğa kelse, äkesı men şeşesi otyň arqalap satyp otyr eken. Olarğa da bildirmesten qaityp köşine kelip, bazardañ qora satyp alyp, sol qorada bir-ekı kün türğannan keın, jañağy äke-şeşesine adam jiberip şaqyrtyp alady. Olar bări de qorqyp “bizge ne deidi” dep keledi. Sosyn bir qonaaq üige túsıryp ekı-üş kün bağady. Bır küni balasy olardyň üine keledi. Kelse, şeşesi aitady: “Oıpyrmai, emşegim iip bara jatyr goi!”-deidi. Ekesı aitady: “Meniň jüregim dürsıldep barady”,-deidi.

Sonan jañağy balasy aitady:

-E, jürekteriniň dürsıldese, emşekteriniň iise, men sizderge aitaiyn, sizderdiň baiağy diuana alyp ketken balañ men!-deidi. Äke-şeşesi sol jerde talyp qalady. Bırazdan keın türğyzyp alyp körısip, amandasyp köñilderı jailasady. Eke-şeşesin kiındırıp, jaqsylap bağady. Ekı ağasyn ekı jaqqa säudeger qylyp jiberip, äkesı men şeşesin öz üinde bağyp otyrady. Süitip, maqsat-mūratyna jetedi eken.

almaya karar vermiş. Adamlarını şehrin dışında bırakıp kendisi şehre gelmiş. Sokaklarda yürüdüğü zaman bir ağabeyinin, ekmekçinin ateşini yakıp oturduğunu görmüş. Ona söylemeden sokakları dolaşmaya devam etmiş. O zaman ikinci ağabeyinin bir aşçının ateşini yaktığını görmüş. Tekrar dolaşmaya devam ederken anne ve babasının yakacak sattığını görmüş. Onlara da bildirmeden adamlarına dönmüş. Pazardan bir ev satın alıp orada birkaç gün kalmış. Bir gün anne ve babasını evine çağırılmış. Onlar korkup “Bize ne der acaba” diye gelmiş. Onları bir konuk evine yerleştirip iki-üç gün onlara bakmış. Bir gün çocuk onların evine gelmiş. Geldiği zaman annesi: “Eyvah! Memem eğilmeye başladı!” demiş. O zaman babası: “Benim kalbim titremeye başladı!” demiş. O zaman çocuk: “E, eğer kalbiniz titremeye, memeniz eğilmeye başladıysa uzun zaman önce divanenin götürdüğü çocuğunuz benim!” demiş. Anne ve babası oldukları yerde bayılmışlar. Birazdan kendilerine geldikleri zaman selamlaşıp sevinmişler. Anne ve babasını donatıp onlara iyi bakmış. İki ağabeyini tüccar yaparak farklı iki tarafa göndermiş. Anne ve babasını ise kendi evinde bırakıp onlara bakmış. Böylece muradına ermiş.

43-QORQAQ ŞAL¹

Bır qorqau kısı bolypty. Ol üilengennen keiın äielı bir ül tauypty, tünğyşynan keiıngı balasyn “şyr” etip jerge tüşkende-aq äkesı daıar otyrady eken de, özi jep qoiady eken. Süitip ol jeti balasyn jep qoiypty.

Äielı toğyzynşy balağa jükti bolady. Jalğyz üly äkesiniñ öz balalaryn jep qoiatynyn bılgen soñ endıgı bauyryn aman alyp qaludy oilastyrady. Şeşesi tolğatyp jatqanda bala närestenialyp qaşpaqqa daıarlanady. Äkesı pyşağyn jalañdatyp, balany jeimin dep ańdyp otyrady. Tańğa jaqyn şal talyqsyp üiyqtap ketedi. Bala “şyr” etip jerge tüşkende aғasy balanyñ kindıgyn kesedi de, orap alyp qaşa jöneledi. Oianyp ketken äkesı tūra quady. Bıraq bala jetkızbei sol küiıqūtylyp ketedi. Bala bauyryn alyp üş şosaqtyñ bauyryndağy bır qaraşa üige keledi. Ol üige bauyryn baqtyrady da, özi ań aulap, älgi üidiñ kısılerin bağyp jüredi. Qūtqaryp qalğan bauyry äiel bala eken. Keiın kele ol edäuir er jetedi. Endıgı jerde qaryndasyn ertip, el aralap kete barady. Jüre- jüre tündeletip bır qalağa keledi. Qalada eşkim joq. Bır-aq üide ğana şam jaryğy köriıedi. Baspalap üige kelse, bır qazan et asylyp tūrady. Söitse ol adamnyñ eti eken. Endı bır üide küñgirlegen dauys şyğady.

Jasyrynyp kelip tyñdasa:

-Bül qalanyñ adamy tausyldy, endıadamdyqaidan tauyp jeimiz?-dep, söz qylyp otyrady üidegiler. Bır zamanda bireui:

-Qazandağy et pıskın şyğar, körip keleiın,-dep sırtqa şyğa bergende, onyñ da basyn qağyp alady.

-Ekevi bırigip etti jep jatyr ma, qaraiynşy,-dep şyqqan üşinşini öltiredi. Söitip altauyn öltiredi.

-Bäri jiylyp alyp etti jep jatqan köriıedi,-dep asyğys soñgy bireui şyğa bergende, onyñ basyn qağyp alady. Bıraq, ol osy adam jeitin jeti jalmauyzdyñ bastyğy-eñ küştisi eken.

Qylyş onyñ bır şekesin ğana qağyp tūsiredi.

Jaraly adam jıgıt pen alysa ketedi. Alysyp jürgende qorqau bır qūdyqqa qūlap tūsıp ketedi. Jıgıt qūdyqtyñ auyzyn ülken tırmen taspen bastyryp qoiady da, qorqaular otyrğan üiden tıntıp jürıp kıltaıy alady. Kıltaıylyp är üidiñ esıgyn aşyp qarap jürse, bır üide jeti tūlpar bailauly tūrady. Aldaryna bır jağynan su ağyp kelip tūr da, bır jağynan şöp kelip tūr. Işinde bır erekşe bölek bır qara şubar at tūrady. Mūny körgennen keiın jıgıtqaryndasyna keledi. Jıgıt qaryndasymen älgi en şärıde tūra beredi. Özi ań

43-ACIMASIZ İHTİYAR

Günlerden bir gün acımasız bir adam varmış. O evlendikten sonra karısı bir oğlan doğurmuş. İlk çocuğundan sonra yeni doğan yedi çocuğunu da yemiş. Karısı dokuzuncu çocuğa hamile olmuş. Tek oğlu babasının çocukları yediğini öğrendikten sonra yeni kardeşini kurtarmaya karar vermiş. Annesi doğum sancıları çektiği zaman çocuk, bebeği alıp kaçmaya hazırlanmış. Babası da bıçağı hazırlayıp yeni çocuğu yerim diye beklemekteymiş. Tan ağarken ihtiyar uyuyakalmış. Çocuk doğduğu zaman ağabeyi onun göbeğini kesip onu sarıp kaçmış. Babası uyanıp onları kovalamaya başlamış. Fakat çocuk bebeği, babasına yaklaştırmayıp böylece kaçıp gitmiş. Çocuk, kardeşini üç ot yığınının yanındaki kahverengi bir eve getirmiş. Kardeşini o evdeki adamlara emanet etmiş. Kendisi ise ava çıkıp o evin adamlarına hizmet etmiş. Kurtardığı kardeşi kız imiş. Zaman geçince o da büyümüş. Şimdi de kız kardeşini alıp ülkeyi dolaşmaya gitmişler. Bir gece bir şehre gelmişler. Şehirde kimse yokmuş. Bir tek evde ışığın yandığını görmüşler. Korunmak için eve geldiklerinde bir kazan pişmiş et görmüşler. Bir bakmışlar insan etiymiş. Başka bir evden bir gümbürtü duymuşlar. Saklanıp dinlediğinde: “Bu şehrin insanları tükendi. Şimdi nereden insan bulup yeriz?” diye evdekiler konuşmuşlar. Bir zaman sonra biri: “Kazandaki et pişmiş olabilir. Gidip bakayım” diyerek dışarı çıktığında çocuk onun başını kesivermiş. Diğeri: “İkisi et mi yiyor? Gidip bakayım” diye çıktığında onun da başını kesivermiş çocuk. Böylece altı tanesini öldürmüş. En son olanı: “Hepsi toplanıp et yiyorlar galiba” diye çıktığı zaman çocuk onun da başını kesmiş. Fakat o, adamı yiyen yedi cadının önderi, en güçlüsüymüş. Kılıç onun sadece bir şakağını kesmiş. Yaralı adam delikanlıyla dövüşmeye başlamış. Dövüştüğü zaman acımasız adam bir kuyuya düşüvermiş. Delikanlı kuyunun ağzını büyük bir taşla kapatıp cadıların evini dolaşırken anahtarı bulmuş. Anahtarı alıp her evi açmaya çalıştığında bir evde yedi tulpar (uzak yolculuğa dayanıklı, büyük savaşlarda kahramanların bindiği, soylu ve çok hızlı koşan at) at görmüş. Önlerine bir taraftan su, diğer taraftan ot geliyormuş. İçlerinden bir

¹ Qorqaq Şal. Kazak Erteğileri C. I. Almaty: Jazuşy Yay. , 2000, ss. 222-226

aulap künköris qylady. Bır küni jıgıt aňğa şygarda:

-Sen myna üidiň esıgın aşpa, ana qūdyqtyň auyzyndağy tasyň üstine otyrma,-dep qaryndasyňa tapsyrady. Ağasy ketken soň qyz üidiň esıgın aşady da, jeti atty köredı, qūdyqtyň auyzyndağy tasqa da otyrady. Bır kezde qūdyqtyň ışı düňgırleidi. Qyz qūdyq auyzyndağy tasyqoparyp qarasa, ıshen:
-Sen ne qylğan jansyň?-degen bır adamnyň dauysyn estidi.

-Biz jalğyz ağammen ekeumız osy şärige kelgen eki jolauşymyz. Qazır osy şäride tūramyz,-deidiqyz.

-Sen neğyp jatqan adamsyň?

-Biz ylğıadam jeitin jalmauyz edik. Osyqalanyň adamyn tügel jep boldyq. Bır küni tünde seniň ağaň bırımyzdı bırımyzge qospai, bildirmei öltirip ketti. Men jaralyqaldym. Meni osyqūdyqqa tūsırıp qamap ketti. Endi sen menişygaryp al. Ekeumız bırıgıp jan bağaiyq, bül şäride eşkim qalmady. Ağaň bırıbır senialyp jatqanyjoq,-deidi jalmauyz.

-Meniň ağam oğan köne me, onyqaitemız?

-Onyň amaly tabylar, pälen üidiň aldynda meniň jarty şeke süiegin jatyr, sen aldyman sony al jāne şubar attyň sauyr jüninen al, süiekti ornyna qoi, sonaň soň jündı sulap jarany ainaldyra japsyrsaň basym qalpyna keledi.

Qyz qorqaudyň aitqany boiynşa isteidi de, ekeuiqosylysady. Mūny ağasy bilmeidi. Qaşan da ağasy aňnan kelgende qyz tajaldy sandyqqa tygyp bağady. Süitip жүrgende qyz ekiqabat bolyp qalady. Qyz ötirik auyrğan bolady da, bır küni ağasyňa:

-Men auru boldym,-deidi.

-Sağan nemene em bolar eken?-dep, ağasy abyrtı sūraidy.

-Şalğai bır jerde jeti äulienin şyrağy bar, sony äkelyp ber,-deidi. Jıgıt jalğyz qaryndasy üşin azaptan qoryqpai şyraqtıyzdep ketedı. Kele jatyp bır kısıge jolyğady. Oğan sälem berip amandasqan soň şaruasyn aitady.

-Ony tabuğa bolar, ol pälen jerde, bır jerde jeti äulie namaz oqyp otyrady, solardyň jeti şamy bar. Betegeden biik, jūsannan alasa bolyp bar da, olar äriqarap namaz oqyp otyrğanda şamdyalyp qal,-dep jol körsetedi.

Algı kısıniň aituy boiynşa şamdy tauyp, alyp qaşyp qaryndasyňa keledi. Qaryndasy tūrğan jerge jaqyndağanda joldyň boiynnda, tıkenniň tübinde bır jas bala jylap jatady. Balany alady da, Qaryndasyňa:

-Joldan bır bala tauyp aldim, mūny bauyr qylyp alaiyq, ekeu edik, endi üşeu boldyq, sen baq,-

kara ala at daha farklı görünüyormuş. Bunu gördükten sonra delikanlı kız kardeşine gelmiş. Delikanlı ve kız kardeşi o başıboş yerde kalmışlar. Delikanlı ava çıkıp böylece yaşamışlar. Günlerden bir gün delikanlı ava çıkarken: “Sen bu evin kapısını açma. O kuyunun üzerindeki taşta oturma” diye kardeşini uyardı. Ağabeyi gittikten sonra kız kapıyı açıp yedi atı görmüş. Kuyunun üzerindeki taşta da oturmuş. Bir ara kuyunun içinde bir şey dangır dungur etmiş. Kız kuyunun üzerindeki taşı açıp baktığında içinden: “Sen kimsin?” diyen bir adamın sesini duymuş. Kız: “Biz ağabeyimle tek başına bu şehre gelen yolcularız. Şimdi de burada oturuyoruz. Sen kimsin?” demiş. Cadı: “Biz hep insan etile beslenen yedi cadıydık. Bu şehrin bütün insanlarını yiyip bitirdik. Bir gün senin ağabeyin bizi öldürdü. Ben yaralandım. Beni bu kuyuya atıp kapattı. Şimdi sen beni çıkar buradan. İkimiz birleşip çocuk sahibi olalım. Bu şehirde kimse kalmadı” demiş. Kız: “Benim ağabeyim bunu kabul eder mi? Onu ne yapacağız?” diye sorduğunda cadı: “Onun çaresi bulunur. Filanca evin yanında benim yarı şakak kemiğim kaldı. Sen önce onu ve ala atın sağrındaki kılı al. Kemiği yerine koy. Bundan sonra kılı sulandırıp yaraya yapıştırırsan başım yerine gelir” demiş. Kız, acımasızın dediği gibi yapıp ikisi birleşmiş. Bunu ağabeyi bilmemiş. Ağabeyi ne zaman geliyorsa iblisi sandığa saklayıp ona bakmış. Böylece kız hamile olmuş. Kız hasta gibi olup ağabeyine: “Ben hastalandım” demiş. Ağabeyi: “Seni ne iyileştirir?” diye ne yapacağını bilememiş. Kız: “Uzak bir yerde yedi evliyanın çırağı vardır. Onu getir” demiş. Delikanlı tek kardeşi için hiçbir şeyden korkmayıp çırağı aramaya gitmiş. Yolda bir adama rastlamış. Ona selam verdikten sonra işini anlatmış. Adam: “Onu bulabilirsin. O filanca yerde. Bir yerde yedi evliya namaz kılacak. Onların yedi tane mumu var. Onlara fark ettirmeden, namaz kılarlarken mumlarını alıp kaç” diye akıl vermiş. O adamın dediği gibi yapıp mumu çalıp kardeşine getirmiş. Kız kardeşinin oturduğu yere yaklaştığında yolun kenarında dikenlerin içinde ağlayan bir çocuk bulmuş. Çocuğu alıp kız kardeşine: “Yolda bir çocuk buldum. Bunu kardeşimiz gibi yetiştirelim. İki idik. Şimdi üç olduk. Sen bak ona” demiş. Aslında bu çocuk kız kardeşinin doğurduğu çocukmuş. Ağabeyi yaklaştığında onlar cadı

dep beredi. Äsılınde bul qaryndasynyň tapqan balasy bolatyn. Ağasynyň qarasy köringende jalmauyz ekeui ädeige tıkenniň tübine qoiyp qoiğan edı.

-Men äli jazyla almadym,-dep keıptıqaryndasy.

-Endı ne em bolady?-degen ağasy:

-Pälen jerde bır sary aıu bar, sonyň apanyan şöp äkelıp ber, sonyqainatyp ışıp, juysam jazylarmyn,-deıdıqyz. Ağasy münü da ızdep ketedi. Ai jüredı, jyl jüredı. Jol-jönekei tağy älgı kısıge jolyğady. Oğan şaruasyn aitqan soň, ol kısı:

-Balam, ol “Barsa-kelmes” degen jerde, ol kısı jeıtın aıu, onyň apanyna kırı qıyn. Qyiamen qyialap, jylğadan jorğalap, betegeden bıık, jüsannan alasa bolyp baryp almasaň, qolğa tüspeıdı,-deıdı.

Jıgıt münü da äkeledi. Ol kele jatqanda qyz ben tajal:

-Bül tağy da ölmepıtı, endıqaitemiz?-dep aqyldasady da, maığa u salyp, şelpek pısıryp jıgıtke beredi. Jıgıt şaidyürttap, şelpektı jeuge ümtylsa, älgı jas bala jıgıtıñ qolyn qağady, jıgıt üş ret ümtylady. Bala üş ret qağady. Osy kezde körip jatqan tajal:

-Mynanyň qorlyğy-ai,-dep atyp türypjıgıtpen alysa ketedi. Ekeui bırı-bırı ala almaı jürgende jıgıtıñ qaryndasy tajaldyň aiağynyň astyna kebek, ağasynyň aiağynyň astyna burşaq tögedi. Osy kezde tajal balağa:

-Meniň bel balam bolsaň, qylyşymdy äkep ber,-deıdı.

-Meniň joldan tauyp alğan ınım bolsaň, qylyşymdy äkep ber,-deıdıjıgıt. Sonda bala:

-Sen meniň äkem bolğanyñmen meni dalağa tastağansyň, sonda aғam äkelıp meni baqqan,-dep ağasy qylyş äkep beredi. Süıtıp jıgıt tajaldy öltiredi. Qaryndasyn da öltiredi, bül jerde birneşe jyl mekendeıdı. Bala da birtalay jasqa kelıppalady. Sonda olar bır şarıge köşedi. Bül qalanyň hany: “Meniň paluanym bar, sony jyqqan kısıge qyzymdy beremin”,- dep jar saladı.

Jolğa şyğarda ınisine ekı tal gül şöp egıp berıp:

-Münüň bırı-men, bırı-sen. Myna şöp gül aşyp qūlpyryp tūrsa, meniň jolym bolğany, sargaiyp tūrsa, meniň basyma kün tugany, qurasa ölgenım, şöp sargāia qalsa meniızde,-dep tastap ketedi.

Jıgıt hannıñ Arlan töbet atalğan paluanyn jyğady da, qyzdy alady. Süıtıp jürgende tağy bır şäriniñ patşasy: “Meniň ögız paluanym bar, sony jıberemin”,-deıdı. Bül habardy estigen jıgıt paluandy jyğyp, qyzdyınisine alyp beruge ketedi.

ile hepsi çocuğı dikenin içine kasten koymuşlar. Kız kardeşi: “Ben hala iyileşemedim” demiş. Ağabeyi: “Şimdi ne iyileştirir seni?” diye sormuş. Kız: “Fılanca yerde sarı bir ayı vardır. Onun ininden otu alıp getir. Onu kaynatıp suyuyla yıkanırsam iyileşirim” demiş. Ağabeyi onu da aramaya gitmiş. Aylar yılları kovalamış, yolda tekrar o adama rastlamış. Ona içini döktükten sonra adam: “Evladım o “Barsa-kelmes” (giden dönmez) adlı bir yerdir. O, insan eti yiyen ayıdır. Onun inine girmek çok zordur. Eğer dikkatli olursan girebilirsin” demiş. Delikanlı bunu da getirebilmiş. O gelirken kız ve iblis: “Bu ölmemiş. Şimdi ne yapacağız?” diye danışıp yağa zehir katıp yağ ile lokma pişirip onu delikanlıya vermiş. Delikanlı çayı içip lokmayı yemek için elini uzattığında o çocuk delikanlının eline vurmuş. Delikanlı üç defa elini uzatmaya çalışmış. Çocuk onun eline her defasında vurmuş. Onu gören iblis: “Ey zalim” diye delikanlıya saldırıp dövüşmeye başlamışlar. İkisi birbirini yıkamayınca delikanlının kız kardeşi iblisin ayağı altına kepek, ağabeyinin ayağı altına burçak saçmış. O zaman iblis, çocuğa: “Benim çocuğumsan bana kılıcımı getir” demiş. Delikanlı: “Benim yolda bulduğum kardeşimsen kılıcımı getir” demiş. O zaman çocuk: “Sen benim babam olmasına rağmen beni dışarı attın. O zaman ağabeyim beni getirip yetiştirdi” diyerek ağabeyine kılıcını vermiş. Böylece delikanlı iblisi ve kız kardeşini öldürmüştü. Bu yerde o birkaç yıl daha yaşamış. Çocuk da epey büyümüş. O zaman onlar başka bir şehre taşınmışlar. Bu şehrin padişahı: “Benim bir pehlivanım var. Onu yenen adama kızımı veririm” diye ilan etmiş. Yola koyulmadan önce delikanlı kardeşine iki tane çiçek ektirip: “Bunun biri ben, diğeri sensin. Bu çiçek açıp canlanırsa ben iyiyim, sararırsa benim başım derttedir, solarsa öldüm demektir. Çiçek sarardığı zaman beni aramaya git” diye gitmiş. Delikanlı padişahın Arlan adlı pehlivanını yenip kızını almış. Böylece başka bir şehrin padişahı: “Benim öküz pehlivanım var. Onu yenen adama kızımı veririm” diye ilan etmiş. Bu haberi duyan delikanlı pehlivanı yenmeye ve kızı da kardeşine almaya gitmiş. Bu defa delikanlı öküz pehlivandan yenilip esir düşmüş. O anda çiçek sararmaya başlamış. Çocuk ağabeyini bulmaya çıkmış. Birkaç gün geçtikten sonra ağabeyinin evini bulmuş. Geç gelip ağabeyinin evinde gecelemiş.

Bül jolyjıgıt ögız paluannan jygylyp qalady da, tütqynğa alynady. Osy kezde gül sarğaia bastaidy. Bala ağasyn ızdep jolğa şygady. Birneşe kün jürıp ağasynyň üin tabady. Keştetıp kelıp ağasynyň üiine qonady. -Mynau meniň küieum goi, bül mağan nege ündemeidi,-dep taň qalğan jeñgesı tünde tör aldynda jatqan “küieumıñ” janyna keledi. Körpenı aşa bergende bala sol şyntağymen äieldiqağyp qalady. Qatyn añ-taň bolyp tösegine kelıp jatady. Tañerteñ ağasynyň jönın uğady da, bala jolğa tüsedı. Birneşe ai jürıp hannıñ auylyna keledi. Bolyp jatqan bir toidyñ üstinen tüsedı. Dereu ögız paluanmen küresıp, ony jyğyp äri öltirıp, ağasyn tütqynnan şyğaryp alady. Qyzdy da alatyn bolady. “Qūda, küieudı sylaimyz” degen atpen, han bir üi daiarlatady. Jäne işıne tolytra tağam qoiady. Bül üi temirden salyngan eken. Būğan kırerde ağasy: -Būlardyñ türi jaman, kirmesek qaitedi?-deidi. -Täuekel, kireik, qoryqpaiyq,-dep ınısı tūryp aldy. Adamdar üige kirgen soñ: “Jalğyz attylarğa qyz beremiz be? Örtep joğaltaiyq”-dep olar üidiñ syrtynan otyndy üiip ört qoiady. Temir üiqyzyp bolğanda bala ırgeşin köterip, ağasyn ertip şyğyp ketedi. Amaly tausylğan han aqyryqyzyn beredi. Üşeui jolğa şygady. Jol ortada ınısı ağasy: -Ekeumız küş synasaiyq,-deidi. -Ağaiyndy ekeumızdı küş synasuymyzdyñ jöñjoq,-dep könbeidi ağasy. Bala: -Ondai bolsa men ketemin, senı körmeimin,-dep tūryp alady. Lajsyzdan ağasy küş synasuğa könedi. -Endeşe, meniñ sol şynaşağymdy at,-dep köterip tūrady. Lajsyzdan ınısıñ sol şynaşağyn atady. Atyp bolğannan keim: -Ne üşin mağan atqyzdyñ? Eger osynyñ syrın aitpasañ men ketemin, senı körmeimin,-dep ağasy tūryp alady. Ağasynyñ ketuine közi jetken ınısı şynyn aitady: -Sen joqta men senıñ üiine keldim. Jeñgem meni sen dep qoinyma jatpaq boldy. Sonda men sol şynaşağymmen qağyp jiberdim. Sondyqtan osy şynaşağym kınalı boldy. Sol üşin atqyzdym. Osydan keim aradağy bolymyz, äri bilinbei bara jatqan tüinşek şeşilip, ekeui öz şärine kelip mūrattyña jetipti.	Delikanlının karısı: “Bu benim kocamış. Neden susuyor ki?” diye çocuğun “kocası” olduğunu zannedip yanına yatmış. Battaniyeyi açıp baktığı zaman çocuk sol dirseğiyle onu vurmuş. Kadın şaşırıp kendi yatağına gidip yatmış. Ertesi sabah çocuk ağabeyinin durumunu öğrenip yola koyulmuş. Birkaç ay yürüyüp padişahın köyüne gelmiş. O geldiğinde bir toy olmaktaymış. O hemen öküz pehlivanla dövüşüp onu yendikten ve öldürdükten sonra ağabeyini esirlikten kurtarmış. Kızı da almış. “Dünür, damada saygı gösteririz” adıyla padişah bir ev yaptırmış. İçine de çeşitli yemekler getirmiş. Bu ev demirden yapılmış bir evmiş. Buna girdiği zaman ağabeyi: “Bunların görünüşü kötü. Girmeyelim” demiş. Kardeşi: “Tevekkül. Girelim, korkma” demiş. Adamlar eve girdikten sonra: “Tek atlılara kız verilmez. Bunları yakıp yok edelim” diye evin dışında ateş yakmışlar. Demir ev kızdığı zaman çocuk duvarın alt tarafını kaldırıp ağabeyi ikisi çıkmış. Çaresiz kalan padişah kızını sonunda vermiş. Üçü yola çıkmış. Yol ortasında çocuk ağabeyine: “İkimiz gücümüzü deneyelim” demiş. Ağabeyi: “Kardeş olanların gücünü denemeye gerek yok” diye kabul etmemiş. Çocuk: “Öyleyse ben giderim. Seni görmeyeceğim” diye kalkmış. Çaresizlikten ağabeyi kabul etmiş. Çocuk: “Öyleyse benim sol dirseğimden vur” diye kaldırmış. O çaresizlikten kardeşinin sol dirseğinden vurmuş. Vurduktan sonra: “Niçin bana vurdurdun? Eğer bunun sırrını söylemezsen ben giderim. Seni görmeyeceğim” demiş. Ağabeyinin gidebileceğine inanan çocuk: “Sen yokken ben senin evine geldim. Yengem beni sen diye zannedip yanıma yatmak istedi. O zaman ben onu sol dirseğimle vurdum. Bu yüzden bu dirseğim suçlu oldu. Onun için sana attırdım” diye gerçeği söylemiş. Ondan sonra aralarındaki kötü ve bilinmeyen gizli düşünceler çözülüp ikisi kendi şehrine gelip muratlarına ermişler.

44.-ŞAMŞİT¹

Erte zamanda bir Şamşıit degen patşa bolady. Bül kısı halqyna tüzu, qaraqyldyqaq jaratyn ädil bolady. Jäne bir jomart eken. Osynyñ jomarttyğyn bilgesin Qalqanbai atty bir kısı keledı de:

-Şamşıit, sen şyn jomart bolsañ mağan üş künge patşalyq tağyñdy ber!-deidi.

“...Üş künnen soñ öziñe qaityp beremın”,-deidi. Sosyn “jaraidy” dep, üş künge Şamşıit patşa patşalyk tağyn beredi. Qalqanbai patşalyq taqty alğasyn qazynanyñ eñ düniesinen halyqqa dünıe, mal berip öziñe qaratyp alyp, özın patşa qylyp sailatady. Üş künniñ işinde özi patşa bolğasyn Şamşıit patşağa: “Endi sen bül patşanyñ işinde tūra almaısyñ, öziñ basqa jerge ket!-dep jarlyq beredi. -Ketpeseñ basyñdy alamyn”,-degen soñ, jaiauqatyn-balasyn alyp, kışkene arba süiretip jönelip kete barady. Künderdıñ küni bolğanda elsiz dalamen jüre-jüre bir jalğyz ağaştıñ janyna kelip, baqyrğa şai qüiyp ısy otysa, janyna bir keruen kelip tüsedı. Olardyñ jastary as qylyp işüü üşin bülardan kelip ot alyp ketedi. Barğan soñ jastary aitady:

-Şirkin-ai, anau ağaştıñ tübinde otyrğan qaiyrşy kısıñıñ äieli bir körkem eken. Keruen başsısy, sizge laıyq kisi eken. Siz alsañyz qaitedi?-dep. Keruen başsısy aitady:

-Sender äkelip berseñder, men alaiyn,-deidi. Bardy da ylğı jelbasbozbalalar Şamşıitti bailap tastap, tyndy tartyp alyp kete barady. Keruen saulap ketip, Şamşıit balasyna qolyn şeştirip, üşeuı zarlap jylap keruennıñ soñynan jügirip-jügirip qarasy üzilip kektesin öz künderin körmekke jüre beredi. Jüre-jüre kele jatsa, janyndağy eki erkek balasynyñ bireui eki jasta, bireui bir jasta eken, küñ ystyq, şıldenıñ uaqyty eken, äbden şarşaidy. Bir özendi jağalap kele jatsa, kısı balasy “şöldedim” dep, su sūraidy. Şamşıit ülken balasyn jardyñ jiegine qoiyp, kışibalasyna sudyñ jiegine aparyp su beredi. Su berip jatqanda jardyñ basynda tūrğan ülken balasyn bir qasqyr qolyndan tıstep iyğyna salyp ala jöneledi. Şamşıit su berip jatqan balasyn tastai berip, aitaqtap qasqyrdy tūra quady.

Qasqyr jetkize me, balasynalyp kete barady. Qasqyrdyñ qarasy üzilgesin endı sudyñ jiegindegibalasyna qarai jügiredi. Bül balasy jalğyz qalğasyn qorqyp, qalbalaqtap jügirem dep, ağyp jatqan bulaqqa baryp küpberip túsip ketip, suğa kete barady. Şamşıit patşa ekıbalasynan airylyp, esinen adasyp, aqyly auyp qūlap, biraz zaman özenñiñ mañaiynda jürıp, ölgenñiñ

44.-ŞAMŞİT

Eski bir zamanda Şamşıit adlı bir padişah olmuş. Bu adam halkına iyi davranıp “siyah kılı ortasından bölen” adaletli bir adammış ve çok cömertmiş. Onun çok cömert olduğunu duyan Kalkanbay diye bir adam gelip: “Şamşıit sen gerçekten cömertsen bana üç gün için tahtını ver! Üç gün sonra onu sana geri vereceğim” demiş. Şamşıit ona “tamam” diyerek, tahtını üç günlüğüne ona vermiş. Kalkanbay tahtı aldıktan sonra halka hazinedeki en değerli eşyaları dağıtıp halkı kendine oy verdirmiş. Üç gün içerisinde kendisi padişah olup Şamşıit’e: “Şimdi sen bu yerde kalamazsın, başka bir yere git!” diye emretmiş. “Gitmezsen başını keserim” dedikten sonra Şamşıit eşini ve çocuklarını alarak küçük bir at arabasına binip gitmiş. Günlerin birinde yolda giderken bir ağacın yanına gelmiş. Çay koyup içtiğinde bir kervan yanına gelmiş. Kervandaki gençler yemek pişirmek için ona gelip odun sormuşlar. Gençler geri döndüğü zaman: “Eh, o ağacın dibinde oturan dilencinin karısı güzelmiş. Kervanbaşı tam size biridir, onu siz alsanız?” demişler. Kervanbaşı: “Sizler getirseniz ben onu alırım” demiş. Pehlivan gibi delikanlılar gidip Şamşıit’i bağlayıp karısını alıp gitmişler. Böylece kervan kalkıp gitmiş. Şamşıit bağlarını çözüp çıkardıktan sonra ikisi ağlayarak kervanın peşinden gitmeye başlamışlar, fakat onun izini kaybedince kendi hayatlarını sürdürmeye karar vermişler. Yanındaki iki oğlunun büyüğü iki, küçüğü bir yaşıdaymış. Aylardan temmuzmuş ve biraz yol yürüdükten sonra çocuklar çok yorulmuş. Bir nehrin kıyısına vardıklarında küçük oğlu “susadım” demiş ve su istemiş. Şamşıit büyük çocuğunu biraz arkaya koyup küçüğünü nehir kıyısına götürmüş. Su verdiği zaman arkada kalan çocuğa bir kurt yaklaşmış onu elinden yakalayıp, sırtına alıp gitmiş. Şamşıit küçük oğlunu bırakıp kurdun peşinden koşmaya başlamış. Kurdun izini kaybedince nehrin kıyısında bıraktığı çocuğuna doğru koşmuş, fakat küçük oğlu da suya düşüp su onu götürmüş. Böylece iki çocuğundan da ayrılan Şamşıit deli divane bir şekilde hayatını sürdürmek için dilenmiş. Aradan yıllar geçmiş. Bir gün Şamşıit bir şehre gelip

¹ Şamşıit. Kazak Erteğileri C. I. Almaty: Jazuşy Yay. , 2000, ss. 185-188

soňynan ölmek bar ma, öz künin körmekke qaiyr sūrap, eldi aralap kete barady. Sodan on altı jyl ötedi. Bır künderi Şamşıt bır şaharğa kelse, munda ülken jiyn, mäjilis bar eken. Şetinde bır üiden: “Anau köringen jiyn nemene?”-dep sūraidy. Ol üi aitady:

-Bül şahardyň patşasy ölip, sonyň ornyna patşa sailaiyn dep jatyr,-deidi. Şamşıt:

-Qalai sailaidy eken?-deidi.

Ol üi aitady:

-Munda bır дәulet qūs degen qūs bar. Sol qūstyūşyady. Sol qūs kımniň basyna qonsa, sony patşa sailaidy-deidi. Şamşıt sol üiden şyğyp jaiaw ketip bara jatsa, bır qūs kelip basyna qonady. Qūstyň soňynan eki kısıkelip:

-Oñbağan qaiyrşyğa qondy,-dep, Şamşıttıūryp, qūstyalyp köpşilikke barady. Barğan soñ köpşilik eki kısıden qūstyň kımniň basyna qonğandyğyn sūraidy. Ol ekeui:

-Bır oñbağan qaiyrşyynyň basyna qondy,-dep jauap beredi. “Biz ony äkelgemiz joq,- deidi.

-Öz künin köre almaı jürgen kısı patşa bola ma?”-deidi. Köpşilik: “Ol dūrys emes, ol pendeniň aitqany men jüretin qūs emes. Ol birdemeni bileidi. Ekinşi ret qūstyūşyr, baryp qonsa, alyp kel”, -deidi.

Sonymen qūstyqaita ūşyryp jıbergende tağy baryp Şamşıttıň basyna qonady. Şamşıt basyna qondyrmai, “tağyūradı eken” dep, joğaryqaraiqaraiqolyn erbeñdetip jügirse de, qūs bolmai basyna qonady. Sol jerde älgı kısıler:

-Endiūrmaımyz!-dep, aqyl aityp Şamşıttı köpşilikke alyp kelip beredi. Kelgen soñ köpşilik Şamşıttı jönin sūrap bileidi. Şamşıt basynan keşken uağığany bastan-ayaq aitady. Sonan soñ köpşilik Şamşıttı patşa qylyp sailaidy. Şamşıt patşa bolğan soñ būryñgy öñine kelmese de, edāvır jinalyp aqylına kelipti. Söitip ädil patşa bolyp tūrğanda biraz uaqyttan keim Şamşıttı basqa bır patşa qonaqqa şaqyrady. Sonan bul qonaqqa baryp jatady. Şamşıttı şaqyrgan patşanyň aty Qūsniden eken. Qūsniden patşa on alty-on segizderdegi jastardan äsker jinaidy eken. Esiginiň aldynda bır ülken küime tūradı. Münyň auyzyna qūlyp salyp qoiğan. Osy küimeni künde-künde eki äsker küzetip tūradı. Bül küimeniň işindegi Şamşıt patşanyň qatynyn alğaşqyda alyp ketken keruen başsıy osy Qūsnidenpatşa eken. Qatyndyalyp kelgen soñ jönin sūrasa, özi Şamşıt patşağa ökil bolyp şyğyp, jaqyn kısı bolğasyn qatyndı özine bereim dep, küimege salyp adamğa körsetpei saқтаğan eken. Osy eki äsker küzetip otyrğan küimesiniň işinde Şamşıttıň qatyny otyradı eken. Şamşıt patşa müny bilmeidi, tünde üide üiyqtap jatyr edi,

büyük bir toplantının olacağını görmüş. Bir eve girip: “Oradaki toplantının sebebi neydir?” diye sormuş. O evdekiler: “Bu şehrin padişahı ölüp yerine başka birini seçmek istiyorlar” demiş. Şamşıt: “Nasıl seçecekler?” demiş. Onlar: “Burada devlet kuşu denen bir kuş vardır, o kuşu uçurup kimin başına kuş konarsa o adam padişah olur” demişler. Şamşıt evden çıkıp yürüdüğü zaman bir kuş gelip başına konmuş. Kuşun arkasından iki kişi gelip: “Alçak dilencinin başına konmuş” diyerek Şamşıt’i dövüp halka dönmüşler. Geldiği zaman halk onlara kuşun kimin başına konduğunu sormuşlar. O ikisi: “Kuş alçak bir dilencinin başına kondu. Biz onu getirmedi. Kendi hayatını sürdüremeyen biri padişah olur mu?” diye cevap vermişler. Halk: “O doğru değil, o kuş insanın dediğiyle hiçbir şey yapmaz. O her şeyi bilen bir kuştur. Kuşu ikinci defa uçur eğer ona tekrar konarsa getirin o adamı” demişler. Böylece kuşu tekrar uçurduğu zaman kuş yine gelip Şamşıt’in başına konmuş. Şamşıt onu beni tekrar döverler diye eleriyle kovmak istemiş, fakat kuş ona konmuş. O zaman o ikisi: “Şimdi dövmeyeceğiz!” diyerek Şamşıt’i halkın önüne getirmişler. Geldiği zaman halk Şamşıt’e nereden geldiğini, kim olduğunu sormuşlar. Şamşıt başından geçen olayları anlatmış. Bundan sonra halk Şamşıt’i padişah yapmışlar. Şamşıt padişah olduktan sonra, eski haline gelemese de kendini biraz da olsa toparlamış. Böylece padişahlığını sürdürürken başka bir padişah onu misafir olarak davet etmiş. Şamşıt de kabul edip gitmiş ve o padişahın sarayında misafir olmuş. Şamşıt’i misafir eden padişahın adı Kusniden’miş. Kusniden padişah on altı-on sekiz yaşında olan delikanlıları ordusuna çağırılmış. Kapısının önünde bir fayton varmış, kapısı kilitliymiş. Bu faytonun yanında her gün iki asker nöbet tutuyormuş. Uzun zaman önce Şamşıt’in karısını alıp kaçan kervanbaşı bu Kusniden padişahmış. Kadını getirdiği zaman kim olduğunu sormuş. Kadın da Şamşıt’i söylemiş. O zaman onun yakını olduğu için kendisine veririm diye kadını kimseye göstermeden faytona kapatmış. Bu iki askerin nöbet tuttuğu faytonun içinde Şamşıt’in karısı varmış. Fakat Şamşıt bunu bilmemiş. Gecelerin birinde Şamşıt uyurken nöbet tutan iki asker uyumamak için birbirine hikâyeler anlatmaya başlamış. O zaman on

küimeni küzetip tūrğan eki āsker ūiyqtamai tūru ūşın bırınen-bırı āñgıme sūraidy. Sonda on jetidegi ūlken āsker: “Men sağan bir āñgıme aitaiyn”, -deidi. Janyndağy āsker: “Al, aitşy”, -deidi.

-Men Şamşıt degen kısınıñ balasy ekem. Ol bir özendeki kışbalasyna su berem dep, meni jardyñ astyna qoiyp ketken jerinen meni qasqyr alyp ketipti. Pälense baidyñ üiñniñ janyndan ötkende onyñ qasqyr alatyn bir ıtı bar eken, sol ıt meni qasqyrdyñ auyzyndan alyp qalypty. Sodan soñ bai meni asyrap alyp, adam qylğan eken. Bir aşılanğanda: “Sen oñbağan, Şamşıttıñ balasyñ!” -deidi edi. Bül āñgımeni küimeniñ ışıñdegi şeşesityñdap otyrady. Endi söz kışı on altydağysyna beriledi. Bül aitady:

-Oibai-au, men de Şamşıttıñ balasy ekem. Seniqasqyr alyp ketkende, men suğa ketken ekem. Sodan men sumen ağıp bara jatqanda su diürmeniniñ basyna ılınıp, sony jürgizip tūrğan şal ūstap alyp tırılıp, adam qylyp meni asyrap alğan eken, -deidi.

Sonda ekeui de syrlaryn söylep bergende, küimeniñ ışıñde otyrğan şeşesi:

-Qairan qūlynym, senderdi de köretin kün bar eken-au! -dep aiqai salğanda, ekeui küimeni būzyp jiberip, ışıñde şeşesin suyryp alady. Ūşeu tabysyp jylap, eñirep mauqyn basyp, şeşesi küimeniñ janyna tösek salyp, ekibalasyn eki jağyna alyp jatyp qalady. Qūsñidenpatşa erte namazğa tūrşa, küime tas-talqan. Katynnyñ janynda eki āsker jatyr eken. Hannyñ oiyna şüba keledi. Eki āskerdı öltirmekşi bolady. Basqa bir jendetke:

-Bar da ana qatynnyñ janynda jatqan eki āskerdı öltir, -dep buiryq beredi. Ąlğı jendet barady da, bireuiniñ qolynyñ üstinen qylyşpen şauyp kep qalady. Bala şyryldap ūşyp türegeledi. Būlardyñ dauysymen tör üide ūiyqtap jatqan Şamşıt oianyp, dalağa jügirip şyqsa, baiağy eki balasy men qatyny esiktiñ aldynda tūr eken. Jügirip kelip törteui şulasyp, jylasyp körisedi. Sol jerde baryp tabysqan eken. Sodan qatyn-balasyn alyp, Qūsñidendiöziniñ şaharyna ertip baryp, birneşe kün toiқыlyp, sonda baryp Şamşıt patşa bürýñğy öñine kelgen eken. Mūnyñ artynan Qūsñidenpatşamen aqyldasyp, ekeui āsker jinap, bürýñğy özın quyp jibergen sūmğa baryp, eline kısı jiberip; “Soğysa ma, joq bolmasa, meni quğan sūmdy bızdıñ qolymyzğa bere me?” -dep jar salady. Bül habar barğasyn eli sūmdyūstap beredi. Sol jerde Şamşıt ūlken balasyn şaharğa patşa qoiyp, sūmdy öltirmei jaiau aidap qoia berip, eline kelip osymen aman-esen mūratyna jetken eken.

yedi yaşındaki büyük olan asker: “Ben sana bir hikāye anlatayım” demiş. Yanındaki asker: “Tamam, anlat” demiş. Asker: “Ben Şamşıt adlı adamın oğluymuşum. O, küçük oğluna su vermek için beni uçurumun yanında bıraktığında beni bir kurt götürdü. Bir beyin evinden geçerken onun kurtları tutan bir köpeği vardı. O köpek beni kurttan almış. Bundan sonra bey beni evladı olarak yetiştirdi. Kızdığı zaman bana “Sen terbiyesizsin. Şamşıt’ın çocuğusun! diyordu” demiş. Bu hikāyeyi faytonun içinde kalan annesi duymuş. Şimdi on altı yaşında olan ikinci asker hikāyesini anlatmaya başlamış. O: “Eyvah! Ben de Şamşıt’ın oğluymuşum. Seni kurt alıp götürdüğü zaman ben suya düşmüşüm. Böylece suda giderken bir değirmene takılmışım. Oradaki yaşlı bir adam beni görüp almış ve kendi çocuğu gibi yetiştirmiş” demiş. O zaman ikisi anlatmayı bitirdikten sonra faytondaki anneleri: “Canım evlatlarım! Sizi görebildiğim zaman da oldu!” diye bağırдыğı zaman ikisi faytonu açıp annelerini çıkarmışlar. Üçü de ağlayıp biraz geçtikten sonra anneleri faytonun yanına dōşek yaparak ikisini iki tarafına yatırıp uyumuşlar. Kusniden padişah sabah namazına kalktığı zaman faytonun kırılıp açık olduğunu görmüş. Kadının yanında iki askerin yattığını görmüş. Padişah şüphelenmiş. İki askeri öldürmeye karar vermiş. Bir cellāda: “Git de o kadının yanındaki askerleri öldür” diye emretmiş. O gidip bir askerin elinden kılıçla vurmuş. Çocuk bağırp kalkmış. Bunların seslerinden saraydaki Şamşıt uyanıp dışarı koşup çıktığında iki çocuğu ve karısının kapı önünde durduğunu görmüş. Dördü birbirine sarılıp ağlamaya başlamışlar. O yerde barışmışlar. Bundan sonra Şamşıt eşini ve çocuklarını ve Kusniden’i kendi ülkesine götürüp toy yapmış. Biraz zaman geçtikten sonra kendi memleketine gelmiş. Şamşıt Kusniden’le danışıp askerleri topladıktan sonra Şamşıt’i tahtından kovan o sahte padişaha saldırmadan önce ona haberciyi gönderip halka: “Savaşır mısınız yoksa beni tahtımdan kovan sahtekāri bize verecek misiniz?” diye sormuş. Bu haberi alan halk o sahtekāri tutup vermiş. Şamşıt o yere büyük oğlanı padişah yapıp, tahta oturtmuş. O adamı öldürmek yerine onu atmış. Kendisi ülkesine dönüp mutlu bir yaşam sürmüş. Böylece sağ salim muradına ermiş.

45-PATŞANYŇ ÜŞ QYZY¹

Büryňgý ötkän zamanda bir patşa bolgan eken. Onyň üş qyzy, äielı bolgan eken. Patşa qalağa tüspek bolyp, üş qyzynan sūrapty:

-Qyzdarym, ne alyp keleim qaladan bazarlyqqa?

Ülken qyzy türegelip:

-Äke, mağan marjan alyp kel!-deptı. Keim patşa ortanşyqyzynan:

-Qyzym, sağan ne alyp keleim,-dep sūrapty.

Ortanşyqyzy türegelip:

-Mağan bir altyn saqinaalyp kel!-deptı. Patşa eñ kışyqyzynan sūrapty:

-Qyzym, sağan ne alyp keleim?-dep. Qyz:

-Äke, meni oilaisyz goi, oilasañyz, mağan bir jaňgaqtyň bütäğyn alyp kel!-deptı. Patşa “maqul” dep, arbasyn qostyryp qalağa jürüp ketti. Qalağa baryp bir qanşa jerge tüsip tursa, bir kısı marjan alyp ketip barady eken. “Äi, kısı, marjanyñdyqanşadan satasyñ?”-dep sūrapty. Kısı:

-Bes somnan satyp jürmin,- deptı. Bes somdy berip, marjandyqaltasyna salyp tursa, bir kısı altyn saqinaalyp barady eken. Patşa: “Äi, balam, qanşağa satasyñ?”-dep sūrapty. Ol bala: “Alty som”,-deptı.

Aqşasyn berip, saqinany qolyna tağyp, arbasyna kelip minip ketti. Ketip bara jatyp bir baudy körıp, “eñ kışyqyzym mağan jaňgaqtyň bütäğyn alyp keliñiz dep ediğoi, esimnen şyğyp ketiptiğoi” dep, arbasynan tüsip bauğa kirse, jaňgaqtar köp deidi.

Jaňgağyna qarasa, altyn jaňgaq eken. Patşa tañ qalyp, “meniñ kışyqyzym aqyldy eken goi” dep, syndyryp alyp ketip baryp jatqanda, bir aiu şyğyp:

-Patşa, meniñ bauymdağy jaňgaqty nege alasyz?-dep sūraidy. Patşa qyzdarynyñ aitqan sözderiniñ bärin aitady. Aiu:

-Meilı, alyp bar, biraqqyzyñdy üş künnen keim alyp kel,-deptı. Patşa qorqyp:

-Nege alyp kelemın?-dep sūrapty. Aiu:

-Men senimen äzildespeimin, alyp kel, bolmasa özım baryp alyp kelemın,-deptı. Patşa “maqul” dep, arbasyna tüsip ketipti.

Qyzdaryna alğan narselerin berip, özi qapa bolyp jüripti. Äielı:

-Nege qapa bolasyñ?-dep sūrapty. Patşa baganağy aiudyñ aitqan sözın bärin aitypty.

Äielı:

-Qoi, qapa bolma, qyzym üşin özım baramyn,-deptı. Sondai dep otyrğanyn qyzy estip:

45-PADIŞAHIN ÜÇ KIZI

Eski zamanlarda bir padişah varmış. Onun üç kızı ve karısı varmış. Bir gün padişah şehre gitmeye karar verip kızlarına sormuş:

—Kızlarım sizlere pazardan ne getireyim?

Büyük kızı:

—Baba bana mercan getir! demiş.

Sonra babası ortanca kızına:

—Kızım sana ne getireyim? diye sormuş.

Ortanca kızı kalkıp:

—Bana bir altın yüzük getir! demiş.

Padişah en küçük kızına:

—Kızım sana ne getireyim? diye sormuş.

Kız:

—Baba beni düşünüyorsanız bana bir cevizin dalını getirin! demiş.

Padişah “Tamam” diyerek şehre doğru gitmiş.

Şehre gelip birkaç yere girip çıktıktan bir zaman sonra mercan satan bir kişiyi görmüş.

Padişah:

—Ey adam mercanını kaçaya satıyorsun? demiş.

Adam:

—Beş kuruşa satıyorum, demiş. Padişah beş kuruş verip mercanı cebine koyarken altın yüzük satan bir satıcı görmüş.

Padişah:

—Ey evladım kaçaya satıyorsun? diye sormuş.

Satıcı:

—Altı kuruş, demiş.

Padişah parasını verip altın yüzüğü parmağına takmış ve arabasına binmiş. Eve dönerken bir bahçe görmüş ve küçük kızının ona bir cevizin dalı getirmesini istediğini hatırlamış.

Arabasından inip bahçeye girmiş. Bahçenin içinde ceviz çokmuş. Padişah şaşırıp “Benim küçük kızım akıllıymış” diyerek bir dalı koparıırken karşısına aniden bir ayı çıkmış. Ayı:

—Padişahım benim bahçemdeki cevizi neden alıyorsun? diye sormuş. Padişah kızlarının bütün istediklerini söylemiş.

Ayı:

—Tamam, al, fakat kızını üç gün sonra getir, demiş.

Padişah korkarak:

—Neden getireyim ki? diye sormuş.

Ayı:

—Ben seninle şakalaşmıyorum, alıp getir.

Olmazsa kendim gidip getiririm, demiş.

Padişah “tamam” diyerek arabasına binmiş.

Padişah kızların alıp getirenleri verip kendisi üzüntü içindeymiş.

Karısı:

¹ Patşanyñ Üş Qyzy. Kazak Erteğileri C. I. Almaty: Jazuşy Yay. , 2000, ss. 91-93

-Apa, sen barma, men özım baramyn, bül pälenniň bări menen bolğan eken,-dep jylaptı. Anadağy aiudyň üş küni ötip ketken eken. Bir zaman qarasa, bir aiu kele jatyr. Kelip: -Qane qyzyň?-dep sūraptı. Patşa: -Mynau!-dep körsetipti. Aiu: -Qyzyňdy kiındır!-deptı. Qyzyn kiındırıp, qyz ben aiu arbağa tūsıp kettı. Baryp-baryp bauga kelip: -Qane, tūs!-deptıqyzğa qarap,-meniň soñymnan jür,-deptı de kete berdi. Baryp bir jerdiň astyna tüstı. Qyz keinnen bir esik aşty, qaraňgy, tağy bireuin aşsa, jap-jaryq altyn sarai, jaňağy aiu ädemijigit bolyp ketipti. Jigit qyzğa: -Sen mağan küieuge ti!-deptı. Qyz özi qairan bolyp qaldy, jaňağy ädemijigit bolğanyna. Qyz “maqul” dep, qyzdyjigit almaqşy bolyp, toiqylyp, qyzdyň äke-şeşesın şaqyrdy. Äkesi men şeşesi keldi. Söitip qyzdy aiu aldy.	—Neden üzgünsün? diye sormuş. Padişah ayının bütün söylediklerini ona anlatmış. Karısı: —Üzülme, kızım için kendim giderim, demiş. Böyle konuşturlarken kızı onu işitip: —Ana sen gitme, ben kendim gideceğim. Bu bela benim yüzünden olmuş, diyerek ağlamış. O günden sonra üç gün geçmiş. Bir zaman sonra bakmış ki bir ayı geliyor. Ayı: —Hani kızın nerede? diye sormuş. Padişah: —Burada, diyerek göstermiş. Ayı: —Kızını giyindir, demiş. Kız giyindikten sonra kız ve ayı arabaya oturup gitmişler. Böylece bahçeye gelmişler. Ayı: —İn bakalım, benim arkamdan gel, diyerek gitmiş. Gidip yerin altına inmiş. Kız ondan sonra bir kapıyı açmış. Oda karanlıkmiş. Bir sonrakini açınca içi altın dolu bir saray olduğunu görmüş ve ayı yakışıklı bir oğlan olmuş. Oğlan kıza: —Sen benimle evlen, demiş. O, oğlanın yakışıklı olduğuna çok şaşırmış. Kız “tamam” demiş, oğlan düğün yapıp kızın anne ve babasını davet etmiş. Anne ve babası gelmiş. Böylece ayı kızını almış.

46-JAQSYLYK PEN JAMANDYQ¹

Büryñgy zamanda Jaqsylyq pen Jamandyq joldas bolypty, ekeuiniñ de at-tony, azyğy bolypty. Biraq Jamadyq öz azyğyn şyğarmaı, ekeui Jaqsylyqtyñ azyğymen küneltip jüripti. Jep jürgende Jaqsylyqtyñ azyğy tausylypty. Jamandyq aitypty: “Jaqsylyğym, azyğyñ tausyldy, endıqaitesın?”, -depti. Jaqsylyq: “Jamandyğym, öziñ bıl”, -depti. “Özım bılsem, atyñdy soiaıyq”, -deidi Jamandyq. Jaqsylyqtyñ atyn soıyp, etin ekeui bölip jepti, azyq tağy da tausylypty. “Jaqsylyğym, endıqaitesın atyñnyñ eti tausyldy”, -dedi Jamandyq. “Jamandyğym, öziñiz bılıñız”, -depti Jaqsylyq. “Özım bılsem, Jaqsylyğym, bir qūlağyñdy pısıryp öziñe berein, jeimisın?” - deidi Jamandyq. “Jeimin, Jamandyğym”, -depti Jaqsylyq. Bir qūlağyn kestı, bir künge azyq boldy. Jamandyq aıttı: “Bir qūlağyñdy bir künge tağy da asyp berein”, -depti. Jaqsylyqtyñ ekinşıqūlağy da asyldy, bir künge azyq boldy, ekinşı küni tağy da azyq tausyldy. “Jaqsylyğym, endıqaitesın”, -depti Jamandyq. “Jamandyğym, öziñ bıl”, -depti Jaqsylyq, “Jaqsylyğym, özım bılsem bir köziñdi oiyp, bir künge azyqqylyp berein”, -depti Jamandyq. Söitip, Jaqsylyqtyñ at-tony, azyğy, qūlağy, közi tausylypty. Jamandyq Jaqsylyqtyñ azyğyn Birge jep tausypty. Jaqsylyqtyñ azyğy tausylyğan soñ Jamandyq azyğyn bermeidi. “Jaqsylyğym, atyñdy soıyp jedik. Eki köziñdi oiyp, qūlağyñdykesip tört kün azyq berdim. Jaqsylyğym endıqaitesın? Endıqūlağyñ joq, senı tastap ketemin”, -dedi. “Jamandyqym, tastap ketseñ bir qalyñ toğaidyñ işine tasta”, -deidi Jaqsylyq. Jamandyqqalyñ qara toğaidyñ işine Jaqsylyqty äkelip tastap ketti. Toğaidyñ işinde Jaqsylyq otyrsa, bir jolbarys, bir tülki, bir qasqyr keñesedi. Qasqyr aitady: “Jolbarysym, sen osy toğaidan şyqpaisyñ toğaida ne istep jüresin”, -deidi. “Bül toğaida eki bäiterек bar. Közsızge köz beredi, qūlaqsyzğa qūlaq beredi. Men sony aındyp otyramyn”, -dedi jolbarys. Jolbarys aıttı: “Sen, qasqyr, osy jerden şyqpaisyñ, ne qylyp jüresin”, -dedi. “Myna jerde bir myñ qoiy bar bai bar, ol baidyñ bir qara töbeti bar, osyqara töbetiñ süiegi ölgen kısıge jan beredi. Men sony alaiyn dep jürmin”, -dediqasqyr. Qasqyr aıttı: “Sen, tülkim, osyqara obanyñ tübinen şyqpaisyñ, ne

46-İYİLİK İLE KÖTÜLÜK

Eski bir zamanda İyilik ve Kötülük adlı iki arkadaşı varmış. İkisinin de yiyeceği, giyecek malı varmış; fakat Kötülük kendi yiyeceğini çıkarmaz, sadece İyiliğin yiyeceklerini yerlermiş. Böylece İyiliğin bütün yiyecekleri bitmiş. Kötülük şöyle demiş: “İyiliğim yiyeceklerin bitmiş, ne yapacaksın?”. İyilik şöyle cevap vermiş: “Kötülüğüm kendin bilirsın”. Kötülük: “Kendim bilirse atını keselim”. İyiliğin atını kesip paylaşıp yemişler ve yiyecek yine bitmiş. Kötülük: “İyiliğim atın eti bitti, şimdi ne yapacaksın?” diye sormuş. İyilik yine de “Kendiniz bilirsiniz” diye cevap vermiş. O zaman kötülük şöyle sormuş: “Senin bir kulağını pişirip versem, yer misin?”. “Yerim Kötülüğüm” diye cevap vermiş. Bir kulağını kesmiş, bir günlük yiyecek olmuş. “İkinci kulağını da kesip vereyim” demiş. İkinci kulağı ikinci günün yiyeceği olmuş. Bu da bittikten sonra İyiliğe sormuş: “İyiliğim şimdi ne yapayım?”. İyilik “Kendin bilirsın” demiş. Kötülük “Kendim bilirse bir gözünü çıkarıp pişireyim” demiş. Böylece iyiliğin atı, kulakları ve gözleri bitmiş. Kötülük, İyiliğin malını onunla beraber yiyip bitirmiş. İyiliğin malı bitmesine rağmen Kötülük kendi malından vermemiş. Bir gün Kötülülük “İyiliğim atını kesip yedik. İki gözünü çıkarıp, iki kulağını kesip dört gün sana yemek verdim. Şimdi ne yapacaksın? Kulakların yok, seni bırakıp giderim” demiş. İyilik ise, “Kötülüğüm bırakır gidersen beni sık ormanın içinde bırak” demiş. Kötülük, İyiliği sık ormanın ortasına götürüp bırakmış. İyilik, ormanın içinde otururken kaplan, tilki ve kurt bir araya toplanmışlar. Kurt “Kaplanım sen bu ormandan çıkmıyorsun. Ne yapıyorsun ki burada?” diye sormuş. Kaplan “Bu ormanda iki bayterek (çınar ağacı) var. Gözü olmayana göz, kulağı olmayana kulak verir. Ben onu koruyorum” demiş. Kaplan kurda “Sen buradan hiç çıkmıyorsun. Ne yaptığını anlat bakalım” demiş. Kurt “Bu yerde bin koyunu olan bir zengin var. Onun siyah bir köpeği var. Bu siyah köpeğin kemikleri ölen kişiye can verir. Ben onu almak için buradayım” demiş. Kurt “Sen tilkim bu siyah obanın yanından hiç uzaklaşmıyorsun. Neler yapıyorsun bakalım?” diye sormuş. “Bu siyah obanın içinde at başı kadar altın var. Onu alayım diye buradayım” demiş. İyilik, üçünün sözünü dinleyip ormanın

¹ Jaqsylyq pen Jamandyq. Kazak Erteğileri C. I. Almaty: Jazuşy Yay. , 2000, ss. 78-80.

qylyp жүрсің?”- dedi. “Qara obanyñ tübinde at basyndai altyn bar, osyny alaiyn dep жүрмін”, dedi tülki.

Bağanağy Jaqsylyq üşeuminiñ sözini estidi, toğaidyñ ıshın aralady, aralap жүrgende eki bāiterекке qoly tidy. Közine üikedı-közi bitti, qūlağyn üikedı-ekıqūlaq bitti. Tağaidan Jaqsylyq şyqty, bağanağyqara obanyñ tübine keldi, tülkiniñ qarap жүrgen at basyndai altyndy aldy. At basyndai altyndy alyp, myñ qoily baidikine keldi. “Bai, qara töbetiñdi satamysyñ? At basyndai altyn bereiñ”,-dedi. “At basyndai altyn berseñ, al”,-dedi bai. Qara töbeti at basyndai altyn berip aldy da, dalağa alyp şyqty. Qara töbeti bir jerge kelipүryp öltirdi. Jaqsylyq şaqpağyn şaqty, ol jaqty, qara töbeti örtedi. Qūr qara töbetiñ süiegiqaldy, süiegin jaqsylyq aldy, süiegin alyp tüidi, tüiip ekıqaltasyna salyp aldy. Jүrip bir handıkine keldi.

“Neğyp жүrgen adamsyñ”,-dedi hannyñ hanşasy. “Ülsyzğa ü bolaiyn dep жүрмін, Qyzsyzğa qyz bolaiyn dep жүрмін”,-dedi. Hannyñ hanşasy aitty: “Ülsyzğa ü bolsañ mağan ü bol, meniñ ülym joq, han auyryp jatyr”,-dedi. “Ü bolaiyn sağan”,-dedi Jaqsylyq.

Ü bolyp, jylqyğa ketti. Keşke Jaqsylyq jylqydan kelse, han ölip qalypty. Hanşa jylap otyr. Jaqsylyq jylqydan kelip: “Jylama, tıriler”,-dedi. Bağanağyqara töbetiñ süieginen hanşağa kışkene berip: “Qara töbetiñ süiegi ölgen kısıge jan beredi, aparyp hannyñ auzyna sal”,-deidi. Hanşa baryp hannyñ auzyna salyp edi, han: “Qattyüiyqtap ketippin”,- dep türegeldi.

Erteñinde han el-jүrtyn jidi. Jaqsylyq hanşağa: “Han el-jүrtyn jiip alyp mağan jaqsylyqqylğan kısı bar ma dep sūrasa, meni aitpa”,-dep, özi jylqyğa ketti.

Erteñine el-jүrtynan han: “Mağan jaqsylyqqylğan kısı bar ma?”-dep sūradı. El-jүrtı: “Eşkim jaqsylyqqylğan joq”,-dedi. El-jүrtı tarqap ketti. “Endi kim qaldy”,-dedi han. Hanşa aitty: “Hanym, sen auyryp jatqanda men bir jıgıttı bala qylyp alyp edim. Jylqyda bır sol-aqqaldy, sony şaqyr”,-dedi.

Han Jaqsylyqty şaqyrtyp aldy. “Sen mağan jaqsylyqqylğandyñ ba?”-dedi han. “Men sizge көp jaqsylyqqylğanym joq. Hanşağa bır kışkene aq dāriberip edim, hanşa aparyp sizdiñ auzyñyzğa saldy. Siz “Qattyüiyqtap ketken ekenmin” dep türegeldiñiz, men sodan basqa jaqsylyqqylğanym joq”,-dedi. “Hanşa, dāri bergeni şyn ba?”-dep han sūradı. Hanşa aitty:

içini aramaya başlamış. Yүrүrken elleri çınara değmiş. Gözüyle dokunup gözü olmuş, kulaklarıyla dokunup kulağı yerine gelmiş. İyilik, ormandan çıkıp tilkinin söylediği obaya gelip oradaki altınları almış. Altını alıp bin koyunu olan zengin adamın evine gelmiş. “Bayım siyah köpeğini satar mısın? Sana at başı kadar altın vereceğim” demiş. Zengin adam “At başı kadar altın vereceksen, al” demiş. İyilik, siyah köpeği alıp dışarıya çıkmış ve onu yakmış. Yaktıktan sonra onun sadece kemikleri kalmış. İyilik kemikleri cebine koyup bir padişahın huzuruna gelmiş. Padişahın karısı “Buralarda ne yapıyorsun?” diye sormuş. İyilik “Oğlanı olmayana oğlan, kızı olmayana kız olayım diye geziyorum” demiş. Padişahın karısı “Oğlanı olmayana oğlan olayım diyorsan oğlum ol, benim oğlum yok, padişah ise çok hasta” demiş. İyilik “Oğlun olayım” demiş. Oğlu olarak ata gitmiş. Akşam İyilik eve geldiğinde padişahın öldüğünü öğrenmiş. Padişahın karısı ağlıyormuş. İyilik yaklaşıp “Ağlama, dirilecek” demiş. Getirdiği köpeğin kemiklerinden padişahın karısına bir parça vererek padişahın ağzına koymasını söylemiş. Padişahın karısı padişahın ağzına onu koyduktan sonra padişah “Ne kadar derin uyumuşum” diyerek kalkmış. Ertesi gün padişah bütün halkı toplamış. İyilik padişahın karısına “Eğer padişah halkı toplayıp bana iyilik yapan kişi var mı diye sorarsa benim hakkımda hiçbir şey söyleme” diyerek kendisi ata binip gitmiş. Padişah halkı toplayıp “Bana iyilik yapan kişi var mı? diye sormuş. Halkı “Kimse iyilik yapmadı” diye cevap vermiş. Halkı gitmiş. Padişah “Şimdi kim kaldı?” demiş. Padişahın karısı “Sen hastayken ben bir yiğidi oğul edindim. Yalnız o kaldı, şimdi atlarla uğraşıyor. Sen onu çağır” demiş. Padişah İyiliği çağırılmış. Ona “Sen bana iyilik yaptın mı?” diye sormuş. İyilik “Ben size fazla iyilik yapmadım. Karınıza beyaz bir ilaç verdim, onu sizin ağzınıza koymasını söyledim. O ilacı ağzınıza koyduktan sonra siz uyuyakalmışım diyerek kalktınız. Ben bundan başka iyilik yapmadım” demiş. Padişah “Kadın, ilaç verdiği doğru mu?” diye sormuş. Karısı “Evet, gerçekten verdi” demiş. Padişah altın tahtından inip onu İyiliğe vermiş. Ay gibi ağzı, güneş gibi gözleri olan bir kızı varmış. Padişah, onu İyiliğe yarı malıyla verip damat yapmış. İyilik zenginleşmiş. Günlerden bir gün İyilik atlarla uğraşırken dostu olan Kötülüğe rast gelmiş. Kötülük “İyilik sen nasıl bir adam olmuştun?” diye sormuş. İyilik bütün olanları

“Şyn, bergeni ras”,-dedi. Han altyn tağynan tüsüp, altyn tağyn Jaqsylyqqa berdi. Ai dese auzy bar, kün dese közi bar bir sülü qyzy bar eken, sol jalğyz qyzyn berdi, qaraquladan qaq jaryp malyn berdi, küieuqylyp aldy. Jaqsylyq baiyp türdy. Jaqsylyq bir künderi jylqyda jürse, baiağy joldas bolğan Jamandyq joldasy kez keledi. “Jaqsylyq, sen qalai adam boldyñ”,-dedi Jamandyq. Jaqsylyq barlyq şynyn aitty. Jamandyq aitty: “Jaqsylyğym, meni qalyñ qara toğaidyñ işine aparyp tastaşy, men de sendei adam bolar ma ekenmin”,-deidi. “Men seniñ eki köziñdi oiyp, ekiqulağyñdy kesip alyp, toğaidyñ işine tastap keteim. Sen de adam bolasyñ”,-dedi Jaqsylyq. Jaqsylyq aparyp toğaidyñ işine Jamandyqty tastady. Barlyq bailyqtarynan airylyp, äbden aşulanğan tülki, qasqyr, jolbarys üşeu toğaidyñ işin qarap jürüp, bir jerde Jamandyqty tauyp alyp, jep qoidy. “Jaqsylyqqa jaqsylyq, jamandyqqa jamandyq” degen osy eken.	ona anlatmış. Kötülük “İyiliğim sen de beni kalın ormanda bırak, ben de senin gibi adam olayım” demiş. İyilik “Ben senin iki gözünü çıkarıp iki kulağını kesip ormanda bırakayım. Sen de adam olursun” demiş. İyilik Kötülüğü ormana götürüp onu orada bırakmış. Bütün varlığından ayrılan kaplan, kurt ve tilki sinirlenip orman içerisini gezerken Kötülüğü görüp yemişler. “İyiliğe iyilik, kötülüğe kötülük” sözü buradan çıkmıştır.

47-HANNYŇ QOIŞYSY¹

Ötken zamanda bir hannyň qoişysy bolğan eken. Qoişynyň jalğyz balasy bolğan eken. Älgı bala bir küni batyp qas qaraıǵanda üine kele jatsa, eki ai köredi. Bireüne bala: “Qalai baramyn?”-dep köñili auady. Sol jerde jylap jatyp qalady. Äkesızdep kelip, balasyn tauyp alyp, üine äketedi. Üine barğan soñ bala: -Men kele jatyp eki ai körıp edim, sonyñ bireüne men ğaşyk boldym,-dep äkesine aitady. Äkesi: -Ol patşanyñ qyzynyñ säulesi, bireui kädimgi ai,-deidi. -Olai bolsa, sol hannyñ qyzyn alaiyn,-dep, äkesine birneşe kün tynyştyq bermeidi. Bir küniäkesi: -Maqul, barsam baraiyn, qulaqqa tynyştyq bermedin ğoi,-dep, tañerteñ kün şypastan hannyñ saraiyna baryp, eki kündeı esiginiñ aldyn sypyrıp ketedi. Han: -Esiktin aldyn kim sypyrıp ketip jür?-dep qaruyldarynan süraidy. -Endi kelse, mağan üstap äkelinder,-deidi. Qarauyldar üşinşide qoişyny hanğa üstap alyp barady. Han: -Ne müddeñbar?-deidi. Qoişy: -Meniñ balam men sızdın qyzyñyzdyqossa deimin,-deidi. Han: -Joq, balañ öner üirenip kelse beremin,-dep qaitaryp jiberedi. Şal üine kelip, balasyña älgı sözdi aitady. Bala: -Olai bolsa, bül jerde türmai-aq öner ızdeik,-dep äkesin ertip jol jürıp ketedi. Birneşe kün ötken soñ jalğyz önerli adamğa jolyğady. Kelse, bir qolyn qazan, bir aiağyn oşaq, ekinşi aiağyn qasyqstep quyrdaqquyryp otyr eken. Älgı adamğa “balany biraz uaqyt önerge üiret” deidi. Önerli adam: -Balañdy men anau türğan üige aparamyn, sonda qyzym bar, sol jeidi. Erteñ kelip üidin terezesinen balañnyñ süiegin alyp ket,-dep qouşynyqaitaryp jiberedi. Sodan keim balany üine aparady. Barsa, kün men aidai bir sülu qyz otyr. Qyz balany jaqsy köredi. Öner üiretedi. Erteñine äkesikelip oramalğa tüiuli türğan süiekti äketedi. Birneşe aidan keim bala bir küniqamyğyp otyrady. Qyz balağa kelip: -Ne oilanyp otyrsyñ?-dep süraidy. Bala: -Rūqsat berseñiz men äkeme baryp kelsem,-dep süranypy. -Maqul, baryp kel,-dep lūqsat beripti. Sodan keim bir düğa oqyp, terezeden kepter bolyp bala üşyp, äkesine barady. Barsa, äkesi eki

47-PADIŞAHIN ÇOBANI

Eski zamanlarda padişahın bir çobanı varmış. Çobanın tek çocuğı varmış. Günlerden bir gün çobanın çocuğı akşam eve gelirken gökyüzünde iki ay görmüş. Çocuk birine: - Hangi yoldan gideceğim? diye sorunca çobanın morali bozulmuş. O yerde kalıp ağlamaya başlamış. Çoban çocuğunu aramaya çıkmış. Onu bulduktan sonra eve getirmiş. Eve geldikten sonra çocuk: -Ben eve gelirken iki ay gördüm, onların birine aşık oldum, demiş. O zaman babası şöyle demiş: - O gördüğün padişah kızının nuru, diğeri ise bildiğimiz aydır. Çocuk - Öyleyse o padişahın kızıyla evleneyim, diyerek birkaç gün boyunca sorularıyla babasını rahatsız etmiş. Günlerden bir gün babası: - Tamam, padişaha gideyim. Yoksa sen beni rahat bırakmayacaksın, diyerek sabah güneş doğmadan padişahın sarayının önüne gelip kapısının önünü iki gün boyunca süpürüp gitmiş. Padişah, hizmetçilerine: - Kapının önün kim temizliyor? diye sormuş. Tekrar gelirse bana getirin, diye emretmiş. Üçüncü gün adam geldiğinde bekçiler onu tutup padişaha götürmüşler. O zaman padişah şöyle sormuş: - Kapının önünü niçin temizliyorsun? Çoban: - Çocuklarımızı evlendirelim diye düşünmüştüm, diye cevap vermiş. Padişah: - Hayır; fakat oğlun bir hünerini gösterirse o zaman kızımı veririm, demiş. İhtiyar evine gelip çocuğuna padişahın söylediğini anlatmış. Çocuk:- Öyleyse burada kalmayalım, bir yere gidip bir hüner öğrenelim, diyerek babasıyla yolculuğa çıkmış. Birkaç gün geçtikten sonra yolda tek bir sihirbaza rast gelmişler. O adam bir eliyle kazan, bir ayağıyla ocak, ikinci eliyle kaşık yapıp eti pişiriyormuş. Çoban adama “çocuğuma sihir öğret” demiş. O zaman sihirbaz: - Oğlunu orada gördüğün evime götüreceğim. Orada kızım var. Kızım onu yiyecek. Yarın gel, evin penceresinden çocuğunun kemiklerini alıp evine götür, demiş. Bundan sonra çocuğı evine götürmüş. Çocuk eve geldiği zaman güneş ve ay gibi güzel bir kızı olduğunu görmüş. Kız çocuğı görünce ona aşık olmuş. Kız çocuğa sihir öğretmiş. Ertesi gün çoban gelip beze sarılmış kemikleri evine götürmüş. Birkaç ay geçtikten sonra kızının üzgün olduğunu görünce çocuğa: - Ne düşünüyorsun? diye sormuş. Çocuk: - İzin verirseniz ben babama gitmek istiyorum, diye izin istemiş. Kız ona: - Tamam, git, demiş.

¹ Hannyň Qoişysy. Kazak Erteğıleri C. I. Almaty: Jazuşy Yay. , 2000, ss. 183-185. Bala:

közi kör bolyp, topyraqqa aunap jylap jatyr eken. Qanatymen äkesiniň közin sipap jiberse, közi jazylyp balasymen amandasyp, körisip, jylasyp mauqyn basady. Balasy äkesine aitady: -Erteň bazar, men jaqsy sülü at bolaiyn, sonda şylbyrmydy sapta, özımdıqanşa aqşağa satsañ meil,-deidi. Erteňgi küni bala at bolady. Äkesi bazarğa alyp barady. Barsa, bır patşa añ tañdap jür eken. Älgi balağa kez kelip, saudalasyp sony satyp alady.

Şylbyryn saptaidy. Şal üine qarajat alyp barady. Patşa üine minip barady. Tünde qaraulydarynyň qolynan bır düğa oqyp, bala qaşyp üine barady. Endigi bazarda qoşqar bolady. Äkesi jetektep bazarğa barady. Barsa, bireuqoşqar soğystyryp jür eken. Sonymen soğystyradı. Älgiqoşqardy jeñedi. Qoşqardyň iesı mynany satyp alady. Üine apargan soň tünde düğa oqyp qaşyp ketedi. Üşinşide tüie bolady. Balanyň osyndaiıstep jürgenin önerşı bılıp qalady. Bazarğa baryp bır uys japyraqty alyp, düğamen aqşa qylady da, tüienı saudalasady. “Pälen aqşa bereim büidasymen ber” dep, aqyryqoimastan büidasymen satyp alady. Qoısy üine kele jatsa, eki kısıqūmar oınap jatyr eken. Oğan aqşasyn ütqyzyp, üine yza bolyp keledi. Önerlı kısı tüiege aitady:

-Sen meni bugün kün batpastan üime jetkizesin, jetkizbesen basyñdy alamyn,- deidi. Tüie qatty jelip otyryp üine aparady. Üine barğan soň tüienı şögerip:

-Qyzym, pyşaqty äkel, mynany soiaıyn,-deidi. Qyz bala ekenin bileđi de, pyşaqtyqūdyqqa tastaıdy: “Pyşaqjoq”, -deidi. “Joq bolsa baltany, qylyştyäkel”, -deidi önerşı. Temir närseniň bärin qyz qūdyqqa tastaıdy.

-Qylyş joq.

-Joq bolsa myna tüieniūsta, men özım baryp tauyp äkeleim,-dep aşulanyp, qyzğa tüieniūstatyp özi barady. Qyz balağa:

-Sen “buu” dep, men oıbai dep qorqyp qaşyp keteim,-deidi. Bala “buu” dep, qūdyqqa qūrbaqa bolyp tūsıp ketedi. Önerlı jylan bolyp tūsedı. Bala qūdyqtan kepter bolyp qaşady. Önerlıqarşyğa bolyp quady. Han bır kün väzirlerimen bauda tamaşa etip jürse, bır qarşyğa kepterdıquyp kele jatyr eken. Kepter hannyň mañdaiyna ädemı gül bolyp qonady. Qūğynşy jyrşy bolyp handy öte maqtaıdy. Sodan keiin maqtap otyryp, gülın sūraıdy.

Mañdaiynan alyp qarasa, sülü, ısı jaqsy, han bergısı kelmeidi, ornyna japsyrady. Tağy da maqtaıdy. Bermeske bolmağan soň güldi “mä” dep bere bergende, tarybolyp şaşylady. Jyrşy tauyq bolyp jep qoiady. Bır tary kebistiň

Bundan sonra çocuk bir dua okuyarak güvercin olup babasının evine uçmuş. Eve geldiğinde babasının kör olup yerde yuvarlanarak ağladığını görmüş. Çocuk kanatlarıyla babasının gözlerine dokunup iyileştirmiş. Ondan sonra eski haline dönüşüp babasıyla kucaklaşınca babası kederini unutmuş. Çocuk babasına şöyle demiş: -Yarın Pazar günüdür. Ben güzel bir at olayım. Sen benim yularımı satma, beni ise ne kadara istersen ona sat, diye öğütlemiş. Ertesi gün çocuk at olmuş ve babası onu satmak için pazara götürmüş. Oraya geldiği zaman padişahın kendisine bir at almak istediğini öğrenmiş. Padişah o atı görünce satın almış; fakat çoban atın yularını satmamış. Padişah ata binip evine dönmüş. Gece çocuk bir dua okuyup evine kaçmış. Ertesi gün çocuk koç olmuş. Babası onu koç yarışmasında dövüştürmüş. Çobanın koçu kazanıp, kaybeden koçun sahibi bunu satın almış. Evine götürünce çocuk gece evine kaçmış. Üçüncü defa çocuk deve olmuş. Çocuğun böylece şekil değiştirdiğini sihirbaz öğrenmiş. Sihirbaz pazara gidip birkaç yaprak alıp onlardan para yapmış ve deveyi satın almak için pazarlık yapmış. “İstediğin kadar para vereceğim fakat bana deveyi buydasıyla(devenin ya da öküzün burnundan geçirilen 2-3 metre uzunluğundaki ip) sat” diyerek sonunda deveyi buydasıyla satın almış. Çoban eve dönerken yolda iki kişinin kumar oynadığını görüp onlara katılıp bütün parasını kaybetmiş. Çok kızarak evine dönmüş. Sihirbaz deveye: -Sen beni bugün güneş batmadan evime getirirsin. Getirmezsen başını keserim, demiş. Deve onu çabuk evine getirmiş. Evine geldikten sonra o deveyi yere çömlterek kızına: -Kızım bıçağı getir bunu keseyim, demiş. Kız devenin oğlan olduğunu bildiği için bıçağı kuyuya atıp “Bıçak yok” demiş. Sihirbaz: -Bıçak yoksa, baltayı ya da kılıcı getir, demiş. Kız demirden yapılan her şeyi kuyuya atıp “Kılıç da yok” demiş. -O zaman, bu deveyi tut. Kendim gidip bulurum, diye kızarak deveyi kıza verip kendisi gitmiş. Kız çocuğa: -Sen “Buu” de ben ise “Eyvah” diyerek senden korkarak kaçayım, demiş. Çocuk “Buu” diyerek kuyuya kurbağa olarak düşmüş. Sihirbaz bunu görüp yılan olarak kuyuya atlamış. Çocuk kuyudan güvercin olarak kaçmış. Sihirbaz ala doğan olarak onu kovalamış. Günlerden bir gün padişah hizmetçileriyle beraber bahçede gezerken bir ala doğanın güvercini kovaladığını görmüş. Güvercin padişahın alına güzel bir çiçek olarak konmuş. Kovalayan, ozan olarak

astynda qalğan eken, mysyq bolyp tauyqty jep qoiady. Sodan keiın bala bolyp, hanğa aitady: -Taqsyр, men osyndai öner üirendim, endi ne deisiz? Han: “Önerıne bolaiyn, jaraisyñ!”-dep, qyryq kün oıyn, otyz kün toıyn berip, özınıñ ornyna balany han qoiady da, qyzyn beredi.	padişahı övmeye başlamış. Bundan sonra padişahın çiçeğini sormuş. Padişah, çiçeği alnından alıp onun güzelliğine, kokusuna bayılıp vermek istememiş. Ozan padişahı tekrar övmeye başlamış. O zaman padişah çiçeğini ona vermek istediği zaman çiçek yere darı olarak düşüp dağılmış. Ozan, tavuk olarak darıyı yemiş. Fakat bir darı, kebisin (lastik ayakkabı) altında kalmış. O darı kedi olarak tavuğu yemiş. Ondan sonra kedi çocuk olarak padişaha şöyle demiş: -Padişahım ben bu sihri öğrendim, şimdi ne diyeceksiniz? Padişah: - Aferin çocuğum!diyerek kırk gün oyun, otuz gün düğün yaparak oğlana tahtını vererek onu kızıyla evlendirmiş.

48-TASBOLĠAN QALA¹

Äuelgi zamanda bir şaharda bir qart pen kempir bolġan. Olardyñ bir nysapty taufigty ülybolġan. Kunderde bir kün jıgıt sapar şyġuġa oilap atasynan, anasynan baryp rūqsat sūraġan. Rūqsat alyp ketip bara jatyp, jıgıt bir şaharġa baryp kırġen. Ol şahar tas bolġan. Ärbir üileri häm narseleri, kısıleri keibireui otyñ kesken jerinde baltasymen tas bolġan, qaisybir adam otyñ kötergen boiynşa tas bolġan. Keibireui köşede jürġen kısı siaqtytas bolġan. Bül şahardyñ ne sebepten tas bolġanyñ bılmei, bül jıgıt şahar boiynşa jürġen. Jüre-jüre patşanyñ üine kelip kırġen. Patşanyñ üinde bir tırı adam körmegen.

Bolsa da patşanyñ üinde eki-üş saġat kütüp otyrġan, bir adam köriner me eken dep. Sol arada patşa üine patşanyñ qyzy kelgen. Ol qyz bül jıgıtı körüp amandasqan, äri sūraġan “qaidañ keldiñ, qaida barasyñ” dep. Bül jıgıt bärin bastan-aiaq aityp bergem. Sonda qyz aitqan: “Bizge bir jaqsy taza kısı kerek edi, üş tün patşa üinde dūġa qylyp otyruġa, osyndai üş kün dūġa qylyp otyruşy bolsa, bül şahardyñ halyqtary jañadan tırılıp öz-özine qaitatyn edi”, -degen. Bül jıgıtqyzdyñ sözın qabył etip yrza bolġan. Qyz ben jıgıt uaġda qylġan, eger jıgıt üş tün dūġa qylyp şahar halqy tırılıp öz suretine qaitsa, qyz jıgıtke timekbolġan. Qyz jıgıtke üş şam bergem de özi ketken.

Bül jıgıt şamdy jandyryp dūġa oquġa kırıksen. Tün ortasy bolġan soñ, bül jıgıt janyña sonşa köp jyndar kelgen. Jyndar kelip bül jıgıtke dūġa qyla bastaġan. Keibireui otyñ örtemekşy bolyp, keibireuiürmaqşy bolyp, keibireuiqorqatyn narsemen qorqytpaqşy bolyp, qorqytp qaraġan. Bül jıgıt tıptıqoryqpaġan. Tün ortasy ötkem soñ bärı de joq bolġan. Tañ atqan soñ, bül jıgıt jatyp üiyqtaġan. Bir uaqyttan soñ patşa qyzy bül jıgıt janyña kelip sūraġan “qandaisyñ” dep. Jıgıt jauap berdi:

-Qūdaıġa şükır, qūdaıdyñ qūdıretimen salamat qaldım,-dep. Qyz taġy ketti. Ekinşı tün jāne şam jandyryp dūġaġa kırıstı. Ekinşı tünı bürıñġy ötkem tünnen de qattyqorqynysty boldy. Jıgıt tıptıqoryqpadı. Tün ortasy auġan soñ jyndar taġy da ketti. Bül jıgıt jatyp üiyqtady. Bir uaqyttan soñ qyz jāne kelip bürıñġy sūraġandai taġy sūradı. Bül qyz biraz otyryp ketip qaldy.

Üşinşı tün bül jıgıt jāne şamdaryñ jaġyp dūġa

48-TAŞ ŞEHİR

Çok eski zamanlarda bir şehirde yaşlı bir adam ve yaşlı bir kadın yaşarmış. Onların kanaatkâr bir oğulları varmış. Günlerden bir gün delikanlı seyahate çıkmaya karar verip anne ve babasından izin istemiş. İzin alıp gittikten sonra bir gün bir şehre gelmiş. O, taştan şehirmiş. Her evi ve eşyası taş imiş. İnsanların bazıları da odun kestiği zaman taş olmuş. Bazıları odun kaldırdığı zaman taş olmuş bazıları ise sokakta yürürken taş olmuş. Bu şehrin tamamının neden taş olduğunu anlamayıp şehri dolaşmaya devam etmiş. Böyle dolaşırken padişahın sarayına gelmiş. Padişahın evinde hiçbir canlı insan görmemiş. Padişahın evinden biri çıkabilir diye iki-üç saat beklemiş. O zaman padişahın evine padişahın kızı gelmiş. O kız delikanlıyı görüp selam verip onun nereden gelip nereye gittiğini sormuş. O delikanlı her şeyi baştan sona kadar anlatmış. Bundan sonra kız: “Bize padişahın evinde üç gece dua edecek iyi ve temiz bir adam gerek. Eğer o üç gece dua ederse bu şehrin insanları ve hayatı eski haline döner” demiş. Bu delikanlı kızın dediğini kabul edip razı olmuş. Eğer delikanlı üç gece dua edip şehir halkı kendi haline dönerse kız delikanlıyla evlenecek diye ikisi anlaşmışlar. Kız delikanlıya üç ışık verip kendisi gitmiş. Delikanlı ışıkları yakıp dua etmeye başlamış. Gece ortasında delikanlının yanına birçok cin toplanmış. Cinler gelip bu delikanlıya dua okumaya başlamışlar. Biri onu ateşle yandırmak, diğeri vurmak, diğeri onu korkutan bir şeyle korkutmak istemişler. Fakat delikanlı hiç korkmamış. Gece bittiğinde her şey yok olmuş. Sabah olduğunda delikanlı uyumuş. Bir zaman sonra yanına padişah kızı gelip “Nasılsın?” diye sormuş. Delikanlı: “Allah’a şükür sağ kaldım” demiş. Kız tekrar gitmiş. İkinci gece ışık yakıp dua etmeye başlamış. İkinci gece ilk geceden daha korkunçmuş. Delikanlı hiç korkmamış. Gece yarısı bittikten sonra cinler gitmişler. Sabah olduğunda delikanlı uyumuş. Kız tekrar gelip önceki gün sorduğu gibi sormuş. Kız biraz oturduktan sonra tekrar gitmiş. Üçüncü gece delikanlı tekrar ışıkları yakıp dua etmeye başlamış. Bu gece ise önceki iki geceden daha korkunçmuş. Bu korkunçluğu dille söyleyip kâğıda yazıp bitirememiş. Gece yarısı geçtikten sonra cinler gitmiş. Delikanlı yatıp uyumuş. Kız gelip delikanlıya: “Ey

¹ Tas Bolġan Şahar. Kazak Erteġileri. C. I. Almaty: Jazuşy Yay. , 2000, ss. 254-256.

oquğa kırıstı. Bül tün būrynğydan da tıptıqorqynyşty boldy. Bül qorqynyşty tılmen aityp, qağazğa jazyp bitire almaidy. Tün ortasy auğan soñ jyndar kettı. Jıgıt jatyp üiyqtady. Erteñgısın qyz jāne kelgen edı, jıgıtke aitqan: -Ai, jıgıt, sen üş tün maşaqat şektiñ, törtinşı kün jāne dualğa jazyp qoi, halqyn nağyp tırılgenin. Eger de olai etpeseñ meniñ atam aşulanar. Kim mündaiistedi dep. Qyz aituynşa, törtinşı kün ötken soñ tañ atqanda ärbir halyqtar tırılıp jüre bastady. Patşa da tırılıp öziniñ üiine kürgen edı. Aşulanyp sūrağan: “Kim bül ıstıstegen?”-dep. Sol arada dualdağy jazudy oqyp kürgen. Sol uaqytta patşanyñ qyzy atasy janyna kelip, atasyn aitqan: -Mine, osyjıgıt üş tün dūğa qylyp, sizderdi tırilttı. Patşa qyzynan sūrağan: -Ol jıgıtke ne bermekşı boldyñ?-dep. Patşa qyzy aitqan: -Eger sizderdi tıriltse, özım timek boldym,-degen. Patşa bül jıgıtı tıptı jaqsy körıp, qyzyn bermek boldy. Sol sağat toiqylyp, qyzyñ bül jıgıtke bergen. Sonan bül patşa opat bolğan soñ, bül jıgıt patşa ornyna patşa bolyp, qyz ekeui jaqsy ömir sürgen.	delikanlı sen üç gün zorluk çektin. Dördüncü gün halkın nasıl dirildiğini duvara yaz. Yoksa babam bunu kim yaptı diye kızar” demiş. Kızın dediği gibi dördüncü gün tan ağardığında herkes dirilmiş. Padişah da dirilip kendi evine gelmiş. Padişah: “Kim bu işi yaptı?” diye kızmış. O zaman duvardaki yazıyı okumuş. O anda padişah kızı onun yanına gelip: “İşte bu delikanlı üç gün dua edip sizi diriltti” demiş. Padişah kızına: “O delikanlıya ne vereceksin?” demiş. Padişahın kızı: “Eğer sizi diriltirse onunla evleneceğim, diye anlaştık” demiş. Padişah bu delikanlıyı sevip kızını ona vermeye karar vermiş. O zaman düğün yapıp kızını ona vermiş. Zaman geçince padişah öldükten sonra delikanlı onun yerine tahta çıkıp karısıyla mutlu bir şekilde yaşamış.

49-JOĞALĞAN HAN QYZY¹

Erte de bir hannıñ jalğyz qyzy bolypty. Han qyzyn janyndan tastamaidy eken, qaida barsa sonda birge ertip barady eken. Bir künı han qyzyn bir saparğa qaldyryp, körşı eldegi hanğa qonaqqa ketipti. Han ketken soñ, qalağa düniede joq bir altyn keme paida bolady. Kemeni körmegen jan qalmaidy. Eñ soñynda hannıñ qyzy körüge kirse, keme han qyzyn alyp, közden ğaiyp bolady.

Han kelse qyzjyjoq, ne bolğanyñ bılmeidi. El estirte almaı, esı şyğyp, dañ boldy.

Han jürtyñ jinap:

Ua, halaiyq, qyzymdy tauyp äkelgen kısıge qyzymdy jäne handyğymdyqosyp beremin,- dep jar salady.

Sonda basqa elden kelgen bir jıgıt:

-Taqsyr, qyzyñyzdy men tauyp äkeleim, mağan on kısı nökermen bir keme jasatyp berıñız,-deidi.

-Qüp, balam, sūrağanyñ bolsyn! Aitqanyñnyñ bări de daiyn bolady, tek jalğyzymdy tauyp äkelseñ bolğany,-deidi han.

Jıgıt nökerlermen üzaq sapar şegedi. Kemeni jürgızudı eşkim bılmeidi, keme öz betimen jüre beredi. Birneşe kün ötkennen keim keme bir aralğa kelip toqtaidy. Keme toқтаған soñ, jıgıt jağağa şyqty, ızdep jürıp, bir qorağa kez boldy. Jıgıt on nökerin qyzdyızdeuge jiberip, özi üide qaldy. Ol endı ne bolar eken dep, añ-tañ bolyp otyrğanda, boiy bir qarys, saqalyqyryqqarys bir şal üige kırdı. Şalmen ekeui alysa ketti. Ekeui eki kün, eki tün alysty. Aqyry şal qoryqqanyñ şynyn aitty. Jıgıt şaldyñ basyn kesip öltirgennen soñ, nökerlerin ertip, şaldyñ aituy boiynşa, qyzdyñ türğan jerin ızdep taptı. Qyz jetıqabat jerdiñ astynda eken.

Jerdiñ astyna tüserde jıgıt nökerlerine aitty:

-Meni üş kün osy jerde kütiñder, üş künde kelmesem elge qaita berıñder!-deidi. Jıgıt jerdiñ astyna tüsip kele jatyp ülken bir saraidy kördi. Saraidyñ işine kırdı. Qyryq esikten ötip, qyryq birinşi esikti aşsa, işinde ai men kündeı sülü qyz otyr. Söilese kelse, hannıñ joğalğan qyzy osy eken. Jıgıt qyzdyqolynan üstap syrtqa alyp şyqty. Bıraqqastyq oilağan nökerleri bir jaq bolyp, jıgıtı jetıqabat jerdiñ astyna qaita tüsiriip, özderiqyzdialyp jürıp ketti.

Olar qyzğa kelip: “Qütqarğan osylar dep ait, aitpasañ ölesıñ, eñ ülkenımızge tiesıñ”, -dep,

49-PADIŞAHIN KAYBOLAN KIZI

Eski zamanda bir padişahın tek bir kızı varmış. Padişah kızını hiçbir zaman yanından ayırmamış; gittiği her yere beraber götürürmüş. Günlerden bir gün han kızını şehirde bırakıp komşu ülke padişahını ziyaret etmeye gitmiş. Padişah gittikten sonra şehre dünyada benzeri olmayan bir altın gemi gelmiş. Gemiye görmeyen insan kalmamış. En sonunda gemiye görmeye padişah kızı da gelince, gemi padişah kızını alıp kaybolmuş. Padişah evine geldiğinde kızının kaybolduğunu söylemişler; fakat nasıl olduğunu anlamamış. Halk,ı ne olduğunu söyleyemeyince padişah çok kızmış. Padişah halkın toplayıp: -Halkım! Kızımı bulup getiren adama kızımı ve hanlığımı vereceğim, demiş. O zaman başka bir ülkeden gelen bir delikanlı: -Padişahım kızınızı ben bulup getireyim. Bana on iki yaver verip bir gemi yaptırın, demiş. evladım, istediğin olsun! İstediklerin hazır olacak, bana sadece kızımı getir, demiş. Delikanlı ve yaverleri uzun bir yolculuğa koyulmuşlar. Gemiye nasıl kullandıklarını kimse bilmemekte ve gemi kendiliğinde gitmekteymiş. Birkaç gün sonra gemi bir adanın topraklarına yakın bir yerde demirlemiş. Gemi durduktan sonra delikanlı karaya çıkıp aranmaya başlamış ve bir ahır görmüş. On yaverini kızı aramaya gönderip kendisi evde kalmış. O şimdi ne olacağını düşünürken eve bir yaşlı adam girmiş. Yaşlı adamla dövüşmeye başlamış. İkisi iki gün, iki gece dövüşmüşler. Sonunda yaşlı adam korkusundan gerçeği söylemiş. Delikanlı yaşlı adamın başını keserek öldürdükten sonra yaverlerin alıp yaşlı adamın söylediğine göre kızın bulunduğu yeri bulmuş. Kız yedi kat yerin altındaymış. Delikanlı, yeraltına indiği zaman yaverlerine: -Beni burada üç gün bekleyin. Üç gün içerisinde dönmezsem yurdunuza dönün, demiş. Delikanlı yeraltına indiğinde bir saray görmüş. Sarayın içine girmiş. Kırk kapıdan geçip kırk birinci kapıyı açtığında içinde ay ve güneş gibi güzel bir kız görmüş. Konuşmaya başladığında padişahın kaybolan kızı olduğunu anlamış. Delikanlı, kızı ellerinden alarak dışarı çıkarmış; fakat düşmanlık düşünen yaverleri onu tekrar yerin yedi kat altına bırakıp kızı alıp götürmüşler. Onlar kıza: -Beni kurtaran bunlar diyecek, aramızda en büyük olanla evleneceksin. Söylemezsen ölürsün, diyerek kızı

¹ Joğalğan Han Qyzy. Kazak Erteğileri C. I. Almaty: Jazuşy Yay. , 2000, ss. 101-102.

qyzdyqorqytyp köndirdi. Tırıqalğan jıgıt jer astyndağy saraidy aralap jürıp, esıgında ülken qaraqülyp türğan bir üige keldi. Qülypty aşyp kirse, üş balapan şyryldap ainala üşyp jür. Qarasa, jetı bastı aidahar ysyl dap tür eken. Jıgıt aidahardyqylyşpen şauyp öltirip, balapandardy ölınnen qütqardy. Bır kezde kün kürkırep, najağai oınady. Joğaryqarasa jauyndatyp, borandatyp kele jatqan alyp qara kūs eken. Balapandarynyñ amandyğın körgen alyp qūs jıgıtke: -Adamzat, ne tileğñ bar?-deidi. -Menı jerdñ üstine şyğar,-deidi jıgıt. “Jaqsılyqqa jaqsılyq”,-dep alyp qūs ony jer üstine şyğarady. Jıgıt üstine jalba-jılba kım kiıp, baiağyözı ketken hannyñ eline tazşa bolyp keldi. Kelse, han qyzyn nökerdñ eñ ülkenine qosqaly jatyr eken. Toidyñ otyz kün oiyny bıtp, qyryq kün toiynyñ aqyrğy küniqalğan eken. Qyz jıgıtın tanyp, äkesine: “Menı qütqarğan nökerler emes, mynau türğan jıgıt”,-dep özınıñ körgen-bılgenin aıttı. Han jaza kesip, nökerlerdi öltiripti. Jıgıtke qyzyn da, handyğın da berip, qaitadan oyn-toıyn jasatypty.	korkutmuşlar. Yeraltında kalan delikanlı sarayı dolaşırken kapısı kilitli olan bir odaya gelmiş. Kilidi açıp içine baktığında üç kuş yavrusunun uçup durduğunu duymuş. Sonra bir ejderhanın uğuldadığını görmüş. ılıcıyla öldürüp kuş yavrularını ölümünden kurtarmış. Bir anda şimşek çakmış. Yukarı baktığında büyük bir siyah kuşın ona doğru uçtuğunu görmüş. Yavrularının sapasağlam olduğunu gören kuş delikanlıya: İnsanoğlu, dileğın nedir? diye sormuş. Delikanlı ona: -Beni yerüstüne çıkar, demiş. “İyiliğe iyilik” diyerek kuş onu yer üzerine çıkarmış. Delikanlı üzerine yırtık pırtık giysileri giyip padişahın ülkesine çoban olarak dönmüş. Geldiği zaman hanın, kızı yaverlerin büyüğüne verdiğini görmüş. Düğünün otuz günlük oyunu bitmiş, kırk gün süren düğünün son günüymüş. Kız delikanlıyı tanıyıp, babasına: -Beni kurtaran yaverler değil, bu delikanlıydı, diyerek görüp bildiğini anlatmış. Padişah yaverlere cezalandırıp onları öldürmüş. Delikanlıya kızını ve hanlığını verip tekrar düğün yapmış.

50-MOLDA ÜSTA TIGINŞI

Bir molda, bir üsta, bir tiginşi-üşeuı joldas bolyp kele jatyp, baratyn jerine jete almaı, tün bolyp ketkeñ soñ bir jerge qona ketıptı. Artyp kele jatqan nãrsesi bar eken, üşeuı de üiyqtasa bireuãketıp qalar dep, kezekpen qarauyl qoiypty. Eñ aldymen üstanyqarauyl qoiypty. Molda men tiginşüiyqtaidy. Üsta jalğyz özi zerıgıp, üiqysy kelgen soñ bir ülken ağaştıkesıp alyp, adamnyñ denesın ainytpai jasap şyğarypty. Sosyn tiginşını oiatyp, özi üiqyğa kırıstıptı. Tiginşi ağaştan istegen adamdy körıp “menıñ önerim būdan kem be” dep, dereu ädemı kiim tıgıp ağaşqa kigizedi. Ağaşta tek jan joq bolğanybolmasa, adamnan ainymaidy. Tiginşi moldany oiatyp, özi üiqyğa kırısedı. Molda ağaş adamdy körıp tañ qalady. “Būlar önerim körsetıptı, endı men qaitem” dep qaiğyrypty molda.

Sosyn “endı osy ağaşqa jan bıtırseñ eken” dep qūdaıǵa jalynyp jylapty. Qūdaı köz jasyn qabyıl alyp, ağaşqa jan bıtıp, bir sūlu qyz bolypty. Sūlulyğy sonşalyq, betiñe qarasañ köziñniñ jūzi taiady eken.

Tañerteñ üsta men tiginşi oianyp, bir sūlu qyzdy köredı. Ekeuı būǵan jan bıtkenine tañ qalady. Üşeuıqyzdy birinen-bırıqyzǵanady. Bireuı “men alam, eñbek meni” deidi. Ekinşisi “joq men alam, eñbek meni” deidi. Eñ soñynda molda örselenip: “Joq, men alam, men bolmasam, oǵan jandy kim salady?”-deidi. Üşeuı kelise almaı jūǵınuge bir qazyǵa barady. Qazyqyzdyñ bet-ajaryna bir qarap şyğyp üreilengendei: “Oıbai, mynau meniñ qyzym, būdan üş jyl būryn joǵaltqanmyn. Sender mūnyqaidan aldyñdar?”-dep aqyrady. Būl bıtımge könbei törteuı hanǵa kelip jūǵınıptı.

-Mynau meniñ balamnyñ qalyñdyğyǵoi. Būdan bes jyl būryn joǵalǵan. Sender mūnyqaidan aldyñdar, özime beriñder,-dep han aşulanypty.

Ädildik taba almaǵan üşeuıqosylypty: “Bergen janyñdyqaityp al!”-dep molda qūdaıǵa jalynypty. Güldei jainap tūrǵan qyz janyndan airylyp solǵan bāişeşektei, emendeiqatyp, ağaş qalpyna kelipti. Tiginşiozi tikken kiimdialyp qoiypty.

-Mä, balañnyñ qalyñdyğy bolsa sen-aq al!-dep üsta ağaştı patşanyñ aldyna atyp ürypty.

50-HOCA, USTA, TERZI

Bir hoca, marangoz ustası ve terzi üçü arkadaşmış. Üçü yolda giderken gidecekleri yere ulaşamayıp gece olunca bir yerde gecelemişler. Yanlarında götürdükleri çok kıymetli bir şey varmış. Üçü de uyuyup biri alıp kaçıırır diyerek sırayla gözcülük ediyorlarmış. İlk olarak ustayı nöbete koymuşlar. Hoca ve terzi uyumuşlar. Usta tek başına nöbet tutup canı sıkılmış ve uykusu gelmiş. O, büyük bir ağacı keserek insan vücuduna benzer bir şey yapmış. Sonra terziyi uyandırıp kendisi uyumuş. Terzi ağaçtan yapılmış adamı görünce “Benim hünerim bundan eksik değildir” diyerek güzel elbiseler dikip ağaca giydirmiş. Ağacı insandan ayıran tek şey canın olmamasıymış. Terzi hocayı uyandırıp kendisi uyumuş. Hoca ağaç adamı görünce çok şaşırmış. “Bunlar hünerlerini göstermişler, ben şimdi ne yapayım?” diyerek kaygılanmış. “Şimdi bu ağaca can versen” diyerek Tanrı’ya yalvarıp ağlamış. Tanrı hocanın gözyaşlarını kabul edip ağaca can vermiş. O ağaç güzel bir kız olmuş. Kız o kadar güzelmiş ki ona baktıklarında gözler kamaşıyormuş. Ertesi sabah usta ve terzi uyandıklarında güzel kızı görmüşler. İkisi de onun canlı olduğuna şaşırmışlar. Üçü de kızı birbirinden kıskanmış. Biri “Onu, ben alırım, benim emeğimdir” demiş. İkincisi “Hayır, ben alacağım. Benim emeğimdir” demiş. Sonunda hoca kızarak: -Hayır, ben alacağım; çünkü ben olmazsam ona canı kim verirdi? demiş. Üçü de bir sonuca varamayıp bir kadıya gitmişler. Kadı, kızı görünce ürpererek: -Eyvah, bu benim kızımdır. Bundan üç yıl önce onu kaybetmiştim. Sizler onu nerede buldunuz? diye bağırmış. Buna inanamayıp dördü birden padişahın huzuruna gelmişler. Padişah kızıp: - Bu benim oğlumun karısıdır. Bundan beş yıl önce kaybolmuştu. Siz onu nerede buldunuz? demiş. Adalet bulamayan üçünden biri: - Verdiğin canı geri al! Diyerek hoca Tanrı’ya yalvarmış. Çiçek gibi kız canından ayrılıp ağaç haline geri dönmüş. Terzi diktığı elbiseyi çıkarmış. Usta ise ağacı padişahın önünde parçalayarak: çocuğunun karısı ise onu sen al! demiş.

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR...